

Doğu Coğrafya Dergisi
Haziran-2021, Yıl: 26, Sayı: 45, Sayfa: I-VII
Eastern Geographical Review
June-2021 Volume: 26, Numbers: 45, Page: I-VII

Atatürk Üniversitesi

Doğu Coğrafya Dergisi

HAZİRAN - 2021
Yıl: 26 Sayı: 45

***Eastern
Geographical Review***

*JUNE – 2021
Volume: 26 Numbers: 45*

45

ERZURUM-2021

Doğu Coğrafya Dergisi
Haziran-2021, Yıl: 26, Sayı: 45, Sayfa: I-VII
Eastern Geographical Review
June-2021 Volume: 26, Numbers: 45, Page: I-VII

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

ISSN 1302-7956
E-ISSN 2717-834X

Yazı Kurulu(Editoral Advisory Board)

Prof.Dr. Hayati DOĞANAY (Başkan)

Prof.Dr. Kenan ARINÇ
Prof.Dr. Saliha KODAY
Prof.Dr. Lütfü ÖZAV
Prof.Dr. Halil KOCA
Prof.Dr. Mehmet ZAMAN

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Prof.Dr. Mete ALIM
Prof.Dr. Mustafa ERTÜRK
Prof.Dr. Abdullah KÖSE
Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR

Yasal Sorumluluk (Legal Responsibility)

*Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
The authors are responsible for the contents of their papers*

Editörler

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Prof.Dr. Hakkı YAZICI

Yazışma Adresi (Correspondence Address)

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Kocatepe Üniversitesi
Afyon Eğitim Fakültesi
AFYON
Tlf: 0 272 228 14 18
hyazici@aku.edu.tr

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Atatürk Üniversitesi
Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
25240 ERZURUM
Tlf: 0 442 231 42 11
ifevzi@atauni.edu.tr
ifsahin@hotmail.com

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

- **DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ**; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi *Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı* yayım organı olup, Derginin yayım ilkelerine uygun hazırlanmaları koşuluyla, diğer üniversitelerimizin, coğrafyacılarının makaleleri de yayımlanır
- Doğu Coğrafya Dergisi; Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Belirtilen aylardan en az bir ay önce gönderilen makaleler; gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapıp, yayımına karar verilmesinin ardından, baskıya hazır duruma getirilerek, ilgili sayıda yayımlanır.
- Dergi hakemli olup, hakem raporları bağlayıcıdır. Talep edilen değişiklikler, mutlaka yapılır.
- Makalelerde işlenen fikir ve görüşlerin bilimsel ve hukuksal sorumluluğu, yazar veya yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLAR

- Dergiye alınacak makaleler fotoğraf, harita ve diğer şekiller için ayrılmış alanlar dahil 25 sayfalık limit aşılmayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Makalelerin sayfa yapısı; Üst: 3 cm – Alt: 3 cm – Sağ: 2,5 cm – Sol: 2,5 cm olmalıdır. Üst bilgi: 2 cm Alt bilgi: 2 cm olacaktır. Makalelerde satır aralığı: Tek, ilk satır: 1,25, satır aralarından sonda 6 nk boşluk bırakılacak şekilde ayarlanma yapılmalıdır.
- Makalelerin başlangıç kısmında ana temayı içeren Türkçe ve İngilizce özet ile en az üç anahtar kelime yer alacaktır. Türkçe ve İngilizce özetten sonraki giriş kısmı sayfa başından başlayacak şekilde yapılmalıdır. Özet "**Öz**", şeklinde yazılmalı. "**Keywords**" bitişik yazılmalıdır.
- Makalelerde, üst bilgiye yer verilecektir. Bu amaçla tek numaralı sayfalarda italik olarak, çalışmanın İngilizce adı, çift numaralı sayfalarda Türkçe adı yazılacaktır.
- Yazı karakteri metin içerisinde 10 punto, Times New Roman'dır. Bu punto büyüklüğü üst bilgi alanında 8,5 punto, tablo-fotoğraf-grafik adlarında 10 punto ve tablo içerinde, tablo özelliğine göre 7-10 punto arasında olacaktır.
- İlk sayfada yer alan ve yazar veya yazarlarla ilgili bilgilerin bulunduğu dipnot, * işareti ile gösterilmelidir. Yazarlar okuyucu ile haberleşmesi açısından, bu bölüme e-mail, ORCID ID, ve diğer adres bilgilerini koyabilirler.
- Doğu Coğrafya dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.
- Birden fazla yazarlı makalelerde, makalenin her yazar tarafından hangi başlık veya alt başlıklarının hazırlandığını gösteren açıklama, yine ikinci bir sayfa altı notu olarak verilmelidir.
- Grafikleri Exel ortamında çizip word dosyasına yapıştırma yoluna gidilmemeli, grafikler word metni içerisinde hazırlanmalıdır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, derginin şekil açısından bir bütünlüğe kavuşması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle belirtilen formata uygun olmayan çalışmalar, yazara iade edilip yeniden düzenlenmesi istenecektir. Gereken düzeltmelerin yapılmadığı çalışmalar yayımlanmayacaktır.
- Makalelerin dergi içerisindeki sıralaması, alfabetik düzende (bir sayıda artan, bir sayıda azalan) soyadına göre olacaktır. Derginin her sayısındaki ilk makale dergi editörü için ayrılmış olup, bu bölüm soyadı sıralamasına dahil değildir.

MAKALENİN DERGİYE TESLİM EDİLMESİ

- Yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan eserler, isimsiz olmak üzere <http://dergipark.gov.tr/ataunided> adresinden sisteme girilerek dergi adresine gönderilir.
- Hakemden yayımlanabilir raporu alan makaleler istenilen düzeltmeleri yapmak üzere makale sahibine gönderilir.
- İstenilen düzeltmeler yapıldıktan sonra **MAKALENİN SON HALİ SİSTEME YÜKLENİR.**

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW
Haziran (June) 2021
Sayı (Volume): 45

45. SAYININ HAKEM KURULU

- Prof.Dr. Cevdet YILMAZ • Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof.Dr. Erdal AKPINAR • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih AYDIN • Karabük Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim KOPAR • Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Mesut DOĞAN • İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mücahit YILDIRIM • Dicle Üniversitesi
Prof.Dr. Ogün COŞKUN • Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Okan YAŞAR • Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof.Dr. Serhat ZAMAN • Giresun Üniversitesi
Prof.Dr. Yavuz AKBAŞ • Trabzon Üniversitesi
Prof.Dr. Zeki KODAY • Atatürk Üniversitesi
Doç .Dr.Osman ÇEPNİ • Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe OKUYUCU • Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç.Dr. Ali Ekber GÜLERSOY • Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr. Alperen KAYSERİLİ • Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç.Dr. Burak ARICAK • Kastamonu Üniversitesi
Doç.Dr. Emre ÖZŞAHİN • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç.Dr. Erol KOÇOĞLU • İnönü Üniversitesi
Doç.Dr. Günay KAYA • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet ÇETİN • Kastamonu Üniversitesi
Doç.Dr. Muazzez HARUNOĞULLARI • Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç.Dr. Mucip DEMİR • Kars Kafkas Üniversitesi
Doç.Dr. Murat YILMAZ • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç.Dr. Namık Tanfer ALTAŞ • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr.Vedat KARADENİZ • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe AKKURT ÇAĞLAR • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent GÜNER • Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cennet ŞANLI • Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esra MİNDİVANLI AKDOĞAN • Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Evren ATIŞ • Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Faruk AYLAR • Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İltar Kutlu HATİPOĞLU • Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kübra ERHAN • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
-

Doğu Coğrafya Dergisi
Haziran-2021, Yıl: 26, Sayı: 45, Sayfa: I-VII
Eastern Geographical Review
June-2021 Volume: 26, Numbers: 45, Page: I-VII

-
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali ÇELİK • Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Merve Görkem ZEREN AKBULUT • Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ORAL • Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Samet ALTINBİLEK • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ŞEN • Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özcan EKİCİ • Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tolga KORKUSUZ • Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ŞEN • Giresun Üniversitesi

İÇİNDEKİLER(Contents)

- Prof.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU – Necla ÇİTİ
Bornova İlçesinde (İzmir) Kiracılığı Etkileyen Nedenler..... 1
- Leman ALBAYRAK – Prof.Dr. Cevdet YILMAZ
Çoruh Vadisi'nde Geleneksel Çeltik Tarımı (Artvin-Yusufeli).....19
- Prof.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU – Doç.Dr. Abdullah UĞUR
Kentlerde Suç ve Suça İten Sebepler, Suçla İlgili Teorik Çalışmalar.....37
- Dr.Öğr.Üyesi Reyhan Rafet CAN
Ermenistan'ın Enerji Görünümü ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları.....55
- Doç.Dr. Mucip DEMİR
Kars İlinde Tarım Faaliyetlerinin Coğrafi Esasları..... 77
- Esengül Doğru - Emine Koçak
Covid-19 Salgınının Turistik Hizmet Sağlayan Konaklama İşletmelerine Etkisi (Fethiye Örneği).....106
- Dr.Öğr.Üyesi Kübra ERHAN
Tekirdağ İlinde Bağcılık ve Bağ Turizmi125
- Dr.Öğr.Üyesi Mustafa GİRGİN
Diyapozitiflerin Sanal Slaytlara Dönüştürülmesi..... 139
- Doç.Dr. Muazzez HARUNOĞULLARI
Doğal Kaynaklar Ekseninde İç Savaşın Coğrafyası.....151
- Araş.Gör.Dr. Elif ÖZTEKİN
Zonguldak İlinin Ekoturizm Potansiyeli ve Swot Analizi.....171
- Doç. Dr. Sevgi ÖZTÜRK - Arş. Gör. Öznur İŞINKARALAR - Dilara Yılmaz
Restorasyon Çalışmaları Sonrası Yerel Halkın Algı ve Tutumları (Kayseri Kalesi Örneği).....183
- Araş.Gör. Müslüm REYHANOĞULLARI
Suriye Savaşının Politik Şeceresi Üzerine Bir Analiz: Antakya Örneği195
- Prof.Dr. Sevil SARGIN – Araş.Gör. Zekeriya KONURHAN
Kruvaziyer Limanlarının Mekânsal Etkilerine Bir Örnek: Galataport Kruvaziyer Limanı (İstanbul).....213
- Dr. Hüseyin ŞAHBAZ
2000 Yılı Sonrası Ülke İçi Göçlerde Kütahya İlinin Yeri.....235

Doğu Coğrafya Dergisi
Haziran-2021, Yıl: 26, Sayı: 45, Sayfa: I-VII
Eastern Geographical Review
June-2021 Volume: 26, Numbers: 45, Page: I-VII

- Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif ŞEN

Kars Mutluk Kültürünün Kocaeli'ye Göç Etmiş Karşular Tarafından Kullanılma Durumunun Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma257

- *Geçmiş Sayı İndeksi*267

Atıf/Citation

Aliğaoglu, A., Çiti, N., (2021), Bornova ilçesinde kiracılığı etkileyen nedenler. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 1-18

BORNOVA İLÇESİNDE (İZMİR) KİRACILIĞI ETKİLEYEN NEDENLER

Reasons Affecting Tenancy in Bornova District (İzmir)

Prof.Dr. Alpaslan ALIĞAOĞLU*

Necla ÇİTİ**

Öz

Konut en eski ihtiyaçlardan biridir. İnsanlar konutu mülk edinmenin yanında başka seçeneklerle konut ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Bütün konutlar aynı kira bedeline sahip değildir. Bu çalışmada İzmir'in Bornova ilçesinde kiracılığın coğrafi dağılışı ve kira bedelinin değişimi emlakçıların bakış açısıyla ele alınmaktadır. Çalışmada veriler nicel yöntemlerden anket tekniği ile elde edilmiş ve anketler yüz yüze uygulanmıştır. Sonuçta görülmektedir ki genel özellikler yanında kiracılık mahalle düzeyinde farklı nedenlerden etkilenmektedir. Şehirde kiracılık, sosyo-ekonomik düzey, yani gelir seviyesi, binaların farklı (yapı yılı ve depreme dayanıklılık) özellikleri, konut alanlarına yakın çeşitli hizmetlerin sunumu (üniversite, hastane gibi), konut alanlarının konumu (deniz manzaralı oluşu gibi) ve zemin özellikleri, konut çevresinde yapılmış çevrenin özellikleri ve konut iç mekân özellikleri gibi faktörlerden etkilenmektedir.

Anahtar kelimeler: Konut, kiracılık, gelir seviyesi, bina özellikleri, Bornova

Abstract

Housing is one of the oldest needs. In addition to acquiring the property, people meet their housing needs with other options. Not all residences have the same rental value. In this study, the geographical distribution of tenancy in Bornova district of Izmir and the change of rental price are discussed from the point of view of real estate agents. In the study, the data were obtained from quantitative methods using the questionnaire technique and the questionnaires were applied face to face. After all, it appears that tenancy is affected by different reasons at the neighborhood level. Tenancy in the city, socio-economic level, ie income level, different (construction year and earthquake resistant) characteristics of the buildings, the provision of various services close to the housing areas (such as university, hospital), the location of the residential areas (such as the sea view), the environment built around the residence factors such as properties, residential interior features, affect the tenancy.

Keywords: Housing, tenancy, income level, building characteristics, Bornova

* Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, alpaslan38ster@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6198-3878

** YL öğrencisi, necla_citi@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3743-4609

2. Kavramsal Çerçeve

2.1- Konut Sorunu

Bir ülkenin barınmaya ilişkin koşullarının durumunu gösteren başlıca göstergeler, mevcut konutların nitelik ve sayıları açısından, bireylerin ihtiyaçlarını gidermeye yeterli düzeyde olup olmadıklarını gösteren rakamlardır denilebilir (Keleş, 1997: 300). Hızlı bir şekilde gerçekleşen kentleşme gün geçtikçe konut açığının daha fazla büyümesine yol açmaktadır. İhtiyacın eriştiği boyutun karşısında, sağlıklı bir yapıda konut çevresinin geleneksel tek tek konut üretim yoluyla gerçekleştirilmesi neredeyse imkansızdır. Bilhassa büyük şehirlerde, teknik ve sosyal altyapısıyla beraber kısa süre zarfı içerisinde çok fazla sayıda konutun üretilmesine imkân sağlayacak örgütlenme ve teknoloji süreçlerine ihtiyaç vardır. Gün geçtikçe artış gösteren konut açığının önüne geçilmesi adına toplu konut üretiminin özendirilmesi gerektiği açıktır. Konut sorunu yaşayan ülkelerin birçoğu, kâr amacı gütmeyen modern manada toplu konut kuruluşlarıyla kentlerin dışında ya da yakın çevresinde yeni yerleşim alanları kurarak veya kent içinde yeni konutlar üreterek, eskilerini yenileyerek söz konusu problemin çözülmesine yönelik çalışma yürütmektedir (TMMOB, 1998).

20. yy. tartışma konuları arasında, şehirler ve şehirleşme evreleri yer alırken, gelişmekte olan ülkelerde kırsaldan şehre göç, metropol kentlerde konut ve kentsel altyapı sorunlarına neden olmaktadır. Kentleşme evrelerini bitirmiş gelişmiş ülkelerde başka sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kentsel ayrımlaşma, düşük gelir düzeyine sahip bireylerin kentin sunduğu hizmetlerden yeteri kadar faydalanamamaları ve kentin dışına taşınan ekonomik ve üretim faaliyetlerden ötürü şehir merkezlerinde karşılaşılan sorunlar bunların başlıcalarıdır. Konut sorunu, bugün evrensel boyutlara erişmiştir. Ekonomik, sosyal, teknik ve siyasi pek çok sorunu kapsayan konut sorunu, toplumsal bir sorun olmaktan çok ekonomik kalkınma problemidir. Herhangi bir ülkede talep edilen özellikteki konut sayısının yeterli olmaması, bu tarz konutların satış ya da kira bedellerinin yüksek oranda artış göstermesine yol açmaktadır. Bu şekilde sorun, yüksek kira problemini ortaya çıkarmaktadır. Başka bir ifadeyle kaliteli konut sayısında mevcut yetersizlikler gerekçesiyle bazı grupların modern yaşam düzeyi ya da sağlıklı ve uygun olmayan konutlarda yaşamları söz konusudur. Kaliteli konutlarda yaşamayı talep edenler ise yüksek bedel ödemek zorunda kalmaktadır (Arıcan, 2010: 20).

Birleşmiş Milletlere göre, 2007 yılından beri yaklaşık 3,3 milyar insanın kentlerde yaşamlarını sürdürdüğü ve 2030'a kadar belirtilen bu nüfus miktarının yaklaşık 5 milyara erişmesi beklenmektedir (Olgun, 2014). Söz konusu kentsel büyümenin büyük çoğunluğu Afrika ve Asya'nın az gelişmiş bölgelerinde gerçekleşecektir. Yapılan hesaplamalar, 2030 yılından sonra öncelikli olarak az gelişmiş bölgelerde olmak üzere 3 milyar insanın daha konut ihtiyacının olacağını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bu durum her gün 96 bin 150, her saat 4 bin yeni konuta ihtiyaç olacağını göstermektedir. Konut sorunları özellikle yoksul olan az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde önemli ölçüde artacaktır (Olgun, 2014: 22).

Konut sahibi olmak ya da barınma gereksiniminin giderilmesi, yalnızca ev almak üzerine kurulu bir durum değildir. Konut, yönetsel, sosyal, toplumsal, fiziksel, teknolojik, hukuki ve siyasi bir birim olarak önemli işleve sahiptir. Bu duruma bağlı olarak sosyal bir yaşam alanı şeklinde ele alınması gereken, fizyolojik ihtiyaçlardan sonra bireyin en önemli ihtiyaçlarından biridir (Akın, 2015). Konut gereksinimi ya da sorunu, sosyal farklılıklar sergilemenin yanında bütün gelişmişlik düzeyini kapsayan ülkelerde gerçekleşmesinden kaynaklı evrensel bir öneme sahiptir. Dünya çapında çözüm yöntemleri üzerine düşünülen konulardan biri olan konut sorunu, barınma ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanmaması ya da hiçbir şekilde karşılanmaması olarak değerlendirilmektedir. "Küreselleşmenin hızla ilerlediği dünyada ortaya çıkan konut sorunu, gerçekleşen politik, sosyal ve ekonomik değişiklikler ile soruna ilişkin politikaları da farklı çerçevelerde değiştirmektedir. Değişik politikalar ile söz konusu soruna çözüm yolları bulmaya çalışan ülkelerde çoğunlukla kullanılan politikalarından biri de sosyal konut politikalarıdır" (Akın, 2015: 1).

2.2- Konut Politikaları

İnsanların başlıca ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyacının bir hak olarak kabul edilmesi oldukça gecikmiş, ancak 20. yy'nin ortalarında kabul görmüştür (Çoban, 2012: 76). Kentleri oluşturan esas bileşen olan konut, bütün ülkelerde devamlı gündemde olan konu olmuştur. Değişik ülkelerde, farklı konut problemlerinden dolayı ortaya çıkan çeşitli yaklaşımlar vardır. Ülkelerin esas amaçlarından biri nüfus artışına eş değer oranda yeterli konut inşa etmek, çeşitli sosyo-ekonomik gruplar adına konuta ulaşmada fırsat eşitliğine imkân sunmak ve farklı ve sağlıklı ihtiyaçları karşılayacak türlerde konut sunumu gerçekleştirmektir. Ülkelerin yaşamış oldukları tarihi süreçler ve içerisinde yer aldıkları dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel şartları, söz konusu amaçların önceliğinin değişmesi üzerinde etkili olabilmekte veya yeni amaçlar gelişmektedir. Yüksek refah düzeyine sahip olan ülkelerde ve gelişmiş konut finansman sistemi bulunan toplumlarda, farklı gelir gruplarının konuta ulaşabilirliği oldukça kolaydır (Alkan ve Uğurlar, 2015: 5).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli amaçlarından biri, toplumun en alt gelir düzeyine sahip grubundan en üst gelir düzeyine sahip grubuna kadar “iyi ve yeterli bir konutu” ödeyebilecekleri bir bedelden elde edebilmeleri yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Bunun yanı sıra konut sorunu geçmiş dönemlerden günümüze kadar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde tamamıyla çözülebilmemiş bir sorun değildir. Buradan hareketle mevcut sosyal adaletsizlik düzeyini azaltmak, sosyal düzeni koruma altına almak, fırsat eşitliğinin sağlanması ve düzenli mekânsal gelişim adına yeterli düzeyde psikolojik, sosyal ve fizyolojik şartlara uygun olan konut politikalarının geliştirilmesi zorunludur. Ayrıca, toplumun bütün gelir gruplarına sahip olan bireylerine yönelik gere kiralık konut gerekse mülk olsun esnek nitelikte olan fırsatların sunulmasında da konut stratejileri ve politikaları oldukça önemli bir konuma sahiptir (Uğurlar ve Eceral, 2012: 226).

Birçok ülkede hükümetlerin konut sektörüne müdahil olmalarının nedenlerinden biri dışsallıklar sorunu, bir diğeri ise sektörün, kronik ve şiddetli konut sorunu, ödenebilirlik sorunu ve elverişli olmayan konut koşulları gibi problemleri çözme konusunda başarılı olmadığı görüşüdür. Bunun yanı sıra, sözü edilen müdahalenin, doğrudan konuta ilişkin olmayan sosyal nedenleri de vardır. Konutla ilgili etkinliklerin istihdam, refahın tekrardan dağıtımı, sağlık, gelir, siyasi ve sosyal istikrar gibi farklı konuları da etkisi altına alan bir niteliğinin bulunması, devlet müdahil olmasının nedenleri arasındadır. Bu nedenle hükümetler, örneğin konut yatırımlarına daha fazla pay ayırmak kaydıyla üretim düzeyini artırma yolu ile kira yardımları, hane halklarına konut iyileştirme yardımları sağlayarak ya da sübvansiyon ve vergi politikaları oluşturarak, sektörün karşılamada güçlü yaşadığı sorunları çözüme kavuşturmak için çaba sarf etmektedir (Olgun, 2014: 48).

2.3- Kiracılığın Mekânsal Dağılışı

Konut yalnızca, barınma ihtiyacını sağlayan bir yer değil, aynı zamanda bir yatırım aracı, tüketim malı, emeğin tekrardan üretildiği yer, itibar kaynağı ve sosyal sınıf göstergesi niteliğine sahip bir maldır. Nüfusun hızlı artış, sanayileşme sonucu makineleşmenin tarım alanında artması gibi sebeplerden dolayı insanların kırsal alanlardan kente göç etmekte; buna bağlı olarak konut ihtiyacında da hızlı bir artış yaşanmaktadır. Konutu olmayan bireyler, barınma ihtiyaçlarını genellikle kiralamaya başvurarak gidermektedirler (Aliağaoğlu, 2016: 185).

Bugün, kentsel mekân sadece tüketim, üretim ve dolaşım ilişkilerinin bütünleştiği bir yer olmaktan ziyade bir mana kazanmış, mekânın bizzat kendisi de tüketim, dolaşım ve üretim ilişkilerine dâhil edilen bir meta olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Siyasi ve ekonomik yapıların değişmesi sonucunda kent mekânlarının bileşenleri de değişime uğramaktadır. Söz konusu durum değişik mekânsal niteliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda kentsel mekânları var eden kent üstü ve kentsel yapılar, süreçler bütünü olarak değerlendirilmektedir (Dikçınar ve Yazgan, 2009: 79). Bireylerin mekânsal algısını fiziksel çevrenin yapısal niteliklerinin ve mekânı estetik bakımdan değerlendiren bireyin bireysel niteliklerinin etkilediği belirtilmektedir (Çetintahra ve Çubukçu, 2011: 5). Bu doğrultuda ortaya çıkan sosyal ayrışma, yalnızca sosyal eşitsizliğin neden olduğu bir olgu değil, aynı zamanda paralel bir biçimde mekânsal ve sosyal eşitsizliğe neden olan mekânsal ve sosyal süreçler arasındaki mevcut etkileşimin bir neticesi şeklinde değerlendirilmektedir. Söz konusu durum, birbiri ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmayan grupların yine birbirlerine karşı duyarsızlaşması neticesinde toplumsal hoşgörünün ve empatinin kaybedilerek tahammülsüzlüğün ve yabancılaşmanın kendini gösterdiği bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Andersen, 2003: 14).

Yalnızca sektörel değil aynı zamanda mekânsal olarak dağılım göstermekte olan konut, insanların dağılımını da etkilemektedir (Arıkan, 2008: 25). İnsanların mekânsal dağılımı, şehirlerin çok farklı niteliklere sahip birçok farklı yerden oluşmasından dolayı ortaya çıkan hem toplumsal farklılaşmanın hem de mekânsal farklılaşmanın bir ürünü olarak görülmektedir. Söz konusu bu mekânsal farklılaşma, kentin sosyal, fiziki ve işlevsel yapısının bir ürünü ve aynı zamanda ekonomik yatırımlarla sürekli değişim göstererek insanların ve işlevlerin mekânda yeniden dağılım göstermesinin bir sonucu olarak yatırımların azalmasıyla ortaya çıkan bir yapıdır (Andersen, 2002: 155).

Kentlerde göç sonucu meydana gelen hızlı değişim süreci, kırsal bölgelerden kentlere göç eden insanların kültürel ve sosyo-ekonomik sebeplerle kentle bütünleşememesi sorununu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu sorun, kent ile bütünleşemeyen bireylerin ayrışmasına, kümelenmesine, farklılaşmasına ya da kutuplaşmasına neden olmuştur. Ayrışma (segregation), kümelenme (agglomeration) ya da kutuplaşma (polarization) olmak üzere üç kavramla tanımlanabilen mekânsal ve sosyal yapı içerisindeki farklılaşma, günümüzde batı dünyasında bulunan kentlerde pek çok sorunun meydana çıkmasına neden olmaktadır (Yüceşahin ve Tuysuz, 2011: 161).

Buradan hareketle kiracılığın mekânsal dağılımının en temel etkenlerinden birinin sosyo-ekonomik düzey olduğu söylenebilir. Bu noktada bireylerin, kendilerini rahat hissedebilecekleri, kültürel farklılıklardan

dolayı sorun yaşamayacakları, ekonomik gelirlerinin yeterli olduğu mekânlarda kiracı olmayı tercih edecekleri söylenebilir. Deprem yönetmeliğine uygun yapılaşma, konutun alan büyüklüğü, ana ulaşım yollarına ve önemli işlemlere veya çalışma alanlarına yakınlık, konutun manzarası, yerlilik duygusu ve ikametgah hareketliliği kiracılığı etkileyen diğer belirleyicilerdir.

3. İlgili yayımlar

Emür (1999) “*Türkiye’de Kentsel Kiralık Konut ve Kiracı Hane Halkları: Kiralık Konut Sektörü İçin Geçerli Alternatif Politikalar*” isimli çalışmada farklı konuları ele almıştır. Bunlardan biri yüksek oranı olan kiralık stokun özel durumudur. İlave olarak yazar, Türkiye geneli kapsamında düzensiz bir yapıya sahip olan dağılımının, kiracıların durumunun ve söz konusu sistem içerisinde gerekli ve mümkün olan müdahale şekillerinin araştırılmasını amaçlamıştır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen analiz sonucunda Türkiye genelinde kiracılık oranlarının 1970 yılında % 13,39’dan 1990’da %24,61 oranına yükseldiği ifade edilmektedir.

Mutluer (1999) “*Bornova Atatürk Mahallesi’nde Yeni Yerleşim Alanları*” isimli çalışmada yeni ortaya çıkan ve yayılan farklı yerleşim alanlarının türü ve nedenlerinin açıklanması hedeflenmiştir. Ayrıca bu yerleşim alanlarında yaşayan grupların sosyo-ekonomik özelliklerine değinilmiştir. Çalışma sonucunda Bornova ilçesinde yer alan Atatürk Mahallesi’nin konuşlandığı alanın kuzey bölümünde bulunan çalışma alanındaki konutların gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerinin etrafında meydana gelen yapılaşmadan daha farklı bir yerleşme şeklini oluşturduğu görülmüştür. Söz konusu yerleşme yapısı, ne kentler etrafında konuşlanan gecekondu ve sefalet mahallesi, ne de kentlerin çevresinde konuşlanan yapı kooperatifleri uygulamasına benzer niteliktedir. Atatürk Mahallesi’nin boş bir alanın imara açılarak yerleşime açılması neticesinde ortaya çıktığı belirtilmektedir.

Akkurt (2004) “*19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova ve Buca Levanten Köşkleri Mekânsal Kimliğinin İrdelenmesi*” isimli çalışmada, mekânsal kimlik kavramının, sistem-toplum-mekân bağları üzerinden tanımlanmasına ilişkin bir yöntem önerisi sunmayı amaçlanmıştır. Ortaya konulan bu yöntemle toplum ve sistemin oluşturduğu mekânsal kimliğe ve söz konusu mekânsal kimliğin ortaya çıkmasına neden olan kültürel değerlere yönelik veri elde edilmiştir. Çalışma çerçevesinde ele alınan sistem, içinde yaşanan yerleşim yerlerinin biçimlenmesi üzerinde etkili bir rol oynayan 19. yüzyıl Batılılaşma sürecini kapsamaktadır. Toplum girdisi, söz konusu olan sistemi bilinçsiz veya bilinçli bir şekilde temsil eden, sahip olduğu kültürel ve sosyal değerler dolayısıyla model olarak görülen batılı topluluk; İzmir Levantenleridir. Tartışma çerçevesinde ortaya konan mekân ise, aidiyet ve kimlik olgularını yoğun bir şekilde yansıtan konuttur. Çalışma Buca ve Bornova ilçeleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda Buca ve Bornova Levanten köşklarinin mekânsal kimliğine yönelik esas saptamaların, mekân ve kitle yönelimlerdeki kurgu, kat kullanımları arasındaki net ayırım, kullanım-mekân süsleme bağlarının ortaya çıkardığı iç mekânlar ve yapı ölçeği ve kullanıcı milliyetinin ön plana çıktığı gösterişli cephe düzenlemeleridir. Bu doğrultuda toplumsal, siyasi ve ekonomik gücü olan Levanten grupların konut yapılanmaları üzerinden sermaye, iktidar vurgusu, güç, ayrıcalıklı konumları, bu topraklar üzerindeki varlıklarının devamlılığı, özerk alanları dâhilinde gizemli, ulaşılmaz ve dışa kapalı duruşları vurgulanmıştır.

Akalın (2005) Beşiktaş’ta (İstanbul) kiracılığı etkileyen faktörleri ele almaktadır. Araştırmada, konut kira değerinin belirlenmesinde konutun yapısal özelliklerinin yanı sıra içinde yer aldığı çevre özelliklerinin de etkin rol oynadığı görülmüştür. Kullanım alanı büyüklüğü, binanın deniz manzaralı oluşu, bina zemininin özellikleri veya deprem yönetmeliğine uygunluğu ve ana ulaşım yollarına yakınlık kira bedelini etkileyen diğer nedenlerdir.

Ekşioğlu (2010) “*Çevre Estetiğinin Konut Fiyatlarına Etkisinin Hedonik Fiyat Yöntemi İle Modellenmesi*” isimli çalışmada çevre estetiğinin konut fiyatları üzerindeki etkisini İzmir ili içinde, apartman tipi kiralanmış ya da satın alınmış konutlar üzerinden incelemektedir. Çalışmada değerlendirilecek bilgiler, Karşıyaka ilçesi sınırında seçilen 18 emlakçıdan elde edilen, 52’si satın alınmış, 42’si kiralanmış 100 konuta ilişkin bilgilerdir. Belirlenen alandaki konutların fotoğrafları çekilerek, biçimsel, sembolik ve algısal estetik değişkeni gruplarına ayrıştırılarak bir anket hazırlanmıştır. Anket, Bornova Kız Meslek ve Teknik Lisesi 9-10-11-12 sınıf düzeylerindeki 101 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Toplanan verilerin analizi, hedonik fiyat yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda çevre estetiği değişkenleri içerisinde yer alan konuta sahip olma arzusu, konutun bulunduğu çevrenin karmaşıklığı ve konutun yer aldığı çevrenin bakımlı bir yapıda olması estetik değişkenlerinin konut fiyatlarıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Aliağaoğlu (2016) “*Balıkesir Şehri’nde Kiracılık*” isimli çalışmada, konut kiralarnı etkileyen mekânsal unsurlar ve konut kira tercihlerini belirleyen koşulların incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında analizi yapılacak veriler anket yoluyla toplanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda konut kira tercihlerini etkileyen faktörlerin, madencilik faaliyetleri, yerleşmelerin kentleşme hızı ve ülke yerleşme sistemindeki konumun olduğu

saptanmıştır. Kent ölçeğinde ucuz kira konutlarının sayıca fazla olması, merkeze yakınlık, mahallelerin kentsel büyümedeki konumu gibi faktörlerin kiracılığın mekânsal dağılımı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kiracılığı etkileyen en önemli faktörün konutun bulunduğu çevrenin sosyo-ekonomik nitelikleri olduğu belirlenmiştir.

Eceral ve Uğurlar (2017) “*Hanehalkı Konut Hareketliliğini Etkileyen Faktörler: Ankara Örneği*” isimli çalışmada, Ankara’da hane halklarının konut hareketliliklerinde etkili olan faktörlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında analizi yapılacak veriler 534 hane halkı anketi yoluyla toplanmıştır. Toplanan veriler, tanımlayıcı istatistikler ve faktör analizi yoluyla değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, yaşam seyri, hane halkının ekonomik yapısı, konutun konumu ve konut kullanım biçiminin Ankara’da hane halkı konut hareketliliğinde etkili değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hane halklarının konut hareketliliği aşamalarında kiracılığın ön plana çıktığı; hareketlilik arttıkça konutlarda kısa oturma süresinin uzun oturma süresine göre oranının artış gösterdiği saptanmıştır.

Çırak (2018) “*Bir Kentsel Koruma Planlaması Deneyimi: İzmir Bornova Tarihsel Kent Merkezi*” isimli çalışmada Bornova’nın tarihsel kent merkezinin ne şekilde koruma altına alınabileceği konusu üzerine durulmaktadır. Çalışma sonucunda kentsel sit alanlarının parçalı bir şekilde değerlendirilmesi ve gerçekleştirilen tescil-tespit çalışmalarının sadece belirli bir sosyal katman ve sınıfa ait olan prestijli yapıları içermesi nedeniyle tarihsel kentsel dokunun günümüze değin tam anlamıyla korunması konusunda başarısız olduğu belirtilmiştir.

4. Yöntem

Çalışmada nicel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini İzmir Bornova’da faaliyet gösteren emlakçılar oluşturmaktadır. Bornova’da yer alan 157 emlakçıdan 132’siyle anket yapılmıştır. Örneklemde Erzene, Ergene, Kazım Dirik, Atatürk, Evka 3, Evka 4, Barbaros, İnönü, Yeşilova, Birlik, Rafet Paşa, Merkez, Egemenlik, Mevlana, Yıldırım Beyazıt, Naldöken, Doğanlar, Kızılay ve Meriç mahallelerindeki emlakçılar bulunmaktadır. 2012 yılında kabul edilen 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası ile mahalle statüsü kazanan 12 köyde ve diğer mahallelerde emlakçı bulunmaması nedeniyle bu bölgeler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

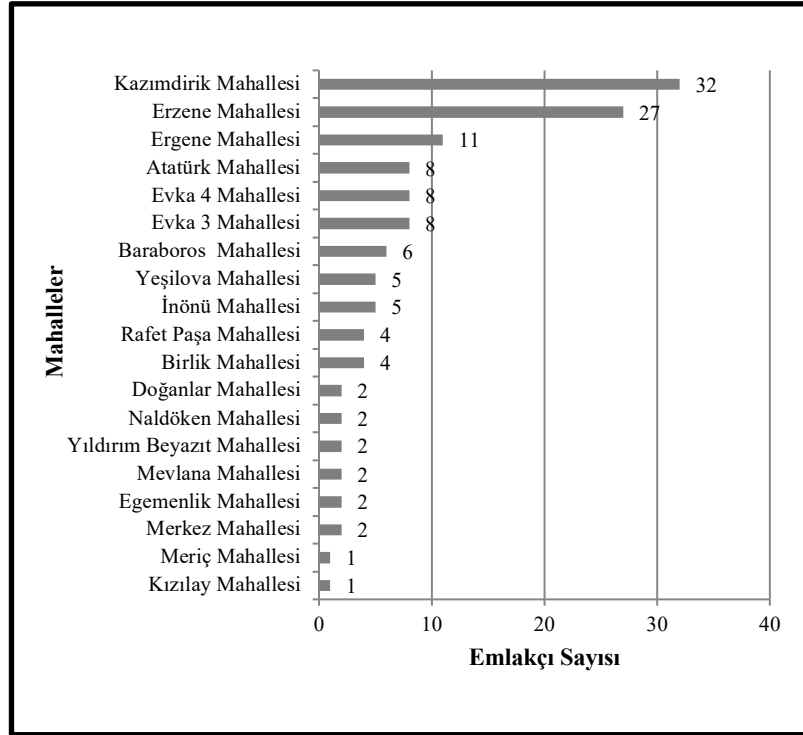
Çalışmada örneklemin seçilmesinde nicel yöntemlerden tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme, araştırma evreninin belirli tabakalara bölünerek her tabakadan birimlerin basit tesadüfi veya sistematik olarak seçilmesidir. Genellikle yaş, cinsiyet, gelir düzeyi gibi demografik değişkenler araştırmalardaki tabakaları oluşturmaktadır. Bu yöntem, örneklemin temsil gücünü artırmakta ve doğru verilere ulaşmayı sağlamaktadır. Tabakalı örneklemin en önemli avantajı, evreni oluşturan grupların örnekleme dışında kalmamasını sağlamaktır (Baştürk ve Baştepe, 2013). Bu çalışmadaki tabaka ikamet edilen yer, diğer bir ifadeyle farklı coğrafi konumlarda faaliyet gösteren emlakçıların yer aldıkları bölgelerdir. Bu bölgelerden her biri kendi içerisinde farklı sayıda örnekleme birimine sahiptir (Tablo 1).

Tablo 1: Bornova’da mahallelere göre emlakçı sayısı (2020) ve kiracı oranı (2000)

MAHALLELER	EMLAKÇI SAYISI	KİRACI ORANLARI %
Birlik	4	36,70
Yeşilova	5	35,64
Barbaros	6	35,00
Ergene	11	34,55
İnönü	5	34,54
Kazım Dirik	32	34,15
Yıldırım Beyazıt	2	34,03
Kızılay	1	33,87
Rafet Paşa	4	33,87
Evka-4	8	33,21
Meriç	1	33,15
Egemenlik	2	33,07
Erzene	27	32,97
Atatürk	8	32,40
Evka-3	8	31,70
Mevlana	2	27,37

Doğanlar	2	26,28
Merkez	2	19,75
Naldöken	2	15,48

Araştırma kapsamında Şekil 1’de Bornova mahallelerinde görüşülen emlakçı sayıları görülmektedir. Anket yapılan 19 mahalle bulunmaktadır. Araştırma sonucunda en yoğun emlakçının Kazım Dirik Mahallesi’nde yer aldığı ve ardından Erzene Mahallesi’ne geldiği görülmektedir. En fazla emlakçı sayısına sahip mahalleler bireysel olarak değerlendirilmiştir. Çalışmaya eklenmeyen 8 mahallenin de analizi yapılmış, ancak anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir. Bu nedenle bunlar bireysel değerlendirmeye alınmamıştır.

Şekil 1: Bornova mahallelerinde görüşülen emlakçı sayısı

Araştırmada gayrimenkul sektöründe faaliyet gösteren emlakçılardan birincil verileri toplamak amacıyla nicel yöntemlerden anket tekniği kullanılmıştır. Anketler tüm katılımcılara yüz yüze uygulanmıştır.

Çalışmada öncelikle sosyal bilimlerdeki veri tabanlarından literatür taraması yöntemiyle konuya ilişkin araştırmalara ulaşılmıştır. Ulaşılan araştırmaların incelenmesinin ardından bu araştırmalarda kullanılan anket formu bu çalışmanın amacına göre uyarlanmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla geliştirilen anket formu Akalın (2005) tarafından kullanılan formdan uyarlanmıştır. Anket formunda gayrimenkul danışmanı bilgileri, konutların yapısal ve çevresel bilgilerine ilişkin 6’lı likert ölçekleri ve açık uçlu soru yer almaktadır. Ölçek derecelendirmesi “1. Konut kira değerini hiç etkilemiyor.”, “2. Konut kira değerini az etkiliyor.”, “3. Konut kira değerini biraz etkiliyor.”, “4. Konut kira değerini oldukça etkiliyor.”, “5. Konut kira değerini çoğunlukla etkiliyor.” ve “6. Konut kira değerini tamamen etkiliyor.” şeklindedir. Çalışmada birincil verilerin yanı sıra ikincil veriler de kullanılmıştır. İkincil veriler, orijinal olmayan, araştırmacı tarafından üretilmeyen veriler olarak tanımlanmaktadır (Yavan, 2014). İkincil veriler İzmir Emlak Komisyoncuları Odası (İZEKO), İzmir Ticaret Odası (İZTO) ve TÜİK’ten elde edilen verilerin Microsoft Excel programına aktarılması ve yorumlanması ile elde edilmiştir.

5. Anketlerin Analizi

Anketlerden elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 24.0 programı kullanılmıştır. Araştırmanın temel problemine yönelik soruların analizinde tanımlayıcı istatistiklerden aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır. Kılıç’a (2016) göre Cronbach Alpha’s değerleri ve karşılıkları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Cronbach's Alpha Değerlerine Göre Güvenirlik Katsayıları ve Karşılıkları (Kılıç, 2016).

GÜVENİRLİK KATSAYISI (CRONBACH'S ALPHA)	KARŞILIĞI
$\geq 0,9$	Mükemmel
$0,7 \leq \alpha < 0,9$	İyi
$0,6 \leq \alpha < 0,7$	Kabul edilebilir
$0,5 \leq \alpha < 0,6$	Zayıf
$\alpha < 0,5$	Kabul edilemez

Güvenirlik analizinde kullanılan sorularda ilk kısmını oluşturan iç mekân özelliklerinin Cronbach's Alpha ortalama değeri 0,572 bulunmuştur. Bu değere göre soruların güvenilir olup olmadığı tartışılabilir. Bunun nedeni alpha değerinin istenilen kadar yüksek olmamasıdır. Bu nedenle Cronbach's Alpha toplam madde istatistiklerine bakılması ve kullanılan maddelerin anketin güvenilirliğini yükseltmesi durumunda çıkarılması önerilmiştir. Tablo 3'te maddeler çıkarıldığında Alpha değerinin alacağı yeni güven düzeyleri incelenmiştir. Bu durumda konutun eşyalı olması maddesinin çıkarılması durumunda güvenilirlik 0,649 olarak belirlenmiş olup anketin güvenilirliğinin yeterli olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Konutun iç mekân özelliklerine ilişkin istatistikleri değerler

Madde	Madde Çıkarılması Sonucu			
	Ölçek Ortalaması	Ölçek Varyansı	Ölçek Korelasyonu	Ölçek Cronbach's Alpha
Konutun Eşyalı Olması	26,48	29,905	-,143	,649
Yer Döşeme Cinsi	26,77	25,783	,187	,564
Isınma Sistemi	25,70	26,510	,196	,560
Balkon	27,67	25,277	,209	,558
Banyo+wc Sayısı	27,69	24,374	,281	,538
Jakuzi Küvet Bulunması	28,39	24,728	,284	,538
Tesisat Sisteminin Durumu	27,73	21,614	,413	,492
Oda Sayısı	26,48	22,188	,469	,480
Kullanım Alanı	26,65	20,812	,522	,455

Güvenirlik analizinde kullanılan maddelerde ikinci kısmı oluşturan bina özelliklerinin Cronbach's Alpha değeri 0,728 bulunmuştur. Bu değere göre maddelerin güvenilir olduğu söylenebilir. Konutun iç mekân özelliklerine ilişkin sonuçlarıyla karşılaştırılacak olursa bina özelliklerinin kira rayiçleri üzerinde daha fazla etkisi olduğu söylenebilir. Tablo 4'te görüldüğü gibi güvenilirliği yükselten maddeler olmasına rağmen güvenilirliğin yeterliliği nedeniyle çıkarılmasına ihtiyaç duyulmamıştır.

Tablo 4: Konutun bina özelliklerine ilişkin istatistikleri

Madde	Madde Çıkarılması Sonucu			
	Ölçek Ortalaması	Ölçek Varyansı	Ölçek Korelasyonu	Ölçek Cronbach's Alpha
Bina Kat Sayısı	31,50	46,950	,232	,728
Otopark	30,41	43,117	,324	,719
Bahçe Kullanımının Olması	31,06	44,259	,333	,716
Konutun Bulunduğu Kat Sayısı	30,11	45,607	,330	,715
Asansör	29,47	44,299	,392	,707
Bina Yapım Tarzı	31,02	41,809	,414	,703
Yapı Düzeni	30,83	42,234	,422	,701
Bina Yapım Yılı	29,92	41,867	,451	,697
Deprem Yönetmeliğine Uyumu	30,27	41,071	,466	,694
Site İçinde Bulunması	30,28	41,633	,510	,688

Güvenirlik analizinde kullanılan maddelerde üçüncü kısmı oluşturan doğal çevre özelliklerinin Cronbach's Alpha değeri 0,680 bulunmuştur. Bu değere göre maddelerin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Tablo 5'te tüm Cronbach's Alpha değerleri ve madde çıkarılınca elde edilecek sonuçlar görülmektedir.

Tablo 5: Konutun doğal çevre özelliklerine ilişkin istatistiki değerler

Madde	Madde Çıkarılması Sonucu			
	Ölçek Ortalaması	Ölçek Varyansı	Ölçek Korelasyonu	Ölçek Cronbach's Alpha
Olumsuz Çevre Şartlarına Yakınlık	19,78	26,046	,236	,680
Konutun Güneş Alabilmesi	19,05	26,021	,248	,676
Konutun Bulunduğu Zemin Durumu	19,97	25,054	,262	,676
Konutun Baktığı Yön	19,54	23,983	,417	,635
Deniz Manzarası Görebilme	20,20	21,045	,476	,614
Konutun Bulunduğu Topografya	19,77	22,401	,495	,612
Doğa Manzarası Görebilme	20,16	20,558	,567	,584

Güvenirlilik analizinde kullanılan maddelerde dördüncü kısmı oluşturan yapılaşmış çevre özelliklerinin Cronbach's Alpha değeri 0,874 bulunmuştur. Bu değere göre maddelerin güvenilir olduğunu söylemek doğrudur. Tablo 6'da tüm Cronbach's Alpha değerleri ve madde çıkarıldığında elde edilen sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo 6: Konutun yapılaşmış çevre özelliklerine ilişkin istatistiki değerler

Madde	Madde Çıkarılması Sonucu			
	Ölçek Ortalaması	Ölçek Varyansı	Ölçek Korelasyonu	Ölçek Cronbach's Alpha
Konutun Bulunduğu Bölgedeki Nüfus Yoğunluğu	32,44	76,389	,445	,874
Binanın Sokak ya da Cadde Üzerinde Bulunması	31,63	79,267	,427	,873
Eğitim Kurumlarına Yakınlık	31,08	76,072	,551	,865
Eğlence Merkezlerine Yakınlık	32,98	74,703	,563	,864
Toplu Tasıma Sistemine Yakınlık	31,16	70,497	,606	,862
Ana Ulaşım Arterlerine Yakınlık	31,09	75,023	,640	,859
Ticaret Merkezine Yakınlık	32,17	72,236	,625	,859
Çocuk Oyun Alanına Yakınlık	32,56	71,874	,688	,855
Alışveriş Merkezlerine Yakınlık	32,35	70,604	,709	,853
Sağlık Merkezlerine Yakınlık	32,00	70,125	,708	,852

Güvenirlilik analizinde kullanılan maddelerde beşinci kısmı oluşturan hane halkı özelliklerinin Cronbach's Alpha değeri 0,824 bulunmuştur. Bu değere göre maddelerin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Tüm analiz değerleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Konutun hane halkı özelliklerine ilişkin istatistiki değerler

Madde	Madde Çıkarılması Sonucu			
	Ölçek Ortalaması	Ölçek Varyansı	Ölçek Korelasyonu	Ölçek Cronbach's Alpha
Kıracı Hane Halkının Bölgede Yasam Süresi	15,39	47,724	,515	,824
Mal Sahibinin Eğitim Düzeyi	16,03	49,937	,531	,824
Kıracı Hane Halkının Gelir Düzeyi	14,62	41,206	,580	,821
Mal Sahibinin Başka Bir Mülk Sahibi Olması	15,81	47,657	,549	,820
Mal Sahibinin Gelir Düzeyi	15,67	46,318	,556	,818
Kıracı Hane Halkının Mesleği	14,98	44,039	,604	,812
Kıracı Hane Halkının Başka Bir Mülk Sahibi Olması	15,93	46,315	,626	,810
Kıracı Hane Halkının Eğitim Düzeyi	15,52	45,486	,628	,809

Kira rayiçleri üzerine yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha değeri 0,801 bulunmuştur. Bu değere bakılarak maddelerin güvenilir olduğunu söylenebilir. Tüm rayiçlerin ankette olup olmamasının güvenilirliği nasıl etkileyeceği Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Konutun kira rayiçlerine ilişkin istatistikleri

Madde	Madde Çıkarılması Sonucu			
	Ölçek Ortalaması	Ölçek Varyansı	Ölçek Korelasyonu	Ölçek Cronbach's Alpha
Konut Rayiçleri 3+1 Alt Limit	12836,93	20090258,294	,331	,801
Konut Rayiçleri 2+1 Alt Limit	13005,68	19759392,633	,486	,795
Konut Rayiçleri 1+1 Alt Limit	13147,16	19562032,066	,542	,791
Konut Rayiçleri 1+1 Üst Limit	12569,89	18309283,895	,669	,773
Konut Rayiçleri 4+1 Üst Limit	10865,91	8633077,325	,835	,762
Konut Rayiçleri 2+1 Üst Limit	12354,55	17274059,561	,726	,758
Konut Rayiçleri 3+1 Üst Limit	11727,27	12909420,063	,683	,745
Konut Rayiçleri 4+1 Alt Limit	12232,39	16055117,228	,769	,741

6. Korelasyon Testi

Konut rayiçlerinin kira alt limiti ve üst limitini etkilediği düşünülerek aralarındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla uygulanan testin normal dağılması nedeniyle Pearson korelasyon katsayısı (r) değerleri Tablo 9'da gösterilmiştir. En yüksek ilişki katsayısının 0,875 ile 2+1 alt limit ile üst limit arasında, en düşük anlamlı korelasyonun ise 0,181 ile 1+1 üst limit ile alt limit arasında olduğu belirlenmiştir. Buna göre 2+1 üst limit kira rayiçleri bölgesinde artışın alt limitin artışına neden olduğu ve aralarında yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu 0,01 anlamlılık düzeyinde söylenebilir. 1+1 üst limit kira rayiçlerinin artışında ise alt limitin düşeceği ve aralarında düşük düzeyde bir ilişkinin olabileceği 0,05 anlamlılık düzeyinde söylenebilir (Tablo 9).

Tablo 9: Konut kira rayiçlerine göre korelasyon analiz bulguları

Pearson Korelasyon		Alt Limit	Üst Limit
Konut Rayiçleri 1+1 Alt Limit	r	-,183*	-,138
	p	,036	,115
Konut Rayiçleri 2+1 Alt Limit	r	,875**	,429**
	p	,000	,000
Konut Rayiçleri 3+1 Alt Limit	r	,778**	,293**
	p	,000	,001
Konut Rayiçleri 4+1 Alt Limit	r	-,388**	-,351**
	p	,000	,000
Konut Rayiçleri 1+1 Üst Limit	r	-,181*	-,129
	p	,038	,141
Konut Rayiçleri 2+1 Üst Limit	r	,649**	,769**
	p	,000	,000
Konut Rayiçleri 3+1 Üst Limit	r	,404**	,860**
	p	,000	,000
Konut Rayiçleri 4+1 Üst Limit	r	-,382**	-,332**
	p	,000	,000

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır.
**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Konut özelliklerinin birbirlerini etkilediği düşünülerek aralarındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla uygulanan testin normal dağılması nedeniyle Pearson korelasyon katsayısı (r) değerleri Tablo 10'da görülmektedir. En yüksek ilişki katsayısının 0,655 ile doğal çevre özellikleri ile bina özellikleri arasında, en düşük anlamlı korelasyonun ise 0,188 ile kira alt limiti ile yapılaşmış çevre arasında olduğu belirlenmiştir. Böylece emlakçılara göre kiralanacak konutların doğal çevre ortalaması ile bina özellikleri ortalaması arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Korelasyon testinde çıkan sonuçlar içerisinde kira alt limiti ile üst limitinin artması ile iç mekân, bina, doğal çevre ve sosyo-ekonomik çevre özelliklerinin aralarında bir ilişkinin olmadığı, yalnızca yapılaşmış çevre

özellikleri ile kira alt limiti arasında 0,188 düzeyinde pozitif ve düşük bir ilişkinin olması (0,05 anlamlılık düzeyinde) en dikkat çekici sonuçlardan birisidir. Buna göre kira fiyatının alt limitinin belirlenmesinin yapılaşmış çevreyle ilişkili olduğu ve yapılaşmış çevre özellikleri arttıkça alt limitinde artabileceği söylenebilir. Yapılaşmış çevre özelliklerinden binanın sokak ya da cadde üzerinde bulunması, ana ulaşım arterlerine, toplu taşıma sistemine, ticaret merkezlerine, çocuk oyun alanlarına, sağlık ve alışveriş merkezlerine, eğitim kurumlarına yakınlığı ve konutun bulunduğu bölgedeki nüfus yoğunluğunun yüksek olması da konut kirasının alt limitinin yüksek olmasına neden olmaktadır. Bu durumda emlakçıların görüşlerine göre ayrıca bir konutun iç mekândaki kalitesinin yüksek olması o konutun bina, doğal çevre, yapılaşmış çevre ve sosyo-ekonomik çevre kalitesinin yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca bir konutun iç mekân kalitesinin yükselmesi doğal çevrenin ve yapılaşmış çevrenin daha uygun olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bir konutunun doğal çevresinin uygun olması yapılaşmış çevre ve sosyo-ekonomik düzeyinin daha uygun olmasını sağlamaktadır. Ayrıca emlakçılara göre bir konutun yapılaşmış çevresinin uygun olması ise sosyo-ekonomik düzeyinin ve kira alt limitinin yükselmesine neden olmaktadır. Diğer bir durum ise bir konutun alt limit fiyatlarının yüksek olması ise üst limitinin yükselmesine neden olmaktadır.

Tablo 10: Konut özelliklerine göre korelasyon analiz bulguları

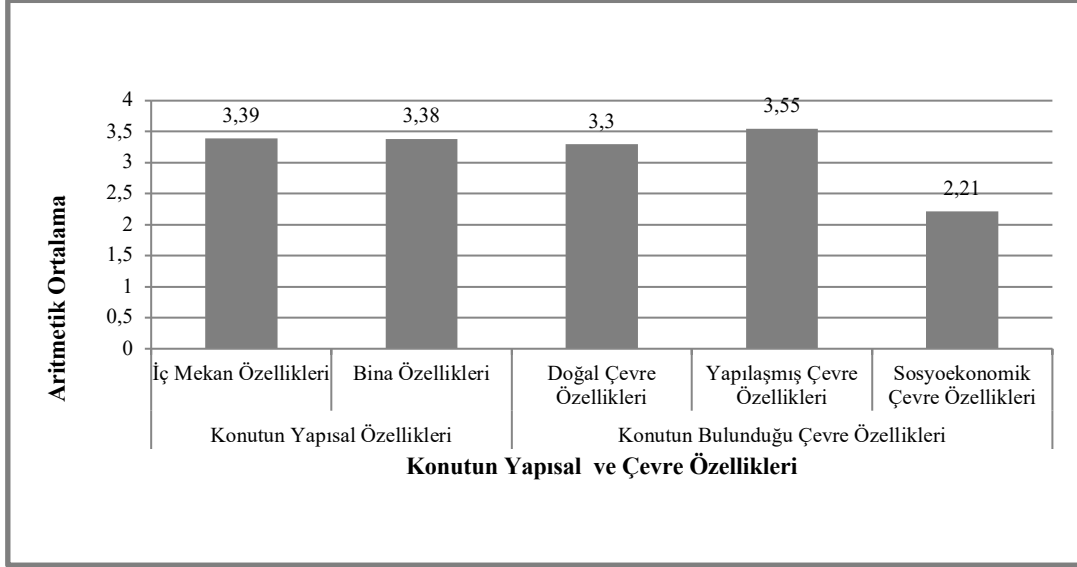
Pearson Korelasyon	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
(1) İç Mekân	1						
(2) Bina	,524**	1					
	,000						
(3) Doğal Çevre	,415**	,655**	1				
	,000	,000					
(4) Yapılaşmış Çevre	,522**	,502**	,509**	1			
	,000	,000	,000				
(5) Sosyo-ekonomik Çevre	,236**	,127	,208*	,443**	1		
	,006	,148	,017	,000			
(6) Alt Limit	,011	,084	,136	,188*	,058	1	
	,903	,336	,119	,031	,512		
(7) Üst Limit	-,048	,023	,057	,067	-,010	,644**	1
	,586	,790	,515	,445	,911	,000	

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. ** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

7. Araştırmanın Bulguları

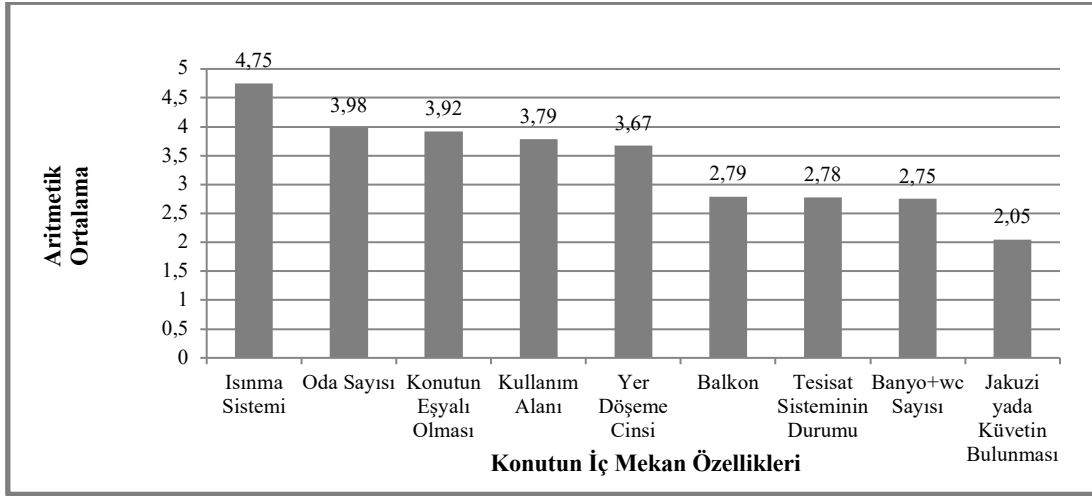
Anketlerde elde edilen veriler IBM SPSS STATISTICS 24 programı ile araştırmanın konusuna ve ulaşmak istenilen amaca yardımcı olması adına bazı analiz ve testlere tabi tutulmuştur. Öncelikle anket uygulanan her çalışmada yapılması gereken *güvenilirlik analizi* ve *normallik testi* kullanılmıştır. Normallik testi uygulandığında konut kiralalarının ve tüm etkenlerin normal dağılıma sahip olduğu gözlemlenmiştir. Güvenirlilik analizinde Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır. Her bir birimin ortalaması IBM SPSS programı üzerinden hesaplanmıştır.

Araştırmada yer alan bölümleri ve bölümlerin içerdiği ankette her soru önemlilik açısından değerlendirilecek olursa, çalışma yapılan mahallelerdeki emlakçıların ortak görüşleri şu şekildedir; Bornova'da kiralanacak konutun yer aldığı çevre özelliklerine bakıldığında, yapılaşmış çevre özelliklerinin 3,55 aritmetik ortalama ile en önemli değişken olduğu görülmektedir. Kira değerlerini en az etkileyen unsur konutun yer aldığı çevre özelliklerinden sosyo-ekonomik çevre özellikleri (2,21)'dir (Şekil 2).

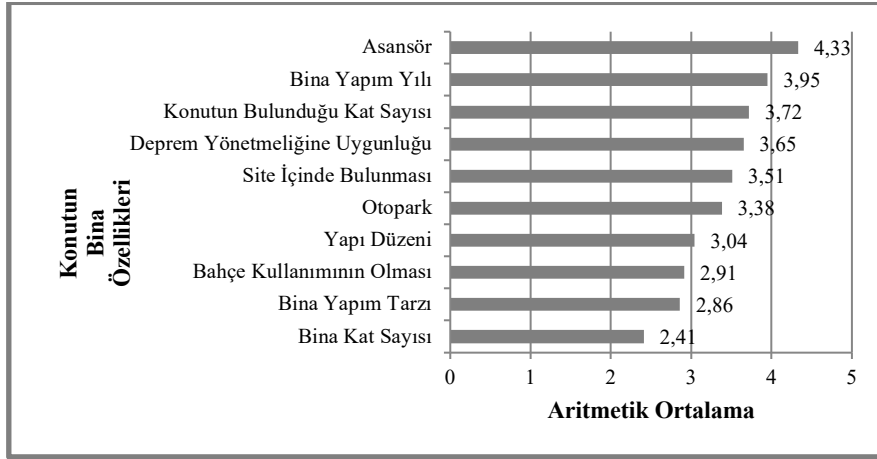
Şekil 2: Bornova’da konutun yapısal özellikleri ve yer aldığı çevre özelliklerine ilişkin katılımcı görüşleri (dikey eksen verilen cevapların aritmetik ortalamasını ifade etmektedir)

Konut kira fiyatlarını etkileyen değişkenlerin tek tek incelenmesi sonucunda ortaya çıkan durumlar aşağıda verilmiştir. Buna göre, iç mekân özelliklerinden konut kirasını belirleyen en önemli değişken ısıtma sistemi (4,75) ve konutun oda sayısı (3,98)’dir. Konutlarda jakuzi ya da küvet bulunması (2,05) önem bakımından son sırada yer almaktadır (Şekil 3).

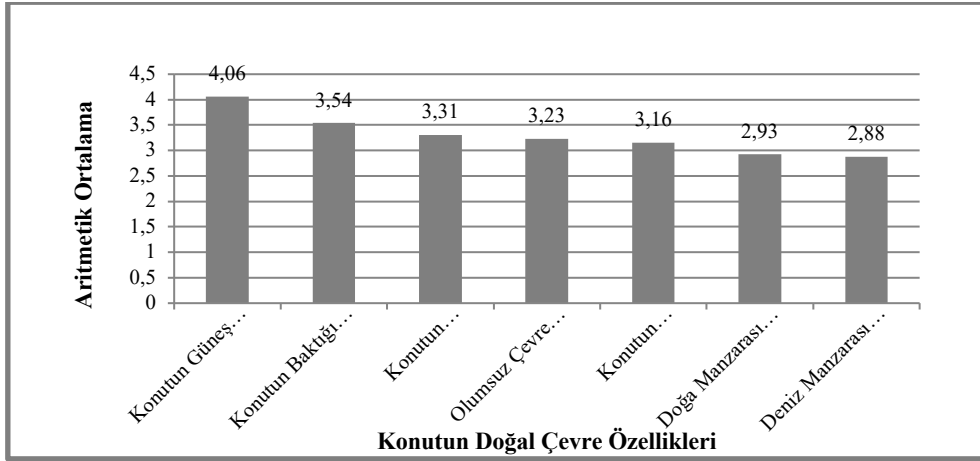
Şekil 3: Bornova’da konutun iç mekân özelliklerine ilişkin katılımcı görüşleri

Emlakçılara göre, Bornova’da konut kira değerlerine en fazla etki eden bina özelliklerine bakıldığında, bina içerisinde asansör (4,33) bulunması en önemli etken iken, bina kat sayısı (2,41) önem sırasında en sonda gelmektedir (Şekil 4).

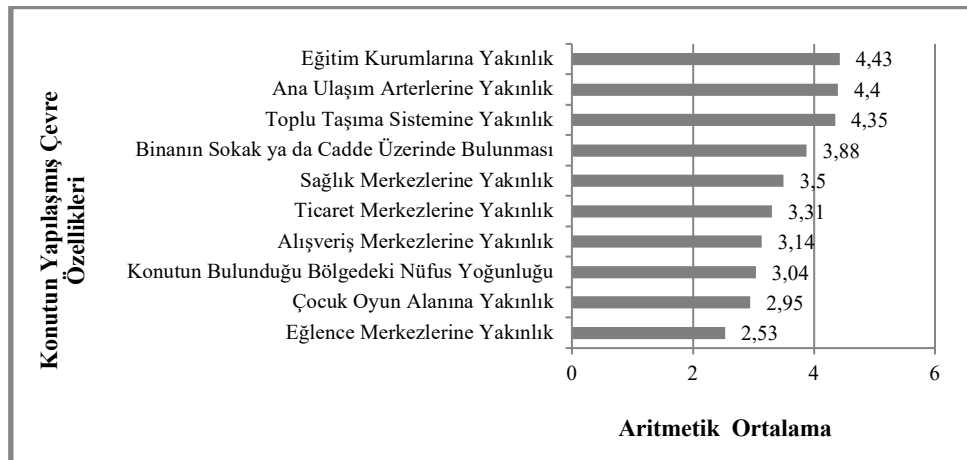
Şekil 4. Bornova’da konutun bina özelliklerine ilişkin katılımcı görüşleri

Emlakçılar a göre, kiralanacak konutun doğal çevre koşullarına bakıldığında, kira değeri üzerinde en çok etkili olan faktörün konutun güneş alması (4,06) olarak gösterilirken; konutun kira değeri açısından önem düzeyi en az olan faktör deniz manzarası görebilmesi (2,88)’dir (Şekil 5).

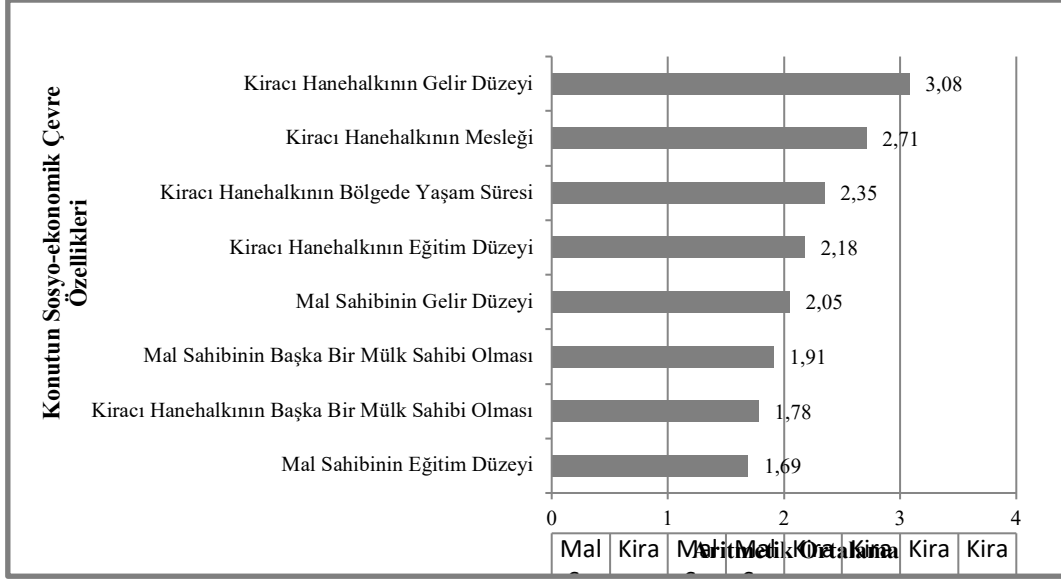
Şekil 5: Bornova’da konut doğal çevre özelliklerine ilişkin katılımcı görüşleri

Araştırmada kiralık konutun kira değeri üzerinde eğitim kurumlarına yakınlık (4,43) yapılaşmış çevre özellikleri içinde en önemli etken iken, eğlence merkezlerine yakınlık (2,53) önem düzeyi en düşük etken olarak görülmektedir. (Şekil 6).

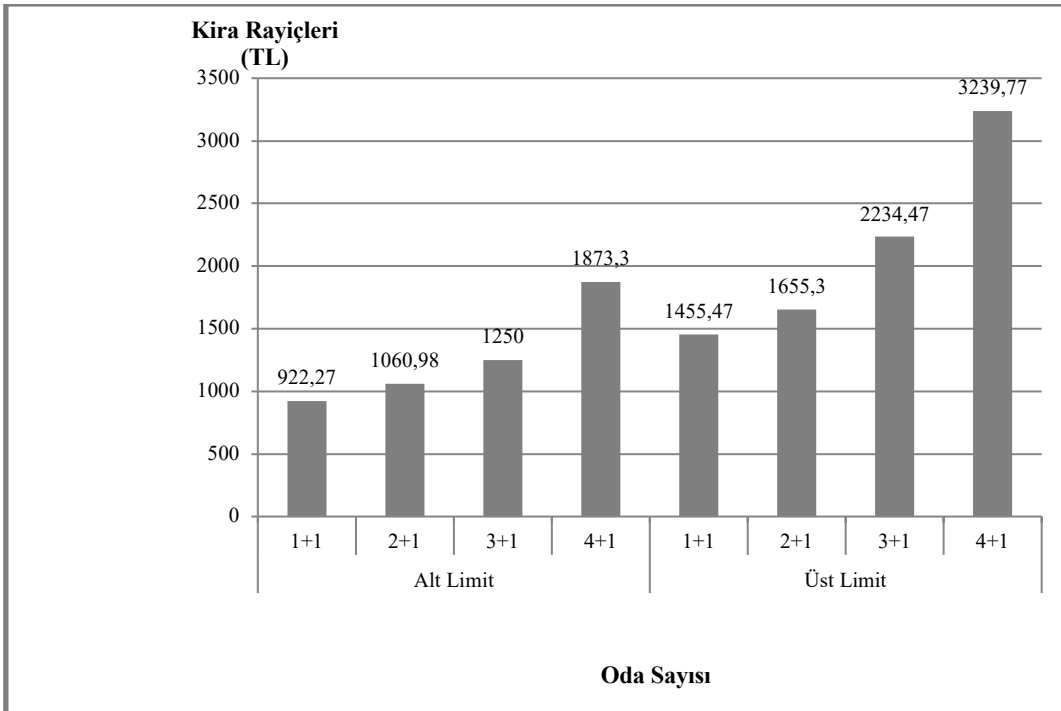
Şekil 6: Bornova’da konutun yapılaşmış çevre özelliklerine ilişkin katılımcı görüşleri

Son olarak kiralık konutun sosyo-ekonomik çevre özelliklerine bakıldığında, kiracı hane halkının gelirinin (3,08) kira değeri üzerinde en önemli etken olduğu görülürken, kiracı hane halkının mesleğinin (2,71) önem sırası bakımından ikinci sırada geldiği görülmektedir. Mal sahibinin eğitim düzeyinin (1,69) kiralananak konutu seçmesindeki payı en düşüktür (Şekil 7).

Şekil 1: Bornova'da konutun sosyo-ekonomik çevre özelliklerine ilişkin katılımcı görüşleri

Bornova'da kira rayiçlerinin oda sayılarına göre alt ve üst limitlerinin ortalama değerleri Şekil 8'de görüldüğü gibidir. Buradan çıkarılacak en önemli sonuç; oda sayısı arttıkça limit değerlerinde de bir artış görülmektedir.

Şekil 8. Bornova'da konutun oda sayısına göre kira rayiçlerine ilişkin katılımcı görüşleri

8. Sonuç

Fizyolojik ihtiyaçlardan sonra konut, insanoğlunun en temel ihtiyacıdır. Kulübeden başlayan rezidanslara kadar uzanan çeşitlikte konut türleri vardır. Ortak yaşam alanı, itibar göstergesi, yatırım aracı, mal ve yerleşmeleri oluşturan en küçük birim olan konuta herkes sahip değildir. Konutu olmayanlar sıklıkla konut kiralamakta ve kiracı olarak hayatlarını devam ettirmektedirler. Konut kiralari hep aynı değildir. Konutun ve çevresinin doğal özellikleri, insanların sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri, şehirselle faaliyetlerin yani işlevlerin mekansal dağılışı, deprem yönetmeliği, konutun iç mekan özellikleri gibi faktörler kira bedelini etkileyebilmektedir. Buna bağlı olarak kira bedelinde mekansal farklılıklar çıkabilmektedir. Bu bağlamda çalışmada Bornova'da kiracılığı etkileyen genel özellikler ile mekansal dağılışı etkileyen faktörler ele alınmaktadır.

Kuşkusuz kiracılığı etkileyen çok sayıda neden vardır. Bunlardan en önemlisi şehirlerin göç yoluyla büyümesidir. Göçle gelen nüfusun gelir seviyesinin düşüklüğü, konut fiyatlarının büyük şehirlerimizde toplanmaya bağlı olarak yüksek oluşu kiralık konut talebini artıracaktır. Hele İzmir gibi ülke şehirleşmesinin odak noktasında bulunan ve en önemli göç hedeflerinden bir olan bir yerleşme için bu durum şaşırtıcı değildir. Şehirde yakın zamanlı meydana gelen deprem olayını da kiracılığı etkileyen nedenler arasında saymak ihtiyacı vardır. Ancak kiracılığı etkileyen başa nedenler de vardır. Bunlar arasında gelir seviyesinin dışında, konutun büyüklüğü, oda sayısı, asansörün varlığı, konutun ara katta bulunması, ısınma sistemi olarak doğalgazlı kalorifer kullanılması, konutun güneş alması, eğitim kurumlarına yakınlık, otoparkın bulunması gibi özelliklerin konut kira fiyatlarında etkili olan nedenlerin bazılarıdır. Konutlarda jakuzi veya küvetin varlığı, bina kat sayısı, manzara (denizi görebilme), eğlence merkezlerine yakınlık, mal sahibinin eğitim düzeyi kira fiyatlarını en az etkileyen nedenler olarak ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz bu özellikler ilçe bütününde tekdüze değildir.

Çalışma alanında kiracılığın mekansal dağılışına etki eden faktörler mahalle bazında farklılıklar sergilemektedir. Binanın yapı düzeni kira bedelini etkilemektedir. Bu konuya en iyi örnek Atatürk Mahallesi'dir. Bu mahallede kiralık konutun bina özellikleri içinde kira değerini etkileyen en önemli unsurun diğer mahallelerden farklı olarak binanın yapı düzenidir. Bu durum Atatürk Mahallesi'nin gecekondulaşma tarzında değil, planlı bir şekilde İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından planlı yerleşim alanı olarak pilot bölge seçilip düzenli yapılaşmaya imkân vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu alanda bina kat sayısının az olması, binanın dört bir tarafının açık olması gibi özellikler vardır. Bu nedenle Atatürk Mahallesi'nde yapı düzeninin ayrık olması kira değerini büyük ölçüde etkilemiştir. Ayrıca mahalle Bornova'nın yüksek yerlerinde konumlanmıştır. Bu nedenle İzmir körfez manzarası diğer mahallelerden farklı olarak Atatürk Mahallesi'nde daha belirgindir. Bu da kira değeri üzerinde etkili olan doğal çevre özellikleri arasında önemli bir etkidir. Aynı özellik Beşiktaş'ta da (İstanbul) ortaya çıkmaktadır (Akalın, 2005). Oysa yukarıda ifade edildiği gibi genel olarak bakıldığında bu durum kiracılığı en az etkileyen bir özelliktir.

Binaların depreme dayanıklılığı kiracılığı etkilemektedir. Örnek olarak, İnönü ve Rafet Paşa Mahallesi'nde kiralık konutun bina özellikleri içinde diğer mahallelerden farklı olarak en önemli unsurların bina yapım yılı ve binanın deprem yönetmeliğine uygun inşa edilip edilmediğidir. Ayrıca bu mahallelerde kiralık konutun sosyo-ekonomik çevre özellikleri içinde Kazım Dirik, Evka-3, Evka-4 ve Barbaros Mahallesi'nde de olduğu gibi en önemli unsur kiracı hane halkının gelir düzeyidir.

Üniversitenin yakın çevrede bulunuşu kiracılığı etkilemektedir. Bornova'da Ege ve Yaşar üniversitelerinin varlığı, bu üniversitelere yakın olan Kazım Dirik, Erzene ve Ergene mahallelerinde kiralık konuta olan talebi etkilemektedir. Talep öğrenci nüfustan gelmektedir. Bu nedenle diğer mahallelerden farklı olarak bu üç mahallede kiralanacak konutun iç mekân özellikleri arasında en önemli unsur konutun eşyalı olmasıdır.

Kiralık konutun sosyo-ekonomik çevre özelliklerinin kira değeri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Örneğin; Evka-3 Mahallesi'nde çoğunlukla konutların site içinde bulunması, konutların çoğunlukla cadde ve geniş sokaklar üzerinde yer alması, ulaşım alternatiflerinin fazla olması ve ayrıca lüks sayılabilecek yeni konutların ve villaların bulunması bu mahalleye daha çok gelir seviyesi yüksek olan kesimi çekmektedir. Ayrıca bu mahallenin konut kiralamada tercih edilme sebeplerinden biri de doğal çevre özelliklerinden biri olan konutun bulunduğu zemin durumudur. Kiracıların bu bölgeyi seçme nedeni mahallenin bir yamaç üzerindeki konumu dolayısıyla zeminin sağlam olduğunu düşünmeleridir.

Gecekondulaşma da kiracılık üzerinde etkilidir. Barbaros, İnönü, Yeşilova ve Birlik Mahallesi'nde kiralanacak konutun bina özellikleri içinde en az aranan özellik otoparkın bulunmasıdır. Bunun nedeni bu bölgede gecekondulaşma nedeniyle tek veya az katlı konutların bulunması, gelir seviyesi düşük olan bireylerin yaşıyor olmasıdır.

KAYNAKLAR

- Akalın, S. (2005). *Konut kira değerlerini etkileyen faktörler: Beşiktaş İlçesi örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akın, R. (2015). *Türkiye’de sosyal politika ve sosyal konut politikası*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: . Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkurt, H. B. (2004). *19. yüzyıl batılılaşma kesitinde, Bornova ve Buca levanten köşklere mekânsal kimliğinin irdelenmesi*. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aliağaoğlu, A. (2016). Balıkesir Şehri’nde kiracılık. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 36, 183-200.
- Alkan, L. (2014). 1980 sonrası konut politikalarının mekânsal yansımaları: Ankara örneği. *İdeal Kent, Kent ve Politika*, 12, 103-131.
- Alkan, L. ve Uğurlar, A. (2015). Türkiye’de konut sorunu ve konut politikaları. *Kent Araştırmaları Enstitüsü Raporu*, 1-62, Ankara.
- Andersen, H. S. (2002). Excluded places: The interaction between segregation, urban decay and deprived neighbourhoods. *Housing, Theory and Society*, 19 (3-4), 153-169.
- Andersen, H. S. (2003). *Urban sores. On the interaction between segregation*. Farnham: Ashgate.
- Arıcan, F. A. (2010). *Türkiye’de konut sorunu ve toplu konut uygulamaları: Eskişehir örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıkan, F.E. (2008). *Ev kiralarını etkileyen nedenlerin hedonik fiyat yöntemi ile belirlenmesi*. Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baştürk, S., ve Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. S. Baştürk (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (129-159). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Castells, M. (1983). *The city and the grassroots: Across-cultural theory of urban social movements* (No.7). Erişim tarihi: 22.11.2019 Univ of California Press, [https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=rUbZLcYsA_QC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Castells,+Manual+\(1983\)+The+City+and+The+Grassroots,+A+Cross-Cultural+Theory+of+Urban+Social+Movement,+Edvard+Arnold,+London.+s.103.+&ots=yYhilvA7aM&sig=NMgH6HnPwecivHtZc47pWj3Z2Wc&redir_esc=y#v=snippet&q=103&f=false](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=rUbZLcYsA_QC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Castells,+Manual+(1983)+The+City+and+The+Grassroots,+A+Cross-Cultural+Theory+of+Urban+Social+Movement,+Edvard+Arnold,+London.+s.103.+&ots=yYhilvA7aM&sig=NMgH6HnPwecivHtZc47pWj3Z2Wc&redir_esc=y#v=snippet&q=103&f=false).
- Çetintahra, E.G., Çubukçu, E. (2011). Çevre estetiğinin konut fiyatlarına etkisi. *İTÜ Dergisi Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 10 (1), 3-12.
- Çırak, A. A. (2018). Bir kentsel koruma planlaması deneyimi: İzmir Bornova tarihsel kent merkezi. *BİF-Bornova İçin Fikirler Dergisi*, 1-91.
- Çoban, A.N. (2012). Cumhuriyetin ilanından günümüze konut politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (3), 75-108.
- Dikçınar S. B. ve Yazgan G. A. (2009). Kentsel mekânların aynılaşması: Midyat örneği. *Megaron*, 4(2), 79-89.
- Eceral, T. Ö. ve Uğurlar, A. (2017). Hane halkı konut hareketliliğini etkileyen faktörler: Ankara örneği. *Planlama*, 27(3), 347-361.
- Ekşioğlu, G. (2010). *Çevre estetiğinin konut fiyatları üzerindeki etkisinin hedonik fiyat yöntemi ile modellenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Emür, A. (1999). *Urban rental housing and tenant households in Turkey: Towards viable alternative policies for the rental sector*. Unpublished Master Thesis, Ankara: Middle East Technical University Natural and Applied Sciences.
- Keleş, R. (1997). *Kentleşme Politikası* (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach’ın alfa güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6 (1), 47-48.
- Koç, H. (2009). İzmir’de konut çevrelerinde nitelikli yapılaşma üzerine görüşler. *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu*, 515-526, İzmir.

- Mutluer, M. (1999). Bornova Atatürk Mahallesi'nde yeni yerleşim alanları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 10, 219-238.
- Olgun, H. (2014). *Türkiye'de sosyal konut politikası: Seçilmiş Avrupa ülkeleriyle karşılaştırmalı bir analiz*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK (2019). (Erişim tarihi: 07.12.2019).Kiracılık, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=K%C4%B0RACI>
- TMMOB- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (1998). Kentleşme, konut sorunu, barınma hakkı ve demokrasi.(Erişim tarihi: 01.11.2019).<https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/kentlesme-konut-sorunu-barinma-hakki-v-e-demokrasi>
- TÜİK (2019). (Erişim tarihi: 07.12.2019).<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15843>
- Uğurlar, A.,Eceral Ö., T., (2012), Türkiye'de konut politikalarının gelişim süreci ve Ankara metropol kentinde mevcut kiralık konut piyasasına ilişkin bir değerlendirme. *Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı 3. Sempozyumu, Kent Bölgeler, Alanlar ve Büyükşehirler: Değişen Dinamikler ve Sorunlar*, 6-7 Aralık, 225- 246, Ankara.
- Yavan, N. (2014). Nicel Araştırmalardan Veri ve Veri Toplama Teknikleri, İçinde Yılmaz Arı ve İlhan Kaya, *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, 219-266.
- Yüceşahin, M., Tuysuz, S. (2011). Ankara Kentinde Sosyo-mekansâl Farklılaşmanın Örüntüleri: Ampirik Bir Analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 159-188.

Atıf/Citation

Albayrak, L., Yılmaz, C., (2021), Çoruh vadisinde geleneksel çeltik tarımı (Artvin-Yusufeli). Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 19-36

ÇORUH VADİSİ'NDE GELENEKSEL ÇELTİK TARIMI (ARTVİN-YUSUFELİ)

Traditional Paddy Farming in Coruh Valley (Artvin-Yusufeli)

Leman ALBAYRAK*

Prof.Dr. Cevdet YILMAZ**

Öz

Türkiye'nin başka yerlerinde genellikle geniş düzlükler üzerinde sürdürülen çeltik tarımı engebeli bir topografyaya sahip olan Artvin ilinde dar vadi tabanlarında yapılır. Artvin'in yerel coğrafi yapısına uyum sağlanarak yapılan bu faaliyette, fiziki faktörler belirleyici rol oynamakta, yöre insanının bu koşullara uyarak gerçekleştirdiği üretim biçimi ise buraya has kültürel özellikler göstermektedir. Bu çalışmada Artvin - Yusufeli'nde Çoruh vadisi taban arazilerinde geçmişten günümüze sürdürülen tarımsal faaliyetler içinde özel bir yere sahip olan çeltik tarımı, insanın doğayı tahrip etmeden ondan faydalanma ilkesine dayanan kültürel ekoloji prensipleri çerçevesinde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Araştırmada çeltik yetiştiriciliği ve bunun için kullanılan geleneksel tarım metotları; ekim-dikim faaliyetlerinin başladığı mayıs ayı ile hasadın yapıldığı ekim ayı arasında kalan sürede gözlem metoduyla yerinde tespit edilmiştir. Bu gözlemler esnasında çeltik yetiştiriciliğine dair pek çok genel ekolojik bilgi unsuru, yerel sözcük, bitki atıklarına bağlı dönüştürücü üretkenlik, basit ve işlevsel tarım araçları kullanımı ve doğal çevre döngülerine uyuma dair örnekler kayıt altına alınmıştır. Günümüzde, Çoruh vadisi üzerine inşa edilen barajlar nedeniyle, Artvin'de çeltik üretim alanları daralmaktadır. Bu durum sonucu Çoruh vadisinde yüzlerce yılda oluşan tarım kültürü yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Çoruh vadisinde barajlardan etkilenmeyen sahalarda çeltik tarımı dâhil diğer zirai faaliyetleri sürdürmekte olan çiftçilerin desteklenmesi durumunda bu faaliyetler azalarak da olsa devam edecek, böylece geçmişten günümüze intikal eden yerel bilgi ve kültürel birikimin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarımı sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çeltik, Geleneksel Tarım, Kültürel Ekoloji, Ziraat Coğrafyası, Çoruh Vadisi, Artvin.

Abstract

Paddy cultivation carried out in narrow valley floors of Artvin which has a hilly topography usually differs from agricultural activities carried out on plains in other places of Turkey. Factors of physical geography play a decisive role in this activity that is consistent with local geographical features in Artvin, and the agricultural production model exercised by local people on the basis of such factors has cultural characteristics particular to this place. This study examines and evaluates paddy cultivation which has a special place among the agricultural activities carried out in Yusufeli-Artvin from the past to the present, the behavior of humans to benefit from it without destroying nature is within the framework based on cultural ecology principles. It can be said that one aspect of cultural ecology

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, eraalbayrakleman@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6944-3852

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cyilmaz@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0430-619X

focuses on how people benefit from nature without inflicting harm on it. The study shows that paddy cultivation and traditional farming methods, used for this activity were identified using the on-site participatory observation method, during a certain period of time that is between May, when the planting activities begin, and October, when the harvest is carried out. These observations recorded several items of ecological information and local terminology on paddy cultivation, transformative productivity based on plant waste, use of simple but functional agricultural tools and examples of adaptation to natural environmental cycles. Paddy cultivation areas have become smaller due to dams built along the Çoruh Valley. As a result of this development, the agricultural culture that evolved through hundreds of years in Çoruh Valley faces the threat of extinction. If the farmers, who still carry out paddy cultivation on existing agricultural lands remaining from dams built in Çoruh Valley are supported financially, the continuation of paddy cultivation, especially in Yusufeli will be ensured and local knowledge and cultural accumulation that survived from past to present will be sustained and transferred to coming generations.

Keywords: *Paddy, Traditional Agriculture, Cultural Ecology, Agricultural Geography, Çoruh Valley, Artvin*

1. Giriş

Tahıl tarımı, insanların gıda ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yere sahip olup artan talebe bağlı olarak üretimde modern metotlar kullanılmakta, bunun doğal bir sonucu olarak da geleneksel zirai yöntemler zamanla ortadan kalkmaktadır. Gerek geleneksel ziraatın sürdürüldüğü alanların daralması, gerekse bu alanlarda kullanılan kadim metotların hızla terk edilmesi sonucu yerel coğrafi özellikleri bilen ve bu özelliklere uyarak üretim yapan, bu üretimi çağlar ötesinden gelen bilgi birikimi ile gerçekleştiren insan sayısı da azalmakta, böylece binlerce yılda oluşan kültürel birikim çok hızlı bir şekilde yok olmaktadır.

Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri bir yandan üretimin artmasına ve insanlığı bekleyen açlık tehlikesinin ötelenmesine sebep olurken, sağlıklı gıda üretimi adına birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Bu durum dünyada yaşanan gıda güvenliği sorununun bir parçasını oluşturmakta ve sonuçta nitelikli ve besleyici gıdaya ulaşabilme, mevcut ve muhtemel talepleri karşılayabilme gibi hususlar daha fazla önem kazanmaktadır (FAO)¹. Toprağın ve toprak verimliliğinin korunabilmesi, çevreyi kirletmeyen, insan sağlığını ve ekosistemleri bozmayan tarımsal bilgi ve yöntemlerin önemi her geçen gün artmaktadır. Günümüz dünyasında giderek azalmakta birlikte, yerel yöntemlerle üretim yapılan yerler hâlâ bulunmaktadır. Bu alanlarda geleneksel tarım bilgisi, doğal çevreyi koruyarak ve onunla uyum içinde kuşaktan kuşağa aktararak gözleme ve deneye dayalı bilgi şeklinde bugünlere ulaşmıştır. Bu şekilde yapılan tarımsal faaliyetler, öncelikli olarak yaşanan yere uyum sağlanmış olma gibi görülebilir. Uzun yıllar belli bir coğrafi ortamda yaşayıp tarım yapan çiftçiler, doğal ortam (iklim, bitki, su, toprak, fauna vb) ile tarımsal faaliyetler arasında ilişki kurarak tecrübeye dayalı yerel, “Geleneksel Ekolojik Bilgi”yi (GEB) oluşturmuşlardır. Coğrafi koşullar açısından bakıldığında Türkiye’de çok farklı iklim şartlarının ile yer şekillerinin kısa mesafelerde ortaya çıkardığı farklı ekosistemler beraberinde hem doğal hem de kültürel bir çeşitlilik oluşturmuştur (Göney, 1987:124). Tarımsal faaliyetler açısından çok eski bir geçmişe sahip olan Çoruh havzası, geleneksel tarımın ekolojik çevreye çok iyi uyduğu, sürdürülebilir arazi kullanımının halen yaşatıldığı, yörede bunu ispat edecek çok sayıda örneğin bulunduğu ülkemizin nadir köşelerinden biri durumundadır.

Tahıllar içinde, buğdaygiller familyasına giren çeltik (*Oryza*) eski bir kültür bitkisidir. Önceleri Uzakdoğu ülkelerinde delta ve nehir kenarlarındaki taşkın ovalarında yabani olarak bulunmakta iken sonraları kültür bitkisi haline getirilmiştir. Dünyada çeltik ziraatının M.Ö. 3000’lere kadar uzandığı belirtilmektedir (Kün, 1997). Çeltik tarımı: *su kaynağına göre*; yağmur suyu ve sulama suyu ile yapılan tarım olarak iki grupta; *arazi ve su yönetimi uygulamalarına göre de*; a) su birikintisi olmayan yüksek arazide (upland) yapılan, b) ova yüzeyinde 5-50 cm durgun suda (lowland) yapılan ve c) > 51 cm ila 5-6 metre durgun su ile derin suda (Deepwater) yapılan faaliyet olarak üç grupta sınıflandırılmıştır. Derin su piriçleri için maksimum su derinlikleri, büyüme süresinin yarısından fazlası için 51 ile 100 cm arasında değişir ve bazen bitkinin tamamen su altında kalması söz konusudur. Suyun derinliği, taşkın süresi, su seviyesindeki artış hızı, sıcaklık, bulanıklık ve oluşma zamanı farklı alanlara göre değişiklik gösterir, dolayısıyla derin su terimi farklı ülkelerde farklı anlamlara gelebilir (De Datta, 1981:221- 243)

Yusufeli yöresinde çeltik tarımı, Çoruh nehrinden sağlanan sulama suyu ile yapılmaktadır. Çeltik tarlaları vadi tabanlarındaki düzlüklerde yer almakta ve çeltik yaklaşık 40 cm derinliği olan durgun suda yetiştirilmektedir. Yusufeli yöresi oldukça engebeli olup çeltik, bu topografya içinde dar bir vadi boyunca yetiştirilmekte, coğrafi ve kültürel şartların ayırt edici özelliğine bağlı olarak elde edilen mahsul “Yusufeli pirinci” olarak adlandırılmaktadır.

Yusufeli’nde çeltik yetiştiriciliği halen geleneksel metotlarla sürdürülmektedir. Geleneksel tarım faaliyetlerinde görülen agroekoloji ve GEB unsurları, toprağın yaşayan bir canlı olduğu, toprak verimliliği sağlanırken çevre kirliliği oluşturmamak ve mahsulün gelişiminde buna uygun ortam; rüzgâr, su, sıcaklık; faunanın etkisi gibi unsurlar doğrudan göz önünde bulundurulur. Geleneksel tarım, coğrafi yere ya da bir alan birimine özgü olup, özel bir habitatta ve kültürde zamanla evrimleşir. Başka bir deyişle yerel ve yerlidir. Geleneksel tarım ve çiftçilik bilgisi, genetik materyal ve yenilenebilir tarım tekniklerinin kritik bir kaynağı olmanın yanı sıra, kaynakları yetersiz çiftçilere yönelik sürdürülebilir bir kırsal kalkınma stratejisinin oluşturulması açısından da yaşamsaldır (Türkeş, 2014:72-79). Bu faaliyetler, GEB tabanlı tarımsal sistemler olarak önemlidir ve doğal “Gen Bankaları” olarak da önemli bir fonksiyona sahiptir. Çünkü çiftçiler, geleneksel yerli tohumları ekme ve yerel türleri kullanma yöntemleri yoluyla yerel çevreye uygun olduğu kadar yerli olan bir genetik havuzu bu yolla koruyabilirler (Sharma, 2017).

2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Artvin’in Yusufeli ilçesindeki çeltik tarımını, bu geçim şekline dayalı kültürel birikimi ve geleneksel ekolojik bilgiyi kayıt altına almak, tespit edilen sorunları çözüm önerileriyle birlikte

¹ Food and Agriculture Organization, FAO, Gıda ve Tarım Örgütü, (<http://www.fao.org/food-safety/en/>).

değerlendirmektir. Yerel halkın coğrafi unsurları ve yörede yaşayan insanların taleplerini dikkate alarak sürdürdüğü tarımsal faaliyetler, geçmişten gelen birikimle birleştiğinde gelecekte ortaya çıkabilecek yeni şartlar için bir öngörü potansiyeli taşımaktadır. Geleneksel ekolojik bilginin uygulamalarına tanık olunan bu alanlar çevre değişiklikleri nedeniyle daralmakta ve yerel bilginin geleceğe aktarımı sınırlanmaktadır. Oysa mekânın kullanımına ve mahsul yetiştiriciliğine dair *yerli bilgisi* doğası gereği bulunan coğrafi mekânla derin bağlara sahiptir. İnsanların gıda temini ve yaşam ortamı bununla ilişkili olup insan ve çevre sağlığının sürdürülmesinde bu bilgiye ihtiyacın olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan (günümüzde giderek artan talepler doğrultusunda) ekolojik (çevreye ve insan sağlığına duyarlı) tarıma önem veren çiftçiler ve bu yöntemle üretim yapmak isteyenler kırsaldaki bu yerel bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Ancak yerel coğrafi yapıdan en iyi şekilde istifade ederek tarım yapabilme tecrübesine sahip kişilerin sayısı, yani sözlü kaynaklar, onların tecrübesine dayalı sözel veya görsel herhangi bir kayıt yapılmadan, gittikçe azalmaktadır. Kırsal kesimde kısmen varlığını sürdüren ve geçmişin tecrübi bilgisini aktarım kabiliyetine sahip olan yaşlı nüfus ise (kırdan kente yoğun göçler nedeniyle) sahip oldukları bilgiyi aktaracak yaş grubuna ulaşmamaktadır. Bu nedenle yerel kültürel bilginin tespit edilerek çağdaş ve bilimsel gelişmelerle terkinin sağlanması ancak yerelde yapılan bu çalışmalarla mümkün olup çevre ve insan sağlığına duyarlı sürdürülebilir tarım için bir an önce ve daha fazla sayıda araştırmacı bu görevi üstlenmeli, geçmişe ve bugüne ait ne varsa en küçük detayına kadar kayıt altına alınmalıdır.

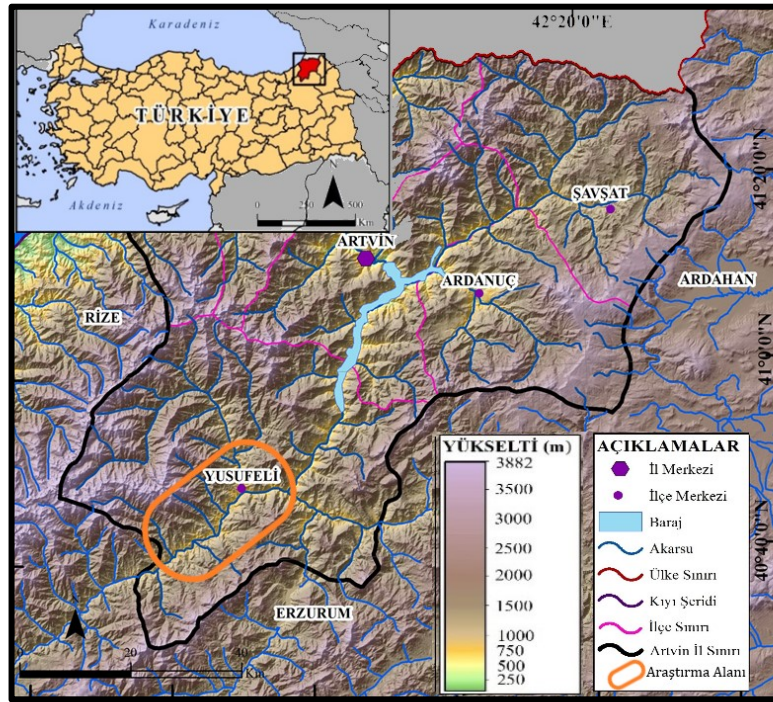
Bu araştırmada coğrafi bütünlük içinde esas olarak; kültürel ekoloji, insanların ekosistem içindeki rolü, fiziki çevreyi nasıl kullandıkları ve ondan nasıl faydalandıkları, mevcut üretim ilişkilerinin devamlılığı ve bütün bunlar için geliştirilen kültürel davranış biçimlerinin tespiti amaçlanmıştır. Konu ile ilgili literatüre bakıldığında; küçük toplumların içerisinde buldukları doğal çevreye uyum sağlama kabiliyeti, genel anlamda değişimlere ve durumlara nasıl uyabildiği, yeni bilgi, teknoloji ve düşünceleri nasıl kabul ya da reddettiklerini ortaya koymadan onların günümüz dünyasında topluma yapabilecekleri katkıları anlamının mümkün olmadığı ifade edilmektedir (Arı, 2003:78). Bu bağlamda bu araştırma ile tespit edilen geleneksel ekolojik bilgi (GEB), biyofiziksel çevreleriyle etkileşim içinde olan yerli, köylü ve yerel topluluklar tarafından geliştirilen ve sürdürülen bilgi, inanç, gelenek, uygulama ve dünya görüşlerini (Toledo 2002, Berkes 2004) yansıtmıştırdan dolayı önemli olmaktadır. Yerel ekolojinin gözetildiği tarım alanları beşerî ve fiziki çevredeki değişiklikler nedeniyle zamanla azalmaktadır. Bu etkiyle, yerel bilginin aşınması konusunda büyük bir endişe olduğu gibi; dünyada, ekonomik kalkınmaya ve çevre yönetimine yerli hakların katılımı ihtiyacı konusunda da artan bir farkındalık vardır (Barsh, 1997).

Fiziki çevre ve insan etkileşimiyle uzun süreç içinde gelişen yerel bilgi, kadim üretim havzalarında görülebilmektedir. Çoruh havzası bu tarımsal alanlardan biri olup yerel halk, fiziki çevrelerinde yerleşme ve arazi kullanımını dengeleyerek, planlayarak tarımsal faaliyetlerini en elverişli şekilde sürdürmeye çalışmıştır. Mevcut arazi yapısı çok amaçlı, dengeli ve kendi kendine yeterliliğin sağlanabileceği şekilde değerlendirilmiştir.

Araştırma sahasında çeltik tarımına ilişkin bazı terimler tespit edilmiş olup metin içinde bu sözcükler kullanılmıştır. Çeltik ekim alanını ifade eden çeltik tavalara Yusufeli yöresinde *karık* (*çeltik karığı*) denilmektedir. *Kavuz*: Çeltiğin soyulduktan sonra elde edilen dış kabuğudur. *Kepek*: Pirincin üst tabakası olup çeltiğin işlenmesi aşamalarından olan kabuk soyma kısmında elde edilir. Diğer yerel sözcükler ise metin içinde tanımlanmıştır.

3. Araştırma Sahasının Yeri ve Coğrafi Özellikleri

Araştırma sahası, Doğu Karadeniz Bölümünde yer alan Artvin iline bağlı Yusufeli ilçesidir. Araştırma konusunu oluşturan çeltik ve ekim alanları ilçenin güneybatı kesiminde yer almaktadır (Şekil 1). Orta Çoruh havzasında bulunan Yusufeli, kuzeyinde Artvin Merkez ilçe, kuzeybatısında Rize'nin Çamlıhemşin, doğusu ve güneyinde ise Erzurum'un Oltu, Olur, Uzundere ve İspir ilçesi ile sınırdır. Çoruh Vadisi, kuzeyinde Kaçkar dağları (3932 m) ve güneyinde Mescit dağları (2818 m) gibi yüksek dağ kuşaklarıyla çevrelenmiştir. Mescit dağlarının batı yamaçlarından kaynağını alan Çoruh Nehri, Yusufeli ilçesinden Artvin il sınırlarına girer.

Şekil 1: Araştırma alanının lokasyon haritası.

Artvin-İspir arasında uzanan Çoruh vadisinin derinliği 600-1500 m arasında ve Yusufeli-Barhal arasında Altıparmak Vadisi ise 800-1000 m arasındadır (Atalay, Tetik ve Yılmaz, 1985). Yusufeli, yarı kurak bir iklime sahiptir. Etrafındaki dağlık alanlar arasında ve alçakta kalması nedeniyle kış mevsimindeki soğuk hava kütlelerinden daha az etkilenmektedir. Aylık ortalama nem değerinin sonbahar döneminde yüksek olmaması (ekim ayında ortalama nem %51,5) hasadın ardından çeltiğin daha kolay kurummasını desteklemektedir. Yusufeli yöresinde, aylık sıcaklık değerleri çeltik bitkisinin yetişme süresi için de uygundur (Tablo 1).

Tablo 1: Yusufeli ilçesinde aylık ortalama sıcaklık, nem, yağış, açık, bulutlu, kapalı günler.

Yusufeli	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl.Ort.
Ort. Sıc°C	1,0	2,8	8,2	14,9	19,1	22,6	25,7	25,7	22,2	16,0	8,5	2,7	14,1
Nem	62,8	59,0	50,7	47,9	47,7	47,8	43,6	44,4	43,6	51,5	60,8	64,6	52
Yağış	19,4	18,3	21,1	29,6	32,8	36,3	20,6	15,7	12,8	22,4	24,8	26,6	280,4
Açık Gün	4,6	4,8	12,3	3,3	3,0	5,3	8,9	10,2	10,8	8,4	5,7	4,2	75
Bulutlu Gün	17,6	14,9	12,4	17,9	20,6	19,7	17,9	15,6	14,8	15,5	14,5	17,0	204
Kapalı Gün	7,7	6,6	12,5	5,2	4,1	1,8	0,9	0,8	1,2	3,9	6,6	7,6	52,6

Kaynak: MİGM

Çoruh nehri karlı-dağ rejimine sahip olup ilkbahar döneminde kar erimelerine bağlı olarak bol su taşımaktadır. İlçenin güneyine karasal iklime yakın olmasının etkisiyle kuzey kesimi kadar yağış düşmemektedir. 628 m yükseltideki Artvin meteoroloji istasyonuna göre Çoruh havzası 722,61 mm yağış alırken, 1584 m yükseltideki Bayburt istasyonuna göre 443,1 mm yağış almaktadır. Yağışlar, sonbahar döneminde düşüş göstermektedir. Tarım arazilerinin yeterince sulanabilmesi bu akarsu ile mümkün olmuştur. Çoruh nehri ve kollarını oluşturan derelerin taşıdığı su miktarı, sulama suyu yanında çeltik değirmenlerinin çalıştırılabilmesi için de önemli olmaktadır.

Orta Çoruh havzasında birikinti yelpazeleri üzerinde gelişen kollüvyal topraklar, alüvyal topraklar, ormanlık alanlarda kahverengi orman toprakları ve 2000 m yükseltiden sonra alpin katın alpin-çayır toprakları yer almaktadır. Vadi tabanlarının nispeten genişlediği ve eğimin azalmasıyla alüvyal depoların biriktiği araziler tarımsal faaliyetler için ayrılmıştır. Çeltik tarımı, önemli bir akarsu olan Çoruh nehrinin bol su kaynağı sağlamasına ve taşıyıp biriktirdiği alüvyal tabanlara bağlı olarak gelişmiştir. Ayrıca, geçmiş dönemlerde Çoruh nehrinde taşkınlar da yaşanmıştır. Yöredeki köylüler, vadi tabanındaki bu toprakların taşkınların sayesinde beslendiğini ve verimini desteklediğini, "Taşkın olurdu ama bereketini de beraberinde getirirdi, alüvyon gelmiyor artık, Çoruh besliyordu

buraları” şeklinde ifade etmişlerdir. Buna karşın eğimli arazi ve litolojik yapı nedeniyle tarımda değerlendirilebilen topraklar dar alanlıdır.

Araştırma sahasında, vadi tabanlarındaki tarım arazilerinden istifade edebilmek amacıyla yerleşmeler üst yamaçlara kurulmuştur. Bu temel nedenlerden biri olmakla birlikte tarihi süreç ve geçim tiplerinin sürdürülebilirliği de etkilidir. Tarihi geçmişi yeni olan bazı yerleşmeler, daha çok Çoruh vadisi ve bu vadinin tali kolları içerisinde bulunmaktadır. Önceleri akarsuların ıslah edilmemiş olması dolayısıyla sivrisineklerin hastalık yayması bu durumu etkilemiştir. Vadi tabanlarının yaygın bir şekilde iskân edilmeye başlaması motorlu ulaşım vasıtalarının gidebileceği karayollarının yapılmasından sonra mümkün olabilmektedir (Tıraş, 2002:134). Çoruh vadisi tabanında, deniz seviyesinden 800 m yükseklikte Yokuşlu Köyü yer alırken; köyün yaklaşık 4 km güneyinde, Değirmen Deresi vadisinin batı yamacı üzerinde, 1500 m yükseltide tarım arazisinin mevcudiyetine bağlı olarak Yokuşlu mezarısı kurulmuştur (Köse, 1987:2). Çeltik tarımının önde geldiği köylerden Yokuşlu (Nihah) ve Köprügören köyü (Oşnak) yamaç yerleşmesi olup vadi tabanının genişlediği yerdeki birikinti konileri üzerinde tarım yapmaktadır. Vadi tabanındaki tarıma bağlı olarak önceleri geçici olarak kalınan Bağlar mevki zamanla kalıcı yerleşmeye dönüşmüştür. Yerleşim birimleri genellikle toplu dokuya sahiptir ancak mahalleler arasında gevşek yerleşme görülmektedir. Bu durum üzerinde, vadi tabanını tarım arazisi olarak değerlendirme başta olmak üzere, geçmiş dönemlerde nehir taşkınları riskinden korunma, güvenlik nedeniyle korunaklı alanlara yerleşme, yola ve su kaynaklarına yakınlık sağlama, yardımlaşma, akrabalık ilişkilerinin etkisi söz konusudur. Yerleşme adları ise söz konusu çeltik tarımının önemini göstermektedir. Çeltikdüzü köyü çeltik yetiştiriciliğinin yapıldığı önemli köylerden biri olmasına atfen bu adı almıştır.

2019 yılı itibarıyla Yusufeli'nin toplam nüfusu 20.154 kişiden oluşmaktadır. Çeltik tarımının yapıldığı köylerde Yokuşlu köyü 101 kişi, Tekkale köyü 579, Çeltikdüzü 251, Kılıçkaya 852, Köprügören 247, Alanbaşı 396, Çevreli 666, Öğdem 100 kişiden oluşmaktadır. Yüzölçümü 2.270 km² olan ilçenin nüfus yoğunluğu 8,87 kişidir. Yusufeli ilçesinde tarım alanları 19.438 ha alan kaplamaktadır. Tarımsal nüfus yoğunluğu (kişi/ha) ise 1069 kişidir. Kırsal nüfusun azalması sonucunda iş gücü de azalmakta, bu durumda çeltik yetiştiriciliği yapan kırsaldaki müteşebbis ve çiftçiler iş gücü azlığından dolayı destek bulamamaktadır. Bu durum ise geleneksel tarımın sürdürülmesinde beşerî güçlüklerden biridir.

Nüfus ve yerleşme özellikleriyle ilgili değişikliklerin tarihi süreçte çeltik yetiştiriciliğini de etkilediği görülmektedir. Yusufeli, Salname-i Vilâyeti Erzurum'a göre 18. yüzyılda Kiskim adıyla kurulmuştur. Dört mahalleden ibaret olan Kiskim'de 5889 hanede 19.471 erkek, 19.493 kadın olmak üzere 38.964 nüfus yaşıyordu. Bu ilçeye 71 köy bağlı bulunuyordu. Merkezi Ersis idi. Kiskim, 1912 yılında adı değiştirilerek Yusufeli oldu. Fakat ilçe merkezi, Öğdem'e alındı. Cumhuriyet'in ilanını müteakip Sarıgöl Suyu ile Çoruh Nehri'nin karıştığı yerde ilk ismi Vecangert, sonra Ahalt olan mevkiine taşınmak suretiyle yeni bir ilçe teşekkül etmiş oldu (Tarkan, 1973:106). Eski ilçe merkezi olan Öğdem'de büyük oranda çeltik alanları yer alıyordu ancak ilçe merkezi olmasının ardından çeltik ekimi yasaklanmıştır. Ersis (Kılıçkaya) köyünde ise geçmiş dönemlerde çeltik ekimini daha iyi şekilde sürdürmek ve çiftçiye desteklemek amacıyla bir tarım kooperatifi kurulmuştur. Araştırmanın yapıldığı Yokuşlu köyü, ilçenin güneyinde ve Artvin-Erzurum sınırında olup Yusufeli'ne 28 km, şehir merkezine 72 km uzaklıkta bulunmaktadır. Çeltik tarımı yapılan köyler arasında ulaşım dere kenarları boyunca, örneğin; Köprügören ve Yokuşlu köyü arasında ulaşım çeltik tarlaları ile nehir arasında, dere yatağı boyunca sağlanabilmektedir. Geleneksel çeltik tarımına en olumsuz etkiyi Çoruh Nehri üzerinde inşa edilen Yusufeli barajı² oluşturmaktadır. Baraj gölü, çeltik tarım sahalarının büyük oranda su altında bırakacaktır. Geriye kalan alanlar ise baraj gölünün ulaşmadığı güney kesimler olup çeltik tarımına devam edilmektedir. Ayrıca geçmişten beri geleneksel tarım yapılan bağlıkların istiklak edilmesi üretim miktarının düşmesine neden olmuştur.

4. Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, Yusufeli ilçesinin Yokuşlu, Köprügören ve Kılıçkaya köylerinde gerçekleştirilmiştir. Yusufeli yöresinde çeltik tarımına dair verilerin elde edilmesinde etnografi yöntemi kullanılmıştır. Genellikle bu araştırmalarda, davranışa ve eylemelere yönelik gözlemler ile görüşmelerden elde edilen sözlü raporlar olmak üzere veri toplama iki temel veri kaynağına bağlı olup (Gürbüz ve Şahin, 2014:371) kültürel coğrafya çalışmalarına dâhil olarak, yerel ekolojik bilginin araştırılmasında da yararlanılmaktadır.

Bu araştırmada öncelikle literatür sürecinde çeltik tarımı ve Yusufeli ile ilgili yerli ve yabancı çalışmalar incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ülkemizin diğer bölgelerinde çeltik tarımına dair çalışmaların olduğu, Çoruh

² Yusufeli Barajı su tutmaya başladığında bundan 1 ilçe merkezi ve 3 köyün 23 mahallesinde yaşayan 6.945 kişi tamamen, 14 köyün 29 mahallesinde yaşayan 9.227 kişi ise kısmen etkilenmiş olacaktır (Kanun Tasarısı ve İçişleri Komisyonu Raporu, 2007).

vadisinde çeltik üretim sahalarındaki tarımsal faaliyetlere odaklanılmadığı tespit edilmiştir. Yusufeli yöresindeki çeltik yetiştiriciliği ve buna dayalı kültürel birikim üzerine bir araştırmaya rastlanılmamış olması ve yörede önemli görülen ekolojik bilgi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Araştırmanın diğer aşamasını arazi çalışmaları oluşturmaktadır. Arazi çalışmaları, çeltik ekim ve hasat döneminde olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Öncelikle ön bilgi amacıyla 2017 yılının mayıs ayında Yusufeli ilçesinin Yokuşlu ve Köprügören köylerinde 3 gün süren arazi çalışmaları yapılmış ve çeltik tarımı süreci gözlemlenmiştir. Bu sırada çiftçiler ile birlikte hareket edilmiş ve tarım alanlarında fotoğraf ve video kayıtları alınmıştır. Görüşmelerin bir kısmı odak grup görüşmesi ile Yokuşlu ve Köprügören’de, bireysel görüşmeler ise Kılıçkaya köyünde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu üç köy yerleşiminde çeltik yetiştiriciliği yapmış ve 56-92 yaş arasında olan 5’i kadın, 5’i erkek olmak üzere 10 kişi ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Çeltik ekimi, toprak veriminin sağlanması, çeltiğin yetiştirme ve hasat süreci, mahsulün işlenmesi, atıkların dönüştürülmesi, geleneklerde çeltiğin yeri, fiziki çevre unsurlarına dair bilgi ve uygulamalara yönelik açık uçlu sorular sorulmuştur. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimleme; araştırmacının incelediği konuyla ilgili özellikleri, nedenleri ve sonuçları bağlamında ele alınmasını ve açıklanmasını kapsayan bir süreçtir (Gürbüz ve Şahin, 2014:384). Çalışmada nüfus, iklim, çeltik üretimi özelliklerinin yorumlanmasında kullanılan nicel veriler ise TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu-2020) ve MİGM (Meteoroloji 12. Bölge Müdürlüğü)’nden temin edilerek yorumlanmıştır.

5. Bulgular

5.1. Türkiye’de Çeltik Tarımı

Türkiye’de yerli ve yabancı olmak üzere iki çeşit pirinç ekilir. Yerli olanlar çok eskiden memleketimize getirilip, zamanla iklim ve toprak şartlarına uyum sağlamış olanlardır. Yabancı denilen çeşitler de İtalya, Mısır, A.B.D, İran ve Avustralya’dan getirilen tohumlardan elde edilen pirinçlerdir (Türkoğlu, 1979:53). Türkiye’de 1930'lara kadar yerli çeltik çeşitleri ekilmiştir. Yabancı çeşitlerin yurda getirilip ekilmesi bu tarihten sonra gerçekleşmiştir (Türkoğlu,1999:209).

Doğu Anadolu’nun büyük bir kısmı ile Ege Bölgesi’nin dışında Türkiye’nin hemen tüm bölgelerinde çeltik bitkisinin yetiştiriciliği yapılmakta; ancak fiziki koşulların yanında ekonomik ve yasal zorunluluklar bazı sınırlamalar getirmektedir (Taşlıgil ve Şahin, 2011:193). 2019 yılı itibarıyla, Türkiye’de bölgelere göre çeltik üretimi değerlendirildiğinde %66 ile Marmara Bölgesi başta gelmekte, %22 ile Karadeniz Bölgesi, %10’la İç Anadolu Bölgesi ve %2 ile de diğer bölgeler sıralanmaktadır. İl düzeyinde ise Edirne toplam üretimin %43’ünü gerçekleştirirken ikinci sırada Samsun (%14), üçüncü sırada Balıkesir (%12) gelmektedir. Bu illeri, sırasıyla Çanakkale, Çorum, Tekirdağ ve Sinop takip eder (Özçelebi ve Yılmaz, 2020:332). Doğu Karadeniz Bölümü’nde çeltik tarımı, Artvin iline bağlı Yusufeli ilçesiyle temsil edilmektedir. Bu nedenle bölgede %1’lik küçük bir paya sahiptir. İlçede 6522 hektar ekili alanın sadece 190 hektarı (%3) çeltiğe ayrılmıştır (Türkoğlu, 1999:230).

5.2. Yusufeli’nde Çeltik Ekim Alanlarının Dağılışı

Çeltik tarımı, Yusufeli ilçesinin güneybatı kesiminde kalan Çoruh vadisi tabanında yapılmaktadır. İlçede çeltik sahası, Çoruh nehrinin il sınırlarına girdiği Yokuşlu köyünden itibaren başlayıp kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan vadi boyunca dağılışı göstermektedir. Tortum gölünün kuzeyindeki Tev köprüsünden (Erzurum, Tev vadisi) itibaren üzümle birlikte pirinç ekimi de başlar ve kuzeye doğru gelişir. Oltu suyu ile Çoruh’un birbirine kavuştuğu su kavşağından itibaren Yusufeli’ne doğru daha da gelişir. Çoruh nehrinin orta mecrasını içerisine alan vadi tabanında fazla ölçüde pirinç tarlaları dikkat çeker. Yusufeli ile Hunut arasında Çoruh nehrinin yukarı mecrasına doğru uzanan 1000 m’lik yükseklik çizgisi içerisinde kalan vadi tabanlarında ekilir (Tarkan, 1973:121). Çoruh vadisi boyunca kurulan Yokuşlu (Foto 1), Köprügören, Alanbaşı, Kılıçkaya, Çeltikdüzü, Çevreli, Tekkale köy yerleşmeleri çeltik tarımının en önemli alanlarını oluşturmaktadır. İlçede Söllek bağları (Kılıçkaya köyü), Hav bağları (Alanbaşı köyü), Curat mevki önemli tarım arazilerini ve çeltik üretim alanlarını temsil etmektedir.

TÜİK verilerine göre, 2004 yılında 1320 dekar olan ekili alan 2013’te 374 dekar olmuştur. Bu iki yıl arasındaki süreçte üretim miktarı 378 tondan 137 tona düşmüştür (Tablo 1). 2017 yılında ise 380 da alanda çeltik tarımı yapılmıştır.

1930 yılında çeltik ekim alanı Çoruh’ta (Artvin) 700 ha, 1960 yılında 350 ha, 1995’de ise 190 ha alan kadardır (Türkoğlu, 1999:215). Araştırma sahasında, bazı aileler geçmiş dönemlerdeki çeltik üretiminin çokluğunu, “bir hane 300 batman çeltik yetiştirebiliyordu. Bir batman³ yaklaşık 8 kg demektir, bir hasatta 2400 kg pirinç demek. İnsan ve hayvan gücüyle çalışılmasına rağmen bu iyi bir sonuçtu” şeklinde ifade etmişlerdir. Pirinç, geçmiş dönemlerde önemli bir gelir kaynağı olmuş; çuvallarla at sırtıyla taşınarak komşu illere; Bayburt, Erzurum (Oltu, Hasankale ilçeleri), Rize, Kars’a ve ilçe merkezine götürülerek ticareti yapılmıştır. Bazen de çeltik,

³ Batman, Osmanlılar döneminde kullanılan ağırlık ölçü birimi olup, 1 batman (6 okka), 7,69 kg’a denk gelir.

arpa ve tereyağ, peynir gibi hayvansal ürünlerle takas edilmiştir. Yusufeli pirincinin 1 kg fiyatı, 2017 yılında 6 lira olmuştur. 2020 yılında ise 1 kg'ı 15 liradan satışa sunulmuştur.

Tablo 2: 2004-2013 yılları arasında çeltik üretimi.

Yıllar/ Çeltik	Ekilen alan (Dekar)	Hasat edilen alan (Dekar)	Verim (kg/dekar)	Üretim Miktarı (Ton)
2004	1320	1320	286	378
2006	1417	1417	678	961
2008	489	489	691	338
2010	563	563	647	364
2013	374	374	366	137
2020	125	125	552	69

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Foto 1: Çoruh nehri kenarında yer alan çeltik tarlaları, Yokuşlu köyü

Ulaşım araçlarının gelişmediği eski dönemlerde pirincin tabi nakil kabiliyetini artırmak, kalitesini muhafaza etmek, ambar ve ardiyelerde küflenmesine mâni olmak için milletlerarasında pirinç daha ziyade kavuzlu pirinç olarak alınıp satılmıştır (Türkoğlu, 1979:50). Günümüzde pirinç, ambalaj imkânları sayesinde mamul olarak büyük şehirlere bozulmadan gönderilebilmektedir. Ancak Yusufeli pirinci, taş değirmenlerde kabuğundan ayrıştırılmış haliyle, kepekli olarak ve genellikle ilçe merkezindeki dükkânlar aracılığıyla pazarlanmaktadır. Geleneksel yöntemle çeltik yetiştiren ve tarımda kimyasal ilaçlar kullanmayan üreticiler büyükşehirlerdeki tüketici kooperatifleriyle iş birliği yaparak üretimlerini pazarlamaktadır. Yokuşlu köyünde tespit ettiğimize göre 2017 yılından itibaren mevcut çeltik tarım sahası artırılması amacıyla atıl tarlalarda tekrar ekim yapılması için girişimler olmuştur. Çiftçiler ekim yöntemi, gübreleme, hasat sürecine dair verim alınmayan dönemlerden kazanılan tecrübelerine dayalı yeni uygulamaları ile başarılı sonuçların alındığını belirtmiştir. Çeltikdüzü köyünde ise çeltik tarımında üretim maliyetleri arttığından ekonomik gelir elde edilemediği belirtilmiştir. Köyde çeltik alanları yonca yetiştiriciliğine ayrılmıştır. Yonca, biçildikten sonra Yusufeli ikliminin de etkisiyle erken gelişebildiğinden yıl içinde 4 defa biçilebilmektedir. Önceki dönemlerde yılda 6-7 defa biçildiği de olmuştur. Yoncadan 600 kg/da kuru ot elde edilmektedir. Böylece hayvan sahipleri, çeltikten ziyade ot temin ederek masraflarını azaltmaya çalışmaktadır. Alanbaşı köyünde ise çeltik üretim alanı yarı yarıya düşüş göstermiştir. Çeltik yerine yonca, mısır, arpa, buğday, fiğ, meyve, sebze yetiştirilmektedir.

5.3. Yusufeli'nde Çeltik Tarımının Tarihsel Geçmişi ve Yusufeli Pirinci

Türkiye; matematik ve özel konumu, bir yerden diğerine değişen coğrafi şartları, göç yolları üzerinde olması gibi nedenlerle önemli bir tarım mirası yanında farklı yerel tohumlara da sahip olmuştur. Yerel tohumlar, belli bir yerde ya da benzer coğrafi koşullarda yetiştirilerek bulunduğu yerin toprak yapısına, iklimine uyum sağlamış ve kültüründe yer edinmiştir. Bu bilgiler ve çeltiğin yetişmesinde gerekli ekolojik isteklerinden yola çıkarak tarihi sürece bakıldığında *Revan Pirinci* (Foto 2) denilen Yusufeli pirincinin tarihi Revan yerleşmesi ve

çevresindeki çeltik tarımıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu ilişkilendirme, 16. yüzyılda bir kale-şehir olarak ortaya çıkan *Revan* (Kırzioğlu, 1976:346) yerleşimine dayanmaktadır. Şehrin bulunduğu Sa'ad ovası, Aras ırmağının sol kollarından Zengi suyunun sol kenarındadır (Bala, 1993:311). *Revân bölgesi*, doğudan Anadolu'ya geçen önemli yollardan biri üzerinde bulunmaktadır. Osmanlılar İran'a yaptıkları seferlerde zaman zaman Revan yolunu kullanmışlar ve Revan'ın Osmanlıların hâkimiyetine geçmesiyle merkez sancağına *Liva-i Revan* denilmiştir. Özel iklim ve coğrafi koşullarda yetiştirilen çeltik, 1590 tarihinde sadece bu şehir merkezinde ve bir köyde üretilmektedir. Hububatta ölçü olarak da *İstanbul kilesi* kullanılmıştır (Babacan, 2015:662-670). Osmanlılar devrinde İstanbul'da buğdayda kile 20 okka yani 25,6 kg, pirinçte (17. yy'da) 1 kile (10 okka) 12,8 kg olarak hesaplanmıştır (Hinz, 1990:51). Yine, Ağrı Eğer'inden Erivan'a döndükten sonra Iğdır yolculuğunu anlatan Vasiliy İvanoviç Devitski, yolun önce bağlar arasından, 5-6 kilometreden itibaren ise pirinç, pamuk, buğday tarlaları arasından geçtiğini, pirince burada *çeltik* denildiğini ve tarlalar arasında leylekler görüldüğünü yazmıştır (Necefoğlu:2017:79). Yusufeli'nin Yokuşlu ve Köprügören köylerindeki yaşlılardan edindiğimiz bilgiye göre ekilen çeltiğin adı geçmişten beri *Revan pirinci* olarak bilinmektedir. Bununla birlikte Çoruh havzasındaki pirinç cinsinin *Tosya* olduğu belirtmiştir (Tarkan, 1973:121). Revan pirinci dışında ise *Kızılçile* olarak adlandırılan bir çeltik de yetiştirilmektedir. Çiftçilerin gözlemine göre *Kızılçile*, farklı bir çeltik olmayıp çeltik yetiştiriciliği sürecinde dönüşen ve kızılımsı dokusu olan çeltiklerdir (Foto 3). Kızılçilenin, Revan pirincine göre daha gür ve rüzgâra karşı daha dirençli olduğu ifade edilmiştir. Çeltik üreticilerinin ifadesine göre Çoruh vadisindeki çeltik tarımında yerel tohum kullanılmaktadır. Kılıçkaya köyünde, yaşlılık dönemine kadar çeltik tarımı yapmış olan bir kişi, babasının dışardan çeltik tohumu getirdiğini hatırladığını ifade etmiştir.

Foto 2-3: Revan pirinci başakları ve Kızılçile.

5.4. Yusufeli'nde Çeltik Tarımının Başlıca Unsur ve Süreçleri

Araştırma sahasında geleneksel çeltik yetiştiriciliği karıkların hazırlanmasından çeltiğin su değirmenlerinde ayrıştırılmasına kadar birçok aşamadan oluşmaktadır. Çeltik ekimi, mayıs ayının ilk iki haftası içinde başlayıp haziran ayının ilk haftasına kadar bitirilmektedir. Çeltik tavaları, genellikle dikdörtgen veya kare şeklinde ve bir ya da birkaç dönümden oluşur.

Bahar aylarında Çoruh nehriyle gelen ve yörede *çamurlu su* anlamında *lam suyu* denilen seller karıklara yönlendirilmektedir. Sel suları, vadi tabanında yavaşlayarak çökmekte ve böylece çeltiğin ekilebileceği toprak kalınlığı ve verimliliği artmış olmaktadır. Çeltik tavaları, birkaç aşamadan sonra ekime hazır hale getirilmektedir. Öncelikle tarlalar traktörlerle sürülmektedir. Bu iş için önceki dönemlerde öküzler kullanılmıştır. Tarlalarının dar parsellerden oluşması, ekonomik düzey ve kapalı ekonomik yapının etkisiyle hayvan gücünden yararlanma yakın yıllara kadar devam etmiştir.

Karıklar genellikle bahar ve güz döneminde olmak üzere bir yıl içinde iki defa sürülmektedir. Sürümden sonra karıklardaki yabancı ot gelişimini önlemeye yönelik çaba söz konusudur. Karıklarda ot ve köklerinin kuruması, toprağın yağmur ve güneşin etkisiyle ufalanması amacıyla yaklaşık bir hafta, on gün beklenilmektedir. Daha sonra akarsuyun bir bölümü karıklara yönlendirilmekte ve buna *su koşma* denilmektedir. Yönlendirilen suyun karıkta birikmesi ve taşmaması için tarlanın kenarlarında küreklerle alınan çamur ve kesekler yığılarak tumplar oluşturulur. Tumplar, karık suyuyla ıslatılan küreklerle sıvazlanır ve buna *tumbun kalaylanması* ya da *tump vurma* denilir. Böylece toprağın gözenekliliği azaltılarak su geçirimesi önlenmeye çalışılır. Su dolu karıklarda da yabancı ot mücadelesine devam edilmekte, bu defa uygulanan yöntemde sudan yararlanılarak *yeşertme* ve *karık bulandırma* denilen işlemler yapılmaktadır (Foto 4-5).

Foto 4-5: Çeltik tavalarında bir çift öküzle karık bulandırma ve karıklar arasında uzanan tump.

Yeşertme, su dolu tavalarda yabancı ot tohumlarının yeşermesini ifade eder. Bu karıklar *yalancı göl* olarak adlandırılmıştır. Çeltik tavalarına su alınmasının ardından önceki dönemlerde bir çift öküzle, daha sonraki yıllarda ise tırmıklı kazayağı (kültivatör) ile karığın iki tarafı arasında karşılıklı gidiş dönüş yapılarak bütün karıkta su, toprak ve otlar karıştırılmış, yabancı ot kökleri topraktan sökülmüş olmaktadır. *Karığın kalaylanması* da denilen bu aşamada karıklara bol su verilerek çer çöpün su üstüne çıkması sağlanır. Bu işlem “*öküzler o baştan bu başa yedi kat gezer, otu kaldırır*” şeklinde tarif edilmiştir. Toprağın alt üst edilmesiyle su yüzüne çıkan otlar tırmıklarla çektilerle alınmaktadır. Çiftçiler birçok farklı yabancı otları mücadele etmektedir ve bunlar *pirinç otu*, *cegan*, *zeytin yaprağı*, *kırkboğum*, *sazotu* olarak adlandırılmıştır. Pirinç otu, yaprak ortasındaki beyaz şerit ile Cegan ise dallarının tomurcuklu yapısıyla çeltik bitkisinden ayırt edilmektedir. *Cegan otu* ile belirtilen darıcan bitkisidir (*Echinochloa spp.*). *Zeytinyaprağı* denilen tür ise su yüzeyinde gelişmekte ve *su mercimeğine* (*Lemna minör*) karşılık gelmektedir. Yokuşlu köyünde çeltik *zararlısı*, *çeltik otu* olarak bilinen ve *goşkoz otu* denilen bitki, çeltik tarlalarında en fazla görülen *ayrıkotudur* (*Paspalon disticum*). Bu yabancı otun kardeşlenmesi haline *cağart* denilmektedir. Bitki, çağart haline geldiğinde yani kardeşlenme oldukça yolunması daha güç olmaktadır. Yabancı ot kontrolünden sonra karıkların su seviyesi artırılır. Tohumlar elle serpilir. Eğer karıklar dar alanlı ise karık içine girmeden, etrafındaki tumplar üzerinde dolaşarak tohum atılır. Karıkların suyu, yarı bulanık halde iken çeltik ekilmektedir. Bundan amaç Kün’ün (1985:76) belirttiği gibi ekim sırasında tavaların iyice bulandırılması toprak içindeki gözeneklerin koloidal parçacıklarla tıkanmasını ve tohumun üstünde ince bir mil örtüsünün oluşmasını sağlamaktır. Bu sayede bulandırılan karıklarda çeltik ekilmesi daha verimli olmaktadır.

Çeltiğin ekiminden önce tohumlar çimlendirilmektedir. Ekimden bir hafta önce tohumlar kazanlar ya da çuvallar içine doldurularak suda ıslatılır ve güneş alan yerde bir gün bekletilir. Çeltiğin bünyesine su almasıyla kabuğu çatlamaktadır. Bu nedenle çimlendirme işlemine *tohumun yarılması* denilmektedir. Eğer bu şekilde tohumlar yarılmamış ise çeltikler *yeşil yonca* bitkisi içine konular ve üzerine ılık su dökülür. Yonca bitkisinin seçilmesinde, yakın çevrede ekili olarak bulunabilmesi, kullanımının mahsul kaybına neden olmaması ve bitkinin neminden yararlanılması söz konusudur. İkinci yöntem ise su içinde en iyi ve dolgun tohumların ayrıştırılmasıdır. Bir kaba konulan çeltiklerin üzerine su doldurularak içi boş, hafif danelerin yüzeye çıkması sağlanır, dibe çökenler ise dolgun ve sağlam olacağından tohumluk olarak ayrılır. Ayrıca su içinde bekletilen tohumlar ağırlaşacağından toprağa daha iyi gömülmesi sağlanmış olmaktadır. Çiftçiler bunu, “*çeltik tohumu kendi eksenini bulur, daha ağır olan tarafı, kök kısmı aşağı doğru gider, buğdayda öyle değildir, çeltik farklıdır*” demektedirler. Çeltik ekim zamanı ve başakların oluşma dönemindeki sıcaklıklar çeltik verimini etkilemektedir. Dolayısıyla erken ekim ya da toprağın az veya çok gübrelenmesi dane verimini etkilemekte bu ise su değirmenlerinde danelerin kırılmasına neden olabilmektedir.

Ekimin tamamlanmasından 15 gün sonra çeltik bitkisinin gelişebilmesi için karıkların suyu azaltılır. Çiftçi kadınların ifadesine göre, çeltikler yeşerip bir siyam - bir karış (yaklaşık 20 cm) kadar boylandığında karıklar içinde yalın ayak dolaşmaktadır. “*Çeltik bir siyam oldu mu karık içinde gezeriz, toprağı ayaklandırıp çeltik kökünü kuvvetlendiririz*” denilmiştir. Bu süreçte çürüyen yeşil otlar ve bitki kökleri nedeniyle toprağın rengi değişmiş olmaktadır. Bu renk değişimi ve balçığın yapısından su içindeki atıkların çürümüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte karıklarda basılan çeltik köklerinin toprağa daha iyi tutunmasını sağlamak amaçlanmıştır. Bu şekilde çeltiklerin zarar göreceği düşünülse de köklerin toprağa daha iyi gömülerek bitki gövdesinin daha gürlü olduğu ifade edilmiştir. Çeltik ilk boğumunu verene kadar tarlaya gidildiğinde karıklar çignenmekte ve yabancı otlar yolunmaya devam edilmektedir. Vadi içine kanalizasyon olan rüzgârlar, uzayan çeltik

gövdelerinin eğilmesine neden olmaktadır. Bu ise çeltiğin gelişmesini ve biçilmesini olumsuz etkileyebilmektedir. Rüzgârın çeltik gövdelerini yatırmasını önlemek amacıyla bitkinin güçlü olması, iyi kök salması gerekmektedir. Bu amaçla derin sürüm yapılmasına da dikkat edilmektedir. Çeltik bitkisi, tohumların atılmasına bağlı olarak seyrek ya da sıkça gelişebilmektedir. Bitkinin geliştiği ilk aylar içinde sık aralıklı alandan yolunan çeltikler, seyrek çeltiklerin olduğu karıklara dikilmektedir. Çeltik bitkisinin bu şekilde daha dengeli gelişmesini sağlamaya *sadır etme (pirinç sadırı)* denilmektedir.

Çeltik kökleri yaklaşık 130 gün boyunca sürekli olarak su içinde bırakılmaktadır. Bu süre gölgelik alanda olan karıklarda 120 gün olabilmektedir. Çeltik tavalarının su seviyesini her gün kontrol edip karık sahibini bilgilendirmesi amacıyla köy nüfusu içinden seçilen kişiye *koruhçu* denilmektedir. *Koruhçu*, bütün karıklara bakıp su seviyesi az olanlara su bağlamakta ve aynı zamanda çeltik tarlalarının gözetimini yapmaktadır. Koruhçular, tarlaların yakınında *kaltavar* adı verilen barakalarda konaklamaktadır. *Kaltavarlar* içinde çiftçiler tarım alet edevatını bulundurmakta ve yağışlı havalarda geçici olarak burada konaklamaktadır.

Çeltik köklerinin sürekli olarak su içinde bulunması gerekmektedir. Akarsuya yakın olan ancak su seviyesine göre yüksekte kalan çeltik tarlalarına sürekli olarak suyun aktarılması amacıyla su çarklarından yararlanılmaktadır (Foto 6-7). Su çarkları nehir kenarına yapılmıştır. Çark üzerine belirli mesafelerle su hazneleri yerleştirilmiştir. Su haznelerinin ağızları ve eğim doğrultusu çeltik tarlasına olacak şekilde dizilmiştir. Bu hazneler suyu tutabilecek plastik, metal gibi çeşitli atık maddeler kullanılarak yapılmıştır.

Foto 6-7: Çoruh nehri kenarında geleneksel yöntemler kullanılarak su çarkları ile çeltik karıklarına su verilmesi.

Çarkın yanına suyu tarlaya kadar ulaştıracak bir oluk yerleştirilmiştir. Tarla ve akarsu arasındaki yükselti farkı ve çarkın boyutu nedeniyle oluk yerden yaklaşık 4-5 m yüksekte bulunmaktadır. Suyun gücüyle çark dönmekte ve taşınan su üste gelen hazneden oluğa akmaktadır. Su dolu kap boşalmakta ve yeniden dolarak süreç tekrarlanmaktadır. Su çarkları sayesinde su, akarsu ile tarlalar arasında kalan taşlık alanın, dere yolunun üzerinden geçirilmiş olmaktadır. Bu sayede karıklara suyun az miktarda, sürekli ve dengeli olarak yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Karıklarda durgun su yerine hafif akışta olan su, diğer karıklara ve sonunda dereye yönlendirilmektedir. Su çarkları geçmişten beri kullanılmaktadır. İnsan eliyle ve az sayıdaki malzeme ile yapılan su çarkları sade ve basit düzenekle işlev görmektedir.

Çeltik üretiminde verim sağlamak önemli olup karşılaşılabilecek sorunlar ve harcamaların en az düzeyde olması istenmektedir. Bu nedenle derin sürme, gübreleme, sulama, kullanılan su, tohum niteliği, hasat zamanlaması vb. çeltik verimini etkilemektedir. Araştırma sahasında, çeltik tarlalarının gübrenmesinde bitki besin kaynağı olarak *hayvan gübresi* kullanılmakta ve bazen de yöredeki deyişle, *yeşil gübreleme* yapılmaktadır. Hayvancılığa bağlı olarak büyükbaş ve küçükbaş hayvan gübresini aileler besledikleri hayvanlardan temin edebilmektedir. Çoğunlukla sığır gübresi, az sayıdaki üretici de koyun gübresi kullanmaktadır. Gübre, tarlalara genellikle ilkbahar aylarında serilmektedir. En etkili yöntem ise karık bulandırma sırasında keçi ve koyun gübresinin kullanılmasıdır. Yusufeli'nin yağışlı bir iklimte sahip olmaması, açıkta biriktirilen gübrenin yıkanmasını azaltmış olsa da gübrenin hava ile teması azot kaybına neden olmaktadır. Toprağa ihtiyaçtan fazla oranda hayvan gübresi verilmesi tohumların zarar görmesine neden olabilmektedir.

Yeşil gübrelemede ise yem bitkilerinden yonca ve fiğ kullanılmaktadır. Yem bitkilerinin belli bir boya ulaşmasının ardından karıklar traktörler ile sürülerek yeşil otların toprak ve su ile karışması sağlanır. Bu yem bitkileri su içinde kısa sürede çürüyerek toprağın bitki besin maddeleri kazanmasını sağlamaktadır. Sudaki bitki artıklarının çökmesinin ardından tohum atılır. Hâlihazırda çeltik alanlarında dönüşümlü ekim yapılmaktadır. Çiftçiler, dönüşümlü ekimi önemsemekte ve bu yöntem uygulanmazsa verim alınamayacağını ifade etmektedir.

Çünkü üst üste her yıl aynı mahsulün ekilmesi durumunda bitki hastalıkları oluşabilmekte ve yabancı otlarla mücadele zorlaşmaktadır. Çeltik ekiminden sonra toprağın besin değerini yükseltmek ve azot dengesini sağlamak için dönüşümlü ekim yapılmalıdır. Bunda amaç özellikle toprağın azot değerini artırmaktır. Bunu sağlayan en uygun yöntem ise yem bitkilerinden yonca ve fiğ ekimi yapılmasıdır. Çeltik tarımı yapılan tarlanın yerine iki ya da üç yıl sonra yonca ya da fiğ ekilmektedir. Fiğ ekimi güz döneminde yapılıp mayısta biçilmektedir. Yem bitkilerinin ekildiği yıl, çeltik daha dar alanlarda yetiştirildiğinden verim azalmaktadır. Çeltik yetiştiren ülkelerde biyolojik çeşitlilik korunarak çeltik dışında da üretim sağlanabilmektedir. Örneğin, Güneydoğu Asya ülkelerinde bazı yerlerde su altında kalan çeltik tarlalarında balık yetiştirilmekte, tatlı patates, soya fasulyesi, darı ve çeşitli sebzeler gibi rotasyon ürünleriyle münavebeye sokulmaktadır (Timor, 2002).

Yem bitkileri ekimi yapıldığında karıkların toprağı dinlenmiş ve verimi artmış olmaktadır. Bu dönüşümlü ekim yıldan yıla olmayıp üç yılda bir yapılmaktadır. Yonca ekilen topraklarda yabancı otların azaldığı ifade edilmiştir. Biçilen yoncalar kurutularak hayvan yemi olarak kullanılır, bitkinin kökleri ise karıklara suyun verilmesiyle zamanla çürümektedir. Çeltik tarlaları çevresindeki su kanalları ve göletler kurbağaların yaşam alanıdır. Sulak alanlarda barınan çok sayıdaki kurbağa, burada üreyen sineklerle beslenmekte ve insanları rahatsız edecek çoklukta sinek üremesi kontrol altına alınmış olmaktadır. Bir çiftçi, bir dönem yabancı otların azalması için tarım ilaçları kullandığını, bu süreçten sonra sineklerin çoğaldığını ve bu duruma ilaçlar nedeniyle kurbağa sayısının azalmasına neden olabileceğini anladıktan sonra tarım ilaçları kullanmadığını ifade etmiştir. Kurbağaların ölümüne neden olacak bu tür uygulamalar sonucu sayılarının azalması, anofel türü böceklerin sayısının artmasına neden olup sitma mikrobi oluşturabilecektir.

Köylüler, sulak alanlarda üreyen ve evlere yaklaşan sivrisineklerle mücadele gerektiğinde yaşanan alanlarda, kurutulmuş sığır gübresi yakılarak çıkan duman ve koku ile sinekler uzaklaştırılmaktadır. Karıklar içinde çalışılırken ise kollarını koruyucu bir kıyafet yok ise karık içinden alınan balçıkla kollarını sıvamaktadırlar.

Çoruh vadisi göçmen kuşların güzergâhı olup vadiye aynı zamanda su kuşları yaşamaktadır. Bu tarım alanları ve çevresinde keklik, güvercin, karga, atmaca, şahin, saksagan, serçe gibi birçok kuş türü gözlemlenebilmektedir. Karıkların hazırlandığı süreçte tavalanın su doldurulmasının ardından birçok kuş türü tarlalara gelerek topraktaki ve su yüzeyine çıkan böcekler (Danaburnu, solucan vd.) ile beslenmektedir. Ayrıca çeltik tarlaları çevresinde sürüngenlerden yılanlar ve kertenkelelerle sıkça karşılaşmaktadır. Burada görülen yılanlar *bağ yılanı*, yüksek yerleşim yerlerinde yaşayanlar ise *dağ yılanı* olarak adlandırılmış olup bağ yılanının sıcak vadi tabanlarında yaşadığı ve zehirli olmadığı ifade edilmiştir.

5.5. Çeltik Hasadı

Çeltik hasadına ekim ayının üçüncü haftasında başlanmaktadır. Hasattan yaklaşık 10 gün önce karıklara verilen su kesilmektedir. Eğer su çok daha önce kesilirse toprak kuruyacağından haşerelerin, farelerin başaklara çıkıp zarar vermesi söz konusudur. Su yüzeyinin haşerelerin çeltiğe çıkmasını önlediği ve çeltiğin tam zamanında hasadının önemi dile getirilmektedir.

Ülkemizde geniş yüzölçümlü tarım alanlarındaki çeltik tarımı biçerdöverlerle yapılmaktadır. Ancak dağlık ve engebeli arazi yapısına sahip olan Yusufeli ilçesinde tarım alanları küçük parsellerden oluşmaktadır. Bu nedenle topoğrafya, makineleşmeyi sınırlandıran bir unsur olup hasat da büyük ölçüde geleneksel şekliyle sürdürülmektedir. Geniş tarlalarda ot biçme makineleri kullanılırken daha küçük tarlalarda çeltikler, kadınlar tarafından ve orakla biçilmektedir. Çeltik sapları toprak yüzeyinden kesilip demet demet yapılarak biçilmiş alana bırakılmaktadır. Kesilmiş kuru çeltik saplarına *burdo* (bazı köylerde *bürde*) denilmektedir. Öbek haline getirilen çeltikler uzun saplarıyla bağlanarak *cov* (ya da *coğ*) denilen birçok demet oluşturulur (Foto 8-9). Covlar tumlara ve karıklar üzerine konularak biçime devam edilir. Covlar güneşte kurudukça nemini kaybettiğinden daha hafif olmaktadır. Daha sonra kaltavarların yanında ya da karıklar üstünde uygun bir alanda danelerin başaklardan ayırma safhasına geçilmektedir.

Biçilen çeltikler demetler halinde güneşte kurutulmaktadır. Ardından çeltik taneleri *kütük vurma* veya *çeltik tokaçlama* denilen yöntemle saplarından ayrıştırılmaktadır. Kütük vurma işlemi geleneksel çeltik hasadının bir uygulamasıdır. Çeltik öbekleri elle yerdeki kütüklere vurdularak başaklar çeltik saplarından ayrıştırılır (Foto 10-11).

Çeltiğin daha iyi kurumasında ve savurma işleminde Çoruh vadisinin hava şartlarından istifade edilmektedir. Çeltik danelerinin rüzgâr gücüyle atıklardan ayrıştırılması için kuvvetli rüzgâr beklenmekte ve vadi içinde oluşan meltem rüzgârlarından faydalanılmaktadır. Yörede, gece dağdan vadi tabanına doğru esen rüzgârlar olan dağ meltemleri *gece yeli*; sabah vadiden yamaçlara doğru esen vadi meltemleri ise *gündüz yeli* olarak adlandırılmıştır. Vadi boyunca esen rüzgârın, gece-gündüz sıcaklık farkının etkisi "*burada vadinin, suyun sazağı var, kirav var, çeltik daha erken kurur*" şeklinde anlatılmıştır. Çeltik sapları ve çeltik zararlısı otlar tohumlarının

toprağa düşüp yeşermesini önlemek amacıyla bazen bir araya toplatılarak yakılmakta bazen de dere kenarına bırakılmaktadır. Çeltik tarımı ekiminden hasadına kadar sürekli uğraş gerektirmekte ve bu nedenle çeltik yetiştiricilerinin dediği gibi *bin bir emek isteyen bir süreç* olmaktadır.

Foto 8-9: Çeltik; a) makinenin girmediği veya gerek görülmediği alanlarda geleneksel yöntem olan orakla, b) uygun olan yerlerde modern yöntem olan makinelerle biçilmektedir.

Foto 10-11: Çeltik tanelerinin geleneksel ve modern yöntemle ayrıştırılması. (Fotoğraf: A. Kaleli).

Çeltik tarımının el emeğiyle yapılması sürecinde karşılaşılan olumsuz durumlarda yine yerel imkânlarla çözüm bulunmaktadır. Çeltik, orak ile biçilirken genellikle eldiven kullanılmakta ancak yine de yaralanmalar olmaktadır. Bu durumda kadınlar tarla etrafında buldukları *üç yapraklı*, *üç kulaklı*, *tadı acı ot* şeklinde tarif ettikleri çayır üçgülü (*Trifolium pratense* L.) bitkisinin yapraklarını çiğneyip kesik üzerine koyarak kanın akışını bu şekilde önlediklerini ifade etmişlerdir (Foto 12).

Foto 12: Çeltik hasadı esnasında yaralanmalarda kullanılan tıbbi bitki; Çayır üçgülü.

5.6. Çeltiğin İşlenmesi ve Çeltik Değirmenleri

Çeltiklerin kavuzundan ayrıştırılması yörede *dink* (*ding*) denilen ve su gücüyle çalışan taş değirmenlerde yapılmaktadır (Foto 13-14). Dinkler geniş hazneye sahiptir, üst kısımları tamamen açık olup içinde dikey yerleştirilen silindir bir taşın dönmesiyle ayrıştırma işlemi yapılır. Köylerdeki kullanılabilir dink sayıları zamanla azalmıştır. Kılıçkaya köyünde 14 adet olan değirmenlerden 2 adedinin çalışabilir olduğu tespit edilmiştir.

Foto 13-14: Köprügören köyünde çeltik değirmenleri.

Değirmenlerde meydana gelen bir arızanın onarımı için ise değirmen ustası bulmak güç olmaktadır. Sonbahar ve kış döneminde su debisinin azalması nedeniyle değirmenler bazen kullanılamamaktadır. Dinklere üç teneke çeltik dökülür ve ayrıştırma esnasında dink durdurulup çeltikler savurma yapılarak kabukları ayrıştırılır. Yaklaşık bir teneke atık çıkarılan bu aşamaya *çeltik ağartma* denilmektedir. Dinklerde ayrıştırılan pirinç, danenin özelliğine göre, *baş pirinç*, *orta pirinç*, *kırık pirinç* olarak sınıflandırılmıştır.

5.7. Çeltik Atıklarının Değerlendirilmesi

Geçmiş dönemlerde çeltik sapları iki şekilde değerlendirilmiş; ip halinde ya da hasır dokumada kullanılmıştır. Çayır ve tarlalarda demet haline getirilen, *horom* yapılan otun, mahsulün, kuru otun toplu halde olması, taşınırken dağılması amacıyla kullanılan, sıkça ihtiyaç duyulan malzemelerden biri iptir. *Burdo*, bu amaçla ipe dönüştürülerek kullanılmıştır. Bunun için uzun, kuru çeltik sapları bir gece boyunca su ile ıslatılıp bırakılmaktadır. Yumuşayan burdolar birbirine eklenerek karşılıklı duran iki kişi tarafından bükülerek uzatılır. Daha sonra ikiye katlanarak 4-5 m uzunluğunda ip elde edilir. Burdolardan ip elde etme işlemine *kem bükme* denilmektedir. Elde edilen ipler yumak haline getirilerek *hasır* dokunmuştur. Hasır dokumacılığı artık yapılmamakta ancak eskiden kalan hasırlar az sayıda da olsa kullanılmaktadır.

Burdolar aynı zamanda, geçmiş dönemlerde mezar tahtalarının üzerine serilerek toprağın akmasını önlemesi için değerlendirilmiştir. Yeşil saplar ise hayvan yemi olmuştur. *Kavuzlar* ise değirmenlerde çuvallara doldurularak kullanılmak üzere evlere taşınmıştır. Bakır kapların kalaylanması ardından ve ocakta kullanıldığından islenen tencereleri silmek, temizlemek için kavuzlar kullanılmıştır. Kış döneminde çeşitli meyvelerin, fasulyenin daneleri alınmış kuru kabukları (*çençi*) gibi atıklarla hayvanlar için hazırlanan yeme katılmıştır. Çeltiği alınan saplar ise danelerin kurutulacağı karıkalar üzerine serilmekte ve sergileri toprağın neminden korumuş olmaktadır.

5.8. Yusufeli Yerel Kültüründe Pirinç

Pirinç, gıda yanında birtakım geleneklerde de kullanılan bir mahsulüdür. Halk inançlarına örnek olarak pirinç, Yusufeli köylerinde çocukların *diş çıkarma* geleneğinde kullanılmıştır. Dişleri çıkmaya başlayan çocukların başından pirinç dökülerek dişlerinin daha kolay çıkıp düzgün gelişeceğine inanılır. Yemek kültüründe de ayrı bir yeri vardır. Çeltiğin değirmenlerde kavuzundan ayrıştırılması esnasında kırılan pirinç, sütle pişirilerek *haşır* denilen yemek yapılmaktadır. Yusufeli pirinci yörede *süzme pilav* olarak bilinen bir yemek türünde, sütlü çorba, pirinçli sütlü kabak çorbası, pirinç haşılı, pirinçli köfte, erişteli pilav, etli dolma, boran gibi birçok yemekte kullanılmaktadır. Kızıl pirinçlerin ise yemeklere ayrı bir renk ve rahiya kattığı ifade edilmiştir. Geçmiş dönemlerde elde edilen pirinç kepeği buğday ununa katılarak ekme yapımında kullanılmıştır. Pirinç, yörede para karşılığı olarak da kullanılmıştır. Çobanlara, köyde çalışan işçilere *para yerine* evde en çok bulunan mahsul olan çeltik ve buğday verilmiştir. Pirinç aynı zamanda *ikram* ve *hediye* edilebilen bir mahsul olmuştur. Yine Çoruh vadisinde yetiştirilen zeytin ile çeltik takas edilmiştir. Çeltik yetiştiriciliğinde de köyde yardımlaşma önemli bir gelenektir.

Tarım makinelerinin kullanılmasından önce karıkların hazırlanması, bulandırılıp yabancı otlarının temizlenmesi gibi aşamalarda karık suyunu ayarlayan, öküzü koşturan ve yönlendiren olmak üzere en az üç kişiye ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle çeltik tarımında komşu ve akrabalar arasında yardımlaşma önemli olup, birbirlerinin tarlalarında ücret talebi olmadan çalışılmıştır. Bir ailenin bir çift öküzünü tarlasında kullananlar bunun karşılığında tarlada yardımcı olarak çalışabilecek *hodak* olarak adlandırılan kişiyi yönlendirmiştir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Yusufeli yöresinde çeltik tarımı geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir. Çoruh vadisinin fiziki ve beşerî koşulları bu üretim şeklinin gelişmesinde etkili olmuştur. Burada yaşayan yerel halk; Çoruh vadisinde görülen mikro klima özelliğini, az orandaki tarım topraklarını, önlere akıp giden Çoruh nehri ve kollarını, hayatta kalmak ve geçimlerini sağlama alternatiflerini göz önüne alarak değerlendirmiştir. Engebeli arazi yapısı, parçalı tarım arazileri, ulaşım güçlüğü ve ekonomik ve kültürel nedenlerin etkisiyle (ekonomik düzeyin tarım makineleri alımını sınırlandırması, tarım ilacı satın alma gücünün düşük olması, teknoloji, ulaşım ve bilgiden uzak kalma) mevcut su ve toprak ekosisteminin korunarak ondan istifade etme yoluna gidilmiştir. Çoruh nehri, bahar aylarında taşıdığı seller ile yeni alüvyon biriktirirken yaz döneminde çeltik tarlalarına temiz su sağlamaktadır. Çeltik tavalardaki su ise akışa geçerek durgun su oluşmamaktadır. Yabancı ot mücadelesinde ise kimyasalların kullanılmaması, toprak veriminin hayvan gübrelereyle sağlanması, çeltik kabuğunun taş değirmenlerde kabuğundan ayrıştırılması ve sanayi faaliyetlerinden uzak olunmasıyla pek çok yerel bilgi gelişmiştir. Bu sayede Yusufeli'ndeki çeltik üretimi, yöreye has özelliklerle yetiştirilmiş ve *Yusufeli pirinci* olarak değer kazanmıştır.

Çeltik yetiştiriciliğinde yerel imkânlar doğrultusunda ve ekosistemler dikkate alınarak tarım yapılmaktadır. Bununla birlikte 2000'li yıllardan itibaren yöredeki bazı çiftçilerin çeşitli tarım makineleri kullanmaya başladığı tespit edilmiştir. Hasat ve ekim döneminde çeşitli makineler kullanılmaktadır ancak çeltiğin işlenmesinde ve diğer süreçlerde çiftçilerin yoğun emeği söz konusudur. Çeltik tarımını yapabilmek için *su çarkı* gibi basit ve işlevsel tarım teknolojileri geliştirilmiştir.

Çeltik yetiştiriciliğinde geleneksel yöntemler içinde çeltiğin kök salımı, tohumun bulunduğu derinlik, bitkinin kök derinliği, toprak yapısı, yabancı ot kontrolü, gübreleme, su düzeyini dengeleme, tırmıkla aktarma, karık bulandırma gibi pek çok işlem yapılmakta ve bu aşamaların her birinin zamanlaması önemli olmaktadır. Türkiye'nin diğer bölgelerindeki modern tarım yöntemlerini ve bilimsel çalışmalarını takip eden çiftçilerin birkaçı bu bilgiler ile kendi köylerindeki yaşlılardan öğrendiklerini terkip ederek üretime geçmişlerdir. Bu çiftçilerin tarlalarında yapılan gözlem ve onların ifadesine göre yerel ekolojik bilgi ile bilimsel bilginin birlikte uygulanması ile çeltik tarımında daha fazla verim alındığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı çiftçilerin ise bildiği şekilde üretime devam etme tutumu ve münavebeli ekimin etkisiyle verim yıldan yıla değişebilmektedir. Doğal koşullar altında elde edilen mahsulle yetinmeye çalışan kanaatkâr köylüler yeni yöntemlere karşı direnç gösterebilmektedir. Yeniliklere açık olan, üretimini pazarlayan çiftçiler ise lojistik alt yapı ve ambalajlama konusunda sorunlar yaşamaktadır.

Çeltik, yakın yıllara kadar ek bir kazanç sağlayan hâkim bir mahsul olmayıp aileler kendi geçimleri için tarım yapmıştır. Bu ise geçmiş dönemlerde ulaşım koşullarının yeterince gelişmemesinden dolayı pirincin uzak şehirlere satışı yapılamamış, yerel ticaretin söz konusu olması ve yeterince tanıtılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte 2017 yılından itibaren yerel girişimcilerin çabalarıyla çeltikten kâr elde edildiği belirtilmiştir. Son yıllarda doğal gıda üretimine artan talebin de etkisiyle çeltiğin geleneksel şekilde üretilmesi önem kazanmıştır. Böylece kırsal alandaki üretimin artışı, yerel ekolojik bilgiye olan ihtiyacı artırmış ve yerelde geçmişten gelen yöntemleri daha fazla bilip uygulama yolu seçilmiştir. Çeltikten gelir elde edilmesi, büyükşehirlerdeki gıda toplulukları ve kooperatiflerden talep olması karşısında çiftçiler, daha fazla gelir elde etme düşüncesiyle münavebeli tarımdan vazgeçme ya da geleneksel uygulamaları daha bilinçli yapma ihtimali de bulunmaktadır.

Mevcut ekosistemin sürdürülebilirliği ve toprakların veriminin devamlılığı yörede geçmişten beri uygulanan yöntemlere bağlıdır. Çeltik tarım alanını daraltan en büyük etken Yusufeli barajıdır. Barajın su tutmaya başlamasının ardından çeltik ekim sahası olarak Yokuşlu, Köprüören ve Alanbaşı köyünün bir bölümündeki tarım arazilerinde tarımsal faaliyetler sürdürülebilir. Diğer bir sorun ise kırsal göçle birlikte köylerde, tarımda aktif olmayan yaşlı nüfusun kalmasıdır. Nüfusun az olmasına bağlı olarak oluşan iş gücü azlığı nedeniyle tarımsal faaliyetlerde çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle göçün azalmasına yönelik kırsal kalkınma çabaları ve yerel üretimin desteklenmesi oldukça önemli olmaktadır.

Çeltik tarımını, geleneksel ve biyolojik çeşitliliği koruyacak şekilde yapmak isteyenler yaşlıların bilgisine başvurmakta, yaşlılık dönemine kadar köyde olanlara üretim konusunda danışarak onların tecrübelerinden faydalanılmaktadır. Tarıma sonradan başlayanların danışabilecekleri kişiler de yine aynı insanlardır. Dolayısıyla

geleneksel ekolojik bilgiye yönelik yerel çalışmaların artırılması, yerel tarım bilgisi ve üretimine dair kayıt oluşturulması kırsalın bu potansiyelinin muhafaza edilmesi bakımından önemli olmaktadır. Bunun için geleneksel ekolojik bilginin korunmasına vesile olanlar, geleneksel metotlarla üretim yapanlar, kimyasal gübre ve pestisit kullanmadan tarım yapanlar yerel bilgi taşıyıcılarıdır. Bu kişiler ödüllendirilebilir, tarımda örnek çiftçi olarak gösterilebilir, bu ve benzeri yollarla farkındalık oluşturulabilir, geçmişe ait bilgiler geleceğe aktarılabilir.

Araştırma sahasındaki köylerde geleneksel tarım uygulamaları, yerel halkın bilgi ve tecrübesi, su değirmenleri, su çarkları kültürel miras değeri taşımaktadır. Yöreye has bu özellikler, Yusufeli'nin kırsal mimarisi, doğal güzellikleri, tarım turizmi ile birlikte değerlendirilebilecek potansiyele sahiptir.

Çiftçinin tarımdan elde ettiği gelirin sürdürülebilirliği için, çeltik dışında dönüşümlü ekimde alternatif mahsulün ne olabileceği konusunda destek sağlanmalıdır. Çoruh vadisinin sıcaklık değerleri sayesinde yıl içinde iki defa farklı tahılların yetiştiriciliği yapılabilmektedir. Bu sayede, hasadın ardından yöredeki buğdayların ekimi ve bundan elde edilecek samanın hayvan yemi olarak değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Çeltik hasadıyla elde edilen çeltik sapı gibi diğer maddeler, yörede önceden yapıldığı gibi çeşitli şekillerde dokumada kullanılarak turistik ürün geliştirilebilir.

Çoruh vadisinde zirai faaliyetler esnasında halen sürdürülmekte olan geleneksel yöntemlerin bir kısmı turistik amaçla görünür hale getirilebilir. Mahsulün işlenmesinde kullanılan taş değirmenler ve su çarkları koruma altına alınarak güzergâh turizminde kültürel miras olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, çeltiğe dayalı bu tarım mirasıyla ilişkili olarak pirince dayalı yemek kültürüne, bir yemek listesinden ziyade yörenin coğrafi özellikleriyle ilişkili şekilde Artvin ili gastronomi listesine eklenebilir.

KAYNAKÇA

- Arı, Y. (2003). Manyas Gölü'nün Kültürel Ekolojisi: Tarihi Süreçte Adaptasyon ve Değişimi, *Türk Coğrafya Dergisi*, (40), 75-97.
- Artvin İli Yusufeli İlçesinin Merkezinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve İçişleri Komisyonu Raporu. Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c018/tbmm23018091ss0048.pdf>
Erişim tarihi: 09.02.2020
- Atalay, İ., Tetik, M. ve Yılmaz, Ö. (1984). *Kuzeydoğu Anadolu'nun Ekosistemleri*, Ormanlık Araştırma Enstitüsü Yayınları, Teknik Bülten Serisi, No: 141
- Babacan, H. (2015). 1590 Tarihinde Revan'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı, *Yeni Türkiye Kafkaslar Özel Sayısı*, 8 (78), 662-679.
- Bala, M. (1993). *Erivan*, İslam Ansiklopedisi, Cilt IV, İstanbul.
- Barsh, R. L. (1997). Forests, İndigenous People and Biodiversity, *Global Bio-diversity* (7), 20-23.
- De Datta SK. (1981). *Principles and Practices of Rice Production*, J. Wiley & Sons, New York.
- Food and Agriculture Organization, FAO, Gıda ve Tarım Örgütü, (<http://www.fao.org/food-safety/en/>). Erişim 08.03.2020
- Göney, S. (1987). *Türkiye Ziraatının Coğrafi Esasları I*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No.2600.
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hınz, W. (1990). *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (Çeviri: Acar, Sevim), Marmara Üniversitesi Yayınları, No:487, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Kırzioğlu, M. F. (1998). *Osmanlıların Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köse, A. (1987). *Yokuşlu Köyü'nün Coğrafi Etüdü*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Kün, E. (1985). *Sıcak İklim Tahılları*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları 875, Ders Kitabı: 240, Ankara.
- Kün, E. (1997). *Tahıllar II (Sıcak İklim Tahılları)*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları 1452, Ders Kitabı: 432. Ankara.
- Necefoğlu, H. (2017). V. İ. Devitski'nin Erivan ve Kars Vilayetleri Gezi Notları (1894), *I. Uluslararası Kafkasya Halk Kültürü Kongresi* 9-11.10.2017, Kars.
- Özçelebi, M. A., Yılmaz, C. (2020). Samsun'da Çeltik Üretimi ve Pirinç İmalat Sanayi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24), 324-349
- Sharma, S. B. (2017). Traditional Ecological Knowledge-Based Practices and Bio-formulations: Key to Agricultural Sustainability, *In Probiotics in Agroecosystem* (407-415), Springer, Singapore.
- Tarkan, M. T. (1973). *Orta ve Aşağı Çoruh Havzası, Beşerî ve İktisadi Coğrafya Açısından Bir Bölge Araştırması*, Atatürk Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi, Yay. No:37, Erzurum.
- Taşlıgil, N., Şahin, G. (2011). Türkiye'de Çeltik (Oryza sativa L.) Yetiştiriciliği ve Coğrafi Dağılımı. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 182-203.
- Tıraş, M. (2002). Yusufeli İlçesinde Köy Yerleşmeleri, *Türk Coğrafya Dergisi*, (38), 133-147.
- Timor, A. N., (2002). *Güneydoğu Asya Özellikler – Ülkeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Toledo, V. M. (2002). *Ethnoecology: A Conceptual Framework for the Study of İndigenous Knowledge of Nature. Ethnobiology and Biocultural Diversity. International Society of Ethnobiology*, Georgia, USA.
- Türkeş, M. (2014). İklim Değişikliğinin Tarımsal Gıda Güvenliğine Etkileri, *Geleneksel Bilgi ve Agroekoloji. Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology* 2(2),71-85.
- Türkoğlu, A. (1979). *Gıda Maddeleri. İktisadi Coğrafya I.*, İstanbul. Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yay., (438).

Türkoğlu, N. (1999). Türkiye’de Çeltik Alanlarının Dağılışı. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (7), 209-240.

Katkı belirtme ve teşekkür: Arazi gözlemleri esnasında ve yapılan mülakatlarda çeltik tarımı tecrübelerini, yerel kültürü bizlerle paylaşarak katkı veren Sayın Ayhan Kaleli, Sayın Metin Kaleli, Sayın Peruze Katkat, Sayın Ayşe Katkat, Sayın Abdurrahman Aslan, Sayın Zeliha Yıkıcı ve Sayın Dilşad Aytekin’e teşekkür ederiz.

Atıf/Citation

Aliğaoğlu, A., Uğur, A., (2021), Kentlerde suç ve suça iten sebepler, suçla ilgili teorik çalışmalar. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 37-54

KENTLERDE SUÇ VE SUÇA İTEN SEBEPLER, SUÇLA İLGİLİ TEORİK ÇALIŞMALAR

Crime, Causes of Crime in Cities, Theoretical Studies on Crime

Prof.Dr. Alpaslan ALIĞAOĞLU*

Doç.Dr. Abdullah UĞUR**

Öz

Güvenlik kentlerde sunulan altyapı hizmetlerinden biridir. Güvenlik geniş kapsamlı bir kavramdır. Güvenlik işlevleri, günümüzde kentlerin değişen doğası nedeniyle farklılaşmış, yeni güvenlik kavramları ortaya çıkmıştır. Geçmişte kentlerin ortaya çıkış nedenlerinden bir olan güvenlik, kentsel hak olmuş, vatandaşlık hakkı olarak kabul edilmiştir. Kentlerde çok sayıda insanın birlikte yaşaması sonucu ortaya çıkan anonimleşme, sosyal kontrolün zayıflamasına bağlı olarak suça neden olduğu gibi, suç korkusunu ve kaygısını artırmıştır. Böylece suçlar daha çok kentlerde yaşanır olmuştur. Bu çalışmanın konusu, kentsel güvenliktir. Makale suç, suç korkusu, suç ve suç korkusu teorilerini, güvenli kentleri ve kente karşı suçları kapsamaktadır. Suç ve suçluluğu açıklayan farklı yaklaşımlar vardır. Bunlar birbirini dışlamamakta bazen birlikte kullanılmaktadır. Makalede kentsel güvenlik kavramının hızla değişen doğası kaynak taraması yapılarak ele alınmakta, suç konusunda çalışılmamış ve yeni ortaya çıkan çalışma alanları ortaya koyulmaktadır. Literatür incelenirken bütünlük bakış açısı kullanılmıştır. Türkiye'de suç coğrafyası konusunda, çeşitlilik yoktur ve daha çok teorik arka plan olmadan, tek tek bazı şehirlerin incelenmesi yapılmış, ancak suç korkusu ve kente karşı suçlar konusu coğrafi açıdan değil, başka bilimler (sosyoloji, şehir planlaması, siyaset bilim, suç bilimi) tarafından çalışılmıştır. Bu konular coğrafyacılar için çalışılabilecek yeni alanlardır.

Anahtar kelimeler: Güvenlik işlevi, kentsel güvenlik, suç, suç korkusu, güvenli kent, kente karşı suç

Abstract

Security is one of the infrastructure services offered in cities. Security is a comprehensive concept. Security functions have differentiated today due to the changing nature of cities and new security concepts have emerged. Security, which was one of the reasons for the emergence of cities in the past, was an urban right and was accepted as a right to citizenship. Anonymization caused by the large numbers of people living together in the cities increased the fear and anxiety of security. Thus, crimes were mostly experienced in cities. The subject of this study is urban security. The article covers crime,

* Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, alpaslan38ster@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6198-3878

** Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, abdullahugur@pau.edu.tr, 0000-0001-8502-1297

fear of crime, theories of crime and fear of crime, safe cities, crimes against the city. There are different approaches that explain crime and guilt. These are not mutually exclusive and are sometimes used together. In the article, the rapidly changing nature of the concept of urban security is addressed in terms of literature review, and untouched, new areas of work on crime are introduced. While literature review was being written, the topic perspective was chosen. Although some studies have been made on crime geography in Turkey, the fear of crime and crimes against the city are virgin subjects that can be studied in terms of geography.

Keywords: *Security function, urban security, crime, fear of crime, safe city, crime against city*

1- Giriş

Kentler çok işlevli, nüfusu çok olan, tarımsal işgücünün daha az önemli olduğu, farklı yaşam biçimlerine sahip, mahallelerden oluşan, merkezi yerleşmelerdir. Onlar birbirine bitişik kesimlerden oluşan karmaşık, yoğun ve fırsatların çok olduğu mekânlardır. Kentsel mekânlardan her biri, farklı işlevleri yerine getirmektedir. Bu işlevlerden biri de güvenlik hizmetleridir. Kentsel işlev, kentlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve büyümesini mümkün kılan faaliyetlerdir (Beaujeu-Garnier ve Chabot, 1967). Onlar kent yerleşmelerinin varlık nedenidir. Bu çalışmada güvenlik fonksiyonunun hızla değişen doğası, alanyazımsal olarak incelenmekte, coğrafi açıdan yeni çalışma konuları ortaya konulmaktadır. Artan nüfuslarıyla birlikte kentler, güvenlik ihtiyacının zirve yaptığı yerleşmeler olmuştur. Bu durum daha çok hızla büyüyen kentlerde ortaya çıkan anonimlikle ilgilidir. Kentlerin ortaya çıkış sebeplerinden biri olan güvenlik fonksiyonu, anlam olarak zamanla değişmiş; bir olay, bir arazi kullanımı olmanın yanında vatandaşlık hakkı olarak da tanımlanmıştır. Bugün kentler, güvenlik, suç, suç korkusu, kente karşı suç gibi kavramlarla birlikte anılan yerleşmelerdir. Suç ve suç korkusu, küresel bir özellik kazanmış ve çeşitlenmiştir. Öyleki sosyal bilimci Ulrich Beck günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin toplumu risk toplumu haline getirdiğini, risk toplumunu kısaca en iyi anlatan kelimenin korkuyorum" olduğunu ifade etmiştir (Beck, 2014). "Yine Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkıldığı günün ertesinde Los Angeles Times yazarlarından biri şöyle yazıyordu: Bundan sonra bizi bekleyen büyük olay teknolojik ya da tıbbi bir buluş değil, ancak korku olabilir" (Furedi, 2017: 8).

Kentler nüfusu çok ve türdeş olmayan merkezi yerleşmelerdir. Onlar işlevsel olarak ele alındığında sözde güvenli yerleşmelerdir. Daha doğrusu "güvenli olmayan kent, kent değildir. Kente kent diyebilmek için güvenli olması gerekir" (Geray, 2007: 50). Ancak suç olayları daha çok kentlerde yaşanmakta, buna bağlı olarak suç korkusu da ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz kentler sadece suç işlenen mekânlar değildir. Kentlere karşı da suç işlenmektedir.

Bir yerleşmenin kent sayılabilmesi, diğer şartlar yanında (idari kimlik, nüfus miktarı, merkezi yer olma gibi) onun çok işlevli olmasıyla mümkündür. Bu işlevlerden biri olan güvenliğin önemi her zaman kendini göstermekte ve kentsel işlevlerin yerine getirilmesi ancak uygun güvenlik şartlarında mümkün olmaktadır. Coğrafya alanında, özellikle kent coğrafyası yazınında kentsel işlevlerin değişen doğası hakkında tek çalışma makale düzeyinde hazırlanmış olan Karaboran' a (1989) aittir. Ancak bu çalışmada kentsel işlevler ve zamanla onların değişen doğası açıklanırken güvenlik işlevinden söz edilmemektedir. Bu çalışma kentsel işlevlerin tek tek ele alınması konusunda başlangıç teşkil edecektir. Kuşkusuz Türkiye'de coğrafyacılar suç coğrafyası çalışmaları yapmıştır (Karakaş, 2004, 2006; Aliağaoğlu ve Alaeddinoğlu 2005; Aliağaoğlu, 2007; Günel ve Şahinalp, 2009; Sargın ve Temurçin, 2009; Uzun ve Aliağaoğlu, 2009; Gürbüz vd. 2013; Uğur, 2013; Çıldam, 2019; Atış ve Ünsal, 2020). Ancak genel olarak bakıldığında makale düzeyinde suç coğrafyası çalışmalarında, yüksek lisans ve doktora tezi (Uğur, 2003; Aliağaoğlu, 2004) düzeyinde yapılan kent coğrafyası çalışmalarında güvenlik işlevi ele alınırken teorik arka plan olmadan değerlendirme yapılmakta ve güvenlik ile ilgili güncel konular bilinmemektedir.

Bu çalışmada güncel güvenlik konularının önemine vurgu yapılmakta ve bu konuda farkındalık oluşturulması amaçlanmaktadır. Çalışma kapsam olarak, güvenlik, suç teorileri, kent güvenliği, güvenli kent, suç korkusu, suç korkusu teorileri ve kente karşı suç konularını ele almaktadır. Suç çalışmaları çok farklı alanlarda yapılmaktadır. Suçun zamansal ve mekansal dağılışı (Yuk ve Egan, 1972; Harries, 1973; Ackerman, 1998; Craglia vd. 2000; Evans, 2001; Ceccato, 2005; Grubestic ve Mack, 2008; Ellen ve O'Regan, 2009; Feng, 2016), aile içi şiddetin coğrafyası (Warrington, 2001), suçun feminist bakış açısıyla ele alınması (Holsinger, 2000), suçun haritalanması (Rich, 1995; Griffin, 2001; Karakaş vd., 2003; Karakaş, 2005a; Karakaş, 2005b; Wilson, 2007)), suç cinsiyet ilişkileri (Steffensmeier ve Allan, 1996), suç etnik yapı arasındaki ilişki (Hipp, 2011), suçtan korunma (Anderson ve Felson, 2010) kişisel kimlik bilgilerinin çalınması (Lane ve Sui, 2010) ve suç ve medya (Smith, 1984); suç ve erişim (Wang ve Minor, 2002) bunların bazılarıdır. Bu konular Batılı yazında sıkça yer almaktadır. Ancak bunlar bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Yine kent, kentsel işlev konularına yer verilmemektedir.

Çalışma giriş bölümü dışında beş başlık altında ele alınmaktadır. Yöntem kısmında çalışmanın yöntemi verilmektedir. Çalışma alanyazımsal olarak bütünlük yaklaşımıyla ele alınmaktadır. Kentsel güvenlik ikinci alt başlıktır. Bu bölümde, güvenlik, suç, suç teorileri ve güvenlik hakkı kavramları açıklanmaktadır. Suç teorileri açıklanırken suçun tek nedene indirgenemeyen yapısı dikkate alınmakta ve dolayısıyla daha çok mekânı ön plana çıkaran çevresel veya ekolojik bakış açısı getiren teorilere yer verilmekte; suçun sosyolojik ve psikolojik boyutu, kent, kentsel işlev gibi konular işlenmemektedir. Güvenli kentler başlığı ile kavram olarak güvenli kent ve bu konudaki teoriler verilmektedir. Suç korkusu başka bir bölümde ele alınmaktadır. Bu bölümde suç korkusu kavramı ve suç korkusunu açıklayan teoriler anlatılmaktadır. Kente karşı suçlar da kentsel suç olarak kabul

edilmektedir. Kente karşı suçun anlamı ve nedenleri bu başlık altında ele alınmaktadır. Makale sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

2- Yöntem

Araştırmada konuyla ilgili yayımlanmış çalışmaların; gözden geçirme, değerlendirme ve sentezleme yöntemi olan literatür taraması kullanılmıştır (Demirci, 2014). Literatür taraması bilimsel bir çalışmanın parçası olduğu kadar aynı zamanda bir yöntemdir. Bu yöntem araştırma probleminin çözümüyle ilgili olarak erişime açık tüm yayınlara ulaşıp bu kaynakların problemle ilişkisine göre araştırma içindeki yerini alır (Balci, 2016). Bunun için kaynaklarda yer alan bilgiler, problemin çözümüne yönelik olarak yeniden değerlendirilir, seçilir ve araştırmacı tarafından yorumlanır (Balci, 2016). Bilimsel araştırmalarda incelenen konunun özgünlüğünü, geçmişini ve önemini ortaya koymak için bu yöntem kullanılır (Demirci, 2014; Köroğlu, 2015). Literatür taraması yöntemini açıklayan çalışmalar olduğu gibi bu yöntemi uygulayanlar da vardır (Topal Demiroğlu, 2014; Uzun ve Özkan, 2019; Ünlü, 2020).

Alan yazın yapılırken farklı bakış açıları kullanılmaktadır. Bu bakış açıları bilimlerin doğasına göre farklılaşmaktadır. Örnek olarak psikolojide anlatı (narrative) yaklaşımı kullanırken, ilaç bilimi sistematik ve meta analiz bakış açısını kullanmaktadır. Ancak alan yazınsal yaklaşımlardan üç tanesi ön plana çıkmaktadır. Sentez yaklaşımı, yarı sentez veya yarı yapılandırılmış yaklaşım ve bütünlük yaklaşım yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardır. Bu çalışmada bütünlük, eleştirel yaklaşım kullanılmaktadır. Bütünlük veya eleştirel yaklaşımda, değerlendirme, eleştiri ve sentezleme yapılır. Amaç yeni teorik çerçeveler ve bakış açıları elde etmektir. Bu yaklaşımda ya olgun bir konu çalışılır ya da yeni ortaya çıkan bir konu ele alınır (Snyder, 2019).

Çalışmada literatür incelenirken bilim alanlarıyla ilgili bir sınırlama yapılmamıştır. Konuyu ele alan bütün bilimlerden yararlanılmıştır. Çünkü "coğrafi söylem coğrafyanın kendisinden daha büyüktür. Bu duruma bağlı olarak sosyal bilimlerde literatüründe mekânsal vurgu artmaktadır" (Kaygalak, 2019: 78). Yine konu incelenirken yabancı ve yerli yazından istifade edilmiş, bu konuda ayırım yapılmamıştır. Çalışma herhangi bir dönemle de sınırlı tutulmamıştır. Başka bir şekilde ifade edilirse eldeki eser zamansal (veya kronolojik) değil, tematik olarak konuyu değerlendirmektedir.

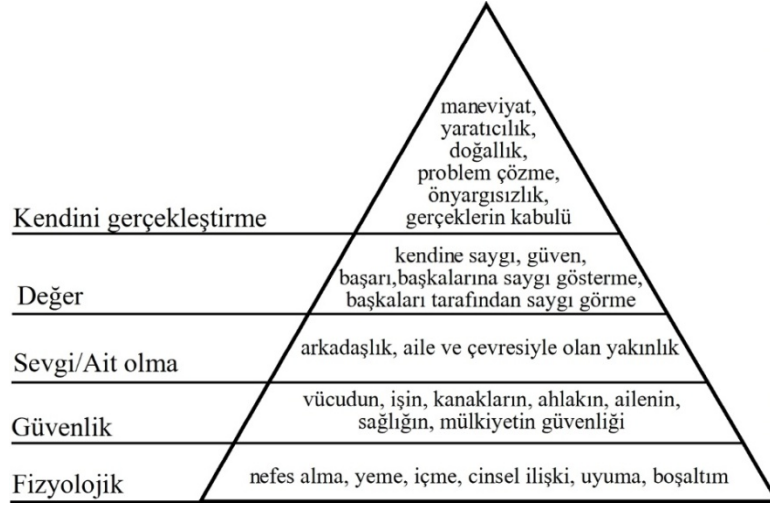
3- Kentsel Güvenlik

Her canlı kendi güvenliğini sağlamak amacıyla bir silaha ve donanıma sahiptir. Canlılar arasında insan dünyaya savunmasız ve silahsız gelir. Ancak toplu halde yaşam, insanlar arasında güvenliğin sağlanmasına vesile olur (Şeker ve Derdiman, 2010). Bu durum tarihi süreçte kentlerin kuruluş nedeni de olmuştur. Günümüzde askeri faaliyetler önemli bir arazi kullanışı olduğu gibi, kentleşmeyi yani kentsel nüfus artışını da sağlamaktadır. Güvenlik, "Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet" (Türk Dil Kurumu, 2011: 1013) olarak tanımlanmaktadır. Aynı sözlükte emniyet şu şekilde tanımlanmaktadır: "güvenlik, inanma, güven, itimat, güvenlik işlerinin yürütüldüğü yer ve bir araçta güven sağlayıcı parça" (TDK, 2011: 795). Güvenlik, emniyet kavramından daha geniş kapsamlıdır ve kavramsal olarak farklı şeyleri ifade etmektedir. "Bireyin, grubun kendini sakınmasından, devletin ve ülkenin korunmasına, kazaların önlenmesine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır" (Kaypak, 2012: 2). Güvenlik tehditle birlikte var olan kavramdır. Kişi kendini tehdit altında hissetmeden güvenliğe ihtiyaç duymaz. Alan açısından bireysel, toplumsal, ülke çapında ve küresel boyutta ortaya çıkan güvenliğin, iş güvenliği, sosyal güvenlik, milli güvenlik, kamu güvenliği, çevre güvenliği ve uluslararası güvenlik gibi türleri de vardır. Bilgi, korku, inanç ve güç güvenliğin başlıca elemanlarıdır (Kaypak, 2016). Kuşkusuz suçlar kırsal alanlara göre kentlerde farklılaşmaktadır (İçli, 1992). Bu konuda başka bir kavram da kent güvenliğidir.

Kent güvenliği farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Gökulu'ya göre (2010: 211), "kent güvenliği her şeyden önce kent ile kırsaldan farklı bir güvenlik algısını ve buna yönelik güvenlik hizmetlerini tanımlamaktadır". "Kent güvenliğini, hem kentlerde işlenen suçların hem de kente ve kentliye karşı işlenen suçların önlenmesi ve ortadan kaldırılması olarak algılamak doğru bir yaklaşımdır" (Kara, 2008: 22). Bu anlamda bilinen suçlara ek olarak, gecekonduların inşası, kaçakçılık, kaçak yapı üretimi, çevrenin kirletilmesi, sağlıksız ve pahalı mal satımı, kamuya ait alanların izinsiz kullanımı başlıca kentsel güvenlik suçlarıdır. Kentsel altyapı eksikliği de kentsel güvenliği olumsuz etkilemektedir.

Güvenlik insanın temel ihtiyaçlarından biridir ve vatandaşlık hakkıdır. Maslow 1943 yılında insan ihtiyaçlarının neler olduğu ve ihtiyaçların öncelik sırasını ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi ile açıklar. Buna göre, ihtiyaçlar, fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, sosyal ihtiyaçlar, değer ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı olarak beş basamaktan oluşur. Güvenlik ihtiyacı görüldüğü gibi ikinci sırada gelmektedir. Güvenlik ihtiyacı, kendini güven ve emniyet içinde tehlikeden uzak hissetme, korunma ve barınma, korku ve kaygıdan

uzak durma ve bunun için de kural ve yasalara olan ihtiyaçtan ortaya çıkmaktadır (Çelik 2018).

Şekil 1: Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi (Çelik, 2018)

Haklar, yasal güvenceye kavuşturulmuş insan çıkarları olarak nitelenmektedir. Kentli hakları, haklar bütünüdür (Keleş 2015). Tekeli (2011) kentli haklarını diğer bazı haklar gibi (çevre hakları, barış ortamında yaşama hakkı) dayanışma hakkı olarak kabul etmektedir. Bu konuda bilimsel katkı Kent Hakkı adlı eseriyle Lefebvre'ye aittir. Kentte yaşayan halkın sadece kente yönelik değil, kent içinde de hakları vardır. Kent Hakkı kentsel mekanın kontrolünü devletten kenttaşlara ve kentli özel sermayeye aktararak, kenti siyasi gücün kontrolünden çıkarmak anlamına gelmektedir (aktaran Önkal ve Sümer, 2014). Kentli haklardan birisi de kentli güvenlik haklarıdır. Konunun geçmişi 1871 tarihinde yaşanan Paris Komünü'ne kadar gitmektedir. Avrupa Kentsel Şartı 1992 yılında Avrupa Konseyi'nin ilgili organlarıca kabul edilmiştir. Kent hakkı için Dünya Şartı 2005 yılında Barselona'da yayınlanmıştır. Bunlar Avrupa Kentsel Haklar Şartı'nda yer alan haklarla aynı özelliklere sahiptir. Kentsel Haklar Şartı yaşanan gelişmelere bağlı olarak 2008 yılında "Yeni Bir Kentlilik için Manifesto" adıyla yeniden yayımlanmıştır. Avrupa Kentsel şartında diğer hakların yanında ilk önce güvenlik hakkından söz edilmektedir. Avrupa Kentli Hakları Bildirge'sinde Kentli Güvenlik Hakları konusunda 8 ilkeden söz edilmektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir (Akkoyunlu Ertan, 2008; Kaya, 2008; Güler, 2011; Keleş, 2015):

1-Güvenlik ve suç önleme politikası alınacak önlemlere, yasal yaptırımlara ve ortak desteğe dayandırılmalıdır.

2-Yerel güvenlik politikası güncel ve kapsamlı istatistiki bilgilere dayandırılmalıdır.

3-Suçun önlenmesi toplumun tüm üyelerini ilgilendirmelidir.

4-Etkili bir kent güvenliği için emniyet teşkilatı ve yerel halkın yardımlaşması gerekmektedir.

5-Uyuşturucu karşıtı yerel politika oluşturulmalı ve uygulanmalıdır.

6-Suçun tekrarını önleyici programlar ve hapis cezaları yerine alternatif çözümler üretilmelidir.

7-Yerel güvenlik politikasının temel unsuru mağdurların kollanması olmalıdır.

8-Suçun önlenmesine öncelik verilmesi, bunun için mali kaynakların oluşturulması lazımdır.

Güvenlik işlevi farklı şekillerde yerine getirilmektedir. Bunlardan biri önleyici kolluk hizmetlerinin kentsel alanda kullanımıdır. "Kolluk (zabıta ya da polis) eskiden beri toplumda düzeni sağlamak ve korumak için devletin sahip olduğu gücü ifade eder. Sözcük olarak kolluk, hem bir idari etkinliği hem de bu etkinliği yürüten görevlileri anlatır" (Akgüner, 2003: 195). Başka bir anlatımla kolluk suç ve suçluyu kollama görevi yapan kurum ve kişilere denilmektedir. Kolluk devletin eli kolu anlamına gelmektedir. Türkiye'de kolluk hizmetleri coğrafi yapı ve hizmet esasına göre yapılandırılmış, çoklu kolluk yapısına sahiptir. Belediye teşkilatı bulunan yerlerde emniyet teşkilatı bu hizmeti yerine getirmektedir. Kırsal alanlarda kasaba ve köylerde güvenliği jandarma teşkilatı sağlamaktadır (Çalı, 2012). Her iki hizmet, genel kolluk tanımı içinde yer almaktadır. Gümrük, orman, belediye zabıtası ve köy korucuları özel kolluk görevlerini yerine getirmektedirler. Günümüzde bütün bunların yanında özel güvenlik hizmetleri de verilmektedir. Emniyet teşkilatının temel amacı suç ve suçlularla mücadele etmektir.

"Suç anlam bakımından zengindir. Toplumdan topluma değişen anlamı vardır. Bu anlam ülkeler içinde ve ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Basit bir şekilde ifade edilirse, suç, mağdur ve suçlunun dahil

olduğu hukukun ihlalidir" (Harries, 1974: 2). Suç, toplumsal düzeni bozan davranışlar olarak veya geniş manada "ceza tehdidi altında kanunun yapılmasını yasakladığı müspet veya menfi bir hareket" (Soyaslan, 1996: 10) olarak tanımlanmaktadır. Suç evrensel ve göreceli bir kavramdır. "Her toplumun kendi değerleri vardır, dolayısıyla suçun ne olduğunu toplumsal değerler sistemi belirler" (Gümüş, 2004: 98). Değişen zamana ve mekâna göre suçlar da değişmektedir. Suçsuz toplum hayalidir (Dönmezer, 1994). Bugün suçlar artık gündelik hayatın bir parçası olmuştur. Bu durumun farklı nedenleri vardır. Kentler çeşitli nedenlerle suç olayında çekim gücü oluşturmaktadır. Başka bir anlatımla kentlerde suç oranı daha az kentleşmiş alanlara göre oldukça yüksektir. Bu yönüyle kentler krimojenik alanlardır. Çok sayıda insanın yaşama alanı olan kentler, girilen herhangi bir suç olayında, örneğin teröristlerin bombalama olayında, daha çok etkilenecektir. Yine Batılı kapitalist dünyanın sembolü daha çok büyük kentlerde bulunmaktadır (Brennan-Galvin, 2002: 125). Kentler büyük ölçüde göç almakta, kalabalıklaşmakta buna bağlı olarak sosyal yapıları değişmekte, anonim ilişkiler örnek olarak kayıtsızlık ortaya çıkmaktadır. Kentlerde kolay kaçma ve saklanabilme imkânı mevcut olduğu gibi, kişiyi tahrik eden birçok şey vardır; her taraf yiyecek, içecek değerli eşya doludur. Buna karşılık birçok insanın bunları satın alacak gücü yoktur (Soyaslan, 1996: 102). Çok sayıda ticari kuruluşun varlığı, erişilebilirlik, işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlik, aile değerlerinin, işlevlerinin, akrabalık bağlarının kaybolması, yaşam tarzı farklılıkları, demografik çeşitlilik ve zayıf devlet ve yönetim anlayışı insanları suça iten başka nedenler olarak ortaya çıkmaktadır (Ayhan ve Çubukçu, 2007; Jalil ve Iqbal, 2010; Gökulu, 2010; Kaypak, 2016; Sijuwade, 2014).

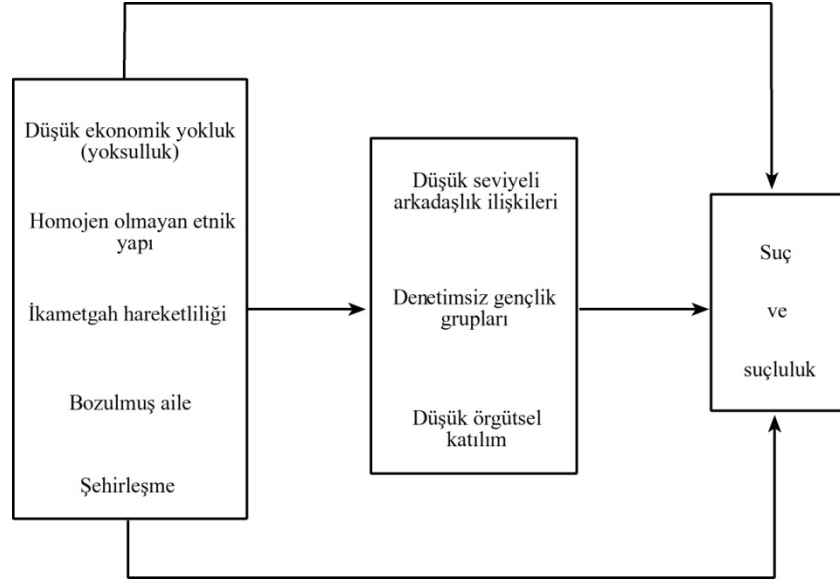
Kentler çeşitli özellikleri ile suçu teşvik ederken kendileri de suçtan olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu etki şehrsel ölçekten mahalle ve konut ölçeğine kadar farklı ölçeklerde yaşanmaktadır. Suçlar şehirlerin fiziki görünümünü değiştirmekte (Brennan ve Galvin, 2002), nüfusu azaltmakta (Cullen ve Levitt, 1999), şehrsel çöküşe neden olmakta (Katzman, 1980), konut fiyatları da suçlardan olumsuz yönde etkilenmektedir. Ceccato ve Wilhelmson'a göre (2011), İsveç'in Başkenti Stockholm'de apartman fiyatlarında suça bağlı olarak düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş merkezi alanlarda az, şehrin kenar kısımlarında ise çoktur.

Suçlu davranışının açıklamasını yapan çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bunlardan biri de çeşitli şekilleri olan ekolojik teorilerdir. Ekolojik teorilerde yapılan temel vurgu suçun yaşandığı mekânın çeşitli özellikleri bilinmeden, suç nedenini açıklamanın kolay olmadığıdır (Herbert, 1976; Herbert ve Hyde, 1985; Aliğaoğlu, 2007; Uğur ve Aliğaoğlu, 2019).

Suç coğrafyasında ve suç çalışmalarında konuya mekânsal bakış açısı getiren iki hâkim teori vardır. Bunlar sosyal çözülme ve rutin faaliyet teorisi (Andresen, 2005: 2). Sosyal çözülme teorisi, bir bölgede yaşayan insanların birlik, bereberlik ve sosyal dayanışma ruhu oluşturarak ortak yararlar belirleyememesi ve yaşam alanında suçu önlemeye karşı tavır koyamaması (Cicerali ve Cicerali, 2018) veya herhangi bir mekânda, mahalle gibi, toplumun sosyal ortak amaç edinmesi/edinmemesi üzerine kuruludur. Olağan faaliyet teorisi ise bir alanda insanların gündelik faaliyetleri ile şekillenen imkânlara vurgu yapmaktadır (Cohen ve Folsen 1979; Aliğaoğlu, 2007; Uğur ve Aliğaoğlu, 2019).

Suç çalışmalarına mekânsal bakış açısı getiren teorilerden birisi de Rutin (Olağan) Faaliyet Teorisi'dir (Routin Activity Theory). Teori, Cohen ve Felson (1979) tarafından ortaya konulmuştur. Rutin Faaliyet Teorisi suç, gündelik yaşamın işlevi olarak görmektedir. Dolayısıyla suç günlük faaliyetlerin yan ürünüdür. Günlük faaliyetler üç farklı alanda yerine getirilmektedir. Bunlar evde, çalışma nedeniyle iş yerinde ve diğer nedenlerle evden uzakta yapılmaktadır. Ancak bunlardan son ikisi teorinin olmazsa olmazıdır. Bu faaliyetler, insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan tekrarlanan ve yaygın olan faaliyetlerdir. Gündelik hayat içinde formal iş zamanları yanında yiyecek ve içeceğin sağlanması, barınma ve diğer ihtiyaçları ile boş zaman, sosyal etkileşim, öğrenme ve çocuk bakımı ihtiyaçları da vardır (Cohen ve Folsen, 1979; Aliğaoğlu, 2007; Groff, 2007; Miro, 2014; Uğur ve Aliğaoğlu 2019).

Sosyal çözülme teorisi Cifford R. Shaw ve Henry D. McKay tarafından ortaya konulmuştur. Bu yazarlar ve onları takip edenler, suçun meydana geldiği alanın özellikleri ile suç oranlarını, yani suç ile çevre arasındaki karşılıklı ilişkileri ortaya koymaya çalışmışlardır. Suça mekânsal bakış açısını kazandıran Shaw ve McKay'ın yukarıda ifade edilen çalışmaları ile sosyal çözülme teorisi ortaya çıkmıştır. Bu teoriye göre, suç çevrenin değişimi ile ortaya çıkan sosyal değişimin bir fonksiyonudur. İnsan davranışları en iyi şekilde bulunduğu yerde yani mekânda incelenebilir (Beşe, 2006). Teoride sosyo-ekonomik yokluk (yoksulluk), nüfusun hareketliliği ve etnik-ulusal çeşitliliği, bozulmuş aile, işsizlik ve kentleşme sosyal çözülmenin nedenleri olarak görülmektedir (Lowman, 1986; Sampson ve Groves, 1989; Peterson ve Krivo, 1996; Cahill, 2004; Aliğaoğlu, 2007; Bruinsma, 2007; Umar, 2017; Ward, 2018; Uğur ve Aliğaoğlu, 2019) (Şekil 2).

Şekil 2: Sosyal Çözülme Teorisi (Sampson ve Groves, 1989: 789'dan Türkçeye çevrilerek)

Bu teoride mekânsal özellikler suçun açıklanmasında önemli bir konuma sahiptir. Teoriye göre yasal olmayan faaliyetler yasal olan faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir toplumda yasal faaliyetlerin mekânsal ve zamansal yapısı, yasal olmayan eylemlerin yerini, tipini ve sayısını belirlemektedir. Gündelik faaliyetlere bağlı olarak insanlar güvendikleri insanlardan ve değer verdikleri mallardan uzak kalmakta; dolayısıyla evden veya iş yerinden hırsızlık suçları kolaylaşmaktadır. Yine gündelik yaşam, günün değişik zamanlarında (gece veya gündüz) suç ve suçluyu, suçun oluşmasını veya oluşmamasını farklı şekillerde etkileyen faaliyetleri, araç-gereç veya silâhlar ile bir araya getirmektedir (Cohen ve Felson, 1979; Aliğaoğlu, 2007; Uğur ve Aliğaoğlu, 2019).

Kentsel alanlarda arazi kullanım kalıbının Rutin Faaliyet Teorisi'nde önemli bir yeri vardır. Çünkü arazi kullanımı beşeri faaliyetlerin çeşidini belirlemektedir. Örnek olarak ticaret mekânlarındaki suç tipleriyle, eğlence fonksiyonunun geliştiği alanlar ve oturma alanlarındaki suç tipleri arasında farklılık vardır. Bu mekânlarda, iş yerinden hırsızlık, kişiye karşı işlenen suçlar ve evden hırsızlık önemli suç eylemlerinden bazılarıdır (Cahill 2004, Aliğaoğlu 2007, Kinney vd., 2008, Spion-Dutkowska ve Leitner, 2017; Uğur ve Aliğaoğlu 2019). Zhang'a göre (2016), Austin'de (Teksas-ABD), nüfus miktarındaki artış ve plansız kentleşme otobüs duraklarında suçluluğun artışı teşvik etmiştir. Ancak yolculukta otobüs kullanma ve bu durum arasında doğrusal bir ilişki yoktur. Ceccato ve Uittenbogaard (2014), İsveç'in başkenti Stockholm' de metrolarda suçun zamansal ve mekansal özelliklerini ele almışlardır. Kentsel arazi kullanımından biri de boş alanlardır. Boş alanların toplumsal yeniden kullanımı ve yeşil alan haline getirilmesi (Youngstown-ABD) suç oranlarının düşüşüne neden olmaktadır (Kondo vd., 2016). Suçun ticari işyeri seçiminde (Levi, 2001) veya arazi kullanımında değişime neden olma etkisi de vardır. Sanayi alanlarının başka alanlara göç etmesi suç oranının yükseliğine ve suç korkusuna bağlı olumsuzluklar ile ilgilidir (Sharpe, 2000).

4- Güvenli Kentler

Suç, kolluk hizmetleriyle önlenemediği gibi güvenli kent yaklaşımı ile de önlenmektedir. Güvenli kent suçun az olduğu kent demek değildir. Güvenli kent, yerleşiklerin kendilerini kentin herhangi bir noktasında, günün herhangi bir saatinde güvende hissettikleri kenttir (Gündüzöz, 2016). Güvenli kenti oluşturmaya yönelik tüm çabalar Güvenli Kent Kavramı ya da yaklaşımı olarak tanımlanabilir. Daha kapsamlı bir tanım ise şöyledir; Güvenli Kent Yaklaşımı, güvenli kenti oluşturabilmeye yönelik kent planlaması, bina tasarımları, trafik düzeni, kent bilgi ve güvenlik sistemleri, suçla ilişkin sosyolojik, ekonomik, politik boyutlar da dahil kentin tasarım ve gelişimine yön verenlik güvenlik kaygılarını ve kamu düzenini göz önünde tutan, suçların önlenmesi için ideal sosyal ve fiziki koşulları sağlamaya çalışan, suç işlendikten sonra da suçluların yakalanmasını kolaylaştıran kentle ilgili aktivitelerinin tümüdür (Gündüzöz, 2016). Özetle fiziki çevredeki fırsatlar suçta neden olmaktadır (Düzgün 2007). Yukarıda ifade edilen Rutin Faaliyet Teorisi'nin yanında Savunabilir Mekân, Kırık Camlar, Rasyonel Tercih ve Suç Deseni Teorileri güvenli kent yaklaşımında kullanılan başlıca teorilerdir. Bu teoriler kent planı yaklaşım olarak da ifade edilmekte (Düzgün, 2007) ve kentsel tasarımda kent güvenliği öne alınmaktadır. Bu konuda esas olan suçun işlendikten sonra cezalandırılması değil, suçun işlenmesine fırsat verilmemesidir (Koca ve Çolpan Erkan, 2018)

Suçu açıklamaya çalışan başka bir teori, "İnşa Edilmiş Çevre" (Built Environment) teorisidir. İnşa edilmiş çevrenin, yani mimarî ve çevresel tasarımın hedefin çekiciliğini azaltmak, koruma şartlarını güçlendirmek gibi bir işlevi vardır (Cohen ve Felson 1979: 592, Roncek, 1981).

Savunulabilir Mekân Teorisi, inşa edilmiş çevrenin suç ve suça maruz kalma üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Teori, Oscar Newman tarafından 1972 yılında geliştirilmiştir. Teoriye göre, kentsel Amerika'da (ABD) değişen fiziksel çevre, suçlunun suç eylemini yerine getirmesine yardımcı olmaktadır. Savunulabilir mekân, oturma alanı çevreleri için ortaya konulan bir teoridir. Teori mimari tasarım yoluyla sosyal yapıyı güçlü kılmak hedefini esas almaktadır. Savunulabilir mekân teorisine göre, fiziksel tasarımın dört elemanı, ayrı ayrı veya hep birlikte güvenli çevrelerin oluşumunda etkili olmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. Mekânın yerel olarak tanımlanması gerekmektedir. Böylece mahalle sakinleri arasında aidiyet duygusu güçlenecektir.

2. Apartman pencerelerinin konumu, içten ve dıştan gözetlemeyi kolaylaştıracak şekilde seçilmelidir.

3. Bina şekillerinin tasarım yoluyla değişimi, yabancıların gözüyle yerleşenler arasında sosyal kontrolün güçlü olduğunu gösterecektir.

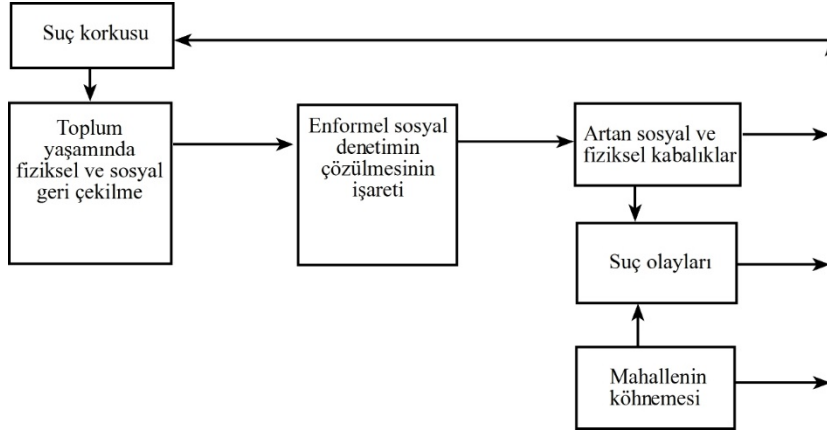
4. Oturma alanları için sürekli tehlikeli olmayan benzer fonksiyonlu kentsel alanlar seçmek savunma mekanizmasının güçlenmesine neden olur (Newman, 1972; Aliğaoğlu, 2007; Uğur ve Aliğaoğlu, 2019).

Konu, yukarıda sıralanan maddelerin açıklanması ile daha kolay anlaşılacaktır: Newman'a göre, çok katlı oturma alanlarında kişilerin kontrol kapasitesi azalmaktadır. Yazar bu gibi ortamlarda suç ve suçluların sayısının artmasını engelleyecek tasarımlara dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımı geleneksel ekolojik ve yeni ekolojik kuramlar arasında geçişi oluşturan kuramlardan saymak mümkündür (aktaran Erdoğan ve Düzgün, 2003).

Savunulabilir Mekân (defensible space) Teorisi'ne göre gözleme imkânı yüksek ve kaçış güçlüğü olan mekânlar potansiyel suçlular için cazip olmayan alanlardır. "Bir alanın savunulabilir olması için insanlar başkaları tarafından izlenebilmeli veya başkalarını da sürekli izleyebilmelidir" (Cicerali ve Cicerali 2018: 104). Savunulabilir mekân inşaatı mahalle seviyesinden başlamaktadır. Çitler veya sık ağaçlar önemli fiziksel engellerdir. Yine komşuluk gözetleme yerleri, cadde üzerinde bulunan posta kutuları ve verandalar aynı şekilde gözetim imkânını artırmaktadırlar. Teori sosyal yönünün eksik oluşu nedeniyle eleştirilmektedir. Eleştirilere göre yerleşme sakinleri arasında sosyal birlik duygusunun kuvvetli olduğu alanlarda teori daha kolay uygulanabilmektedir (Newman, 1972; Aliğaoğlu, 2007; Uğur ve Aliğaoğlu, 2019) .

İnşa edilmiş çevrenin suç üzerindeki etkisini açıklayan bir başka teori ise Kırık Camlar veya Pencereler (Broken Window) Teorisi'dir. James Q. Wilson ve George Kelling tarafından 1982 yılında geliştirilmiştir. Teoriye göre, suçun oluşumunda düzensizlik (sahipsizlik, kontrolsüzlük) ön plandadır. Kentsel ortamda büyük suçların oluşumunu engellemek için düzenin sağlanması ve sürdürülmesi gereklidir. Bireylerin yakın çevrelerindeki fiziksel ve sosyal düzensizlikler suçu ve suç korkusunu etkilemektedir. Kumar, sarhoşların sokakta gezinmesi, rahatsız edici sesler, terk edilmiş binalar, çöpler, başıboş araziler yakın çevreki fiziki düzensizlikleri olarak ifade edilmektedir. Evsiz insanlar, dilenciler, başıboş gençler sosyal düzensizliklerdir. Düzensizlikler alanda kontrolün yokluğunu anlatmakta ve bölgenin tehlikeli olma bakımından algısını güçlendirmektedir. Başka bir anlatımla, kırık cam benzetmesi düzensizliklere gösterilen hoşgörüyü ifade etmektedir. Eğer kırık pencere tamir edilmezse, diğer pencereler de yakın zamanda kırılacaktır. Çünkü toplum ilk kırılmış pencereyi boş vermişliğin bir işareti olarak görmektedir (Yuen, 2004; Doran ve Lees, 2005, Beşe, 2006; Aliğaoğlu, 2007; Özaşçılar, 2015; Uğur ve Aliğaoğlu, 2019). Küçük suçlara müdahale edilmezse bunlar daha büyük suçlara neden olacaktır. Başka bir anlatımla suça, az şeyden çok şey çıkar düşüncesiyle bakılmaktadır. Dolayısıyla suç önlemenin yolu sıfır tolerans olarak değerlendirilmektedir (Beşe, 2006; Doğan ve Sevinç, 2011; Aytaç vd. 2015, Bilen ve Büyüklü, 2018) (Şekil 3).

Rasyonel Tercih Teorisi (Akıllı Seçim Teorisi), Ronald Clarke ve Derek Cornish tarafından ortaya konulmuştur. Suç eylemi mantık ve akıl yürütme sonucu işlenmektedir. Suça suçlunun gözünden bakılmakta ve suçlunun suç mekânını nasıl anladığı ve bu mekânada ne tür fırsatlar gördüğü üzerinde durulmaktadır. Potansiyel suçlu, eyleminden önce çevresel değerlendirme yapmaktadır. Faydanın zarardan fazla olması durumunda suç işlenmektedir. Teori, suçun önlenmesi için gerekli çözüm önerilerini üç başlıkta ele almaktadır. Bunlar; riskin artırılması, ödüllerin azaltılması ve hedefe yönelik çabayı artırıp suç eylemini zorlaştırmaktır (Gündüz 2007, Cicerali ve Cicerali, 2018; Koca ve Çolpan Erkan, 2018).

Şekil 3: Kırık Pencere Döngüsü (Bilen ve Büyüklü, 2018: 166)

Suç Deseni Teorisi, mekânda ve zamanda hareket halindeki insanların ve eşyaların suça nasıl dahil olduklarını incelemektedir. Suç, genellikle suçluların ve hedefin aktif oldukları mekânların kesişim noktalarında meydana gelmektedir. Suçlar, suçlu ve mağdurun tanıdık olduğu yerlerde işlenmektedir. Alışveriş merkezleri, ticari şeritler, pazarlar, hastane ve okul önleri suç işleme ya da suça maruz kalma potansiyeli yüksek alanlardır. Suç Deseni Kuramı, suçun açıklanmasında Rasyonel Tercih Teorisi, Rutin Aktiviteler Teorisi ve çevresel faktörleri birlikte dikkate alan melez bir teoridir (Koca ve Çolpan Erkan 2018).

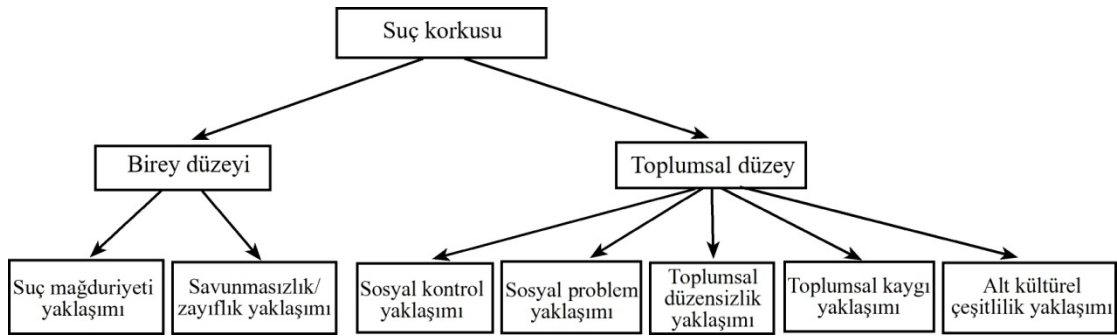
5- Suç Korkusu

"Kentsel güvenlik aynı zamanda kentsel mekânın deneyimlenmesi sonucu oluşan duygu ve algıdır. Bu algı, güvenlik duygusunu ve suç algısını etkilemektedir" (Çelik, 2018: 65). Bu yönüyle suç ve suç korkusu önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Korku, kendi başına evrensel ve insani bir durumdur. Suç korkusu, korkunun kaygı olma durumunu aşmasıdır (Yavuz, 2019). "Korku, beklenmedik ve öngörülmeyen bir durumla karşılaşan insanın, zihnini yoğunlaştırmasını sağlayan bir mekanizma"(Furedi, 2017: 8) olarak tanımlanmaktadır. Mağdur olma korkusu olarak tanımlanabilecek olan suç korkusu bireysel ve kentsel yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Başka bir ifadeyle suç korkusu "Bireyin toplumda gerçekleşen suçların mağduru olacağı konusunda korku hissetmesi anlamına gelen mekânsal algı ve deneyimlerin karmaşık bir bilşenidir" (Erkan ve Sevin 2018: 316) şeklinde tanımlanmaktadır. Ferraro'ya göre suç korkusu, "bir suç ya da kişinin suç ile ilişkilendirdiği sembollere karşı geliştirdiği bir duygusal korku veya endişe reaksiyonu" olarak tarif edilebilir (Ferraro, aktaran Dolu vd. 2010: 62). Kentsel mekânda güvenlik kameralarının artışı, evlere ve arabalara güvenlik sistemlerinin takılması ve güvenli sitelerin sayısındaki artış ve özel güvenlik hizmetlerinde yaşanan gelişmeler suç korkusunun artmış olduğunu gösterir niteliktedir. Suç korkusu yüksek alanlar yerleşme sayılmayacağı gibi olumsuz suç algısının bireysel, toplumsal ve ekonomik olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Suç korkusu daha çok kentsel bir durumdur. İşlenen suç sayısı ile ilişkili olduğu gibi ondan bağımsız da olabilmektedir. Bu cümlelerin anlamı şudur: Suç arttıkça suç korkusu da artmaktadır, fakat suç eyleminin azalması suç korkusunun azalması anlamına gelmemektedir. Suç korkusu suçun kendisinden karmaşık bir olgudur. Bu nedenle açıklanması zor bir kavram olarak görülmektedir.

Suç korkusu veya bununla ilgili güvensizlik hissinin ortaya çıkışının neden olan 23 özellik Greene (2003) tarafından altı başlık altında incelenmiştir (aktaran Ataç, 2007: 22, Çelik, 2018). Bunlar görsel alan, görsel kontrol, sosyal ağlar, mekânın kullanımı, yardım potansiyeli ve tehlike faktörüdür. Işıklıdırmanın varlığı ve niteliği (lambaların sayısı ve kalitesi), görüşü olumlu ve olumsuz şekilde etkileyen ağaç ve ağaççıklar, cadde ve sokak genişlikleri ve son olarak kent morfolojisi, bu morfoloji içinde düzgün ve uzun yollar görsel alan özellikleri olarak anlatılmaktadır. Bu tür özellikler baskı hissettirmeyecek ölçüde görmeyi ve görülmeyi kolaylaştırmalıdır (Ataç, 2007). Görsel kontrol ise caddeye bakan pencere sayısına, otobüs durakların konumuna, ayırıcıların şeffaflığına ve yayaların konumuna bağlıdır. Sosyal ağlar komşuluk ilişkileri üzerine kuruludur. Komşuluk ilişkilerinin gelişmiş oluşu suç korkusunu azaltmaktadır. Komşuluk ilişkilerinde tanıdık komşu sayısı ve komşuluk bilgileri önemlidir. Kuşkusuz böyle bir yerelliğin gelişiminin zamana bağlı olarak gelişeceği açıktır. Taşıt akışının fazla oluşu, otobüs güzergahları ve kentsel mobilyaların konumu mekânsal kullanımı etkilemektedir. Polis varlığı ve konumu, ev girişlerinin konumu, telefon kulübelerinin konumu ve son olarak ticari işyerlerinin varlığı ve yoğunluğuna bağlı olarak yardım potansiyeli artacaktır. Gece oluş, barların varlığı, terk edilmiş ve ıssız alanlar, genç suçlu grupların varlığı ve açlık sınırı gibi özellikler tehlikeli alanların varlığını etkileyecektir.

Suç korkusu akademik olarak 1960'lı yıllarda ele alınmaya başlamıştır. Farklı bilimler (kriminoloji, psikoloji, sosyoloji) tarafından incelenen suç korkusu, mekânsal yönü nedeniyle, coğrafya, kent planlama ve kentsel tasarım disiplinleri tarafından da ele alınan bir konudur. Ülkemizde bu konuda yapılan çalışmaların sayısı fazla değildir ve bu tip çalışmalar daha çok coğrafyacı olmayan mimarlar, kent planlamacılar ve siyaset bilimciler tarafından yapılmaktadır.

Günümüze yakın dönemde suç korkusu iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Bunlar suçtan korkma ve güvensizlik hissi olarak ifade edilmektedir. Suç korkusu, eğitim ve gelir seviyesiyle ilişkili olduğu gibi ırk, yaş, ikamet süresi, sosyal sınıf, cinsiyet, engellilik, mahalleyle bütünleşmede eksiklik, tecrit veya dışlanma, sosyal kabul eksikliği, yerlilik duygusuyla, aydınlatma, polise hizmetlerin varlığı ve istenmeyen insanların çokluğuyla da ilişkilidir (Pain, 1997; Brands vd., 2015). Yine suç korkusu gündüz değil, daha çok gece yaşanan bir durumdur. Bazı durumlarda suç oranı değil, suç korkusunun kendisi insanları fiziksel ve mental olarak olumsuz yönde etkilemektedir (Perason ve Breetzke, 2014). Zihinsel haritalar vasıtasıyla da suç algısı (Lopez ve Lukinbeal, 2010) çalışılmaktadır. Suç korkusunu açıklayan farklı teoriler veya yaklaşımlar bulunmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4: Suç Korkusuna İlişkin Temel Yaklaşımlar (Dolu vd. 2010: 64' ten değiştirilerek)

Suç bilimsel anlamda mağdur "uğradığı haksızlık sonucunda fiziksel, ekonomik, hukuki, sosyal ve zihinsel açıdan zarar gören kimse" (Öztürk, 2016a: 248-249) olarak tanımlanmaktadır. Mağduriyet (kurban olma, victimization) yaklaşımı bireysel olarak konuya yaklaşmaktadır. Suç olayını doğrudan yaşamış veya çevresinde suç olayı yaşamış insanlar bulunması nedeniyle dolaylı yönden suça maruz kalmış birey, maruz kalmayanlara göre suç korkusunu daha fazla yaşayacaktır. Bu yönüyle bakıldığında yaklaşımı iki başlık altında ele almak mümkündür. Bunlar doğrudan mağduriyet ve dolaylı mağduriyettir. Doğrudan mağduriyet yaşanmış mağduriyeti ifade ederken, dolaylı mağduriyet ise kişinin çevresindeki herhangi bir kişinin yaşadığı mağduriyetten korkması halidir (Yavuz, 2019). Bu tür insanlar etraflarına daha tedirgin olarak bakmakta ve tehlikenin nereden geleceğini tahmin etmeye çalışmaktadırlar. Onlar şüpheli yer ve şahıslardan kaçınmaya çalışırlar (Dolu vd. 2010). Bu yaklaşım, Yaşam Tarzı Teorisi ve Olağan Faaliyet Teorilerinden sıkça istifade etmektedir (Öztürk, 2016b).

Zayıflık (savunmasızlık, incinebilirlik, hassasiyet, vulnerability perspective) yaklaşımı da konuyu kişisel özelliklere bağlı olarak açıklamaktadır. Buna göre kendini fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak zayıf gören insanlarda suç korkusu yüksek olacaktır. Kadınlar, yaşlılar, engelliler, sosyal destekten yoksun olanlar, çocuklar, ırksal ve etnik olarak azınlıktaki kişiler, yoksullar ve düşük eğitim seviyesine sahip insanlar bu konuda ön plana çıkan gruplardır (Öztürk, 2016a; Karasu, 2017; Çoklar ve Solak, 2017; Yavuz, 2019).

"Toplumsal düzensizlik (sosyal çözülme, disorder, incivility model) yaklaşımında, bireylerin yaşadıkları fiziki ve sosyal çevrenin bozuk olması veya bozulması ile suç korkusunun artacağı iddia edilmektedir. Yaklaşımına göre, yaşanan yerin fiziksel ve sosyal şartlarında meydana gelecek bir bozulma veya oluşacak bir düzensizlik ile insanların çevrelerine bakışlarında olumsuz bir etki yapacak ve bu durum bireyleri güvensizlik, korku ve endişeye sevk edecektir" (Karasu 2017:50). Fiziksel çevrede var olan yıkık, dökük ve terk edilmiş binalar, hurda arabalar, sarhoşlar, dilenciler, yetersiz aydınlatmalar, cadde ortasında etrafa dağılmış çöpler, duvar yazıları, kırık camlar ve başıboş köpekler, fiziksel düzensizliğin işaretleridir (Karasu 2017: 50). Sosyal çevre ikinci çevre konumundadır. "Toplumdaki dayanışma duygusunun azalması, mahallede oturanlar arasındaki iletişimin zayıflığı, düzensiz komşuluk birimlerinin varlığı, etnik kimlik çeşitliliğinin toplumsal çatışmaya dönüşmesi, sosyal denetim mekanizmalarının etkin olmayışı, aile yapısının zafiyete uğraması ve toplumsal hoşgörünün azalması sosyal çevrenin bozulmasının örnekleridir" (Karasu, 2017: 51; Öztürk, 2016a; Çetin, 2010).

Temelde homojen olmayan bir toplum, güven ortamı sağlamayı zorlaştırmaktadır "Toplumsal kaygı teorisi"(sosyal kontrol modeli) olarak adlandırılan bu teoriye göre, yoksulluk, homojen olmayan bir toplum yapısı, demografik hareketlilik gibi nedenler, bir bölgede yaşayan bireyler arasındaki sosyal bağların ve dayanışmanın zayıflamasına neden olmakta ve sosyal bağların ve dayanışmanın zayıflamasının da suç korkusunu arttırdığı savunulmaktadır (Turan, 2014; Öztürk, 2016a).

Başka bir açıklama toplumsal problem yaklaşımı yapılmaktadır. Bu yaklaşım suç korkusunu toplumsal olayların anlaşılması, değerlendirilmesi ve algılanmasına bağlamaktadır (Karasu 2017). Suç korkusunun kaynağı televizyon, gazete, internet haberleri ve sosyal etkileşim gibi durumlardır. Dolayısıyla bu yaklaşım, medyanın etkisi yaklaşımı olarak da bilinmektedir. Yaklaşım olayın oluşumundan ziyade nasıl aktarıldığıyla ilgilenmektedir. Bu teoriye göre medya gibi kitlelere ulaşılmasını sağlayan dış etkenlerle duyurulan suç olayı haberlerinin suç korkusunu arttırdığı savunulmaktadır. Medyada yer alan haberler ve bu haberlerin topluma aktarılış biçimi, insanların haberdeki olaya dair sahip oldukları bakış açısını ve düşünce biçimini etkilemektedir ve dolayısıyla medya ve suç korkusu arasında bir ilişki kurulmaktadır (Köklü 2016).

Alt kültürel çeşitlilik yaklaşım suç korkusunu açıklayan başka bir yaklaşımdır. Alt kültürel çeşitlilik yaklaşımında etnik ve kültürel farklılıklara vurgu yapılmakta; etnik kökenleri farklı grupların birlikte yaşadığı toplumlarda suç korkusunun yüksek olacağı ifade edilmektedir. Etnik farklılık davranışları etkilemekte, farklı davranışlara sahip gruplar arasında güvensizlik ve korku yaşanmaktadır. Kültürel farklılık dolayısıyla bireyler birbirini anlamakta güçlük çekmektedir. Kültürel farklılık sosyal etkileşimi ve ortak toplumsal değerlerin oluşumunu olumsuz yönde etkilemektedir (Öztürk, 2016a).

6- Kente Karşı Suç

Kentlere karşı işlenen suç veya suçlar farklı şekillerde tanımlanmaktadır. "En genel anlamıyla kente karşı suç, kentli haklarını hiçe sayan, kentsel mekânlara ekonomik, sosyal, fiziksel ve kültürel olarak verilen zararlardır" (Mengi, 2007: 47). Keleş (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğünde farklı bir tanım yapılmaktadır: "Yasalarda suç sayılmasa da, bir kentin doğal, tarihsel ve estetik değerlerine, bireyler, türlü örgütler, hatta yöneticiler tarafından, değerlerini azaltıcı ve tümünden yitirimci zarar verilmesinin sonucunda kamuoyunda ortaya çıkan rahatsızlıklardır". Yeter ise farklı bir tanım yapmaktadır: "Kentsel yaşamı, kentte yaşayanların sağlığını, kentsel değerleri olumsuz etkileyen etkinliklerin tümü, kente karşı işlenen suçtur" (Yeter, 1993: 44-45). Balkonlara çamaşır asılmasından, gecekondulaşmaya göz yumulması veya gecekondu afları, yollara çöp atılması, imar planlarına uyulmaması, planların denetlenmemesi ve kentlerin beton yığına dönüşmesini mümkün kılan anlayışların tümü kente karşı işlenen suçtur (Mengi, 2007; Akkoyunlu Ertan, 2008). Kentlere karşı işlenen suçlar kentlerin fiziksel özelliklerini etkilediği gibi kimliğini, gelişimini, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini de etkilemektedir (Karasu 2007). Merkezi yönetimler, yerel yönetimler, yurtaşlar ve sivil toplum örgütleri kente karşı işlenen suçların failleridir. Olayın temel nedeni rant (getiri) elde etme dürtüsüdür (Geray, 2007).

Mengi (2007) konuyu imar planları üzerinden değerlendirmektedir. Çevreye karşı işlenen suçlar ile kente karşı işlenen suçlar çakışmakla birlikte çevreye karşı işlenen suçlar, kentsel çevreyi aşan ölçekte olduğundan dolayı daha kapsamlıdır. Kente karşı işlenen suçlar telafisi olmayan suçlar konumundadır. İmar kararları yoluyla kente karşı suç işlenmektedir. Bu durum iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar imar kararları ve planları aracılığı ile işlenen suçlar ile imar kararlarına uymamak yoluyla gerçekleşmektedir. Birinci durumda imar planları herhangi bir kişi veya kişisel grubunun menfaatini sağlama söz konusudur. İkinci neden olarak imar planlarının zorunluluk ilkesine uyulmaması sonucu gerçekleşmektedir. Yine imar planları yoluyla haksız kazanç sağlama durumu da söz konusudur. İkinci durumda kamu malı sayılan alanlara yapı yapılması, kat sınırlamasına uyulmaması gibi durumlar söz konusu olabilmektedir (Mengi, 2007).

7- Sonuç

Kentler sürekli toplumsal gelişme içinde olan, insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan işlevlere sahip, tarımsal üretimde çalışan sayısının az olduğu, nüfusu köylerden çok olan ve mahallelerden oluşan yerleşmelerdir (Keleş, 1998). "Modern kentler imkânlar kadar risklerin de yaygınlaştığı, yaşamakla yok olma arasındaki sınırların her daim yeniden çizildiği, rizikolu ve tehlikeli bir yaşamsal mekana göndermede bulunurlar" (Aytaç, 2020: 14). Kentler olumlu yönde çeşitli fırsatlar sunduğu kadar, suçun, suç korkusunun, şiddetin ve ahlaki yozlaşmanın yaşandığı mekanlardır. "Modern kentte, karmaşa, kaos, koşuşturma hali egemendir ve bu durum beraberinde stres, güçsüzlük, yalnızlık ve kendini bir av gibi hissetme hali yaratır" (Aytaç, 2020: 21). Bu yönüyle kentsel güvenlik bir sorun olarak ortaya çıkar. Güvenlik işlevi ve kent arasındaki ilişkinin geçmişi eskidir. Bu etki geçmişte toplanmaya neden olarak ilk kentlerin ortaya çıkışına neden olduğu gibi yüksek alanların sit alanı olarak seçimi ve kentleri çevreleyen surlar ile mekâna yansımıştır. Güvenlik günümüzde

önemli bir ihtiyaç ve vatandaşlık hakkıdır. Kentler sözde güvenli yerleşmelerdir. Bu durumun temel nedeni kentleşme dolayısıyla ortaya çıkan anonimleşmedir. Kuşkusuz konunun başka nedenleri de vardır. Bu makale kentsel güvenliği alanyazınsal olarak ele almaktadır. Kentsel güvenlik kavramı zengin bir içeriğe sahiptir. Suçu, suç korkusunu, güvenli kentleri, suç/suç korkusu teorilerini ve kentlere karşı suç kapsamaktadır. Bu kavramları açıklayan çeşitli teoriler vardır. Bu teoriler birbirlerini dışlamamakta, zaman zaman ortak olarak (melez teoriler) kullanılmaktadır.

Suç ve suç korkusu bütün toplumlarda var olan bir durumdur. Kanun koyucu tarafından suç olarak tanımlanmış eylemlerdir. Suçun görülmediği toplum yoktur. Suç ve suç korkusu üzerine ilgili alanyazında farklı yaklaşımlar vardır. 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılda başlarında mekânsal özellikler ön plana çıkmıştır. Buna bağlı olarak suç, suç korkusu farklı bilimlerden mekânsal bakış açısıyla incelenmektedir. Ekolojik bakış açısı bu açıdan ön plana çıkmaktadır. Kriminoloji, sosyoloji, mimarlık, kent planlama, siyaset bilimi, coğrafya, suç ve bağlantılı kavramları ekolojik bakış açısıyla incelemektedirler. Ekolojik bakış açısında Sosyal Çözüm ve Olağan Faaliyet Teorileri ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde suç coğrafi açıdan incelenmekle birlikte, bu çalışmaların sayısı çok değildir ve konu teorik arka plan olmadan ele alınmaktadır. Kentsel arazi kullanımı ve kısmen kentsel demografi açıklayıcı olarak kullanılmaktadır. Batılı suç yazında olduğu gibi konusal olarak çeşitlilik yoktur. Bu çeşitlilik coğrafyacı olmayan bilim dalları tarafından sağlanmaktadır. Güvenli kent yaklaşımı suç önlemede kentsel tasarımı ön plana çıkarmaktadır. Bu konuda coğrafyacıların katkısı henüz olmamıştır. Savunulabilir Mekân, Kırık Camlar, Rasyonel Tercih Teorisi ve Suç Deseni Teorisi güvenli kentlerin oluşumu ve suçu önlemede ön plana çıkan yaklaşımlardır. Suç korkusu teması mekânsal nedenlerle ortaya çıkan bir durumdur. Mağduriyet, zayıflık, toplumsal çözülme, toplumsal kaygı yaklaşımları suç korkusunu açıklayan başlıca yaklaşımlardır. Bu konuda coğrafi çalışma yapılmış değildir ve konu acilen coğrafyacıları beklemektedir. Coğrafi yönden ele alınmayı bekleyen bakir başka bir konu da kente karşı işlenen suçlardır.

Kente karşı suç, içinde kentlinin de bulunduğu kentin coğrafi görünümü bozan, kimliğini ve değerlerini olumsuz olarak etkileyen eylemler ve etkinlikler bütünüdür. Kentte çıkarların çatışması mekânın kötü kullanılmasına neden olmaktadır. Kente karşı suç, suç olarak ifade edilse de yasalarla henüz tanımlanmamış yönleri olan bir kavramdır. Konu daha çok kent plancılar ve mimarlar tarafından eleştirel çözümlemeyle ele alınmaktadır. Yani konuya ideolojik olarak bakılmaktadır. Konunun özünde Türkiye'de kapitalist kentleşmenin yaşanması, buna bağlı olarak birtakım çelişkilerin ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Kapitalizmde diğer özellikler yanında amaç kâr elde etmektir. Kentlere karşı suçun temel nedeni de kentsel ranttır. İmar planları bu konuda araç olarak kullanılmaktadır. Kentli hakkı da aynı minvalde işlenmektedir. Coğrafi yazında olmayan başka bir konu da kentlere karşı işlenen suçlardır. Kentsel arazi kullanımının coğrafi olarak ele alınması, çeşitli etkinliklerin yer seçimini etkileyen faktörlere bağlı olarak, kente karşı suçun varlığı ve yokluğunu ortaya koyacaktır. Coğrafi Bilgi Sistemleri bu açıdan önemli bir araçtır.

KAYNAKLAR

- Ackerman, W. V. (1998). Socioeconomic Correlates of Increasing Crime Rates in Smaller Communities. *The Professional Geographer*, 50 (3), 372-387.
- Akkoyunlu Ertan, K. (2008). Kentli Hakları ve Kente Karşı Suç Bağlamında Kentli Etiği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 20, 1-22.
- Aliağaoğlu, A. (2004). *Afyonkarahisar Şehir Coğrafyası*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aliağaoğlu A. ve Alaeddinoğlu F. (2005). Erzurum Şehrinde Mala Karşı İşlenen Suçlar. *Polis Bilimleri Dergisi* 7 (1), 21-41.
- Aliağaoğlu, A. (2007). *Balıkesir Şehrinde Suçlar: Coğrafi Bir Yaklaşım* (2005) (1.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akgüner, T. (2003). Kolluk Kavramına Genel Bir Bakış. *Polis Dergisi*, 9 (36), 195-196.
- Andresen, M. A. (2005). "Crime Measures and The Spatial Analysis of Criminal Activity", *British Journal of Criminology*, 1-28.
- Andresen, M.A., Felson, M. (2010). Situational crime prevention and cooffending. *Crime Patterns and Analysis*, 3(1), 3 - 13.
- Ataç, E. (2007). Suçun Kentsel Mekândaki Algısı; "Güvensizlik Hissi". *Dosya* 6, 16-23. Ankara: TMMOB Ankara Şubesi.
- Atış, E. ve Ünsal, H. (2020). Suç ve Mekan İlişkisinde Coğrafi Bir Yaklaşım: Taşköprü Şehri (Kastamonu) Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 45 (43), 49-72.
- Ayhan, İ., Çubukçu, K.M. (2007). Suç ve Kent İlişkisine Ampirik Bakış: Literatür Taraması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (5), 30-55.
- Aytaç, Ö. (2020). Kent ve Kentsel Yaşamın Patolojisi. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 6 (11), 11-36.
- Aytaç, S., Derdiman, R.C., Baştürk, Ş., Öngen, B. (2015). Kent Güvenliği Olarak Suç Korkusu. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3 (3), 259-267.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma: yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Beaujeu-Garnier, J., Chabot, G. (1967). *Urban Geography*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Beck, U. (2014). *Risk Toplumu – Başka Bir Modernliğe Doğru*. İstanbul: İthaki Yayınları
- Beşe, E. (2006). Kırık Pencereler Teorisi Bağlamında Kentsel Yaşamda Suç ve Güvenlik. *Polis Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 1-24.
- Bilen, Ö., Büyüklü, A.H. (2018). Kırık Pencereler Teorisi'nin İstanbul Metropolitan Alanı'nda Geçerliliğinin Testi. *İdeal Kent*, 23 (9), 160-188.
- Brands, J., Schwanen, T., Aalst, İ. (2015). Fear of crime and affective ambiguities in the night-time economy. *Urban Studies*, 52 (3), 439-455.
- Brennan-Galvin, E. (2002). Crime and Violence in an Urbanizing World. *Journal of International Affairs*, 56 (1), 123-145.
- Bruinsma, G.J.N. (2007). Urbanization and Urban Crime: Dutch Geographical and Environmental Research. *Crime and Justice*, 35.
- Cahill, M. E. (2004). *Geographies of Urban Crime: An Intraurban Study of Crime in Nashville, TN; Portland, OR; Tuscan, AZ*, Doctoral Dissertation, The University of Arizona, USA.
- Ceccato, V. (2005). Homocide in Sao Paulo: Assessing spatial-temporal and weaher variations. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 307-321.
- Ceccato, V., Wilhelmson, M. (2011). The Impact of Crime on Apartments Prices: Evidence From Stockholm, Sweden. *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 93 (1), 81-103.
- Ceccato, V. ve Uittenbogaard, A.C. (2014). Space–Time Dynamics of Crime in Transport Nodes. *Annals of the*

- Association of American Geographers* ,104, (1), 131-150.
- Cicerali, L.K, Cicerali, E.E. (2018). Şehir ve Güvenlik Yaklaşımında Çevresel Kriminolojiye Tarihi Bakış. *İdeal Kent*, 23 (9), 95-112.
- Cohen, L. E., Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routin Activity Approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Craglia, M., Haining, R., Wiles, P. (2000). A Comparative Evaluation of Approaches to Urban Crime Pattern Analysis. *Urban Studies* , 37 (4), 711-729.
- Cullen, J.B., Levitt, S.D. (1999). Crime, Urban Flight, and Consequences for Cities. *The Review of Economics and Statistics*, 81 (2), 159-169.
- Çalı, H.H. (2012). Avrupa Kentsel Şartı Çerçevesinde Güvenli Kent ve Yerel Yönetimler. *Türk İdare Dergisi*, 475, 10-32.
- Çelik, F. (2018). Kentsel Açık-Yeşil Alanlarda Güvenlik. *İdeal Kent*, 23 (9), 58-94.
- Çetin, . (2010). *A Study of Fear of Crime In Two Districts of Ankara*. Yayımlanmamış doktora tezi, ODTÜ, Ankara.
- Çoklar, I.; Solak, N. (2017). Suç Korkusu: Tanım, Ölçüm ve Belirleyiciler. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(10), 310-328.
- Çıldam, S. (2019). Siirt Şehrinde Kişilere Karşı İşlenen Suçların Coğrafi Analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 73, 41-51.
- Demirci, A. (2014). Literatür Taraması. Y. Arı ve İ. Kaya (Der.), *İçinde Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (73-106). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Doğan, H. İ.; Sevinç, B. (2011). Suç Teorileri ve Şehir Güvenliği: Bitlis İliyle İlgili Bir Değerlendirme. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(4), 27-53.
- Dolu, O., Uludağ, Ş., Doğuş, C. (2010). Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları İlişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (1), 57-81.
- Doran, B. J., Lees, B. G. (2005). Investigating the Spatiotemporal Links Between Disorder, Crime and the Fear of Crime. *The Professional Geographer*, 57 (1), 1-12.
- Ellen,I.G., O'Regan; K. (2009). Crime and U.S. Cities: Recent Patterns and Implications. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 626, 22-38.
- Erdoğan, A., Düzgün, H. Ş. (2003). "Mekân ve Suç: Suç Haritalaması ve Diğer Analitik Yaklaşımlar", *Polis Dergisi*, 36, 482-490.
- Erkan, N.Ç., Sevin, B. (2018). Suç Korkusu Konusunda Bir İnceleme: Kadıköy Örneği. *Planlama*, 28 (3), 315-327.
- Evans, D. (2001). Spatial Analyses of Crime. *Geography*, 86 (3), 211-223
- Furedi, F. (2017). *Korku Kültürü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geray, C. (2007). Güvenli Kent ve Kente Karşı Suç Üzerine. *Dosya 06*, Bülten 55 (Kasım-Aralık), 50-55. Ankara: TMMOB Ankara Şubesi.
- Griffin, J. (2001). International Crime Mapping Caveats and Considerations. *Crime Mapping News*, 3 (1).
- Groff, E. R. (2007). Simulation for Theory Testing and Experimentation: An Example Using Routine Activity Theory and Street Robbery. *Journal of Quantitative Criminology*, 23 (2), 75-103.
- Grubestic, T.H., Mack, E.A. (2008). Spatio-Temporal Interaction of Urban Crime. *Journal of Quantitative Criminology*, 24 (3), 285-306
- Güler, M. (2011). Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 66-1, 49-71.
- Günel, V. ve Şahanalp, S. (2009). Şanlıurfa Şehir Merkezindeki Hırsızlık Suçlarının Mekânsal Analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11, 99-111.

- Gümüş, E. (2004). Crime in Urban Areas; An Emperical Investigation. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 4 (7), 98-105.
- Gündüzöz, İ. (2016). Türkiye ve Dünya'da Güvenli Kent Yaklaşımı: Kentsel Güvenlik mi? Güvenli Kent mi?. *Türk İdare Dergisi*, 483, 355-369.
- Hannon, L. (2002). Criminal Opportunity Theory and The Relationship Between Poverty and Property Crime. *Sociological Spectrum*, 22, 363-381.
- Harries, D. K. (1973). Spatial Aspects of Violence and Metropolitan Population. *The Professional Geographer*, 25, (1), 1-6.
- Harries, D.K. (1974). *The Geography of Crime and Justice*. McGraw-Hill, USA.
- Herbert, D.T. (1976). The Study of Delinquency Araeas: A Social Geographical Approach. *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, 1(4), 472-492.
- Herbert, D. T. ve Hyde, S. W. (1985). Environmental Criminology: Testing Some Area Hypotehesis. *Transactions of the Institte of British Geographers*, New Series,10 (3), 259-274.
- Hipp, J.R. (2011). Violent Crime, Mobility Decisions, and Neighborhood Racial/Ethnic Transition. *Social Problems*, 58 (3), 410-432.
- Holsinger, K. (2000). Feminist Perspectives on Female Offending: Examining Real Girls' Lives. *Women & Criminal Justic*, 12 (1), 23-51.
- İçli, T. G. (1992). *Türkiye'de Suçlular; Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikleri*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Jalil, H.H., Iqbal, M.M. (2010). Urbanization and Crime: A Case Study of Pakistan. *The Pakistan Development Reviw*, 49 (4), 741-755.
- Karaboran, H. H. (1989). Şehir Coğrafyası ve Şehirsell Fonksiyonlar, *Fırat Üniviversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 81-118.
- Karakaş, E. Karadoğan, S., Arslan, H. (2003). CBS Ortamında Suç Haritalama Teknikleri.1. *Polis Bilişim Sempozyumu*,123-134, Ankara.
- Karakaş, E. (2004). Elazığ Şehrinde Hırsızlık Suç Dağılışı ve Özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 19-39.
- Karakaş, E. (2005a). Uygulamalı Cografyada Suç Haritalari I. Veri Kaynaklan. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 57-69.
- Karakaş, E. (2005b). Uygulamalı Cografyada SU9 Haritalari II .Suç Harita Tipleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (12), 31-50.
- Karakaş, E. (2006). Elazığ Şehrinde Suçların Dağılışı ve Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11 (15), 83-112.
- Katzman, M. (1980). Contribution of Crime to Urban Decline. *Urban Studies*, 17, 277-286.
- Kaya, E. (2008). Kent Güvenliğinin Sağlanması. 19-22, <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/2008/4.pdf>, Erişim: 28.4.2011.
- Kaygalak, İ. (2019). *Mekân ve Ekonomi, Ekonomik Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaypak, Ş. (2012). Güvenlikte yeni bir boyut; çevresel güvenlik. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(8), 1-22.
- Kaypak, Ş. (2016). Kentsel bir sorun olarak kentsel güvenlik. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 33, 35-50.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2015). *Kent, Kentsel Siyaset ve Çevre Yazıları (1993-2014)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kondo, M., Hohl, B., Han, S., Branas, C. (2016). Effects of greening and community reuse of vacant lots on crime. *Urban Studies*, 53(15), 3279-3295.
- Köroğlu, S. A. (2015). Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği. *GİDB Dergi*,1, 61-69.
- Kinney, J.B.; Brantingham, P. L; Wuschke, K.; Kırk, M.; Brantinhham, P.J. (2008). Crime Attractors,

- Generators and Detractors: Land Use and Urban Crime Opportunites. *Built Environment*, 34 (1), 62-74.
- Lena, G.V. Sui, D.W. (2010). Geographies of identity theft in the U.S.: understanding spatial and demographic patterns, 2002-2006. *GeoJournal*, 75 (1), 43-55.
- Levi, M. (2001). Business, Cities and Fears about Crimes. *Urban Studies*, 38 (5-6), 849-868.
- Lopez, N., Lukinbeal, C. (2010). Comparing Police and Residents' Perceptions of Crime in a Phoenix Neighborhood using Mental Maps in GIS. *Yearbook of the Association of Pacific Coast Geographers*, 72, 33-55.
- Lowman, J. (1986). Conceptual Issues in the Geography of crime:Toward a Geography of Social Control, School of Criminology. *Annals of the Association of American Geographers*, 81- 94.
- Mengi, A. (2007). Kente Karşı Suç-İmar Suçu. *Dosya 06*, Bülten 55 (Kasım-Aralık), 47-49. Ankara: TMMOB Ankara Şubesi.
- Miro, F. (2014). Routin Activity Theory. *The Encyclopedia of Theoretical Criminology*, 1-7. Blackwell Publishing Ltd.
- Newman, O. (1972). *Defensible Space, People and Design in the Violent City*. London: Architectural Press.
- Pain, R.H. (1997). Social Geographies of Women's Fear of Crime. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 22 (2), 231-244.
- Perason, A.L., Breetzke, G.D. (2014). The Association Between the Fear of Crime, and Mental and Physical Wellbeing in New Zealand. *Social Indicators Research*, 119 (1), 281-294
- Peterson, D.R. ve Krivo, J.L. (1996). Extremely Disadvantaged Neighborhoods and urban Crime. *Ohio University Social Force*, 75(2), 619 – 650.
- Önkal,G; Sümer, O. (2014). Kentsel Dönüşüm, Dnüşen Yurttaşlık ve Kent Hakkı. H.Aliyar Demirci, İsmet Parlak ve Nigar Değirmenci (Der.), *İçinde Siyaset Bilmi Araştırmaları, Teori ve Türkiye Uygulamaları* (102-126), Ankara: Seçkin.
- Özaşçılar, M. (2015). Suç Korkusu ve Yakın Çevre Düzensiliği İlişkisi: Kırık Cam Teorisi. A. Solak, Ö. Solak (Der.), *İçinde Gündelik Hayat Sosyolojisi Açısından Suç ve Suç Korkusu*, (329-347). Ankara: Seray Yayıncılık.
- Öztürk, M. (2016a), Kent ve Suç Korkusu: Kuramsal Temeller. Ö. Sarı ve A. Esgin (Der.), *İçinde Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları*, (187-236). Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Öztürk, M. (2016b). Düzensizlik ve Toplumsal Kaygı Teorileri Bağlamında Suç Korkusunun İncelemesi: Mersin Örneği. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(1), 282-291.
- Rich, F. T. (1995). The Use of Computerized Mapping in Crime Control and Prevention Programs. *Research in Action. National Enstitute of Justice*, Washington, USA.
- Roncek, W.D. (1981). Dengerous Places: Crime and Residential Environment. *Social Forces*, Vol.60, 74 – 96.
- Sampson, R.J., Groves, W. B. (1989). Community Structure and Crime: Testing Social Disorganization Theory. *The American Journal of Sociology*, 94(4), 774-802.
- Sargın, S. ve Temurçin, K. (2009). *Türkiye'nin Suç Coğrafyası Şehir Asayiş Suçları*. Ankara: Beyaz Kalem Yayıncılık.
- Schulenberg, J.L. (2003). “The Social Context of Police Discretion with Young Offenders: An Ecological Analysis”, *Canadian Journal of Criminology and Justice*, 127-157.
- Schwab, W.A. (1992). *The Sociology of Cities*, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliff.
- Schweitzer, J. H., Kim, J. W., Mackin, J. R. (1999). “The Impact of Built Environment on Crime and Fear of Crime in Urban Neighborhoods”, *Journal of Urban Technology*, 6 (3), 59-73.
- Sharpe, B. (2000). Geographies of Criminal Victimization in Canada. *Canadian Geographers*, 44 (4), 418-428.
- Sijuwade, P.O. (2014). Urban Crime, Unrest and Social Control. *Global Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 3 (6), 20-23.

- Spion-Dutkowka, N., Leitner, M. (2017). Land Use Influencing the Spatial Distribution of Urban Crime: A Case Study of Szczecin, Poland. *International Journal of Geoformation*, 6, 74, 1-23.
- Smith, S. (1984). Crime in the News. *The British Journal of Criminology*, 24 (3), 289-295.
- Snyder, H. (2019). Literature reviw as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Reserch*, 104, 333-339.
- Sipahi, E. B. (2016). Türkiye'de Kent Sakinlerinin Suç Korkusu Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 2158-2169.
- Soyaslan, D. (1996). *Kriminoloji*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları No. 512.
- Steffensmeier, D; Allan, E. (1996). Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending. *Annual Review of Sociology*, 22, 459-487.
- Şeker, G; Derdiman, R.C. (2010). Kentlerde Suçların Önlenmesine İlişkin Yaklaşımlar ve Bu Doğrultuda Mahalle Ölçeğinde Toplum Destekli Polislik Uygulaması. Elif Karakurt Tosun (Der.). İçinde *Mekan, Kültür ve Yönetim Perspektifinden 21. Yüzyıl Kentleri* (417-463), Bursa: Ekin.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tseloni, A., Osborn, D.R., Trickett, A., Pease, K. (2002). "Modelling Property Crime Using The British Crime Survey", *British Journal of Criminology*, 42, 109-128.
- Turan, B. (2014). *Kent ve Suç*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uğur, A. (2003). *Aydın Şehir Coğrafyası*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uğur, A. (2013). Denizli Şehrinde Mala Karşı İşlenen Suçların Mekânsal Analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 15 (2), 1-37.
- Uğur, A., Aliağaoğlu, A. (2019). *Şehir Coğrafyası* (7. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Umar, F. (2017). *Understanding Spatial Patterns of Urban Crime in a Developing Country*. Doctor of Philosophy (Ph.D.), Department of Geography University College London.
- Uzun, A. ve Aliağaoğlu, A. (2009). Tokat Şehrinde Mala Karşı İşlenmiş Suçlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2 (8), 430-444
- Uzun, A. ve Özkan, O. (2019). Emekli göçü literatürünün değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 141-152.
- Ünlü, M. (2020). Marmara Coğrafya Dergisi'nin coğrafya disiplinine literatür bağlamında katkısı. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 18 (35), 325-346.
- Wang, F., Minor, W.W. (2002). Where The Jobs Are: Employment Access and Crime Patterns in Cleveland. *Annals of the Association of American Geographers*, 92(3), 435-450.
- Ward, K.C., Kirchner, E.E., Thompson, A.J. (2018). Social Disorganization and Rural/Urban Crime Rates: A County Level Comparison of Contributing Factors. *International Journal of Rural Criminology*, 4, 1, 44-65.
- Warrington, M. (2001). 'I Must Get Out': The Geographies of Domestic Violence. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26 (3), 365-382.
- Wilson, R.E. (2007). The impact of software on crime mapping: An introduction to a special journal issue of Social Science Computing Review on crime mapping. *Social Science Computing Review* 25 (2), 1-8.
- Yavuz, Y. (2019). Suç Mağduru Olma Korkusuna Sosyolojik Bir Bakış. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4, 28-52.
- Yeter E. (1993). Kente Karşı Suç Kavramı Üzerine Düşünceler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, TODAİE, 2 (5), 45-62.

Yuen, B. (2004). Safety and Dwelling in Singapur. *Cities*, 21, 19-28.

Yuk, L., Egan, E. (1972). The Geography of Urban Crime: The Spatial Pattern of Serious Crime in the City of Denver. *Association of American Geographers*, 4, 59-64.

Zhang, W. (2016). Does compact land use trigger a rise in crime and a fall in ridership? A role for crime in the land use–travel connection. *Urban Studies*, 53(14), 3007-3056.

Atıf/Citation

Can.,R.R., (2021), Ermenistan'ın enerji görünümü ve yenilenebilir enerji kaynakları. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 55-76

ERMENİSTAN'IN ENERJİ GÖRÜNÜMÜ VE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI

Armenia's View on Energy And Renewable Energy Resources

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Rafet CAN*

Öz

Ermenistan sınırlı enerji kaynaklarına sahiptir ve toplam enerji talebinin ancak bir kısmını yerli kaynaklardan karşılayabilmektedir. Ermenistan'ın onaylanmış petrol veya doğal gaz rezervleri yoktur ve bu nedenle ithal edilen enerji kaynaklarına büyük ölçüde bağımlıdır. İthal yakıt kaynakları enerji talebinin tamamını karşılar. Yerli birincil enerji kaynakları ülkenin enerji talebinin yalnızca %35'ini karşılar, ülkede üretilen elektriğin %42'si termik, %29'u hidroelektrik ve %29'u da nükleer enerjiden elde edilir. Ülkede yıllık elektrik üretimi 7-7,2 milyar kWh iken, kişi başına elektrik tüketimi yaklaşık 1.500 kWh elektriğe ulaşmaktadır. Bu çalışmada Ermenistan'ın mevcut enerji yapısının yanı sıra, güneş, rüzgâr, biyogaz, jeotermal ve hidroelektrik santrallerinin enerji potansiyeli analiz edilmiştir. Ermenistan'ın enerji sisteminin neredeyse %80'inin Rusya'nun kontrolünün altında olması sebebiyle ülke, alternatif enerjiye yatırım yaparak Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştirebilmesi için finansman, enerji maliyeti, teknoloji kullanımı ile alternatif enerji kaynaklarının dağıtımındaki sorunların çözümüne öncelik verilmesi gerekir. Çalışma sonucunda Ermenistan'ın, önemli yerli yenilenebilir enerji kaynaklarına sahip olduğu, hükümetin yenilenebilir enerji teknolojisinin gelişimine özel sektör katılımını sağlamak için proaktif adımlarla reform ve yenilikler yaptığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ermenistan, Enerji, Yenilenebilir Enerji Kaynakları.

Abstract

Armenia has limited energy resources and can meet only a part of its total energy demand from domestic sources. Armenia does not have approved oil or natural gas reserves and is therefore heavily dependent on imported energy resources. Imported fuel sources meet the entire energy demand. While domestic primary energy sources meet only 35% of the energy demand of the country, 42% of the electricity produced in the country is obtained from thermal energy, 29% from hydroelectric and 29% from nuclear energy. While the annual electricity production in the country is 7-7.2 billion kWh, the electricity consumption per capita reaches approximately 1,500 kWh. In this study, besides the current energy structure of Armenia, the energy potential of solar, wind, biogas, geothermal and hydroelectric power plants was analyzed. Since almost 80% of Armenia's energy system is under Russia's control, the country aims to reduce its dependence on Russia by investing in alternative energy. In order to achieve this, priority should be given to solving problems in financing, energy cost, use of technology and distribution of alternative energy sources. As a result of the study, it was determined that Armenia has important domestic renewable energy resources, and the government has reformed and innovated with proactive steps to ensure private sector participation in the development of renewable energy technology.

Keywords: Armenia, Energy, Renewable Energy Sources.

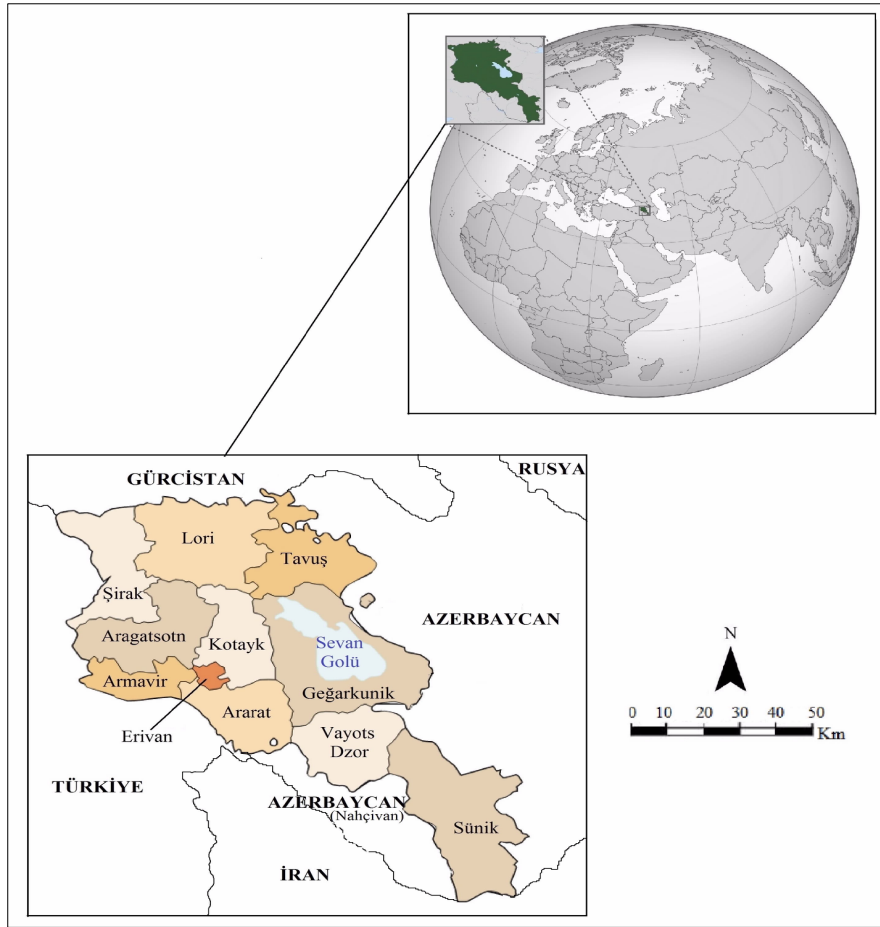
* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü, canreyhanrafet@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2280-9268

Dergiye Geliş Tarihi: 28.03.2021

Yayına Kabul Tarihi: 16.06.2021

1. Giriş

Ermenistan Cumhuriyeti SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) en küçük devlet konumundaydı. Başkenti Erivan olan Cumhuriyet Kafkasya'nın güneyinde Karadeniz ile Hazar Denizi arasında kara ile çevrili dağlık bir ülkedir. Kuzeyde Gürcistan, doğuda Azerbaycan, güneyde İran, güneybatıda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, batıda Türkiye ile sınır komşusudur (Harita 1). Ülke nüfusu 2020 yılında 2.959.743'tür (Armstat, 2021). Ermenistan ekonomisi, 1991 yılında Rusya'dan bağımsızlığını kazanmasının ardından, eski SSCB'nin değer zincirleri gibi yıkılmıştır. SSCB'nin çöküşünden önce, Ermeni enerji sistemi, Trans-Kafkasya'nın ve SSCB'nin birleşik enerji sisteminin ayrılmaz bir parçasıydı. Sovyetler Birliği'nin parçalanması ve Güney Kafkasya'daki donmuş etnik çatışmaların çözülmesi, bir zamanlar entegre olmuş enerji kanallarını bozmuştur. Trans-Kafkasya enerji nakil sisteminin alt yapısında 1990'larda meydana gelen çöküş Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın enerji potansiyelini yok etmiştir. Dağlık Karabağ Savaşı (1992), Azerbaycan'ın petrol kaynaklarını kullanmasını engellemiş ve Ermenistan, Gürcistan'daki iç savaşlar sonucunda Rusya'nın enerji kaynaklarından fiilen kesilmiştir. Güney Kafkasya devletleri 1990'ların ortalarında, bozulmuş enerji altyapılarını yeniden inşa etmeye başlamışlardır. Azerbaycan, sahip olduğu petrol rezervleri nedeniyle kendi kendine daha yeterli hale gelmiş ve önemli bir transit ülke olan Gürcistan ile enerjisini ihraç etmeye başlamıştır. Diğer yandan Ermenistan, doğal kaynaklardan yoksun olduğu için büyük ölçüde bu tür bölgesel entegrasyondan dışlanmıştır. Ülkenin Türkiye ile diplomatik ilişkilerinin olmaması, Azerbaycan ile Dağlık Karabağ konusunda yaşadığı ihtilaf Hazar enerji kaynaklarına ulaşımını engellemiştir (Hovhannisyanyan, 2003: 5). Ermenistan'ın enerji sisteminin neredeyse %80'inin Rusya'nın kontrolü altında olduğu tahmin edilmektedir. Ülke Gürcistan, İran, Rusya ve Avrupa'dan petrol ve petrol ürünleri ithal etmektedir. Doğal gazı, elektrik-gaz takası düzenlemesiyle İran'dan sınırlı miktarda alırken, gazın büyük kısmı Rusya'dan Gürcistan yoluyla sevk edilmektedir. Ermenistan, gelişmiş ülkelere kıyasla çok düşük enerji verimliliğine sahiptir (SREP, 2014: 2).

Harita 1. Ermenistan'ın Lokasyon Haritası. (Mapsland, 2021) <https://www.mapsland.com/asia/armenia> sitesinden değiştirilerek.

Moskova, 2006 yılında Ermenistan'ın elektrik santralleri ve dağıtım şirketleri üzerinde tam kontrol sahibi olarak Ermenistan ekonomisi ve siyaseti üzerindeki hâkimiyetini kuvvetlendirmiştir. Rusya, karayla çevrili Kafkasya ülkesi tarafından kullanılan doğal gazın %80'inden fazlasını sağlarken, ülkenin tek nükleer santrali olan Metsamor Nükleer Santrali'nde kullanılan nükleer yakıt Rusya tarafından karşılanır (Özdaşlı, 2016: 55). Ermenistan'ın hidrokarbon enerji kaynakları yeterli miktarda olmadığından ulaşım, elektrik ve ısı üretimi için tamamen ithal kaynaklara bağımlıdır. Önemli hidrokarbon rezervlerine sahip ülkelerle çevrili olmakla birlikte, Ermenistan'ın fosil yakıt rezervleri, Gumri ve Spitak civarında bulunan az sayıda linyit veya taş kömürü madenleriyle sınırlıdır. Kendi enerji kaynaklarının sınırlı olmasından dolayı, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi, Ermenistan enerji sisteminin etkin gelişimi için büyük önem taşımaktadır. Özellikle hidroelektrik, biyogaz, güneş ve rüzgâr enerjisi kullanımında bu alanda büyük bir potansiyel vardır (Gharabegian, vd., 2012: 1-2). Ermenistan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına göre, 2012 yılında ülkenin toplam enerji yapısı içinde yenilenebilir kaynakların payı %23 iken, 2020 yılında bu rakam %50'ye yükselmiştir. Ermenistan, kendine ait birkaç fosil yakıt kaynağı ve çalışma ömrünün sonuna yaklaşan tek nükleer santraliyle, doğal gaz ithalatının yaklaşık %83'ünü oluşturan Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişmesine son yıllarda önem vermiştir (Vermishev, 2011: 1). Ülkede alternatif enerji, geleneksel enerji kaynaklarının tam olarak yerini almayabilir, ancak Ermenistan'ın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma konusunda önemli bir seçenektir.

2. Amaç ve Yöntem

Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma metodu kullanılırken, araştırmanın deseni durum çalışmasıdır. Veri toplama tekniği olarak ise doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Ermenistan'ın yenilenebilir enerji kaynaklarını ortaya koymayı amaçlayan bu makalede literatür taraması, kütüphane çalışması, tez, makale, rapor ve diğer kaynaklar incelenmiş, temin edilen veriler analiz edilerek yorumlanmıştır. Anlam ve ifadeleri desteklemek için harita, tablo ve fotoğraflar da kullanılmıştır. Ermenistan Enerji Araştırma Enstitüsü (ERI), Ermenistan Enerji Altyapı ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı verileri ile Ermenistan Yenilenebilir Enerji ve Enerji Tasarruf Vakfına ait yenilenebilir enerji kaynaklarına ait veriler de çalışmada yer almıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Ermenistan'ın enerji yapısı incelenmiş, ikinci bölümünde ise Ermenistan'da yenilenebilir enerjinin rolü ile yenilenebilir enerji kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

3. Ermenistan'ın Enerji Yapısı

Ermenistan gibi enerji kaynaklarının yetersiz olduğu ülkelerde, enerji mevcudiyeti enerji taşıyıcılarının ithalat zincirinin istikrarına bağlıdır (Vermishev, 2016: 3). Dahası, bu tür ülkelerde enerjinin bulunamaması risk olarak görülüyorsa, 1990'ların başlarında Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra enerji ablukasına girdiğinde bu riskin zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ermenistan 1990'da enerji talebinin %1'inden azını üretmesi sonucu kalan ihtiyacın %50'si Rusya'dan ve diğer Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden yapılan ithalata karşılanmıştır. Geç Sovyet döneminde, Ermenistan'ın ortak Trans-Kafkasya elektrik şebekesinde bulunan payı sonucu Azerbaycan ile kısa vadeli tedarik anlaşmaları, Dağlık Karabağ ihtilafıyla sonuçlanmıştır. Ülkede 1988 depremi nükleer olmayan en büyük termoelektrik santraline onarılamayan hasar bırakmıştır. Ermenistan'da 1990'ların başlarında, şiddetli enerji kıtlığı kesintilere, metro sisteminin periyodik olarak kapanmasına, kentsel binaların yetersiz ısınmasına ve sanayi tesislerinin çalışamaz hale gelmesine neden olmuştur. 1991-92 ve 1992-93 kış mevsimi boyunca okullar, enstitüler ve üniversiteler kapatılmıştır (Curtis, 1994: 46-48). 1992-1996 yıllarında enerji kıtlığı koşullarında, nüfusa günde ortalama 2 saat elektrik sağlanmış, bu durum göçe, ısınma amacıyla büyük ölçekli ormansızlaşmaya, konut ile sanayi tesislerinin tahrip olmasına veya yıkılmasına sebep olmuştur. Ermenistan'ın enerji ve ekonomik ablukasına yol açan gelişmeler:

- Dağlık Karabağ bölgesinin 1992 yılında Ermeniler tarafından işgal edilmesi,
- Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye tarafından devam eden ablukasını,
- Gürcistan'da iç etnik sorunların varlığı,
- Rusya ve Gürcistan arasında istikrarsız ve öngörülemez ekonomik ve siyasi ilişkilerin varlığı,
- İran İslam Cumhuriyeti'ne diğer ülkeler tarafından uygulanan yaptırımlar

şeklinde sıralanabilir. Bölgedeki coğrafi konumu ve çatışma durumu nedeniyle, çok büyük yenilenebilir enerji kaynaklarının varlığına rağmen, Ermenistan şimdiye kadar enerji bağımlılığını kaçınılmaz bir gerçek olarak kabul etmek zorunda kalmıştır (Davtyan, 2012: 56).

Ermenistan'ın ana enerji üretim tesisleri arasında, ülke toprakları ve nüfusu açısından toplam büyüklükleri oldukça etkileyici olan nükleer, hidro ve termal enerji üretim tesisleri bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ermenistan önemli enerji üretim tesislerine sahip olmuştur. Yaklaşık 30 bin km²'lik bir alanı kaplayan Ermenistan, nükleer reaktörü olan ve işleten, yaklaşık 2,4 GWh/yıl termal güce ve 1,3

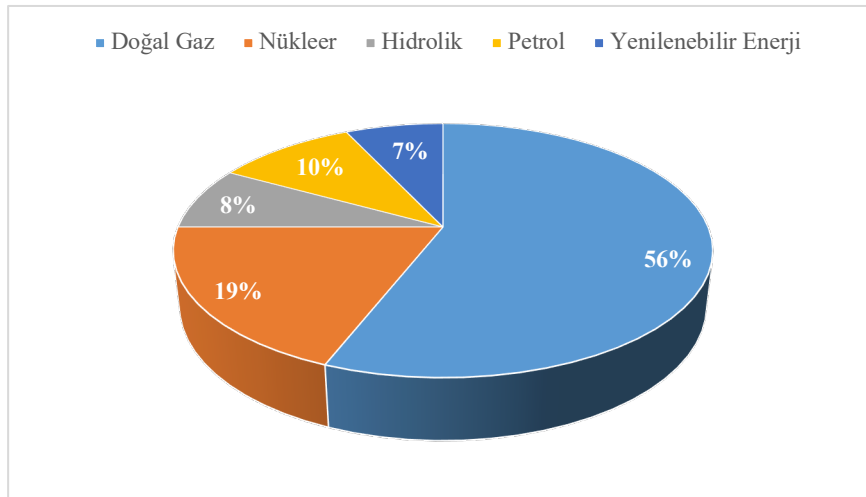
GWh/yıl hidroelektrik kurulu kapasitesine sahip olan 31 ülkeden biridir. Bu tür bir enerji üretim kapasitesinin varlığı, öncelikle SSCB zamanında Ermenistan'da güçlü enerji tüketen sanayi kuruluşlarının yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır. Ermenistan'da 2000-2015 yılları arasında enerji üretim kapasitesi %26, üretilen brüt enerji ise %31 artmıştır (Tablo 1). Ülkede nükleer enerji üretim tesisleri, tüm üretim tesislerinin yalnızca %10'unu oluşturmasına rağmen, üretilen enerjinin %35,7'sini sağlamıştır. Buna karşılık, termik santraller kurulu gücün %58,5'ini oluştursa da, üretilen enerjinin %35,9'unu üretmişlerdir (Markosyan, 2018: 223-225).

Tablo 1. Ermenistan'da, Enerji Türlerine Göre Kurulu Üretim Kapasitesi (MW).

	2000	2005	2010	2015
Nükleer	1799.4	1774.5	1931.1	2390.0
Termal	1024.2	1026.7	1162.0	1286.7
Hidroelektrik	407.5	407.5	407.5	407.5
Diğer Kaynaklar	-	-	3.9	2.6
Toplam	3231.1	3208.7	3504.5	4086.8

Kaynak: Markosyan, 2018: 225.

Ermenistan'ın enerji üretim tesislerinin (2,2 GWh) yarısından fazlası 30 yıl ve daha uzun süredir kullanılmayıp, modernize edilmemiştir. Bazı hidro-enerji kaynakları ve az miktarda diğer yenilenebilir kaynaklar dışında, Ermenistan'da fosil kaynağın bulunmaması sonucu 2012 yılında enerji ithalatı, sağlanan toplam 3.377 mtoe birincil enerjinin %90'ını oluşturmuştur. Doğal gaz, nükleer yakıt, petrol ürünleri ve çok sınırlı miktarda kömür TPES (Toplam Birincil Enerji Arzı) %0,1'inden azı esas olarak Rusya'dan ithal edilmektedir. Birincil enerji arzını farklılaştırmak için, 2009 yılında Ermenistan hükümeti, elektrik ihracatı karşılığında doğal gaz ithalatı konusunda İran ile bir anlaşma imzalamıştır. Ülke, 1 m³ İran gazına karşılık 3 kWh elektrik takası yapmayı kabul etmiştir (Movsissyan, 2014: 1-3). Ermenistan Kamu Hizmetleri Düzenleme Komisyonu'na göre, yenilenebilir kaynaklarla üretilen enerji hacmi son 10 yılda 15 kat artmıştır. Bugün, küçük hidroelektrik santralleri de dahil olmak üzere yenilenebilir enerji, üretilen toplam enerjinin %10'unu oluşturmaktadır (Şekil 1). Ülkede elektriğin yaklaşık %30'u ithal doğal gazdan, %30'u ithal nükleer yakıtlardan, %40'ı iki büyük hidroelektrik santrali ile yaklaşık 158 regülatörlü hidroelektrik santral ve küçük rüzgâr türbinleri tarafından üretilmektedir (Armenia-Country Commercial Guide, 2020).

Şekil 1. Ermenistan'da Birincil Enerji Kaynaklarının Tüketim Oranları (Opitz, 2015a: 24).

Nisan 2014 tarihli "Ermenistan Yatırım Planı"na göre, yeni kurulan küçük hidroelektrik santrallerinden toplam 377 MW elektrik üretim kapasitesi elde edilirken, jeotermal enerji alanında 50 MW kurulu güce sahip sistemlerin çalışması ve genişletilmesi planlanmıştır. Ermenistan'da büyük ölçekli hidroelektrik kapasitesi olmadan, yenilenebilir enerjiler 2012'de toplam enerji üretiminin yalnızca yaklaşık %6'sına, 2020 yılında %21'e, 2025 yılında ise %26'ya çıkarılacaktır. Ülkede enerji sektörü: ortaya çıkan arz açığı, enerji tedarik güvenilirliğini sürdürme ve uygun fiyatlı tarifeleri sürdürme ihtiyacı olmak üzere üç temel zorlukla karşı karşıyadır. Ermenistan Enerji Kanunu; enerji sektöründe yer alan tüzel kişiler arasındaki ilişkileri düzenler, elektrik, ısınma ve doğal gazın

üretilmesi ve tüketicilere ulaştırılması için yasal dayanağı sağlar. Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji Kanunu, enerji verimliliğini artırmak ve ek yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirmek için mekanizmaları belirler. Bu kanun, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ile üretilen yenilenebilir enerjinin elektrik dağıtım şirketleri tarafından geri alma güvencesini verir. Kamu hizmeti düzenleme komitesi, yeni inşa edilen küçük hidro, rüzgâr ve güneş enerji santralleri için uygun tarifeler belirlemekle görevlidir.

Hükümet, piyasanın daha fazla serbestleşmesini sağlamak için 2017'de Enerji Yasasını değiştirmiştir. Değişiklikler aşamalı olarak uygulanmış ve geçiş sırasında hibrit model devam etmiştir. Enerji kaynakları, mevcut enerji satın alma anlaşmalarına göre garanti edilmiştir. Piyasada satış yapan üreticiler, elektrik şebekelerine yalnızca dağıtım için ödeme yapmak zorunda kalmışlardır. Kanunda yapılan yeni değişiklikler aynı zamanda elektrik tedarikçileri arasında rekabetin başlatılmasını da öngörmüştür. Yasadaki değişiklikler ile tüketiciler diğer tedarikçilerden de elektrik satın alabilecektir. Büyük tüketiciler elektrik pazarına girebilecek ve Ermenistan dışından üretilen elektriği satın alıp tüketebilecektir (Select Usa, 2021).

2019 yılında, Enerji Altyapıları ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı ile Bölgesel İdare ve Kalkınma Bakanlığı, yeni Bölgesel İdare ve Altyapı Bakanlığı olmak üzere birleşmiştir. Ülkede 2019'un sonlarında, Bölge İdare ve Altyapı Bakanlığı, 2040 yılına kadar Ermeni enerji sisteminin geliştirilmesi için bir plan sunmuştur. Plan, en uygun fiyata güvenilir ve istikrarlı enerji tedariki sağlamak için seçenekler sunan en düşük maliyetli bir üretim çalışmasına dayanmıştır. Strateji, hangi üretim tesislerinin inşa edileceğini, elektrik iletim sistemlerini, enerji verimliliğini ve piyasanın serbestleştirilmesi ve ilgili yasal boşluklarla ilgili kurumsal konuları ele almıştır. Ermenistan Elektrik Şebekeleri (ENA) 2006'dan beri, ülkedeki tek elektrik dağıtım şirkettir. Ülkedeki en büyük işveren ve vergi mükelleflerinden biridir. Yaklaşık 985.000 elektrik hizmeti müşterisine hizmet vermektedir. Şirketin 11 şubesi bulunmaktadır (Armenia- Country Commercial Guide, 2020).

Ermenistan'ın Yüksek Gerilim Enerji Şebekesi (HVEN), kapalı bir anonim şirket olarak işletilen bir devlet tekelidir. Ana hedefi, enerji tesislerinin ve yüksek gerilim iletim hatlarının inşası ile şebekenin genişletilmesinin yanı sıra servis işletimi, bakımı, yeniden inşası, tadilatı ve tasarım işleri dahil olmak üzere 220-110kV elektrik şebekeleri üzerinden enerji iletimini güvence altına almaktır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na göre HVEN, toplam kurulu gücü 2561.0 MVA olan 15 adet 220 kV trafo merkezi ve bir adet Agarak 220 kV anahtarlama noktasına sahiptir. HVEN'in açık hava yüksek gerilim iletim hatlarının uzunluğu 1914,73 km'dir; tasarım kapasitesine göre 330 kV -127.62 km uzunluk, 220 kV-1366.5 km uzunluk ve 110 kV-420.6 km uzunluğa sahiptir. Ermenistan'ın enerji sistemi eyaletler arası hatlarla İran ve Gürcistan'ın enerji sistemlerine bağlıdır. Kamu Hizmetleri Düzenleme Komisyonu (PSRC) tarifeleri belirleme ve gözden geçirme prosedürlerini belirler. Enerji Kanununa göre, PSRC tarifelerin belirli parasal değerini belirleyebilir veya Enerji Kanununda tanımlanan parametrelere dayalı olarak tarifeyi hesaplamak için net bir formül oluşturabilir (Opitz, 2015a: 32-34).

3.1. Elektrik Üretimi ve Tüketimi

Ermenistan, kendi geleneksel yakıt kaynağına sahip olmadığı için tükettiği enerjinin büyük kısmını ithal eder. Ülke İran'ın yanı sıra Dağlık Karabağ ile de enerji değişim anlaşmalarını sürdürerek elektrik ihtiyacını karşılar. 1991'den önce, o zamanki SSCB bir parçası olan Ermenistan, birleşik bir tüm-birlik enerji politikası izlemiştir. O dönemde Ermeni elektrik santrallerinin ürettiği elektrik Trans-Kafkasya Enerji Sistemine bağlanmıştır. Bağımsız bir devlet haline geldikten sonra Ermenistan, enerji endüstrisinin tüm dallarında açık piyasa gereksinimlerini karşılamak zorunda kalmıştır (An Energy Overview of the Republic of Armenia, 2021). Tüketicilerin günde sadece 2-4 saat elektriğe sahip olduğu ve çoğu evin ısıtmak için yakacak odun veya elektriğe bağımlı olduğu 1992 yılındaki derin yakıt krizinden sonra, ülkedeki elektrik sistemi yenilenmiştir. Ülkede üretilen toplam elektriğin yaklaşık %15'i kadar net ihracata izin verir. Kurulu gücün 4,4 GWh toplam elektrik üretim kapasitesinin yarısından fazlası 40 yıldan daha eskidir. Bu santraller yaşam döngülerinin sonuna gelmiştir; dahası birçok ünite, kurulu kapasitesinin çok altında çalışır. Ülkede genel enerji kayıpları hala yüksektir. Sağlanan toplam birincil enerjinin yaklaşık %30'u dönüştürme, iletim ve dağıtım yoluyla kaybedilmiştir. Ermenistan İstatistik Bürosu'na göre, ana elektrik tüketicileri (2013 itibarıyla) ticaret ve hizmet sektörü %29,5; nüfus veya özel hane halkları %29,2; sanayi %23,2; tarım %2,3; ulaşım %1,9'dur (Schüürmann, 2015:11). Ermeni elektrik santralleri 2006 yılında ortalama 678,2 MW elektrik üretirken, elektrik tüketimi ortalama 635,5 MW olmuştur (elektrik üretimi 2009'da 5.670 GWh, 2013 yılında 7,710 GWh) (Tablo 2). Ülkenin 2020 yılı için toplam elektrik üretimi 9.500 GWh'dır. Son on yılda Ermenistan'da yıllık elektrik üretimi 7-7,2 milyar kWh iken, kişi başına elektrik tüketimi yaklaşık 1.500 kWh'dır (Markarov, Davtyan, 2018: 160-161).

Tablo 2. Ermenistan'da Elektrik Üretimi (GWh).

	2015	2016	2017	2018
Toplam Yerli Üretim	547.864	553.221	535.869	550.732
Toplam İhracat	81.143	61.835	61.240	65.835
Toplam İthalat	7.285	10.843	12.311	12.500

Kaynak: Select Usa, 2021.

Ülkede 2020 yılında konut sektörü, toplam nihai enerjinin üçte birinden fazlasını tüketirken, %25'lik bir payla ulaştırma sektörü, %18 ile endüstri sektörü, ticari ve kamu hizmetleri %16, tarım sektörü ise toplam enerjinin %7'sini tüketmiştir. Ermenistan'ın ekonomik çıktısının zirvesi olan 1988 yılına kıyasla, günümüzde enerji tüketimi 1988'in çok gerisindedir. Ülkede 1988'de üretim kapasitesi 3,5 GWh'nin üzerindeyken, 2010 yılında enerji kullanımı ortalama 1,2 GWh'nin altındaydı. Ermenistan'da elektrik üretimi son on yılda önemli ölçüde azalmıştır. 1989-90'da yılda yaklaşık 15 milyar kWh üretim yapılmışken; 2000 yılına gelindiğinde, elektrik üretim miktarı neredeyse üçte iki oranında azalmıştır. Ermenistan'ın elektrik sisteminin toplam kurulu üretim kapasitesi 4.100 MW iken bu gücün ancak %74'ü (3.047 MW) faaliyettedir (Asian Development Bank 2021:1).

3.2. Ermenistan'da Fosil Yakıtlar

Ermenistan'ın petrol üretimi, bilinen rezervleri veya rafinerileri yoktur, bu da ülkeyi tamamen rafine petrol ürünleri ithalatına bağımlı hale getirmiştir. 1990'lı yılların başında ülkenin tüm petrol ürünleri ağırlıklı olarak demiryolu ile ithal edilmekteydi. Biri Gürcistan'dan ve diğer ikisi Azerbaycan'dan olmak üzere üç ana demiryolu hattı bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden önce sübvans edilen petrol kaynaklarının sonuna kadar, Ermenistan'ın petrol tüketimi 1992'de günde 48.400 varil (varil/gün) seviyesindeydi. 1990'ların başında, toplam petrol tüketiminin büyük çoğunluğu termik santrallerinde, geri kalanı ise ulaşım sektöründe kullanıldı. Dağlık Karabağ bölgesinin 1992 yılında Ermeniler tarafından işgal edilmesi sonucu, Azerbaycan'ın ülkeye uyguladığı ambargo petrol ithalatını büyük ölçüde azalttı. Azerbaycan ile ticaret ambargosu ve Çeçenya'daki savaş her iki rafineriden gelen tedariklerin kapanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak, Ermenistan'daki petrol tüketimi 2001 yılında 4.000 varil / güne düşmüş olup petrolün büyük bölümü Gürcistan/Batum rafinerisinden gelmiştir. Petrol elektrik sektöründe yakıt tüketiminin yalnızca %5'ini oluştururken, günümüzde yedek yakıt olarak önemli olmaya devam etmektedir (Armenian Energy Agency, 2021).

3.2.1. Doğal Gaz

Diğer fosil kaynaklara göre hava kirliliği yönünden daha çevreci olan doğal gaz 21. yüzyılın en önemli enerji kaynaklarından biridir (Yılmaz, 2012: 39). Doğal gaz, Ermenistan'daki toplam enerji tüketiminin %50'sini oluşturmaktadır. Ermenistan, doğal gazının tamamını (dünyadaki en büyük doğal gaz rezervlerine sahip olan ve ulusal enerji ağının neredeyse %80'ini kontrol eden) Rusya'dan tedarik eder. Ülkede 1989'da, gaz tüketimi yılda yaklaşık 6,5 milyar metreküp seviyesindeydi. Ancak 1992'den bu yana yıllık gaz tüketimi 2 milyar metreküpün altında kalmıştır. Ermenistan'ın (Ermenistan'ın elektrik ihtiyacının yaklaşık %24'ünü karşılayan) termik santralleri doğal gazla çalıştığı için ülke elektrik ihtiyacını karşılamak için ithal Rus gazına bağımlı hale gelmiştir. Gazprom 2007 yılında Ermenistan'a yaklaşık 2 milyar metreküp doğal gaz sağlamıştır. Rusya'nın Gürcistan ve Ermenistan'a doğal gaz arzı iki ana boru hattıyla sağlanmaktadır: Kuzey Kafkasya-Trans Kafkasya boru hattı (1.200 mm çap) ve Mosdok-Tiflis boru hattıdır (700 mm çap). Ermenistan ve İran 2010 yılında, 20 yıl için imzaladıkları anlaşmaya göre: Ermenistan, İran gazının her metreküpü için 3 kWh enerjiyi İran'a vermeyi taahhüt etmiştir (Aslanidze, 2016: 15). Gazprom Armenia, Ermenistan'ın tek doğal gaz tedarikçisidir. Bu şirketin %45'i Rus Gazprom'a, %10'u ise Rus İter'a'ya ait olan kapalı bir anonim şirkettir. Kalan %45 ise Ermeni Hükümetine aittir (Haçatryan, 2008: 116).

3.2.2. Kömür

Ermenistan'ın 200 ila 250 milyon ton olarak tahmin edilen kömür rezervleri Antaramut, Ijevan, Jajur, Jermanis, Nor Arevik ve Shamut'tadır. Buna ek olarak, Jajur, Nor Arevik, Aramus ve Dilijan'da petrol şist yatakları da bulunmaktadır. Ermenistan'daki kömür kaynakları çok küçüktür ve hiçbir zaman ciddi bir şekilde kullanılmamıştır. Toplam düşük kaliteli linyitin kanıtlanmış rezervleri yaklaşık üç ila beş mega tondur. 1980'lerin ortalarında Ermenistan, Ukrayna'daki Donbass havzasından yılda 300-550.000 kömür ithal ederken bu kömür ağırlıklı olarak evsel ısınma için kullanılmıştır. O zamandan beri kömür ithalatı yılda 5.000 tonun altına düşmüştür. Ermenistan'ın elektrik santrallerinde kömür yakan ünitesi olmadığı için kömürün Ermenistan'da yaygın olarak kullanılması olası değildir.

3.3. Ermenistan'da Termik ve Nükleer Güç

3.3.1. Termik Santraller

Ermenistan'daki enerji endüstrisinin termik enerji bölümü, 1987'de Ermenistan'da elektrik enerjisi üretiminin %54,4'ü; 1990'da ise %82'si olan 1,754 MW'lık havuzlanmış kurulu güce sahip üç kombine ısı termik santrali tarafından üretilmiştir. Bu oran 1995'te %60,9'a; 2000 yılında ise %37,7'e kadar gerilemiştir. Ülkenin termik santralleri iki özel şirket, RazTES ve Gazprom Armenia ile devlete ait olan Erivan TPC tarafından işletilmektedir. RazTES, 400 MW'lık bir işletme kapasitesiyle (1.110 MW'lık kurulu güce karşılık) Hrazdan Termik Santrali'ni işletir. Gazprom Armenia, 2011 yılında devreye alınan ve 440 MW'lık bir işletme kapasitesiyle (467 MW'lık kurulu güce karşılık) Hrazdan 5'i ünitesini işletir. Hrazdan Termik Santralinin yıllık elektrik üretimi bir milyon ikiyüz on dört bin kWh/yıl'dır (Foto 1). Erivan TPC, 220 MW işletme kapasitesine sahip olup (238 MW kurulu güce karşılık) Erivan Termik Santralini işletmektedir (Armenian Energy Agency, 2021). Ermenistan'da 2010-2017 yılları arasında termik santraller (Rusya ve İran'dan ithal edilen doğal gazla çalışan) ülke elektriğinin yaklaşık üçte birini sağlamıştır.

Foto 1. Hrazdan Termik Santralinden Bir Görünüm.

3.3.2. Nükleer Enerji Santrali

Ermenistan'da Erivan'ın yaklaşık 28 kilometre batısında ve Türkiye sınırına 16 kilometre uzaklıkta Armavir Marz'da Medsamor (Metsamor) olarak da bilinen nükleer enerji santrali bulunmaktadır. Tesisin nominal üretim kapasitesi 800 MW ve tasarım ömrü 30 yıldır. Santralde iki adet Sovyet tasarımı VVER-440 reaktörü vardır. İlk reaktör 1975'in sonunda devreye alınmış olup, birinci nesil tasarıma (V-230) sahipken, ikinci reaktör daha yeni ve daha güvenli (çekirdek takviyeleri ve ek su pompalarına sahip olan V-270) olup 1980 yılının başında faaliyete geçmiştir (Foto 2). Her iki reaktörde eski nesil reaktörlerdir ve miyadları dolduğu halde Ermenistan'ın elektrik üretiminde zorluklar yaşandığından nükleer reaktörlerin işletme ruhsatları uzatılmaktadır. Ermenistan'daki nükleer tesis bölge için büyük bir risk taşımakta ve tehdit oluşturmaktadır. İğdir'a 16 km uzaklıkta olan bu santral yer altı ve yer üstü su kaynaklarını kirlettiği gibi, birinci derece deprem bölgesinde bulunur. Tesis, 1988 Aralık tarihli Ermeni depreminden sonra yaklaşık altı yıl boyunca tamamen kapatılmış, ancak tesiste hasar olmamıştır (Davtyan, 2019:150-151). Ülkede 1990'ların ortalarında yaşanan ciddi enerji kıtlığı sonucu (bazı evler günde sadece iki saat elektrik alıyordu) Ermenistan hükümeti reaktörün ikinci birimini yeniden başlatmaya karar vermiştir. İkinci birim bazı güvenlik iyileştirmelerinden sonra Ekim 1995'in sonunda tekrar devreye girmiş ve günümüzde Ermenistan'ın elektrik gücünün neredeyse üçte birini karşılar hale gelmiştir (An Energy Overview of the Republic of Armenia, 2021).

Foto 2. Metsamor Nükleer Santralinden Bir Görünüm.

Ermenistan, güvenli olmadığı düşünülen Metsamor Nükleer Santralının devreden çıkarılması için uluslararası baskı altındadır. Ermenistan hükümeti bu tesisi kapatmak konusunda isteksizdir ve işletme ruhsatı 2026'ya kadar uzatılmıştır.

4. Ermenistan'da Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Rolü ve Potansiyeli

Kömür ve petrolün gelecekte tükenecek olması ve çevreyi kirleten atıklar bırakması, yeni enerji kaynakları arayışını gündeme getirmiştir. Bu yeni kaynaklar; güneş, rüzgâr, biyomas, jeotermal, su gücü, deniz dalgası ve gel-git enerjisidir. Bu tür yeni enerji kaynakları, "tükenmez", "alternatif", "temiz", "yenilenebilir" gibi adlarla sık sık gündeme gelmektedir (Hayli, 2001: 1). Yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi, dünya enerji sektörünün demokratikleşmesi ve insanileştirilmesi yolunda önemli adımlardan biridir. Bugün, bir dizi çalışmaya göre, üretilen ortalama enerji miktarı, farklı ülkelerde doğum yapan insanlar arasında eşit olmayan bir şekilde dağıılmaktadır. Örneğin, bir Kuzey Amerikalı tarafından üretilen ortalama enerji miktarı, bir Afrikalı veya Güney Asyalı tarafından tüketilen enerji miktarının yaklaşık 100 katıdır. Enerji Tasarrufu ve Yenilenebilir Enerji Kanunu (2003 tarihli), Ermenistan'ın enerji verimliliği politikasının ana yönlerini ve mekanizmalarını ana hatlarıyla belirlemiştir. 2005 yılında Ermeni Yenilenebilir Kaynaklar ve Enerji Verimliliği Fonu'nun (R2E2) kurulması, Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji'nin desteklenmesine yönelik kurumsal çerçevenin iyileştirilmesi için önemli bir adım olmuştur. Fon, Ermenistan'da enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji sektörlerinin geliştirilmesine yönelik hibe ve kredi projeleri uygulamaktadır. Ermenistan'da yenilenebilir enerjinin geliştirilmesinin en önemli ön koşullarından biri, uygun bir düzenleyici ve yasal çerçevenin varlığıdır. Bu endüstriyi yöneten ana yasal düzenleme 2004 (Enerji Tasarrufu ve Yenilenebilir Enerji Kanunu) yılında kabul edilmiştir. Kanun, yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi için enerji tasarrufu ve devlet politikasının uygulanmasına ilişkin ilkeleri ve bunların uygulanmasına yönelik mekanizmaları tanımlamaktadır (Davtyan, 2014: 73). Bu kanuna göre ülkenin ekonomik ve enerji bağımsızlığını güçlendirmek için;

- Ermenistan'ın ekonomik ve enerji sisteminin güvenilirliğini arttırmak,
- Enerji tasarrufunu ve yenilenebilir enerjinin geliştirilmesini teşvik eden yeni üretim tesislerinin oluşturulması ve hizmetlerin organizasyonu,
- Çevre ve insan sağlığı üzerindeki teknolojik etkinin azaltılmasını sağlamak.

Bunun yanı sıra enerji verimliliği ve yenilenebilir enerjiler için kurumsal çerçeveyi güçlendirmek amacıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2012 yılında çok paydaşlı bir Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji Konseyi kurmuştur (Hovhannisyan, 2003: 9-12). Ermenistan'da yenilenebilir enerjinin sistematik olarak geliştirilmesini amaçlayan en önemli yasal girişimlerden biri, Enerji Tasarrufu ve Yenilenebilir Enerji Yasasında (Mart 2016) değişiklik ve eklemeler yapılmasıydı. Kanunun yeni versiyonuna göre, herhangi bir gerçek veya tüzel kişi (kendi evlerinin çatısı dahil) güneş panelleri kurabilir, elektrik üretebilir ve elektrik şebekelerine satabilir. Bu tür faaliyetler her türlü vergiden muaf ve 150 kW'a kadar kapasiteye sahip güneş enerjisi istasyonlarının kurulması lisans şartından muaf.

Ermenistan'daki gelişmiş yenilenebilir enerji teknolojisi, hidroelektrik sektöründe, büyük ölçekli enerji yatırımlarında ve küçük nehirler üzerinde bulunan yeni hidroelektrik santrallerinin kurulumunda (SHPP'ler) kullanılmaktadır. Tüm hidroelektrik sistemlerinin toplam kapasitesi 1.032 MW'dır. Hrazdan ve Vorotan nehirlerindeki santraller, ülkenin hidroelektrik gücünün çoğunu üretir. Sevan-Hrazdan çağlayanı, toplam kapasitesi 560 MW olan altı santralden oluşur. Vorotan çağlayanı, toplam kapasitesi 404 MW olan üç enerji santralinden oluşmaktadır. Ülkede son on yılda inşa edilmiş yaklaşık 170 özel küçük HES (30 MW'nin altında) bulunmaktadır. Bu HES'lerin kurulu kapasiteleri yaklaşık 300 MW ve yıllık üretimi yaklaşık 700 GWh/yıl'dır (yerli arzın yaklaşık %11'i). Dzoraget HES, 26 MW kurulu güce sahip 10 mini-hidro ünitenin en büyüğüdür (Policy Documentation Center, 2004: 13-14).

Tablo 3. Ermenistan'da Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli

Kaynak	Kapasite (MW)	Üretim (GWh / yıl)
Rüzgâr	300	650
Jeotermal enerji	150	1,100
Küçük hidroelektrik	100	340
Biyogaz	5	30
Biyokütle	30	230
Toplam elektrik	3,800-4,300	7,400-8,700
Güneş termal sıcak su	200	260
Jeotermal ısı pompaları	3,500	3,500
Toplam ısı	3,700	4,690

Kaynak: In-Depth Review of the Energy Efficiency Policy of Armenia, 2017:96.

NREL (Ulusal Yenilenebilir Enerji Laboratuvarı) tarafından 2003 yılında yayımlanan Ermenistan Rüzgâr Enerjisi Kaynak Atlas'ına göre, rüzgâr enerjisinin ekonomik olarak gerekçelendirilen potansiyeli yaklaşık 450 MW'dır. Toplam 195 MW kapasiteli ve yıllık 0,55 GWh/yıl üretim kapasiteli Rüzgâr Enerji Projeleri (RES) için fizibilite çalışmaları yapılmıştır. Rüzgâr enerjisi için ulusal hedef 2025 yılına kadar 500 MW şebeke bağlantılı güçtür. Zod Geçidi, Bazum Dağı'nda Karahaç ve Puşkin geçitleri, Jajur geçidi, Geghama Dağları, Sevan Geçidi, Aparan bölgesi, Sisian ile Goris arasındaki yaylalar, Meghri bölgesi Ermenistan'ın en önemli rüzgâr sahalarıdır. Ülkede metrekaşe başına ortalama yıllık güneş enerjisi akış miktarı yaklaşık 1720 kWh'dir. Ülke topraklarının dörtte biri, 1850 kWh/m² seviyesinde güneş enerjisi kaynaklarına sahiptir. Kotayk, Armavir ve Aragatsotn bölgelerinde olmak üzere üç güneş enerjisi santrali de 2019 yılında faaliyete geçmiştir. Bu santrallerin toplam kurulu güçleri 2,5 MW'tır. Ermenistan'da toplam jeotermal enerji potansiyeli şu anda 150 MW'dır. Ülkenin en önemli jeotermal sahası Karkar'dır (Select Usa, 2021).

4.1. Hidrolik Enerji

Ermenistan'da yenilenebilir enerji kaynaklarının en önemlisi geleneksel enerji kaynağı olarak da kabul edildiği hidroelektrik santralleridir (Akova, 198). Ülkenin elektrik enerji sisteminin, hidroelektrik ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının varlığı nedeniyle sürdürülebilir enerji için önemli bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Ermenistan yenilenebilir enerji üretimini artırabilir ve maliyetini düşürebilirse, pahalı doğal gazla olan bağımlılık azaltılabilir. Ermenistan'daki en gelişmiş yenilenebilir enerji teknolojisi olan hidroelektrik sektörü, hem büyük ölçekli hidroelektrik santrallerinin kullanımında hem de ülke genelinde küçük nehir tipi hidroelektrik santrallerinin (SHPP'ler) kurulumunda önemli rol oynar. Tüm hidroelektrik sistemlerinin toplam kurulu kapasitesi 1.293 MW'tır. Ermenistan'ın hidroelektrik potansiyeli 3.600 GWh/yıl'dır (Vovaeviç, 2014: 6). Ermenistan topraklarının %73,5'i Aras Nehri havzasına aittir. Aras Nehri, Kura Nehri ile birleşerek Hazar Denizine ulaşmaktadır. Ermenistan'ın en önemli nehri ise Sevan Gölü'nden çıkıp güneybatıya doğru Erivan üzerinden Aras'la birleşmek üzere akan Hrazdan'dır. Ermenistan'da her biri 10 veya daha fazla kilometre uzunluğunda 200'den fazla nehir ve akarsu vardır. Sevan Gölü'nden akan Hrazdan Nehri ile Vorotan, Aras ve Debed nehirleri en büyük enerji potansiyeline sahip nehirlerdir. Ermenistan'ın potansiyel hidroelektrik kaynakları, büyük ve orta nehirler; 18,6 milyar kW/saat, küçük nehirler; 3,2 milyar kW/saat olmak üzere 21,8 milyar kW/saattir (Odabashyan ve Khachatryan, 2007: 147). Hrazdan ve Vorotan nehirlerindeki santraller, ülkenin hidroelektrik gücünün çoğunu üretir. Ermenistan'ın batısında Hradzan Nehri üzerinde, Sevan Gölü'nden Hrazdan için bir su alma yapısı görevi gören Sevan santrali de dahil olmak üzere altı hidroelektrik santrali bulunmaktadır (Foto 3, Tablo 4). Bu altı enerji

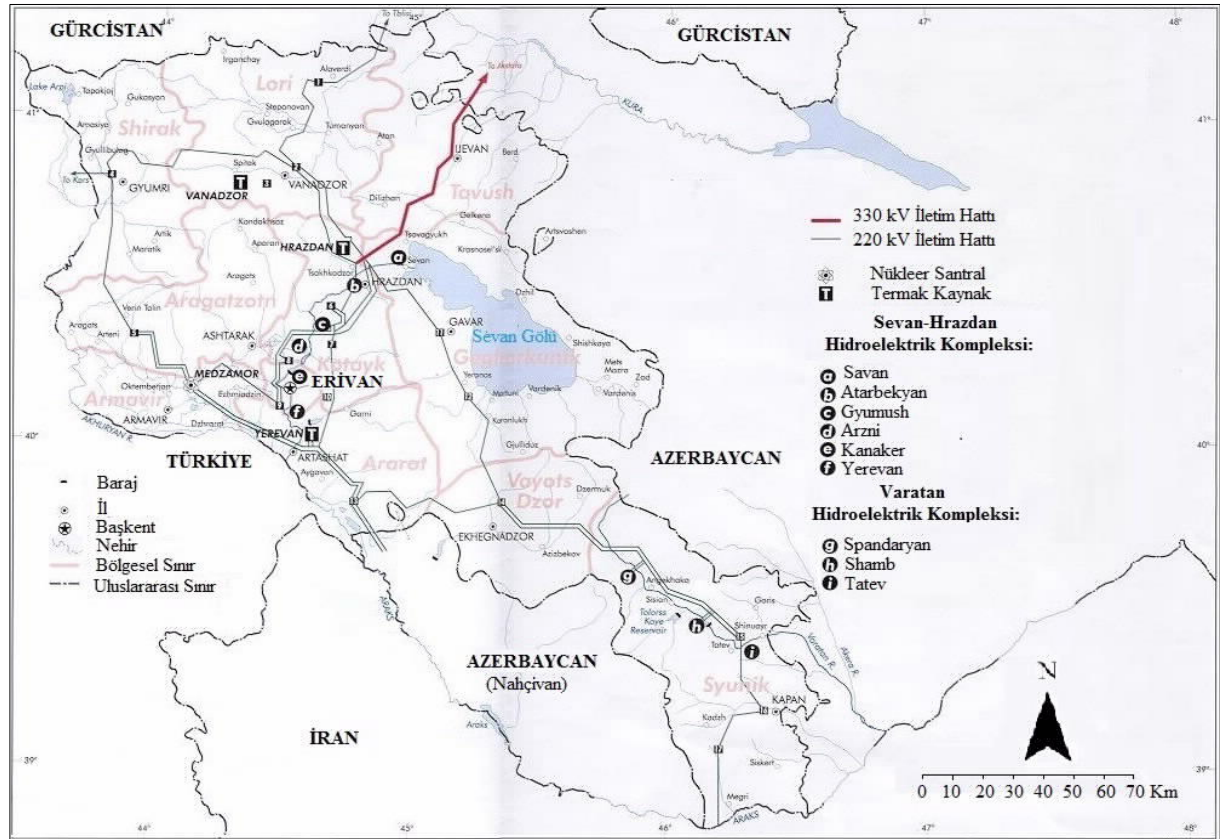
santrali Sevan-Hrazdan Çağlayanı olarak bilinir ve 500 MW'dan fazla birleşik nominal üretim kapasitesine sahiptir (Policy Documentation Center, 2004: 27).

Tablo 4. Sevan-Hrazdan ve Vorotan Hidroelektrik Üretim Santral Komplekslerinin Dağılımı

HES adı	Kurulu Güç MW	Ünite açılış yılı
Sevan-Hrazdan Hidroelektrik Üretim Santral Kompleksi		
Argel HES	224	1953
Kanaker HES	102	1936
Hrazdan HES	81.6	1959
Arzni HES	70.56	1956
Erivan HES-1	44	1962
Sevan HES	34.24	1962
Erivan HES-3	5	1955
Vorotan Hidroelektrik Üretim Santral Kompleksi		
Shamb HES	171	1978
Tatev HES	157.2	1970
Spandaryan HES	76	1989

Kaynak: RusGidro, 2021.

Vorotan Çağlayanı, üç hidroelektrik santralden oluşur ve toplam 404 MW kurulu kapasiteye sahiptir (Harita 2). Vorotan Çağlayanına ait enerji santralleri, Ermenistan'da kilovat-saat başına en düşük üretim maliyetine sahiptir

Harita 2. Ermenistan'da Hidroelektrik Santrallerinin Ülke Geneline Dağılımı. (Global Solar Atlas, 2021) <https://globalsolaratlas.info/download/armenia> sitesinden değiştirilerek.

Ermenistan'ın güneyindeki Syunik Marz'da Vorotan Nehri üzerinde, toplam kapasitesi yaklaşık 400 MW ve yıllık 1 milyar kWh fazla elektrik üretimine sahip yeni bir hidroelektrik santrali de bulunur. Ülkenin en büyük hidroelektrik santrali, Sevan-Hrazdan'da bulunan Argel HES'dir. Bu santral 224 MW kurulu güce sahiptir. Özel sektöre ait olan küçük hidroelektrik santralleri 2013 yılında yaklaşık 600 GWh elektrik üretmiştir. Ermenistan'da 2020 yılında küçük hidroelektrik santrali toplam kapasitesi 377 MW güç üretmişlerdir. Ülkede 2023 yılına kadar, 60 MW'lık Lori-Berd santrali ile 5 MW'lık Snogh santrali inşa edilerek işletmeye alınacaktır (Schüürmann, 2015:39).

Foto 3. Sevan-Hrazdan Enerji Santral Kompleksinden Birisi Olan Kanaker HES'den Bir Görünüm

Ermenistan'da hidroelektrik sektöründe gerçekleştirilen en büyük projelerden biri Ermeni-İran Meghri HES'i dir. İki ülke arasındaki anlaşmaya göre, Aras Nehri üzerinde biri Ermenistan, diğeri İran topraklarında olmak üzere iki hidroelektrik santrali inşa edilmesi planlanmaktadır. Proje çerçevesinde İran ve Ermenistan, Trans-Kafkasya'nın en güçlü iki hidroelektrik santralini inşa etmek için protokol imzalamışlardır. Santrallerden biri Ermenistan Meghri Bölgesinde yer alırken, İran'ın Karaçiler şehrinde diğeri santral inşa edilecektir. Bu iki HES yılda 793 milyon kWh elektrik üretecektir. Meghri HES'in üretim kapasitesi 130 MW olacaktır. Genel olarak, GİB Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının perspektif programına göre, Meghri HES'e ek olarak, Ermenistan'da bir dizi büyük HES'in de faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır. Özellikle, yıllık 200 milyon kWh elektrik enerjisi üretimine sahip Loriber HES'den ile 300-440 milyon kWh elektrik üretimi sahip olan Shnokh HES devreye alınması planlanmaktadır (Odabashyan ve Khachatryan, 2007: 147). Megri, Loriber ve Shnokh HES'lerinin 2020 yılı sonu itibarıyla inşaatına başlanmamıştır.

Ülkede 1 Temmuz 2018 itibarıyla, elektrik üreten 360,4 MW kurulu güce sahip 186 regülatörlü hidroelektrik santrali bulunur. Toplam 63,2 MW kapasite ve 222 milyon kWh elektrik yıllık arzı ile 33 küçük hidroelektrik santrali inşaat halindedir. Ermenistan Cumhuriyeti Hükümeti Kararına göre (8 Eylül 2011'den itibaren N 1300-U), kurulu gücü 30 MW'ın altında olan santraller, regülatörlü hidroelektrik santralleri (SHPP) olarak kabul edilmektedir. 2017'de SHPP'lerden elektrik üretimi yaklaşık 844 milyon kWh olup, bu oran Ermenistan'da üretilen toplam elektriğin %11,4'üne karşılık gelir. Regülatörlü hidroelektrik santralleri, Ermenistan'da yenilenebilir enerji kaynakları arasında en gelişmiş olanıdır (Armenian Energy Agency, 2021). Ermenistan Hidro Enerji Geliştirme Konseptine göre (29 Aralık 2016'da kabul edilmiştir), küçük hidro enerji geliştirmedeki ana hedeflere arasında; istasyonları yeniden güçlendirme, üretkenliği ve geliştirme birimlerini uluslararası teknik ve çevre standartlarına uygun olarak yükseltme gibi hedeflere çoğunlukla ulaşılmıştır. 2025'e kadar toplam 260 MW'a kadar kurulu kapasiteye sahip regülatörlü hidroelektrik santralleri inşa edilmesi planlanmaktadır (Sarkisyan, ve Gnuni, 2009:114-115). Ermenistan'ın hidroelektrik potansiyelinin gelişimi, küçük ve orta ölçekli hidroelektrik santrallerinin inşası ve işletilmesini içermekte ve son zamanlarda bu sürecin ivme kazanmasında, Ermenistan'da SHPP'lerin yapımı için mevcut elverişli koşulların yanı sıra, SHPP tarafından

üretilecek elektriğin tercihli tarifeler tarafından satın alınması için 15 yıllık bir garantinin verilmesi ile açıklanabilir (Odabashyan ve Khachatryan, 2007: 147).

4.2. Güneş Enerjisi

Güneş enerjisi, kaynağını Güneş'teki füzyon olayından alan temiz bir enerjidir. Güneş enerjisi bol, sürekli, yenilenebilir ve bedava bir enerji kaynağıdır. Bunların yanı sıra geleneksel yakıtların kullanımından kaynaklanan çevresel sorunların çoğunun güneş enerjisi üretiminde bulunmaması bu enerji türünü temiz ve çevre dostu bir enerji yapmaktadır (Kupluhan, 2014: 72). Sovyet döneminde, güneş enerjisi alanındaki çalışmalar 1950'li yıllarda başladı. Günümüzde ülkede güneşli saat sayısı 2300-2500 saat'e ulaşmıştır (Tablo 5). Güneş enerjisi kullanımı alanında Ermenistan'ın avantajları arasında; tropikal bölgeye yakınlık ile ülkenin önemli bir kısmının güneş enerjisini yaygın olarak kullanmayı mümkün kılan elverişli doğal ve iklim koşullarına sahip olması ile açıklanır. Dolayısıyla, Ermenistan'da 1 m² yatay yüzey başına ortalama yıllık güneş enerjisi değeri 1720 kWh/m² iken, Avrupa'da bu rakam sadece 1000 kWh/m²'dir (Krylov, 2017: 40). Ermenistan için Yenilenebilir Enerji Yol Haritası raporuna göre, ülkedeki güneş enerjisinin teknik potansiyeli 1000 MW'nın üzerindedir.

Tablo 5. Ermenistan'ın Farklı Bölgelerinde Güneş Enerjisi Potansiyeli

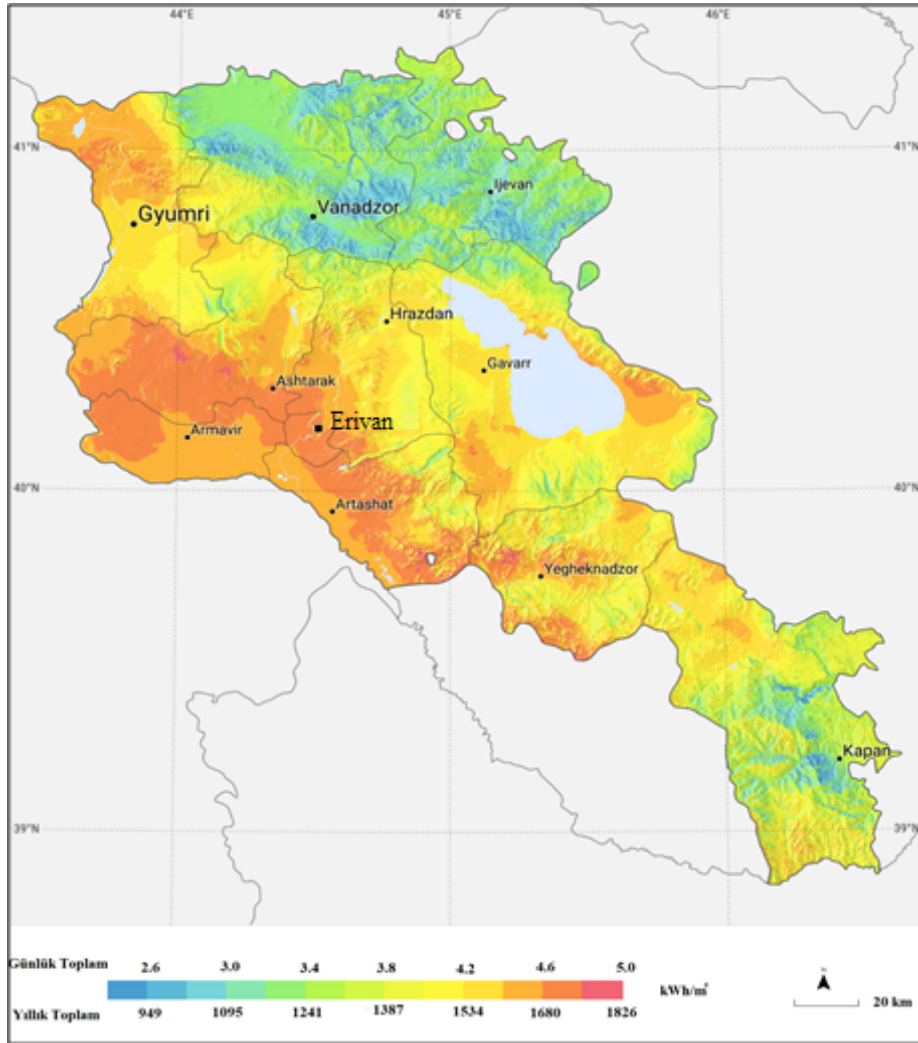
İl	Radyasyon göstergesi, kWh / m ²
Erivan	1647,2
Gümrü	1624
Sevan	1670
Martuni	1740
Jermuk	1682
Koçbek	1786,4

Kaynak: Sargsyan ve Gevorgyan, 2007:220

Bu kadar yüksek bir rakam, ülkedeki yüksek ortalama güneş radyasyonundan kaynaklanmaktadır. Ülke topraklarının dörtte biri metrekare başına 1.850 kWh seviyesinde güneş enerjisi kaynaklarına sahiptir (Zakharyan, 2017: 57-58). Sevan Gölü havzasında güneşlenme süresi yılda 2800 saattir. Ermenistan'ın güneşlenme süresi açısından birçok bölgesi, özellikle Ararat ovası, Orta Asya'nın subtropikal bölgeleri ile karşılaştırılabilir (Harita 3). Ülke topraklarının dörtte biri, en az 1850 kWh/m² yoğunlukta güneş enerjisi kaynaklarına sahiptir (Sargsyan ve Gevorgyan, 2007:219-220). Hükümet, güneş enerji gelişim projelerine önem vermiştir. Bu projelerden en önemlisi, Ermenistan'ın doğusunda, toplam kurulu gücü 50 ila 55 MW arasında olan şebeke ölçeğinde Masrik-1 projesinin inşasıdır. Bu tesisin inşaatı için ihale, kazanan teklif sahibinin kWh başına 4,19 sent teklif etmesiyle 2018 yılının başında tamamlanmıştır (Armenian Energy Agency, 2021). Ermenistan'da henüz fotovoltaik güneş pili üreten bir şirket yoktur. Ancak, 1993'ten beri Ermenistan Devlet Mühendislik Üniversitesindeki "Heliotekhnika" laboratuvarında deneysel nitelikte olan fotovoltaik modüllerin geliştirilmesi ve bunların kurulumu üzerine çalışmalar yapılmıştır. Ülkede güneş enerjisini hem elektrik hem de termal enerjiye dönüştürme verimliliğini artırmak için devam eden Fotovoltaik Modül çalışmalar şu şekilde açıklanabilir;

- Yenilenebilir Enerji Genişletme Programı (SREP), İklim Yatırım Fonları çerçevesinde, toplam kurulu gücü 110'a varan güneş fotovoltaik santrallerin inşası için SREP fonlarının sağlandığı Ermenistan Yenilenebilir Enerji Yatırım Programı onaylanması,
- Ermenistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin 29 Aralık 2016 tarih ve 53-37 nolu protokol kararı ile onaylanan "Güneş enerjisi fotovoltaik santrallerinin inşası için yatırım programının" ilk aşamasında endüstriyel ölçekte bir güneş enerjisi tesisi kurulması (Masrik bölgesinde 55 MW pik güce sahip fotovoltaik santral),
- 1 MW'a kadar kapasiteye sahip fotovoltaik güneş enerjisi santrallerinin inşası için toplam 10 MW sınırının belirlenmesi (Şu anda 7 güneş istasyonu devreye alınmıştır (toplam kapasitesi 5 MW).
- Ekim 2018'de, doğal su yolları üzerine inşa edilen regülatörlü hidroelektrik santrallerinin tarifesine karşılık gelen 1 kWh elektrik (100 MW sınır) için 23,8 dramlık yeni bir tarifenin oluşturulması,
- Bireylerin ve tüzel kişilerin lisanssız olarak kendi ihtiyaçları için güneş enerji santrallerinin kurmasına izin veren mevzuatın iyileştirilmesi (Kanunda yapılan yeni değişiklikler, elektriğin yazın depolanmasına

ve kışın kullanılmasına izin vererek güneş enerjisini geleneksel gazlı ısıtma sistemleriyle rekabet edebilir hale getirmek) (Odabashyan ve Khachatryan, 2007: 147-150).

Harita 3. Ermenistan'ın Güneş Radyasyon Haritası (Global Solar Atlas, 2021).
<https://globalsolaratlas.info/download/armenia> sitesinden değiştirilerek.

Heliotekhnika laboratuvarı tarafından montajı yapılan güneş enerjisi istasyonları arasında 1995 yılında Aziz Sarkis Kilisesi'nin kubbesine kurulan 2,1 kW'lık sistem, 1997'de Hayastan sinemasının çatısına kurulan 2,5 kW'lık bir sistem ile Amerikan Ermenistan Üniversitesi'nin çatısında 5 kW'lık güneş panel sistem kurulumu yapılmıştır (Foto 4). Ermenistan'da, güneş enerjisi çalışmaları Ermenistan Devlet Mühendislik Üniversitesi Heliotekhnika laboratuvarı SolarEn LLC tarafından araştırılmaktadır. SolarEn şirketi, güneş enerjili su ısıtıcılarının üretiminde uzmanlaşmıştır ve ayrıca fotovoltaiik istasyonların kurulumunu gerçekleştirmektedir. Fotovoltaiik güneş modülleri ağırlıklı olarak yurt dışından ithal edilir. Son yıllarda, SolarEn çeşitli kapasitelerde bir dizi güneş enerjili su ısıtma sistemi kurmuştur. Technocom/Sun Energy, güneş enerjili su ısıtıcılarının üretimi ve kurulumunda da uzmanlaşmıştır. Şirket, Erivan'da (Kuzey Caddesi, Nork-Maraş Hastanesi,) hem de Ermenistan'ın farklı bölgelerinde (yaklaşık 50-60 küçük su ısıtma sistemi) yaklaşık 2000 m² güneş enerjili su ısıtma paneli kurmuştur (Peremennaya Vozobnovlyayemaya Energetika v Armenii, 2018).

Foto 4. Amerikan Ermenistan Üniversitesi'nin Çatısında Güneş Panellerinden Bir Görünüm

Güneş enerjisinin geliştirilmesinin önemli bir bileşeni, güneş enerjili su ısıtma ünitelerinin (SVH) üretimidir. İki yıllık ArmNedSun (2000-2001) programının uygulanması sonucunda, 15 gösteri güneş enerjili su ısıtıcısı (SVH) Hollanda hükümetinden alınan bir hibe ile ortak Ermeni-Hollanda girişimi Sun Energy tarafından kurulmuştur.

4.3. Rüzgâr Enerjisi

Ermenistan'daki rüzgâr enerjisinin ekonomik olarak gerekçelendirilmiş potansiyeli, toplam kurulu gücün yaklaşık 4550 MW'ı kadardır (Sargsyan ve Gevorgyan, 2007:218). Yüksek rüzgâr kaynaklarına sahip olduğu tahmin edilen dağ geçitleri Zodsky Geçidi, Bazum dağları: Puşkin ve Karakhaç geçitleri, Djazhur Geçidi, Geghama sıradağları, Sevan Geçidi, Aparan bölgesi, Sisian ve Goris ilçeleri arasındaki yüksek dağ silsilesi, Aparan, Meğri ve Sisian ile Goris arasındaki yaylalar ve Megri bölgesidir (Harita 4). Ermenistan'da rüzgar enerjisinin teorik potansiyeli 10.000 MW'nın üzerindedir (Gaginyan, 1996: 85). Ermenistan'ın farklı bölgelerinde inşa edilen toplam kapasitesi 1000 MW olan rüzgâr çiftlikleri yılda yaklaşık 2 milyar kWh üretmiştir. Puşkin ve Sisian geçitlerinde ve Aragat Dağı'nda minimum rüzgar hızı 5-6 m/s, rüzgar akış süresi 5200 saat /yıl'a ulaşmaktadır. Ermenistan'daki ilk endüstriyel rüzgâr çiftliği 2006 yılında inşa edilmiştir (Tablo 6). Lori-1 rüzgâr çiftliğinde her biri 660 kW kapasiteli 4 rüzgâr türbini bulunur (Opitz, 2015b: 196). İran hükümetinden alınan 3,5 milyon dolarlık hibe ile inşa edilen rüzgâr çiftliği, Lori Marz'da Puşkin Geçidi'nde deniz seviyesinden 2060 m yükseklikte yer alır (Foto 5). Dört rüzgâr türbini ile donatılmış olan rüzgâr çiftliğinin ortalama yıllık enerji üretiminin 5 milyon kWh olduğu tahmin edilmekte olup, hizmet ömrü yaklaşık 20 yıldır.

Foto 5. Lori Marz'daki Rüzgâr Türbinlerinden Bir Görünüm.

Ermenistan'da rüzgâr enerjisi yıllık 1,26 milyar kWh elektrik üretimi ile toplam 450 MW kapasiteye sahiptir. Kamu Hizmetleri Düzenleme Komisyonu'na göre, 1 Temmuz 2018 itibarıyla toplam 2,910 MW gücünde 3 adet çalışan rüzgâr santrali bulunmaktadır. 5.320 nominal kapasiteye sahip ilave 2 istasyon yapım aşamasındadır (Armenian Energy Agency, 2021). Ermenistan'daki rüzgâr santrallerinin kapasitesi teorik olarak 5.000 MW'a kadar çıkarılabilir. Bu enerji sektörünün gelişmesinin önündeki en büyük engel, istasyonların inşa edilmesinin yüksek maliyeti, lojistik sorunların önemli ölçüde karmaşıklığı ile açıklanabilir (Hayastani Enerjetik Aylıntrank'y, 2019)

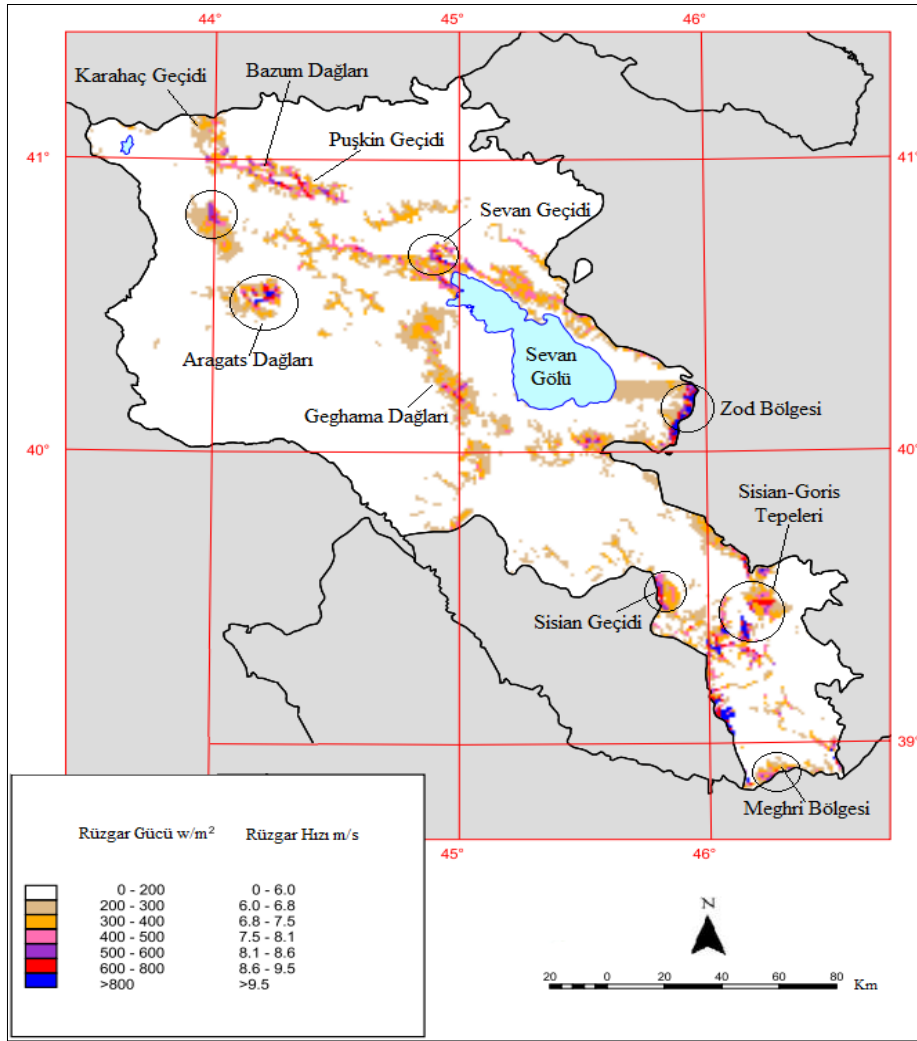
Tablo 6. Ermenistan'da Potansiyel Rüzgâr İstasyonlarının Özellikleri.

	Güç MW	Üretim (kWh)
Kuzey Karakhash	80	160.000.000
Karakhash	100	245.000.000
Doğu Karaşas	40	75.000.000
Puşkin Geçidi	25	50.000.000
Doğu Pambaka	60	105.000.000
Semyonovka	35	60.000.000
Sotk	50	125.000.000
İç Shorzha	20	35.000.000
Çeşme	75	140.000.000
Sisian Geçidi	100	265.000.000
Batı Goris	50	85.000.000
Güney Shamb	60	120.000.000
Güney Argis	50	90.000.000
Toplam	745	1.640.000

Kaynak: Zakharyan, 2017: 50.

Ermenistan'daki Rüzgâr Projeleri şu şekilde açıklanabilir;

- 47A sayılı Kamu Hizmetleri Düzenleme Komisyonu'nun 18 Mart 2015 tarihli kararı ile 250 kW kurulu kapasiteye sahip Kajaran rüzgâr çiftliğinde elektrik enerjisi üretimi için lisans (LE # 0572) verilmesi,
- Avrupa Birliği'nin "Ermenistan'ın enerji politikasına destek" programı çerçevesinde, Sevan bölgesinin Semyonov Geçidinde izleme gerçekleştirilmiş ve toplam kurulu güce sahip bir rüzgâr çiftliğinin inşası için bir ön fizibilite çalışmasının hazırlanması,
- Ermeni-İtalyan özel şirketi "ArEnergy"nin rüzgâr enerjisi programı çerçevesinde, Şirak bölgesinin Karakhaç Geçidinde 140 MW'a kadar rüzgâr santrali yapımı için izlemenin tamamlanması,
- Gegharkunik bölgesindeki Sotk Geçidi'nde, 20 MW'lık bir rüzgâr santrali yapımı için rüzgâr enerjisi programı kapsamında izleme çalışmaları tamamlanması,
- Toplam 5,3 MW kapasiteli Argest ve Zod Wind rüzgâr çiftlikleri inşaatının devam ettiği,
- 30 Mart 2017'de Ermenistan'da rüzgâr çiftliği inşaatı programı hakkında imzalanan Mutabakat Zaptı'na göre Ermenistan Cumhuriyeti Enerji Altyapıları ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı ile Ermenistan'daki "Acciona Energia Global SL" şirketi arasında 100-150 MW kapasiteli bir rüzgâr çiftliği kurulması planlanmıştır (Peremennaya Vozobnovlyayemaya Energetika v Armenii, 2018).

Harita 4. Ermenistan Rüzgâr Hızı Haritası (50m). (Elliott, vd., 2003: 33).

4.4. Jeotermal Enerji

Dünya'nın başka bir ifadeyle yerkürenin derinliklerindeki sıcaklık ile ilgili olan ve bu güçle ısınarak oluşan enerjiye, jeotermal enerji adı verilir. Jeotermal enerjinin orijini, jeotermi ve magmadan gelen sıcaklıktır (Doğanay ve Çavuş, 2011: 364-365). Ermenistan, yenilenebilir enerji kaynağı olarak kullanılabilir büyük jeotermal rezervlere sahiptir. Jeotermal potansiyeli yaklaşık 150 MW olup potansiyel alanlar; Karkar, Sisian ve Jermaghbyur dahil olmak üzere Ermenistan'ın güney kesiminde yoğunlaşmıştır. Bu sahalardaki kapasitenin 25 ila 30 MW civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ülkede jeotermal potansiyelinin keşfi için çalışmalar 1984 yılında Sisian'da başlamıştır. Sisian'da yüzey suyu sıcaklığı 32 °C olup, 920 metre derinliğindeki araştırma çalışmaları sırasında, 99 °C'ye kadar sıcaklıklara sahip jeotermal kaynaklar keşfedilmiştir. Jeotermal araştırmalar sırasında, Jermuk 64°C; Hankavan 42°C; , Ardzakan 54 °C; Sisian 45°C; Martuni 52°C), ve stratal (Azatavan 42°C (2600 metre derinlikte) Sevaberd 83°C (3100 metre derinlikte) de araştırmalar yapıp sıcak su kaynakları keşfedilmiştir. Erivan Jeotermal Deney Projesi çerçevesinde Dünya Bankası tarafından sağlanan bir hibe ile finanse edilen Ermeni-Amerikan Jeolojik Araştırma Örgütü, Garni topraklarında Azat-1 kuyusunu 2280-2285 metre derinlikte açmış ve bir rezervuar mineral kaynağı keşfetmiştir. Rus petrol şirketi Lukoil, teknik nedenlerle askıya alınan Azat-1'in parametrelerini (sıcaklık, basınç, tuzluluk) belirlemek için çalışmalar yapmıştır. Akabinde Enerji Bakanlığına bağlı "Jeoenjerji" şirketi tarafından çalışmalara devam edilerek jeotermal kaynakların bölgedeki dağılımı ortaya çıkarılmıştır (Odabashyan ve Khachatryan, 2007: 153).

Jermaghbyur Jeotermal Platformu 2650-3000 metre rakımda, Sisian yakınlarındaki Jermaghbyur Nehri'nin "Bugurchay" üst deresinde yer almaktadır. Jeolojik ve jeofizik araştırmalar, 2500-3000 metre derinlikte yüksek basınçlı sıcak su rezervlerinin (250°C'ye kadar) varlığının muhtemel olduğunu göstermektedir. Girdzor ve

Karkar jeotermal platformları Jermaghbyur'un 7 km güneybatısında, 2750-3100 metre rakımda Syunik sıradağlarının su yatağında bulunmaktadır. Ermenistan devlet bütçesi ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından finanse edilen Girdzor ve Karkar jeotermal platformları için jeofizik çalışmalar tamamlanmıştır. Jeotermal potansiyeli olan diğer sahalara Sisian, Vayots Dağı, Akna Gölü, Gholghat, Mukhan'dır (Armenian Energy Agency, 2021).

4.5. Biyogaz

Bir enerji kaynağı olarak biyo kütle kullanımı, Ermenistan'da düşük seviyededir. Hidro, termo ve nükleer enerji kullanarak gerekli miktarda elektriğin ayrıştırılması, bu elektrik kaynağının Ermenistan'daki gelişimini önemli hale getirmiştir. Gelişmiş yoğun tarım ve hayvancılığa rağmen Ermenistan biyogazın işlenmesi için malzeme eksikliğine sahiptir. Ülkede biyogazdan enerji elde etme süreci, son yıllarda bir miktar yoğunlaşmasına rağmen, henüz gelişiminin ilk aşamasındadır. Ermenistan'da bir güneş enerjili su ısıtma sistemi ile birlikte çiftlik hayvan gübresinden biyogaz üretimi için ilk tesislerden biri, 1998 yılında VISTAA uzman merkezinin desteğiyle Aparan'daki küçük bir sığır çiftliğinde kurulmuştur. Yeghvard'da ve Baghramyan köyünde güneş kolektörleri bulunmayan benzer tesisler de kurulmuştur (Davtyan, 2013: 44). Ermenistan, hayvancılık çiftliklerinde, Nubarashen çöp sahasında (Erivan kentinde) ve Aeratsia atık su arıtma tesisinde (Erivan kentinde) biyogaz temelli enerji üretimi potansiyeline sahiptir. 2010 yılında GEF/UNDP, birleşik kaynak potansiyeli 3,3 MW olan biyogazdan enerji projelerine potansiyel adaylar olarak üç hayvancılık çiftliğini belirlemiştir. Bu tesisler, Ermenistan'ın Lusakert kümes hayvanı çiftliğinde bulunan endüstriyel ölçekli tek biyogaz enerji santral özelliklerine sahip olacaktır (Foto 6) (Davtyan, 2013: 44).

Foto 6. Lusakert Çiftliğindeki Biyogaz Tesisinden Bir Görünüm.

Japon şirketi Shimizu, 2001 yılında Ermenistan hükümeti ve Erivan Belediyesi ile birlikte, Temiz Geliştirme Mekanizması (CDM) programı kapsamında bir dizi proje üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu projelerden en önemlisi, Nubarashen atık sahasından metan elde etme ve bunun bir enerji taşıyıcı olarak kullanılmasıdır (Akopyan, 2020: 23). Ermenistan'daki diğer potansiyel biyogaz enerji kaynağı Aeratsia atık su arıtma tesisidir. Tesis şu anda harap durumda olup, çalışamaz durumdadır (SREP, 2014: 25-26). Ülkede Biyogazın enerji taşıyıcısı olarak kullanımına ilişkin çalışmalar SolarEn şirketi tarafından yürütülmektedir.

5. Sonuç

Enerji tüketim hacimlerinin artmasına ve kamusal yaşamın farklı alanlarının enerjiye bağımlılığının artmasına paralel olarak, enerji mevcudiyeti ve güvenlik konuları dünya genelinde daha da önem kazanmıştır. Enerjinin kendi kendine yeterliliği, her ülke için enerji güvenliğinin nihai hedefidir ve bölgesel enerji merkezlerinin bütünleşmesi, enerji politikası esnekliğinin bir garantisidir. Ermenistan, metal ve metal olmayan hammaddeler açısından zengin olmasının aksine, ekonomik açıdan önemi ısıtılmış yakıt ve enerji kaynaklarına

sahip değildir. Ülke topraklarında, ekonomik önemi olmayan bazı uranyum rezervleri keşfedilmiştir. Ermenistan nihayetinde ithalat pahasına tüm enerji talebini karşılamak zorundadır. Yapılan hesaplamalar, mevcut enerji üretim tesislerinin %68,5'inin faaliyet gösterdiğini ve üretilen enerjinin %71,6'sının ithal edilen doğal gaz ve nükleer yakıtla üretildiğini göstermektedir. Aynı zamanda Rusya ve İran olmak üzere iki kaynaktan doğal gaz ithal edilirken, nükleer yakıt sadece Rusya'dan karşılanır. İran-Ermenistan doğal gaz boru hattı çapı küçüktür ve ithal ettiği doğal gaz ticari olmayan "gaz karşılığı enerji" kapsamında temin edilmektedir, bu nedenle Ermenistan'ın Rusya'ya güçlü bir enerji bağımlılığı içinde olduğu bilinmektedir. Jeopolitik olarak Ermenistan, Rusya'nın uluslararası arenadaki birkaç müttefiki ve ortağından biridir. Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki güvenliğinin sınırı, Rusya Federasyonu'nun güney sınırları ve fiili askeri koruma bölgeleri olan Abhazya ve Güney Osetya'nın sınırları boyunca uzanmaktadır. Ermenistan'daki 102. Rus üssünün varlığı devletin dış sınırlarının garantisidir. Ekonomik olarak Ermenistan Rusya'nın ticaret ortakları listesindedir. İnsani açıdan Rusya ve Ermenistan yakından ilişkilidir. Rusya 1,2 ile 2 milyon arasında Ermeni'ye ev sahipliği yapmaktadır. Tarihsel olarak Ortodoks Rusya, Ermeni Hıristiyanların savunucusuydu ve Ermenistan'dan birçok göçmen-devlet adamları, askeri liderler, bilim adamları, müzisyenler, sanatçılar Rus devletinin tarihinde önemli bir rol oynamışlardır. Ermenistan enerji sektörünün Rusya'nın tekelinde olması, Rus demiryollarının Ermenistan demiryolunun imtiyaz yönetimini devralması Rusya'nın ülke içinde konumunu daha da güçlendirmiştir. Ermenistan'ın enerji güvenliğini sağlaması ve güçlendirmesi uzun vadede Rusya karşısında siyasi hareket alanını aynı kalmasına hatta Rusya'ya olan bağımlılığının daha da artmasına sebep olacaktır. Rusya ile Ermenistan arasındaki jeopolitik, güvenlik, ekonomi ve insani bağlar gibi kilit alanlardaki ilişkilerin tarihi önemi ve geçmişi, Moskova'nın Kafkasya'daki askeri-politik varlığını garanti altına alabilecek stratejik bir ortağa ihtiyacı olduğu sürece mevcut işbirliği biçimi korunacaktır.

Ermenistan'da enerji üretim tesislerinin varlığı, ithal edilen enerji taşıyıcılarının arzında aksaklık yaşanması durumunda potansiyelini yitirmektedir ki bu da enerji güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturur. Ermenistan'ın enerji güvenliğinin zorunluluğu, uzun vadeli enerji geliştirme programı tarafından tavsiye edilen güneş ve rüzgâr enerjisi gelişiminin yapay yasal kısıtlaması yerine enerji depolama tesislerinin inşasına bağlıdır. Ülkenin enerjide kendi kendine yeterlilik seviyesinin artması, gelecekte sadece uygun fiyatlı ve sürdürülebilir enerji mevcudiyetini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda Ermenistan'ın enerjiye bağımlı olduğu ülkeler veya bölgesel birliklerle müzakerelerde konumunu önemli ölçüde güçlendirecektir.

Yenilenebilir enerjinin gelişimi, tüm dünyada pratik olarak yapıldığı gibi, öncelikle devlet düzeyinde desteklenmelidir. Bir bilgilendirme kampanyası yürütmek, topluma yenilenebilir ve alternatif enerji kaynaklarının avantajlarını, bu enerjinin faydalarını, çevre ve halk sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini ayrıntılı olarak sunulması gerekir. Yenilenebilir enerji sektöründe yer alan şirketlerin ve kuruluşların teşvik edilmesi, uluslararası pazara girmesi ve mevcut teknolojik gelişmeleri burada sunma potansiyelinin yaratılması gerekir. Ermenistan'da bulunan tüm yenilenebilir enerji kaynakları büyük bir potansiyele sahiptir ve uygun finansman ile ülkenin enerji arzına büyük katkı sağlayarak enerji bağımsızlık seviyesini artırabilir.

Ermenistan'da yenilenebilir enerji ile ilgili sorunlar şu şekilde sıralanabilir;

- Yenilenebilir enerji kaynakları tarafından üretilen enerji tüketimini/üretimini düzenlemek için depolama kapasitesinin olmaması,
- Hızlı yükleme / boşaltma yapabilen jeneratörlerin olmaması,
- RES bağlantı noktasının enerji nakil hatlarına uzaklığı.

Ermenistan güneşli gün sayısına sahip olmasına rağmen, konut ve küçük ölçekli güneş enerji üretimi, maliyeti nedeniyle ülke için hala ekonomik olarak uygun bir seçim değildir. Ancak su ve alan ısıtma için güneş enerjisinin kullanılması Ermenistan için uygun bir seçenek olabilir. Teorik olarak Ermenistan rüzgâr enerjisi üretimi için büyük bir kapasiteye sahiptir, ancak bu alanların çoğu kolay erişilebilir değildir. Rüzgâr santralleri ana yolların ve iletim hatlarından uzak olması sermaye maliyetlerinin artmasına neden olan unsurların başında gelir. Yenilenebilir enerji Ermenistan'ı enerji krizlerinden koruyup, ekonominin gelişmesini, devletin siyasi konumunu ve reformların sürdürülebilirliğinin artması açısından önem arz eder. Ermenistan'da rüzgâr enerjisinin gelişimi başlangıç aşamasındadır. Ülkede rüzgâr enerjisinin geleceği, SSCB tarafından geliştirilen enerji şebekesinden miras alınan Ermenistan'ın büyük rüzgâr santralleri geliştirilirse rüzgâr enerjisinin ülke enerjisine katkısının %17'ye kadar çıkacağı tahmin edilmektedir. Hidrojen, Ermenistan'da temiz sürdürülebilir enerjinin ana bileşeni haline gelebilir. Ermenistan bu alanda araştırma aşamasındadır. Ermenistan'daki hidrojen enerjisi uygulamalarının araştırılması, ekonomik açıdan karlı olamadığı için dış finansman ve metodik desteğe dayalı olarak küçük şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Ermenistan'da yenilenebilir enerjinin geliştirilmesinin olumlu ekonomik sonuçlarından bazıları şu şekilde sıralanabilir;

- Hem küçük hidroelektrik santralleri hem de güneş ve rüzgâr enerjisi kullanımıyla mümkün olan güvenilir ve uygun fiyatlı bir enerji tedariki sağlamak,
- İthal enerji kaynaklarının fiyatlarındaki dalgalanmaların uluslararası pazardaki olumsuz etkilerini azaltmak,
- Belirtilen uluslararası çevre yükümlülüklerine uygun olarak, geleneksel enerji kaynaklarının Ermenistan çevresi üzerindeki zararlı etkilerinin azaltılması,
- Yeni işlerin yaratılması (Üretim Operatörü, Enerji Uzmanı, Enerji Proje Mühendisi, Mekanikçi) ve yeni yatırımların çekilmesi ile yeni şirketlerin geliştirilmesi devlet bütçesindeki gelirlerin artmasına katkıda bulunması,
- Uluslararası pazarda yenilenebilir enerjiye olan yüksek talep göz önüne alındığında, kalkınma Ermenistan'daki bu endüstrinin kurulması, Ermeni şirketlerinin ihracat potansiyelinin artmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akopyan D.G. (2020). *Osobennosti Ispol'zovaniya Biogaza*. Sovremennyye Innovatsii № 1(35). 23-26. (Акопян Д.Г., Особенности Использования Биогаза, Современные инновации № 1(35)).
- Akova, İ. *Enerji ve Alternatif Enerji Kaynakları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Alternatif Enerji Kaynakları, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cografya_lisans_ao/enerji_ve_alternatif_enerji_kaynaklari.pdf Erişim Tarihi: 19.03.2021.
- An Energy Overview of the Republic of Armenia, (2021). General Information, http://www.geni.org/globalenergy/library/national_energy_grid/armenia/EnergyOverviewofArmenia.shtml Erişim Tarihi: 21.03.2021.
- Armenia-Country Commercial Guide (2020). *Energy*, <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/armenia-energy>. Erişim Tarihi: 10.01.2021.
- Armenian Energy Agency, (2021). Energy System Structure, https://energyagency.am/en/page_pdf/arevayin-energetika. Erişim Tarihi: 21.03.2021.
- Armstat (Ermenistan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi). (2021). *Ermenistan Nüfusu*, https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:KamXuFomJY8J:https://armstat.am/file/article/nasel_01.01.2020.pdf+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr. Erişim Tarihi: 09.05.2021.
- Asian Development Bank, (2021). *Power Transmission Rehabilitation Project (RRP ARM 46416-002) Sector Assessment (Summary): Energy, Sector Performance, Problems, and Opportunities*, <https://www.adb.org/sites/default/files/linked-documents/46416-002-ssa.pdf>. Erişim Tarihi: 20.03.2021.
- Aslanidze, A. (2016). *The Rol Of The Energy Charter In Promoting Electricity Cooperation In The South Caucasus*. Belgium: Energy Charter Secretariat Knowledge Centre.
- Curtis, G. E. (1994). *Armenia, Azerbaijan, and Georgia Country Studies*. Washington, D.C:Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Davtyan, V. (2014). Perspektivy Razvitiya Al'ternativnoy Energetiki Armenii. *Vestnik Inzhenernoy Akademii Armenii (Viaa) Yubileynyy Vypusk*, 72-76. (Давтян, В. Перспективы Развития Альтернативной Энергетики Армении., Вестник Инженерной Академии Армении (ВиАА).2014.Юбилейный Выпуск).
- Davtyan, V. (2019). *Geopoliticheskoye Izmereniye Energeticheskoy I Transportno-Logisticheskoy Bezopasnosti Armenii*. Yerevan: Yeglu Yayınevi. (Давтян В. Геополитическое Измерение Энергетической И Транспортно-Логистической Безопасности Армении, Ереван: Изд-во ЕГЛУ).
- Davtyan, V. (2012). Energeticheskaya Bezopasnost' Armenii I Geopoliticheskiye Interesy Rossii Na Yuzhnom Kavkaze. Yerevan: Antares. (Давтян, В. Энергетическая Безопасность Армении И Геополитические Интересы России На Южном Кавказе. Ереван: Изд-во —Антарес).
- Davtyan. V.S. (2013). Proizvodstvo Energiı Iz Biogaza Kak Odno Iz Klyuchevykh Napravleniy Razvitiya Al'ternativnoy Energetiki Armenii. *Vestnik Inzhenernoy akademii Armenii Spetsial'nyy vypusk*. (В.С. Давтян, Производство Энергии Из Биогаза Как Одно Из Ключевых Направлений Развития Альтернативной Энергетики Армении, Вестник Инженерной академии Армении. - 2013. – Специальный выпуск. / С. 44).
- Doğanay, H. Çavuş, A. (2011). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.
- Elliott, D. Schwartz, M. Scott, G. Haymes, S., Heimiller, D. George, R. (2003). *Wind Energy Resource Atlas of Armenia*. Springfield: U.S. Department of Energy.
- Gaginyan, R.X. (1996). *Relyef Armeniya i Vizmojnosti Ego İzpolzvaniya Dla Vetroenergetiki*, Uçeni Zapiski Erevanskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Yerevan.
- Gharabegian. A, Hambarian. A, Sondergaard. M, Touryan. K., (2012). Renewable Energy in Armenia. https://hetq.am/static/content/pdf/Renewable_Energy_in_Armenia_9-17-11.pdf. Erişim Tarihi: 02.03.2021
- Global Solar Atlas, (2021). Armenia-Mid-Size Maps, <https://globalsolaratlas.info/download/armenia> sitesinden değiştirilerek. Erişim Tarihi: 22.03.2021.

- Haçatryan, A. (2008). Energetika Armenii: Regionalniy İgrok Bez Sobstvenniy Energoresursov. *Tsentralnaya Aziya İ Kavkaz*, No: 5(59). 113-122.
- Hayastani Energetik Aylyntrank'y, (2019) Ermenistan'ın Enerji Alternatifi. <https://solaron.am/hayastani-energetik-aylyntranqy/>. Erişim Tarihi: 03.01.2021.
- Hayli, S. (2001). Rüzgâr Enerjisinin Önemi, Dünya'da Ve Türkiye'deki Durumu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (1). 1-26.
- Hovhannisyan, K. (2003). Sustainable Development and Energy Security in Armenia: a Step Towards Dilemma. Lund University International Master's Programme in Environmental Science. Master thesis. Lund.
- In-Depth Review of the Energy Efficiency Policy of Armenia. (2017). Brussels, Belgium: Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects PEEREA. <https://www.energycharter.org/media/news/article/in-depth-review-of-the-energy-efficiency-policy-of-armenia/>, Erişim Tarihi: 20.03.2021
- Krylov A.B. (2017). *Post-Soviet States: 25 years of Independent Development*. Vol. 2. South Caucasus Collection of articles. Moscow, IMEMO.
- Kupluhan, E. (2014). Enerji Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Güneş Enerjisinin Dünya'daki Ve Türkiye'deki Kullanım Durumu. *Coğrafya Dergisi*, 72. 70-98.
- Markarov, A. Davtyan V. (2018). The Energy Factor Of Armenia's Development In The New System Of Regional Interests. *Geoekonomika Energetiki, Spetsial'nyy Vypusk № 2*. Moskva.
- Markosyan H. A. (2018). The Role Of Renewable Energy In Ensuring Energy Security Of The Republic Of Armenia. *Региональные Проблемы Преобразования Экономики Dergisi*, №10. 222-229.
- Mapsland, 2021. Maps of Armenia. <https://www.mapsland.com/asia/armenia> sitesinden değiştirilerek. Erişim Tarihi: 11.05.2021.
- Odabashyan, V. Khachatryan, S. (2007). Renewal Of Energy In The Republic Of Armenia. *21- İ Bek Dergisi*, № 2 (6), 143-158.
- Opitz, P. (2015a). *Sustainable Energy Pathways In The South Caucasus: Opportunities For Development And Political Choices*. Tbilisi: Printed By Cezanne.
- Opitz, P. (2015b). Erneuerungsbedarf: Energiewirtschaft in Armenien, Aserbaidshan und Georgien. *Osteuropa*, Vol. 65, No. 7/10. 191-209.
- Özdaşlı, E. (2016). Kafkasya'nın Çernobil'i Metsamor Nükleer Santrali. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 50. 45-64.
- Policy Documentation Center. (2004). *Directions of Effective Integration of the Energy Systems of the South Caucasus Countries, Baku-Tbilisi-Yerevan: Entities of the Armenian Power Sector*. <https://core.ac.uk/reader/11870430>
- Rus Hidro, (2021). Generiruyushchiye Moshchnosti <http://www.rushydro.ru/activity/marketing/production/capacities/>. Erişim Tarihi: 23.03.2021.
- Sargsyan, V. Gevorgyan, S. (2007). Renewable Energy In Armenia: State-Of-The-Art And Development Strategies (Wind, Solar, And Hydrogen Energy). *J.W. Sheffield and Ç. Sheffield (eds.), Assessment of Hydrogen Energy for Sustainable Development*. 217-223.
- Sarkisyan, V. Gnuni T. S. (2009). Armyanskaya energosistema: sovremennoye sostoyaniye, perspektivy razvitiya, voprosy regional'noy integratsii. *Yevraziyskaya ekonomicheskaya integratsiya*, №4 (5). 102-120. (B. o. Sarkisyan, T. S. Gnuni, *Армянская энергосистема: современное состояние, перспективы развития, вопросы региональной интеграции, Евразийская экономическая интеграция*, №4 (5), ноябрь 2009).
- Schüürmann, D. (2015). *Länderprofil Armenien*. Berlin:Enviacon İnternational/Adelphi.
- Select Usa. (2021). *Armenia Country Commercial Guide-Armenia-Energy Sector*, <https://www.selectusa.gov/article?id=Armenia-energy-sector>. Erişim Tarihi: 21.03.2021.
- SREP *Republic of Armenia Scaling Up Renewable Energy Program. (2014)* Yerevan: Investment Plan for Armenia. <https://policy.asiapacificenergy.org/node/2241>. Erişim Tarihi: 12.02.2021.

- Vermishev, M. (2016). *Armenia's First Biennial Update Report*. Yerevan: Lusabats Publishing House.
- Vermishev, M.K. (2011). Armeniya: situatsionnyy analiz i v kontekste tseley initsiativy «Ustoychivaya energiya dlya vsekh» (SE4ALL). (M.K. Vermishev, Armenia: situatsionnyy analiz i v kontekste tseley initsiativy «Ustoychivaya energiya dlya vsekh» (SE4ALL). <http://www.nature-ic.am/res/SE4ALL%20Report%20%28RUS%29.pdf>. Erişim Tarihi: 10.02.2021.
- Vovaeviç, P.A. (2014). İzledovanie Resursov Vetrovei i Solneçnoy Energii Respubliki Armeniya i Razrabotka Rekomendatsiya Po Povişenno i Efektivnost. Natsionalni İzledovatelski Üniversitet MEİ. Moskva.
- Yılmaz, M. (2012). Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4 (2). 33-54.
- Zakharyan, G. A. (2017). Ekologo-Geograficheskiye Osobennosti Razvitiya Vozobnovlyayemoy Energetiki v iv Armenii, *Sankt-Peterburgskiy Gosudarstvennyy Universitet*, Yerevan. (Захарян Григор Арамович, Эколого-Географические Особенности Развития Возобновляемой Энергетики В Армении, Санкт-Петербургский Государственный Университет, Ереван-2017).
- Zeleneya Energetika/Novosti (2018). *Peremennaya Vozobnovlyayemaya Energetika V Armenii*, <https://eenergy.media/2018/12/06/peremennaya-vozobnovlyayemaya-energetika-v-armenii/>. Erişim Tarihi: 16.02.2021.

Atıf/Citation

Demir, M., (2021), Kars ilinde tarım faaliyetlerinin coğrafi esasları. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 77-106

KARS İLİNDE TARIM FAALİYETLERİNİN COĞRAFİ ESASLARI

Geographical Principles of Agricultural Activities in Kars Province

Doç.Dr. Mucip DEMİR*

Öz

Tarımsal üretim artan dünya nüfusunun ihtiyaçlarının karşılanmasında en önemli kaynak durumunda olup bu nedenle tarımsal alanda yapılan bilimsel araştırma çalışmalarının önemi her geçen gün artmaktadır. Bu çalışmada Kars ilindeki tarımsal faaliyetleri etkileyen tüm doğal ve beşeri çevre koşulları ile tarımsal üretim arasındaki ilişkilerin, etkileşimin ve dağılımının ortaya çıkardığı sonuçların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma büyük oranda saha çalışmalarına dayalı olarak elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Bu bilgiler çeşitli kuruluşlardan elde edilen belgeler, istatistiki veriler ve veri setlerinin çeşitli istatistiki yöntemlerle işlenmesiyle oluşturulmuş harita, şekil gibi unsurlar kullanılarak somutlaştırılmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen tüm veri ve bilgiler çalışmanın ana amaçları doğrultusunda değerlendirilmiş ve ortaya sonuçlar konmuştur.

Kars İli ortalama 1971 metre irtifaya sahip denizel etkilere kapalı yüksek bir plato sahasında yer almaktadır. Bu temel nedene dayalı olarak il genelinde uzun yıllar (1970-2019) ortalamalarına göre yıllık sıcaklık ortalaması 5,4 °C yıllık yağış ortalaması 513 mm olup diğer iklimik elemanlara ait değer ortalamaları da İlde sert karasal iklim koşullarının hâkim olduğunu göstermektedir. Bu duruma paralel olarak İlde bitkisel üretim faaliyetleri oldukça kısıtlanmış olup üretimi yapılabilecek tarım ürünlerinin çeşitliliği, tarımsal üretim verimi ve elde edilen tarımsal hasıla ülkemizdeki benzer koşulların hakim olduğu alanlara nispetle oldukça düşük düzeydedir.

Anahtar Kelimeler: Kars İli, Tarım, Tarımsal Üretim,

Abstract

Agricultural production is the most important resource in meeting the needs of the increasing world population, so the importance of scientific research studies in the agricultural field is increasing day by day. In this study, it is aimed to examine the results of the relations, interaction and distribution between all natural and human environmental conditions affecting agricultural activities in Kars Province and agricultural production. This research is largely based on information obtained from field studies. This information has been concretized by using elements such as maps and figures created by processing documents, statistical data and data sets obtained from various institutions with various statistical methods. All data and information obtained from these studies were evaluated in line with the main objectives of the study and the results were presented.

Kars Province is located on a high plateau area with an average altitude of 1971 meters, which is closed to marine effects. Based on this fundamental reason, the average annual temperature is 5.4 °C according to the averages of long years (1970-2019) and the average annual precipitation average of 513 mm in the province shows that harsh terrestrial climatic conditions prevail in the province. In parallel with this situation, crop production activities in the province are very limited and the variety of

* Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, mucipdemir@hotmail.com, 0000-0003-1122-2664

agricultural products that can be produced, agricultural production yield and agricultural output are at a very low level compared to the areas where similar conditions prevail in our country.

Keywords: *Kars Province,, Agriculture, Agricultural Production,*

1. Giriş

Toprağı işlemek, ondan ürünler elde etmek olarak en geniş şekliyle tanımlanan tarım ya da ziraat günümüzde bu tanımın oldukça dışına taşmıştır. Bugün gelinen noktada tarım bir yanında toprağa dayalı faaliyetler ve hayvancılıkla birlikte su ürünleri üretimi, ormancılık avcılık, kültür mantarcılığı, arıcılık, ipek böcekçiliği, bağcılık şeklinde tarımsal faaliyetler ve topraksız tarım ile organik tarım aşamalarına da ulaşmış bulunmaktadır (Bulut., 2006 s,1). Tarımın anlamı ve kapsamı günümüze dek sürekli olarak genişlemiş olmasına rağmen tarım bilimciler arasında tarımın sadece toprağa dayalı olarak yapılan üretim şekli olarak tanımlanması görüşü giderek yaygınlık kazanmaktadır. Dolayısıyla doğrudan toprak kullanılarak üretim yapılmayan ancak tarımla ilişkilendirilen hayvancılık, su ürünleri avcılığı ve üreticiliği vb. üretim türleri tarımın Türkçe tarı (darı) - "ekin ekme, saçmak" fiilinden +Im anlam kökünden gelen (tara- dara toprağı taramak sürmek) ve Arapça zr^f kökünden gelen zirā^at". (ekin ekme, tohum saçma) (Etimoloji Türkçe, 2020) anlamlarıyla örtüşmemekte olup bu nedenle bu gurup faaliyetler, tarım dışı üretim faaliyetleri olarak nitelenmek doğru olacaktır.

Dünyada doğrudan toprak kullanılan tarımsal faaliyetlerin geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanoğlunun en önemli uğraşı olmasının belli başlı sebepleri vardır. Bunlar;

- Dünya genelinde İktisadi faaliyet kolları arasında halen en fazla nüfusu barındıran sektör tarımdır. Dünya da halen 8.000.000.000'ı bulan nüfusun % 60' geçimlerini tarım ekonomisine bağlı olarak sürdürmektedir (FAO, 2020)
- Tarım; ticaret ve sanayi sektörlerini de geniş ölçüde destekleyen ve bu sektörlerin gelişiminde de başrol oynayan bir üretim alanıdır. Bu bakımdan Dünyada ki birçok üretim kolu hammadde ve girdiler bakımından halen tarım faaliyetlerine bağımlılık göstermektedir (Doğanay, 2011, s, 205).
- Tarım faaliyetleri Dünyada halen en geniş alanı kullanan üretim türüdür. Dünya genelinde halen mevcut kara alanlarının % 25'i tarım faaliyetlerine ayrılmış durumdadır (FAO, 2020).
- Dünyadaki tüm üretim faaliyetleri içinde doğayla en ilişkili ve en uyumlu sektör tarım sektörüdür. Tarımsal üretim teknikleri günümüzde değişim göstermiş olsa ve tarımsal üretim nispeten doğal koşulların kontrolünden çıkarak doğal çevreye zarar vermeye başlamış olsa bile tarım faaliyetleri tüm ekonomik sektörleri içinde halen en çevreci sektör olma özelliğini korumaktadır (Doğanay, 2011, s, 205).

Tarımın bu kavramsal farklılıkları ve faydalılıklarıyla birlikte artan Dünya nüfusu ve insan ihtiyaçları ister doğrudan toprağa dayalı tarımsal üretimle, isterse doğrudan toprağa dayanmayan ancak klasik tarımsal faaliyetlerinden beslenen hayvancılık, su ürünleri gibi üretimlerden karşılansın sonuçta toprağa dayalı esas tarım faaliyetlerinin önemi giderek artmaktadır. Buna rağmen tarımsal üretim başta iklimik istikrarsızlık, toprak verimsizliği, su yetersizliği gibi yerel coğrafi koşullardan ve diğer yerel beşeri özelliklerden olumsuz şekilde etkilenmektedir. Bu nedenle artan nüfusun beslenmesi ve tarıma dayalı diğer ihtiyaçlarının giderilmesi zorlaşmaktadır. Bu zorlukları aşmak ve tarımsal üretimi arttırmak için başta yerel coğrafi koşulların tarımsal üretim ve verime etki eden olumsuzluklarını gidermek amacıyla dünya genelinde önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Böylece gerek nüfusun ihtiyaçları karşılanmaya çalışılırken gerekse tarım faaliyetlerinin büyük kısmının yapıldığı kırsal alanlarda kırsal kalkınma sağlanmaya çalışılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan günümüze dek geçen yaklaşık bir asırlık sürede ekonomik faaliyetlerin önemli kısmı sürekli olarak toprağa dayalı tarımsal faaliyetlere bağımlılık göstermiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ülke nüfusunun neredeyse tamamı tarımsal faaliyetlere dayalı olarak kırsal alanlarda yaşarken tarımın ülke ekonomisindeki payı da neredeyse % 100'dür. Günümüzde ise ülke nüfusunun ancak % 21'i tarımsal faaliyetlere dayalı olarak kırsal alanlarda yaşamakta olup tarımın ülke ekonomik sektörleri içindeki payı diğer sektörlerin gelişimiyle % 7'ye gerilemiş ancak tarımsal üretim miktarı, ürün verimliliği ve elde edilen gelir artmıştır. Türkiye'de başta temel insani ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olarak toprağa dayalı tarımsal faaliyetlere devlet politikalarında ayrı bir önem verilmiş kalkınma planlarında tarıma dayalı kalkınma anlayışı benimsenmiştir (Tarım Bakanlığı 2019). Bu amaçla Türkiye'de tarımın geliştirilmesi için başta Tarım ve Orman Bakanlığı ve Üniversiteler bünyesinde çok önemli bilimsel çalışmalar yapılmış bu çalışmalardan elde edilen sonuçlara dayalı olarak toprağa dayalı tarımsal faaliyetler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda tarımsal üretimi etkileyen doğal ve beşeri çevre faktörlerinin belirlenmesi ve birbirleriyle ilişki ve etkileşimlerinin incelenmesi son derece önemli olup bu çalışma bu amaçlara yönelik olarak Coğrafya biliminin Tarım Coğrafyası bakış açısıyla yapılmıştır

2. Amaç, Veri ve Yöntem

Kars ilindeki tarımsal faaliyetleri etkileyen tüm doğal ve beşeri çevre koşulları ile tarımsal üretim arasındaki ilişkilerin ve etkileşimin ortaya çıkardığı sonuçların ildeki dağılımının incelenmesi, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Araştırma çok çeşitli istatistikî verilerin kullanılması nedeniyle büyük oranda nicel özellik göstermekte olup bu verilerin saha verileriyle birlikte değerlendirilmesi sonucunda betimsel karakter taşımaktadır.

Araştırmaya literatür incelemesiyle başlanmıştır. Bu kapsamda araştırma konusu ve araştırma sahasıyla ilgili mevcut ve elde edilen ön bilgiler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonrasında araştırma alanı olarak belirlenen Kars İline ait tarımsal faaliyetler ve üretime ait teknik ve istatistikî veri ve bilgilerin elde edilmesi amacıyla konuyla ilgili resmi ve sivil ilgili kuruluşlar ziyaret edilerek araştırma da gerekli bilgi ve belgelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi sonrasında ilde tarım yapılan alanların temel doğal çevre özelliklerinin belirlenmesi amacıyla mevcut tarımsal üretim ve etkileyen doğal çevre koşullarının işlendiği çeşitli ölçekteki haritaların incelenmesiyle sahadaki ana tarımsal özellikler tespit edilmiştir. Bu ön çalışmalar sonrasında İlde tarımsal ürünlerin üretim süreçlerinin doğal ve beşeri çevreyle olan ilişkileri ve etkileşiminin belirlenmesi için, 2018-2019 yıllarının tümüne yayılan saha gözlem ve inceleme çalışmaları yapılmıştır. Saha çalışmaları sonrasında elde edilen tüm bilgiler değerlendirilerek bu kapsamda İldeki tarımsal faaliyetleri etkileyen doğal ve beşeri çevre özelliklerinin çalışmanın amaçları doğrultusunda somut hale getirilmesi için;

Yerel; Topografik, iklimik, edafik koşulları işleyen altlık haritalarının oluşturulması amacıyla Alos Palsar 12,5 m yüksek çözünürlüklü, DEM uydu görüntü veri seti NASA Earth Data internet sitesi üzerinden elde edilerek araştırma amacına uygun şekilde işlenerek çeşitli özelliklerdeki haritalara dönüştürülmüştür. Bu haritaların işlenmesiyle elde edilen veriler konuyu sayısal bakımdan daha da somutlaştıracak şekil ve grafiklere dönüştürülmüştür.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü, FAO, CLİM WAT, veri tabanları kullanılarak İldeki tarımsal üretimi ve faaliyetleri birincil derecede etkileyen iklimik durumu işleyen veriler elde edilmiştir. Bu verilere dayalı olarak uzun yıllar sıcaklık ve yağış ortalamalarını gösteren haritalar oluşturularak elde edilen veriler ayrıca grafik ve şekillere dönüştürülmüştür.

İldeki arazi kullanımı ve dağılımının belirlenmesi için CORİNE 2018 (Coordination of Information on the Environment) raster veri seti kullanılarak İl arazi kullanımı ve dağılımı haritası oluşturularak elde edilen veriler ayrıca şekil ve grafiklere dönüştürülmüştür.

Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğünden temin edilen 1/25 000 Ölçekli Türkiye Coğrafi Toprak Veri Tabanı Kars paftalarının işlenmesiyle, Kars ilinde tarımsal faaliyetlerin temelini teşkil eden tarımsal toprakların dağılımını, çeşitli özelliklerini ve arazi kullanımını gösteren haritalar oluşturulmuştur. Bu haritalar üzerinden elde edilen veriler şekil ve grafiklere dönüştürülmüştür.

İldeki uzun yıllar boyunca tarımsal üretimde meydana gelen değişimlerin tespit edilmesi amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Kars Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğünde elde edilebilen istatistikî veriler araştırma hedeflerine uygun şekilde işlenerek kullanılmıştır. Bu kapsamda İldeki bazı ilçelerdeki tahıllar, yem bitkileri ve meyvecilik üretiminin çeşitli yıllardaki durumuna dair eksik veriler enterpolasyonla hesaplanmıştır. Aynı kapsamda aynı kuruluşlardan talep edilen ve İl tarımında çok önemli bir yer tutmayan sebze üretimine ait veriler kısmen elde edilmiş ancak veriler üzerinde yapılan istatistikî güvenilirlik çalışması sonucu bu verilerin araştırmada doğrudan kullanımından vazgeçilmiştir. İldeki tarım için büyük önem arz eden kimyasal gübre ve kimyasal tarım ilaçları kullanımının yıllara ve kırsal yerleşimlere göre dağılımına dair veriler ise bu kurumların yanı sıra İl Ziraat Odası Başkanlığından da talep edilmesine rağmen elde edilememiştir. Bu verilerin küçük bir kısmı çeşitli raporlardan ve kaynaklardan derlenerek kullanılmıştır.

Kars İl Tapu ve Kadastro Müdürlüğünde yapılan çalışmalarla Kars ilinde tarımsal üretiminin Köy ve köy altı kırsal yerleşimlere göre dağılımının belirlenip haritalandırılması amacına yönelik olarak bu yerleşimlere ait raster formatlı idari sınır haritaları elde edilmiştir. Bu haritaların ayıklanıp sayısallaştırılmasıyla vektör formatlı Kars Kırsal İdari Bölünüm haritası oluşturulmuştur. Ancak İldeki ilgili kuruluşlarda köy ve köy altı yerleşimlere ait bu nitelikte tarımsal üretim verilerinin bulunamaması nedeniyle bu haritalar işlenmeyerek kullanılamamıştır. Bu nedenle tüm tarımsal üretim verileri ancak ilçeleri düzeyinde ele alınmıştır.

Çalışmanın nihayet aşamasında elde edilen tüm bilgiler çalışmanın giriş aşamasında belirtilen hedefler doğrultusunda coğrafya bilimi ilkeleri ışığında değerlendirilerek kaleme alınmıştır. Araştırmanın sonuç bölümünde elde edilen bilgiler ışığında, ildeki tarımsal üretime ait değerlendirmeler yapılmıştır.

3. Araştırma Alanının Sınırları ve Başlıca Özellikleri

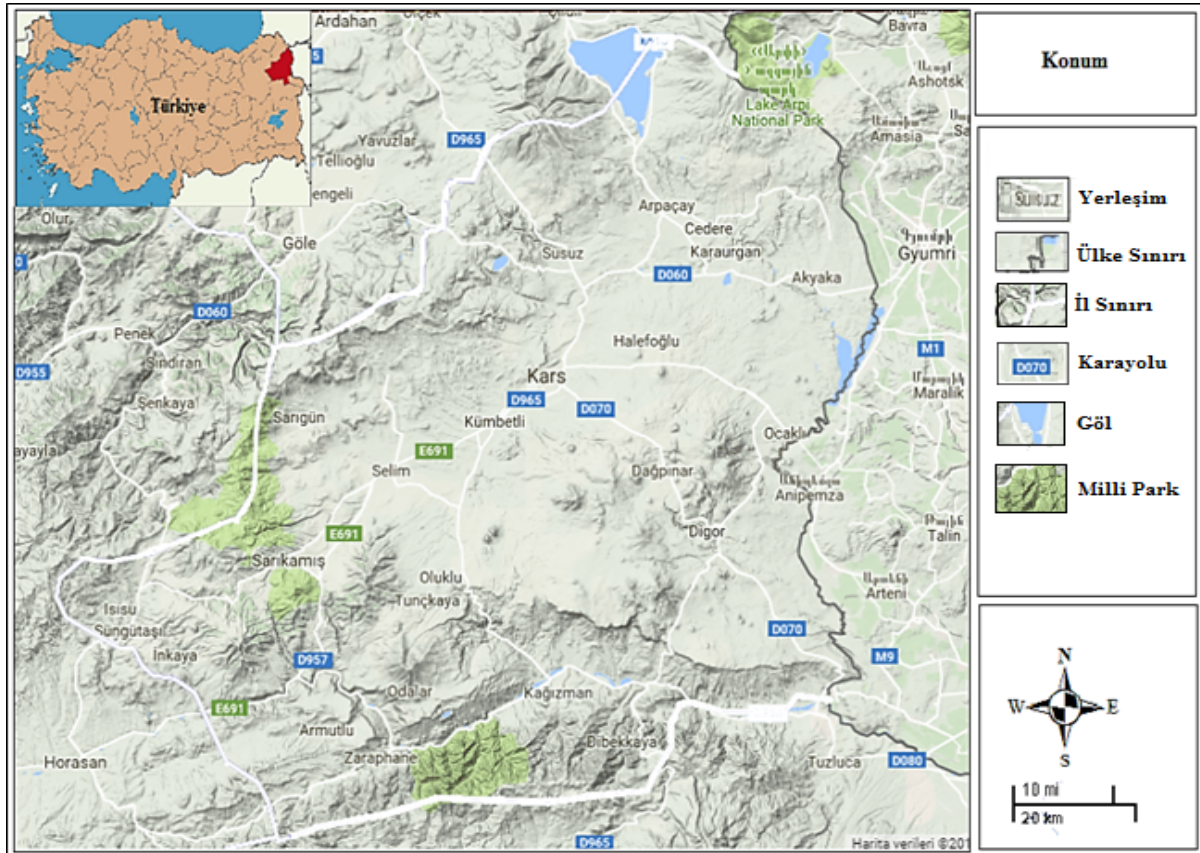
Araştırma konusunun lokasyonunu oluşturan Kars İli, Kuzeydoğu Anadolu'da Erzurum Kars bölümünün Kars yöresi dâhilinde yer almaktadır. İl; kuzeyde Ardahan, doğuda Ermenistan'ın Shirak yönetim bölümü, güneydoğuda Iğdır, güneyde Ağrı, batıda ise Erzurum illeri idari alanları arasındaki 10.139 km² alana sahiptir (Demir, 2013, s.1,2). (Şekil 1) . İl, Merkez, Sarıkamış, Kağızman, Selim, Susuz, Arpaçay, Akyaka ve Digor olmak üzere 8 ilçeye sahip olup bu ilçelere bağlı 383 köy ve 55 mahalle bulunmaktadır (HGK, 2014, s.8). (Şekil 1)

Kars İli çok farklı tarımsal karakteristikler göstermese de doğal çevre koşullarının baskın etkisiyle genel olarak; batı ve güneydeki Dağlık Alanlar, İlin merkezi kısmındaki bulunan Yüksek Plato sahası ve İlin güneyindeki Aras Vadisi olarak üç ayrı alana ayrılmaktadır.

İlin dağlık alanlarını İli batıdan çevreleyen Allahuekber Dağları ve İli güneyden çevreleyen Aras Güneyi Dağları oluşturmaktadır. Ortalama irtifası 3000 metreyi aşan bu dağlık alanlarda irtifa ve karasallık etkisiyle İl genelinde etkili olan sert karasal iklim koşullarının en ağır türü yaşanmakta olup arazi yılın büyük kısmında donmuş durumda bulunmaktadır. Bu alanlarda çok kısa geçen yaz döneminde bitkisel üretim faaliyetleri icra edilememekte olup sadece hayvancılık faaliyetleri yapılabilmektedir. (Demir, 2016).

İlde tarımsal faaliyetlerin büyük kısmı İl yüzölçümünün % 66'sını oluşturan Kars platosunda sürdürülmektedir. Plato alanında olumsuz iklimik koşullar nedeniyle klasik tarım faaliyetleri oldukça kısıtlanmış olup üretimin büyük kısmı hayvancılık faaliyetlerine yönelik olarak, Tahıllar ve yem bitkileri üretimine dayanmakta olup ürün verimi oldukça düşüktür. Bu nedenle beşeri ve ekonomik faaliyetler verimliliği düşük olsa da büyük oranda büyükbaş mera hayvancılığına dayanmaktadır (Demir 2016).

İlde morfolojik bakımdan üçüncü bir grup arazi Kağızman ilçesi ve kırsal yerleşimleriyle Digor ve Sarıkamış ilçelerine ait bir kısım kırsal yerleşimin yer aldığı batı Aras Vadisinde bulunmaktadır. Bu alanda; eğiminin düşük olduğu belli yerlerde alüvyon örtüleri üzerinde düşük verimli meyve-sebzecilik üretimi, miyosen yaşlı tuzlu, alkali çökeller üzerinde gelişmiş kahverengi bozkır toprak özelliği gösteren bu nedenle tarımın kısıtlandığı vadi yamaçlarında ise küçükbaş hayvancılık faaliyetleri yapılabilmektedir (Atalay,2003).

Şekil 1. Kars İli ve Çevresinin Lokasyonu (www.mapsgoogle.com. Programı Kullanılarak Oluşturulmuştur).

4. Bulgular

4.1. Kars İlinde Tarımsal Faaliyetleri Etkileyen Doğal Çevre Faktörleri

4.1.1 Topografik Özellikler

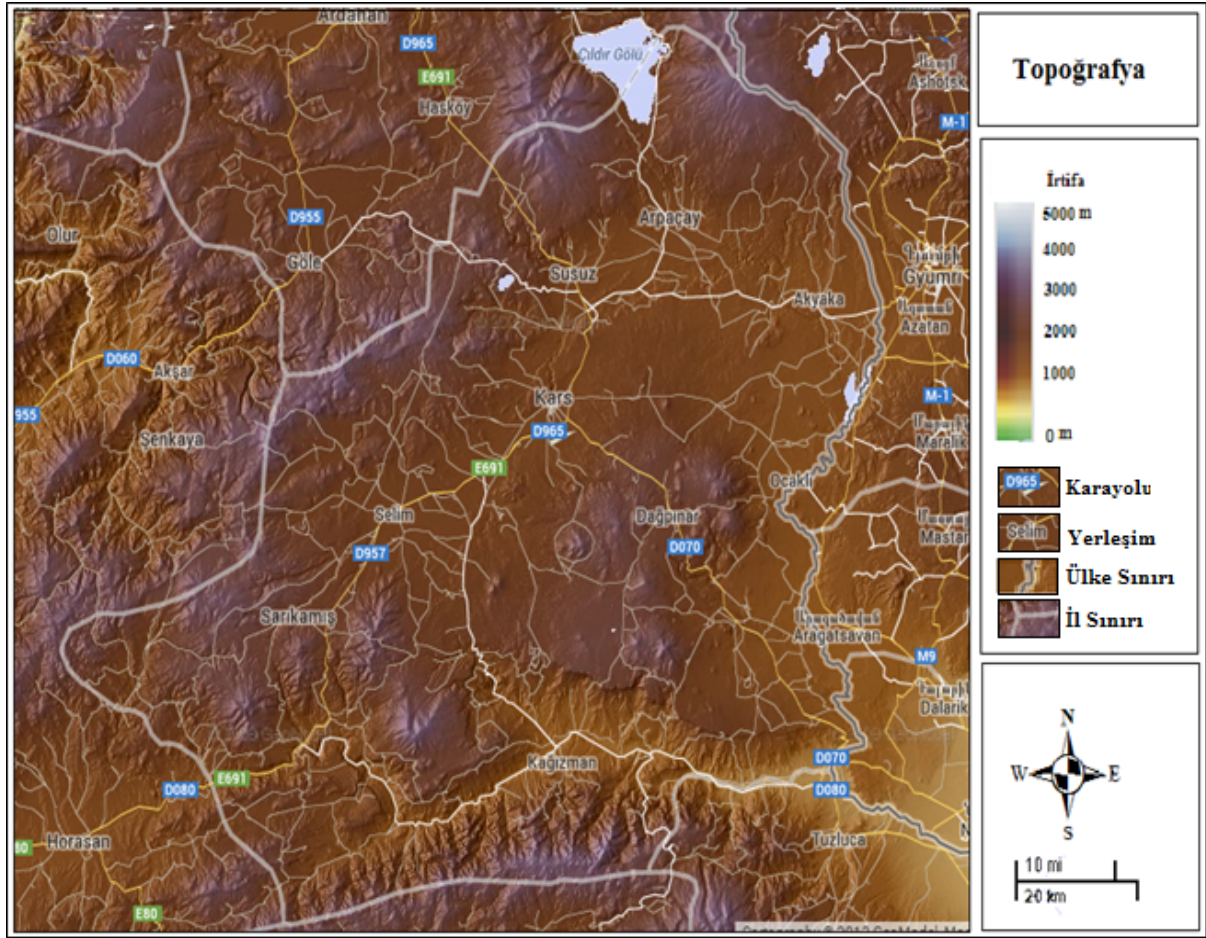
Kars ilinde tarımsal faaliyetler etkileyen en önemli topografik unsur, İlin Türkiye ve Doğu Anadolu bölgesine nispetle bile oldukça yüksek olan irtifasıdır. Kars İlinin 10.139 km² (HGK, 2019) olan yüzölçümünün % 18'ini oluşturan 1850 km² arazisi ortalama 950-1500 metre irtifa basamağında, % 35'ini oluşturan 3540 km² arazisi 1500-2000 metre irtifa basamağında % 34'ünü oluşturan 3482 km² arazisi 2000-25000 metre irtifa basamağında, % 11'ini oluşturan 1150 km² arazisi 2500-3000 metre irtifa basamağında yer alırken ilde 3000 metre üzerinde irtifaya sahip arazilerin oranı % 1,5'tir. İl genelinde bu sonuçla ortalama irtifa 1971 metre olup bu irtifa ortalaması tarımsal faaliyetler için önemi unsurlardan olan başta sıcaklık ve yağış olmak üzere diğer iklimatik koşulları oldukça olumsuz etkileyerek İldeki tarımsal ürün çeşitliğini, üretimi ve verimi kısıtlamaktadır. İlin büyük kısmını oluşturan Kars Platosunun tekdüze morfolojisi nedeniyle irtifa değerlerinin dağılımı genel olarak homojenite göstermektedir (Şekil 2, Şekil 3).

İlde tarımsal üretimi etkilemesi bakımından en yüksek irtifa ortalamasına 2133 metre ile Sarıkamış İlçesi sahiptir. İlçe eğim değerlerinin de fazla olması nedeniyle tarımsal üretime etkiyen başta sıcaklık ve yağış değerleri olmak üzere diğer iklimatik koşullar bakımından da oldukça olumsuzluk göstermekte olup bu nedenle il genelinde tarımın en kısıtlı yapıldığı alan durumundadır. İlde Sarıkamış'tan kuzeydoğuya doğru gidildikçe Kars Platosunun irtifa ve eğimi tedricen azalmaktadır. Bu yönde Selim İlçesi geneli ortalama 2104 metre irtifaya sahipken daha doğusunda Merkez İlçesi geneli ortalama 1916 metre irtifaya, en doğudaki Akyaka ilçesi geneli 1634 metre ortalama irtifaya sahiptir. İldeki irtifa değerlerinin kuzeydoğuya gidildikçe tedricen azalması nedeniyle lokal sıcaklık ortalamaları azda olsa artmakta bu nedenle tarımsal üretim faaliyetleri için düşük düzeyde de olsa daha elverişli koşullar oluşmaktadır. Bu durum sonucunda İldeki birçok tarımsal ürünün verimi diğer koşullar hariç tutulduğunda irtifanın yüksek olduğu Sarıkamış'tan, irtifanın düşüp sıcaklığın artış gösterdiği güneybatıdaki kuzeydoğudaki Akyaka yönüne doğru artış göstermektedir (Şekil 2, Şekil 3).

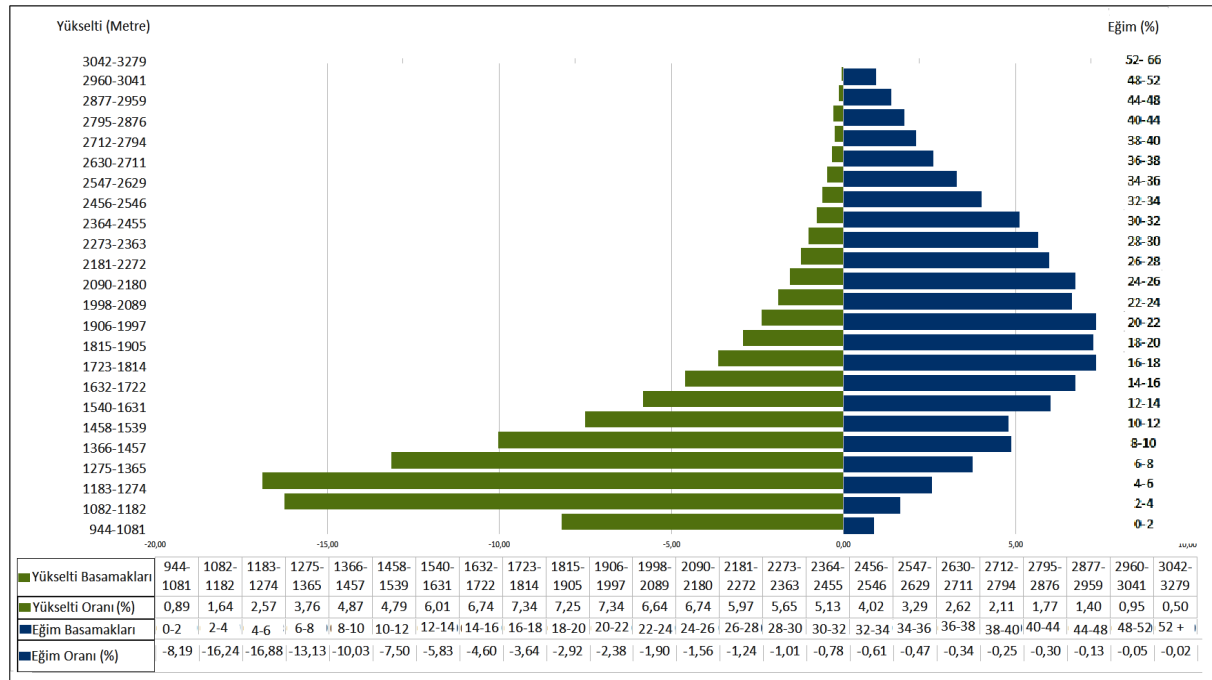
İlde irtifa değerleri bakımından tarıma en elverişli alanlara, İlin güneyinde bulunan, batı-doğu doğrultusunda akış gösteren Aras Nehri ve kolları tarafından plato sahasının derin şekilde aşındırılmasıyla oluşmuş Aras Vadisi sahiptir. Aras vadisi en batıda Erzurum'un Horasan ilçesinde 1542 metre taban irtifasına sahip olup daha doğuda Kağızman ilçe merkezi önünde taban irtifası 1170 metreye, İlin en doğusundaki Digor'un Halıkışlak köyü civarında taban irtifası 985 metreye düşmektedir. Aras vadisinin İl toprakları dahilindeki ortalama irtifası 1214 metredir. İrtifa ortalamalarının, Aras Vadisinde İl geneline nispetle oldukça düşük değerler göstermesi bu alanda sıcaklık değerlerinin İl geneline nispetle daha yüksek olmasına neden olmaktadır. Buna rağmen bu alanda genel arazi eğiminin fazla olması nedeniyle tarımsal üretim kısıtlanmaktadır. Bu alandaki yamaçların daha düşük eğimli uygun kesimlerinde tahıl ve yem bitkileri, alüvyal vadi tabanlarında ise kısmen bağ bahçe-sebze üretimi yapılabilmektedir (Şekil 2, Şekil 3).

Kars ilinde tarımsal üretimi etkileyen diğer bir unsur tarımsal arazilerin genel eğimidir. Büyük kısmı Kars-Ardahan plato sahasında yer alan İlin 10.139 km² (HGK, 2019) olan toplam yüzölçümünün % 8'ini oluşturan 835 km² arazisi % 0-2 eğime, % 16'sını oluşturan 1656 km² arazisi % 2-4 eğime, % 17'sini oluşturan 1724 km² arazisi % 4-6 eğime, % 13'ünü oluşturan 1339 km² arazisi % 6-8 eğime, sahip olup İlde % 10'dan daha büyük eğim değerine sahip araziler toplam il yüzölçümünün % 35'ni oluşturmaktadır. İl arazisinin genel olarak fazla eğimli olmaması tarımsal faaliyetler için uygun koşullar oluştururken bu duruma bağlı olarak başta tahıllar, yem bitkileri ve yumrulu kök bitkileri gibi diğer birçok bitkisel üründe tarımsal mekanizasyona uygun koşullar bulunmaktadır (Şekil 2, Şekil 3).

İlde eğim bakımından tarımsal faaliyetlere en uygun araziler İl yüzölçümünün % 82'sini oluşturan Kars yüksek platosu üzerindeki Kars Merkez İlçesi ve yakın çevresindeki Selim, Arpaçay, Akyaka, Susuz ilçelerinde bulunmaktadır. Bu arazinin büyük kısmı pliyosen yaşlı bazaltik volkanik örtüyle ve kısmen de neojen yaşlı göl çökelleri ve Kuaterner yaşlı alüvyonlarla örtülüdür (MTA, 2008). Bu alan bu özelliği yanında tahıllar, yem bitkileri ve yumrulu kök bitkileri için tarımsal mekanizasyona oldukça uygun eğim değerlerine sahip olup bu nedenle İldeki ana tarımsal üretim alanını oluşturmaktadır. İlde eğim değerlerinin fazlalığı nedeniyle tarımsal faaliyetlere ve tarımsal mekanizasyona en elverişsiz sahalara İlin güneyinde bulunan Kağızman ilçesi ve kırsal yerleşimleriyle Digor ve Sarıkamış ilçelerine ait bir kısım kırsal yerleşmenin yer aldığı batı doğu yönünde uzanan Aras vadisi oluşturmaktadır. Aras nehri tarafından Kars volkanik platosunun derin şekilde yarılmasıyla oluşan vadiye, düşey irtifa farkının ortalama 100 metrenin üzerinde olması ve vadi yamaçlarında eğim değerlerinin oldukça yüksek olması nedeniyle Kağızman ilçe merkezi civarı haricinde arazi eğimi tarımsal faaliyetlere çok uygun değildir (Şekil 2, Şekil 3).

Şekil 2. Kars İli ve Çevresinin Topografyası

Şekil 3. Kars İlinde İrtifa ve Arazi Eğiminin Dağılışı (Alos Palsar DEM uydu görüntü veri seti kullanılarak hesaplanmıştır).

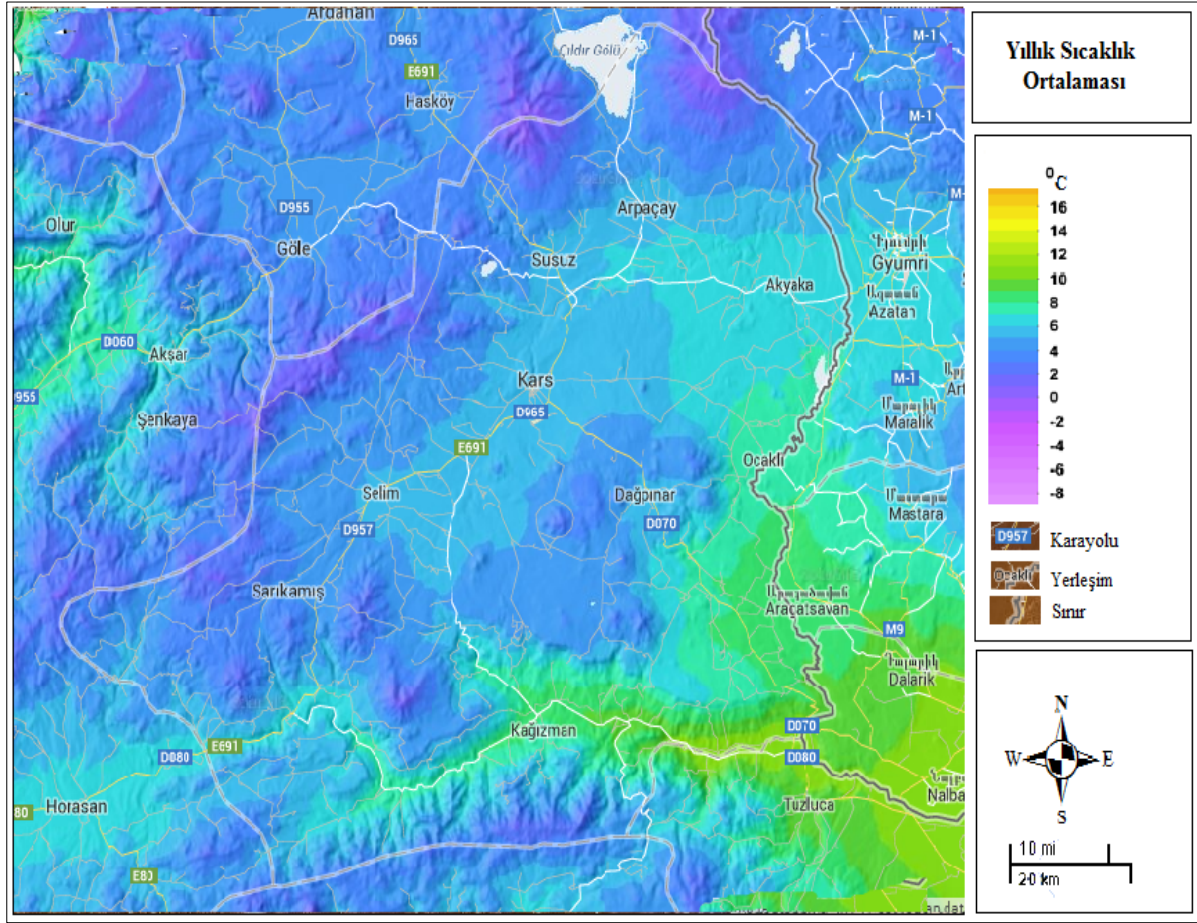
4.1.2. Klimatik Özellikler

Kars İli 1971 metre ortalama irtifaya sahip denizel etkilere kapalı yüksek bir plato sahasında yer almaktadır. Bu temel nedene dayalı olarak uzun yıllar (1970-2019) ortalamalarına göre İl geneli yıllık sıcaklık ortalaması 5,4 °C yıllık yağış ortalaması 513 mm olup İlde sert karasal iklim koşulları hâkimdir (DMİGM 2019). Bu iklimik duruma bağlı olarak İlde üretimi yapılabilecek tarım ürünlerinin çeşitliliği oldukça sınırlıyken tarımsal üretim verimi ve elde edilen hasıla ülkemizdeki benzer koşulların hakim olduğu alanlara nispetle oldukça düşük düzeydedir. Diğer yandan İlde uzun yıllar ortalamalarına göre iklimik bakımdan yıllara göre önemli düzeyde istikrarsızlık görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak sürdürülen tarım üretimi, verimi ve hasılası da yıllara göre önemli oranda istikrarsızlık göstermekte olup, işletme tipi ekonomik tarım yerine aile geçim tipi tarımsal işletme yapısı gelişmiştir. İlde iklimik durumun tarımsal üretimi olumsuz etkilemesi sonucunda bitkisel tarım faaliyetleri yerine, aynı iklimik faktörlere dayalı olarak düşük verimli hayvancılık üretimi ön plana çıkmış klasik bitkisel üretim faaliyetleri ikincil ya da yardımcı geçim faaliyeti haline gelmiştir.

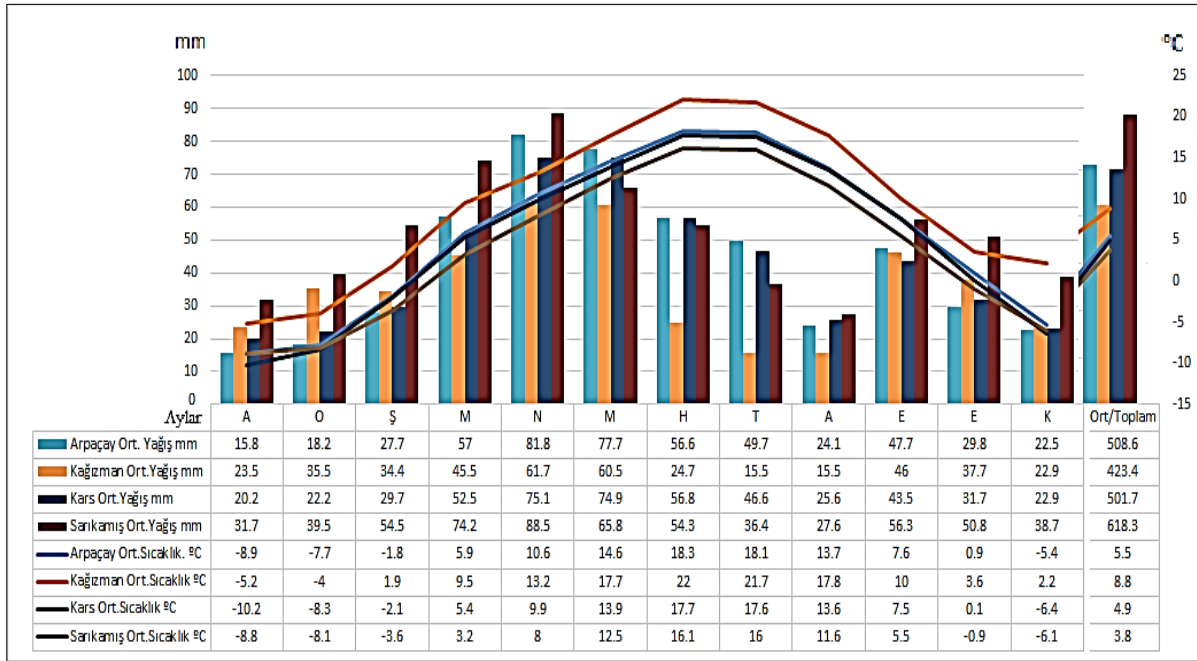
İldeki tarımsal faaliyetleri etkileyen en önemli faktör durumundaki iklimik koşulları genel olarak uzun, soğuk ve kurak geçen kış dönemi, kısa, serin ve nispeten yağışlı geçen ilkbahar-yaz dönemi olarak iki periyotta incelemek mümkündür. Kars İli ve yakın çevresinde kış karakteristikleri taşıyan dönem ekim ayı ile başlayıp nisan ayı başlarına kadar sürmektedir. Yaklaşık 180-210 gün sürmekte olan kış döneminde hava sıcaklığı 0°C'nin oldukça altında seyretmektedir. Kış döneminde İlin çoğunlukla Sibirya yüksek basıncının etkisinde bulunması nedeniyle yağış bakımından kuraklık yaşanmakta olup bu dönemde uzun yıllar ortalamalarına göre yıllık toplam yağışının % 28'ini oluşturan 170 mm yağış meydana gelmektedir (DMİGM 2019). (Şekil 4, Şekil 5). İlde oldukça soğuk geçen kış döneminde tarımsal üretim; kışlık ekimi yapılmış bazı tahıl türleri ve Aras Vadisinde kış donlarına karşı kısmen korunmuş vadi tabanlarında bulunan meyve ağaçlarının pasif yaşam faaliyetleri dışında neredeyse tamamen durmuş durumdadır.

İl genelinde tarımsal faaliyetler hava sıcaklıkların 0°C üzerine çıkmaya başlayıp ilkbahar karakteristiklerinin görülmesiyle nisan ayının ilk günlerinde başlamakta olup bu durum sıcaklıkların 0°C altına düşmeye başladığı ekim ayı başlarına kadar devam etmektedir. Yaklaşık 150-180 gün süren bu dönemin başlarında İl genelinde ortalama günlük sıcaklık değeri 0°C civarında olup günlük en yüksek sıcaklık değeri ortalaması ancak 30°C'yi bulmaktadır (DMİGM 2019), (Şekil 4, Şekil 5). Bu dönemin başında İl genelinde günlük sıcaklık değerleri irtifanın fazlalığı nedeniyle yavaş bir seyirde artış gösterirken, irtifası İl geneline nispetle fazla olan Sarıkamış civarında daha yavaş bir seyirle, ortalama irtifası il geneline nispetle daha düşük olan Aras Vadisinde daha hızlı seyirle artış göstermektedir. Bu nedenle İlde ilk tarımsal faaliyetler mart ayı sonlarında Aras Vadisinde en geç tarımsal faaliyetleri ise nisan ayı sonlarında Sarıkamış civarında başlayabilmektedir. Bu dönemde İl genelindeki düşük sıcaklık ortalamaları nedeniyle tarımsal üretim faaliyetleri ülke geneline nispetle yaklaşık bir aylık gecikmeyle başlarken, tarımsal üretiminin kısılması ve düşük sıcaklık ortalamalarının da etkisiyle tarımı yapılan ürünlerinin olgunlaşması gecikmekte, genel verim ortalaması düşmektedir. İlde sıcaklık değerleri ekim ayı başlarına kadar pozitif seyrini sürdürmektedir. Ancak bu dönemde İl genelinde hava sıcaklıklarının özellikle geceleri hızlı şekilde düşmesiyle sık sık sonbahar döneminin tarımsal don olaylarına rastlanabilmektedir. Bu dönemde İlde erken don olaylarıyla kış koşullarının da hızlıca belirebilmesi nedeniyle yeteri enerjiyi alamayan birçok tarım ürünü yeterli olgunlaşmayı sağlayamamakta, tarımsal üretim ve verim düşmektedir. Aynı dönemde ve sonrasındaki uzun kış mevsiminde termik bilançonun oldukça negatif değerler taşıması nedeniyle il genelinde, güz dönemi tarımsal ekim-dikim faaliyetleri yapılamamakta bu durum nedeniyle pek çok bitkisel ürününün tarımının yapılması mümkün olmamaktadır.

İldeki genel irtifanın yüksek olmasına bağlı olarak karasal alanlarda mart ayıyla birlikte görülen yağışların önemli kısmı ancak nisan ortalarından itibaren meydana gelebilmektedir. Bu dönemin başlarındaki nisan ve temmuz aylarını kapsayan üç aylık dönemde İl genelinde meydana gelen yıllık yağışın % 45'ini oluşturan 231 mm yağış düşmektedir (DMİGM 2019). İlin özellikle yüksek plato sahasının merkezinde etkili olan ve "yaz yağmuru" olarak nitelendirilen bu yağışlar nedeniyle yağış ve nemliliğe ihtiyaç duyan birçok tarımsal ürün için son derece uygun koşullar oluşmaktadır. İlde yağışların oldukça arttığı bu dönemde haziran ayının ilk günleriyle birlikte ortalama irtifanın il geneline nispetle 600-700 metre düşük olduğu Aras vadisi tabanı ve batıdaki Akyaka Arpaçay ilçeleri civarında hızlı ısınmaya bağlı olarak nispi nem oranında düşme meydana gelmektedir (DMİGM 2019). (Şekil 4, Şekil 5). Nispi nem oranındaki düşüşle birlikte yağış bakımından kurak döneme girilmekte ve İlin bu kısımlarında tarım ürünlerinde sulama ihtiyacı oluşmaktadır. İlde genel olarak temmuz ve ekim ayları arasındaki dönem ise yağış bakımından kurak geçmekte ancak bu dönemde karasal alanlarda hava geçişleri ve kısmen de konveksiyonlara bağlı olarak meydana gelebilen dolu yağışlarına rastlanmaktadır. Dolu yağışları nedeniyle olgunlaşma veya hasat döneminde bulunan birçok tarım ürününde önemli zararlar meydana gelebilmektedir.

Şekil 4. Kars İli ve Çevresinde, Yıllık Sıcaklık Ortalamalarının Dağılımı. (DMİGM Verileri Kullanılarak Solargis Programı ile Hazırlanmıştır)

Şekil 5. Kars ve İlçelerinde Sıcaklık ve Yağış Ortalamalarının, Yıllık Gidişi (1970-2019) (DMİGM Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

4.1.3. Toprak Özellikleri

Kars İli, tarımsal üretim için önemli en önemli unsurlardan biri olan tarımsal topraklar bakımından jeolojik, iklimatik ve edafik koşulların tekdüze özellikte olması nedeniyle fazla çeşitlilik göstermemektedir. İlde görülen tarım topraklarını genel olarak Bozkır toprakları, Çernozyum toprakları, Alüvyal Topraklar, Kollüvyal Topraklar ve Orman toprakları olmak üzere beş ana grupta toplamak mümkündür.

İlde yüzölçümü bakımından en fazla yere zonal topraklar gurubuna dâhil olan bazaltik topraklar sahiptir. İlde ortalama 1000-3000 metre irtifalar arasındaki plato yüzeylerini örten ve İl yüzölçümünün yaklaşık % 51'ine denk gelen 5.300.000 dekar alana yayılan bazaltik topraklar, yaklaşık aynı oranda yayılım gösteren volkanik bazalt örtüleri üzerinde oluşmuşlardır (TRGM, 2019). İldeki bazaltik toprakların önemli kısmı, Alpin çayırları altında gelişmiş organik bakımdan son derece zengin Çernozyumlar tarafından örtülmüşlerdir (Atalay, 2016). İlde tarımsal üretim için önemli kaynak oluşturan Çernozyumlar diğer koşullar hariç tutulduğunda tarımsal üretim verimi bakımından tek başına önemli ve zengin potansiyel sunmaktadır. İldeki Çernozyum topraklarının önemli kısmı doğal Alpin çayırlarından oluşan mera bitkilerine ayrılmışken geriye kalan kısmında İldeki ana tarım ürünlerinden olan tahıl tarımı yapılmaktadır (Şekil 6, Şekil 7).

İlde yüzölçümü bakımından ikinci en yaygın tarım toprağı grubunu yarı kurak karasal iklim şartlarındaki bozkır alanlarının kahverengi, kırmızı, kestane renkli bozkır toprakları oluşturmaktadır. İl yüzölçümünün yaklaşık % 37'sini oluşturan 3.800.000 dekar alana yayılan bozkır toprakları, İlde Kars Platosu merkez alanlarını çevreleyen yıllık ortalama 5-10 °C sıcaklık ve 200-500 mm gibi oldukça kısıtlı yağış ortalamasına sahip miyosen ve neojen yaşlı eski göl arazilerinde görülürler (TRGM, 2019). Tarımsal üretimi için oldukça fakir olan bu topraklardan sulama imkânları bulunan yerlerde yem bitkileri ve tahıl tarımında, sulama imkânı kısıtlı ve daha olumsuz toprak özellikleriyle sahip alanlarda ise bu tip koşullarda daha iyi intibak edebilen yulaf, tritikale gibi alternatif tahıl ve yem bitkileri tarımında istifade edilmektedir.

İlde yüzölçümü ve yayılım bakımından en çok rastlanan üçüncü toprak türü Kireçsiz Kahverengi Orman Topraklarıdır. İl yüzölçümünün yaklaşık % 7'sini oluşturan 700.000 dekar alana yayılan bu tür topraklar, İlde yıllık ortalama 2-3 °C sıcaklığa, 600-700 mm yağış ortalamasına sahip nispeten yüksek alanlarda görülürler. İlde daha çok Sarıkamış civarında yoğunlaşan bu topraklarda (TRGM, 2019) kısıtlı miktarda da olsa yem bitkilerinin yanı sıra arpa çavdar gibi tahılların tarımı yapılmaktadır (Şekil 6, Şekil 7).

İlde yüzölçümü bakımından en küçük alan kaplayan tarım topraklarından biri Alüvyal topraklardır. İl yüzölçümünün yaklaşık % 1'ini oluşturan 78000 dekar alana yayılan alüvyal topraklar plato yüzeylerini derin şekilde parçalayan Kars Çayı, Arpaçay, Aras Nehirleri ve kollarının oluşturduğu akarsu vadilerinin taban kısımlarında ve bu akarsuların düşük eğim nedeniyle yüklerini biriktirdikleri nispeten düz alanlarda bulunabilmektedir (TRGM, 2019). Alüvyal topraklar tarımsal üretimi ve verimi kısıtlayıcı özellikteki diğer unsurlar hariç tutulduğunda oldukça verimli özellikte olup üzerlerinde tahıllar, yumrulu kök bitkileri ve çok az miktarda da olsa sebze, meyve, tarımı yapılmaktadır (Şekil 6, Şekil 7).

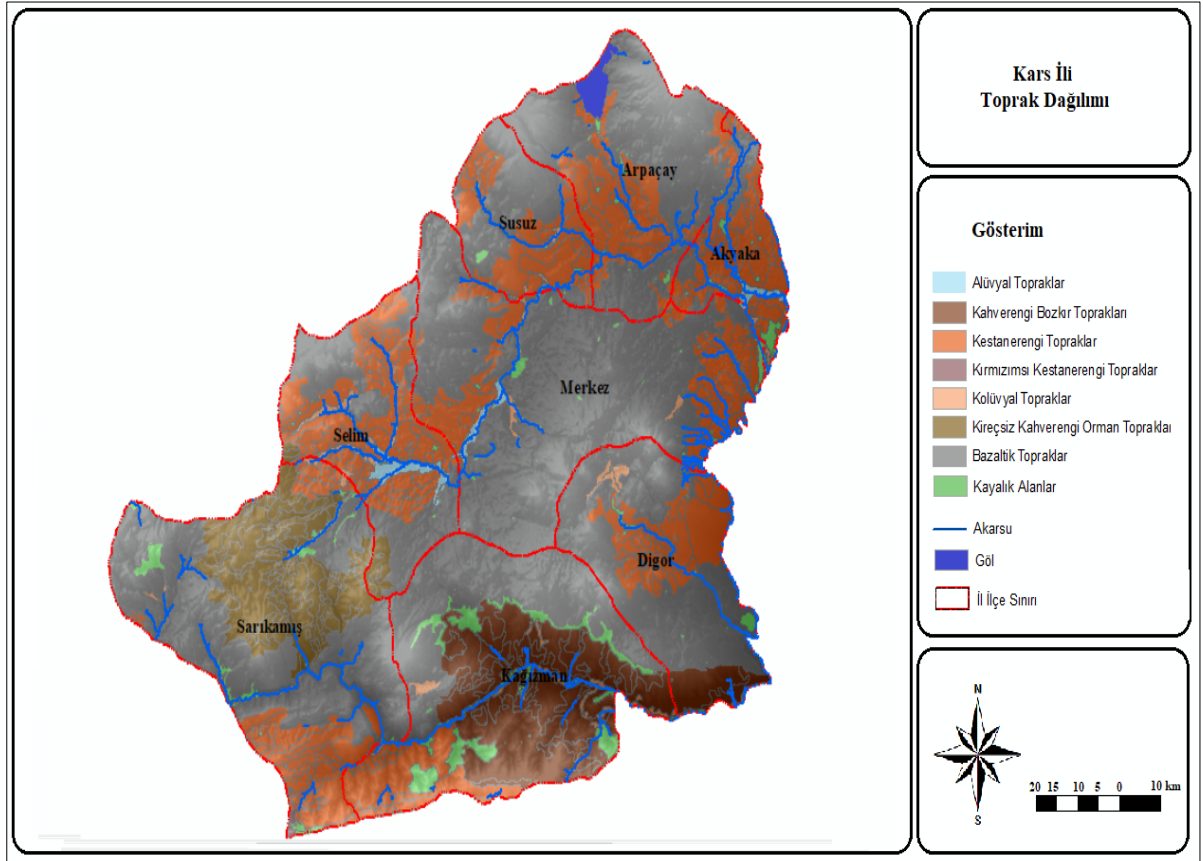
4.2. İlde Tarımsal Faaliyetleri Etkileyen Beşeri Faktörler

4.2.1. Tarımsal Arazi Kullanımı

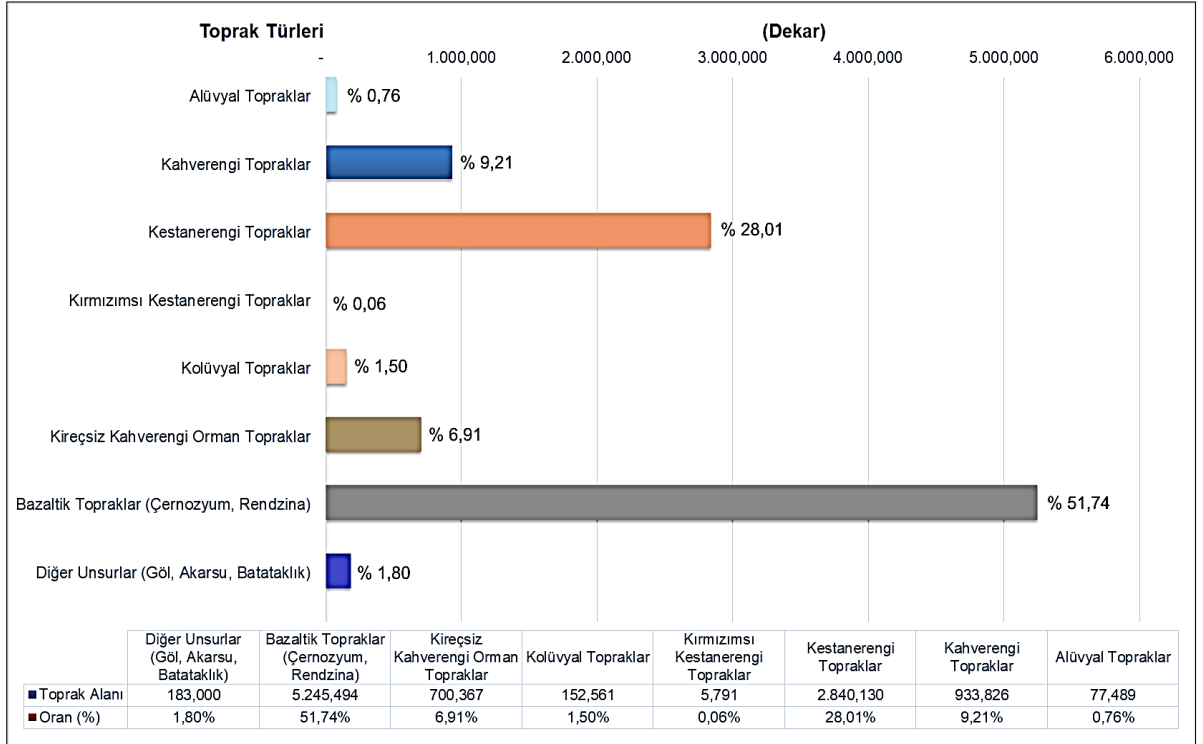
Ortalama 1971 metre irtifada Kars Platosu üzerinde bulunan Kars İli arazilerinin büyük kısmı bu genel morfolojiye uygun olarak nispeten geniş düzlükler halindedir. İldeki bu morfolojiye ve tarımsal faaliyetleri etkileyen su ve toprak gibi doğal unsurlarla birlikte beşeri unsurların da homojen bir dağılım göstermesi sonucu arazi kullanımının alansal dağılımında da genel bir homojenlik hali bulunmaktadır.

İldeki arazi kullanılmasının belirlenmesi amacıyla CORİNE arazi kullanımı verileri kullanılmasıyla yapılan analizler sonucunda 10.139 km² alana sahip olan Kars ilinde; toplam arazinin % 59'u tarımsal alanlardan, % 19'u Doğal Alpin Çayırlardan, % 15'i seyrek bitkili alanlardan, % 3'ü ormanlık alanlardan, % 1,5'i yerleşim alanları ve altyapı unsurlarından % 1'i göl ve akarsu gibi su alanlarından oluşmaktadır (CORİNE 2018).

İlde doğrudan bitkisel tarım faaliyetleri için kullanılan ve il yüzölçümünün % 59'un den gelen 5985.000 dekarlık alanın % 61'ini oluşturan 3.628.000 dekarı başta tahıllar olmak üzere yumrulu kök bitkileri, meyve ve sebze tarımına, % 39'unu oluşturan 2.357.000 dekar alan ise mera bitkileri tarımına ayrılmıştır (CORİNE 2018). İlde tarım amacıyla kullanılan tüm araziler dikkate alındığında bu arazilerin büyük kısmının il genelindeki iklimatik koşullar nedeniyle zorunlu olarak sürdürülen hayvancılık üretimine besin girdisi sağlamak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. İlde doğrudan insan besin maddesi olarak kullanılabilecek üretime ait tahıllar yumrulu kök bitkileri, sebze ve meyve üretimine ait alanlar ise tüm tarım alanlarının ancak % 16'48'ini oluşturmaktadır

Şekil 6. Toprak Dağılımı. (TRGM Türkiye Coğrafi Toprak Veri Tabanı Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

Şekil 7. Kars İlinde Toprak Dağılımı. (TRGM Türkiye Coğrafi Toprak Veri Tabanı Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

4.2.2. Su Kaynakları ve Tarımsal Sulama

Ortalama 1971 metre irtifaya sahip denizel etkilere kapalı plato sahasında yer alan Kars İli, yıllık 5,4 °C sıcaklık ve 513 mm yağış ortalamasına sahiptir. İlde tarımsal su kaynakları bakımından büyük öneme sahip olan yağışların yıl içinde düzenli bir dağılımı olmayıp yıllık meydana gelen yağışın % 45'ini oluşturan kısmı nisan-temmuz ayları arasındaki dönemde gerçekleşmektedir. Yılın ağustos ve mart ayları arasındaki dokuz aylık dönemde meydana gelen yağış ise bütün yıl boyunca meydana gelen yağışın % 55'ini oluşturmaktadır (DMİGM 2019). İlde su varlığına tesir eden bu yağış durumu nedeniyle su kaynakları fazla zengin değildir. İldeki su varlığının % 93'ü nehir, çay, dere, doğal ve yapay su göllerindeki yerüstü su kaynaklarından oluşurken, % 7'sini oluşturan 214 hm³'lük kısmı ise yeraltı su kaynaklarından oluşmaktadır (DSİ, 2019).

İlde bulunan ve tarımsal faaliyetlerde kullanılan tatlı su kaynaklarının en önemli kısmını nehir, çay dere gibi yerüstü akarsuları oluşturmaktadır. İldeki akarsuların toplam akımının % 57'sine denk gelen kısmı kar erimeleri ve artan yağışın katkısıyla tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü nisan-temmuz döneminde akım göstermektedir (DSİ, 2019). Bu dönemde yıllık yağışın % 45'ini oluşturan 232 mm civarında yağışın meydana gelmesi, havada buharlaşma miktarının düşük olması ve toprağında suya doymun olması nedeniyle İldeki akarsulardan tarımda fazla istifade edilmemektedir. İl genelinde akarsulardan tarımsal sulama ihtiyacı bazı yıllarda kurak geçebilen temmuz ve ağustos aylarında ortaya çıkmaktadır. Ancak bu dönemdeki tarımsal sulama ihtiyacı mevcut sürekli akarsuların plato yüzeyine gömülmüş olmaları ve bu nedenle akarsular ile tarım alanları arasında su çekmeyi birçok yerde mümkün kılmayan düşey kot farkının fazla olması nedeniyle giderilememektedir.

İldeki tatlı su varlığının önemli bir kısmı doğal göllerde depolanmaktadır. Bu suların yaklaşık % 97'sini oluşturan kısmı 1963 metre irtifadaki 123 km² alana sahip olan Doğu Anadolu'daki en büyük tatlı su kaynağı olan Çıldır Gölünde, geriye kalan göl suları ise Aygır Gölü, Deniz Gölü ve diğer küçük göllerde depolanmaktadır (DSİ, 2019). İlde, özellikle tarımsal dönemin başında meydana gelen bahar ve yaz yağışların fazlalığına ve kar erimelerine bağlı olarak toprağın suya doymun olması nedeniyle göllerden tarımsal üretimde istifade edilmemektedir. İlde yağış bakımından kurak geçen temmuz ve ağustos aylarında ise tarımsal su ihtiyacı oluşan tarım alanlarıyla göl yüzeyi arasında kod farkının fazla olması nedeniyle göllerden fazla istifade edilmemektedir. Bu nedenle İldeki tatlı su göllerinin çevreleri daha çok doğal mera alanı olarak kullanılmaktadır.

İldeki tüm tatlı su varlığının % 7'sini oluşturan 214 hm³'lük kısmı ise yeraltı su kaynağı olarak depolanmaktadır. Bu su varlığının önemli kısmı birçok yerde kalın bir volkanik örtüyle kaplı zeminin oldukça altındaki akiferlerde depolanmıştır (DSİ, 2019). İlde bu su kaynaklarından da nisan ve temmuz arasındaki ana tarımsal faaliyetler döneminde yağışların fazlalığına ve kar erimelerine bağlı olarak toprağın suya doymun olması nedeniyle tarımsal üretimde istifade edilmemektedir. İlde yağış bakımından kurak geçen temmuz ve ağustos aylarında ise şekerpancarı, patates, sebze ve meyve gibi olgunlaşma döneminde suya ihtiyaç duyan tarımsal ürünlerin yetiştirildiği Akyaka, Arpaçay ve Selim ilçelerindeki az sayıdaki su kuyusundan çekilen sulardan tarımda istifade edilebilmektedir.

Kars ilinde tarımsal faaliyetlerin başladığı bahar döneminde yıllık yağış miktarının fazla olması ve kar erimelerine bağlı olarak toprağın nemli olması nedeniyle tarımsal sulama ihtiyacı fazla değildir. Ancak İlde irtifaları il geneline nispetle düşük olan bu nedenle hava sıcaklığının hızlı artmasıyla yaz kuraklığı görülebilen Aras Vadisi, Arpaçay ve Akyaka, ilçelerinde tarım ürünlerinin sulama ihtiyacı oluşmaktadır. İlin tarif edilen bu alanlarında temelde enerji üretimi amacı taşıyan ancak tarımsal kuraklık halinde sulama ihtiyacının karşılanması amacıyla istifade edilebilir baraj gölleri oluşturulmuştur. Bu baraj göllerinin önemli bir kısmı Aras Vadisinde bulunmakta olup bu alanda tarımsal arazi miktarın düşük olması ve vadinin birçok yerinde sulamayı zorlaştıran morfolojik koşullar nedeniyle tarımsal faaliyetlerde kullanılmaları oldukça sınırlı düzeydedir.

4.2.3. Tarımsal Destekleme ve Teşvikler

İlde tarımsal faaliyetler ve üretimi etkileyen beşeri faktörlerden birisi de tarımsal teşvik ve destek uygulamalarıdır. Kars ilinde görülen sert karasal iklim koşullarının bitkisel üretimi kısıtlaması nedeniyle kırsal ekonomi zorunlu olarak hayvancılığa dayanmakta olup bu nedenle ildeki bitkisel üretim büyük oranda hayvancılık faaliyetlerine besin girdisi sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Bu kapsamda İldeki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilmesi amacıyla yönelik olarak Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından başta yem bitkileri, olmak üzere tahıl, tohum, gübre, yakıt ve hasat gibi unsurlar destekleme kapsamına alınmıştır.

İlde Tarım ve Orman Bakanlığı Tarafından çiftçilere sağlanan en önemli destek guruplarından birincisini hayvancılık üretimimin desteklenmesine yönelik olarak verilen yem bitkileri desteklemeleri oluşturmaktadır. İlde bu amaca yönelik olarak 2019 yılında 16.990 çiftçiye Yonca, Korunga, Fiği, Arpa (Yeşil Ot), Buğday (Yeşil Ot), Silajlık Mısır üretimlerini desteklemek üzere çiftçi başına ortalama 3.357 TL Toplamda ise 57.037.167 TL ödeme yapılmıştır.

İlde yem bitkileri içinde 493.196 da ekim alanı desteklemesiyle tüm desteklenen yem bitkilerinin ekim alanının % 54'nü oluşturan fiğ bitkisi ilk sırada bulunurken 336.224 da alanla tüm desteklenen yem bitkilerinin ekim alanının % 37'sin oluşturan diğer bitkiler 2. Sırada bulunmaktadır (THİM, 2019).

İlde en fazla yem bitkileri desteği, yem bitkileri üretiminde il sıralarda bulunan Merkez ve Selim İlçeleri üreticilerine yapılmıştır. İlde 2019 yılında tüm destekleme kapsamında toplam 108.105.244 TL ödeme yapılmış olup çiftçi başına ödeme miktarı yaklaşık 4859 T civarındadır (THİM, 2019). Destekleme kapsamında yapılan ödemeler neticesinde İlde tarımı yapılan bitkisel üretimlerinde önemli düzeyde gelişim sağladığı görülmekte olup bu şekilde özellikle hayvancılık üretiminde de önemli gelişim sağladığı ilgili istatistiki verilerden anlaşılmaktadır.

4.2.4. Gübre Kullanımı

Kars İli genelinde tarımsal amaçla kullanılan toprakların önemli kısmı karasal alanların başta organik ve inorganik maddeler bakımından fakir olan kırmızı, kestane rengi ve kahverengi, bozkır topraklarından oluşmaktadır. İlde bu özellikteki toprakların önemli bir kısmı sürekli ekim, su veya yağış eksikliği, yanlış sulama ve yanlış tarımsal ürün tercihleri gibi nedenlerden dolayı degrade olup fakirleşmiş ve düşük verimli hale gelmiştir. İl genelinde toprak kalitesinin bahsedilen yerel sebeplerden dolayı azalmasına bağlı olarak tarımsal üretimin ve ekonomik gelirin düşmesi nedeniyle meydana gelen olumsuzlukların giderilmesi amacıyla üreticiler tarafından gübre kullanılmaktadır. İlde gübre daha çok toprağı oldukça yorup fakirleştiren şeker pancarı ve patates gibi yumrulu kök bitkileri ekimi alanlarının bulunduğu Akyaka, Arpaçay ve Selim ilçelerinin yanı sıra meyvecilik yapılan Kağızman ilçesinde kullanılmaktadır.

İlde hayvancılık varlığının fazlalığına bağlı olarak gübre kullanımı bakımından daha çok hayvan gübreleri tercih edilmektedir. Geçmiş yıllarda daha çok yakacak maddesi olarak kullanılan hayvan gübreleri son yıllarda üreticiler arasında meydana gelen bilinçlenme sonucunda önemli oranda tarımsal verimin artırılmasına yönelik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum sonucunda İldeki tarım alanlarında verim ve üretim bakımından gelişim sağlanmıştır. Buna rağmen, İlde hayvan gübresi kullanımının orantısız şekilde yapıldığı alanlarda tarımsal hasat sonrasında yoğun şekilde hayvan otlatılmasına bağlı olarak sınır değerler üzerinde hayvan gübresi birikmesine nedeniyle toprak kirliliği meydana geldiği gözlemlenmiştir.

İlde tarımsal bakımdan fakir ve sorunlu topraklarda ikincil olarak kimyasal gübreler kullanılmaktadır. İl topraklarında kullanımı 1960'lı yıllara kadar giden (Yurt Ansiklopedisi, 1981) bu tür gübrelerden 2018 yılında 186.935,6933 dekar alanda 1296 ton azot, 1360 ton fosfor, 16 tonu potas olmak üzere toplam 2646 ton gübre kullanılmıştır (THİM, 2019). İl genelinde gübre kullanılan alanlarda gübre kullanımı 14 kg/dekar ortalamasına sahiptir. İlde uzun yıllardan beri süregelen gübre kullanımı nedeniyle tarım alanlarında organik tarım imkânlarının azaldığı düşünülmektedir.

4.2.5. Tarımsal Mekanizasyon

Kars İli, arazilerinin büyük kısmı düşük eğim, tarımsal topraklarının fazla taşlı olmaması ve karasal iklim nedeniyle zorunlu olarak tarımı yapılan tahıllar ve yem bitkilerinin de makinayla işlenmeye elverişli olması nedeniyle tarımsal mekanizasyona son derece uygundur. İl genelinde tarımsal mekanizasyona uygun bahsi geçen koşullar nedeniyle başta traktörler ve traktörlere bağlı olarak çalışan diğer mekanik araç gereç miktarı oldukça fazladır. İl genelinde 2019 yılı itibariyle değişik vasıflara sahip toplam traktör sayısı 19,940 olup işletme başına ortalama 0,5 traktör düşmektedir. Bu durum Türkiye genelinde tarımsal işletme başına traktör ortalamasına kabaca eşitlik göstermektedir. İlde traktör aparatı olarak kullanılan toplam 92.552 araç gereç bulunmakta olup bu araçlardan traktör başına 5 adet düşmektedir (TÜİK 2019b). İlde genel olarak tarımsal mekanizasyon iklimik bakımdan il geneline nispetle daha mutedil koşullara ve daha düşük eğimli arazilere sahip olan kuzeybatıdaki Akyaka, Arpaçay ilçeleri civarında artış göstermektedir.

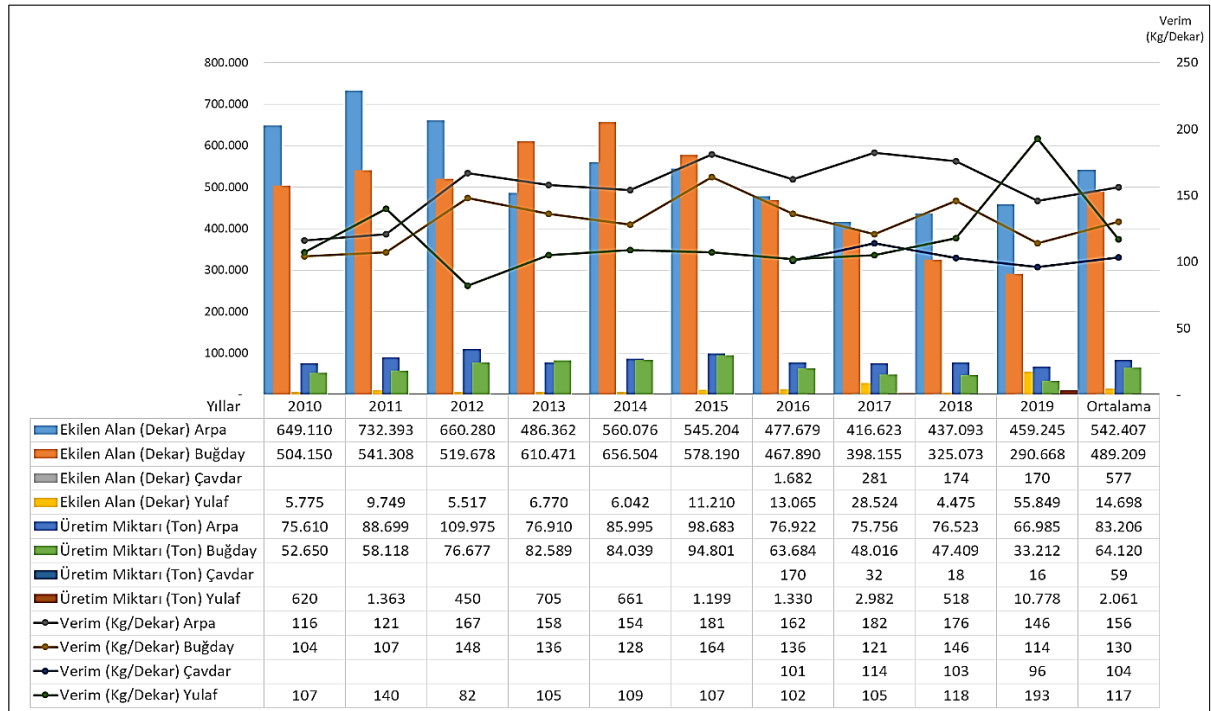
Kars ilinde iklimik bakımdan İl geneline göre daha ılımlı koşullar gösteren ancak morfolojik bakımdan fazla eğimli arazilere sahip olan Aras Vadisinde tarım araçları kullanımı ve miktarı daha düşüktür. İlde araştırma kapsamına alınan 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönemde Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının uyguladığı tarımsal mekanizasyonu destekleme politikalarının sonucunda başta traktör olmak üzere diğer tüm tarım araç gereçlerinin sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir (TÜİK 2019b).

5.1. Tarımsal Üretim

5.1.1 Tarla Bitkileri (Tahıllar)

Kars İli ortalama irtifasının fazla olması ve denizel etkilere kapalı karasal iklim alanında yer alması nedeniyle bitkisel üretim bakımından oldukça kısıtlanmıştır. Bu nedenle Kars ilinde mevcut olumsuz doğa koşullarına karşı en iyi intibak gösteren tarımsal bitkilerden bazıları tahıllar ailesine mensuptur.

İlde 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönem ortalamalarına göre tarım yapılan arazilerin % 17'sini oluşturan 1.050.000 dekarlık kısmı doğal koşulların elverişsizliği nedeniyle zorunlu olarak tahıl tarımına ayrılmıştır. Bu arazilerden elde edilen 150.000 ton tahıl İlde aynı yıl elde edilen 630.000 ton civarındaki tüm tarım ürünlerinin % 24'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019). Kars ilinde tarımı yapılan serin iklim tahılları; ekim alanı, üretim miktarı ve verim bakımından Arpa, buğday, yulaf ve çavdar şeklinde sıralanmaktadır. İlde tarımı yapılan tahıllardan birincil olarak hayvan besin maddesi, ikincil olarak insan gıda ve tüketim maddeleri ihtiyacının karşılanmasında faydalanılmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Kars İlinde Tahıl Tarımı Yapılan Alanlar, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

5.1.1.1 Arpa Tarımı

Kars ilinde tarımı yapılan bitkiler arasında, sert karasal iklime ve diğer yerel olumsuz doğal çevre koşullarına en çok intibak etmiş ve en çok tarımı yapılan tahıl türlerinden biri arpadır. Arpa bitkisi genel olarak vernalizasyon döneminde 5 °C altında sıcaklık % 70-80 bağıl nem veya muadili olarak sulama isteği ve kapalı hava, generatif dönemde ise 20 °C altında günlük sıcaklık açık ve kuru bir havada uygun yetişme koşullarına sahiptir (Bulut, 2016). Bu nedenle vernalizasyon döneminde 5 °C altında günlük sıcaklığa, ortalama 200 mm yağış toplamına generatif dönemde ise 20 °C günlük sıcaklık ortalamasına ve kuraklığa sahip olan Kars İli genelinde arpa tarımına nispeten uygun iklimik koşullar mevcuttur. Arpa bitkisi toprak istekleri bakımında genel olarak organik bakımdan zengin, kumlu, tınlı fazla derin olmayan iyi havalandırılan nem ve pH bakımından nötr topraklarda en uygun verimi vermektedir. Bu nedenle organik bakımdan zengin Çernozyum ve volkanik maddeler bakımından zengin nemli bozkır topraklarına sahip olan Kars İli genelinde arpa tarımına nispeten uygun toprak koşulları da mevcuttur.

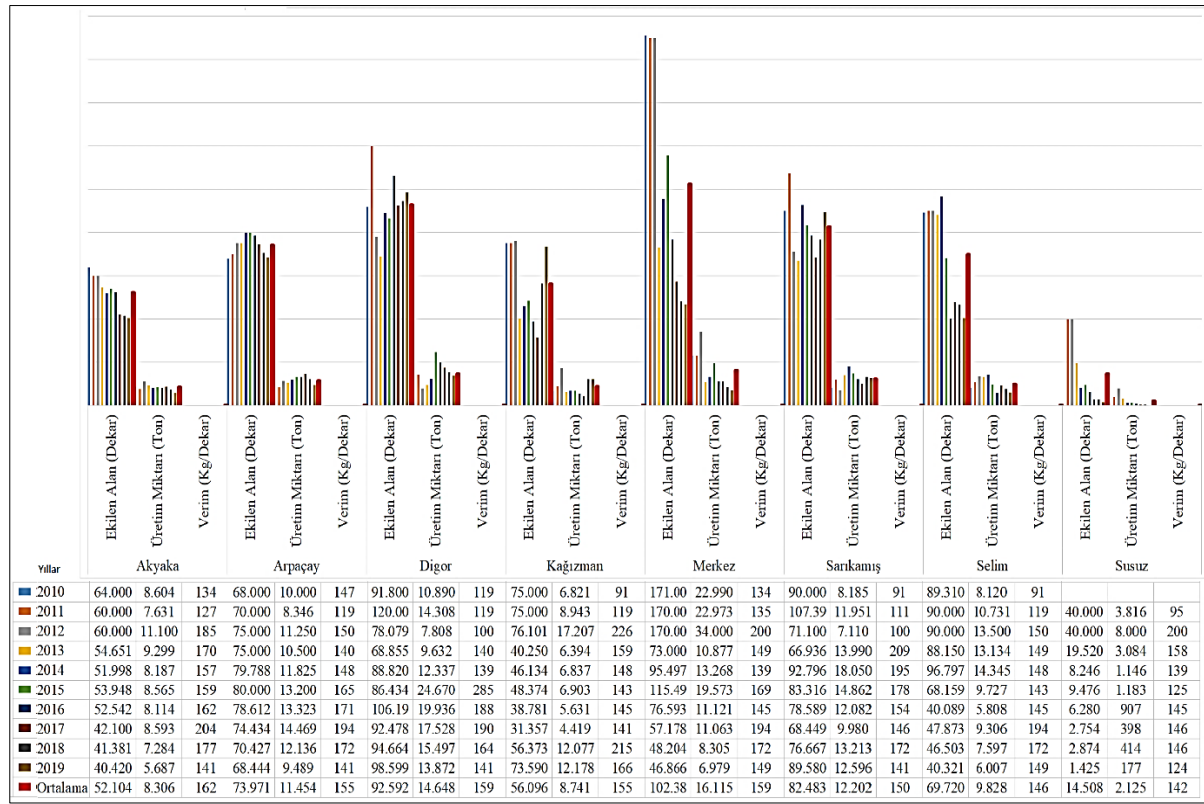
İlde arpa tarımı için bahar döneminde ekim yapılmakta nisan ayında hava sıcaklığının 0°C üzerine çıkmasıyla bitki çimlenmeye başlamakta haziran döneminde ise boy vermektedir. Bitki il genelinde kurak geçen ağustos ayında olgunlaşıp ekiminin üzerinden yaklaşık 150-180 geçtikten sonra ağustos ayı sonu veya eylül ayının ilk günlerinde hasat edilmektedir.

Kars ilindeki olumsuz iklimik koşulların istikrarsızlığı nedeniyle arpa üretimi ve veriminde yıllara göre önemli oranda istikrarsızlık meydana gelmiştir. İlde 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönem ortalamasına göre 542.409 dekar alanda, 156 kg/dekar verim ortalamasıyla yıllık 83.206 ton toplam üretim sağlanmıştır. İldeki arpa üretim verimi, aynı sürede Türkiye genelinde 263 kg/dekar olan verim ortalamasının altında bulunmaktadır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019), (Şekil 9, Şekil 10. Şekil 11).

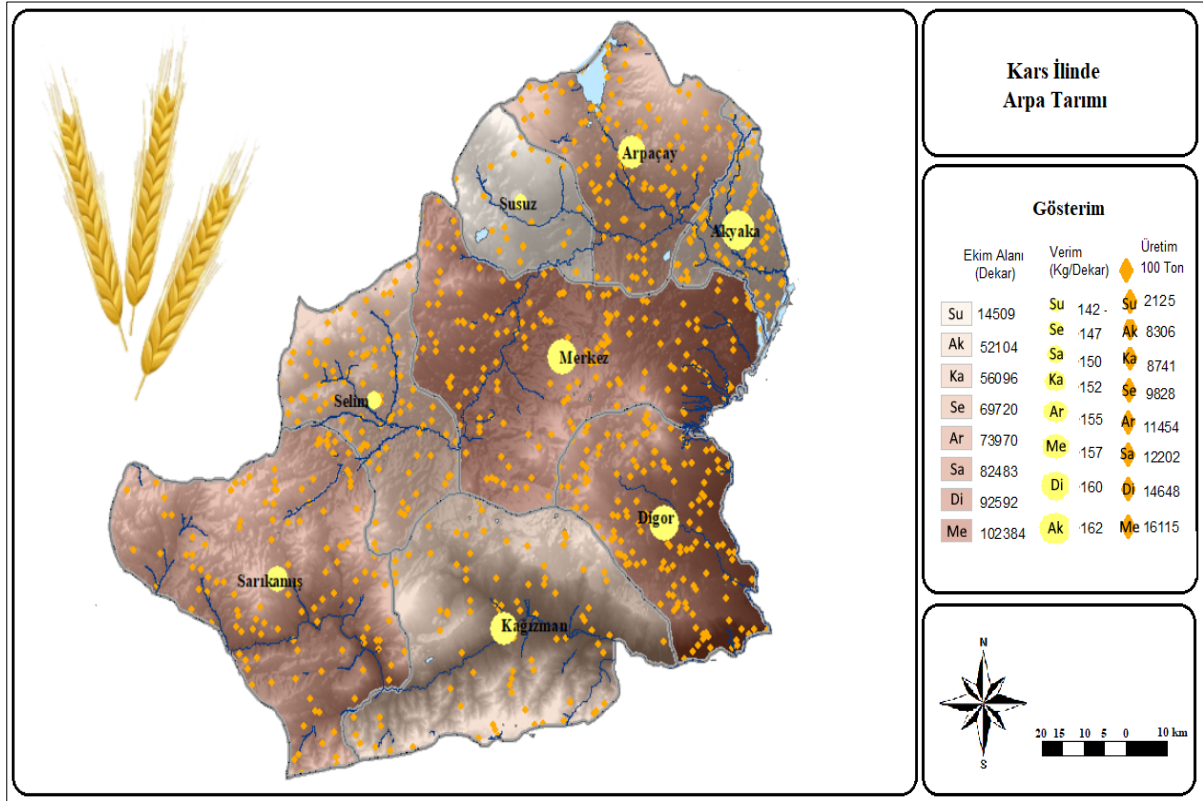
İldeki arpa ekim alanları, toplam üretim miktarı ve verim ortalaması gerek sert karasal iklimde yıllara göre yaşanan istikrarsızlığa, gerekse tarımsal politikadaki değişim nedeniyle dalgalanma göstermektedir. Buna rağmen İldeki arpa üretimi, hayvancılık üretimine besin girdisi sağlama amacıyla uygulanan doğrudan destekleme politikaları sonucunda son on yıllık dönemde genel olarak artış eğilimi göstermiştir.

İlde arpa tarımının önemli kısmı, tahıl tarım alanları daha fazla, iklimik bakımından daha elverişli koşullara sahip olan bu nedenle tarımsal üretim verimi daha iyi durumda bulunan Merkez, Digor, Sarıkamış, ilçelerinde yapılmaktadır. Bu ilçeler arasında 2010-2019 yılları arası dönemde ortalama 102.384 dekar arpa ekimi yapılan arazisi ve 159kg/dekar verim ortalamasıyla toplam 16.115 ton arpa üretimiyle Merkez ilçesi ilk sırada yer almaktadır. İlde arpa tarımı ve üretiminde, daha elverişsiz topografik ve iklimik koşullara sahip olan Susuz ilçesi son sırada bulunmaktadır. İlçede 2010-2019 yılları arası dönemde arpa ekimi yapılan ortalama 14.508 dekar arazide, 142 kg/dekar verim ortalamasıyla toplam 2.125 ton arpa üretilmiştir (TÜİK, 2019c, THİM, 2019), (Şekil 10. Şekil 11).

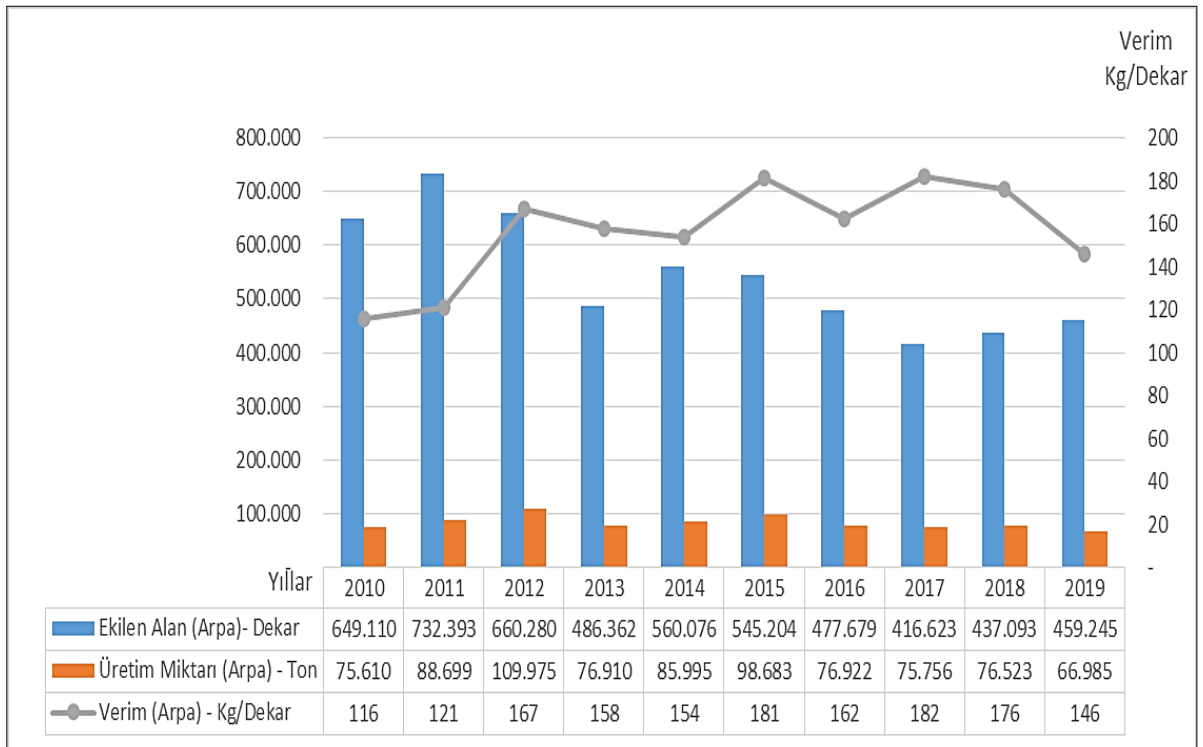
İlde Cumhuriyetin ilk yıllarında üretilen arpa bitkisi işlenmesi sonrası bitki sapları saman haline getirilerek doğrudan hayvan beslenmesinde kullanılırken geriye kalan bitki daneleri öğütülüp un haline getirildikten sonra ekme yapılarak insan besin maddesi olarak kullanılmaktaydı. Aradan geçen yaklaşık bir asırlık sürede ülke genelinde meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucunda bireysel gelirin artmasına bağlı olarak arpa bitkisinin sapları ve daneleri neredeyse sadece hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Kars ilinde üretilen arpa bitkisinin bir kısmı bu amaçla üreticiler tarafından doğrudan işlenerek hayvan besin maddesi olarak kullanılırken diğer bir kısmı ise ilçe merkezlerindeki zahire komisyoncularına satılmakta bu arpalar ise genellikle hayvan yemi üreticileri tarafından satın alınarak çeşitli özellikteki hayvan yemleri üretiminde kullanılmaktadır.

Şekil 9. Kars İlde İlçeler Bazında Arpa Tarımı Alanları, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının ve Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TÜİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 10. Kars İlinde İlçelere Bazında Arpa Tarımı Yapılan Alanlar, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Dağılımı (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 11. Kars İlinde Arpa Tarımı Alanları, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

5.1.1.2. Buğday Tarımı

Kars ilinde tarımsal üretimi yapılan ikinci önemli serin iklim tahılı buğdaydır. Buğday Vernalizasyon evresinde tüm serin iklim tahıllarında olduğu gibi fazla sıcaklık ve kuraklıktan hoşlanmayan bu nedenle 5°C altında sıcaklık, % 60 üstünde bağıl nem, isteği gösterir. Bitki yetiştirme döneminin ilk zamanlarında iklimik bakımdan yavaş artan sıcaklık ve azalan yağış ve nemlilik, generatif devrede ise 20 0°C civarında sıcaklık ve kuru havada en uygun yetiştirme koşullarına sahiptir (Bulut, 2016).

Kars İli buğdayın vernalizasyon döneminde 5 °C sıcaklığa, 235 mm yağış ortalamasına sahip olup bitki bu dönemde İldeki düşük hava sıcaklığı ve geç ısınma nedeniyle generatif döneme geç girmektedir. Bitkinin gelişim döneminde İl genelinde, bağıl nem oranının yüksek, havanın kapalı ve sıcaklık ortalamasının ise buğdayın olgunlaşması için çok yeterli olmayan 20-25° civarında olması nedeniyle buğday tarımı için çok ideal iklimik koşullar bulunmamaktadır. Bu nedenle İl genelinde buğday üretim verimi oldukça düşük olup üreticiler tarafından fazla tercih edilmemektedir.

Toprak istekleri bakımından fazla seçici olmayan buğday bitkisi buna rağmen organik bakımdan zengin, kireç ve fosforlu iyi havalandırılan kumlu, tınlı topraklarda en iyi verimi vermektedir (Bulut, 2016). Bu nedenle buğday bitkisi Kars İli genelinde yayılım gösteren bu özelliklere sahip organik bakımdan zengin çernozyum ve volkanik maddeler bakımından zengin yarı nemli bozkır topraklarında uygun yetiştirme koşulları bulabilmektedir.

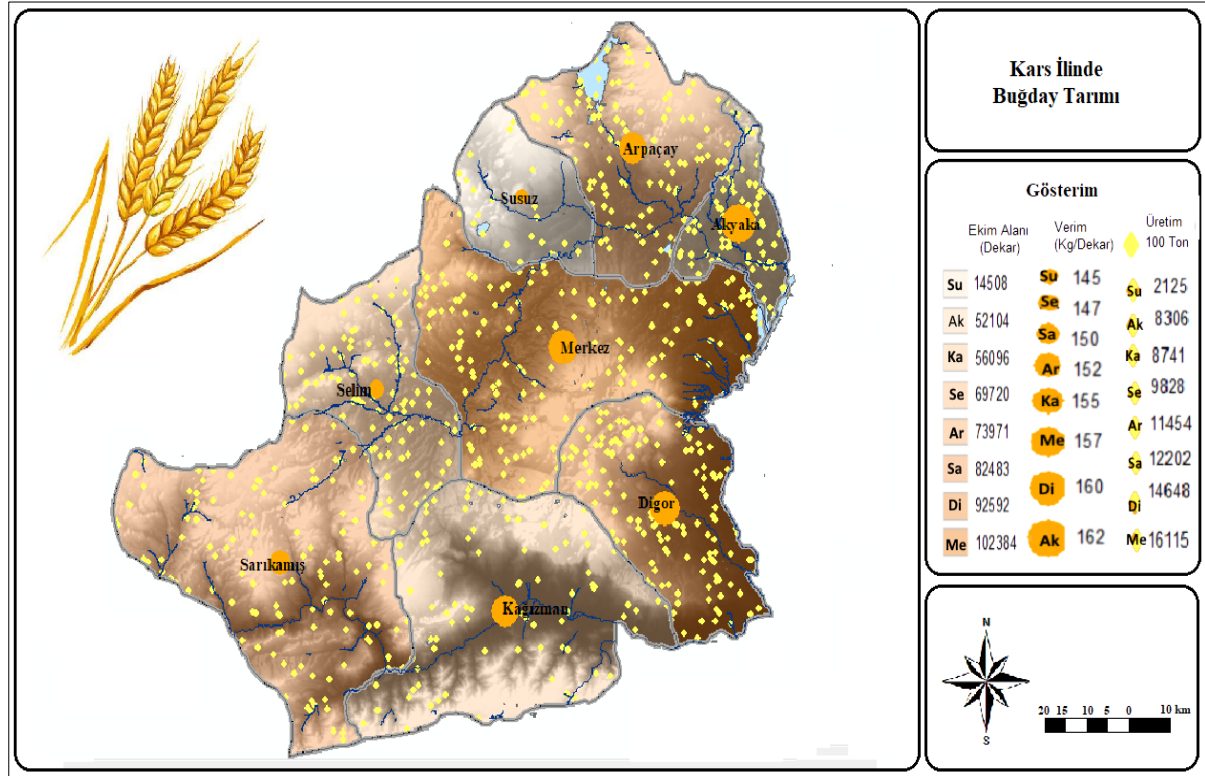
İl genelinde buğday ekimi vernalizasyon için uygun soğuk hava koşullarına sahip olan mart ayında yapılmaktadır. Bitki nisan ayıyla birlikte meydana gelen yağışlar ve kar erimeleriyle neme doymun toprakta çimlenmeye başlamakta, havanın yavaş ısınmasıyla gelişimini sürdürmekte, İlde kurak geçilebilen temmuz ve ağustos aylarında olgunlaşarak aynı ayın son günlerinden itibaren hasat edilmektedir.

Kars ilinde başta bahsi geçen olumsuz iklimik koşullar ve bu koşullarda yıllara göre meydana gelen istikrarsızlık nedeniyle buğday ekimi yapılan alan, toplam üretim miktarı ve veriminde de yıllara göre önemli istikrarsızlık meydana gelmektedir. İlde cumhuriyetin ilk yıllarında oldukça düşük üretime sahip olan buğday bitkisi tarımında aradan geçen yıllarda meydana gelen süreçte önemli gelişme sağlanmıştır. İlde 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönem ortalamasına göre yıllık ortalama 489.604 dekar alanda buğday ekimi yapılmakta olup yıllık 130 kg/dekar verim ortalamasıyla yıllık ortalama 64.170 ton toplam üretim sağlanmıştır. İldeki buğday üretim verimi, aynı sürede Türkiye genelinde 266 kg/dekar olan verim ortalamasına nispetle oldukça düşük düzeyde bulunmaktadır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019), (Şekil 13, Şekil 14).

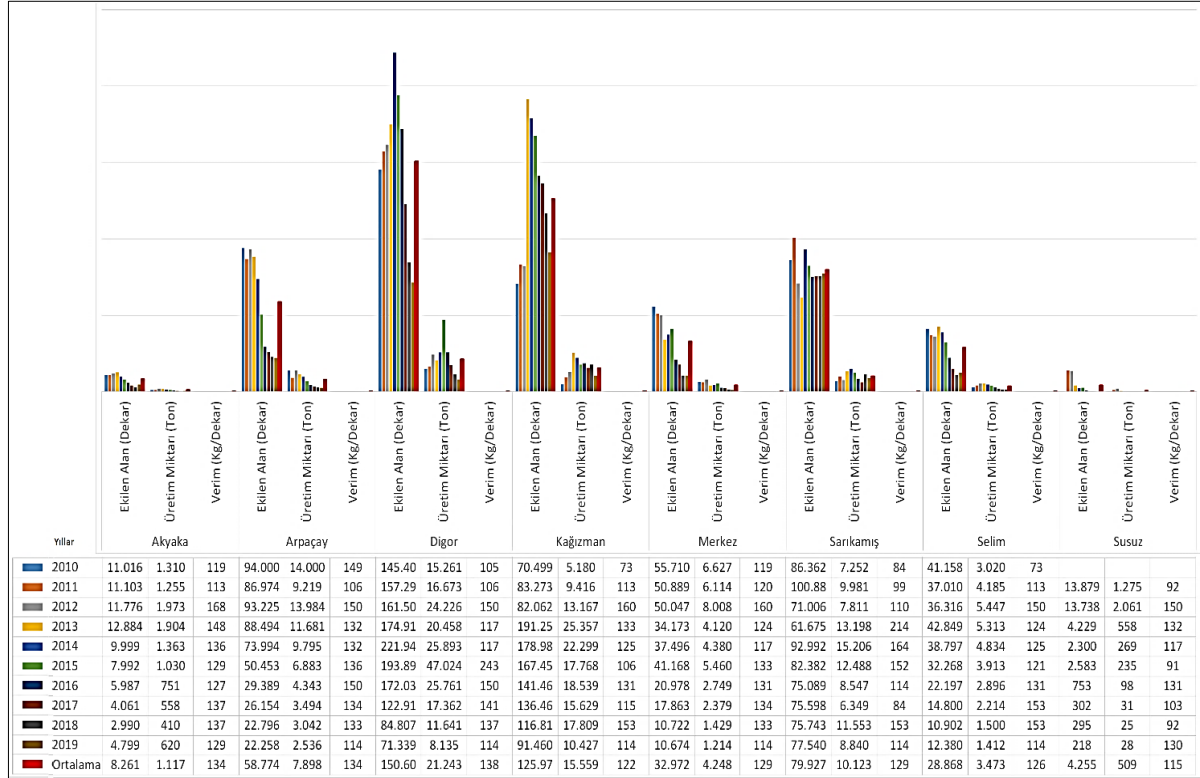
İlde genellikle Kırmızı, Topbaş, Kırık, Sarıbaş, Kızıl, Köse, Akbuğday tipi buğdayların tarımı yapılmakta olup bu türlerinin de verimi sahadaki iklimik olumsuzluklar nedeniyle oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. İldeki olumsuz iklimik koşulların varlığına bağlı olarak makarna, bisküvi gibi gıda sanayii alanlarında temel hammadde olarak kullanılan durum buğdayı üretilememektedir. İlde mevcut buğday türleri içinde zorlu saha koşullarına intibak etmiş ancak üretim verimi oldukça düşük olan Anadolu'daki en eski buğday türlerinden olan "Kavılca" buğdayı tarımı yapılmaktadır. İlde son yıllarda meydana gelen turistik gelişime bağlı olarak Kavılca buğdayının üretiminde çok az da olsa artış meydana gelmiştir.

İlde son yıllarda, olumsuz koşullara dirençli ve verimi yüksek olabilecek buğday türlerinin tarımsal üretim denemeleri yapılmış olmasına rağmen henüz istenen verim alınamamıştır. İlde buğday üretimi, verimi ve elde edilen gelirin genel olarak oldukça düşük olması nedeniyle üreticiler hayvancılık faaliyetleri için besin girdisi sağlayan yem bitkileri tarımına yönelirken bu nedenle İlde buğday üretimi azalma potansiyeli taşımaktadır. İlde buğday tarımının önemli kısmı iklimik bakımından daha elverişli koşullara sahip olan Dığor ve Kağızman ilçelerinde yapılmaktadır. Bu ilçeler içinde 2010-2019 yılları arası dönemde 150.634 hektar buğday ekimi yapılan arazisi ve 138 kg/dekar verim ortalamasıyla 21.243 ton toplam buğday üretimiyle Dığor ilçesi ilk sırada yer almaktadır. İlde buğday tarımı ve üretiminde daha elverişsiz topografik ve iklimik koşullara sahip olan Susuz ilçesi ise son sırada bulunmaktadır. İlçede 2010-2019 yılları arası dönemde buğday ekimi yapılan ortalama 4.255 hektar arazide ve 115 kg/dekar verim ortalamasıyla toplam 509 ton buğday üretilmiştir (TÜİK, 2019c, THİM, 2019), (Şekil 12, Şekil 13).

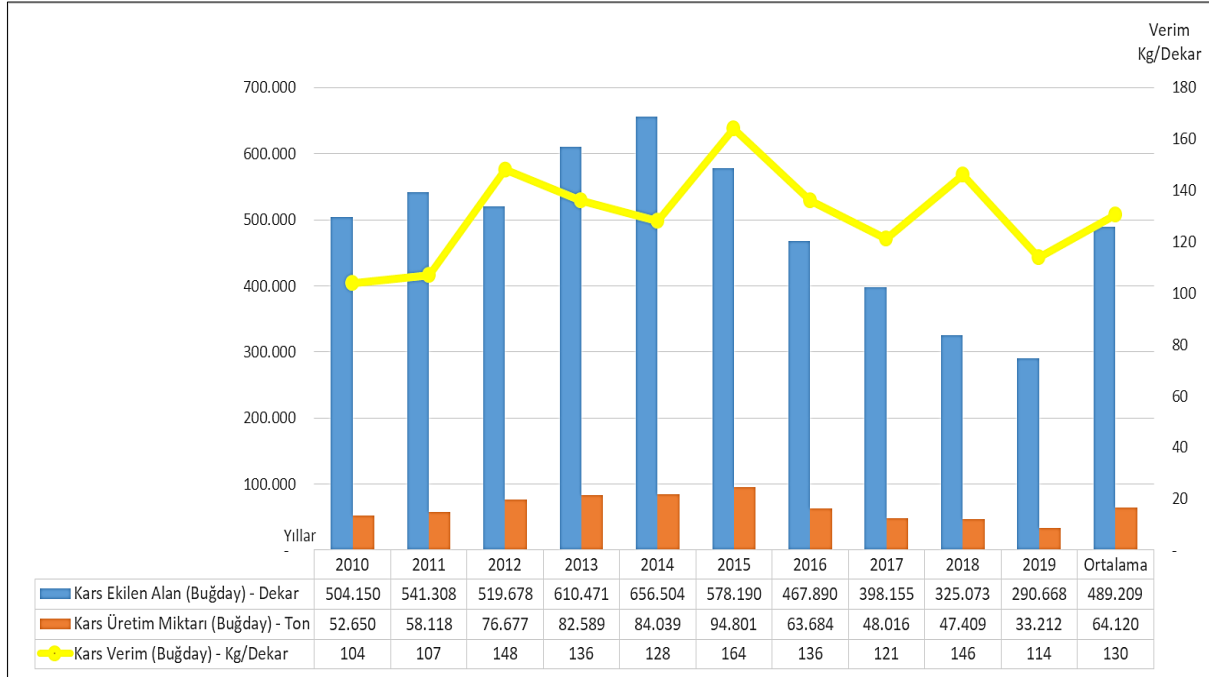
İlde üretilen buğday bitkisi sapları yapılan harman işleminde tanelerinden ayrılarak saman haline getirilerek hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. İldeki iklimik olumsuzluklar nedeniyle ürün kalitesi ülke geneline nispetle düşük olan buğday danelerinin bir kısmı kırsal alanlardaki değirmenlerde öğütülüp una dönüştürülerek ekme yapımında kullanılmaktadır. Geriye kalan buğday üretiminin önemli bir kısmı ise çiftçiler tarafından ilçe merkezlerindeki zahire komisyoncularına satılmakta bu buğdaylar ise genellikle un ve karma yem üreticileri tarafından satın alınarak çeşitli özellikteki insan ve hayvan gıda maddelerinin üretiminde kullanılmaktadır.

Şekil 12 Kars İlnde İlçeler Bazında Buğday Tarımı Yapılan Alanlar, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Dağılımı (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 13. Kars İlnde İlçeler Bazında Buğday Tarımı Alanları, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TUİK ve Kars Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 14. Kars İlinde Buğday Tarımı Alanları, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TÜİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

5.1.1.3. Diğer Tahıllar

İlde tarımsal üretimi yapılan tahıllar içerisinde mevcut yerel elverişsiz tarımsal koşullarına en çok intibak eden tahıllardan birisi yulaf bitkisidir. Genel olarak yetişme döneminde fazla buharlaşma ve sıcaklık istemeyen bu nedenle 15 °C altındaki sıcaklıklarda uygun yetişme imkânı bulan bitki, ortalama 700-800 mm yağış veya muadili olarak sulama isteğine sahiptir (Bulut, 2016). Yulaf bitkisi buna rağmen yetişme döneminde ortalama 5-10 °C civarı sıcaklığa ve 235 mm civarında yağış ortalamalarına sahip olan Kars ilinde alt sınır değerlerde de olsa yetişme özelliği bulmaktadır. Diğer yandan toprak istekleri bakımında da fazla seçiciliği olmayan yulaf bitkisi için volkanik ve organik özellikteki maddeler bakımından nispeten zengin olan Kars İli toprakları uygun yetişme koşulları sağlamaktadır. İlde 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönem ortalamasına göre yıllık ortalama 14.698 dekar alanda yulaf ekimi yapılmış olup yıllık ortalama 117 kg/dekar verimle 2.061 ton toplam üretim yapılmıştır. Bu sonuca göre İldeki yulaf üretim verimi, aynı sürede Türkiye genelinde 238 kg/dekar olan verim ortalamasının altında kalmıştır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019).

İldeki yulaf ekim alanları, toplam üretim miktarı ve verim ortalamaları gerek İlde görülen sert karasal iklimde yıllara göre yaşanan istikrarsızlığı, gerekse tarımsal politikadaki değişim nedeniyle dalgalanma göstermektedir. Buna rağmen yulaf üretimi, hayvancılık üretimine besin girdisi sağlama amacıyla uygulanan doğrudan destekleme politikaları sonucunda değerlendirmeye alınan son on yıllık dönemde genel olarak artış eğilimi göstermektedir. İlde yulaf tarımı daha çok aile işletmelerinin hayvancılık üretimine ait ihtiyacına yönelik olarak besin girdisi sağlamak amacıyla yapılırken üreticiler bu amaçla, yulaf saplarını ve danelerini diğer tarım ürünleriyle karma yem haline getirerek hayvan besin maddesi olarak kullanmaktadır. İlde üretimi yapılan yulaf bitkisinin bu nedenle doğrudan zahire alıcılarına pazarlanması söz konusu olmayıp İl ekonomisine doğrudan katkısı yok denecek kadar azdır.

İlde üretimi yapılan tahıllar içinde en az ekilen türlerden birisi çavdardır. Genellikle Tuzlu, kumlu, çorak her tür toprakta yetişebilen çavdar bu nedenle erozyon önleme ve nöbetleşe ekim amacıyla da kullanılabilir. Klimatik seçiciliği de çok az olan bitki çok düşük sıcaklıklarda dahi yetişebilmesi, fazla suya ihtiyaç duymaması ve kuraklığa dayanıklı olmasıyla nerdeyse dünyanın her yerinde yetişme özelliğine sahiptir (Doğanay, 2012). Kars İli genelindeki her tür yerel olumsuzluğa intibak eden çavdar bitkisi buna rağmen ekonomik getirisinin düşük olması ve hayvan besiciliğinde daha besleyici olan tahıl türlerinin tercih edilmesi nedeniyle fazla üretilmemektedir. İlde 2010-2019 yılları arası 10 yıllık dönem ortalamasına göre yıllık ortalama 577 dekar alanda çavdar ekimi yapılmış olup yıllık ortalama 104 kg/dekar verimle 59 ton toplam üretim yapılmıştır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019).

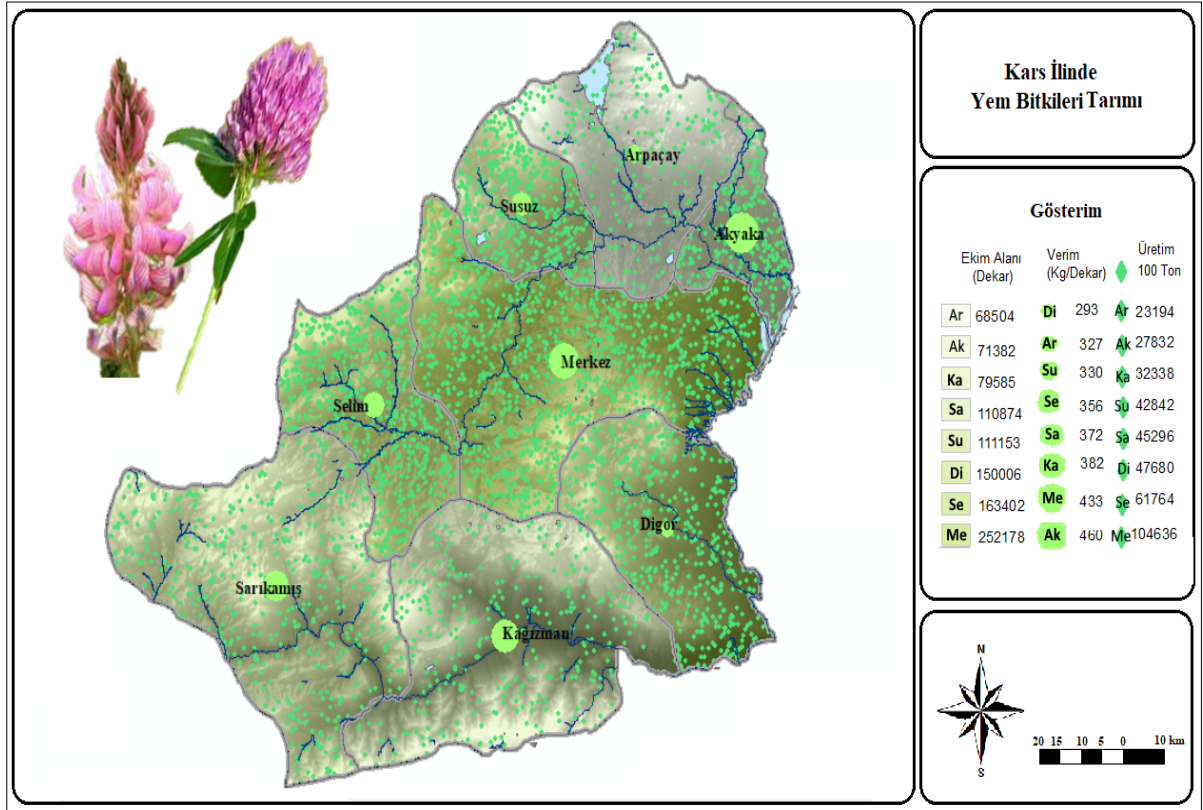
5.1.2.Yem Bitkileri

Kars ilinde bitkisel üretimi kısıtlayan elverişsiz iklimik koşullar nedeniyle kırsal karakterli üretim faaliyetleri daha çok hayvancılığa dayanmaktadır. Bu nedenle İlde tarımsal faaliyetlerinin önemli kısmı hayvan besin maddesi temini amaçlı yem bitkileri tarımına yönelik olarak sürdürülmektedir. İlde üretimi yapılan başlıca yem bitkileri fiğ, yonca ve korunga olup bu bitkiler haricinde doğrudan yem bitkisi kategorisine girmese de buğday, arpa, çavdar, yulaf, silajlık mısır, tritkale, aspir, gibi bitkilerin de aynı amaca yönelik olarak tarımı yapılmaktadır. İlde 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönemde tarım yapılan arazilerin yıllık ortalama % 18'ine denk gelen 1.069.128 dekarlık kısmı yem bitkilerine ayrılmış olup bu alanlarda 383 kg/dekar yıllık verim ortalamasıyla 429.620 ton yeşil ot şeklinde yem bitkisi üretilmektedir. İlde yem amaçlı kullanılan tahıl sapsarından elde edilen saman üretimi de dahi edildiğinde yem bitkisi üretimi 2.429.620 ton/yıl civarındadır

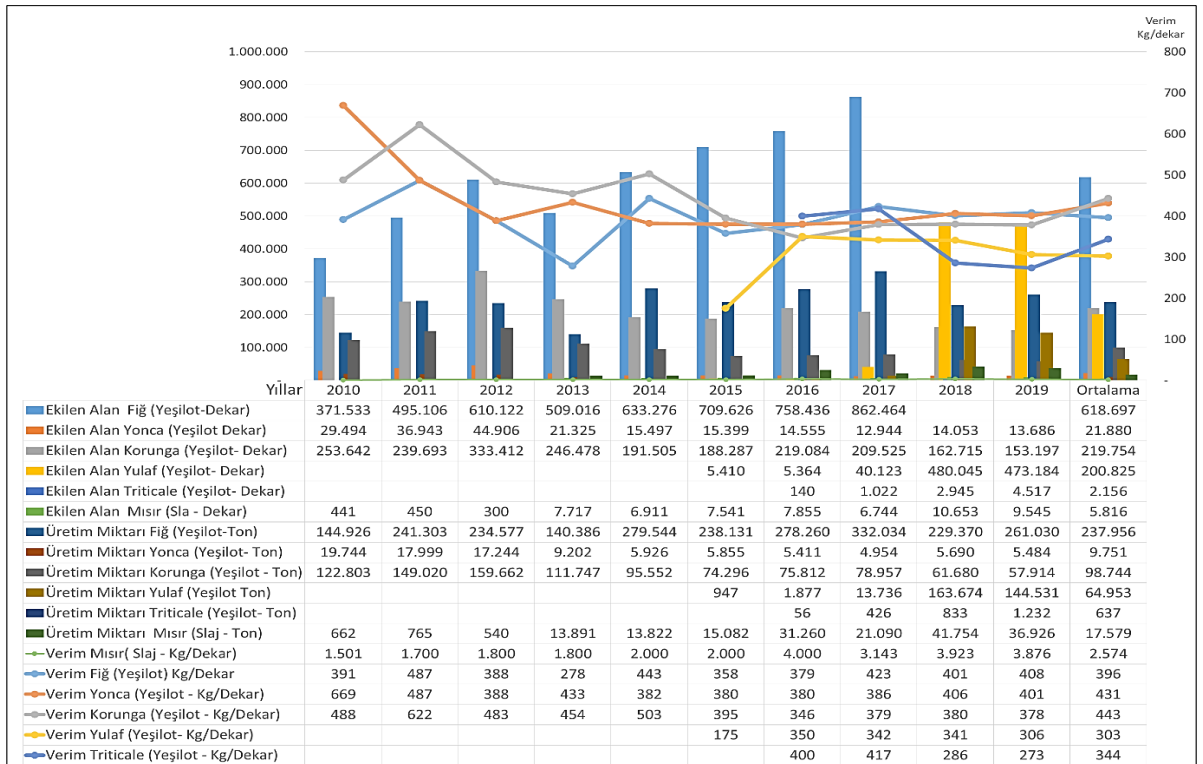
İlde tarımı yapılan yem bitkileri üretimi içinde ilk sırayı fiğ bitkisi almaktadır. İklimatik bakımdan en olumsuz koşullara dahi adapte olabilen, toprak istekleri fazla olmayan ve serin iklim tahıllarıyla aynı yetiştirme koşullarına sahip olan fiğ bitkisi (Bulut, 2016) bu nedenle iklimik bakımdan olumsuz değerler gösteren Kars ilinde de oldukça fazla yetiştirilebilmektedir. İlde Fiğ üretimi Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından hayvancılık üretimine besin girdisi oluşturmak amacıyla sürekli olarak destekleme uygulamaları kapsamında tutulmaktadır. Bu kapsamda sahadaki koşullara oldukça uyumlu olan Macar Fiği türü yetiştiriciliği ön plana çıkmakta olup İlde, bitkinin arazi kullanımı, üretimi ve verimi istikrarlı şekilde artış göstermektedir. 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönem ortalamalarına göre İldeki tarım alanlarının % 10,3'üne denk gelen 618,697 hektar alanda doğrudan fiğ tarımı yapılmış olup bu alanlarda 396 kg/dekar verim ortalamasıyla yıllık 238.000 ton fiğ elde edilmiştir. İl genelinde bitkinin yetiştirilmesine etki eden koşulların homojen dağılışı göstermesi nedeniyle fiğ bitkisinin verim ve üretim dağılımında önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Buna rağmen Merkez İlçesi 117.078 dekar alanda 406 kg/dekar verim ve 45.770 ton toplam yaş fiğ üretimiyle ilk sırada bulunmaktadır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019). (Şekil 14, Şekil 15).

İlde en çok üretimi yapılan diğer bir yem bitkisi korungadır. İklimatik bakımdan en olumsuz koşullara uyum gösterebilen, en verimsiz ve kıraç topraklara dahi uyum gösteren korunga bu nedenle sert karasal iklim koşulları görülün Kars ilinde en çok tarımı yapılan yem bitkileri arasındadır. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından hayvancılığa besin girdisi sağlamak amacıyla destekleme kapsamında tutulan korunga bitkisinin üretiminde önemli ve istikrarlı bir artış görülmektedir. İlde 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönemde yıllık ortalama 219.754 hektar arazi kullanımı ve 443 kg/dekar verimle yıllık toplam 98.744 ton korunga üretimi yapılmıştır. Buna rağmen başta iklimik olumsuzluklardan kaynaklanan üretim koşullarındaki kısıtlayıcılıklar nedeniyle İldeki korunga verimi Türkiye genelindeki 948 kg/dekar olan verim ortalamasının altında bulunmaktadır. İlde korunga tarımını etkileyen yerel iklimik ve edafik koşulların benzerliği ve homojen dağılımı nedeniyle korunga üretiminin dağılımı da homojenlik göstermektedir. Buna rağmen Merkez İlçesi ortalama 51.585 dekar alanda 492 kg/dekar verim ve 25.902 ton toplam yaş korunga üretimiyle ilk sırada bulunmaktadır (Şekil 15).

İlde tarımı yapılan yem bitkileri içinde önemli bir yeri de yonca üretimi almaktadır. Fiğ ve korungaya göre olumsuz iklimik koşullara daha dirençsiz ve toprak seçiciliği fazla olan yonca bitkisi bu nedenle Kars ilinde sadece sulanabilen ve sıcaklık ortalaması fazla alanlarda yetiştirilebilmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından hayvancılık için besin girdisi sağlamak amacıyla tarımsal destekleme programına alınmış olan yonca bitkisinin üretiminde bu dönemde istikrarlı şekilde artış görülmektedir. İlde 2010-2019 yılları arasındaki on yıllık dönemde yıllık ortalama 21.880 dekar arazi kullanımı ve 413 kg/dekar verim ortalamasıyla 9751 ton/yıl yonca üretilmiş olup bitkinin İldeki verimi aynı dönemde Türkiye genelinde 2275 kg/dekar olan verim ortalamasının altındadır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019). İlde yonca tarımı, sıcaklık ortalaması il geneline nispetle birkaç derece daha fazla olan Aras Vadisindeki Kağızman'ın yanı sıra, Arpaçay ve Akyaka ilçelerinde yoğunluk göstermektedir. Bu ilçeler arasında genaratif faaliyetlerin sürdürüldüğü dönemde en yüksek sıcaklık ortalamasına ve sulama imkânlarına sahip olan Kağızman ilçesi ortalama 6.515 dekar alanda 506 kg/dekar verim ve 3625 ton toplam yaş yonca üretimiyle ilk sırada bulunmaktadır (Şekil 14, Şekil 15). Kars ilindeki yem bitkisi olarak kullanılmak amacıyla tarımı yapılan, baklagiller ve tahıl ailesine ait bitkiler haricinde, tritkale, silajlık mısır gibi bitkilerin üretimi de Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından hayvancılık faaliyetlerine besin girdisi sağlamak amacıyla desteklenmektedir. Bu kapsamda İlde 2015-2019 yılları arasındaki son beş yıllık dönemde yıllık ortalama 2156 dekar alanda 344 kg/dekar verimle ortalama 637 ton/yıl tritkale üretilmiş olup İlde Tritkale üretiminin gidererek artacağı tahmin edilmektedir. Kars ilinde en çok tarımı yapılan bu yem bitkilerinin yanı sıra buğday, arpa, çavdar yulaf gibi tahıllar ve bu bitkilere ait sapsar saman haline getirilerek hayvancılık besin maddesi olarak kullanılmaktadır. Bu bitkilerin dane olarak ayrılıp kullanılan kısmı yıllık ortalama 1.050.000 ton iken yeşil ot olarak kurutulup hayvancılık besini olarak kullanılan kısmı yıllık ortalama 2.000.000 ton civarındadır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019) (Şekil 15).

Şekil 14. Kars İlinde İlçeler Bazında Yem Bitkileri Tarımı Yapılan Alanlar, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Dağılımı (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 15. Kars İlinde Yem Bitkileri, Tarımı Alanları, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

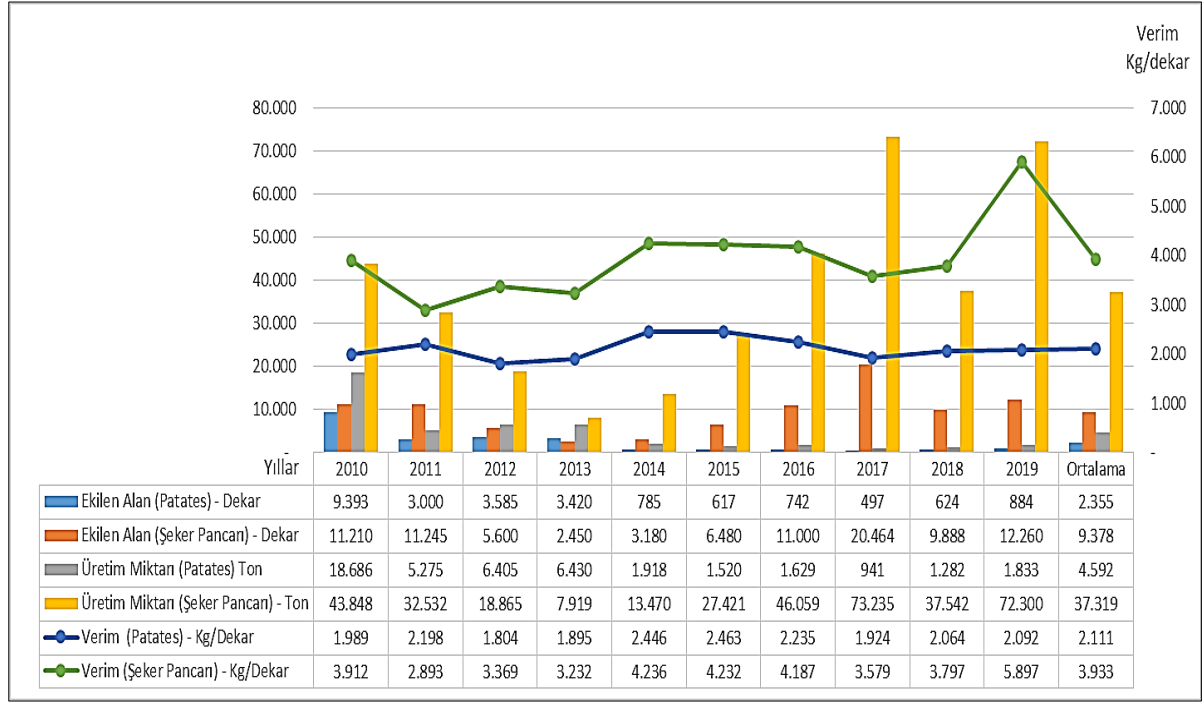
5.1.3.Yumrulu Kök Bitkileri

Ortalama irtifa fazlalığı ve karasal konum özellikleri nedeniyle sert karasal iklim özelliklerine sahip olan Kars İli bu nedenle birçok tarım ürününün yetiştirilmesine elverişli değildir. Bu duruma rağmen İlde kısa süren bahar ve yaz döneminde, sulama imkânı bulunan arazilerde düşük verimlide olsa patates, şeker pancarı, soğan, havuç, hayvan pancarı gibi yumrulu kök bitkilerinin tarımı yapılabilmektedir.

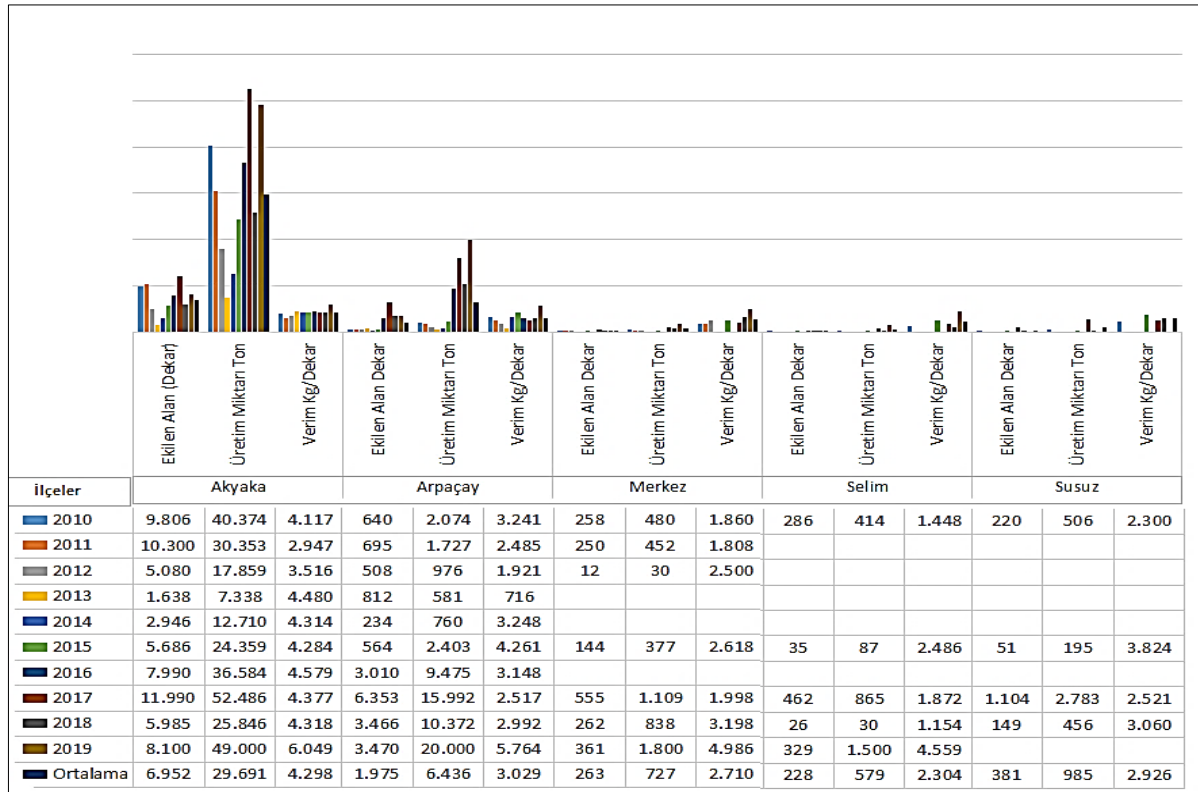
İlde yumrulu kök bitkileri içinde en çok tarımı yapılan bitki Kars Şeker Fabrikası tarafından hammadde ihtiyacının karşılanması amacıyla çiftçilere ürettirilen şeker pancarıdır. “Serin karasal alanların klasik yumrulu bitkilerinden olan şeker pancarı tarımında tohumunun çimlenebilmesi için ortalama 7-8 °C sıcaklık gerekmektedir. Çok düşük sıcaklıklara ve don olayına dayanamayan bitkinin optimum sıcaklık isteği 20-25 °C arasında olup, maksimum direnç gösterebileceği sıcaklık 30 °C civarındadır. Toplam sıcaklık isteği 2500- 2900 °C olan ve ortalama 150-170 gün yetiştirme süresine sahip olan şekerpancarı (Avcı, 1993,s 266; Bulut, 2006, s.57) için çimlenme döneminde sıcak, olgunlaşma döneminde ılık hava koşullarının en iyi gelişimi sağladığı tespit edilmiştir (Er, 1988, Anonim, 1997, s15,16). İlde şeker pancarı tarımı Türkiye’deki şeker pancarı ekilen diğer illerden ortalama bir ay sonra nisan ayında başlamaktadır. Hava sıcaklıklarının günlük ortalamasının 7-8 °C üzerine çıkmaya başladığı bu dönemden kasım ayı başlarına kadar geçen yaklaşık 180-200 günlük sürede şekerpancarı için gerekli toplam sıcaklık isteği tam olarak karşılanamamakta ancak aşırı sıcaklık ve kuraklık gibi ürünün gelişimini olumsuz etkileyen olumsuzluklara da fazla rastlanmamaktadır. Olgunlaşma döneminde gündüz sıcaklıklarının 20-23 arasında olması ve bu sıcaklıklarının geceleri 10 °C civarına düşmesi halinde şeker oranı minimum % 12’ye çıkan (Avcı, 1993, s.266-269) ürün için gündüz sıcaklık ortalaması 21 °C. gece sıcaklık ortalaması ise 10 °C civarında olan Akyaka ve Arpaçay civarı (DMİGM, 2016) uygun koşullar taşımaktadır. Bu alanda gündüz sıcaklık değerlerinin 26 °C üstüne çıkmaması nedeniyle ürün şeker değerini muhafaza ederken yörede yetiştirilen şeker pancarının şeker oranı birçok yılda Türkiye ortalamalarının üstüne çıkmaktadır. Mevcut iklimik koşulların uygunluğu nedeniyle Türkiye genelinde şekerpancarı ekimi yapılan alanlardaki en yüksek şekerpancarı şeker (polar) oranına % 18 ile İldeki Akyaka ve Arpaçay ilçelerinde ulaşılmaktadır (Demir 2017).

“İlde şeker pancarı tarımı yapılan alanlar Kars Şeker Fabrikası tarafından belirlenmektedir. Bu alanlarda irtifa değerinin 1450- 1700 metreler arasında bulunması, sıcaklık, su kaynaklarına yakınlık, toprak varlığı, karayolu ulaşım mesafesi gibi faktörlerin dikkate alındığı anlaşılmaktadır. İlde şeker pancarı verimi ve üretimi başta iklimik istikrarsızlıklardan ve şeker üretim kotalarından etkilenecek yıllara göre önemli istikrarsızlık göstermektedir” (Demir, 2017). Kars ilinde 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönemde ortalama 9.378 dekar/yıl alanda yıllık ortalama 3.233 kg/dekar verim ortalamasıyla 37.319 ton/yıl şeker pancarı üretilmiştir. Bu sonuçla İldeki şeker pancarı verimi 5.777 kg/dekar verim ortalamasına sahip olan Türkiye geneli verim ortalamasının altında kalmıştır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019, TŞFAŞ,2019). İlde üretilen şekerpancarının tamamı şeker pancarı tarımını yaptıran Kars Şeker Fabrikası tarafından satın alınmaktadır. İldeki üreticiler tarafından ikincil geçim faaliyeti olarak sürdürülen şeker pancarı tarımı yaklaşık olarak 400 aile tarafından sürdürülmektedir. Ancak bitkinin üretimi sonucunda meydana gelen toprak dejenerasyonu, sulama imkânlarının kısıtlılığı ve üretim kotaları nedeniyle şeker pancarı bitkisine olan ilgi azalma eğilimi göstermektedir (Şekil 16 Şekil 17, Şekil 18, Fotoğraf 1).

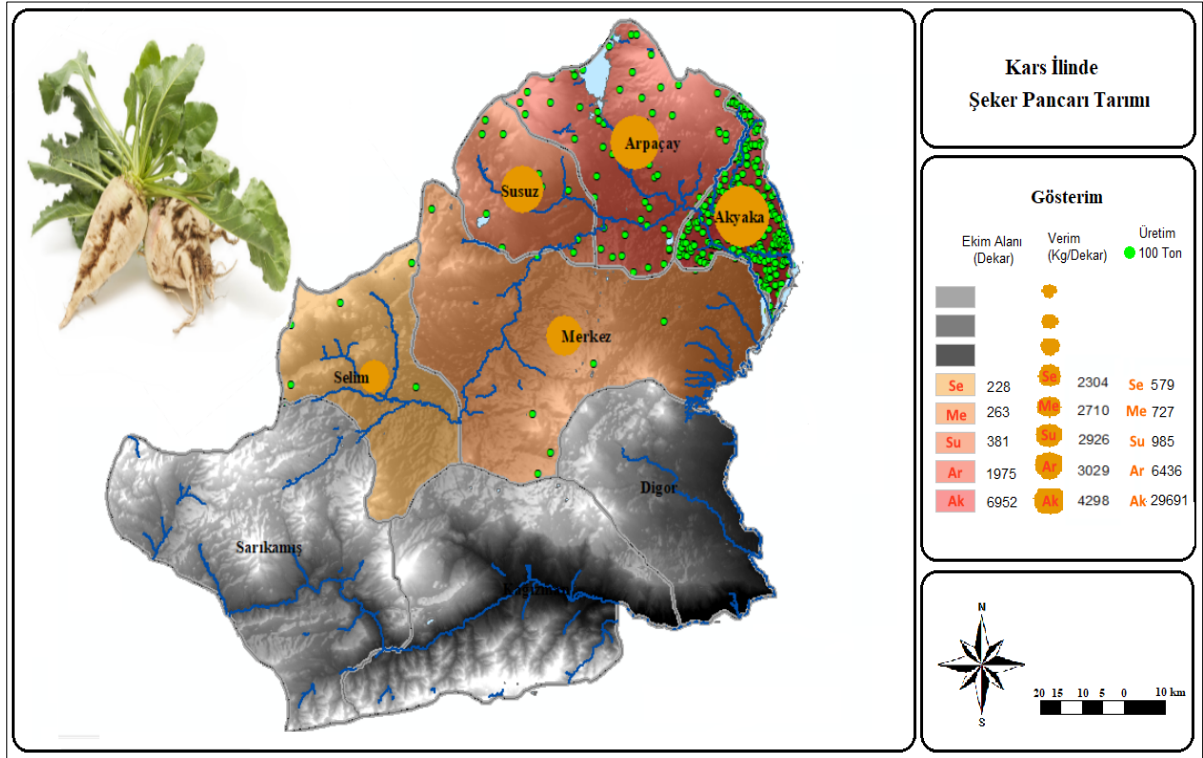
Kars ilinde yumrulu kök bitkileri üretiminde ikinci önemli ürünü serin karasal alanların en tipik bitkilerinden olan patates oluşturmaktadır. Bütün iklim türlerine kolayca adapte olan patates bitkisi veriminin yüksek olması ve besin değerinin oldukça fazla olması nedeniyle en çok tarımı yapılan bitkiler arasındadır. Patates bitkisi günlük hava sıcaklığı ortalamasının 8-10 °C üstüne çıktığı don olaylarının bittiği, ilk ekim yapılan dönemlerde diğer birçok bitki gibi nem ihtiyacı duyan, kumlu tınlı geçirgen ve iyi havalandan özellikteki topraklarda ideal yetiştirme koşullarını bulmaktadır (Doğanay 2012). Kars İli genelinde patates bitkisi ekimi için uygun sıcaklıklara ancak nisan ayı sonlarında ulaşılabilmekte olup il genelinde iyi havalandan ve kumlu, tınlı bozkır toprakları ve inorganik bakımdan oldukça zengin volkanik kökenli toprakların varlığı patates tarımı için nispeten uygun koşulları oluşturmaktadır. Kars ilinde patates bitkisinin yıllara göre üretimi iklimik istikrarsızlık nedeniyle önem düzeyinde değişkenlik göstermektedir. İlde 2010-20019 yılları arasındaki son on yıllık dönemde ortalama 2.492 dekar alanda 13.417 kg/dekar verimle 4.913 ton patates üretimi yapılmıştır (TÜİK, 2019c). İlde patates tarımını etkileyen koşulların dağılımı bakımından genel bir homojenlik bulunmasına rağmen patates üretimi, sıcaklık ortalamaları ve sulanabilir arazi miktarı bakımından daha elverişli koşullara sahip olan Selim Akyaka Arpaçay ilçelerinde yoğunlaşmıştır. İlde patates üretimi, üreticilerin ekonomik sebepli tercihlerine ve yıllara göre değişmektedir. Buna rağmen ortalama 1146 dekar alanda 1921 kg/dekar verimle 2256 ton üretime sahip olan Selim ilçesi il genelinde en çok patates üretilen alan durumundadır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019). (Şekil 16, Şekil 17, Fotoğraf 2).

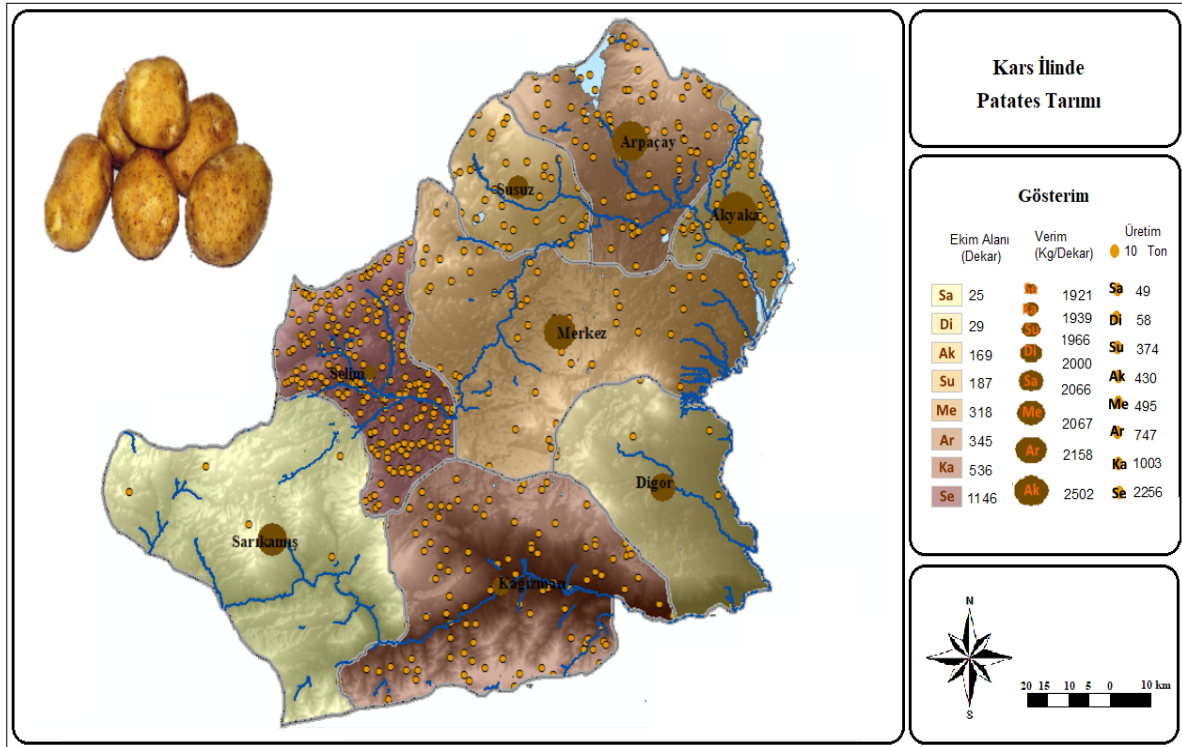
Şekil 16. Kars İlinde Yumurlu Kök bitkileri Tarımı Alanları, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 17. Kars İlinde İlçeler Bazında Şeker Pancarı Tarımı Alanları, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 18. Kars İlinde İlçeler Bazında Şekerpancarı Tarımı Yapılan Alanlar, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Dağılımı (2010-2019) (TÜİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 19. Kars İlinde İlçeler Bazında Patates Tarımı Yapılan Alanlar, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Dağılımı (2010-2019) (TÜİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Fotoğraf 1. Kars İlinde Şeker Pancarı Tarımı Hasadında Son Yıllarda Mekanizasyona Geçilmiştir (Arpaçay 2018).

Fotoğraf 2. Kars İlinde Patates Hasadı Eylül Ayında Yapılabilmektedir (Susuz, 2019).

5.1.4.Meyve Üretimi

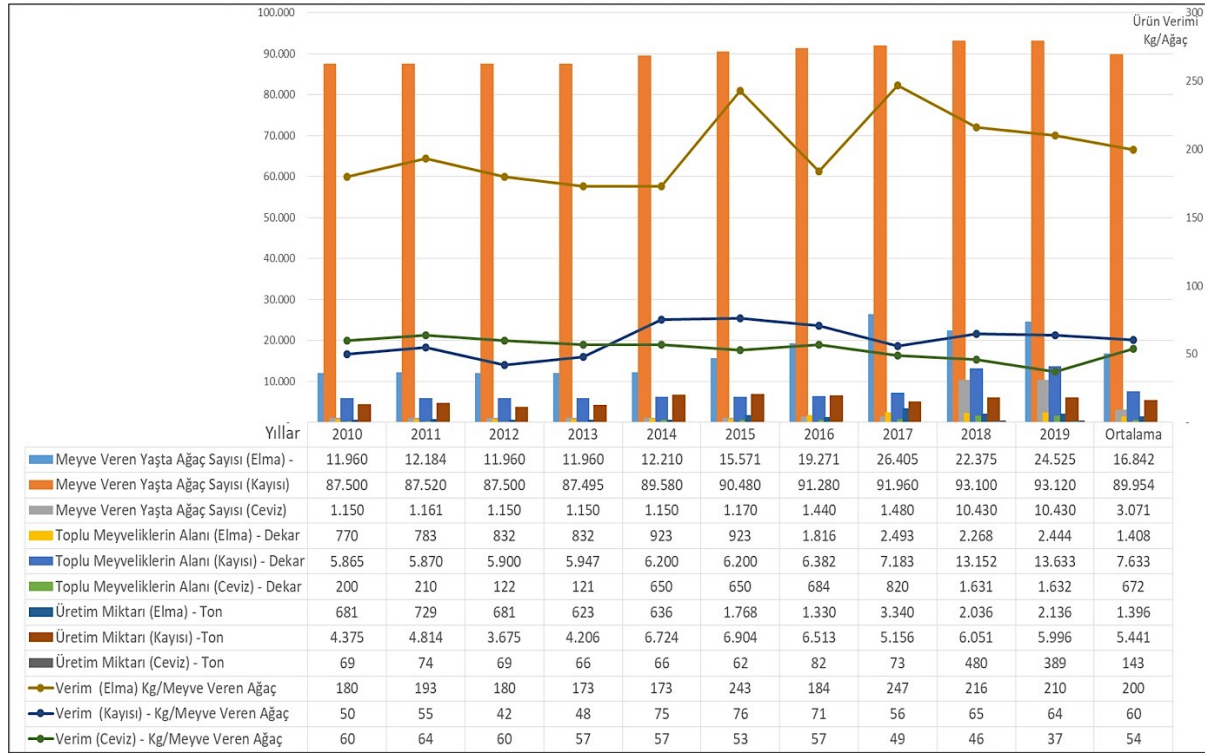
Kars İli 1971 metre ortalama irtifası ve denizel etkilere kapalı karasal ikliminde yer alması nedeniyle meyvecilik üretimi için uygun klimatik koşullara sahip değildir. İlde meyve üretiminin tamamı yakını, İl geneline nispetle ortalama irtifanın daha düşük olması nedeniyle klimatik bakımdan da daha mutedil koşullara sahip olan Kağızman İlçesinin tamamıyla, Sarıkamış ve Digor ilçelerinin bazı kırsal yerleşimlerinin de yer aldığı Aras Vadisinde yapılabilmektedir.

İl geneline nispetle meyvecilik üretimi bakımından daha elverişli koşullara sahip olan Aras Vadisi, kış soğuklarına karşı koruma sağlayan düşük irtifası ve yerel morfolojisi nedeniyle karasal iklim koşullarına adapte olmuş bazı meyve türlerinin üretimine uygun koşullar sağlamaktadır. Aras Vadisindeki yıllık sıcaklık ortalaması 1100 metre civarında bulunan ortalama taban irtifasının etkisiyle İl geneline göre yaklaşık 3 °C fazla olup 10 °C civarındadır. İlde tarım faaliyetlerinin sürdürüldüğü nisan-eylül ayları arasındaki dönemde Aras Vadisinin sıcaklık ortalaması İl geneline göre 4°C daha fazla olup 15°C'dir (Şekil 4, Şekil 5). İl geneline nispetle Sıcaklık bilançosu ve seyri bakımından önemli fark gösteren Aras Vadisinde yine mevcut irtifanın düşük olmasına bağlı olarak gerçekleşen hızlı sıcaklık artışı da İl geneline nispetle oldukça fazladır. Bu durum bu alanda üretimi yapılan meyvelerin daha erken olgunlaşmasına ve meyvecilik yapılmasına imkân sağlamaktadır. Aras Vadisinde önemli bir kısım arazinin tuzlu, kireçli, killi Oligo Miyosen yaşlı temel zemin üzerinde gelişmiş oldukça verimsiz geçirgen halofil ve halofit kahverengi, kırmızı topraklarla örtülü bulunmaktadır. Bu nedenle bu alanda da bu bakımdan meyvecilik üretimi sınırlanmıştır. Aras vadisinde meyvecilik üretimi bu nedenle Aras Nehri ve kolları tarafından taşınan alüvyonların biriktirdiği, tarımsal sulama imkânına sahip vadi tabanlarında yapılabilmektedir.

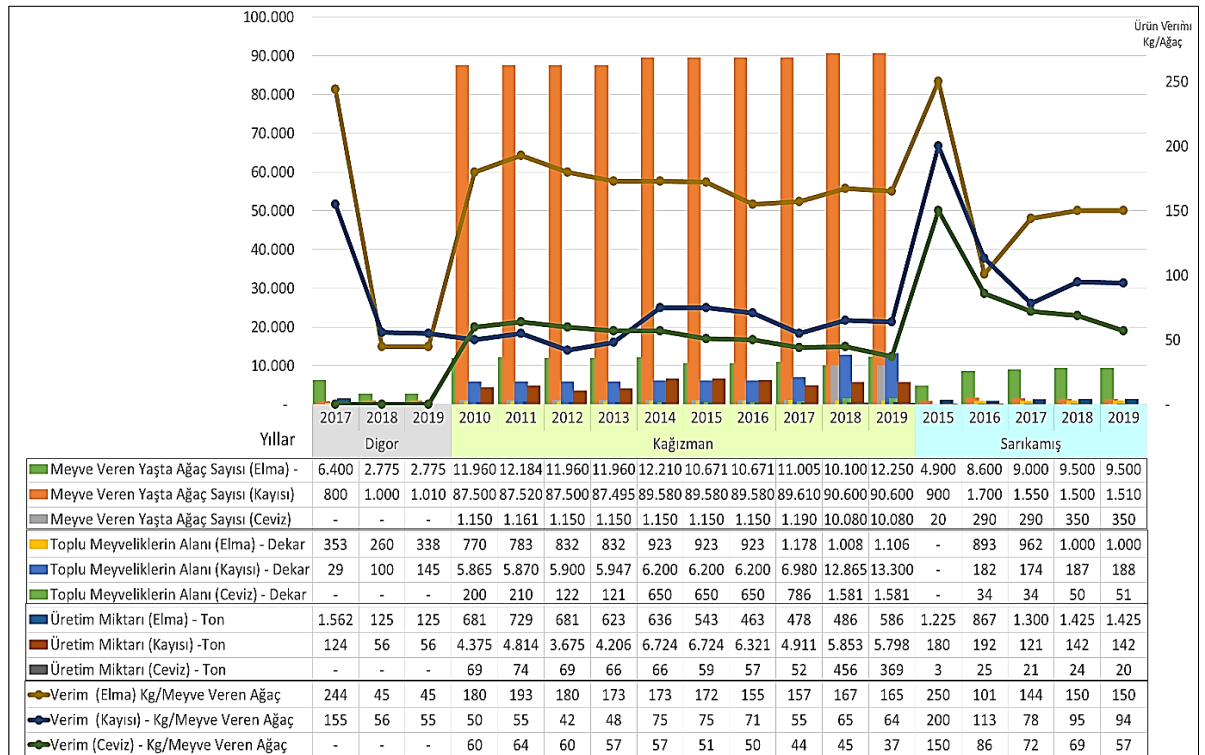
Aras vadisinde, karasal iklim sahalarının olumsuz klimatik özelliklerine karşı direnç gösterebilen başta Elma ve Kaysı olmak üzere Dut, Vişne, Ceviz gibi meyveler yetiştirilmektedir. Bu meyvelerin üretimi vadi tabanındaki alüvyal örtü üzerinde yerel üreticiler tarafından ortalama 70 kadar ağaçtan oluşturulmuş bahçelerde sürdürülmektedir. Aras vadisindeki meyve üretimi klimatik istikrarsızlıklardan önemli oranda etkilenmekte olup bu durum üreticilerin meyvecilikten elde ettikleri gelirin düşük kalmasına ve yıllara göre dalgalı seyir göstermesine neden olmaktadır. Bu olumsuzluk nedeniyle Aras Vadisinde daha düzenli ve yüksek gelir sağlayan hayvancılık üretimi zorunlu olarak ön plana çıkmış olup meyvecilik üretimi ise ikincilik ekonomik uğraş haline gelmiştir.

İlde meyvecilik üretiminde kullanılan meyve türleri genel olarak sahaya sonradan getirilip adapte edilmiş türlerden oluşmaktadır. Bu meyve türleri içinde kaysı üretiminde abrigoz kaysı türü, elma üretiminde ise kendine has morfolojisi ve özgün tadıyla coğrafi işaret alan "Kağızman uzun elması" ön plana çıkmaktadır. İlde ceviz üretiminde ise Anadolu'nun birçok yerinde görülen Anadolu kozu veya Anadolu kor cevizi ön plana çıkmıştır. İlde başta Aras Vadisinde sürdürülen meyvecilik faaliyetlerinin 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık üretimi dikkate alındığında Kaysı üretimi yıllık ortalama 89.954 meyve veren ağaçtan 60 kg/ağaç verim ve 5.441 ton üretimle ilk sırada bulunmaktadır. Kaysı üretimini 16.842 meyve veren ağaçtan 200 kg/ağaç verim ve 1.396 ton üretimle elma ve 3.071 meyve veren ağaçtan 64 kg/ağaç verim ve 143 ton üretimle ceviz izlemektedir (TÜİK, 2019c, THİM, 2019). (Şekil 21).

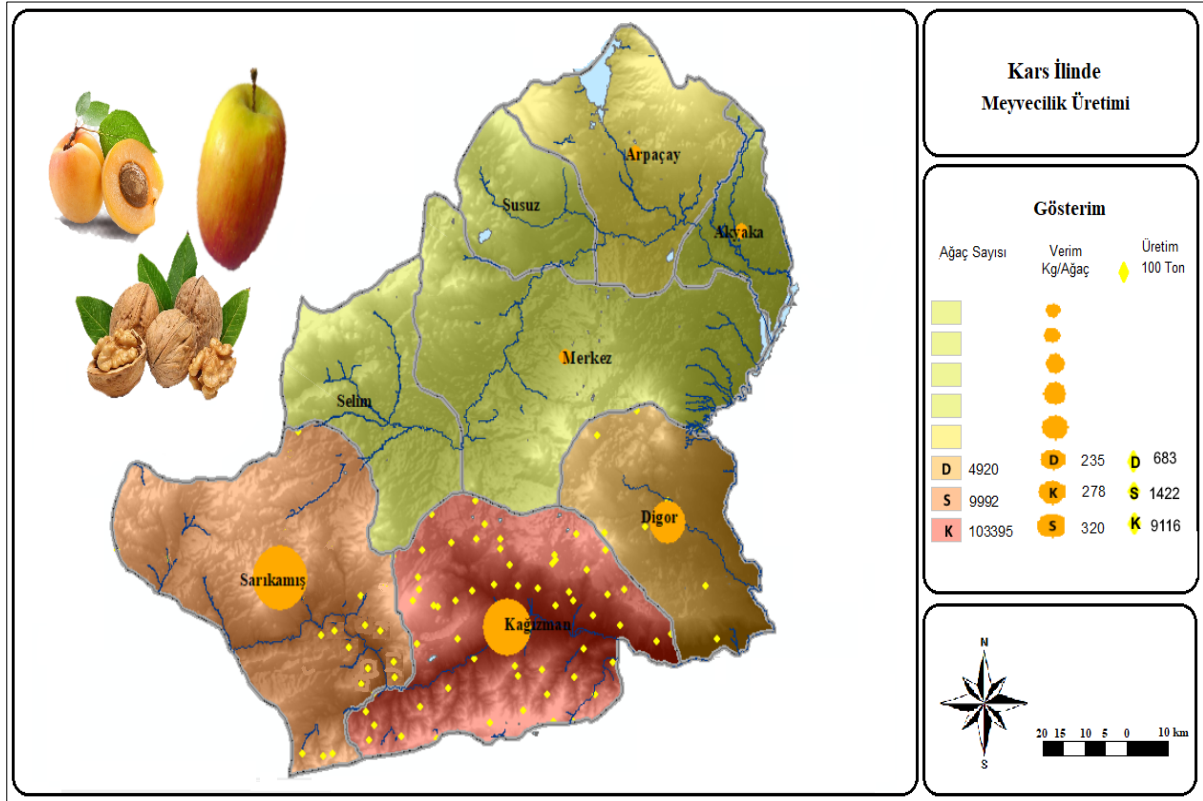
Kars ilinde 2010-2019 yılları arası 10 yıllık dönem ortalamasına göre tüm meyve türlerinden yıllık ortalama 10.475 dekar alandaki 118.307 meyve veren yaş ağaçtan, yıllık ortalama 262 kg/ağaç verimle 8169 ton toplam üretim yapılmıştır. İlde ekonomik bakımdan meyve üreticiliği Aras Vadisinde bulunan, Kağızman ilçesi ve bazı kırsal yerleşimlerinin yanı sıra Sarıkamış ve Digor ilçelerine bağlı az sayıdaki kırsal yerleşimlerde yapılmaktadır. İlde Aras Vadisi dışında da kısmen meyve ağaçlarına rastlanmasına rağmen bu ağaçlardan ekonomik anlamda gelir edilememektedir. İlde 2010-2019 yılları arası 10 yıllık dönem ortalamasına göre Kağızman ilçesi ve kırsal yerleşimleri ortalama 9.116 dekar alanda 103.395 meyve veren yaş ağaçtan, 284 kg/ağaç verimle 6.064 ton toplam üretimle ilk sırada bulunmaktadır. İlde ortalama 951 dekar alanda 9.992 meyve veren yaş ağaçtan, ortalama 362 kg/ağaç verimle 1422 ton üretimle Sarıkamış ilçesi ikinci sırada bulunmaktadır. İlde ortalama 408 dekar alanda, 4.920 meyve veren yaş ağaçtan, ortalama 200 kg/ağaç verimle 683 ton toplam üretimle Digor ilçesi üçüncü sırada bulunmaktadır. (TÜİK, 2019c, THİM, 2019). İlde meyvecilik üretimi verimi, İl genelinde hâkim sert karasal iklim koşullarından oldukça etkilenmekte olup bu nedenle tarımı yapılan diğer ürünlerde olduğu gibi ülke geneli verim ortalamalarına nispetle oldukça düşük düzeyde bulunmaktadır (Şekil 20, Şekil 21, Şekil 22). İlde üretilen meyvelerin bir kısmı üreticiler tarafından doğrudan İldeki toptan ve perakende satış kanalları kullanılarak tüketicilere pazarlanırken geriye kalan bir kısım meyve üretildikleri kırsal yerleşimlerde pekmez, bastık, pestil gibi kışlık ürünler haline getirilerek saklanmakta ve sonrasında pazarlanmaktadır. İlde üretilen meyvelerin küçük bir kısmı ise aracı komisyoncular vasıtasıyla meyve suyu ve konsantresi üreticilerine pazarlanmaktadır.

Şekil 20. Kars İlinde Meyvecilik Yapılan Alanlar, Meyve Ağacı Sayısı, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 21. Kars İlinde İlçeler Bazında Meyvecilik Yapılan Alanlar, Meyve Ağacı Sayısı, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Yıllara Göre Gidişi (2010-2019) (TUİK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 22. Kars İlinde İlçeler Bazında Meyve, Ağaç Sayısı, Üretim Miktarı ve Verim Ortalamalarının Dağılımı (2010-2019) (TUIK ve KARS Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

5.1.5. Sebze Üretimi

Kars İli ortalama irtifanın fazlalığı ve karasal konum özelliklerinden dolayı iklimik bakımdan bitki gelişimini olumsuz etkileyen sert karasal iklim özellikleri nedeniyle sebze tarımına çok uygun değildir. Bu durumun yanı sıra yine aynı iklimik koşulların çiftçileri zorunlu olarak hayvancılık faaliyetlerine yönlendirmesi ve bu faaliyetler için baskın olarak yem ve tahıl bitkilerinin tarımının yapılması nedeniyle ilde sebze tarımı nerdeyse hiç gelişmemiştir.

İlde sebze üretiminde daha çok iklimik olumsuzluklara dirençli ve olgunlaşma süresi daha kısa; domates, biber, salatalık, lahana, kabak, patlıcan vb. sebze türlerinin tarımı yapılmaktadır. İlde sebze tarımı genellikle 2000 metre irtifanın altında, akarsu kaynaklarının kenarındaki alüvyal özellikli topraklar üzerinde yapılmaktadır. İl genelinde hava sıcaklık ortalamasının oldukça kısa geçen yaz döneminde dahi düşük olması nedeniyle sebzelerin olgunlaşma süresi normal olgunlaşma süresinin neredeyse iki katına çıkarken, başta domates gibi bitkiler çoğu zaman tam olarak olgunlaşmadan hasat edilmek zorunda kalınmaktadır.

İlde sebze tarımı 2000 metre ortalama irtifaya sahip olup bu nedenle iklimik elverişsizlik gösteren Sarıkamış, Selim Kars ve Susuz ilçelerinin yer aldığı Kars Platosunda neredeyse hiç yapılamamaktadır. İlde sebze tarımı bu alana nispetle ortalama irtifanın düşük olduğu Arpaçay nehri havzasındaki Arpaçay, Akyaka ve İlin güneyinde Sarıkamış ve Digor ilçesinin bazı kırsal yerleşmeleriyle, Kağızman ilçesinde ise düşük verimli de olsa yapılabilmektedir. İldeki sebze üretiminin istikrarlı olarak yapılmaması nedeniyle üretime ve üretimin İldeki coğrafi dağılımına dair kesin ve güvenilir üretim verisi bulunmamaktadır.

İlde sebze tarımı kısıtlayıcı iklimik olumsuzlukların yanı sıra ekonomik bakımdan getirisinin düşük olması nedeniyle neredeyse hiç yapılmamaktadır. İlde iklimik koşulların uygun olduğu kırsal yerleşimlerde ise sebzeçilik üretimi çiftlilerin aile ihtiyaçlarını karşılanması yada hobi amacıyla üçüncül ekonomik tarım faaliyeti olarak yapılmaktadır.

6. Sonuç

Kars İli, ortalama 1971 metre irtifası ve denizel etkilere kapalı bir alanda bulunması nedeniyle tarımsal faaliyetleri olumsuz etkileyen iklimik unsurlar bakımından oldukça elverişsiz özelliklere sahiptir. İl genelinde yıllık ortalama sıcaklık 5,4 °C yıllık ortalama yağış 517 mm olup tarımsal faaliyet gün sayısı ortalaması 150-180 gündür. Bu nedenle İl genelinde tarımsal ürün çeşidi az, ekilen ürünlerde ise verim düşüktür.

Kars İli ortalama irtifanın fazlalığı ve denizel etkilere kapalı bir alanda bulunmakta olup bu nedenle ülkemizdeki en sert karasal iklim koşullarının hâkim olduğu alan durumundadır. İlde yılın yaklaşık yedi ayında kış koşulları hâkimken oldukça kısa geçen yaz dönemi bahar karakteristikleri taşıyan oldukça serin ve nispeten yağışlı özellik göstermektedir. Bu genel iklimik özellik nedeniyle İldeki tarım faaliyetleri, arazinin karla kaplı olduğu oldukça soğuk ve uzun kış döneminde sürdürülememektedir. İldeki bütün tarımsal üretim faaliyetleri birçok tarımsal ürünün olgunlaşmasını ve üretimini sınırlayan kısa geçen yaz döneminde sürdürülebilmektedir.

Kars İlının önemli kısmı ortalama 1971 metre irtifadaki Kars Platosu üzerinde bulunmakta olup il arazisinin büyük kısmı bu genel plato morfolojiye uygun olarak irtifası yüksek düzlüklerden oluşmaktadır. İldeki bu morfolojiye ve tarımsal faaliyetleri etkileyen su ve toprak gibi doğal unsurlarla birlikte beşeri unsurların da homojen bir dağılım göstermesi sonucu İldeki arazi kullanımının alansal dağılımında da genel bir homojenlik bulunmaktadır. İldeki arazilerin % 59'u tarımsal alanlardan, % 19'u Doğal Alpin Çayırlardan, % 15'i seyrek bitkili alanlardan, % 3'ü ormanlık alanlardan, % 1,5'i yerleşim alanları ve altyapı unsurlarından % 1'i göl ve akarsu gibi su alanlarından oluşmaktadır.

İlde görülen sert karasal iklim, toprak ve sulama özelliklerine bağlı olarak, İl genelindeki toplam 5.985.000 dekar tarımsal arazinin % 18'ine denk gelen 1.069.128 dekarlık alanda yem bitkileri, % 17'sini oluşturan 1.050.000 dekarlık alanda tahıllar, % 0,2'sini oluşturan 11.733 dekar alanda yumru kök bitkileri tarımı yapılmaktadır. İklimatik ve toprak istekleri fazla olan meyve ve sebze tarımı ise irtifası il geneline nispetle düşük olan Aras ve Arpaçay nehirleri çevresindeki il tarım alanlarının ancak % 0,2'sini oluşturan 10.500 dekar alanda yapılabilmektedir. İlde geri kalan araziler nadas arazilerinden oluşmaktadır. İldeki tarımsal arazilerin tarımsal ürün türlerine göre dağılımını belirleyen iklim, toprak, sulama gibi doğal unsurlarla koruyucu tarım politikalarında değişiklik meydana gelmemesi nedeniyle önemli bir değişim meydana gelmemektedir.

Kars İli ortalama 1971 metre irtifası ve denizel etkilere kapalı bir alanda bulunması nedeniyle tarımsal üretimi etkileyen sıcaklık ve yağış gibi iklimik unsurlar bakımından oldukça elverişsiz özelliklere sahiptir. İlde bu nedenle tarımsal üretim miktarı, verimi, çeşitliliği oldukça kısıtlanmış olup tarımsal üretim bu nedenlerden dolayı zorunlu olarak olumsuz iklimik duruma kısmen intibak etmiş olan yem bitkileri, tahıllar ve yumru kök bitkileri üretimine dayanmaktadır. İlde tarımsal ürün guruplarına ayrılan arazi kullanımı miktarıyla, tarımsal ürün gurupları üretim miktarı arasında paralel bir durum olup İlde toplam tarımsal üretimin nicelik bakımından % 68'ini sulanamayan arazilerde yetiştirilen yem bitkileri, % 24'ünü tahıllar, % 7'sini sulamalı arazilerde tarımı yapılan yumru kök bitkileri, % 1'ni meyve ve sebzeler oluşturmaktadır.

İl genelinde iklimik koşulların karasallık nedeniyle yıl içinde ve yıllara göre istikrarsızlık göstermesi sonucunda tarımsal verim ve üretim de yıllara göre büyük istikrarsızlık göstermektedir. Bu nedenle İldeki kırsal alanların ekonomisi aynı olumsuz doğal koşulların doğurduğu zorunluluğun etkisiyle verimi ve üretimi düşük olsa da daha iyi gelir getiren hayvancılığa dayalı olarak gelişim göstermiştir. İlde sadece bitkisel üretime dayanan tarımsal faaliyetler ikincil ekonomik uğraş durumunda olup bu faaliyetler büyük oranda hayvancılık faaliyetlerinde besin girdisi sağlanmak amacıyla yapılmaktadır. İlde üretimi yapılan başlıca yem bitkileri fiğ, yonca, korunga olup bu bitkiler haricinde doğrudan yem bitkisi kategorisine girmese de buğday, arpa, çavdar, yulaf, silajlık mısır, tritikale, aspir, gibi bitkilerin de aynı amaca yönelik olarak tarımı yapılmaktadır. İlde 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönemde tarım yapılan arazilerin yıllık ortalama % 18'ine denk gelen 1.069.128 dekarlık kısmı yem bitkilerine ayrılmış olup bu alanlarda 383 kg/dekar yıllık verim ortalamasıyla yıllık 429.620 ton yeşil ot şeklinde yem bitkisi üretilmektedir. İlde yem amaçlı kullanılan tahıl saplarından elde edilen saman üretimi de dahi edildiğinde yem bitki üretimi 2.429.620 ton/yıldır.

Kars İli 1971 metre civarındaki ortalama irtifası ve denizel etkilere kapalı karasal iklim alanında yer alması nedeniyle bitkisel üretim bakımından oldukça kısıtlanmıştır. Bu nedenle Kars ilinde mevcut olumsuz doğa koşullarına karşı en iyi intibak gösteren tarımsal bitkilerden bazıları tahıl ailesine mensuptur. İlde 2010-2019 yılları arasındaki son on yıllık dönem ortalamalarına göre tarım yapılan arazilerin % 17'sini oluşturan 1.050.000 dekarlık kısmı doğal koşulların elverişsizliği nedeniyle zorunlu olarak tahıl tarımına ayrılmıştır. Bu arazilerden elde edilen 150.000 ton tahıl İlde aynı yıl elde edilen 630.000 ton civarındaki tüm tarım ürünlerinin % 24'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2019c, THİM, 2019). Kars ilinde tarımı yapılan serin iklim tahılları; ekim alanı, üretim miktarı ve verim bakımından Arpa, buğday, yulaf ve çavdar şeklinde sıralanmaktadır. İlde tarımı yapılan tahıllardan birincil olarak hayvan besin maddesi, ikincil olarak insan gıda ve tüketim maddeleri ihtiyacının karşılanmasında faydalanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anonim (1981). Yurt Ansiklopedisi “Kars”, *Cilt VI*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.
- Anonim (1997) Türkiye’de Seker ve Şekerpancarı Üretiminde Mevcut Durum Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1997-12. İstanbul.
- Atalay, İ. (2008). Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası. Çevre ve Orman Bakanlığı Yayınları. İzmir
- Atalay, İ., & Mortan, K. (2003). Türkiye Bölgeler Coğrafyası (İkinci baskı). *İnkılâp Kitabevi, İstanbul.*
- Atalay, İ. (2011). Toprak Oluşumu. Sınıflandırılması ve Coğrafyası, Meta Basım Yayın Hizmetleri, İzmir.
- Avcı, S. (1993). Türkiye’de Şeker Pancarı Ziraatının Coğrafi Esasları. İstanbul. Üniversitesi. Edebiyat. Fakültesi. Coğrafya. Bölümü. Coğrafya Dergisi, (4).
- Bulut, İ. (2006). Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- CORİNE (2018) (Coordination of Information on the Environment) <https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc2018> erişim tarihi: 11 nisan 2020
- ÇŞİM (2019) Çevre Durum Raporu, Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü, Kars
- Demir, M. (2014). Kars İlinin Arıcılık Potansiyeli Ve Değerlendirme Durumu. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 209-230.
- Demir, M. (2016). Kars İlinde Büyük ve Küçükbaş Hayvancılık. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(35).
- Demir, M. (2016). Coğrafi İşaret Örneği Olarak Kars Kaşar Peynirinin Üretimi ve Dağılımı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 61-81.
- Demir, M. (2017). Kars İlinde Şeker Pancarı Üretiminin Beşeri ve Ekonomik Önemi, Sürdürülebilirliği.
- Demir, M. (2017). Kars İlinin Biyokütle Enerji Potansiyeli ve Kullanılabilirliği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (68), 31-41.
- DMİGM (2019). Ankara: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., & Şahin, İ. F. (2011). Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya. Pegem Akademi.
- Doğanay, H., & Coşkun, O. (2012). Tarım Coğrafyası, Güncellenmiş II. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- DSİ (2019) Devlet Su İşleri 24.Bölge Müdürlüğü. Brifing Raporu. Kars
- Er, C, (1988) Şekerpancarı, Tarım Bilgileri Dizisi, Garanti Bankası: İstanbul,
- Etimoloji Türkçe (2019). (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ziraat>) Erişim Tarihi 21 Eylül 2020
- FAO, CLİM WAT, (2019) <http://www.fao.org/land-water/databases-and-software/climwat-for-cropwat/en/> Erişim Tarihi: 11 nisan 2020
- FAO, (2019). Food and Agricultural Organization of the United Nations <http://www.fao.org/faostat/en/?#data/QC> Erişim Tarihi: 11 nisan 2020
- NASA Earth Data (2019) <https://earthdata.nasa.gov/eosdis/daacs/asf> erişim tarihi: 11 nisan 2020
- Mater, B. (2004). Toprak Coğrafyası. Çantay Kitabevi. İstanbul
- MTA, (2008). Kars İli Genel Jeolojisi, Doğu Anadolu Bölge Müdürlüğü, Van
- Tapu ve Kadastro Kars İl Müdürlüğü (2019). Kars İli kırsal yerleşimleri 1/25.000 raster veri seti. Kars
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). Tarım ve Orman Bakanlığı Kars İl Müdürlüğü Brifing raporu Kars
- TRGM (2019). Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Tarım ve Orman Bakanlığı, 1/25 000 Ölçekli Türkiye Coğrafi Toprak Veri Tabanı. Ankara.
- THİM (2019). Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü İl Brifing Raporu. Kars.
- TUİK, (2019a). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> Erişim Tarihi: 11 Nisan 2020
- TUİK, (2019b). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> Erişim Tarihi: 11 Nisan 2020.
- TUİK, (2019c). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>Erişim Tarihi: 11 Nisan 2020

Atıf/Citation

Doğru, E., Koçak, E., (2021), Covid-19 salgınının konaklama işletmelerine etkisi (Fethiye örneği). Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 107-124

COVID-19 SALGINININ KONAKLAMA İŞLETMELERİNE ETKİSİ (FETHİYE ÖRNEĞİ)¹

Effect of Covid-19 Pandemic on Accommodation Businesses (Fethiye Example)

Esengül DOĞRU*

Emine KOÇAK**

Öz

Dünya genelinde 2019 yılı Aralık ayında ortaya çıkan ve kısa sürede hızla yayılan Covid-19 salgını milyonlarca insanın yaşamını kaybetmesine sebep olmuştur. Salgın sürecinde uygulamaya konulan kısıtlama ve yasaklar insanların sosyal yaşamını, tüketim alışkanlıklarını ve ekonominin bütün sektörlerini etkilemiştir. Bu durumdan etkilenen sektörlerden biri de turizm sektörüdür. Turizm yapısı itibariyle yaşanan ekonomik krizler, salgın hastalıklar, terör olayları ve doğal afetler gibi durumlardan kolay etkilenen sektörlerin başında yer almaktadır. Dolayısıyla Covid-19 salgını turizm sektörünü de olumsuz yönde etkilemektedir. Dünyada en fazla turist ağırlayan altıncı, Avrupa'da dördüncü ülke olan Türkiye'de turizm sektörü Covid-19 salgınından önemli ölçüde etkilenmiştir. Turizm sektörünün önemli paydaşlarından biri olan konaklama işletmeleri de salgın döneminde uyulması gereken yasaklar ve tedbirler kapsamında faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu araştırma kapsamında, Türkiye'nin önemli turizm merkezlerinden biri olan Fethiye'de Covid-19 salgınının turistik hizmet sağlayan konaklama işletmelerine olan etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını Fethiye'de turizm konaklama işletmesi yetkililerinden 16 kişi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, önceki yıllara göre 2020 yılı turizm potansiyelinin çok düşük seviyelerde olduğu, turistik taleplerin azaldığı ve işletmelerin ekonomik kayba uğradıkları, işletmelerin salgına karşı alınan yasal tedbirlere yeterince uydukları, tedbirler konusunda en çok zorlanılan durumun maske kullanımı olduğu, turistlerin alınan tedbirlere yeterince uydukları ve en çok maske kullanımı konusunda zorlandıkları, turistik talepteki azalışın konaklama ücretlerini düşürdüğü, konaklama işletmelerinin doluluk oranlarının düşük seviyelerde olduğu ve turistlerin konaklama işletmesindeki kalış sürelerinin azaldığı tespit edilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak konaklama işletmelerinin önceki yıllara göre salgın sürecinde ekonomik bir daralma yaşadıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Covid-19, Salgın, Konaklama İşletmeleri

¹ Bu çalışma 24-26 Aralık 2020'de Karabük'te yapılan "4th International Symposium of Education and Values (ISOEVA)" isimli sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* PhD. Student., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, esenguldogru@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1997-270X.

** PhD. Student., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, kocakemine19@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6370-488X.

Dergiye Göliş Tarihi: 28.12.2020

Yayına Kabul Tarihi: 15.05.2021

Abstract

The Covid-19 pandemic, which occurred in December 2019 worldwide and spread rapidly in a short time, caused millions of people to lose their lives. Restrictions and prohibitions imposed during the epidemic affected people's social life, consumption habits and all sectors of the economy. One of the sectors affected by this situation is the tourism sector. Tourism is one of the sectors that can be easily affected by situations such as economic crises, epidemics, terrorist events and natural disasters. Therefore, the Covid-19 epidemic also negatively affects the tourism sector. The tourism sector in Turkey, which is the sixth largest tourist destination in the world and the fourth country in Europe, has been significantly affected by the covid-19 pandemic. Accommodation enterprises, which are one of the important stakeholders of the tourism sector, continued to operate within the scope of the prohibitions and measures to be followed during the epidemic period. As part of this research, an attempt was made to determine the impact of the Covid-19 pandemic on accommodation businesses providing tourist services in Fethiye, one of the important tourist centers of Turkey. The case study pattern from qualitative research methods was used in the research. The participants of the study were 16 people from the authorities of the tourism accommodation business in Fethiye. A semi-structured interview form developed by researchers was used as a data collection tool. The study as a result of the 2020 tourism potential is at very low levels compared to previous years, tourist demand and the development of enterprises suffered economic loss, businesses to conform adequately to the epidemic of legal measures taken against the measures it is important to use a mask about the most difficult situation, precautionary measures enough they live of tourists, and most difficult about the use of the mask, lowering the cost of the decrease in demand for tourist accommodation, it has been found that occupancy rates of accommodation businesses are at low levels and that tourists ' stay in the accommodation business is reduced. Based on these findings, it was determined that accommodation enterprises experienced an economic contraction in the epidemic process compared to previous years.

Keywords: *Tourism, Covid-19, Pandemic, Accommodation Businesses*

1. Giriş

Dünyanın en büyük sektörlerinden biri olan turizm, 20. yüzyılın son dönemlerinden bu yana hızlı gelişim ve değişimler sergilemiş, önemli bir ekonomik faaliyet alanı olarak yerini almıştır. Aynı zamanda turizm ile ilgili göstergeler, gelecekte de turizm sektörünün daha da büyüyecek devam edeceği yönündedir. Fakat turizmi olumlu ve olumsuz anlamda etkileyen bazı faktörler, turizm sektörüyle ilgili tahminleri pozitif veya negatif yönde etkileyebilmektedir. Öyle ki, turizm sosyal, siyasal, ekonomik vb. ulusal ve uluslararası etkenlerden kolayca etkilenen bir sektördür.

Turizmin gelişim seyrine bakıldığında ekonomik krizler, salgın hastalıklar, terör olayları ve doğal afetler gibi durumların yaşandığı yıllarda turizm sektörü olumsuz anlamda etkilenmiştir. Herhangi bir krizin yaşanması turizm destinasyonunun çekiciliğini kaybetmesine neden olmaktadır.

Turizm sektöründe kriz olayını, sektörünün olağan gidişatını sektöre uğratan, durduran, turistleri bölgenin güven ve emniyeti konusunda tedirgin eden, turizm talebinin ve turizm gelirlerinin azalmasına neden olan kaotik bir durum olarak tanımlamak mümkündür (Köşker, 2017). Krizler beklenmeyen bir anda ortaya çıkan ve bir takım olumsuz etkiler oluşturan olaylardır. Krizler birçok farklı faktöre bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Salgın hastalıklar da kriz oluşturan sebepler arasındadır (Çeti ve Ünlüöner, 2019).

Küresel anlamda yaşanan salgın hastalıklar birçok açıdan tehdit oluşturmaktadır. Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan "Covid-19" veya "2019-nCoV" (Yeni Tip Koronavirüs veya Koronavirüs Hastalığı 2019) resmi olarak, Aralık 2019'da Çin'in Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) vakaları bildirmesiyle başlamış ve salgın hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayılarak ciddi tehditlerden birini oluşturmuştur. 11.05.2021 tarihi itibarıyla dünyada toplam 159 milyon kişi enfekte olmuş ve 3,3 milyon kişi hayatını kaybetmiştir.

Salgınla beraber dünyada bir takım önlemler alınmaya başlamıştır. Bunlardan bazıları şehirler ve ülkeler arası seyahat kısıtlamaları, etkinlikler ve organizasyonların yasaklanması, kongre ve fuarların iptal edilmesi veya ertelenmesidir. Dolayısıyla bu durum birçok sektörde olduğu gibi turizm sektörünün de olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde "küresel salgın" olarak ilan edilen Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) küresel ölçekte turizm faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir (Zoğal ve Emekli, 2020). Havayolu işletmeleri, otel işletmeleri, seyahat acenteleri gibi turizm endüstrisinin bel kemiğini oluşturan işletmeler başta olmak üzere turizmin tüm kolları bu sıkıntılı süreçten olumsuz yönde etkilendiği ve etkilenmeye devam edeceği düşünülmektedir (İbiş, 2020). Coğrafi etki alanı ve yayılma hızı hesaba katıldığında, salgının küresel turist hareketliliğini %1 ila %3 oranında azalttığı tahmin edilmektedir. İlgili durum, uluslararası turizm gelirlerinde yaklaşık 30 ila 50 milyar Amerikan doları kayıp anlamına gelmektedir (Acar, 2020).

Turizm tüm kıtalardaki ekonomileri, geçim kaynaklarını, kamu hizmetlerini ve fırsatları etkileyen Covid-19 salgınından en çok etkilenen sektörlerden biridir. Sektöre ilişkin senaryolar, uluslararası turist sayılarının 2020'de yüzde 78 ile 58 arasında düşebileceğini gösteriyor. Bu 2019'da 1,5 trilyon dolar olan ziyaretçi harcamalarında, 2020'de 310 ile 570 milyar dolar arasında bir düşüşe neden olacaktır (UNWTO, 2020).

Türkiye'de ilk Covid-19 vakası 11 Mart 2020'de görülmeye başlanmıştır. 13 Mart 2020'de alınan kararla 9 Avrupa ülkesine yönelik uçuşlar iptal edilerek sınırlar kapatılmıştır. Yurt içinde ise, şehirlerarası seyahat kısıtlamaları uygulanarak 31 şehrin giriş çıkışları kapatılmıştır. Zorunlu durumlarda seyahat izin belgesi alınarak seyahat etme izni verilmiştir.

Dünya çapında en çok ziyaretçi ağırlayan 6'ncı ülke konumunda yer alan Türkiye, 2019 yılını 45 milyonu yabancı olmak üzere toplamda, 51,7 milyon ziyaretçi ile kapatmıştır. Korona virüsü salgınının henüz küresel ölçekte ciddi bir yayılma göstermediği dönem olan 2020 yılının Ocak-Şubat döneminde ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 9,68 oranında artarak, 3 milyon 520 bin 547 kişi olmuştur. Ancak Mart ayı itibarıyla Türkiye'nin ziyaretçi sayısında da düşüş görülmüştür (TÜRSAB, 2020). Özellikle, Nisan 2020'den sonra salgının artmasıyla beraber gelen turist sayılarında ciddi düşüş yaşanmaya başlamıştır. Türkiye ve dünya genelinde salgın oranlarında yaşanan iyileşme sonucunda Haziran sonrası iyimser ortama ve seyahat kısıtlamalarının kalkmasına paralel olarak Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı artmış olsa da bir önceki yıla göre oldukça düşük oranla sonuçlanmıştır (Kervankıran ve Bağmancı, 2020).

Tablo 1'de Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin yıllara ve aylara göre dağılımı incelendiğinde, diğer yıllara kıyasla 2020 yılında Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayılarının özellikle Mart ayından sonra ciddi şekilde düşmeye başladığı görülmektedir.

Aylar	Yıllar					% Değişim Oranı			
	2017	2018	2019	2020	2021	2018/2017	2018/2019	2019/2020	2020/2021
Ocak	1.055.474	1.461.570	1.539.496	1.787.435	509.787	38,48	5,33	16,10	-71,48
Şubat	1.159.833	1.527.070	1.670.238	1.733.112	537.976	31,66	9,37	3,76	-68,96
Mart	1.587.007	2.139.766	2.232.358	718.097	905.323	34,83	4,32	-67,83	-26,07
Nisan	2.070.322	2.655.561	3.293.176	24.238		28,7	24,01	-99,26	
Mayıs	2.889.873	3.678.440	4.022.254	29.829		27,29	9,34	-99,25	
Haziran	3.486.940	4.505.594	5.318.984	214.768		29,21	18,05	-95,96	
Temmuz	5.075.961	5.671.801	6.617.380	932.927		11,74	16,67	-85,90	
Ağustos	4.658.463	5.383.332	6.307.508	1.814.701		15,56	17,16	-71,23	
Eylül	4.076.630	4.792.818	5.426.818	2.203.482		17,57	13,22	-59,40	
Ekim	2.992.947	3.755.467	4.291.574	1.742.303		25,48	14,27	-59,40	
Kasım	1.652.795	1.966.277	2.190.622	833.991		18,97	11,4	-61,93	
Aralık	1.703.789	1.950.705	2.147.878	699.330		14,49	10,1	-67,44	
Toplam	32.410.034	39.488.401	45.058.286	12.734.213	19.530.86	293,98	153,24	-71,74	-53,92

Tablo 1. Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı (KTB, 2021).

Turizm hareketlerinin durması nedeniyle otel doluluk oranları ciddi oranda gerilemiştir. STR Global raporuna göre Mart 2020'de Türkiye'deki otel doluluk oranları geçen yılın aynı ayına göre yüzde 55,2 azalarak yüzde 28,6 seviyesine inmiştir (TÜRSAB, 2020).

2018 yılında turizm gideri 2017 yılına oranla %4,7 azalarak 4,89 Milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiş ve 2019 yılında ki turizm giderine baktığımızda ise; geçtiğimiz yılın aynı dönemine oranla %10,1 oranında düşüş gerçekleşmiştir. 2020 yılının üç aylık turizm gideri geçtiğimiz yılın aynı dönemiyle karşılaştığımızda 25,6 oranında bir düşüşle 793 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin turizm geliri ise, 2017 yılından 2018 yılına %12,5 oranında artış göstererek 29,5 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında yurt dışında yaşayan vatandaşlardan elde edilen gelir ise; 5,3 milyar ABD Doları olarak gerçekleşerek bir önceki yıla oranla % 10,1 oranında düşüş yaşamıştır. 2019 yılında turizm geliri geçtiğimiz yıla oranla %17 oranında artış göstererek 34,5 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılının ilk üç ayını incelediğimizde turizm geliri 4,1 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (TÜROFED, 2020).

Turistik seyahatlerin merkezinde yer alan konaklama sektörü Covid-19'un yarattığı krizden ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu durum göz önüne alınarak bu çalışmada, Covid-19'un konaklama işletmelerine etkileri araştırılmıştır. Araştırma Türkiye'nin turistik merkezlerinden biri olan Muğla'nın Fethiye İlçesi'nde gerçekleştirilmiştir.

Akdeniz Bölgesi'nin batısında yer alan Fethiye, Muğla'nın 13 ilçesinden biridir. Türkiye'nin önemli turistik merkezleri arasında yer almaktadır. Hem deniz turizmi yönünden hem de yamaç paraşütü ve su sporları gibi alternatif turizm türleri yönünden oldukça talep görmektedir. Aynı zamanda tarihi turistik mekânlara da (örn; Tlos Antik Kenti, Amintas Kaya Mezarları, Telmessos Antik Tiyatro) ev sahipliği yapmaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde, Covid-19 salgınının turizm sektörüne etkilerinin incelendiği çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan bazılarının, Türkiye'de faaliyet gösteren otel zincirlerinin yeni tip koronavirüs (Covid-19) bilgilendirmeleri (Eryılmaz, 2020), Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi (Acar, 2020), Covid-19 salgını sonrası turizm destekleri (Doğancılı, 2020), Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin Turistik Tüketici Davranışları ve Türkiye Turizmi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi (Aydın ve Doğan, 2020), Covid-19 salgınının turizm sektörü üzerine olan finansal etkileri (Çıtak, 2020), Türkiye ekonomisinde Covid-19'un sektörel etkileri (Soylu, 2020), turizm eğitimi alan öğrencilerin Covid-19 salgınına yönelik görüşleri (Akyol, 2020), COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: bir değerlendirme çalışması (Üstün ve Özçiftçi, 2020), Covid-19 pandemisinin Türkiye iç turizmüne

yansımaları: değişen talep üzerine bir araştırma (Yenişehirlioğlu ve Salha, 2020), Covid-19 salgınının seyahat acenteleri üzerine etkisi (İbiş, 2020), Covid-19 salgını turizm sektörünü nasıl etkiler? Turizm akademisyenleri perspektifinden bir değerlendirme (Özaltın Türker, 2020), Covid-19 salgını sonrası alınan önlemlerle turizm: muhtemel senaryolar (Altınay Özdemir, 2020), Covid-19 pandemisi ve turizm üzerindeki etkileri (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020), Koronavirüs (Covid-19) salgınının Türkiye'de turizm üzerindeki öncülleri, etkileri ve sonuçlarının değerlendirilmesi (Demir, Günaydın ve Demir, 2020), COVID-19'un turizm sektörü ve otel işletmeleri üzerindeki etkileri: Marmaris örneği (Bayat, 2020), Covid-19 salgınıyla oluşan krizlerin turizm faaliyetleri üzerindeki etkilerinin turizm akademisyenleri tarafından değerlendirilmesi (Kiper, Saraç, Çolak ve Batman, 2020), Covid-19 gölgesinde Türkiye'de holistik turizm ve kültüre dönüş (Tanrıku, 2020), Covid-19 ve sağlık turizmi (Bağcı, Uzun ve Bostan, 2020), koronavirüs (COVID-19) pandemisinin medikal turizm faaliyetlerine etkisi (Çınar ve Özkaya, 2020), turizm ve Covid-19 (Sürme, 2020), COVID-19 salgını sırasında turizmin sosyal maliyetleri (Qiu, Park, Li ve Song, 2020), uluslararası turizm ve koronavirüs salgını (Covid-19): ülkeler arası bir analiz (Farzanegan, Gholipour, Feizi, Nunkoo ve Andargoli, 2020), COVID-19: Geçici küreselleşmeden turizmin yeniden keşfine (Niewiadomski, 2020), COVID-19, yerli halklar ve turizm: Yeni Zelanda'dan bir manzara (Carr, 2020), COVID-19: Çin vatandaşlarının yaşam tarzı ve seyahatleri üzerindeki potansiyel etkiler (Wen, Kozak, Yang ve Liu, 2020), insanın gelişmesi, turizm dönüşümü ve COVID-19: kavramsal bir mihenk taşı (Cheer, 2020), COVID-19 pandemisine karşı turizmi kurtarma stratejisi (Yeh, 2020), turizm talebi ve COVID-19 salgını (Polyzos, Samitas ve Spyridou, 2020), turizmin Yunan ekonomisi üzerindeki COVID-19 etkileri (Mariolis, Rodousakis ve Soklis, 2020), COVID-19'dan sonra turizmi yeniden birleştirmek: turizm bölgelerindeki farklılık paradoksu (Lapointe, 2020) şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Literatürdeki çalışmalar değerlendirildiğinde, Covid-19' un turizm sektörüne etkilerinin değerlendirildiği pek çok çalışma bulunmaktadır. Fakat spesifik bakıldığında, Covid-19'un turistik hizmet sağlayan konaklama işletmelerine etkilerinin incelendiği az sayıda çalışma olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmanın, ilgili literatürdeki eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara fikir sunması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

2. Araştırmanın Amacı

Turizm, yapısı gereği ulusal ve uluslararası yaşanan türlü olumsuzluklardan (sosyal, siyasal/politik, çevresel, ekonomik) kolayca etkilenen sektörlerden biridir. Turizmin gelişim seyrine bakıldığında ekonomik krizler, salgın hastalıklar, terör olayları ve doğal afetler gibi durumların yaşandığı yıllarda turizm sektörü olumsuz anlamda etkilenmiştir. Herhangi bir krizin yaşanması turizm destinasyonunun çekiciliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, Covid-19 salgınının turistik hizmet sağlayan konaklama işletmelerine olan etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Önceki yıllarla karşılaştırıldığında 2020 yılındaki turizm potansiyeli nasıldır?
- Covid-19 salgınının işletmelere etkisi daha çok ne yönlü olmuştur?
- İşletmelerin yasal önlemler dışında salgına karşı aldıkları özel önlemler nelerdir?
- İşletmelerin süreçte en çok zorlandıkları durumlar nelerdir?
- Covid-19 salgını konaklama ücretlerini, işletmelerin doluluk oranlarını ve turistlerin kalış sürelerini ne derece etkilemiştir?

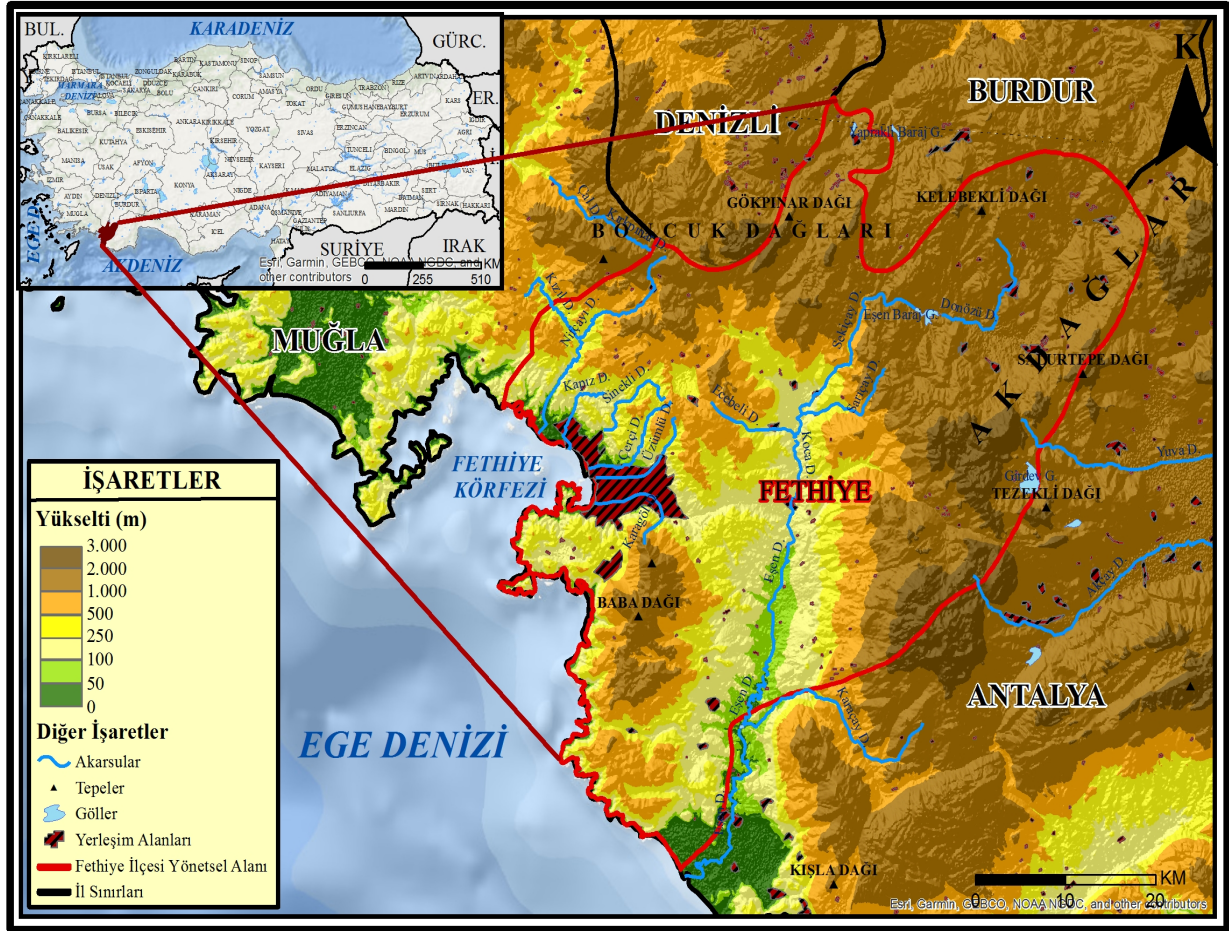
3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel metodoloji kapsamında durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Bu model, araştırılan durumu derinlemesine incelemek, söz konusu duruma ilişkin etkenleri (bireyler, olay, süreç vb.) bütüncül bir yaklaşımla ele almak ve katılımcıların bu durumdan nasıl etkilendiklerini ortaya koyabilmek amacıyla durum çalışması deseni tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:73).

3.2. Çalışma Alanı

Akdeniz Bölgesi'nin batısında yer alan Fethiye, Muğla'nın 13 ilçesinden biridir. Doğusu ve güneydoğusunda Antalya, güneyinde, güneybatısında ve batısında Akdeniz, kuzeybatısında Dalaman ilçesi, kuzeyinde Denizli ve Burdur illeri yer almaktadır. Yüzölçümü 3.059 km²'dir. Fethiye'nin toplam nüfusu 2019 yılına göre 162.686'dır.

Şekil:1 Çalışma Alanı Haritası

3.3. Veri Toplama Aracı

Covid-19 salgınının turistik hizmet sağlayan konaklama işletmelerine olan etkilerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma doğrultusunda oluşturulan görüşme formu coğrafya alanında uzman iki akademisyen görüşüne sunulmuştur. Toplam dokuz sorudan oluşan görüşme formundan bir soru çıkarılmıştır. Son haliyle görüşme formunda sekiz soru yer almaktadır.

Görüşme formundaki sorular, önceki yıllarla karşılaştırıldığında 2020 yılının turizm potansiyelini, Covid-19 salgınının işletmelere etkilerini, yasal önlemler dışında alınan özel önlemleri, işletmelerin en çok zorlandığı durumları, turistlerin alınan önlemlere uyup uymama durumlarını, turistik talebin azalmış olmasının konaklama ücretlerine yansıtılıp yansıtılmadığını, geçen yılın aynı ayıyla karşılaştırıldığında işletmelerin doluluk oranlarını ve önceki yıllarla karşılaştırıldığında turistlerin kalış sürelerinde herhangi bir değişikliğin yaşanıp yaşanmadığını belirlemeye yönelik hazırlanmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, hazırlanan görüşme formları aracılığıyla turistik hizmet sağlayan konaklama işletmelerinin yetkililerinden 14'ü erkek ve 2'si kadın olmak üzere toplam 16 kişiden toplanmıştır. Katılımcılar gönüllülük esasına dayanarak belirlenmiş olup, ilk olarak katılımcılara araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiştir. Araştırma doğrultusunda hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları katılımcılara bire bir uygulanarak konu ile ilgili görüşleri elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca katılımcılarla yapılan sohbetler, katılımcıların konuya dair düşüncelerinin derinlemesine incelenmesine katkı sağlamıştır. Araştırma verileri 16 Temmuz 2020 tarihinde toplanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada betimsel analiz kullanılmıştır. Gündüz, Akatepe, Uzunoğlu ve Gündüz'e (2017) göre, betimsel analiz yapılmasındaki amaç, elde edilen bulguları düzenleyerek yorumlamak ve anlam bütünlüğü içinde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce mantıklı ve anlaşılır bir biçimde betimlenmiş, daha sonra bu betimlemeler yorumlanmıştır.

Araştırmanın güvenilirlik analizi araştırmacıların birbirinden bağımsız olarak yaptıkları kodlamalar dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Güvenilirlik katsayısı, Miles ve Huberman modelinde içsel tutarlılık olarak adlandırılan ve kodlayıcılar arasındaki görüş birliği olarak kavramsallaştırılan bu benzerlik: $\Delta = C \div (C + ?) \times 100$ formülü kullanılarak hesaplanabilir. Formülde, Δ : Güvenirlik katsayısını, C : Üzerinde görüş birliği sağlanan konu/terim sayısını, δ : Üzerinde görüş birliği bulunmayan konu/terim sayısını ifade etmektedir (Baltacı, 2017: 8). Bu çalışmada Miles&&Huberman formülüne göre $8 \div (8+1) \times 100 = \%89$ olarak tespit edilmiştir. Araştırmacılar, uyuşmayan kodlamalar konusunda fikir birliği sağlamak amacıyla kodlamalara geri dönerek kendi değerlendirmelerini ifade etmiş ve görüş birliği sağlanmıştır.

16 katılımcı tarafından yanıtlanan görüşme formlarından elde edilen bulgularda dikkat çeken noktaları vurgulamak amacıyla uygun bölümlerde katılımcıların ifadelerine doğrudan yer verilmiştir. Katılımcı ifadeleri (Örneğin; 1K [kadın], 2E [erkek]) şeklinde kodlanarak gösterilmiştir.

4. Bulgular ve Yorumlar

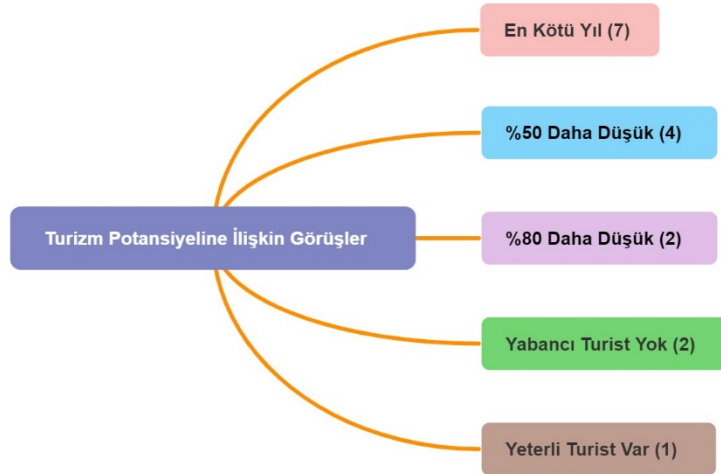
Covid-19 salgınının turistik hizmet sağlayan konaklama işletmelerine olan etkilerinin incelendiği bu çalışmada, görüşme formunda yer alan sorular ve katılımcıların verdiği cevaplar, ilgili araştırma sorusunun altında sınıflandırılarak şekiller ile sunulmuş ve açıklanmıştır.

Önceki Yıllarla Karşılaştırıldığında 2020 Yılındaki Turizm Potansiyeli

Bu başlık altında, araştırmaya katılan işletme yetkililerinin önceki yıllarla karşılaştırıldığında 2020 yılındaki turizm potansiyeline ilişkin görüşleri tek boyut altında ele alınmış ve ifade sıklıkları sunulmuştur.

Boyut 1. 2020 Yılındaki Turizm Potansiyeline İlişkin Görüşler

Bu boyut altında, işletme yetkililerinin "2020 yılındaki turizm potansiyeline ilişkin görüşleri" ve bu görüşlerin ifade sıklıkları Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: 2020 Yılındaki Turizm Potansiyeline İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 2 incelendiğinde 2020 yılındaki turizm potansiyeline ilişkin görüşlerini katılımcıların 7'si en kötü yıl, 4'ü %50 daha düşük, 2'si yabancı turist yok, 2'si %80 daha düşük ve 1'i yeterli turist var şeklinde ifade etmişlerdir.

En Kötü Yıl

Katılımcıların büyük bir kısmı, 2020 yılındaki turizm potansiyeline ilişkin görüşlerini en kötü yıl şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*Turizmin hiç bu kadar kötü olduğu bir yıl daha hatırlamıyorum*” (K1) ve “*Ekonomik kriz var insanlar gelemiyor, önceki yıllarla karşılaştırıldığında potansiyel çok kötü*” (E4) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, 2020 yılının turistik anlamda oldukça düşük potansiyele sahip olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir.

%50 Daha Düşük

Katılımcıların çoğu, 2020 yılındaki turizm potansiyeline ilişkin görüşlerini %50 daha düşük şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*Talep yarı yarıya azaldı*” (E8) ve “*Önceki yıllar bu aylarda boş oda yoktu şuan kapasitemizin sadece %50’si dolu*” (E9) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, 2020 yılındaki turistik potansiyelin yarı yarıya düştüğünü göstermektedir şeklinde yorumlanabilir.

Yabancı Turist Yok

Katılımcıların bir kısmı, 2020 yılındaki turizm potansiyeline ilişkin görüşlerini yabancı turist yok şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*%60-65 yabancı turiste hitap ettiğimiz için maalesef şuan doluluk oranımız oldukça düşük*” (E14) ve “*Yabancı turist yok potansiyel kötü, önceki yıllarla karşılaştırılmayacak kadar kötü*” (E6) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, yabancı turistlere hitap eden konaklama işletmelerinin Covid-19 salgınından genel olarak etkilendiğinin göstergesi olarak özetlenebilir.

%80 Daha Düşük

Katılımcıların bir kısmı, 2020 yılındaki turizm potansiyeline ilişkin görüşlerini %80 daha düşük şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*Sezon geç açıldığı için şuan %20’lik bir talep var*” (E5) ve “*Ekonomik krizden dolayı alım gücü düştü, %20’lik kapasiteyle hizmet vermekteyiz*” (E11) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, bazı konaklama işletmelerinin Covid-19 salgınından daha fazla etkilendiğini göstermektedir şeklinde yorumlanabilir.

Yeterli Turist Var

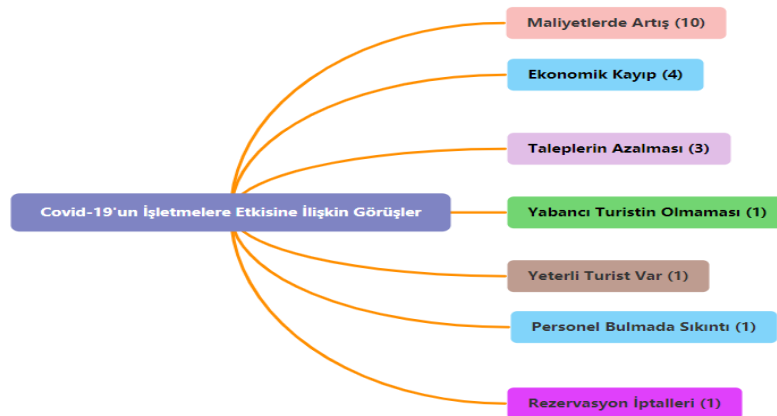
Katılımcıların bir kısmı, 2020 yılındaki turizm potansiyeline ilişkin görüşlerini yeterli turist var şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*Yerli turiste hitap ettiğimiz için işletme olarak problemimiz yok, yeterli bizim için*” (K2) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifade, yerli turiste hitap eden konaklama işletmelerinin Covid-19 salgınından düşünülmediği kadar etkilenmediğinin göstergesi olarak özetlenebilir.

Covid-19 Salgınının İşletmelere Etkisinin Daha Çok Ne Yönlü Olduğu

Bu başlık altında, araştırmaya katılan işletme yetkililerinin Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşleri tek boyut altında ele alınmış ve ifade sıklıkları sunulmuştur.

Boyut 1. Covid-19 Salgınının İşletmelere Etkisinin Daha Çok Ne Yönlü Olduğuna İlişkin Görüşler

Bu boyut altında, işletme yetkililerinin “Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşleri” ve bu görüşlerin ifade sıklıkları Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3: Covid-19 Salgınının İşletmelere Etkisinin Daha Çok Ne Yönlü Olduğuna İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 3 incelendiğinde Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşlerini katılımcıların 10'u maliyetlerde artış, 5'i ekonomik kayıp, 3'ü taleplerin azalması, 1'i rezervasyon iptalleri, 1'i yabancı turistin olmaması, 1'i oda kapasitesinin düşürülmesi ve 1'i personel bulmada sıkıntı şeklinde ifade etmişlerdir.

Maliyetlerde Artış

Katılımcıların büyük bir kısmı, Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşlerini maliyetlerde artış şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Geç açıldı ve maliyetler bu yıl daha fazla” (K2) ve “Giderler çok fazla olmaya başladı, basit gibi görünen birçok şeyin maliyeti çok fazla” (E3) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler katılımcıların, Covid-19 salgınının konaklama işletmelerindeki maliyetleri önceki yıllara göre daha fazla arttırdığını düşündüklerinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Ekonomik Kayıp

Katılımcıların çoğu, Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşlerini ekonomik kayıp şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Ekonomik kaybımız fazla” (K1) ve “Uzun süredir kapalıydık ekonomik anlamda kötü oldu” (E4) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, Covid-19 salgınının beraberinde ekonomik anlamda kayıpları getirdiği gerçeğinin göstergesi olarak özetlenebilir.

Taleplerin Azalması

Katılımcıların bir kısmı, Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşlerini taleplerin azalması şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Müşteriler azaldı, yurtdışından talep yok” (E5) ve “Önceki yıllara göre talepler yeterli değil” (E14) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, Covid-19 salgını turistik anlamda talepleri olumsuz anlamda etkilemiştir şeklinde yorumlanabilir.

Rezervasyon İptalleri

Katılımcıların bir kısmı, Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşlerini rezervasyon iptalleri şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Birçok kişi çok önceden yapılan rezervasyonlarını iptal etti, 10 yıldır ilk defa erken rezervasyon almıştık iptal oldu. Tedirgin insanlar.” (E11) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifade, daha önce yapılan rezervasyonların Covid-19 salgını nedeniyle iptal edildiğinin dolayısıyla insanların turistik faaliyetlerini geri plana attıklarının göstergesi olarak özetlenebilir.

Yabancı Turistin Olmaması

Katılımcıların bir kısmı, Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşlerini yabancı turistin olmaması şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Yurtdışı konaklama talepleri azaldı, müşteri kitlemizi yabancı turistler oluştuyordu” (E13) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifade, yabancı turistlere hitap eden konaklama işletmelerinin Covid-19 salgınından olumsuz anlamda daha fazla etkilendikleri gerçeğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Oda Kapasitesinin Düşürülmesi

Katılımcıların bir kısmı, Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşlerini oda kapasitesinin düşürülmesi şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Mecburen otel kapasitesini yarı yarıya düşürmek zorunda kaldık, müşteri kaybına neden olacak” (E10) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifade, Covid-19 önlemleri nedeniyle otel kapasitesinin düşürülmesinin müşteri kayıplarını beraberinde getireceği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Personel Bulmada Sıkıntı

Katılımcıların bir kısmı, Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ne yönlü olduğuna ilişkin görüşlerini personel bulmada sıkıntı şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Her anlamda etkisi oldu ama farklı olarak personel bulmada sıkıntı yaşıyoruz” (E6) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifade, konaklama işletmelerinin Covid-19 salgını nedeniyle otelde çalışacak kişi bulmakta zorlandıklarının göstergesi olarak özetlenebilir.

İşletmelerin Yasal Önlemler Dışında Salgına Karşı Aldıkları Özel Önlemler

Bu başlık altında, araştırmaya katılan işletme yetkililerinin işletmelerinde yasal önlemler dışında salgına karşı özel bir önem alıp almama durumlarına ilişkin görüşleri tek boyut altında ele alınmış ve ifade sıklıkları sunulmuştur.

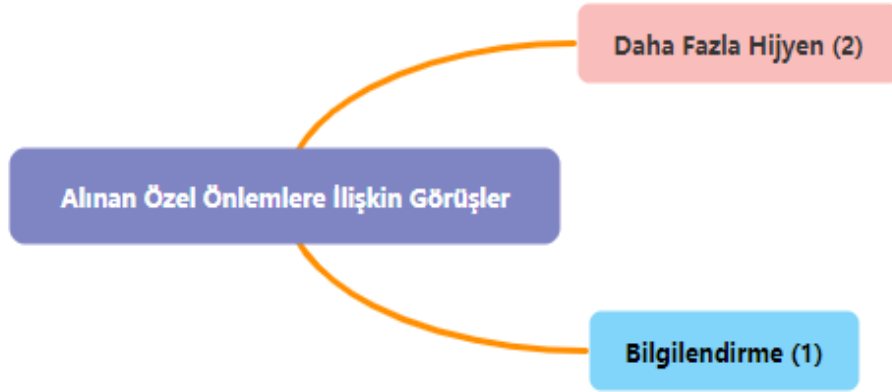
Boyut 1. İşletmelerde Yasal Önlemler Dışında Salgına Karşı Özel Bir Önem Alınıp Almama Durumu

Bu boyut altında, işletme yetkililerinin “işletmelerinde yasal önlemler dışında salgına karşı özel bir önem alıp almamalarına ilişkin görüşleri” Şekil 4’te ve “alınan özel önlemlere ilişkin görüşleri” Şekil 5’te sunulmuş olup ifade sıklıkları verilmiştir.

Şekil 4: İşletmelerde Yasal Önlemler Dışında Salgına Karşı Özel Bir Önem Alınıp Almama Durumuna İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 4 incelendiğinde işletmelerde yasal önlemler dışında salgına karşı özel bir önem alıp almama durumuna ilişkin görüşlerini katılımcıların 14’ü hayır ve 2’si evet şeklinde ifade etmişlerdir.

Şekil 5: Alınan Özel Önlemlere İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 5 incelendiğinde alınan özel önlemlere ilişkin görüşlerini katılımcıların 2’si daha fazla hijyen ve 1’i bilgilendirme şeklinde ifade etmişlerdir.

Daha Fazla Hijyen

Katılımcıların çoğu, alınan özel önlemlere ilişkin görüşlerini daha fazla hijyen şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Odaların temizliği konusuna daha çok önem veriyoruz, bazen sadece yasal önlemler yetmeyebilir” (K2) ve “Riskli alanların hijyeni konusunda daha fazla kontrollü davranıyoruz” (E6) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler katılımcıların, salgın tedbirleri dışında hijyen konusuna daha fazla önem verilmesi gerektiği yönünde bir düşünceye sahip olduklarının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Bilgilendirme

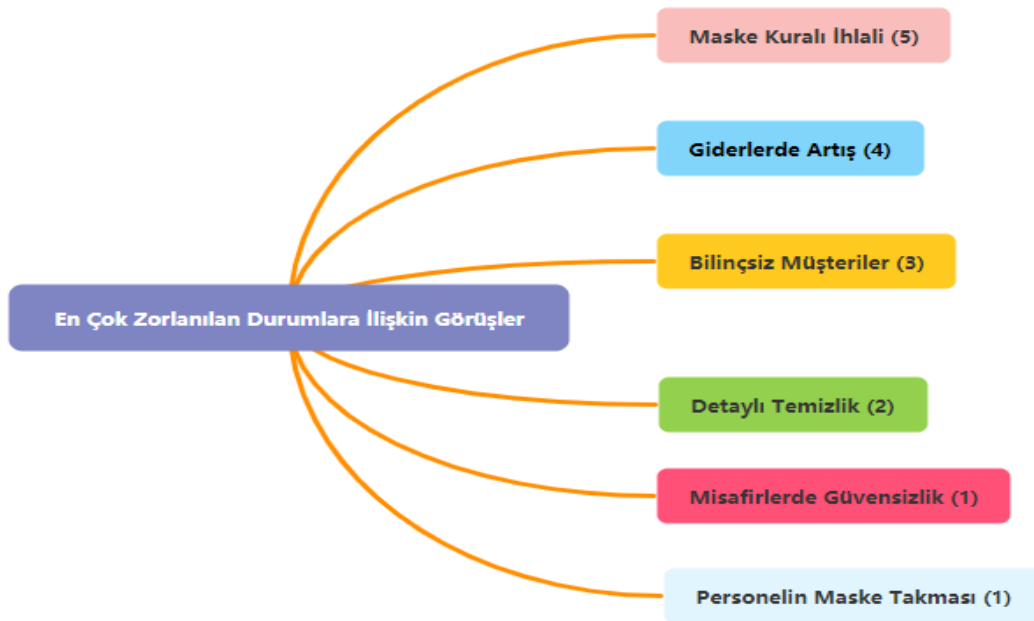
Katılımcıların bir kısmı, alınan özel önlemlere ilişkin görüşlerini bilgilendirme şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*Düzenli olarak personelle toplantılar yapıp önlemler konusunda konuşuyoruz*” (E11) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, işletmelerin salgın konusunda çalışanlarıyla daha fazla iletişim halinde olduklarını ve tedbirler konusunda bilinçlendirici uygulamalar yaptıklarının göstergesi olarak özetlenebilir.

İşletmelerin süreçte en çok zorlandıkları durumlar

Bu başlık altında, araştırmaya katılan işletme yetkililerinin süreçte en çok zorlanılan durumlara ve turistlerin alınan önlemlere yeteri kadar uyup uymama durumlarına ilişkin görüşleri iki boyut altında ele alınmış ve ifade sıklıkları sunulmuştur.

Boyut 1. Süreçte En Çok Zorlanılan Durumlar

Bu boyut altında, işletme yetkililerinin “süreçte en çok zorlanılan durumlara ilişkin görüşleri” ve bu görüşlerin ifade sıklıkları Şekil 6’da sunulmuştur.

Şekil 6: Süreçte En Çok Zorlanılan Durumlara İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 6 incelendiğinde süreçte en çok zorlanılan durumlara ilişkin görüşlerini katılımcıların 5’i maske kuralı ihlali, 4’ü giderlerde artış, 3’ü bilinçsiz müşteriler, 2’si detaylı temizlik, 1’i personelin maske takması ve 1’i misafirlerde güvensizlik şeklinde ifade etmişlerdir.

Maske Kuralı İhlali

Katılımcıların büyük bir kısmı, süreçte en çok zorlanılan durumlara ilişkin görüşlerini maske kuralı ihlali şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*Maske kuralının önemsenmiyor olması, çok dikkate alan yok*” (E2) ve “*Turistler kurallara çok fazla uymuyorlar özellikle maske kuralına, sürekli uyarmak zorunda kalıyoruz*” (E8) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadelere dayalı olarak, maske kullanımının turistler tarafından yeterince önemsenmediğini söylemek mümkündür.

Giderlerde Artış

Katılımcıların bir kısmı, süreçte en çok zorlanılan durumlara ilişkin görüşlerini giderlerde artış şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*Ek masrafların çıkması*” (K2) ve “*Masraflar fazla ödemelerde sıkıntı yaşıyoruz*” (E1) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadelere dayalı olarak katılımcıların, Covid-19 salgınının kendilerine ek maliyetler çıkardığı yönünde düşünceye sahip olduklarını göstermektedir şeklinde yorumlanabilir.

Bilinçsiz Müşteriler

Katılımcıların bir kısmı, süreçte en çok zorlanılan durumlara ilişkin görüşlerini bilinçsiz müşteriler şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Müşteriler bilinçsiz, mesela ateş ölçtürmek istemiyorlar” (E4) ve “Müşteriler çok ciddiye almıyor, her şey normalmiş gibi davranıyorlar” (E13) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler dayalı olarak katılımcıların, turistlerin belirlenen önlemlere yeterince uymadıklarını ve önlemlerin ihlali yönünde tavır sergilediklerini düşündüklerinin göstergesi olarak yorum yapılabilir.

Detaylı Temizlik

Katılımcıların bir kısmı, süreçte en çok zorlanılan durumlara ilişkin görüşlerini detaylı temizlik şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Sürekli yapılan detaylı temizlikler” (K1) ve “Her şeye dikkat etmek gerekiyor özellikle temizlik kısmı, sürekli ve detaylı yapılan temizlikler” (E14) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, konaklama işletmelerinin temizlik konusunda zorlandıklarını göstermektedir şeklinde yorumlanabilir.

Personelin Maske Takması

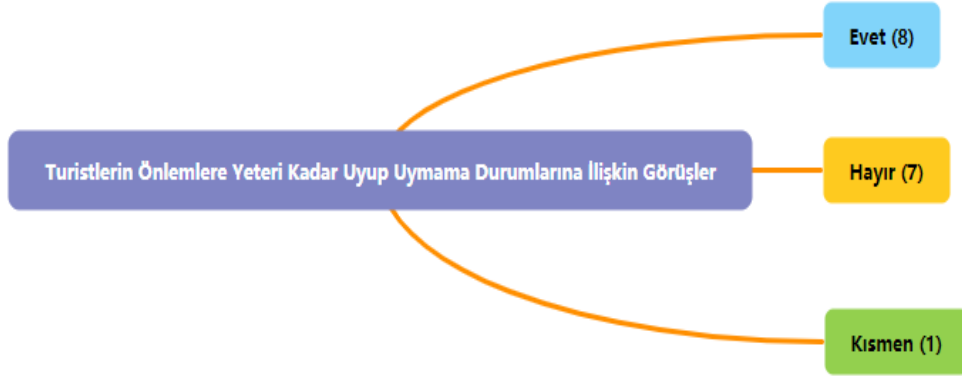
Katılımcıların bir kısmı, süreçte en çok zorlanılan durumlara ilişkin görüşlerini personelin maske takması şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Şuan tek sıkıntı bu sıcakta personelin maskeyle dolaşması” (E11) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, çalışanların iş esnasında taktıkları maskelerden rahatsız oldukları ve bu konuda zorlandıklarını göstermesi olarak özetlenebilir.

Misafirlerde Güvensizlik

Katılımcıların bir kısmı, süreçte en çok zorlanılan durumlara ilişkin görüşlerini misafirlerde güvensizlik şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “Gelen misafirlere aldığımız önlemleri kanıtlayamıyoruz, güvenmiyorlar” (E10) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler katılımcıların, turistlerin kendilerine önlemler konusunda yeterince güvenmedikleri yönünde bir düşünceye sahip olduklarını söylemek mümkündür.

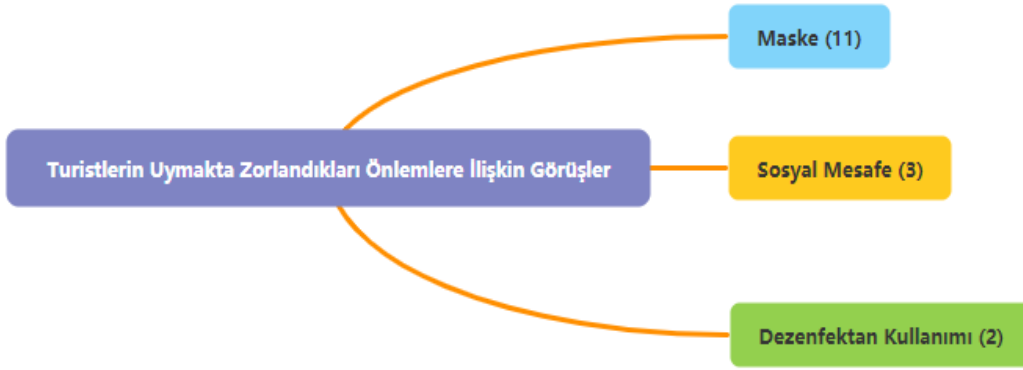
Boyut 2. Turistlerin Alınan Önlemlere Yeteri Kadar Uyup Uymama Durumları

Bu boyut altında, işletme yetkililerinin “turistlerin alınan önlemlere yeteri kadar uyup uymama durumlarına ilişkin görüşleri” Şekil 7’de ve “turistlerin önlemler konusunda en çok zorlandıkları durumlara ilişkin görüşleri” Şekil 8’de sunulmuş olup ifade sıklıkları verilmiştir.

Şekil 7: Turistlerin Alınan Önlemlere Yeteri Kadar Uyup Uymama Durumlarına İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 7 incelendiğinde turistlerin alınan önlemlere yeteri kadar uyup uymama durumlarına ilişkin görüşlerini katılımcıların 8’i evet, 7’si hayır ve 1’i kısmen şeklinde ifade etmişlerdir.

Şekil 8: Turistlerin Önlemler Konusunda En Çok Zorlandıkları Durumlara İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

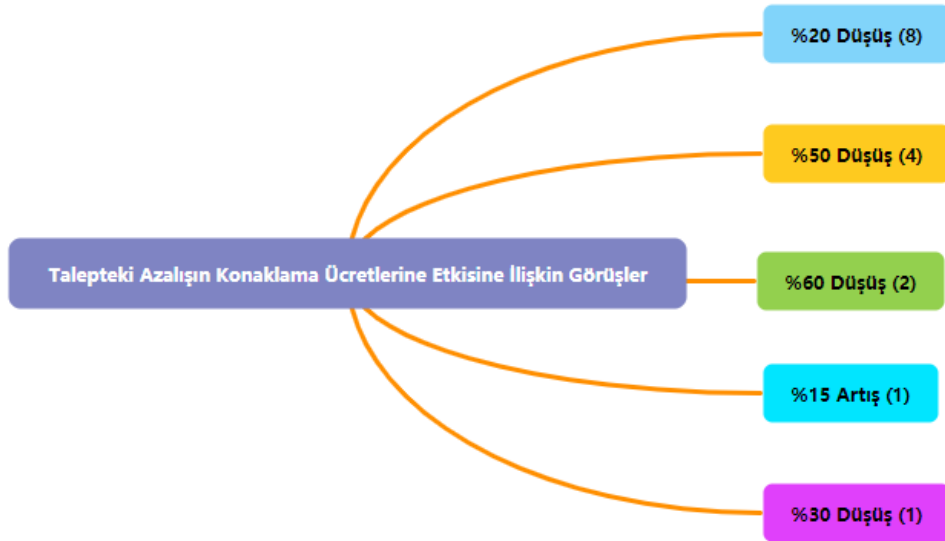
Şekil 8 incelendiğinde turistlerin önlemler konusunda en çok zorlandıkları durumlara ilişkin görüşlerini katılımcıların 11'i maske, 3'ü sosyal mesafe ve 2'si dezenfektan kullanımı şeklinde ifade etmişlerdir.

Covid-19 Salgınının Konaklama Ücretlerine, İşletmelerin Doluluk Oranlarına ve Turistlerin Kalış Sürelerine Etkileri

Bu başlık altında, araştırmaya katılan işletme yetkililerinin Covid-19 salgınının konaklama ücretlerine, işletmelerin doluluk oranlarına ve turistlerin kalış sürelerine etkilerine ilişkin görüşleri üç boyut altında ele alınmış ve ifade sıklıkları sunulmuştur.

Boyut 1. Covid-19 Salgınının Konaklama Ücretlerine Etkisi

Bu boyut altında, işletme yetkililerinin "Covid-19 salgınının konaklama ücretlerine etkisine ilişkin görüşleri" ve bu görüşlerin ifade sıklıkları Şekil 9'da sunulmuştur.

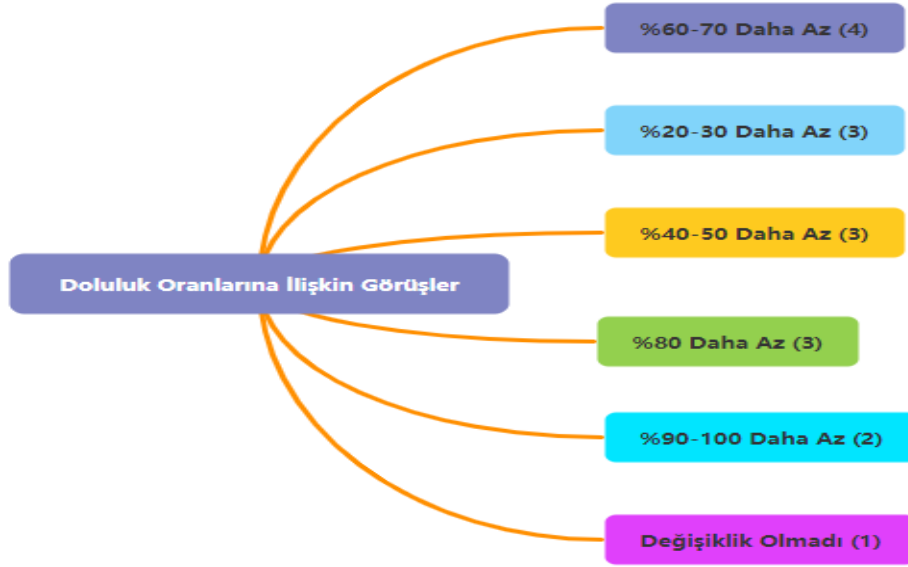

Şekil 9: Covid-19 Salgınının Konaklama Ücretlerine Etkisine İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 9 incelendiğinde Covid-19 salgınının konaklama ücretlerine etkisine ilişkin görüşlerini katılımcıların 8'i %20 düşüş, 4'ü %50 düşüş, 2'si %60 düşüş, 1'i %30 düşüş ve 1'i %15 artış şeklinde ifade etmişlerdir.

Boyut 2. Covid-19 Salgınının İşletmelerin Doluluk Oranlarına Etkisi

Bu boyut altında, işletme yetkililerinin "Covid-19 salgınının işletmelerin doluluk oranlarına etkisine ilişkin görüşleri" ve bu görüşlerin ifade sıklıkları Şekil 10'da sunulmuştur.

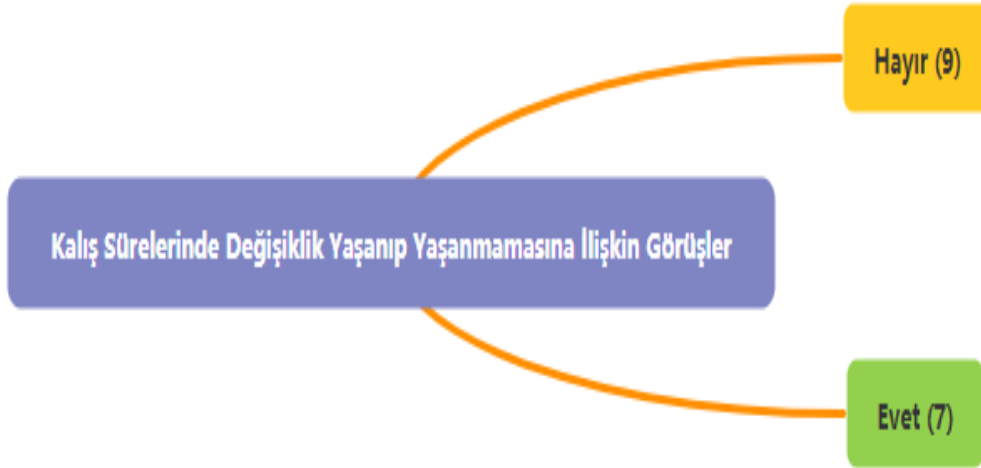

Şekil 10: Covid-19 Salgınının İşletmelerin Doluluk Oranlarına Etkisine İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 10 incelendiğinde Covid-19 salgınının işletmelerin doluluk oranlarına etkisine ilişkin görüşlerini katılımcıların 4'ü %60-70 daha az, 3'ü 20-30 daha az, 3'ü 40-50 daha az, 3'ü %80 daha az, 2'si %90-100 daha az ve 1'i değişiklik olmadı şeklinde ifade etmişlerdir.

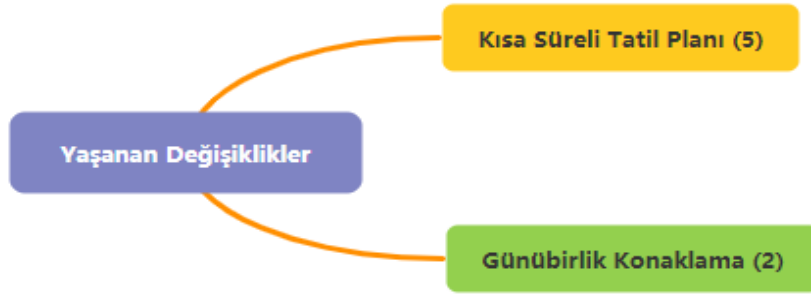
Boyut 3. Covid-19 Salgınının Turistlerin Kalış Sürelerine Etkisi

Bu boyut altında, işletme yetkililerinin “Covid-19 salgınının turistlerin kalış sürelerine etkisinin olup olmadığına ilişkin görüşleri” Şekil 11’de ve “turistlerin kalış sürelerinde yaşanan değişikliklere ilişkin görüşleri” Şekil 12’de sunulmuş olup ifade sıklıkları verilmiştir.

Şekil 11: Covid-19 Salgınının Turistlerin Kalış Sürelerine Etkisinin Olup Olmadığına İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 11 incelendiğinde Covid-19 salgınının turistlerin kalış sürelerine etkisinin olup olmadığına ilişkin görüşlerini katılımcıların 9'u hayır ve 7'si evet şeklinde ifade etmişlerdir.

Şekil 12: Turistlerin Kalış Sürelerinde Yaşanan Değişikliklere İlişkin Görüşler ve İfade Sıklıkları

Şekil 12 incelendiğinde turistlerin kalış sürelerinde yaşanan değişikliklere ilişkin görüşlerini katılımcıların 5’i kısa süreli tatil planı ve 2’si günübirlik konaklama şeklinde ifade etmişlerdir.

Kısa Süreli Tatil Planı

Katılımcıların bir kısmı, turistlerin kalış sürelerinde yaşanan değişikliklere ilişkin görüşlerini kısa süreli tatil planı şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*Önceki yıllarda konaklamalar genel olarak on veya on beş gün olurdu ama bu yıl en fazla iki veya üç gün*” (K1) ve “*Konaklama talepleri iki üç güne düştü. Önceden genelde bir haftalık konaklama talebi alıyorduk*” (E8) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, Covid-19 salgınının turistlerin kalış sürelerinde değişikliğe yol açtığı ve turistlerin kısa zamanlı tatil talep ettiklerinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Günübirlik Konaklama

Katılımcıların bir kısmı, turistlerin kalış sürelerinde yaşanan değişikliklere ilişkin görüşlerini günübirlik konaklama şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların; “*İş için gelen müşteriler var onlarda genelde günübirlik kalıyor*” (E4) ve “*Tek gece konaklama talep eden müşteri sayısı arttı*” (E7) şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, turistlerin tek gecelik konaklama talebinin arttığına göstergesi olarak özetlenebilir.

5. Sonuç

Covid-19 salgını 2019 Aralık ayında Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Salgının en çok etkilediği sektörlerden biri olan turizm bu dönemde neredeyse durma noktasına gelmiştir. Turistik hizmet sağlayan konaklama işletmeleri salgının etkilerinin görüldüğü, sektörün en önemli paydaşlarından biridir. Bu çalışmada Türkiye’nin önemli turizm merkezlerinden biri olan Fethiye’de salgının turizm konaklama işletmelerine olan etkileri ve işletme sahiplerinin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar şu şekildedir;

Araştırmaya katılan turistik hizmet sağlayan konaklama işletmeleri sahiplerinin büyük bir kısmı 2020 yılı turizm potansiyelini “en kötü yıl”, “%80 daha düşük” olarak ifade ettikleri görülmüştür. Bu bağlamda 2020 yılı turizm potansiyelinin önceki yıllara kıyasla düşük olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda yabancı turist sayısında da bir azalma olduğu tespit edilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Bayat (2020) çalışmasında bu yıl turist beklenti seviyesinin düşük olacağı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Özalpın Türker (2020) çalışmasında salgının turizm potansiyelini düşüreceği sonucuna ulaşmıştır. Smart, Ma, Qu ve Ding’in (2021) bulguları da 2020 yılında otellerin doluluk oranlarında önemli ölçüde düşüş yaşandığı yönündedir. Napierala, Leśniewska-Napierala ve Burski’nin (2020) araştırma sonucunda, salgının otel performans göstergeleri üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu vurgulanmaktadır. Yenişehirlioğlu ve Salha (2020) araştırmasında yabancı turist sayısında ciddi bir azalmanın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bakımdan araştırma sonuçları diğer çalışmaların sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırmaya katılan işletme sahiplerinin çoğunluğu Covid-19 salgınının işletmelere etkisinin daha çok ekonomik yönde olduğunu bunu da “maliyetlerde artış” ve “ekonomik kayıp” olarak ifade ettikleri görülmüştür. Bu kapsamda maliyetlerde artışın buna bağlı olarak da ekonomik kayıpların yaşandığı anlaşılmaktadır. Benzer çalışmalar incelendiğinde Özalpın Türker (2020) araştırma bulguları salgının turizm gelirlerinde azalmaya, yatırımlarda durğunluğa ve ekonomik kayıplara neden olacağını göstermektedir. Aynı zamanda Altınay Özdemir (2020) araştırmasında yaz sezonu hazırlıkları yaparken ansızın salgına maruz kalan konaklama işletmelerinin ciddi yüksek maliyetlere bağlı olarak değişikliğe uğrayacağı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte Demir, Günaydın ve Demir’in (2020) araştırma sonucu salgın döneminde turizmde ulaştırma, konaklama ve yiyecek-içecek

fiyatlarında artışın meydana gelmesi, maliyetlerin yükselmesi sebebiyle otel ve tatil fiyatlarında da bir artış olacağı yönündedir.

Araştırma katılımcılarının işletmelerde yasal önlemler dışında salgına karşı özel bir önem alınıp almama durumu incelendiğinde büyük bir kısmının ek önlemler almadığı görülmüştür. Ek önlem alan işletmelerde salgın tedbirleri dışında hijyen konusuna daha fazla önem verilerek salgın konusunda çalışanları bilgilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Özaltın Türker (2020) araştırma bulgularında turistlerin tatil yapacakları turizm işletmelerinden hijyen kurallarına daha çok uymalarını ve salgın konusunda gerekli önlemlerin alındığına dair güven verilmesini bekleyecekleri sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte daha çok hijyen ve güvenin sağlanabilmesinin yeni standartlar ve sertifikasyon sistemiyle mümkün olacağını öngörmüştür.

Araştırmaya katılan Fethiye'deki turizm işletme sahipleri salgın sürecinde en çok zorlanılan durumları "maske kullanımı", "giderlerde artış" ve "bilinçsiz müşteriler" şeklinde ifade ettikleri belirlenmiştir. Maske kullanımının özellikle sıcak hava koşullarında çok zor olduğu, Covid-19 salgın tedbirlerinin ek maliyetler çıkardığı ve bilinçsiz müşterilerin tedbir ve kurallar dahilinde davranmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

İşletme sahipleri Covid-19 salgınının konaklama ücretlerinde talepteki azalışa bağlı olarak %20- %50 oranında düşüslere sebep olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda işletmelerin doluluk oranlarının da %60-%70 oranında önceki yıllara kıyasla daha az olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmaya katılan Fethiye'deki turizm konaklama işletme sahipleri Covid-19 salgınının turistlerin kalış sürelerinde değişikliğe yol açtığını, turistlerin kısa zamanlı tatil talep ettiklerini ve tek gecelik konaklama taleplerinin arttığını belirtmişlerdir.

Mevcut araştırmaya katılan turizm konaklama işletmeleri sahiplerinin görüşlerine dayalı olarak ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde; işletmelerin salgından ekonomik anlamda olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Salgının ne kadar süre daha devam edeceği belli olmadığı için uzun vadeli ekonomik planlamalar yapılmalı ve gerekli önlemler alınmalıdır. İşletmelerde salgın tedbirlerine yönelik alınan kapasitenin düşürülmesi, hijyen kurallarının artırılması gibi ek tedbirler maliyetleri artırmaktadır. İşletmelerin kar elde edebilmesi için artan maliyetleri fiyatlara yansıtması gerekmektedir. Covid-19 salgınıyla birlikte dijitalleşme süreci de hızlanmıştır. Birçok sektör işleyişini dijital platformlar ve uygulamalar üzerinden gerçekleştirmektedir. Turizm konaklama işletmeleri bu dijital sistemleri tercih ederek teması en aza indirip işletme güvenilirliğini artırabilirler. Bununla birlikte sağlıklı beslenmeye bir yönelim söz konusudur. Bu nedenle işletmeler şeffaf mutfaklar, sağlıklı besinler ve bu konuda kalifiye elemanlar tercih edilebilirler.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Akyol, C. (2020). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Covid-19 Salgınına Yönelik Görüşleri. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 3(1), 112-121.
- Alaeddinoğlu, F. & Rol, S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Turizm Üzerindeki Etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0 (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 233-258.
- Altınay Özdemir, M. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Alınan Önlemlerle Turizm: Muhtemel Senaryolar. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7 (2), 222-238.
- Aydın, B. & Doğan, M. (2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin Turistik Tüketici Davranışları ve Türkiye Turizmi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi, *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 93-115.
- Bağcı, E., Uzun, C. & Bostan, A. (2020). Covid-19 ve Sağlık Turizmi. *Journal of Awareness*, 5(3), 331-348.
- Bal, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemi*. Isparta: Fakülte Kitapevi.
- Baltacı, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles ve Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 1-15.
- Bayat, G. (2020). The Effects of COVID-19 on the Tourism Sector and Hotel Businesses: The Case of Marmaris. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 617-634.
- Carr, A. (2020). COVID-19, Indigenous Peoples and Tourism: a View from New Zealand. *Tourism Geographies*, 22(3), 491-502.
- CBDDO (Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi), (2020). Koronavirüs Covid-19 Dünya Haritası. <https://corona.cbddo.gov.tr/> (Erişim Tarihi:27.09.2020).
- Cheer, J. M. (2020). Human Flourishing, Tourism Transformation and COVID-19: A Conceptual Touchstone. *An International Journal of Tourism Space, Tourism Geographies*, 22(3), 514-524.
- Çeti, B. & Ünlüönen, K. (2019). Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(2), 109-128.
- Çınar, F. & Özkaya, B. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin Medikal Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 35-50.
- Çıtak, N. & Çalış, Y. (2020). Covid-19 Salgınının Turizm Sektörü Üzerine Olan Finansal Etkileri. *İda Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi*, 3(2), 110-132.
- Demir, M., Günaydın, Y. & Demir, Ş. Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19)'ün Türkiye'de Turizm Üzerindeki Öncüllerinin, Etkilerinin ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 80-107.
- Demir, M., Günaydın, Y. & Demir, Ş. Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye'de Turizm Üzerindeki Öncülleri, Etkileri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 80-107.
- Doğancılı, O. S. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Turizm Destekleri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2808-2820.
- Eryılmaz, B. (2020). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Otel Zincirlerinin Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirmeleri. *Turizm Akademik Dergisi*, 7 (1), 15-27.
- Farzanegan, M. R., Gholipour, H. F., Feizi, M., Nunkoo, R. & Andargoli, A. E. (2020). International Tourism and Outbreak of Coronavirus (COVID-19): A Cross-Country Analysis. *Journal of Travel Research*, 1, 1-6.
- Gündüz, M., Aktepe V., Uzunoğlu H. & Gündüz D. D. (2017). Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklara Eğitsel Oyunlar Yoluyla Kazandırılan Değerler. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 62-70.
- İbiş, S. (2020). Covid-19 Salgınının Seyahat Acenteleri Üzerine Etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-98.
- Kervankıran, İ. & Bağmancı, M. F. (2020). Bildiğimiz Turizmin Sonu Mu? COVID-19'un Türkiye'deki Turizm Hareketliliğine Etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 19-32.
- Kiper, V., Saraç, Ö., Çolak, O. & Batman, O. (2020). Covid-19 Salgınıyla Oluşan Krizlerin Turizm Faaliyetleri Üzerindeki Etkilerinin Turizm Akademisyenleri Tarafından Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 527-551.

- Köşker, H. (2017). Krizlerin Turizm Sektörüne Etkileri Üzerine Bir Araştırma: 2016 Yılı Türkiye Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 62, 216-230.
- KTB (Kültür ve Turizm Bakanlığı), (2021). Mart Ayı Bülteni.
- Lapointe, D. (2020). Reconnecting Tourism After COVID-19: The Paradox Of Alterity İn Tourism Areas. *Tourism Geographies*, 22(3), 633-638, DOI: 10.1080/14616688.2020.1762115
- Mariolis, T., Rodousakis, N. & Soklis, G. (2020). The COVID-19 Multiplier Effects of Tourism on the Greek Economy. *Tourism Economics*, 1–8, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1354816620946547>
- Napierala, T., Leśniewska-Napierala, K. & Burski, R. (2020). Impact of Geographic Distribution of COVID-19 Cases on Hotels' Performances: Case of Polish Cities. *Sustainability*, 12 (11), 4697.
- Niewiadomski, P. (2020) COVID-19: From Temporary Deglobalisation to a Re-Discovery of Turizm? *Tourism Geographies*, 22(3), 651-656.
- Özaltın Türker, G. (2020). Covid-19 Salgını Turizm Sektörünü Nasıl Etkileri Turizm Akademisyenleri Perspektifinden Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Sciences And Education Research*, 6(2), 207-224.
- Qiu, R. T. R., Park, J., Li, S. & Song, H. (2020). Social Costs of Tourism During The COVID-19 Pandemic. *Annals of Tourism Research*, 84, 1-14.
- Smart, K., Ma, E., Qu, H. & Ding, L. (2021). COVID-19 İmpacts, Coping Strategies, and Management Reflection: A Lodging İndustry Case. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 1-14.
- Soylu, Ö. (2020). Türkiye Ekonomisinde Covid-19'un Sektörel Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6) , 169-185.
- Stathis Polyzos, S., Samitas, A. & Spyridou, A. E. (2020): Tourism Demand and the COVID-19 Pandemic: An LSTM Approach. *Tourism Recreation Research*, DOI: 10.1080/02508281.2020.1777053
- Sürme, M. (2020). *Turizm ve Kovid-19. İksad Yayınları*: Ankara.
- Tanrıku, M. (2020). Covid 19 Gölgesinde Türkiye'de Holistik Turizm ve Kültüre Dönüş. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5) , 406-417.
- TÜROFED (Türkiye Otelciler Federasyonu), (2020). Türofed Turizm Bülteni. https://www.turofed.org.tr/panel/upload_system/pages_file/a9ccb6e6432605bdf36076fdf41209f7.pdf
- TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği), (2020). Korana Virüsü (Covid-19) Sonrası Nasıl Bir Dünya Bizi Bekliyor. <https://tursab.org.tr/apps/Files/Content/8b368379-712e-4ca3-8425-69ae28b9f113.pdf>
- UNWTO (World Tourism Organization), (2020). World Tourism Barometer. 18(3). <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.3>.
- Üstün, Ç. & Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 25 (Special Issue on COVID 19) , 142-153.
- Wen, J., Kozak, M., Yang, S. & Liu, F. (2020). COVID-19: Potential Effects on Chinese Citizens' Lifestyle and Travel. *Tourism Review* (E-pub ahead of print), <https://doi.org/10.1108/TR-03-2020-0110>
- Yeh, S. S. (2020). Tourism Recovery Strategy Against COVID-19 Pandemic. *Tourism Recreation Research*, DOI: 10.1080/02508281.2020.1805933
- Yenişehirlioğlu, E. & Salha, H. (2020). Covid 19 Pandemisinin Türkiye İç Turizmüne Yansımaları: Değişen Talep Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 37(19), 355-368.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zoğal, V. & Emekli, G. (2020). The changing meanings of second homes during Covid-19 Pandemic in Turkey. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 168-181.

Atıf/Citation

Erhan, K., (2021), Tekirdağ ilinde bağcılık ve bağ turizmi. Doğu Coğrafya Dergisi, 26(45), 125-138

TEKİRDAĞ İLİNDE BAĞCILIK VE BAĞ TURİZMİ

Viticulture and Vineyard Tourism in Tekirdağ Province

Dr. Öğr. Üyesi Kübra ERHAN*

Öz

Uygun ekolojik koşulları ve binlerce yıllık kültürel birikimi, bağcılığın Tekirdağ'da önemli ekonomik kaynaklardan biri olmasını sağlamıştır. Trakya dâhilinde Tekirdağ, il dâhilinde de Şarköy ve Süleymanpaşa ilçeleri bağ alanı ve üzüm üretiminde önde gelir. Sofralık ve şaraplık üzüm üretiminin yapıldığı sahada, şaraplık üzüm bağ alanları, toplam bağ alanlarının %66,3'ünü oluşturur. Özellikle Şarköy, şaraplık üzüm üretimi ve bazı büyük işletmelerin yanı sıra butik şarap üreticileriyle de dikkat çeker. Butik üretim tesislerinin içinde yer aldığı bağlar, ürünleri ve sunduğu hizmetlerle, sahanın bağ turizminde cazibe merkezi haline gelmesinde etkili olmuştur.

Bağcılık kültürünün saha turizmindeki etkisini değerlendirmek amacıyla yapılmış olan bu çalışmada, sahanın bağ alanları ve üretim değerleri açısından Türkiye ve Marmara Bölgesi içerisindeki yeri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ışığında incelenmiş, ihtiyaç duyulan bilgiler butik işletmelerden alınarak değerlendirilmiştir. Bölgenin turizm potansiyelini harekete geçirebilmek için birkaç butik işletmenin dahil olduğu Trakya genelinde 2014 yılında bir bağ rotası oluşturulmuştur. Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu'daki toplamda 12 butik işletmenin yer aldığı bağ rotasının merkezinde Tekirdağ bağları bulunur. Rota içindeki 12 bağın 7'si Tekirdağ ilinde; Marmara Ereğlisi, Süleymanpaşa ve Şarköy ilçelerinde yer alır. Bağlar, üretim tesisleriyle doğa içinde kursal turizmin de bir parçası olarak sahanın alternatif turizm kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Dinlenmek, rutinden uzaklaşmak, yeni yerler keşfetmek, yöresel ürünleri tanımak-tatmak, deniz-bağ manzarasından faydalanmak, şarap tesislerini görmek, bağ bozumuna katılmak, üretim sürecine tanıklık etmek, yerel şarapları tatmak gibi çeşitli amaçlarla başta İstanbul olmak üzere çevre illerden gelen ziyaretçiler için Tekirdağ önemli bir destinasyon alanı olmuştur.

Anahtar Kelimeler; Trakya, Tekirdağ, Bağcılık, Turizm, butik işletme

Abstract

Viticulture has been one of the important economic resources in Tekirdağ due to favourable ecological conditions and cultural heritage of thousands of years history. In respect of vineyard area and grape harvesting, Şarköy and Süleymanpaşa are the leading districts in Tekirdağ which is the leading grape producer province of Thrace Region. Vineyard for vinification constitutes 66.3% of the total vineyards where grape is also produced for fruit market. Şarköy attracts attention with its wine grape production and some big businesses as well as boutique wine producers. Vineyards with its boutique production facilities, products and services have an important role in making the area a center of attraction in vineyard tourism.

In this study, it is aimed at evaluating the effect of viticulture culture on field tourism. It has been examined the area's importance in Marmara Region and Turkey in respect of its vineyards and

* Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü. kerhan@nku.edu.tr , ORCID ID: 0000-0002-5391-8435.

production potential in the light of Turkey Statistical Institute (TUIK) data. The required data was obtained from boutique facilities. In order to activate the tourism potential of the region, a few boutique enterprises established a vineyard route throughout Thrace in 2014. Tekirdağ vineyards are in the heart of the vineyard route, where a total of 12 boutique businesses are located in Kırklareli, Tekirdağ and Gelibolu. 7 of the 12 vineyards within the route are in the province of Tekirdağ; located in Marmara Ereğlisi, Süleymanpaşa and Şarköy districts. With its production facilities, Vineyards become one of the alternative tourism of the area as a part of rural tourism in nature. Tekirdağ has become an important tourism destination for visitors from the surrounding provinces, especially Istanbul, for various purposes such as resting, getting away from the routine, discovering new places, getting to know local products, enjoying the view of the sea-vineyard, seeing the wine facilities, attending the harvest, witnessing the production process, and tasting local wines.

Keywords; Trakya, Tekirdağ, viticulture, tourism, boutique business

1. Giriş

Günümüzün hızla büyüyen ve gelişen sektörlerinden biri turizm sektörüdür. Turizm algısının değişmesiyle, turizm türleri çeşitlenirken, birçok ürün de turizm sektörü içinde yerini almıştır. Bağ alanları ve üzüm de bunlardan biridir.

Turizm; en kısa tanımıyla zevk için yapılan geziler olarak tanımlanmakla birlikte; bir bölge ya da ülkeye turist çekmek için alınan her türlü önlem, gelir getirici ekonomik sektörlerden birisi, dinlenme, eğlenme, görme, tanıma, bilgi ve görgüsünü artırma gibi çeşitli amaçlarla yapılan seyahatlerdir (Doğanay,2001:11-12). Doğal, tarihsel, kültürel çekiciliklerle ilgili farkındalığın artması ve bu çekiciliklerin turizme kaynak oluşturmalarıyla, turizm tipleri de çeşitlenmekte, birbirleriyle ilişkili turizm türleri ortaya çıkmaktadır.

Üretenle tüketenin bir arada ve tüketenin üretimin bir parçası olmasını sağlayan kırsal turizm çerçevesinde son yıllarda gündeme gelen bağcılık ve şarap turizmi, dünyada talep gören bir turizm faaliyeti haline gelmiş, ülkemizde de alternatif turizm kaynakları içerisinde yerini almaya başlamıştır. Bağcılık turizmi; bağcılık ve üzüm yetiştiriciliğinden, şarap tadımı, tarihi ve kültürüne kadar pek çok turistik aktiviteyi içermektedir (Soykan, 2003:2, Köse ve Çelik,2017:29-31). Bağ turizmi içinde yer alan bir turistik ürün çeşidi olarak şarap turizmi ise özel ilgiye hitap eden, kültürel turizm, kırsal turizm, agroturizm ve eko-turizm özellikleri gösteren karmaşık ve bütünlük bir bölgesel turizm çeşidi olup (Yıldız, 2009:52) ziyaretçilerin öncelikli amaçları arasında yer alan şarap tadımı ve şarap üretimi yapılan bölgelerin doğal özelliklerini keşfetme maksadıyla üzüm bağlarına, şarap imalathanelerine, şarap festivallerine ve şarap sergilerine yapılan ziyaretleri içermektedir (Carlsen, 2001:5'den akt., Hall et all., 2000). Ayrıca belli bir kitlenin özellikle şarap tadım amacıyla şarap üretim yerlerini ziyaret etmeleri gastronomi turizmini de ortaya çıkarmaktadır (Özdemir ve Altın:2019). Bu değerlendirmeler, bağ turizminin diğer turizm türleri ile ilişkili olarak çok yönlü bir turizm türü olduğunu göstermektedir.

Sahip olduğu doğal coğrafi özelliklerin (iklim, toprak, konum özellikleri) ve köklü bir bağcılık kültürünün öncülüğünde Tekirdağ, ülkemizdeki önemli bağ turizm destinasyonlarından biridir. Bağ turizmini canlandırmak amacıyla yakın yıllarda bazı butik işletmelerin dahil olduğu bir bağ rotası oluşturulmuştur. Tarihte Diyanisos Şarap Yolu olarak adlandırılan rotanın, Trakya sınırları içerisinde yer alması sahayı daha ilgi çekici yapmaktadır (Yılmaz, 2018:40).

Trakya Bağ Rotası içerisinde Tekirdağ'da bulunan butik işletmeler, şarap turizmi ile ön plana çıkmaktadır. Bağ alanlarının ortak özelliği ise üretim tesislerinin bağ alanları içerisinde yer almasıdır. Tur programları çerçevesinde ya da şahsi olarak bağları ziyaret eden belli bir kitle bulunmaktadır. Bazı butik işletmeler belli gün ve saatlerde bir program çerçevesinde bağ gezisi, üretim yerlerinin tanıtımı ve şarap tadımı şeklinde hizmet vermektedir. Program dışında gelen ziyaretçiler ise alışverişini yapmakta dilerlerse bağ alanında vakit geçirebilmektedirler. Bağ alanlarını gezme, şarap üretim tesislerini görme ve üretim süreci hakkında bilgilendirilme, bağ bozumuna katılma, şarap tadımı, yöresel ürünleri tatma ve yörenin kültürel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak gibi çeşitli aktiviteleri kapsayan bağ turizmi, tanıtımlar ve tavsiyeler neticesinde giderek ilgi gören bir turizm çeşidi olmuştur.

2. Veri ve Yöntem

Çalışmada kullanılan temel veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Tekirdağ Bağcılık Enstitüsü ve Trakya Bağ Rotası bünyesindeki butik üreticilerden derlenmiştir. Farklı bilim dallarında yapılmış olan tez, makale, rapor ve bildiri çalışmalarından yararlanılıp, Trakya Bağ Rotası dahilinde Tekirdağ ili sınırları içerisindeki butik üreticiler ziyaret edilerek süreç yerinde gözlemlenmiştir. Tekirdağ'ın bağ alanları ve üretimi ile Türkiye ve Marmara Bölgesindeki yeri, on yıllık süreçteki (2010-2019) değişimleri ile günümüzdeki durumu istatistiki veriler üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında hazırlanan tablolarda oran ve indeks değerleri kullanılmıştır. Tekirdağ ili sınırları içerisinde rota bünyesindeki butik şarap üreticileri öncülüğünde, sahanın bağ turizmi potansiyeli ve mevcut durumu hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3. Tekirdağ İlinde Bağcılık

Ekonomik anlamda bağcılık optimal iklim kuşağı olarak Türkiye'nin de içinde bulunduğu 34°-49° kuzey-güney enlemleri arasında ılıman iklim kuşağında sürdürülen tarımsal bir faaliyettir (Kiracı ve Şenol, 2017:123). Türkiye'nin tarımsal yapısında önemli bir yere sahip olan bağcılık, eski ve köklü bir kültüre sahiptir (Semerci vd., 2015:42). Tarımsal ürün çeşitliliği içinde her ilde en az %1 bağ alanı bulunmaktadır. Dünya 2019 yılı bağ alanı bakımından beşinci ve üzüm üretimi bakımından altıncı sırada yer alan Türkiye'nin uygun bağ ekolojisi, zengin asma çeşitliliği, toplumun bağcılık deneyimi ve tarihsel kültürü bu durumun ortaya çıkmasını sağlamıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019, Kiracı ve Şenol, 2017:122).

Türkiye yüzölçümünün %57,86'sı ekolojik olarak üzüm yetiştiriciliği için uygun alanlar olarak belirlenmiştir. Özellikle iklim (sıcaklık, yağış değerleri), yükselti, vejetasyon süresi parametreleri bakımından ülkenin batısı ekolojik şartlar açısından en uygun bölgelerdir (Sırlı vd. 2015:60). Ege Bölgesi bağ alanı ve üzüm üretimi en fazla olan bölge olurken, bu bölgeyi sırasıyla Akdeniz, Güneydoğu, Orta Anadolu, Marmara, Doğu Anadolu ve yüksek nem nedeniyle bağcılık potansiyelinin düşük olduğu Karadeniz Bölgesi izlemektedir (Kiracı, 2018:1) Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre 2019 yılı dünya üzüm üretim alanı 70 milyon dekar alan olup, 77 milyon ton üzüm üretilmiştir (FAO,2019). Dünya üzüm alan ve üretiminde önemli bir yere sahip olan Türkiye'de yıllık değişim göstermekle birlikte 2019 yılı bağ alanları 4.054.387 dekar olup, 4.100.000 ton üzüm üretilmiştir. Tekirdağ ilinin ise 2019 yılı bağ alanları 37.971 dekar alan ve üzüm üretim miktarı da 39.558 tondur (Tablo 1). İlde kurutmalık üzüm üretimi, nem ve sıcaklık toplam değerlerinin yeterli olmayışından dolayı yapılamamaktadır.

Tablo 1: Türkiye ve Tekirdağ 2019 yılı bağ alanları ve üretim miktarları

Ürünün Türü	Türkiye			Tekirdağ		
	Üretim Alanı (da)	Üretim Miktarı (ton)	Verim (kg/da)	Üretim Alanı (da)	Üretim Miktarı (ton)	Verim (kg/da)
Sofralık Üzüm	2.180.163	2.050.000	940	12.804	12.964	1012
Şaraplık Üzümler	591.234	451.000	762	25.167	26.594	1056
Kurutmalık Üzüm	1.282.990	1.599.000	1246	-	-	-
Toplam	4.054.387	4.100.000	1011	37.971	39.558	1041

Kaynak: TÜİK,2019.

Türkiye'nin son on yıllık süreçte sahip olduğu bağ alanları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre yaklaşık %15 oranında azalarak 4.054.387 da gerilemiştir. Bu durum üretimi de yansıyarak mevcut süreçte %4 oranında bir azalma gerçekleşmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Son on yılda (2010-2019) Türkiye bağ alanları ve üretim değerlerindeki gelişim (indeks:2010=100)

Yıllar	Bağ Alanı (da)	İndeks	Üretim (ton)	İndeks	Verim (kg/dekar)	İndeks
2010	4.777.856	100	4.255.000	100	890	100
2011	4.725.454	99	4.296.351	101	909	102
2012	4.622.959	97	4.234.305	100	916	103
2013	4.687.922	98	4.011.409	94	856	96
2014	4.670.929	98	4.175.356	98	894	100
2015	4.619.557	97	3.650.000	86	790	89
2016	4.352.269	91	4.000.000	94	919	103
2017	4.169.068	87	4.200.000	99	1007	113
2018	4.170.410	87	3.933.000	92	943	106
2019	4.054.387	85	4.100.000	96	1011	114

Kaynak: TÜİK, 2010-2019.

Türkiye coğrafi bölgeleri içerisinde üretim bakımından beşinci sırada yer alan Marmara Bölgesi (Kiracı, 2018:1), bağ üretim alanları 2010 yılına göre yaklaşık %24 oranında gerileyerek 202.593 dekara düşmüştür. Marmara Bölgesi 2019 yılı itibarıyla Türkiye bağ alanlarının %4,9'luk kısmına sahiptir. 2019 yılı toplam 4.100.000 ton gerçekleşen üretimin ise %5,2'lik kısmını üretmiştir. Marmara Bölgesi içerisinde yer alan illerden en fazla bağ alanı ve üretim miktarına sahip olan iller sırasıyla Sakarya (53.152 da), Çanakkale (46.168 da), Tekirdağ (37.971 da) ve Bursa (26.660 da)'dır. Bu iller içerisinde Sakarya hariç, diğerlerinin bağ alanları on yıllık süreçte gerilemiştir (Tablo 3). Marmara Bölgesi'nde 2010 yılına göre bağ alanı artan iller Kocaeli, Sakarya ve Yalova'dır. Diğer illerde bağ alanları mevcut süreçte gerilemiş, en fazla gerileme ise Edirne (%-75,2), Bursa (%-62,5) ve Balıkesir (%-42,7) illerinde gerçekleşmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Marmara Bölgesinde yer alan illerin son on yılda bağ alanı değişimi (2010-2019), verim ve üretim (2019)

İller	2010 (da)	2019 (da)	Değişim (% +, -)	2019 Yılı Üzüm Üretimi (ton)	2019 Yılı Verim (kg/da)
Balıkesir	23.701	13.595	-42,7	12.553	923
Bilecik	15.724	12.427	-21,0	5.587	449
Bursa	71.020	26.660	-62,5	34.612	1298
Edirne	20.196	5.017	-75,2	6.573	1310
Kocaeli	2.211	2.449	10,7	2.989	1220
Kırklareli	6.321	4.532	-28,4	4.425	976

Sakarya	36.106	53.152	47,2	63.313	1191
Tekirdağ	42.018	37.971	-9,7	39.558	1041
Yalova	155	162	4,5	172	1061
Çanakkale	49.543	46.168	-6,9	43.628	944
İstanbul	694	460	-33,8	486	1056
Toplam	267.689	202.593	-24,4	213.896	1055
Türkiye	4.777.856	4.054.387	-15,2	4.100.000	1011
Oran (%)	5,6	4,9		5,2	

Kaynak: TÜİK, 2010-2019.

Bölge içerisinde Tekirdağ, bağ alanları bakımından %-9,7 oranında bir değişime sahne olmuştur. İlin bağ alanları dağılımı incelendiğinde, bağ alanı ve üretim bakımından Şarköy ilk sırada yer alır. Şaraplık 20.000 da ve sofralık 9.650 da alan olmak üzere toplam 29.650 dekar bağ alanı ile Tekirdağ bağ alanlarının %78'ine sahiptir. Şarköy'ü %18'lik payla (6.700 da) Süleymanpaşa ilçesi takip etmektedir. Mevcut bağ alanlarının %4'lük kısmı ise diğer ilçelerde yer alır. TÜİK 2019 yılı verilerine göre bağ alanı bulunmayan ya da en az bağ alanına sahip olan ilçeler, Çerkezköy, Kapaklı (9 da), Ergene (17 da) ve Çorlu (33 da)'dur (Tablo 4). Sanayinin öncelikli sektör olduğu bu illerden, Kapaklı ve Ergene 2012 yılı 6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanun'u gereği sonradan kurulmuş ilçelerdir (Koday ve Erhan; 2021:101). Ergene ilçesi, Çorlu'ya bağlı idari ünitelerin, Kapaklı ilçesi Çerkezköy'e bağlı idari ünitelerin ayrılarak oluşturulduğu ilçelerdir. Alan itibarıyla Çorlu'nun yüzölçümü azalsa da bağ alanlarında artış görülür. Bu artış hobi amaçlı yeni kurulan bağ alanları ile ilgilidir. Bu trend il genelinde yayılmakla birlikte genel bağ alanını fazla etkilememektedir. Bağcılığa merak saranlar, kendi üzümünü yetiştirmek, çeşitli ürünler üretmek amacıyla küçük parsellerde hobi amaçlı bağcılığa yönelmişlerdir. İl genelinde bağ alanlarının azalmasında, bağ sökülerinin yeni dikilenlerden fazla olması, üzümde devlet desteğinin yetersizliği ve şarap sektöründe yüksek vergi oranları üreticileri desteğin fazla olduğu başta zeytin olmak üzere diğer üretim türlerine yönelmelerine neden olmuştur (GTHB, 2013:102).

Tablo 4: Tekirdağ son on yılda bağ alanı değişimi (2010-2019), verim ve üretim (2019).

İlçeler	2010 (da)		2019 (da)		Değişim (% +, -)	2019 Yılı Verim (kg/da)	2019 Yılı Üzüm Üretimi (ton)
	Sofralık, Çekirdekli	Şaraplık	Sofralık, Çekirdekli	Şaraplık			
Çerkezköy	130	100	-	-	-100,0		
Çorlu	-	10	-	33	230,0	848	28
Ergene*	-	-	17	-	-	412	7
Hayrabolu	14	-	60	-	328,6	400	24
Kapaklı*	-	-	9	-	-	667	6
Malkara	1.100	-	1.200	-	9,1	825	990
Marmara Ereğlisi	20	160	16	86	-43,3	453	39
Muratlı	50	50	78	88	66,0	783	130
Saray	25	10	24	10	-3,0	1.205	41
Süleymanpaşa	2550	8.150	1.750	4.950	-37,4	1.054	7.064
Şarköy	9649	20.000	9.650	20.000	0,0	1.053	31.229
Toplam	13.538	28.480	12.804	25.167		1.041	39.558
	42.018		37.971		-9,7		

Kaynak: TÜİK,2010-2019. * 2010 yılında Kapaklı ve Ergene ilçeleri mevcut olmadığı için bu ilçelerin tabloda on yıllık süreçteki değişimi belirtilmemiştir.

Tekirdağ ili genelinde bağ alanlarının on yıllık süreçteki değişimleri incelendiğinde, Çorlu ve Hayrabolu bağ alanı artışının fazla olduğu ilçeler olarak dikkat çeker. Çerkezköy ise olumsuz yöndeki değişimin en fazla yaşandığı ilçedir. 2010 yılında 230 dekarlık bağ alanına sahip Çerkezköy'de mevcut süreçte bağ alanları ortadan kalkmıştır. Kendisinden ayrılan idari ünitelerle kurulan Kapaklı ilçesi ise az da olsa bağ alanı ve üretime sahiptir. Marmara Ereğlisi de bağ alanı azalan ilçelerden biridir. Bağ alanının en fazla olduğu Şarköy'de alan olarak önemli bir değişim yaşanmazken, Süleymanpaşa ilçesinde %-37 oranında bir gerileme olmuştur. Bu değişimde ilin merkezi konumdaki Süleymanpaşa ilçesinde nüfus artışıyla birlikte, yerleşmenin yatay yönde gelişmesiyle şehir alanının çevreye doğru genişlemesi bağ alanlarının ortadan kalkmasına, mevcut üreticinin de ürününün değer bulamamasından kaynaklı bağcılıktan vazgeçmesiyle ilgilidir. Bağ alanları ile orantılı olarak 2019 yılı üretimin

%96,8'ini veren Şarköy ve Süleymanpaşa başta olmak üzere toplamda 39.558 ton üretim gerçekleşmiştir. Bunun %67,2'si şaraplık, %32,8'i sofralık üzümlerdir (Tablo 4).

TEKEL'in özelleştirilme dönemi, şaraplık üzüm alan ve üretimindeki değişimlerde özellikle Tekirdağ için bir dönüm noktasıdır. Özelleştirme süreci ve bunun etkisi ile üreticinin pazarlama sorunu yaşamaması ayrıca yüksek vergi oranları şarap bağ alanları ve üretiminde düşüşe yol açmıştır (Güngör vd. 2012, s.678). Türkiye genelinde şaraplık üzüm bağ alanında mevcut dönemde 2004'ten sonra 2007 yılına kadar bir düşüş gözlenmektedir. 2004 yılında 700.000 dekar olan şaraplık üzüm bağ alanı 2007 yılında 682.800 dekara gerilemiştir. Tekirdağ'da ise şaraplık üzüm bağ alanı 2004 (64.870 dekar) yılından sonraki süreçte sürekli azalarak özelleşmeden sonra 2007 yılında 28.299 dekara gerilemiş, üretim miktarında da aynı şekilde düşüş kaydedilmiştir. TEKEL tarafından yapılan yönlendirme sonucu üretilen üzüm çeşitlerine özel sektörden talep olmaması nedeniyle ürünün üreticinin elinde kalması (Yüksek, 2008:47), ürünün değerini bulamaması ve vergiler bağ alanlarının sökülmesine yol açmıştır. 2004 yılında 57.643 ton olan şaraplık üzüm üretimi 2007 yılında 28.789 tona düşmüştür. Şaraplık üzüm bağ alanı ve üretimi gerilerken 2006 yılından itibaren sofralık üzüm bağ alanı ve üretimi artmaya başlamıştır. Tekirdağ artış trendini yeniden yakalamış olsa da henüz özelleşmeden önceki alan ve üretim miktarını yakalayamamıştır.

3.1 Tekirdağ Bağlarının Doğal ve Kültürel Çevre ile İlişkisi

Yaklaşık 6000 yıllık bağcılık kültürüne sahip olan Türkiye, asmanın anavatanı ülkelerden olup, bünyesinde barındırdığı birçok toplumun uğraşı ve geçim kaynağından biri bağcılık olmuştur (Kiracı ve Şenol:2017:123). Asmanın, sikke, heykel, kral taçları, kutsal törenlerde, yiyecek ve içecek kapları gibi birçok eşyaya resmedilmesi, yaprağından meyvesine kullanım çeşitliliği, tedaviden kutlamalara kadar kutsal sayılan şarabın da elde edildiği bitkinin Anadolu'da doğusundan batısına birçok medeniyet için özel anlam taşıdığı görülmektedir (Orhan vd., 2011:72-74).

Trakya'nın eski yerleşenlerinden olan Traklara kadar köklü bir geçmişe sahip bağcılık (Demirbüker, 1983:14), sahanın uygun ekolojik koşulları neticesinde günümüze kadar sürdürüle gelmiş bir faaliyettir. Asmanın ekolojik istekleri, iklim (sıcaklık, yağış), yer, yön ve toprak yapısı kapsamında değerlendirildiğinde; yıllık sıcaklık ortalaması 10°C 'den düşük olmayan ve yıllık ortalama 500-600 mm yağış alan yerlerde sulama gerektirmeden ekonomik olarak bağcılık yapılabilir (Yüksek, 2008:13, Sırlı vd., 2015:56). Bu temel faktörler bağlamında değerlendirildiğinde Tekirdağ; yıllık ortalama 14°C sıcaklık ve yıllık 600 mm'ye yaklaşan yağış değerleri ve taşlı, killi ve kireçli toprak yapısıyla bağcılığın etkin bir şekilde yürütüldüğü illerden biridir.

Bağcılık ve şarapçılık açısından önemli bir terim olan terroir terimi; coğrafi konum, iklim, toprak ve asma bileşenlerine uygulanan kültürel işlemlerin bileşimini ifade eden, bağcılık ve şarapçılıkla özdeşleşmiş bir terimdir. Tekirdağ'ın ekonomik anlamda üzüm yetiştirilen enlemler arasında yer alması (40-41°K), dağ -vadi konseptinde bağların Ganos Dağları'nın güneye bakan yamaçları ile vadilerde ise kuzey-kuzeydoğu yönlerinde bulunması, denize yakınlık, deniz seviyesinden 650-700 m'lere kadar bağcılığın yapılabilmesi, çeşit zenginliğine de yansımıştır (Bahar vd, 2010:156-159). Tekirdağ'da yetiştirilen üzüm çeşitlerinden şaraplık olarak; Semillion, Cabernet S., Gamay, Yapıncak, Cinsaut, Merlot, Sauvignon Blanc, sofralık olarak ise Cardinal, Alphonse L., M. Palieri, Red Globe, Trakya İlkeren ile aşılınmış melez türler yetiştirilmektedir (Kiracı, 2018:95).

Rüzgâr şartları bağcılık faaliyeti için ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle bağ alanlarına zarar vermesi ve hasadı geciktirmesinden dolayı kuzey rüzgarlarından etkilenmeyecek şekilde güney cephe tercih edilmiştir. Her zaman hafif bir esintinin varlığı, havalanma ve mantar oluşumunu önlemesinden dolayı tercih edilmektedir. Nitekim rota dahilindeki bağların denize yakınlıktan dolayı denizden gelen rüzgarlara açık olması, Şato Nuzun, Şato Kalpak gibi yamaçta yer alan bağlarda sürekli esintinin bulunması, bağcılığın olumlu yönde destekleyecek katkılar sağlamaktadır. Bağ alanının konumu, yönü, yükseltisi, gibi faktörlerle ilişkili mikro iklimler, aynı bağ alanında farklı üzüm çeşitlerinin yetişmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca aynı iklim bölgesinde olsa bile yükselti, yön, denize karşı konum, toprak yapısı gibi değişkenler aynı cins üzümün aynı yöntemlerle üretilen ve Tekirdağ bağcılığında önemli bir yere sahip olan şarabın niteliğinin farklılaşmasını ve her bir işletmenin turistik ürün olarak sundukları şarabı kendi markalarıyla üretmelerini sağlamıştır.

Traklar dönemine (M.Ö. 4000-1200) kadar uzanan bağcılık, Osmanlı klasik döneminde tahıl üretiminden sonra uğraşılan ve ihtiyaç haricinde pazara yönelik üretim faaliyetlerinden biri olmuştur (Demirbüker, 1983:14, Göktepe, 2012:225). Köylerde 15. yy'dan itibaren yaygınlaşmaya başlamış olan ve 16 yüzyılda Tekirdağ köylerinin hemen hepsinde bulunan bağlar, daha çok Tekirdağ merkezine yakın, Rodosuc (Tekirdağ) ve Banados (Barbaros) arasında yer almakta idi (Ateş, 2009:273). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Cihan Bağı olarak nitelendirildiği yörede, sahanın bağlarının çokluğuna ithafta bulunmuştur (Kahraman (EÇS), 2011:753-760). Macar Prensi II Ferenc Rakoczi'nin mültecilik yıllarında yanında bulunan yazar Kelemen Mikes'in 1720'de

(Tekirdağ'da) kaleme aldığı mektubunda "...Sırtlarda o kadar çok bağ var ki, başka yerde ancak bir vilayette bu kadarı bulunur" şeklindeki ifadesiyle sahanın bağıcılığına atıfta bulunmuştur (Mikes, 2014:52). Klasik dönemden itibaren başta merkez kaza ve çevresindeki büyük kasabaların etrafında yoğunlaşan bağların, 19. yy'da üreticilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik birkaç dönümlü sınırlı olduğu ve bunda Müslüman halk tarafından ekonomik getirisi açısından önemsenen bir ekonomik faaliyet olarak görülmediği buna karşın, gayrimüslim halkın kendi alkol ihtiyaçlarına yönelik bağıcılığı sürdürdükleri (Göktepe, 2012:311), Merkez kazasının Rum köylerinden Naip nahiyesi ve Kumbağı köyünün başlıca şarap üretim merkezleri olduğu belirtilmiştir (Ekin ve Kanal, 2014:121). Üzüm üretimin fazla olduğu senelerde Tekfurdağı Limanından İstanbul ve diğer Osmanlı şehirlerine sevkîyat da gerçekleştirilmiştir (Edirne Vilayeti Salnamesi, 1317:495).

1800'lü yılların ikinci yarısında Fransa'dan Avrupa kıtasına yayılan filoksera hastalığının Avrupa bağlarını etkilemesiyle, Avrupalı üreticiler hastalık geçene kadar Anadolu topraklarında üretime başlamışlardır. Osmanlı Devleti, hastalıkla mücadele için ilk nizamnameyi 1880 yılında uygulamaya koymuş ve yerli türlerin Amerikan asmalarına aşılınmasıyla, İstanbul, İzmir ve Manisa'da fidanlıklar kurulmuştur. Osmanlı döneminde kurulan fidanlıklarda üretim devam ederken, Cumhuriyet döneminde de 1933 yılına kadar Tekirdağ'da dahil yeni fidanlıklar oluşturulmuştur (Keskin, 2015:479). Cumhuriyet dönemi öncesinde geniş bir alana sahip olan üzüm bağlar, İmparatorluğun son yıllarında demiryolu ağını takip ederek ülke topraklarına ulaşan filoksera hastalığının etkisi ve bağıcılık yapan şarap üretimiyle ilgilenen Rum nüfusun göç etmesiyle azalmıştır (Arıncı, 2011:497).

Mübadelede sonucunda Rumlardan kalan bağlar ve şarap imalathanelerinin varlığı, 1931 yılında Tekel Şarap ve İçki Fabrikasının Tekirdağ'da kurulmasını sağlamıştır. 2.5 milyon litre üretim kapasitesi ile inşa edilen tesisin zamanla kapasitesi artırılıp, fabrikadan kıyıya döşenen 550 metrelik boru hattından iskeleye yanaşan şarap tankerlerine doldurularak yurtdışına (İsveç, Norveç, Fransa, İngiltere ve Almanya) dökme şarap ihraç edilmiştir (Yardımcı, 2003). Şarap fabrikası yörenin bağlarını canlandırırken yeni şarap tesislerinin de kurulması yöre istihdamına katkı sağlamıştır. Özelleştirme dönemi sonrası rakı üretimiyle (Tekirdağ Rakı Fabrikası) işletilmeye devam eden fabrikanın, 2014 yılında özelleştirilmesi ile taşınma sürecine girilmiş ve 2017 yılında tüm faaliyetleri durdurulmuştur (Sözcü, 2017). Hem TEKEL'in 2003 yılı alkollü içkiler biriminin özelleştirilme dönemi sonrası ekonomik kaynaklı sorunlar, hem de Tekirdağ Rakı Fabrikası'nın özelleştirilip taşınması yöre bağıcılığını olumsuz yönde etkilemiştir.

Sahadaki bağıcılık faaliyetlerini canlandırmak ve bu kültürü yaşatmak için son yıllarda bağıcılık ve şarap turizmüne yönelik bazı kurum ve kuruluşların öncülüğünde organizasyonlar düzenlenmektedir. Bunlar; Şarköy, Süleymanpaşa ve Marmara Ereğlisi ilçelerinden birkaç butik üreticinin dahil olduğu Bağ Rotası Projesi ve il genelinde yetiştirilen üzüm ve bundan elde edilen ürünlerin tanıtımı için Trakya Bağ Bozumu ve Ekoloji Festivali'dir. Eylül ayının ilk haftası Tekirdağ'da kutlanan ve üç gün süren festivalin ilki 2015 yılında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca rotada bulunan Şato Kalpak Bağları bünyesinde ise şarabın sanatsal yönüne vurgu yapan uluslararası sanat festivali düzenlenmektedir.

Bağların ürünü olan üzüm, birçok üretim çeşitliliğine sahiptir. Üzüm; yaş ya da kurutulmuş meyve, şıra, şarap, üzüm suyu, komposto, hardaliye gibi içecekler ile sirke, pekmez, Tekirdağ'da *bulama* olarak isimlendirilen kıvamlı pekmezi, pekmezden pestil ve köme gibi üretim türleri ve yaprağından yapılan yiyecekler gibi çeşitli şekillerde tüketilmektedir. Hammadde bakımından zengin olan sahada üzümünden; şarap, üzüm suyu, pekmez gibi başlıca ürünler elde edilir. Şarabın geçmişte tedavi amacıyla kullanıldığı bilinmekle birlikte, günümüzde de kırmızı şarap ve şarap bileşenlerinden polifenollerin, antioksidan özelliği gösterdiği bazı araştırmalarla desteklenmiş ve polifenollerin oldukça yoğun miktarda bulunduğu bir besin takviyesi olan enoant'ın varlığı tespit edilmiştir. Cabernet Sauvignon cinsi siyah üzümün sapı, kabuğu ve çekirdeğinden elde edilen ve hiçbir katkı maddesi ve alkol içermeyen enoant (Yıldız, 2007:65-66), 2016 yılından itibaren Hayrabolu'da üretilmeye başlanmıştır (Anonim, 2016). Kaliteli şaraplık üzüm çeşitlerinden biri olması ve enoant gibi yeni bir üretim alanında değerlendirilmesi, başta butik şarap üreticileri olmak üzere yöredeki bazı üreticileri de Cabernet Sauvignon cinsi üzüm yetiştiriciliğine sevk etmiştir.

4. Tekirdağ Bağ Turizmi Rotası

Kültürel özellikleri, doğal güzellikleri, coğrafi konumu, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan güzergâh üzerinde ulaşım kolaylıklarıyla Tekirdağ, önemli turizm destinasyonlarından biridir. Deniz turizmi, kültür turizmi, kırsal turizm, agro turizm, ekoturizm, spor turizmi gibi turizm çeşitliliğine sahip Tekirdağ'da, bağıcılık turizmi de son yıllarda ilgi gören bir turizm türü olmuştur. Türkiye'de ilk ve öncü olan "Trakya Bağ Rotası Projesi", Trakya Kalkınma Ajansı hibe desteği ile Trakya Turizm İşletmeciler Derneği tarafından 2013 yılında başlatılmış ve 2014 yılında tamamlanmıştır. Proje kapsamında Tekirdağ, Kırklareli, Gelibolu dahilinde 12 butik şarap üreticisi yer almıştır. Şarabın en eski üretim bölgelerinden olan Trakya'da, şarap rotalarının belirlenerek turizm potansiyelinin harekete geçirilmesi ve bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısının artırılarak turizm sektörünün geliştirilmesi,

çevresel, sosyal ve ekonomik temellerin sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla taşıyan proje, bölgenin bağcılıktaki önemi vurgulama ve farkındalık oluşturmada büyük önem taşır. Aynı zamanda bu proje mevcut rotanın turlar kapsamına alınmasında da etkili olmuştur (Anonim, 2018).

Trakya Bağ Rotası dahilindeki 12 butik işletmesinden 7'si Tekirdağ ili sınırları içerisinde yer alır. Tekirdağ ili; Tekirdağ Bölgesi ve Şarköy Bölgesi olmak üzere iki bağ rotasına sahiptir. Şato Nuzun, Barel, Umurbey ve Barbare Bağları Tekirdağ Bölgesi içerisinde, Melen, Gülör, Şato Kalpak Bağları ise Şarköy Bölgesi içerisinde bulunur (Tablo 5, Tablo 6). Butik işletmeler, organik ve sürdürülebilir tarım çerçevesinde yürüttükleri bağcılık faaliyeti ile bölgenin şarap turizm rotasında bir marka olabilmesi için faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Bağ rotası kapsamında bulunan butik işletmelerin bağ alanları 140-230 dekar arasında değişmektedir. Kurulum tarihleri ise 1990'lı yılların başına kadar uzanmaktadır. Üreticiler; Şato Nuzun gibi yurtdışında edinmiş oldukları tecrübeler ile kendi bağlarını oluşturmaları, Gülör gibi hobi amaçlı, Melen gibi aile geleneği sürdürme isteği şeklinde çeşitli amaçlarla butik işletmelerini kurmuşlardır. Tüm bu amaçların yanı sıra butik şarapçılık önemli bir gelir kaynağıdır. Yıllık değişkenlere (sıcaklık, yağış) bağlı olarak üretim 25 ile 100 bin şişe arasında değişir (Tablo 5, Tablo 6).

Bölgenin geleneksel bağcılık kültürü ve elverişli terroir yapısı, butik şarap üreticileri için cazibe merkezi olmasını sağlamıştır. Genellikle 2000'li yıllardan itibaren modern bağcılık anlayışıyla kurulan işletmeler vasıtasıyla da bölgenin şarapçılıktaki önemi vurgulanmaya başlanmıştır. Rota dahilinde ve sahada yer alan bağlar, güneş ve deniz (serinletici esintisi) kombinasyonundan yararlanabilmek için güney cephede kurulmuşlardır. Bağlarda şaraplık olarak yetiştirilen üzüm çeşitleri; Cabernet Sauvignon, Merlot, Pinot Noir, Syrah, Zindanfel, Öküzgözü, Chardonnay, Grenache, Tempranillo, Sangiovese, Montepulciano, Malbec, Petit Verdot, Cabernet Franc olup bunlardan; Cabernet Sauvignon, Merlot, Syrah tüm bağ alanlarında yetiştirilmektedir (Tablo 5, Tablo 6). Bu üzüm çeşitlerinin tercih edilmesinde sahaya en iyi uyum sağlayan yüksek kalitede türler olması, kaliteli şaraplar elde edilmesi ve şarap sektöründe tanınmalarının payı büyüktür.

İşletme sahipleri, yer seçimi ve üretim aşamasında, uzman görüşler öncülüğünde, kendi markalarını oluşturup, ürünlerini tüketiciye sunmaktadırlar. Rota kapsamındaki bağ alanlarının hepsinde modern tekniklerle üretim yapılmakta ve telli terbiye sistemi uygulanmaktadır. Böylece budama esnasında ürüne müdahale ve hasat zamanında toplama kolaylığı, ürünün yerle temasını engelleme, rahat havalandırma olanağı ve ziyaretçiler için de bağ alanlarını rahatça dolaşabilme kolaylığı sağlanmıştır. Rotadaki butik üreticilerin belirttiği *şato tipi üretim*; bağ alanları ile üretim tesislerinin bir arada olması ve üreticilerin sadece kendi bağlarının ürününü kullanmaları şeklinde ifade edilmektedir. Şarabın kalitesini korumak için butik işletmelerin büyük kısmı sadece kendi ürettikleri üzümlerini değerlendirmekte, bazı üreticiler ise dışardan da üzüm almaktadırlar.

Hasat, eylül ayında yapılmakla beraber havaların sıcak gitmesi durumunda ağustos sonunda da başlayabilmektedir. Hasat ayı aynı zamanda ziyaretçi ve turistlerin de en yoğun olduğu aydır. Ticari amaçlı ziyaretler tüm yıla yayılmış olmakla birlikte özellikle yazlıkçılar, yaz döneminde bağlardaki hareketliliği artırmaktadır. Haftalık ziyaretçi sayısı yaklaşık 100 kişi kadar olup, ziyaretler kış döneminde azalırken, yaz döneminde artarak özellikle restoran bulunan bağlarda 250 kişiye kadar çıkmaktadır. En fazla ziyaretçi İstanbul'dan gelmektedir. Bunda İstanbul gibi büyük bir metropole yakınlık, kolay ulaşılabilirlik ve İstanbul'un turların başlangıç noktasını oluşturmasının etkileri açıktır. Yabancı turistlerin büyük çoğunluğunu, İstanbul'da bulunan ülke konsolosluklarında çalışanlar oluşturmaktadır.

Bağ turizminde esas ürün şaraptır. Katılımcıların önceliği şarabı yapıldığı yerde tatmaktır. Bununla birlikte yöresel lezzetleri tanıma, tatma, bağ bozumu zamanına denk gelmişse bu sürece dahil olma, şarap üretim tesislerini görmek ve süreç hakkında bilgi almak, günlük rutinden uzaklaşma, dinlenme, bağ alanlarında vakit geçirmek ve müze ziyaretlerinde bulunmak gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Günü birlik turlar, İstanbul'dan hareket edilerek, bağ gezisi (tur kapsamında bulunanların birkaçı) şehir turu ve müze ziyaretleri şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Tekirdağ bölgesinde konaklama yapılabilecek tek yer Barbare bağlarıdır. Barel bağ alanında bir restoran bulunmakta, Şato Nuzun ve Umurbey bağlarında satış yapılmaktadır. Şarköy bölgesinde, Melen bağları konaklama ve restoran hizmeti sunarken, Şato Kalpak ve Gülör bağlarında ise satış yapılmaktadır. Gülör Bağları rota kapsamında yer almasına karşın tur programları içerisinde yer almamakta, sadece özel misafir gruplarını ağırlamaktadır.

Tekirdağ turizm yelpazesinde öne çıkan ve yaz mevsimi ile sınırlı olan deniz turizmine alternatif olarak bağ turizmi tüm yıl gerçekleştirilebilen bir turizm çeşididir. Bağlar, tur dahilinde gelenlere, şahsi ziyaretçilere ve özel organizasyonlara ev sahipliği yapmaktadır. Günübirlik ziyaretler en yaygın olanıdır. Komşu illerle yakınlık ve ulaşım kolaylığı günübirlik ziyaretleri mümkün kılmıştır.

4.1 Tekirdağ Bölgesi Bağları

Rota dahilinde dört butik işletmeden, Şato Nuzun Bağları Marmara Ereğlisi'nde, Barel, Umurbey ve Barbare Bağları ise Süleymanpaşa ilçesinde yer alır. Güney cephede konumlanmış olan bağlar, genel olarak aynı iklim ve toprak yapısına sahip olsalar da çevresel şartların farklılığı ve mikroiklim değişikliği, aynı cins üzümler yetiştirilse bile her bir butik üreticinin şaraba kattığı yorumun farklı olması, işletmelere ait marka ürünleri ortaya çıkartmıştır. Şarap tutkunlarının üzümler şaraba dönüşüm serüvenine dahil olmak istemeleri bağlara olan ilgiyi artırmıştır. Ayrıca bağların sakinliği, doğayla iç içe konsepti, cazibesini artırmış özellikle konaklama imkânı olanlar ise kısa süreli tatil için tercih edilmeye başlanmıştır.

Marmara Ereğlisi, Çeşmeli kırsal mahallesinde yer alan Şato Nuzun Bağları 2005 yılında kurulmuştur. Bağın kurulduğu alanda eğim, bakı gibi faktörler; farklı üzümler türlerinin uygun iklimi sağlayan parselde yetiştirilmesine imkân sağlamıştır (Anonim, 2018). Bağın izole üretim alanına sahip olması organik üretimi mümkün kılmıştır. Sıcaklık, yağış gibi değişkenlere bağlı olarak yıllık üretim artmakta ya da müdahale ile kaliteyi sürdürebilmek için seyreltme işlemi ile azaltılmaktadır. Özellikle kuraklık olduğu dönemlerde toprağa düşen suyun yeterli olabilmesi için seyreltme işlemi yapılmaktadır. Tur dahilinde gelen ziyaretçilere bağ ve şaraphane gezdirilmekte, üretim süreci hakkında bilgilendirme ve tadım hizmeti verilmekte, ziyaretçiler dilerler ise teras, çardak veya bağ alanında zaman geçirebilmektedirler. 146 da bağ alanının yarısında üretim yapılmakta ve sadece kırmızı şarap üretimi gerçekleştirilmektedir. İstanbul yolu üzerinde ilk butik işletme olması nedeniyle genellikle turların ilk uğrak yeridir.

Foto 1: Şato Nuzun ve Barbare bağlarından bir görünüm

Süleymanpaşa ilçesi Karaevli kırsal mahallesinde yer alan Barel Bağları 2000 yılında kurulmaya başlanmıştır. 150 dekarlık bağ alanında 2015 yılında açılan restoranıyla hizmet vermeye başlamıştır. Restoranın varlığı gelen ziyaretçi sayısını da artırmış başta İstanbul olmak üzere çevre illerden ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Restoran hizmeti şarap tadımlarının yanı sıra yöresel ürünlerin de tanıtılmasında önemli rol oynamaktadır.

Yazır kırsal mahallesinde yer alan Umurbey Bağları 1993 yılında kurulmuş olup, 140 dekar alanda bağcılık yapılmaktadır. Bağ evi, kırsal mahalle yerleşim alanı içerisinde, bağ alanı ise yaklaşık 500 m mesafede bulunur. Turla gelenler için şaraphane gezisi ve süreç anlatılır, tadım yapılmayıp sadece satış gerçekleştirilmektedir.

Yazır kırsal mahallesinde 2001-2003 yıllarını kapsayan dikim aşaması ile 230 dekar alan üzerine kurulmuş olan Barbare bağları, 2013 yılında açılan 39 yatak kapasiteli butik oteli ve restoranı ile hizmet sunmaktadır. Konaklama imkânı ve restoran hizmeti ziyaretçi sayısını da etkilemektedir. Tekirdağ bölgesi bağlarında konaklama hizmeti sunan tek butik işletmedir.

Foto 2: Şaraphaneden görüntüler (Umurbey Butik İşletmesi)

Tablo 5: Tekirdağ Bağ Rotası Butik İşletmeleri, Alan (da) ve Üretim Değerleri (Standart şişe ölçüsü 75 cl)

Bağlar	Kuruluş Tarihi	Alan (da)	Yetiştirilen Üzüm Çeşitleri	Yıllık Üretim (bin şişe)
Şato Nuzun	2005	146	Cabernet Sauvignon, Merlot, Pinot Noir, Syrah, Zindanfel, Öküzgözü	25
Barel	1997	150	Cabernet Sauvignon, Merlot, Syrah, Chardonnay	55
Umurbey	1993	140	Sauvignon Blanc, Chardonnay, Merlot, Syrah, Cabernet Sauvignon	100
Barbare	2001	230	Cabernet Sauvignon, Merlot, Syrah, Grenache, Mourvedre	100

Kaynak: <http://www.trakyabagrotasi.com/>, saha araştırmalarında derlenmiştir.

4.2 Şarköy Bölgesi Bağları

Başta Mürefte olmak üzere Hoşköy, Güzelköy Trakya bağ rotasının önemli duraklarıdır. Bağ rotasına dahil butik işletmelerin yanı sıra birçok butik işletmenin bulunduğu Şarköy, ziyaretçiler için alternatiflerin fazla olduğu bir sahadır. Balabanoğlu ve İnan'ın yapmış olduğu bir araştırmada sahada 22 şarap işletmesi, Yüksek'in çalışmasında kaçak üretim ve vergi cezaları nedeni ile kapalı olan 12 şarap işletmesiyle birlikte toplam 32 şarap işletmesinin bulunduğu belirtilmiştir. Tekel'e bağlı tesislerin kurulması ve özel sektörün sahaya yönelmesi, bağcılık ve şarapçılığın gelişmesinde rol oynamış, her iki sektör de yörenin ekonomik kalkınması ve ülke ekonomisine katkısından dolayı önemli olmuştur (Balabanoğlu ve İnan, 1997:1-2, Yüksek, 2008:7).

Tarihi süreçte şarapları ve bunları taşıyacak amphoraları üreten Ganos kenti yerleşim alanında bulunan Hoşköy, günümüzde de bağcılık ve şarapçılığın en önemli destinasyonlarından biridir. Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesinde sergilenen, Şarköy açıklarında Ganos'un şarapları taşıyan binlerce amphoranın bulunduğu batıdan çıkarılan amphoralar bu sahanın bağcılık ve şarapçılık geçmişinden günümüze ulaşan kalıntılardan biridir. Bağcılık kültürünün oldukça eskiye uzandığı bir sahada, Şarköy'ün Hoşköy mahallesinde 150 dekar alanda kurulmuş olan Melen Bağları, kalıntıları bulunan St. Ioannis Manastırı ile doğa ve kültür kombinasyonunu birlikte sunmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanan üretim serüveni sonraki kuşaklarca da devam ettirilmiştir. Şarap üretimi deniz kıyısında bulunan tarihi binada sürdürülmekte, bağ alanları ise denizden yaklaşık 600 m mesafede yer almaktadır (Anonim, 2020). 10 yatak kapasiteli konaklama odaları bulunan Melen bağları, turlara ve özel gruplara hizmet vermektedir.

Şarköy Eriklice kırsal mahallesinde 100 dekar alan üzerine 1993 yılında kurulmuş olan Gülör Bağları 1995 yılında üretime başlamıştır. Bulduğu sahada öncü üreticilerden ve ilk butik işletme olup sadece özel gruplara hizmet vermektedir. Üretim tesisi bağ alanı içerisinde yer alır.

Şarköy İğdebağları kırsalında, arazi tedarik süreci 1993 yılında başlamış olan Şato Kalpak Bağları, 2003 yılında kurulmaya başlamış ve ilk üretim 2013 yılında tüketiciye ulaştırılmıştır. Bağlar denizden yaklaşık 300 m yükseklikte, güney-güneybatı yönünde, çakıllı-kireçli toprak yapısına sahip, Marmara Denizi ve Saroz Körfezinin rüzgarlarına açık, ormanla çevrili bir yamaçta kurulmuştur. Şato Kalpak bağları yüksekte yer alması nedeniyle hasat ekim ayına kaymaktadır. Butik işletme son yıllarda doğa, bağ ve sanat bileşiminde uluslararası sanat festivali düzenleyerek, yörenin tanınmasına da katkıda bulunmaktadır.

Tablo 6: Şarköy Bağ Rotası Butik İşletmeler, Alan (da) ve Üretim Değerleri (Standart şişe ölçüsü 75 cl)

Bağlar	Kuruluş Tarihi	Alan (da)	Yetiştirilen Üzüm Çeşitleri	Yıllık Üretim (bin şişe)
Melen	2004	150	Cabernet Sauvignon, Merlot, Tempranillo, Syrah	55
Gülör	1993	100	Cabernet Sauvignon, Merlot, Sauvignon Blanc, Sangiovese, Montepulciano, Syrah, Malbec, Petit Verdot	100
Chateau Kalpak	2004	100	Cabernet Sauvignon, Merlot, Cabernet Franc, Petit Verdot	65

Kaynak: <http://www.trakyabagrotasi.com/>, saha araştırmalarında derlenmiştir.

Şarap turizmini de içine alan bağ turizmine katılımın en yoğun olduğu aylar, bağ bozum zamanı olan eylül ve ekim aylarıdır. Bununla birlikte katılımcılar doğanın keyfini sürmek, yöresel ürünlerin ve bağlardaki üretim tesislerinde üretilen şarapların yerinde tadımını yapmak için sonbahar aylarına ilaveten ağustos ayı ve yılın diğer tüm aylarında ziyarette bulunabilmektedir.

Bağcılık ve şarapçılık, üreticiye gelir sağlamasıyla birlikte bağ bozumunda çalışan işçiye, butik otel ya da pansiyonların, restoranların ya da başka ticaret hanelerin açılmasıyla istihdam alanları oluşturması, bu alanların ihtiyaçlarının yerel üreticinin ürünleriyle karşılanması, yöreye özgü ürünlerin satışı gibi ekonomik olarak bulunduğu yöreye hareketlilik getirmektedir (<http://www.trakyabagrotasi.com/proje>). Buldukları sahada istihdam imkânı sağlayan butik işletmelerde çalışan sayısı en az 2 en fazla 30'dur. Hasat zamanı çevre kırsal mahallelerden temin edilen işçilerle birlikte geçici istihdam oluşturmaktadır.

Turizmde en önemli alt yapı hizmetlerinden olan ulaşım açısından Tekirdağ oldukça avantajlı bir konumda bulunur. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan karayolu güzergâhı üzerinde yer alması, İstanbul'a yakınlığı, Çorlu ve İstanbul havalimanından yurt içi ve yurt dışı uçuşları, aynı zamanda deniz yolu ile gün içinde karşılıklı seferler düzenlenerek Marmara Denizi'nin kuzey ve güney kıyısının birbirine bağlanması, yörenin ulaşılabilirliğini kolaylaştırmaktadır. Bağ rotasından Çorlu Havalimanına olan mesafe en yakın 15 km (Şato Nuzun), en uzak 148 (Chateau Kalpak) arasında değişmektedir. İstanbul Havaalanına olan mesafe ise yaklaşık 95 km ve 250 km arasında değişmektedir. Tekirdağ çevre illere ise; Kırklareli 117 km, Edirne 144 km, İstanbul 146 km, Çanakkale 168 km mesafededir.

Turizmin altyapı hizmetlerinden bir diğeri olan konaklama hizmeti bağ alanları bünyesinde oldukça sınırlı durumdadır. Her iki bağ rotası (Tekirdağ ve Şarköy) dahilinde iki butik işletme konaklama hizmeti sunmaktadır. Bunlardan 39 yatak kapasitesi ile Barbaros Bağ Evi (Barbare Bağları) Tekirdağ Bağ Rotası içinde, diğeri ise 10 kişilik yatak kapasitesi ile Melen Bağ Evi Şarköy Bağ Rotası içerisinde yer alır. Bunlar dışında hem Süleymanpaşa hem de Şarköy ilçelerinde otel ve pansiyonlar bulunur. Bağ bozumu zamanında ise özellikle Şarköy dahilindeki konaklama alanlarında doluluk oranları, rezervasyon zorunluluğunu gerektirir.

Yeme-içme hizmeti olarak, tadımlar haricinde restoran hizmeti sunan iki butik işletme Barel ve Barbare Bağlarıdır. Yöresel ürünler ağırlıklı menüler, ziyaretçilere sahanın yerel ürünlerini tanıma imkânı sağlamaktadır. Her iki işletme de özel organizasyonlar, toplantılar için bir alternatif oluşturmaktadır. Böylece aynı anda daha fazla kişiye hizmet verilmesi bu bağların tercih edilmesini de sağlamaktadır. Buna karşılık daha sakin mekân tercih edenler için ise tadım-satış hizmeti veren bağlar diğeri bir alternatifi oluşturmaktadır.

5. Sonuç

Tekirdağ, Trakya'da bağcılığın etkin bir şekilde yürütüldüğü illerin başında gelir. Bölgenin elverişli ekolojik koşulları neticesinde bağcılık halkın geçim kaynakları arasında yerini almıştır. Sofralık ve şaraplık üzüm çeşitlerinin yetiştirildiği ilde, şaraplık üzüm bağları, toplam bağ alanları içinde %66'lık bir orana sahiptir. Şaraplık üzüm bağ alanları ve bu bağlamda işletme sayısı bakımından Şarköy, Trakya'da da en önemli üretim sahasıdır.

Tekirdağ'da 1931 yılında açılan Şarap ve İçki Fabrikası yöre bağcılığını canlandırmıştır. İlde bağcılığın geliştirilmesi yönündeki teşvikler, yetiştirilecek üzüm çeşitlerinde üreticinin yönlendirilmesi, üreticinin ürününü kolayca satabilmesi, halkı bağcılığa özendirmiştir. Tekel'in özelleştirilme sürecinde yaşanan ekonomik kaynaklı problemler neticesinde, il genelindeki bağ alanlarında görülen gerileme, değerlendirmeye alınan on yıllık süreçte de %10'luk bir oranla devam etmiştir. Türkiye bağ alanlarının %4,9'luk kısmına sahip olan ve üretimin %5,2'sini gerçekleştiren Marmara bölgesinde, Tekirdağ alan ve üretim bakımından Sakarya ve Çanakkale'den sonra üçüncü sırada (37.971 da ve 39.558 ton üretim) gelir. İl dahilinde ise Şarköy ve Süleymanpaşa alan ve üretimi en fazla olan ilçelerdir. Aynı zamanda butik işletmelerin de yoğunlaştığı yerlerdir.

Bölgenin bağ turizm potansiyelini değerlendirmek ve şarap rotası olarak tanınması amacıyla 2014 yılında Trakya Bağ Rotası Projesi hayata geçirilmiştir. Trakya bünyesinde, 2 bağ rotası (Tekirdağ bölgesi, Şarköy bölgesi) Tekirdağ ilinde olmak üzere 4 farklı bağ rotası oluşturulmuştur. Yerli ve yabancı turistleri bölgeye çekebilmek için proje kapsamında, rota içindeki butik üreticiler hakkında bilgi veren broşür ve tanıtım filmleri hazırlanarak, yurt içi ve yurt dışında fuar, sergi gibi çeşitli organizasyonlarda tanıtım yapılmıştır.

Bağ turizminde bölgenin etkin ürünü şaraptır. Özel ilgiye hitap eden şarap turizmi; bağ ve şaraphane gezisi, üzümün şaraba dönüşme serüveni hakkında bilgilendirme ve tadım aktivitelerini barındırmaktadır. Katılımcılar ise ürünleri ürettikleri yerde tatmak, günlük rutinden uzaklaşmak, doğada vakit geçirmek, dinlenmek, hasat zamanına tanıklık etmek, yöresel lezzetleri tatmak gibi çeşitli amaçlarla bağları ziyaret etmektedirler. Mevcut rota kapsamında İstanbul merkezli günübirlik ya da birkaç günlük turlar düzenlenmektedir. Turlar dışında ise başta İstanbul olmak üzere çevre illerden özel araçları ile gelen ziyaretçiler mevcut rotayı ya da rota üzerinde yar alan diğer bağ alanlarını ziyaret edebilmektedirler. Tekirdağ'ın İstanbul gibi bir metropole yakınlığı ve ulaşım kolaylığı günübirlik ziyaretleri mümkün kılmakta ve en çok ziyaretçi İstanbul'dan gelmektedir.

Bağların terroir özellikleri, her bir bağ alanının özgün olmasını ve aynı üzüm çeşitleri yetiştirilse de yıllık değişkenler ve üreticinin kişisel deneyimleri, şarabın en önemli turistik ürün olduğu bağ turizmi rotasında, farklı karakterde şarapların ortaya çıkmasını ve butik işletmelerin kendi markalarını oluşturmasını sağlamıştır. Rota üzerindeki butik işletmeler bölgenin şarap turizminde önemli bir destinasyon merkezi olmasında etkin rol oynamaktadır. Trakya Bağ Rotası Projesine üye işletmelerin sayısı zaman içerisinde değişiklik göstermekle birlikte, yeni butik işletmelerin de katılımıyla rota giderek büyümektedir.

Bağlar şarap dışında yeşilligi, dinginliği, manzarası ile doğa içerisinde vakit geçirmek isteyenler için de uğrak yeri olmaktadır. Kahvaltı, yemek ya da kahve molası vermek isteyenlerin de uğradığı mekânlar olarak restoran hizmeti verenler öncelikli tercih edilmektedir. Rota bünyesinde restoran ve konaklama hizmeti sunan bağlar sınırlı sayıda olup, konaklama için çevre otel ya da pansiyonlar alternatif oluşturmaktadır. Bazı butik işletme sahipleri ayrı bir sektör olarak değerlendirdikleri restoran ve konaklama hizmetleri sunacakları bir tesis fikrine sıcak bakmamaktadır.

Butik işletmelerin çevreyle olan ilişkileri değerlendirildiğinde; özellikle şarap tadımı beraberinde sunulan peynir çeşitleri yörenin kendi ürünleri olup, bu ürün ve yeme-içme hizmeti veren işletmelerin diğer yöresel ürünleri yakın çevreden tedarik etmeleri, daimî çalışanlar dışında bağ bozumu esnasında çevre köylerden işçi temini, bağ turizmi için gelenlerin çevredeki yeme-içme ve konaklama hizmetlerinden yararlanması şeklinde sektöre hareketlilik getirmektedir. Bu açıdan bağ turizmi, yöre halkına sosyoekonomik yönden katkı sağlaması, alışlagelmiş tarımsal faaliyetlerin ve geleneksel kültürün yaşatılması, sonraki nesillere aktarılabilmesi için geliştirilmesi ve desteklenmesi gereken önemli bir turizm çeşididir.

Sahaya uyum sağlaması, kaliteli şaraplar üretilmesi ve sektörde tanınmış olmaları, butik işletmeleri benzer üzüm çeşitlerini üretmeye yöneltirken, yerli üzüm cinslerinden üretilecek şaraplar özellikle yabancı turistler için alışılmadık dışında özgün olması nedeniyle ilgi çekici olabilir. Mevcut rota üzerinde ismi geçenlerin yanı sıra diğer butik işletmeler de ziyaretçiler için alternatif oluşturmakta ve şarap yapımında kullanılan ilkel aletlerin sergilendiği şarap müzeleri de sahayı cazip kılmaktadır. Bağ turizminin kırsal, doğa, tarım, gastronomi ve kültürel turizm gibi turizm özellikleri içermesi turist çeşitliliği ve devamlılığına katkı sağlamaktadır. Doğal avantajları ve kültürel birikimi ile Tekirdağ, yüksek bağ turizmi potansiyeli ile bağcılığın desteklenmesi ve sürdürülmesi gereken ülkemizin ender şarap rotasına sahip yerlerinden biridir.

KAYNAKÇA

- Alsancak Sırlı, B., Peşkirioğlu, M., Torunlar, H., Özaydın, K.A., Mermer, A., Kader, S., ... Kodal, S. (2015), Türkiye’de Üzüm (*Vitis spp.*) Yetiştirmeye uygun potansiyel alanların coğrafi bilgi sistemleri (CBS) teknikleri kullanılarak iklim ve topoğrafya faktörlerine göre belirlenmesi. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 21 (1)56-64.
- Anlı, R. E. (2006). Bağlar Güzeli: Üzüm ve Üzüm Kültürü (1), Özpallabıyıklar, S. (Ed.), İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.
- Anonim (2016). Enoant, 5 Temmuz 2020 tarihinde <http://www.enoant.com.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Anonim (2018). Trakya Bağ Rotası, 17 Mayıs 2020 tarihinde <http://www.trakyabagrotasi.com/tekirdag-baglari/adresinden> edinilmiştir.
- Anonim (2020). Melen Bağları, 25 Eylül 2020 <http://www.melenwinery.com> adresinden edinilmiştir.
- Arınç, K. (2011). *Türkiye'nin Kıyı Bölgeleri*. Erzurum: Eser Ofset.
- Ateş, H. (2009). *Kuzey Marmara sahilleri ve ard alanında şehirleşmenin tarihi süreci: XVI-XVII. yüzyıllarda Tekirdağ ve yöresi*. (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Balabanoğlu, A. & İnan, İ.H. (2000). Tekirdağ ili Şarköy ilçesinde bağcılık ve şarapçılık. IV Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 6-7 Eylül. Tekirdağ, Türkiye.
- Carlsen, J. (2004). A Review of global wine tourism research, *Journal of Wine Research*, 15 (1), 5-13.
- Demirbükler, Y. (1983). Toprak ve iklim özellikleri yönünden Trakya bölgesi bağcılığı, *XXIII. Dünya Meteoroloji Günü, Tarımsal Meteoroloji Semineri, 23-25 Mart 1983, (s.138-159)* Başbakanlık Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü Yay.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin, İ.F., 2020. Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Pegem Yayınları, Ankara.
- Edirne Vilayeti Salmesi (1317). Edirne, Vilayet Matbaası.
- Ekin, Ü. & Kanal, H. (2014). Tekfurdağı Sancağı'nın sosyal ve ekonomik yapısı (1890-1902). *HUMANITAS*, 2 (4), 109-127.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (2020), Grape, 3 Haziran 2020 <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC> adresinden edinilmiştir.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, (2013). Bağcılık Vizyon 2023 Eylem Planı, 26-27 Haziran 2013.
- Göktepe, K. (2012), *Tekirdağ sancağında tarımsal yapı (1840-1914)*. (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Güngör, H. & Güngör, G.& Kiracı M.A.& Uğurlu M. (2012). Tekirdağ ili bağcılığında işletmelerin önemi ve geliştirme olanakları, 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül, (s. 678-685). Konya.
- Gürkan, H. (2014). Asma bitkisinin tarih boyunca önemi ve günümüzdeki kullanımı, Bitirme Ödevi, Erciyes Üniversitesi.
- Hall, C.M., Longo, A.M., Mitchell, R. and Johnson, G. (2000) Wine tourism in New Zealand, in: C.M. Hall, L. Sharples, B. Cambourne and N. Macionis (eds), *Wine Tourism Around the World: Development, management and markets*, 150-176 Oxford: Elsevier Science.
- Kahraman S.A., (2011). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul: Acar Basım.
- Keskin, Ö. (2015). Üzümün Bağ Asmanın Kurdu: Osmanlı İmparatorluğu'nda filoksere ile mücadele. Tarih İncelemeleri Dergisi, XXX (2),479-505.
- Kiracı, M. A., Şenol, M. A. (2017). Türkiye bağcılığında ekonomik durum analizi. *Neveşhir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Kapadokya Ulusal Bağcılık Çalıştay Özel Sayı (6), 122-131.
- Koday, Z., Erhan, K. (2021). *Türkiye İdari Coğrafyası*. S. Doğanay, M. Alım (Ed.) Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası (s. 95-108) içinde, Ankara: Pegem Akademi.

- Köse, B., Çelik, S.A. (2017). Dünyada ve Türkiye’de bağcılık tarımı. *Uluslararası Kırsal ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 29-34.
- Mikes, K. (2006). *Türkiye Mektupları*. Sadrettin Karatay (Çev.). Sezai Kurt (Yeniden Gözden Geçirme), Tekirdağ: Tekirdağ Valiliği Yayını.
- Orhan, D. Ergun, F., Orhan N. (2011). Anadolu medeniyetlerinde asma (*Vitis vinifera* L.). *Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 30(50), 69-80.
- Özçatalbaş, O. (2006). Türkiye’de kırsal turizm potansiyeli ve geliştirme olanakları. *Turizm ve Mimarlık Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (s.1-12), Antalya.
- Özdemir, G. & Dülger Altınır, D. (2019). Gastronomi kavramları ve gastronomi turizmi üzerine bir inceleme. *ESBDER*, 12(1), 1-14.
- Soykan, F.(2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12(1), 1-11.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2019), Üzüm, 12 Haziran 2020 tarihinde <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/> adresinden edinilmiştir.
- Uygur, S. & Akdu, U. (2009). Çiftlik turizmi, kırsal, tarım ve ekoturizminin kavramsal açıdan irdelenmesi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 143-166.
- Yardımcı, B., (2003, Eylül 14), Tekirdağ’dan Avrupa’ya şarap boru hattı, *Milliyet*, 11 Kasım 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/en/tekirdagdan-avrupaya-sarap-boru-hatti/> adresinden edinilmiştir.
- Yıldız, Ö.E. (2009). Türkiye’de şarap turizmi- çeşme örneğinde ürün geliştirme modeli. (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Yıldız, S.D. (2007). Enoant ve sağlık üzerine etkileri. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, (1), 65-70.
- Yılmaz, F. (2018). *Trakya’da bağcılık yapan tarım işletmelerinin ekonomik analizi ve planlanması*, (Doktora tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Yüksek, P. (2008). *Tekirdağ ili Şarköy ilçesinde şarap işletmeleri ile üzüm üreticilerinin çeşit seçimlerini etkileyen faktörlerin karşılaştırılmalı analizi*, (Yüksek lisans tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- 86 yıllık tarihi fabrika kapandı (2017, 14 Ağustos), *Sözcü*, 11 Kasım 2020 <https://www.sozcu.com.tr/2017/ekonomi/tekirdag/> adresinden edinilmiştir.

Atıf/Citation

Girgin, M., (2021), Diyapozitiflerin sanal slaytlara dönüştürülmesi. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 139-150

DİYAPOZİTİFLERİN SANAL SLAYTLARA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Converting Diapositives Into Virtual Slides

Dr.Öğr. Üyesi Mustafa GİRGİN*

Öz

Eğitim-öğretim süreçlerinin vazgeçilmez bileşenlerinden biri olan çoklu ortam materyalleri; metin, görüntü, ses, çizim, grafik ve animasyonların bilgisayarda saklanması ve farklı amaçlarla işlenerek kullanılmasıdır. Öğretim teknolojileri, yerine geçen çoklu ortam teknolojileri anlamına gelen "multimedya"nın etkileyici havasını da arkasına aldıktan sonra yepyeni teknik ve uygulamalara yelken açtı. Ders hazırlama ve planlamasından ölçme ve değerlendirme aşamasına kadar pek çok yeni buluş, öğrenen ve öğreticilerin işlerini eskisine göre daha da eğlenceli hale getirmiştir. Bu aşamaya gelinceye kadar, görsel materyallerin üretim ve kullanımı, yayın dünyası ve kişisel çabalarla sınırlıydı. Ders içi ve ders dışı öğretimsel materyal hazırlama ve bunları kullanma süreci niteliksel ama aynı zamanda sıkıntılı ve masraflı bir işti. Geçerli, güvenilir, kullanışlı, düşük maliyetli ve dayanıklı malzemeler yapmak zordu. Bu yüzden eğitimcilerin çoğu hazır materyalleri tercih etmiştir. Okullarda teknoloji dersliklerinin açılmasının arkasında yatan düşünce de budur. Öte yandan, her öğretim kademesinde kendi görsel materyallerini tasarlayıp oluşturmak; fotoğraf makinesinin yaygınlaştığı 20. yüzyılın ortalarından sonra eğitimcilerin hobileri arasına girdi. Biri siyah-beyaz ya da renkli fotoğraf çeken fotoğraf makinesine ek olarak ikinci bir makine diyapozitif çekmek için alınırdı. Dijital görsellerin henüz okullara giremediği bu dönemde filmlerin banyosunu amatör olarak yapan eğitimciler bile vardı. Bilgisayarların okullara girmesiyle birlikte, sırayla depoların yolunu tutan episkop, epidiyoskop ve tepegöz gibi opak ve saydam projektörlerin arasına en son katılan slayt makinesidir. Bu çalışmada kişisel diyapozitif arşivlerinin yeniden kullanılabilmesi için sanal slaytlara dönüştürülmesi bağlamında ortaya çıkan bulgular doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir. Sanal slayt kavramı, ilk kez cerrahide patolojik hücre analizlerinde 1990'lardan itibaren kullanmaya başlanmıştır. Kuramsal bölümde diyapozitif kullanımı hakkında genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra, ilk aşamada 1980-2010 yılları arasında bizzat kullandığım diyapozitifler gözden geçirilerek sınıflandırılmıştır. Aralarında taramaya uygun olanlar bir tarayıcı cihaz ile uzun sayılabilecek bir sürede taranarak JPEG formatında kaydedilmiştir. Ardından diyapozitiflerin taranması sırasında öne çıkan noktalar belirlenmiş ve elinde diyapozitif arşivi olanların izlemesi gereken yollar üzerinde durulmuştur. Son aşamada ise, dijital görsele dönüştürülen diyapozitiflerin öğretimsel değeri üzerinde 21 akademisyenin görüşleri alınarak bir tartışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanal slayt, diyapozitif, multimedya, materyal dönüştürme

Abstract

Multimedia materials, which are one of the indispensable components of education-teaching processes; is the storage of text, images, sounds, drawings, graphics and animations on the computer and processing them for different purposes. Instructional technologies set sail for brand new techniques and applications after taking the impressive atmosphere of "multimedia", which means multimedia technologies, which replaced it. Many new inventions, from lesson preparation and planning to measurement and evaluation, have made the work of learners and instructors even more enjoyable than

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mgirgin@mu.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-5265-831X

before. Until this stage, the production and use of visual materials was limited to broadcasting and personal efforts. The process of preparing and using in-class and extra-curricular instructional materials was a qualitative but also tedious and costly task. It was difficult to make valid, reliable, useful, low-cost and durable materials. Therefore, most of the educators preferred ready-made materials. This is the idea behind the opening of technology classrooms in schools. On the other hand, to design and create their own visual materials at each teaching level; After the middle of the 20th century, when the camera became widespread, it became one of the hobbies of educators. In addition to the camera, one of which took black and white or color photographs, a second camera was taken to take the aperture. In this period, when digital visuals could not enter schools yet, there were even educators who made the development of films as amateurs. With the arrival of computers in schools, the episcopes, which takes turns in the way of warehouses, is the last slide machine to join opaque and transparent projectors such as epidiascope and overhead projector. In this study, the findings in the context of transforming personal diapositive archives into virtual slides for reuse were examined through document analysis. The concept of virtual slide has been used for the first time in pathological cell analysis in surgery since the 1990s. After making a general evaluation about the use of diapositive in the theoretical part, diapositives that I personally used between 1980-2010 were reviewed and classified in the first stage. Those suitable for scanning were scanned in a long time with a scanner device and saved in JPEG format. Then, the prominent points during the scanning of the diapositives were determined and the routes that should be followed by those who have a diapositive archive were emphasized. In the last stage, a discussion was held on the instructional value of the diapositives converted into digital images by taking the opinions of 21 academicians.

Keywords: Virtual slide, diapositive, multimedia, material conversion

1. Giriş

Mona Lisa'nın Gülüşü filminde Sanat Tarihi öğretmeni Katherine Watson, Wellesley Kız Lisesindeki ilk dersine elinde üç magazin çantası ile girer. Hemen iki kız öğrenci çantanın içindeki slaytları karartmalı amfinin gerisinde tam ortada kurulmuş olan slayt projektörüne yerleştirmek için alırlar. 1950'lerin başında geçen hikâyede öğretmen Watson, muhafazakâr bir çevrede öğrencilerinin kendilerine sağlanan imkanlardan yararlanarak, özgürce düşünmeyi öğretmeye çalışır. Öğrencilerin hazırlık ve ders aşamasında gönüllü olarak öğretmene yardım etmesi, ders iklimini olumlu yönde destekleyen bir davranıştır.

Birçok alanında kullanılan slaytlar resim sanatının gelişmesinde de rol oynamıştır. Ressamlar eskiden, tuval ile panoramayı birleştirmeye yarayan "Camera Lucida" denen optik bir cihaz kullanırlardı. Diyapozitiflerden sonra buna gerek kalmamış; ressamlar diyapozitiflere çektikleri manzarayı tuvale saydam projektör kullanarak yansıtarak resim çizmişlerdir. Ters yüz edilmiş seçenekleri de eklendiğinde iki farklı makineden yansıtılan biri düz biri yanal ters iki fotoğraf ile simetrik panoramalar üretilebiliyordu. Bu tür yansıtma yapabilen stereo makineler iki slaytı yansıtabilir ve izleyiciler polarize gözlük takarlarsa üç boyutlu dahi görebilirler.

Bu çalışmaya esas olan anahtar kelimeler ve ilgili konular, bilgisayar ve bileşenleri ile ilişkilidir. Hal böyle olunca öğretmen ve öğrencilerin derslerdeki başarısını olumlu etkileyen değişkenlerden biri olan *donanımların geçmişi* önem kazanmaktadır. Dolayısıyla son yıllarda hızlanan gelişmeler aslında ağır ilerleyen bir dizi bilimsel gelişmenin teknolojik sonuçlarıyla bağlantılıdır. İlkokul çağında, bilgisayarlara veri yüklemek için kullanılan delikli kartları ilk görüşümle (1973) başlayan sürecin; büyükçe bir dolap boyutundaki ilk bilgisayarı gördüğümde (1982) bize doğru yaklaştığını anlamıştım. İlk ödev yazdığım 9 inçlik Macintosh 128K ile tanıştığımdaya yıl 1987 idi. Bundan on yıl sonra çalıştığım bölüme tahsis edilen ilk bilgisayar, bölüm çalışanlarına Commodore 64 kullanmış deneyimli bir asistan tarafından tanıtılmıştı.

1980'lerde, bilgisayar destekli öğretim kabul edilmiş bir öğrenme aracı olmaktan çok, büyük ölçüde bir araştırma konusu olarak görülüyordu. Ancak dikkat çekici bir şekilde, eski "bilgisayar destekli öğretim" deyimini ve bilgisayar destekli öğrenim için ilgili değişken terimler 1990'larda ve 21. yüzyılın başlarında sağlık bilimleri alanında özellikle anatomi ve onkoloji makalelerinde görülmüştür (Trelease, 2016: 583). Bilgisayar teknolojilerinin eğitime, yani okullara geçişi iş dünyası ve bankalar kadar kolay olmadı. Bu yeniliklerin toplumsal düzeyde kabulü, sindirilmesi ve uygulamalara dahil edilmesi başlangıçta ciddi bir gecikme ve beklenti yaratmıştır. Karmaşıklıkların yanı sıra sınırlı sayıda makinenin bulunması ve konuyla ilgili bilgi eksikliği nedeniyle bilgisayarların kullanıma girmesinden en az on yıl sonra teknolojik gelişmeler hissedilmeye başlanmıştır. Gelişmelerin temel nedeni 1987'de Apple'ın Macintosh'da yayınladığı "sunum yapan kişi" olarak tanınan PowerPoint uygulamasıyla başladı. Bunu 1990'da Microsoft Windows 3.0 işletim sistemiyle çalışan Microsoft Office'in içinde slaytla ders yapmayı sağlayan sunum programının devreye girmesi izledi.

Bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler kısa sürede yeni uygulamaların devreye girmesiyle daha da zenginleşti. Başlangıçta bilgisayar ve programların yönetim işleriyle sınırlı kalacağı gibi bir algı vardı. Fakat bu yanılığın yerini hızla önce üniversitelere sonra okullara bilgisayarın girmesiyle biçim değiştirdi. Bu zamana kadar Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı yoktu ve ilgili içerik şimdikinden çok farklıydı. Artık bu ders; teknoloji, materyal kullanımı ve materyal hazırlama bölümlerinin olduğu üç alt başlıkta toplanmaktadır. Bunlar, birbirleriyle ilişki içindeki kavramlar olduğundan zaman zaman teknolojiyle materyal kavramları karışır; slayt makinesi bir teknolojiyi, slayt ise bir materyali temsil eder. Bu çalışmaya konu olan diyapozitiflerin ve genel anlamda multimedya materyallerinin hepsinin ortak amacı öğrenme-öğretme süreçlerinde ilgililere sunum yapma imkânı vermektir.

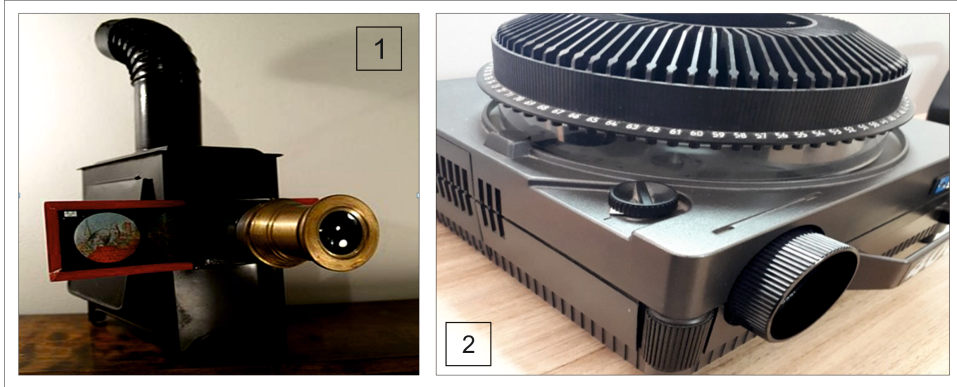
Fotoğraf ve slaytla ilgilenmek 20. yüzyılın gözde hobilerinden biriydi. Ayrıca fotoğraf kullanımının bilim alanlarında yaygınlaşmasıyla önemli gelişmeler yaşanmıştır. Arazi tatbikatları ve gözlemlerde çekilen fotoğraflar slayt olarak ders ve seminerlere kullanılmıştır. Bu dönemde fotoğraf makinesi kuşkuyla azaltan bir keşif aracına dönüşmüştür. Fotoğraf zamanı durdurmakla kalmayıp mekanları ve insanları hatta zamanları olduğu gibi yakalıyordu. Bunu da sözcüklerle değil ışıkla yapıyordu. Fotoğraf teknolojilerindeki gelişmeler fotoğrafların ders kitaplarına girmeye başlamasıyla hızlanmış ve artık hiçbir şey eskisi gibi değildi. Fotoğraf dünyayı herkesin ayağına kadar getirmeye başlamıştır. Fotoğraf makinesinin arkasına geçenler açısından bilimsel keşifler daha gerçekçiydi. Onlar hem saklamak istedikleri şeyi makinedeki film sayesinde kişiselleştirmişler; hem de kendilerine yeni ve eğlenceli bir hobi ya da meslek edinmişlerdi (Livingstone ve Withers, 2007: 149).

Ülkemizin dışa açılmaya başladığı 1980'den sonra bir eğitimcinin yapması gereken önceliklerden biri, iki makineye sahip olmaktı. Makinelere biri renkli negatif diğeri renkli dia pozitif film kullanarak çekim

yapmak içindi. Coğrafyacılar çantalarında fotoğraf makinesi olmadan dışarı çıkmazdı. Bu durum onlara dünyayla iletişim kurmanın yeni bir yolunu açmıştı. Kimilerine göre elinde makinesiyle çekilecek objeler, panoramalar ya da peyzajlar aramak; kendi kendine kaygı kontrolü yapmanın etkili bir yoluydu. Böylece bir yere gitmeden o yerin fotoğrafına bakmak, fotoğrafın çerçevesi içinde olanları görmek ve izin verdiği ölçüde o yerleri keşfetmek mümkündü. Fotoğraf makinesi ile dolaşmak farklı bir keşif fırsatıydı; bir yerin fotoğrafını çekmek hem fotoğraf makinesini icat etmek hem de birinci elden fotoğrafı keşfetmekti.

Eğitim sisteminin sık sık gözden geçirilerek yeniliklerin birbirini kısa zamanda eskittiği 1990'ların sonlarına kadar sadece Okulöncesi ve İngilizce öğretmenleri çeşitli materyaller kullanıyordu. Bu öğretmenlerin yaptığı etkinlikleri ve materyalleri gören diğer branş öğretmenleri bunlardan etkilenmişti. Düz anlatım başta olmak üzere farklı öğretim yöntemleriyle işlenen derslerde materyal kullanımı yaygınlaştı. Materyal çeşitliliği arttıkça teknoloji de beraberinde arttı. Derste soyut kavramı ve fikirleri somutlaştıran, hayal gücünü geliştiren ve anımsamayı kolaylaştıran nesnel örnekler, eşyalar bulundurmaya öğrenciler için cazip gelmeye başladı. Coğrafya öğretmenleri dışında edebiyat, felsefe ve tarih öğretmenleri nadiren materyal kullanırdı. Aralarında birkaçının kullandığı harita, fotoğraf ve diğer birkaç materyal dışında dersler kitaplardaki görsellerle sınırlıydı. Dolayısıyla gerçekleri olduğu gibi tüm çıplaklığıyla göstermeye yarayan soyutlamalar birkaç örnek dışında yaygın değildi. Derse gelirken materyal hazırlığı yapan, çeşitli teknolojileri kullanan öğretmenlere pek rastlanılmazdı. Bir coğrafya öğretmeni deprem dersinde öğrencileriyle birlikte bir deprem şiddeti ölçme düzeneği yaptığında derse olan ilginin olağanüstü artıyordu. Slaytlar da diğer tüm başarılı metafor ve alegorik anlatımlar gibi dinleyiciler üzerinde ciddi bir etki yaratır.

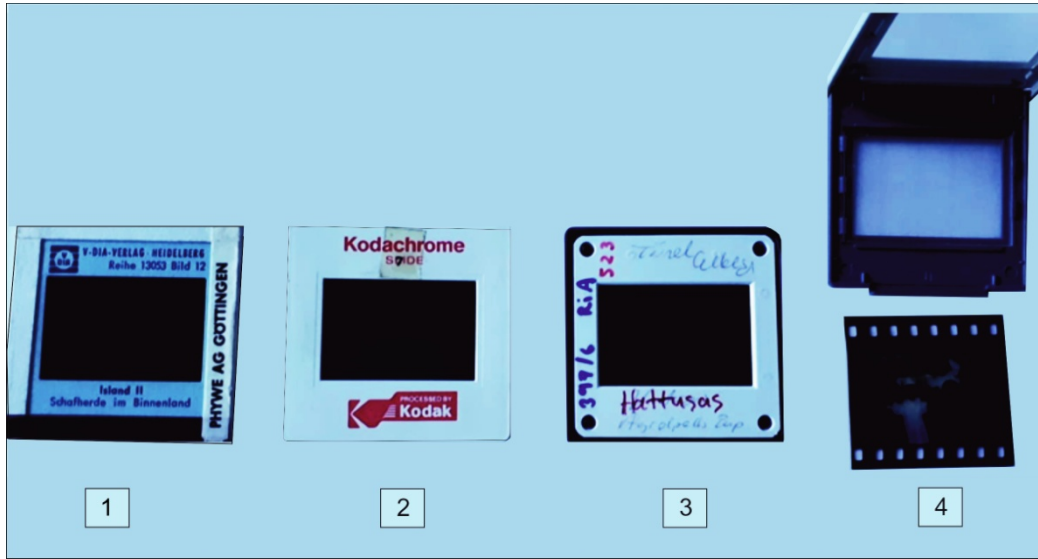
Slayt ve ilgili teknolojileri kullanmak tarihsel olarak sıkıntılı bir sürecin sonunda yaygınlaşmaya başlamıştır. 20. Yüzyılın başlarında öğretimde slayt kullanılması büyük bir tartışma konusu olmuştur. Daha ziyade kadın ve çocukların ilgisini çekmeyi amaçlayan ve genellikle misyonerlik ve ajitasyonla ilişkilendirilen ilk kullanım alanları bilimsel çalışmalara da girmiştir. Bu durum sonradan Kraliyet Coğrafya Akademisinde mizahi bir dille eleştirilmiştir (Driver, 2003: 228). Ancak gerçekte dikkatli bir incelemeden sonra sinema tarihindeki gelişmeler gözden geçirildiğinde slaytların bu hikâyede önemli bir adımı oluşturduğu anlaşılır. Güçlü lambaları olan projektörlerin önüne yerleştirilen saydam pozitifler görenlerin büyük ilgisini çekiyordu. İlginin temel sebebi, daha çok eğlence amacıyla kullanılmasıdır (**Fotoğraf 1**). Zamanla slaytlara gösterilen bu aşırı ilgiden rahatsızlık duyanlar olsa da arkeolog, sanat tarihçi ve coğrafyacılar arasında bu teknolojiyi kullanmaya başlayanların sayısı hızla artmıştır.

Fotoğraf 1. 20. Yüzyılın başlarına (1) ve sonlarına (2) ait iki slayt makinesi.

Bilginin kavramlar yoluyla aktarıldığı tarım toplumlarından günümüz bilgi toplumuna gelinceye kadar endüstri alanında olduğu gibi eğitimde de çok şey değişti. Bu değişim Endüstri 1.0'dan Endüstri 4.0'a doğru devam eden yolculuğun her adımında hissedilebilir. Buharlı makinelerin başlangıcını oluşturduğu bu süreçte, 19. Yüzyılın başlarından itibaren seri üretimin ortaya çıkmasıyla bilginin kontrolü öne çıkmaya başlamış ve sınavlarla denetlenen bir eğitim anlayışı egemen olmuştur. Öğrencilerin bir fabrika gibi okuldan diplomalarıyla birer ürün olarak mezun olduğu dönem de sonunda bitti ve yerine Eğitim 3.0 devreye girdi. Bilgisayarların eşlik ettiği bu eğitim anlayışının temelini bilgi üretmek oluşturmaktadır. Özellikle internet ve Bologna eğitim kriterlerinin eğitim-öğretime ciddi bir şekil vermesiyle hızlanan süreç, Eğitim 4.0'da yeni görev alanları tanımlanmıştır. Başlıca görevlerinden birinin "yaşam boyu öğrenme" olacağı bu sistemde "*bilgi kadar liderlik, iş birliği, yaratıcılık, dijital okuryazarlık, etkili iletişim, duyuşal zekâ, girişimcilik, global vatandaşlık, takım çalışması ve problem çözebilme kabiliyeti gibi yeteneklerin geliştirilmesi ve bunların kalitesinin garanti edilmesi de temel öğrenme kazanımı sayılacaktır*" (Öztemel, 2018). Bu süreci sağlayacak olan da görselleştirilmiş eğitim

öğretim araçları olacaktır. Dolayısıyla eğitim-öğretim ortamlarının değişmesiyle kalmayıp araçların da köklü bir değişime uğrayacağı anlaşılıyor. Bu durumda değişmeyen, aksine önemi daha iyi anlaşılan fotoğraf makinesiyle hayatımıza giren görsel materyallerin öğrenme başarısındaki yeri ve etki boyutunun gittikçe artmasıdır.

Fotoğraf 2. Diyapozitifler (1. Cam çerçeveli, 2. Kâğıt baskı, 3. Kilitli çerçeve, 4. Kaset tipi).

2. Diyapozitiflerin Öğretimsel Değeri

Pandemi öncesi yüz yüze eğitimin son günlerinde; Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon grubuyla yürüttüğüm Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı dersinde, öğretim teknolojilerindeki değişimleri göstermek amacıyla, sınıfa götürdüğüm slayt makinesi ve slaytları gören öğrencilerin yüzündeki şaşkınlık ifadeleri görülmeye değerdi. Özellikle güncel yaşamdan enstantaneler içeren kişisel birkaç fotoğrafa baktıklarında şaşkınlıklarına büyük bir ilgi de eklenmişti. Aralarından bazıları slaytların nasıl yapıldığını sormaya başladığında dersin öğrenme çıktılarını elde etmeye başladığımı düşündüm. Öğrencilerin bir kısmı yeni ve farklı teknolojilere olan ilgilerini meraklı sorularıyla göstermişlerdi. Ayrıca, bu slaytları dönüştürüp nitelikli olan birkaçının yeniden kullanmak istediğimi söylediğimde olumlu tepki vermişlerdi. Öğretim teknolojileri ve materyal dersinin havasını değiştiren bu eski teknoloji ve materyalin bu kadar ilgi çekmesi bu makale için zihinsel destek olmuştur.

Derslerde farklı teknoloji ve materyal kullanımı görsel boyutları nedeniyle öğrenciler tarafından ilgi gösterilen unsurlardır. Ancak bu noktada kritik iki seviye söz konusudur. Biri, kullanılacak malzemelerin dersin amaç ve içeriğinin önüne geçmemesi; diğeri de sunumların nitelikli yapılmasıdır. Bazı sunumlarda ders içeriğiyle ilgisi olmayan görsellerin ve metinlerin paylaşılması slayt seçiminin dersten önce yapılmadığını gösteren planlama hatasıdır. Öte yandan, kes-yapıştır yoğun metinlerden oluşan slaytlar bu konudaki sıkıntıların başında geliyor. Sorunlar arasında sayılabilecek diğer bir nokta ise öğretmenin sunumun sorumluluğunu öğrencilere bırakmasıdır. Bu durum o öğrencilerin sunum tekniklerinde deneyim kazanmaları bakımından olumlu gibi görünse de ders öncesinde denetlenmesi gerekir.

Eğitim-öğretim süreçlerinde slayt kullanımı, başta coğrafya olmak üzere biyoloji, jeoloji, sanat tarihi, tarih, sosyoloji, psikoloji ve tıp gibi pek çok alanda yıllar boyunca yaygınlaştı. Bilgisayar ve bağlı teknolojilerin okullara girmesiyle birlikte önemini yitirmeye başladı. Okullarda düz anlatım tekniğiyle materyal kullanmadan yapılan derslerden teknoloji ve materyal kullanılan derslere geçiş oldukça yavaş olmuştur. Slayt teknolojisinden bilgisayar teknolojilerine geçiş ise daha hızlı olmuştur. Bu durum slayt alışkanlıklarını da kökünden değiştirmiş ve dijital fotoğrafların ve görsellerin kullanımı artırmıştır. Coğrafya eğitimcileri tarafından yapılan değerlendirmeler bu gelişmeyi açıkça ortaya koymaktadır. Okullarda slayt kullanımı için önce slayt cihazlarının bulunması gerektiği (Öztürk, 2002: 128), fikrinden hareketle öğretmenler okulda bulunmasını istedikleri araç-gereçler listesinde slayt makinesini ilk sıraya (Alim ve Girgin, 2011: 34¹) koymuşlardır. Slayt gösteren cihazlar, önceleri, derslerin canlı geçmesinin (Sekin ve Ünlü, 2002: 49) bir ön koşulu ya da sunum yapmanın popüler bir yolu (Üçışık vd., 2002: 7) olarak görülüyordu. Coğrafya dersinde fotoğraf görüntüleme ilk olarak slayt

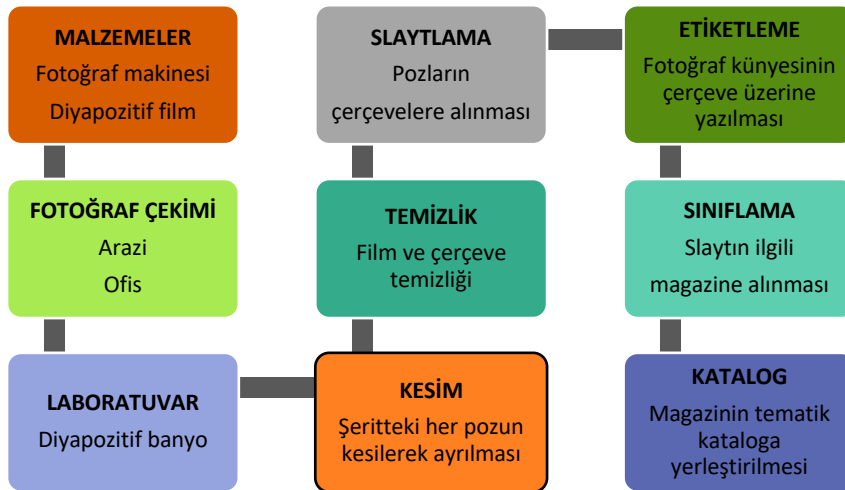
¹ Bu çalışmaya esas olan görüşlerin elde edildiği veriler 2002 yılına aittir.

makinesinin akla geldiği (Taş vd., 2007: 32), fikri yıllar geçtikçe değişti; öğretmenler arasında farklı sıklıklarda %50 oranında kullanılan slayt makinesi (Sönmez vd., 2009: 227) projeksiyon cihazının bulunduğu bir ortamda kullanımda önceliği azalan (Özey ve Demirci, 2010:254) bir duruma geldi.

Makale, bu akademisyenlerden iletişim içinde bulunduğum bazılarıyla slayt ve sanal slaytlar hakkında hazırlanan görüşme formuna dayanmaktadır. Dolayısıyla alınan cevaplar yukardaki tespitlerle paralellik içermektedir. Görüş ve değerlendirmeler slayt kullanım hakkında beklenti ve yorumlar içerirken; görüşmeye katılan akademisyenlerin çoğu bu teknoloji ve materyallerin hazırlanması ve derste kullanımı hakkında ayrıntılı değerlendirme yapmışlardır. Belli bir tema ya da amaca hizmet etmesi için hazırlanacak slaytlar nesnel olarak somut bir materyal şeklinde değerlendirilebilir (A-4²). Slayt hazırlama aşamalarında (Şekil 1) görüldüğü gibi iş tanımı oldukça kapsamlıdır (A-5). Buna göre işlem basamaklarında herhangi bir aksama olmaması için dikkatli olmak gerekir. Duruma göre bir ayda tamamlanan süreç bazen esnek çekimlerin yapıldığı dönemlerde birkaç ayı bulabiliyordu. Diğer taraftan slayt arşivini derslerde düzenli olarak kullanacak eğitimciler için slaytların etiketlenmesi ve bunların ilgili tematik magazinlerde sınıflandırılmış olması pratik bir kullanım sağlıyordu. Bir derste kullanılacak slaytların seçiminde ve güncel magazine aktarılmasında püf noktası, slaytların etiketleriydi. Bu etiketler slaytların projekte alt-üst tersi olarak yerleştirilmesi gerektiği için buna göre yazılırdı. Bu da seçim sırasında büyük kolaylık sağlıyordu (A-1). İyi tasnif edilmemiş slayt magazinleri kullanıcıların ders hazırlığı aşamasında ciddi zaman kaybına neden oluyordu. Görüldüğü gibi derste slayt kullanımı sadece görüntü yansıtmadan ibaret basit bir iş değildi; dersten önce ve sonra birtakım işleri beraberinde getiriyordu. Öğretmen derse ait magazinleri konularına göre sıraya koymalı ve temizlik ve bakımlarını yapmalıdır.

Slayt makinelerinin eğitim teknolojisinin hizmetine girmesi uzun sürmüştür. Önceleri bunların yerine sihirli fener denen bir ilkel projektör daha çok evlerde aile içi etkinlikler için kullanılıyordu. Bir dizi, film karesinin projektörün önünde kaymasıyla elde edilen ilk örnekler sinemadan yirmi yıl kadar geriye gider. Görsel sunumlar mükemmel bir optik makine olan gözün duyuşsal algısıyla anlam kazanır. Coğrafyacının hayal gücünü kullanarak gördüğü şeyi kişiselleştirip farklı bir görüntüye dönüştürmesi bu anlamı zenginleştirir. Slaytların diğer fotoğraf ve görsellerden ayrıldığı nokta da burasıdır. Ortamın karartılması ve yüksek bir ışık kaynağı olan projektörün yansıttığı daha önce hiç görülmemiş olan bir resmin ilgi çekmesinin de etkisi vardır.

Slayt kullanımı oldukça masraflı ve hazırlanması uzun sürmesi nedeniyle eğitimciler arasında sık kullanılmıyordu. Zamanla sağlanan gelişmeler materyal kullanımını aynı şekilde desteklemeye başlamıştır. Öğretim teknolojilerinde elde edilen ilerleme küresel eğitim organizasyonlarında yapılan paylaşımlar materyal tasarımında da benzer bir yenilik başlatmıştır. Artık öğretmenler dersle ilişkilendirilecek nesnelere derse getirmek için eskisinden daha istekli ve hevesli davranıyor. Sayıları az da olsa artık bazı öğretmenler içinde onlarca belki yüzlerce obje ve nesnenin bulunduğu kendi nesne ambarlarını oluşturmuşlar. Bunlar, çeşitli ortamlarda öğrencilerin algısına ve ilgisine bağlı olarak fark yaratacak şekilde bir materyalin öğretimsel değerini öne çıkarmak ve onu ders içeriğiyle ilişkilendirmek için arayış içindedir.

Şekil 1. Slayt hazırlama aşamaları.

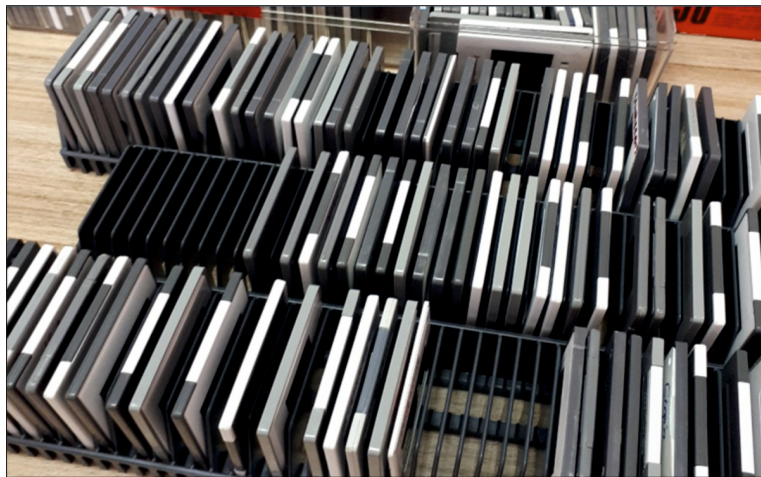
² Görüşme yapılan akademisyenler.

Eğitimciler mesleki kariyerleri boyunca slayt makinelerindeki teknolojik gelişmeye ve bütçeye bağlı olarak ileri teknoloji ürünü makineler kullanmaya başlamışlardır. Rekabet sonraki yıllarda görüntü yansıtma efektlerin kullanıldığı yeni farklı modelleri ortaya çıkardı. En yaygın olan standart bir projektör; ışık kaynağı, yoğunlaştırıcı bir lens, slayt tutucu ve odaklanma merceği olmak üzere dört bölümden oluşur. Diyapozitifler projeksiyon makinelerine alt-üst ters olarak dizilirler. Çerçevelere alınan fotoğraflar manuel tekli slayt makinelerinde tak-çıkart ile değiştiriliyordu. Sonradan gelişen teknolojiler, zaman ayarlı otomatik ilerleme ve değiştirme ve karartma imkânı da vermeye başladı. Çerçevelerin yerleştirildiği magazinler makinenin cinsine göre düz tepsi ya da yuvarlak tepsi olabiliyordu. Ses bağlantısı da yapılabilen yeni modellerde peş peşe sunum yapmak hem daha kolaydı hem de eğlenceliydi. Geçen yüzyılım hem eğlence hem de eğitim teknolojisi olan slayt makinelerinin üretiminde söz sahibi olan başta Almanya ve birkaç ülke artık slayt makinesi üretimlerini durdurmuşlardır.

Multimedya uygulamaları için bilgisayar gerekmediğini ileri süren Varanka'nın fikirlerini bir üst seviyeye çıkaran Krygier ve arkadaşları; multimedyanın arkasındaki fikirlerin tamamen yeni olmadığını, geçmişten günümüze özellikle atlasların yaratıcı fikirler içerdiğini ve bu konuda coğrafyacı ve haritacıların yararlanmak gerektiğini belirtmiştir. Coğrafyacıların multimedya birikimi diğer alan eğitimcileri için ilham verici olduğunu eğitimciler arasında multimedya kullanımındaki ısrarcı taleplerden anlaşılmaktadır. Slaytlar belirli bir örnek hakkında konuşmak ve yorum yapmak gerektiğinde çok işe yarar. Herhangi bir öğrenme çıktısını sağlamayı amaçlayan bir etkinlik için bu tür materyaller eğitimciler için, atlaslarda olduğu gibi ilişkilendirilebilir bir kaynak serisi oluşturur. Kuşkusuz bu öğretimsel beceriler karmaşık fikir ve kavramların açıklanması için önemlidir. Görseller yoluyla dış dünyayla ilişkilendirilen içeriğin daha iyi hatırlandığı kabul ediliyor (Krygier vd, 1997:19).

Slayt kullanarak ders ve sunu hazırlamanın popüler olduğu dönemde bu iş için tek makine iki farklı film kullanmak hem pratik değildi hem de tercihleri sınırlandırıyor. Makinelere birine negatif diğerine diyapozitif filmi takılırdı. Diyapozitifler normal fotoğraf filmlerinin tersine gerçek renkleri gösteriyordu. Bu filmlerin banyo işlemleri normal fotoğraflardan farklı olarak, önce siyah-beyaz banyo ardından renk geliştirmek için ikinci bir banyodan oluşmaktaydı. Diyapozitifin kâğıda basımı istendiğinde görüntü negatif olmaktadır. Banyodan çıkan bu 36 pozluk filmler tek pozlar halinde kesildikten sonra slayt çerçevelerine yerleştirilir ve saydam projektör ile yansıtılırdı. Bu teknikte projektörün ışık gücü kadar fotoğrafın kalitesi de önemliydi. Küçük kartlara basılan fotoğraflarda ASA, DIN, enstantane, diyafram hataları abartılı olmadıkça pek fark edilmezdi. Oysa slaytlar büyük perdeye yansıtıldığından en küçük hatalar bile hemen anlaşılırdı. Dolayısıyla slayt hazırlamak özel bir dikkat ve itinayla birlikte fotoğrafçılık deneyimi gerektiriyordu.

Geçmişte slayt kullanarak yapılan sunumlar genellikle slayt gösterisi olarak ifade ediliyordu. Buradaki amaç görsel şovun hazırlık aşamasından sunuma kadar ciddi bir zaman ve emek gerekiyordu. Dersten önce öğrenme çıktılarına göre arşivdeki slaytlar arasından seçilen slaytlar magazine dizilir ve projektörle birlikte dersliğe taşınırdı (**Fotoğraf 3**). Konuyla ilgili deneyimi olan öğretmenler her dersin slaytlarını derse özel magazin kutularına koyardı.

Fotoğraf 3. Slaytların dizildiği magazinler.

Slayt hazırlamada en önemli noktalardan biri, kullanılan fotoğraf makinesinin özellikleridir. Görüşmeye katılan akademisyenlerden (A-1), bilimsel araştırmalarda ve ders hazırlıklarında kullanmak üzere Minolta

markalı kamerayı tüm ekipmanla birlikte sahip olmak için özel arabasıyla takas ettiğini belirtmiştir. Bilimsel araştırmalarda arazi tatbikatlarında ve gözlemlerde kullanılan fotoğraf makinesinin farklı objektif seçenekleri, sehpa ve çeşitli filtrelerle birlikte kullanılması gerekiyordu. Aynı şekilde slayt filmlerinin de amaca uygun nitelikte olması zorunluydu. Slayt hazırlanıp kategorik olarak yerlerine girdikten sonra önemli bir nokta da bunların sunumunda kullanılacak projektörün özelliği idi. Otomatik sürüm yapabilen ve zaman ayarlı ve ses kaydı eklenebilen son modellerin gelişmiş fonksiyonları derslerdeki performansı olumlu etkiliyordu. Slayt kullanılan diğer bir alan ise, ders kitapları ve benzeri kaynakların metin ve görsellerinin slaytlara aktarılmasıdır (**Fotoğraf 4**). Bu konudaki çalışmaların, internet öncesi döneme ait olduğu dikkate alınırsa ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Gerçekten elimizdeki bilgilere göre, eğitimcilerin sınırlı sayıdaki bir kısmı slayt tekniğini kullanıyordu. Bunların akademik alanlarına bakıldığında; Arkeoloji, Sanat Tarihi, Coğrafya, Biyoloji gibi bilim dalları olduğu görülür. Coğrafyacılarla yapılan görüşmede ise slayt hazırlıklarında amaca, konuya uygunluk ve slaytların görsellik değerine vurgu yapılmıştır (**Tablo 1**).

Tablo 1. Slayt hazırlamada nelere dikkat edilir?

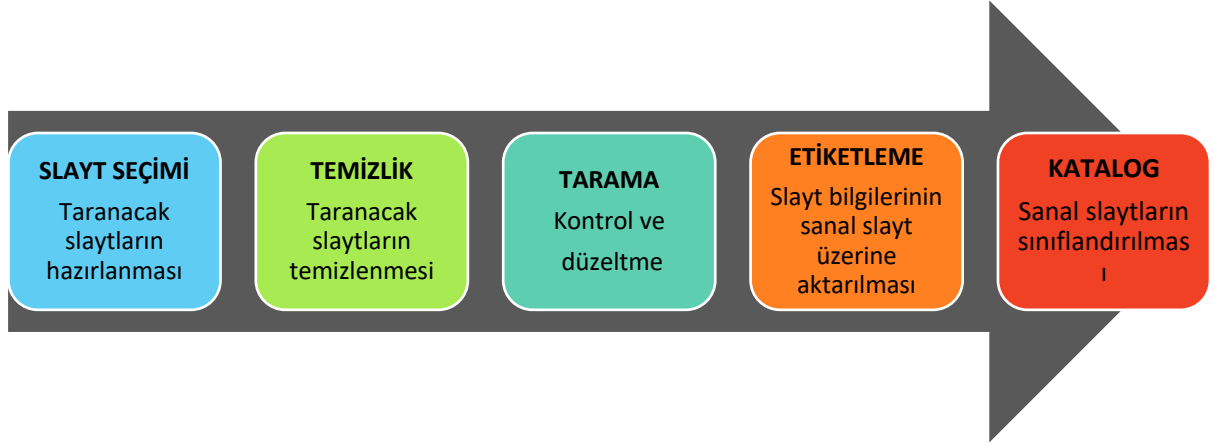
Slayt hazırlığı	Akademisyen
Amaca uygunluk	4
Görsellik	4
İçerik	2
Tematik (konulara uygunluk)	4
Öğretimsel tasarım	1

Fotoğraf 4. Arazide (solda) ve kitap sayfasından (sağda) çekilmiş iki slayt.

3. Diyapozitiflerin Sanal Slaytlara Dönüştürülmesi

Slaytları sanal slaytlara dönüştürme süreci belli bir süreç sonunda sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bu işi için iyi bir planlama yapılarak tüm slaytların düz bir şekilde sıralı ve temiz olduğunu garanti etmeliyiz; aksi takdirde JPEG görüntülerin kalitesi düşer (**Şekil 2**). Sanal slayt yüksek çözünürlükte taramayla elde edilen dijital bir görüntü olduğundan; Gelişmiş tıp merkezlerinde mikroskop görüntülerine hızlı ve rahat erişim amacıyla, otomasyona bağlı olarak düzenli ve seri bir şekilde binlerce kare görüntü kısa sürede dijitalleştirilebilmektedir (Treanor, 2009:101). Slaytlardaki her görüntü bir görüntü alma teknolojisiyle yakalanır. Sanal slaytlar bir bilgisayar dosyası (genellikle JPEG) olarak kaydedilirken isteğe bağlı olarak çok büyük çözünürlükte olabilir.

Şekil 2. Slaytların sanal slaytlara dönüştürülme süreci.

Bir sanal slayt çalışması yapabilmek için öncelikle slayt tarama özelliği olan bir tarama cihazına ve bununla ilgili yazılıma ihtiyaç vardır (**Fotoğraf 5**).

Fotoğraf 5. Çeşitli tarama cihazları.

Tarama cihazları uzun yıllardır, sektördeki her şeyde olduğu gibi hızlı bir gelişim gösterdi. Günümüz koşullarında her ihtiyaca göre bir ürün bulmak mümkündür. Özellikle amatör olarak kendi işini yapmak isteyen eğitimciler için pratik ve erişilebilir modeller bulunmaktadır. Tarama cihazlarının hâlihazırda tek olumsuz tarafı her defasında bir kareyi işlemesi ve çözünürlük, ayar tercihlerindeki seçeneklerin sınırlı olmasıdır. Fakat her kareyi birkaç saniyede tarayabilmeleri ve farklı medya oynatıcılarına kablosuz bağlanabilmeleri de bir üstünlük olarak görülmelidir. Profesyonel amaçlar için geliştirilmiş yüksek çözünürlükte ve hızlı kayıt yapan aynı zamanda slaytların üzerindeki çizikleri gideren teknolojilerin olduğu cihazlar daha maliyetli olmakla birlikte büyük projeler için çeşitli çözümler sunmaktadır. Slaytların taranmasında kullanılan pek çok cihazdan biri de EPSON V500 fotoğraf, film ve slayt düz yataklı ve renkli CCD sensörlü tarayıcıdır. Cihaz, efektif pikseli 6400 DPI'de (54.400 × 74.880 piksel); kâğıt ve baskı fotoğrafta A4 (216 X 297 mm); 35 mm şerit filmlerden 12 çerçeve; 35 mm slayt 4 çerçeve; çözünürlük yavaş çekimle 9600 DPI; USB 2.0 bağlantı noktası olan bir cihazdır (**Fotoğraf 6**).

Fotoğraf 6. Slaytların tarandığı cihaz.

Tarama yapılacak magazin kutularını sınıflandırıp kendi yol haritanızı, yapılacak önemli şeyleri ve dikkat edilecek noktaları not almak gerekir. Ev modunun kullanımı daha pratik sonuç veriyor. Dijital Ice Teknolojisi slaytlar üzerindeki toz ve çizikleri kaldırıyor. Renkleri aslına döndürme ışığın fazla olduğu karelerde pek işe yaramıyor. Her bir slayt bir dakikada taranırken, Dijital görüntü teknolojisi (DIT) kullanıldığında bu süre 16 dakikayı buluyor. Tam otomatik mod da aynı şekilde eşleştirme yaptığı için uzun sürüyor. Taramaya başlamadan önce “ön izleme” sekmesinin açılması gerekiyor. Taramada çözünürlük 300 DPI-4800 DPI arasında değişir. Sanal slaytlar kitap, makale, dergi gibi yayınlarda kullanmak için 300 DPI uygun olur. Ancak web sayfaları için 600 DPI yeterli olurken, poster, afiş ya da büyük boy baskı yapılacaksa en az 1200 DPI daha yüksek çözünürlükler daha uygundur. Her slayt için gerekli etiketlemenin standart olarak yapılabilmesi için slaytların künye bilgilerinin doğru şekilde aktarılması; tarih ve saat, çekildiği yer, varsa konum bilgisi, fotoğrafı çeken kişi, konu başlığı ve anahtar kelimeler kullanılırsa kategorik çalışmalarda kolaylık sağlar.

4. Tartışma

Slaytların sanal slaytlara dönüştürülmesi sürecinde akademik etkinlikler nedeniyle sürekli iletişim halinde olunan 21 akademisyenin görüşlerine başvurulmuştur (**Tablo 2**). Çevrimiçi yolla görüşmeye katılan akademisyenlere; slayt kullanma durumları, ellerindeki slayt sayıları, slayt hazırlama süreçleri, slayt dönüştürme ve slaytlarla sanal slaytların karşılaştırılması gibi sorular yöneltilmiştir. Bunlardan elde edilen veriler göre; ülkemizde slaytların 20. Yüzyılın son çeyreği ile 21. Yüzyılın ilk on yılı arasında yaygın şekilde kullanıldığı anlaşılmıştır. Görüşmeye katılan akademisyenlerin 3/4’ü bizzat slayt hazırlamış ve kullanmış kişilerden oluşmaktadır. Kişisel arşivlerinde toplamda beş binden fazla slayt bulunan öğretim elemanlarının, slayt deneyimi olanlardan biri dışında akademisyenlerin tamamı slaytları sanal slaytlara dönüştürme isteğinde olduğunu belirtmiştir. Slayt kullananlardan dördü ve kullanmayanlardan altısı olmak üzere toplamda on akademisyen, arşivlerinde slayt bulunmadığını bildirmiştir. Toplam slayt sayısının yarısı bir akademisyende toplanmışken diğerlerinde en büyük grup dört akademisyen ise 100’den fazla slaytı olanlardır.

Tablo 2. Akademisyenlerin slayt durumu.

Slayt kullanımı ve sanal slayta dönüştürme		Akademisyenlerin slayt arşivi	
Slayt kullanan akademisyen	15	2000’den fazla slaytı olanlar	1
Dönüştürme isteyen akademisyen	14	1000’den fazla slaytı olanlar	1
Slayt kullanmayan akademisyen	6	500’den fazla slaytı olanlar	2
Dönüştürme istemeyen akademisyen	1	100’den fazla slaytı olanlar	4
Arşivinde slayt olmayan akademisyen	10	10-100 arası slaytı olanlar	3

“Slayt hazırlama ve kullanma benim için oldukça önemlidir. Slaytları verimli bir çalışmanın koşullarından biri olarak görüyorum. Özellikle zaman alacak ayrıntılı açıklama ve anlatımlar yapılacaksa slaytlar avantaj yaratır. Bir de büyültme-küçültme imkânı olduğunu unutmamak lazım.” (A-1)

“Slaytlar daha orijinal, ciddi bir emek ürünü, buna karşın sanal slaytlar ise hazır lokma misali çeşitli medya platformlarından temin ediliyor... Kısacası slaytlar nostalji bir ürün olarak tarihte kaldı gibi...” (A-6)

Slaytların sanal slaytlara dönüştürülmesine neden olan avantajlar ve karşılaşılan sorunlar birlikte değerlendirildiğinde; nitelikli olanların seçilerek tarama yapılmasının daha doğru bir tercih olacağı kabul edilebilir (**Tablo 3**). Bunun anlamı, az sayıda slayt taramak için bir cihaz edinme yerine bu işle ilgilenenlere yaptırmak mantıklı olacaktır.

“Slaytlar da yer alan görsellerin doğal renkleri daha çok yansıtması, yüksek çözünürlükte olması ve kullanılan görsellerin orijinal olması öğrencilerin ilgisini daha çok çekebilir. Aynı zamanda sanal slaytların verdiği aynı görsel aynı akış durumunda kırılmasına yardımcı olabilir. Özellikle slaytların öğrencilerin eline verilmesi onların konuyu somutlaştırmasına yardımcı olabilir. Bunun yanında sanal slaytların en büyük avantajı kolay ulaşılabilir ve kolay oluşturulabilmeleri olarak gösterilebilir.” (A-4)

“Slaytları oluşturmak zahmetli, masraflı ve çok zaman alıcı materyallerdir. Oluşturup kullanılması bakımından sanal slaytlar çok daha pratik ve kullanışlı. Sonuç olarak slaytlar kıymetli, konvansiyonel ve nostaljik materyaller olarak kütüphanemdeki yerini koruyor.”(A-5)

Tablo 3. Diyapozitiflerin Sanal Slaytlara dönüştürülmesinde güçlü ve zayıf yönler.

Güçlü yanları	Zayıf yanları
<ul style="list-style-type: none"> Kolay etiketleme ve ayrıntılı açıklama (A-4) Sanal slaytların tümünü görebilme Hızlı ve güvenilir depolama koşulları (A-2) Hızlı erişim ve kolay taşınma (A-9) Farklı öğretim yöntemlerini destekleme (A-1) Fotoğrafları düzeltme ve ayarlama (A-2) Fotoğraf üzerine metin ya da görsel ekleme (A-7) Uzaktan eğitime uygun (A-3) 	<ul style="list-style-type: none"> Tarama cihazlarının maliyeti (A-5) Nitelikli taramada süre uzun (A-5) Slaytların kalitesi sanal slaytlara yansıyor (A-1)

Akademisyenler, sanal slayt dönüştürme sürecinin ayrıntıları hakkında bilgilendirilmedikleri halde büyük bir oranda bu dönüşüme olumlu bakmışlardır (**Tablo 4**). Bu da gösteriyor ki, eğitimciler arasında yeniliklere ve teknolojik değişikliklere uyum düzeyi oldukça yüksektir.

Tablo 4. Slaytların sanal slaytlarla karşılaştırılması.

Slayt (Diyapozitif)	Sanal slayt
<ul style="list-style-type: none"> Kişiyeye özel materyallerdir. (A-2) Dönemin en yüksek çözünürlüğüne sahiptir. (A-4) Zamanla yıpranma ve bozulma olması (A-2) Nesnel gerçeklik...(A-2) Hazırlama süreci oldukça uzundur. (A-5) Yüksek maliyet nedeniyle sınırlı sayıda. (A-5) Fiziki depolama gerekiyor. (A-2) Etiketleme slayt çerçevesi ile sınırlıdır. (A-6) Sadece slayt projektörü ile kullanılabilir. (A-8) Her slaytın bir hikâyesi vardır. (A-2) 	<ul style="list-style-type: none"> Anonim ve pratik olarak temini kolaydır. (A-9) Esnek kullanım imkânı sağlar. (A-9) Zamanla eskime bozulma yoktur. (A-2) Sanal gerçeklik...(A-2) Maliyeti oldukça düşüktür. (A-5) Sınırsız depolama ve arşiv imkânı vardır. (A-2) Dosya üzerinde ayrıntılı açıklama yapılabilir. (A-6) Tüm dijital ortamlarda kullanılabilir. (A-9) Dönüştürme ve işleme seçenekleri vardır. (A-9) Slaytların bazılarının hikayesi vardır. (A-2)

“Slaytlar da yer alan görsellerin doğal renkleri daha çok yansıtması, yüksek çözünürlükte olması ve kullanılan görsellerin orijinal olması öğrencilerin ilgisini daha çok çekebilir. Aynı zamanda sanal slaytların verdiği aynı görsel aynı akış durumunda kırılmasına yardımcı olabilir. Özellikle slaytların öğrencilerin eline verilmesi onların konuyu somutlaştırmasına yardımcı olabilir. Bunun yanında sanal slaytların en büyük avantajı kolay ulaşılabilir ve kolay oluşturulabilmeleri olarak gösterilebilir.”(A-4)

“Sürekli dönüştürülebilir, tasarlanabilir ve değiştirilebilir olması. Ayrıca birden fazla dijital ortamda sunulabilme imkânı (mobil cihazlar, TV, bilgisayar gibi).”(A-9)

5. Sonuç

Slaytların öğretimsel değeri konusuna girişte belirtilen öğrencilerin tepkisine benzer bir tepkiyi; slaytların sanal slaytlara dönüştürülmesi fikrimi öğrenen akademisyenlerden aldığım aynı duyguları yaşadım. Diğer taraftan, önceki çalışmalar araştırması sırasında ilk slayt taramalarının 20. Yüzyılın sonlarında bir onkolog tarafından yapıldığını öğrendiğimde de çok etkilenmiştim. Fakat sonradan bu duygu zamanla geçince yerine slayt taramada ne kadar geciktiğim düşüncesiyle buruk bir heyecana dönüştü. Sanal slayt çalışması akademisyenler arasında ciddi bir ilgi görmesine rağmen; bunu kendi slaytlarını dönüştürmeye niyetli değilidir. Bu durum sürecin emek yoğun iş akışına bağlanabilir.

Bu çalışmanın sonuçları Eğitim 4.0 bağlamında değerlendirmek gerekirse; ana hatlarıyla üç madde altında toplanabilir.

Birincisi, slaytların görsel bir materyal olarak değerinin hatırlanması ve bunların eğitimciler üzerindeki olumlu etkisidir. Uzaktan öğretimin çeşitli araçlarının yoğun biçimde kullanıldığı pandemi döneminde **e-öğrenme** süreçlerinde sanal slayt çalışması bir zenginliktir. Bu ve benzeri arşivlere sahip olan eğitimcilerin uygulama ve materyal çeşitliliği açısından büyük miktarda görselleri öğrenci erişimine açmaları bunları çeşitli uygulamalarda kullanmalarına katkı yapacaktır (Fonyad ve ark., 2010).

İkincisi, arşivinde slayt olan eğitimcilerin bunları sanal slaytlara dönüştürme istekleri olduğuna göre; yapılması gereken şey bunu bir fırsat yaratarak gerçekleştirmektir. Bu çalışmayla teknolojik bir nostalji yapmak isteyenlere, belli yerlerin eski tarihli görsellerinin yenileriyle karşılaştırma fırsatı doğacaktır.

Üçüncü olarak, slayt gösterisi ve sanal slayt gösterinin ortak sorunu eğitim-öğretim ortamının diğer bileşenleridir. Bu konuda hareket noktası hangi slayt türünün kullanılacağı değil, uygulanacak öğrenme yönteminin ne olacağıdır. Probleme dayalı öğrenme, sorgulamaya dayalı öğrenme ve iş birliğine dayalı öğrenme yöntemlerinden birine karar verip süreci ona göre yapılandırmak gereklidir.

Son olarak, eğitimcilerin teknolojik donanım ve teknolojik okuryazarlık konularında istekli ve kendilerini geliştirmeye niyetli oldukları anlaşılıyor. Bu potansiyeli harekete geçirmek için kurum yöneticilerinin bütçe planlamalarında buna dikkat etmelerini beklemeden; girişimde bulunmak etkili sonuçlar almak için anlamlı olabilir.

KAYNAKÇA

- Alım, M., - Girgin, M. (2011), Öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre 9. sınıf coğrafya derslerinde yararlanılan araç-gereçler ile materyal ve öğretim yöntemleri. *Doğu Coğrafya Dergisi* S. 12, s. 25-42.
- Driver, F. (2003). *On Geography As a Visual Discipline*. Editorial Board of Antipode, Malden (MA): Blacwell Publishing.
- Fonyad, L., Gerely, L., Cserneky, M., Molnar, B., Matolcsy, A. (2010), Shifting gears higher - digital slides in graduate education - 4 years experience at Semmelweis University. *Diagnostic Pathology*, Volume: 5, Article Number: 73.
- Krygier, J. B., Reeves, C., DiBiase, D., Cupp, J. (1997), Design, implementation and evaluation of multimedia resources for geography and earth science education, *J.of Geography in Higher Education*. C.21, S.17-39. DOI: 10.1080/03098269708725407.
- Livingstone, D. N., Withers, C. W. J. (2007), *Coğrafya ve Devrim* (Çeviri: Cenkçiler, D.), İstanbul: YKY.
- Özey, R., Demirci, A., (2008), *Coğrafya Öğretiminde Yöntem ve Yaklaşımlar*, Konya: Aktif.
- Öztemel, E. (2018), Eğitimde yeni yönelimlerin değerlendirilmesi ve eğitim 4.0. *Üniversite Araştırmaları Dergisi Arşiv Cilt 1, Sayı 1 s. 25-30*. Erişim Tarihi: 02.03.2021. https://sites.google.com/view/egitim-teknoloji/e%C4%9Fitim-4-0#h.p_TxIgr5I3nPua
- Öztürk, N. K. (2002), Liselerde coğrafya öğretiminde araç, gereç, materyal kullanımı ve önemi. *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi* S. 22, s. 126-129.
- Roth, J. (Yapımcı), Newell, M. (Yönetmen) (2003), *Mona Lisa Smile (Mona Lisa'nın Gülüşü)* [Sinema Filmi], ABD: Columbia Pictures.
- Sekin, S., Ünlü, M. (2002), Coğrafya dersinin temel öğretim sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 5, s. 43-53.
- Sönmez, Ö. F., Çavuş, H., Merey, Z. (2009), Coğrafya Öğretmenlerinin Öğretim Teknolojileri ve Materyalleri Kullanma Düzeyleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2, 213-228.
- Taş, H. İ., Özel, A., Demirci, A., (2007), Coğrafya öğretmenlerinin teknolojiye bakış açıları ve teknolojiden yararlanma seviyeleri. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, s. 31-52.
- Treanor, D., (2009), Virtual slides: an introduction. *Diagnostic Histopatology*. Cilt 15, Sayı 2, S. 99-103. <https://doi.org/10.1016/j.mpdhp.2009.01.006>.
- Trelease, R. B., (2016), From chalkboard, slides, and paper to e-learning: How computing technologies have transformed anatomical sciences education. *Anatomical Sciences Education* Volume 9, Issue 6. S. 583-602. <https://doi.org/10.1002/ase.1620>.
- Üçışık, S., Ünlü, M., Özey, R., (2002), Coğrafya eğitim ve öğretiminde fotoğrafların önemi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 5, s. 1-8.

Atıf/Citation

Harunoğulları, M., (2021), Doğal kaynaklar ekseninde iç savaşın coğrafyası. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 151-170

DOĞAL KAYNAKLAR EKSENİNDE İÇ SAVAŞIN COĞRAFYASI

The Geography of Civil War in the Axis of Natural Resources

Doç.Dr. Muazzez HARUNOĞULLARI*

Öz

Dünyada yaşanan iç savaşlar, ülkelere özgü faktör ve süreçlerle (ekonomik durum, siyasi sistem ve temsili, etnik ve mezhepsel bölünmeler, nüfus yapısı ve dağılışı, doğal kaynaklar, gelir dağılımındaki adaletsizlik, insan hakları ihlalleri, sosyal huzursuzluk, özgürlük talepleri, işsizlik, yoksulluk, demokratik hak talepleri) ilişkili olarak meydana gelir. Soğuk savaş sonrasında ulusal sınırlar içinde yaşanan iç savaşlarda, aktörler, kaynaklar ve olaylar ulusal bir etken olarak dikkat çekmekle birlikte, uluslararası etkiler de göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar iç dinamikler, iç savaş/sivil çatışma riskini belirlemede etkili olsa da aynı zamanda bir ülkenin diğer ülkelerle olan irtibatlarına bağlı olarak da devlet dışı aktörler ve bölgesel faktörler de bu riskin belirlenmesinde ve artmasında rol oynayabilmektedir. Bu çalışmada iç savaş yaşanan coğrafi mekanlarda ülke içi ekonomik ve toplumsal dinamikler yanında bu ülkelerde yer alan zengin doğal kaynakların da etkili olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca iç savaş yaşanabilecek ülkedeki toplumsal çatışmayı bir araç şeklinde kullanarak bu ülkelerdeki hegemonik amaçlarına ulaşmak isteyen dış aktörlerin şiddetli sivil çatışma riski üzerinde meydana getirdiği etkiler ele alınmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada iç savaşı bütünüyle ulus içi bir olgu olarak ele almanın uygun olmadığı, çatışmanın gerçekleştiği her bir devletin sınırları dışındaki aktörlerin de çatışma riskini etkilediği, buna neden olan ana faktörün doğal kaynak/enerji kaynağı bakımından zengin bölgelerin olduğu görüşü savunulmuştur. Çalışma, nitel araştırmalar içinde yer alan durum analizi yaklaşımıyla ve betimsel araştırma yöntemiyle ele alınmıştır. Yaşanan iç savaşlar sonucu bölgesel ve küresel güç odaklarının çıkar mücadelesi ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda doğal kaynaklar üzerinde yaşanan hegemonik güç mücadelesi, yeni siyasi oluşumların da meydana gelmesini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İç savaş, çatışma, doğal kaynak, siyasi coğrafya.

Abstract

Civil wars in the world occur in relation to country-specific factor and processes (economic situation, political system and representation, ethnic and sectarian divisions, population structure and distribution, natural resources, injustice in income distribution, human rights violations, social unrest, demands for freedom, unemployment, poverty, democratic rights demands). While civil wars, actors, resources and events that took place within national borders after the cold war draw attention as a national factor, international effects should not be ignored. Although internal dynamics are effective in determining risk of civil war/ conflict, non-state actors and regional factors may also play a role in determining and increasing this risk depending on the connections of a country with other countries. In this study, it is emphasized that rich natural resources in these countries are also influential in geographical places of civil war, as well as domestic economic and social dynamics. In addition, by using the social conflict in the country where civil war may take place as a tool, the effects of external

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. muazzez@kilis.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9515-7833

actors that want to achieve their hegemonic goals in these countries on the risk of violent civil conflict are tried to be discussed. In this study, it is argued that it is not appropriate to consider the civil war as a totally domestic phenomenon, that actors outside the borders of each state where the conflict takes place affect the risk of conflict, and that the regions are rich in terms of natural/ energy resources. The research has been handled with the case study approach and descriptive research method included in qualitative research. As a result of the civil wars experienced, a struggle for interests of regional and global powers arises. At the same time, the hegemonic power struggle over natural resources enables new political formations to occur.

Keywords: Civil war, conflict, natural resource, political geography.

1. Giriş

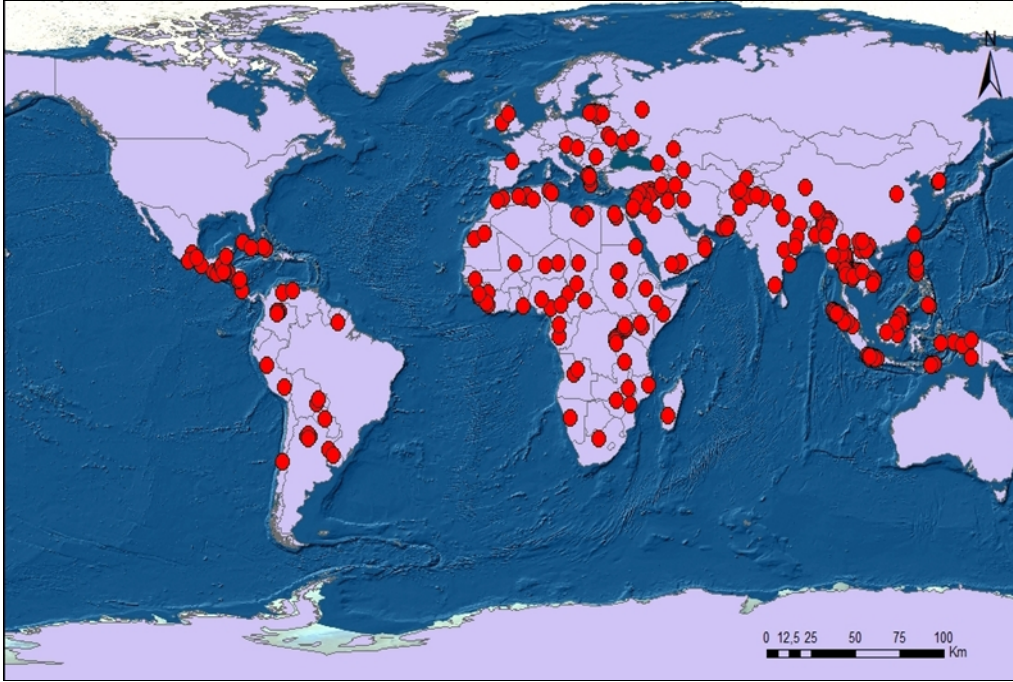
Coğrafya, siyasal amaçlar için yapılan güç mücadelelerinin mekânıdır. Strateji, büyük jeopolitik geniş düşünme; jeostrateji ise büyük ve geniş hedefler için jeopolitik vizyonu stratejik eyleme dönüştürme işidir. “Jeostrateji, jeopolitik vizyonun yönlendirmesi ve uluslararası ortamın, şartların ve fırsatların da dikkate alınması ile coğrafya genişliğinde “büyük” (stratejik) sonuçları hedefleyen planların hazırlanmasını veya çıkarların geliştirilmesini amaçlar. Jeostrateji, jeopolitik “ilgi” alanındaki çıkarların gerçekleştirilmesini, jeopolitik “etki” alanının ise çıkarlara uygun düşecek biçimde şekillendirilmesini esas alır. Jeostratejik planlama, devlete uluslararası ilişkilerde proaktif davranışlar için fırsatlar sunar.” (Eslen, 2008:11). Savaşın coğrafyası veya çatışma coğrafyası ise tarihi, çatışma çalışmalarını, jeopolitiği, siyasi ve beşeri coğrafya ile sosyal coğrafyayı ilgilendiren çok disiplinli bir araştırma alanıdır. Savaş coğrafyası, hegemonik¹ güçlerin jeopolitik ve jeostratejik hedeflerini, politikalarını, ekonomik çıkarlarını içerir. Mekânsal savaş coğrafyası mesafeler, erişebilirlik ve doğal koşullar açısından, savaşın taraflarını, savaşın süresini, şiddetini, zaferleri ve yenilgileri açıklamaya çalışır. Siyasi coğrafya çalışmalarında savaşın analizi yapılırken amaç, belirgin doğal coğrafi öneme sahip yerlerin veya stratejik doğal kaynak alanlarının savaşlara olan etkisini değerlendirmektir (Vehnämäki, 2002:50).

Ülkelerin fiziki ve beşeri coğrafi özellikleri, devletlerarası güç mücadelelerinde gücü elinde tutan taraf için büyük avantajları içinde barındırır. Lacoste (1998:14), “coğrafya önce savaş yapmaya ve gücü gerçekleştirmeye yarar” sözüyle sadece askeri harekâtın etkisi ve başarısını değil aynı zamanda devletin üstünde güç kullandığı insanları daha iyi denetlemek maksadıyla bölgeleri dizayn etmeyi de açıklar. Siyasi ve askeri uygulamalar için stratejik bir bilgi olan coğrafya, alanların fiziki görünümünün ekonomik, toplumsal, demografik, siyasi özelliklerinin yöntemli bir tanımını ifade eder. Fiziki coğrafi etkenler ile birlikte beşeri coğrafi etkenler, ülkelerin iktidarlarının ideolojik ve siyasi işlevlerinde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde yeni savaş yöntemlerinin kullanılması, coğrafi unsurların, insan ve doğal çevre arasındaki ilişkilerin etkin şekilde incelenmesini gerektirir. Çünkü kaynakları kullanmak, doğal çevreyi değiştirmek veya yaşanmaz hale getirmek, nüfus değişimini istedik biçimde gerçekleştirmek için hedef alınan coğrafyayı tüm yönleriyle bilmek gerekir. Ayrıca ülkelerin jeopolitik- jeostratejik özellikleri, onların tüm stratejik davranışlarını etkilediğinden eylemlerin belirli fiziksel ortamlarda planlanması ve yürütülmesi kaçınılmazdır (Lacoste, 1998:12-15). Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan iç savaşlar, ülkelerin iç dinamiğine, özelliklerine ve diğer değişkenlerine göre farklılık gösterir. İç savaşlar nihayetinde iç yapıların ve iç koşulların etkileşimi ile ortaya çıkar. Coğrafyacılar, siyaset bilimcilerince tanımlanan devlet yapısı ve etnik yapı gibi iç yapıların, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), nüfus artışı, arazi, zayıf devlet kurumları ve kaynaklar gibi yerel faktörlerin tesirlerinin, coğrafi şartlardan etkilendiğini ileri sürmektedirler (O’Loughlin ve Witmer, 2005:3). İç savaşlar politik bağlamlar tarafından şekillenir, bölge ve nüfusları stratejik olarak iç savaşlarda rol oynar. Yerleşim yerleri, yer altı-yerüstü zenginlikleri, enerji kaynakları gibi nedenler de iç savaşlarda katalizör görevi görür (Raleigh vd., 2010:33).

1945’li yıllardan günümüze dünyanın farklı ülkelerinde yoğun sivil çatışmalar /iç savaşlar yaşanmış ve halen yaşanmaya devam etmektedir. 1945’ten sonraki yıllarda bağımsız devletlerin sayısı keskin bir şekilde artmış ve bu süreç içinde her yıl dünyanın farklı ülkelerinde en az bir iç savaş meydana gelmiştir. 1960’lı 1970’li, 1980’li ve 1990’lı yıllar dünyada iç savaşların en çok görüldüğü yıllar olmuştur. Sömürgelik karşıtı iç savaşlar göz ardı edilirse, iç savaşa en yakın bölgeler sırasıyla Asya (meydana gelen çatışma sayısı 34) ve Sahra altı Afrika (33), ardından Kuzey Afrika ve Orta Doğu (17), Latin Amerika (14), Doğu Avrupa, eski Sovyetler Birliği (9) ve "Batı" (2)’dir (Fearon ve Laitin, 2003:7). 1980’ler ve 1990’lı yıllar boyunca çatışmaların en çok meydana geldiği kıtalar Asya (dünyadaki çatışmaların %47’si) ardından Afrika (%33), Güney Amerika (%8), Kuzey Amerika (%7), Avrupa (%6) ve Avustralya (%1)’dir (Lei ve Michaels, 2014:144). Uluslararası sistemdeki devletler dönem boyunca az çok sürekli şiddetli iç çatışma riskine maruz kalmış ve çatışmaların sona ermesi de zor olmuştur. Kosova, Makedonya, Bosna, Somali, Haiti, Doğu Timor, Kolombiya 90’ların sonu 2000’lerin başında iç savaşlarla karşı karşıya gelmiş yerlere örnektir (Fearon ve Laitin, 2003:8). Yine 2000’li yılların başında Avrupa’da Rusya ve Ukrayna; Orta Doğu’da Mısır, İsrail, Irak, Suriye, Yemen; Asya’da Afganistan, Hindistan, Pakistan, Myanmar, Filipinler, Tayland, Nepal; Afrika’da Cezayir, Angola, Burkina Faso, Kamerun, Çad, Etiyopya, Kenya, Libya, Mali, Mozambik, Burundi, Nijer, Nijerya, Ruanda, Somali, Uganda, Güney Sudan ve Kongo şiddetli iç savaşlar yaşayan ülkelere örnek verilebilir. Günümüzde Yemen, Libya ve Suriye’de iç savaşlar yaşanmaya devam etmektedir (Pettersson ve Magnus, 2020:608-610). Orta Doğu, Orta

¹Hegemonya: Bir devlet ya da sınıfın işleyiş alanındaki hâkimiyetiyle diğer devlet ya da sınıfları kendisinin isteklerini gönüllü olarak yerine getirmeye mecbur bıraktığı bir konum. Devletler dünya-sistemi düzeyinde, sınıflar devlet düzeyinde hegemonik olarak adlandırılır (Flint ve Taylor, 2014:309).

Asya ve Kafkasya’da halen süren güç mücadelesinin Afrika ayağını Sudan, Angola, Nijerya, Gabon, Çad, Kongo Brazzaville ve Ekvator Ginesi oluşturmaktadır (Şekil 1) (Ayhan, 2009:440; Harunoğulları, 2017:133).

Şekil 1. Dünya’da yaşanan iç savaşlar ve çatışmalar, 1946–2020. (Harita; Fearon ve Laitin, 2003; Pettersson ve Magnus, 2020; Pettersson, 2020; ucdp-brd-codebook-201’den elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur).

Devletlerin sahip olduğu stratejik ve değerli kaynaklar ülke içi savaşların çıkmasında ve ülkelerin dış müdahalelere açık olmasında önemli bir yere sahiptir. Zengin doğal kaynak, maden, mineral ve enerji rezerv alanları, petrol ve doğal gazın iletiminde önemli olan geçiş güzergâhları, ülkelerin iç savaş yaşama süresi ile dış müdahalelerin etkisini ve oranını arttırmaktadır. Zengin doğal kaynaklara sahip bölgelerde, hem nüfuzunu² arttırmak hem de silah pazarı olarak bölgenin potansiyelinden faydalanmak isteyen devletler bakımından ülke içi çatışmalar iştah kabartmaya devam etmektedir. Hegemonik güçler, zengin maden ve enerji alanlarının hâkimiyetini ele geçirebilmek için ülkelerin iç dinamiklerini bir satranç oyunu gibi harekete geçirirler. Bu harekete geçirme eyleminde, ülke ekonomisi ve toplumun etnik yapısı önemli bir rol oynamaktadır. Ülke içi ekonomik ve toplumsal gerilimler, yönetimin baskıcı müdahalesi, iç savaş riskinin artmasına ve yönetime karşı protestoların şiddetlenmesine yol açmaktadır. Siyasi hakların eksikliği ile ekonomik zorluklar, yoksulluk gibi faktörlerin birbirini destekleyecek argümanlarla işlenmesi sonucu toplumsal şikâyetler ve çatışma durumu hızlı bir yükseliş sergilemektedir. Nüfusu, etnik ve inanç yönünden çeşitlilik gösteren ülkelerde iç çatışma potansiyeli çok daha fazladır. Ayrıca nüfus miktarı yüksek olan ülkelerde etnik grupların büyüklüğü sınır ötesindeki aynı etnik grupları da harekete geçirerek silahlı çatışmalara veya iç savaşlara müdahil olan sayıyı arttırabilir.

2. Coğrafya ve İç Savaş Dinamikleri

Soğuk savaşın sona ermesiyle, iç savaşların küresel ölçekte en yaygın çatışma biçimi olarak ortaya çıktığı ve bunların birçoğunun temel nedeninin etnik milliyetçilik olduğu yönünde etkili bir görüş söz konusudur. İç savaşın yaygınlığının, soğuk savaş sonrası yeni bir uluslararası sistemle ilişkili ani bir değişimden ziyade, esasen 50’li ve 60’lı yıllardan bu yana uzun süreli çatışmaların sürekli birikiminin bir sonucu olduğu söylenebilir (Fearon ve Laitin, 2003:75). Soğuk savaş sonrası dünya düzeninde yaşanan yeni gelişmeler ile farklı siyasi ve ekonomik işbirlikleri ortaya çıkmıştır. SSCB’nin çökmesi ile liderliğini ABD’nin üstlendiği dünya, tek kutuplu bir yapı kazanmış akabinde bölgesinde ekonomik ve siyasi olarak güçlenen ülkelerin ABD karşısında

²Nüfuz: Bir işi yapabilme gücü, kudret, iktidar. Bir bireyin, bir toplumsal kümenin, bir toplumun, başka birey, küme veya toplumlara egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi veya yeteneği, iktidar. Sözü geçerlik, istediğini yaptırabilme gücü, erk (TDK, 2011:1168).

güç kazanmaya başlaması ve dünyayı etkileyen yeni ekonomik ve politik oluşumlar sebebiyle çok kutuplu bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren yaşanan hızlı ekonomik dönüşüm ile birlikte "küreselleşme" süreci hız kazanmış ve daha da güçlenmiştir. Geçmiş yüzyıllarda yaşanan küresel güç yapıları, günümüzde küreselleşmenin etkisiyle büyük bir değişim içindedir. Ulusal ve uluslararası siyasi, iktisadi ve sosyal güç akışları ideolojik bir hız kazanmıştır. Küreselleşmede yaşanan bu hızlı değişim ve dönüşüm yeni bir savaş argümanı üretmiş ve günümüz dünya düzeni içinde yaşanan iç savaşlar, yeni ve belirgin bir ekonomik özellik kazanmıştır. Bunun yanında iç savaşa taraf olan gruplar arasında (sahip olunan asker sayısı, silah ve teçhizat durumu, savaşa konu olan kıymetli arazi üzerindeki söz sahipliği gibi) pek çok bakımdan bir güç dengesi yaşanmaktadır. Buhaug vd.'ne göre (2009:546) bu güç dengesi; savaşın yapılış şeklini, niteliğini, savaşa nasıl müdahil olunacağı ve iç çatışmaya erken çözüm bulma ihtimali gibi durumları etkilemektedir. Soğuk savaş öncesi ve sonrası siyasi çatışmalarla ilgili üç yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Birincisi, 1990'larda iç savaşlarda yaşanan artış, uluslararası sistemdeki değişikliklerden ziyade II. Dünya Savaşı sonrası başlayan iç çatışmalar birikiminden kaynaklanmıştır. İkincisi, etnik ve dini çeşitliliğin veya daha fazla belirli kültürel demografyanın tek başına ülkeyi iç savaşa daha yatkın hale getirdiği doğru görülmemektedir. Bu bulgu, gazeteciler, politika yapıcılar ve akademisyenler arasındaki "çoğul" toplumları, etnik veya dini gerilimler ve antagonizmalar (tezatlar) nedeniyle özellikle çatışmaya eğilimli tutan ortak görüşe aykırıdır. Üçüncüsü, etnik ve diğer geniş siyasi şikâyetlerin en güçlü olduğu yerlere bakarak bir iç savaşın nerede çıkacağını tahmini konusunda çok az kanıt bulunmaktadır (Fearon ve Laitin, 2003:75).

Tarihsel süreçte yaşanan iç savaşlar veya silahlı çatışmalar analiz edildiğinde, bunları tetikleyen birden fazla gerekçe söz konusu olduğundan, tek bir neden belirtmek neredeyse imkânsızdır. Dünya güç dengesinde ve sisteminde meydana gelen değişimler, güçlü ülkelerin diğer ülkeler ve toplumlar üzerindeki etkilerini göstermek ve sahip oldukları nüfuzu sürdürmek için yaptıkları siyasi, ekonomik, askeri girişimler ve bu alanlarda uyguladıkları politikalar ile yeni güç sistemleri ortaya çıkmaktadır. 21. Yüzyılın dünya güç sisteminde yaşanan değişim ve dönüşüm, ülkeler arasında veya ülkeler içinde yaşanan savaşların ya da silahlı çatışmaların sebeplerini karmaşık bir hale getirmiştir. Ülkelerde yaşanan iç savaşların nedenleri; coğrafi faktörler (zengin maden alanları, verimli araziler, ormanlık sahalar, akarsular, göller, dağlık bölgeler vb.), sosyo-ekonomik ve siyasi faktörler şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca doğal kaynak alanlarından beslenerek güç elde etmek isteyen gruplar için zengin doğal kaynak bölgeleri de iç savaşların yaşanmasında son derece önemli bir etken olarak dikkat çekmektedir. Fiziki ve beşeri coğrafi şartlar (arazinin özellikleri, doğal kaynaklar, nüfusun dağılışı, etnisitesi ve inancı), iç savaşları tetikleyecek ve artıracak bir ortam oluşturacağı gibi savaşların çıkış sebeplerini, tarafların savaş stratejilerini, savaşan grupların üstünlüğü ele geçirme durumunu belirlemede de kritik bir rol oynamaktadır. Dağlık, bataklık, ormanlık arazilerde yaşanan çatışmalarda bu tür arazileri elinde tutan, arazi bilgisini ve avantajını iyi kullanan tarafın daha üstün bir duruma gelmesi aynı zamanda başarı sağlaması öngörülebilir. Savaşın yaşandığı ülkenin coğrafi konumu, yüzölçümü, yüzey şekilleri, beşeri özellikleri, sınırdaş olduğu komşu ülkeler ile ilişkileri, çatışmanın yaşandığı bölgelerdeki doğal kaynak zenginliği ve kaynakların paylaşımı iç savaşın şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

İç savaş üzerine çalışma yapan araştırmacılar farklı faktörlerin iç savaş üzerindeki etkisini yerel olarak incelemek için coğrafi veya mekânsal olarak ayrıştırılmış veri setleri oluşturmuşlardır. Hegre ve Raleigh (2006), yaptıkları çalışmada Orta Afrika'yı kapsayan nüfus büyüklüğü, konum ve iç savaş başlangıcı arasındaki bağlantılara dikkat çekmişlerdir. Silahlı çatışmanın yaşandığı yerlerdeki olay verileri, nüfuslar, başkentlere uzaklık, yol ağları, sınırlar hakkındaki coğrafi ayrıştırılmış verilerle ilişkilendirilmiştir (Dertwinkel, 2009:16). Bölgelerin coğrafi özellikleri, grupların savaşa yönelik tavırlarını önemli ölçüde şekillendirir. Engibeli arazilere sahip bölgelerde, uzun mesafeler arasında bir geçiş sahası olan coğrafyalarda veya geliri arttırmak için temel oluşturabilecek uluslararası pazarlara-güvenli yerlere erişimi sağlayan alanlarda, silahlı çatışmaya taraf olan grupların güçlerinin tahmin edilmesinin zorluğu, yaşanacak savaşın ne kadar süreceği üzerinde etkilidir (Buhaug vd., 2009:546). Doğal kaynak, etnik çeşitlilik ve ülke topraklarındaki etnik grupların coğrafi dağılışı, toplumda yaşanan ekonomik ve sosyal gerilimler, siyasi kurumların zayıflığı gibi faktörler iç savaşların çıkmasında veya savaşın alansal yayılımı ve süresinde etki sahibidir. O'Loughlin ve Witmer (2005:3)'e göre iç savaş riskini; doğal kaynaklara bağımlılık, etnik diasporalar, toplam nüfus ve nüfusun coğrafi dağılımı, engibeli arazi, siyasi kurumsal yapı ve devletin gücü, toplumsal bölünmeler, daha önce yaşanan toplumsal gerilimler ve iç savaş deneyimleri gibi faktörler arttırmaktadır. Yüksek değerli kaynaklara sahip bölgelerde kaynakların sömürülmesi veya isyanların dış finansmana daha kolay erişime sahip olması gibi nedenlerle Uganda, Mozambik ve Peru gibi ülkeler şiddete daha yatkın bir özellik göstermektedir (Weinstein, 2007). Bunların yanında iç çatışmaların lokasyonu (Bahaug ve Gates, 2005; Raleigh ve Hegre, 2005), elmasların, değerli taşların (Gilmore, vd., 2005a) ve petrol sahalarının konumu (Lujala, Rød ve Thieme, 2007), etnik grupların coğrafi yerleşim örüntüleri (Weidmann, Rød ve Cederman, 2010) iç savaşlar üzerinde etkili olmuştur.

İç savaş riskinin ve süresinin, etnik veya dini bir azınlığın yaşadığı ücra-kırsal alanlarda, engebeli dağlık veya ormanlık araziye ve değerli doğal kaynak yataklarına sahip bölgelerde yüksek olduğu düşünülmektedir (Buhaug ve Lujala, 2005:400). Doğal kaynakların zenginliği, rezerv alanı, arazinin avantajlı durumu gibi faktörler, hükümet ile isyan eden grup arasındaki güç dengesi üzerinde önemli derecede rol oynamaktadır. Ayrıca Avrasya ve Afrika’da 1946-2003 yılları arasında yaşanan iç savaşlarda, etnik grupların konumu ve iktidara erişimi, arazi ve mesafeye ilişkin verilerin analiz edildiği bir çalışmada etnik gruplar ile merkez-çevre arasındaki bağlantının iç savaş üzerindeki etkisi de söz konusudur (Buhaug vd., 2009:546). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan iç savaşların büyük kısmı, bağımsızlık veya bölgesel özerklik için yapılan etnik çatışmalar olarak dikkat çekmektedir. Azınlıkların dillerine ve inançlarına karşı devlet tarafından yapılan ayrımcılığın daha yüksek bir iç savaş riskine yol açacağı muhtemeldir. Ayrıca kişi başına düşen gelir seviyesindeki adaletsizlik, halkın refah seviyesine yönelik beklentilerinin devlet tarafından karşılanmaması da iç savaş riskini arttırabilir. Toplumun belli bir kesiminin veya etnik grubun seküler eğilimi veya dini farklılığı halkların ayaklanmalarında etkili olabilmektedir. Etnik sebeplerle meydana gelen ayaklanmalar, kokain veya elmas trafiğine odaklanan fundamentalistlere, etnik milliyetçilere veya isyancılara eşit derecede hizmet etmiştir (Fearon ve Laitin, 2003:75).

Gelişmekte olan ülkelerdeki gelir adaletsizliği, bireylerin milli gelirindeki düşüklük, temel gıdalara erişimin ekonomik sebeplerle sınırlı olması, yoksul bölgelerin yaygınlığı, işsizlik, belli bir etnik grubun egemenliği, siyasi istikrarsızlık gibi pek çok nedenden dolayı görülen toplumsal huzursuzluklar iç savaşların çıkmasına bir zemin oluşturabilmektedir. Ekonomik yönden zayıf olan ülkelerde iç savaş veya silahlı çatışma yaşama riski yüksektir. Yapılan çalışmalar, düşük gelirli ülkelerde çatışma yoğunluğunun “coğrafya ve yoksulluk” gibi iki ana belirleyicisinin olduğunu göstermektedir. Fearon ve Laitin (2003) yaptıkları bir çalışmada iç savaşın düşük gelirli toplumlarda daha yaygın olduğu sonucuna varmışlardır. Gates (2002:13), iç savaşın nedenlerine ilişkin araştırmasında ekonomik fırsat yokluğunun ve yoksulluğun, etnik egemenliğin ve siyasi istikrarsızlığın iç savaşların yaşanmasında önemli olduğunu ifade eder. İç savaşların yaşandığı toplumlar dikkate alındığında tüm bu toplumların düşük gelirli olduğu görülür. İktisadi sefalet dünya genelinde yaygın olduğu halde şiddetli çatışmalar birkaç ülkede yaşanır. Ekonomik eşitsizlik, bağıl yoksulluk iç savaş yaşayan toplumlarda yaygınlık gösterir. Bu toplumlarda ekonomik fırsat eksikliği, yoksulluk, çatışma tarihi, etnik egemenlik ve politika, istikrarsızlık hem uluslararası hem ulus içi çatışmayı anlamada önemli faktörlerdir (O’Loughlin ve Witmer, 2005:4). Bu alanda yapılan çalışmalar, yüksek yoksulluk yaşanan bölgelerde çatışmanın fırsat maliyetinin daha düşük olduğunu, isyancıların daha düşük maliyetle kendileri için savaşılabilecekleri toplayabildiklerini göstermektedir. Öte yandan, yoksulluk ile çatışmayı ilişkilendiren farklı mekanizmalar olabilir. Örneğin, yoksul insanlar hükümete karşı daha büyük bir “şikayet” derecesi taşıyabilir ve bu nedenle hükümet karşıtı isyancılara katılma olasılıkları yüksektir. Çoğu zaman etnik köken başlı başına iç savaş için doğrudan bir sebep oluşturmaz. Sebepler daha çok toplumsal, ekonomik veya tarihi adaletsizliğin sonuçlarını yansıtır. Ekonomik geri kalmışlığı kontrol ettikten sonra, etnik ve kast kutuplaşması, toprak eşitsizliği ve siyasi katılım gibi diğer olası çatışma belirleyicilerinin de şiddeti etkilemediği görülmüştür (Do ve Iyer, 2010:736).

Gelişmekte olan ülkelerde siyaset pratiği, siyasetin sosyal ve ekonomik sonuçları büyük ölçüde değişmektedir. Yavaş ekonomik büyüme, yolsuzluk, otoriter yönetim gibi kaynak bolluğu ile ilişkili olma eğiliminde olan faktörler, istikrarsız iç politikalar yaratır. Devlet kontrolündeki madencilik sektörünün hâkimiyeti, ekonominin uzun vadeli planlamasını zorlaştıran ve kaynak zengini ülkeyi patlama ve çöküş döngülerine maruz bırakan dünya pazarındaki emtia³ fiyatlarının dalgalanmasına karşı savunmasız hale getirir. Bu kırılabilirlik, emtia ihraç eden ekonomilerin küresel çevreye yayılmasıyla birleştiğinde çatışma için alan yaratılabilir (Le Billon, 2008:347). Ekonomik olarak az gelişmiş devletler, zengin olanlara göre muhtemelen daha zayıf kamu mallarına sahiptirler. Yoksul ülkeler potansiyel isyancıları caydırmak ve bunlarla savaşmak için düşük askeri güce veya devlet kapasitesine sahip olma eğilimindedir (Dertwinkel, 2009:8). Zayıf ekonomiye sahip ülkelerin çoğunda devletin “kanun ve düzen” sağlama ve yatırım yapan şirketleri gasptan koruma yeteneği sınırlı olmakta ve uzak bölgelere doğru bu koruma yeteneği azalmaktadır. Bu sebeple büyük firmalar devlet kontrolü dışındaki bölgelerde faaliyet göstermekten kaçınır. Ancak bazen firmaların devlet otoritesinin güçsüz olduğu sahalarda faaliyet göstermeleri gerekebilir. Devlet otoritesinin zayıf olduğu bölgedeki zengin kaynaklar; özel ordular, milisler ya da savaş ağalarının organize saldırılarının artmasına yol açarsa bu gruplar devlete doğrudan meydan okuyabilir, isyancı grupları destekleyerek devletin bölgedeki etkisini zayıflatabilirler (Ross, 2001:10-11). Özellikle gelir ve kaynakların ulusal düzeyde eşitsiz dağılımı, işsizlik ve yoksulluk ayrılmaz bir iç savaşın büyümesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunur. Ayrıca stratejik öneme sahip değerli doğal kaynaklar

³Emtia: Ticarete konu olan mallar, satılacak şeyler (TDK, 2011:1148).

barındıran toprakların ele geçirilmesi gruplar açısından son derece önemli olabilir. Güçsüz tarafın elinde tuttuğu doğal kaynak zenginliği kendisini finanse etmesine katkı sağlayacağından çatışmanın süresini uzatabilir ve müzakere yerine savaşmak tercih edilebilir. Zengin kaynak alanları çatışmanın yoğunluğunu etkileyebilir. Doğal kaynaklar üzerine yaşanan çatışmalarda güçlü taraf bu kaynaklar üzerinde söz sahibi ise bu durumda daha kısa zamanda bir zafer kazanılması ve çözüm üretilerek savaşın süresinin kısaltılması söz konusu olabilir. Rakip gruplar savaşarak kaynaklardan elde edecekleri gelirleri kaybetmek yerine işbirliği yaparak kaynaklardan pay almayı ve zengin olmayı tercih edebilir.

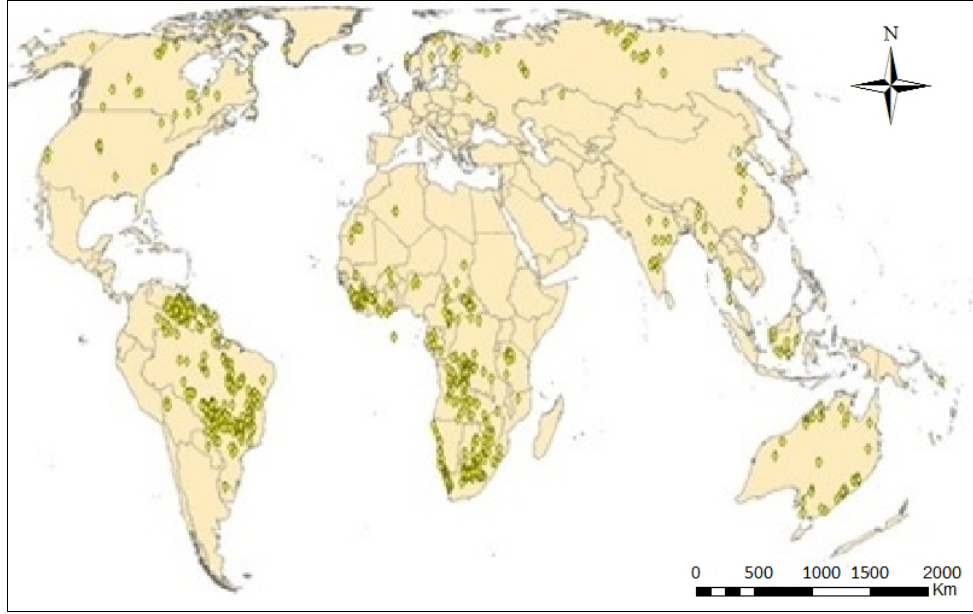
Coğrafi literatür incelemesi, maden çıkarılan ülkelerdeki şiddetin yalnızca yerel dinamiklerle değil, aynı zamanda küresel maden çıkarma, üretim ve tüketim zinciri ve “mülksüzleştirme rejimleri” ile ilişkili olduğunu öne sürmektedir (Le Billon, 2008). İç savaşların çıkmasında sürece dâhil olan uluslararası faktörlerin de etkileri söz konusudur. Stratejik kaynaklara sahip olan ülkelerde özellikle yabancı güçlerin/aktörlerin sürece dâhil olması kaçınılmazdır. Devletler çoğu zaman ülkelerde yaşanan iç anlaşmazlıklara, çatışmalara, savaşlara doğrudan müdahaleden ziyade dolaylı yollarla müdahil olmakta, silah yardımlarını veya grupları yönlendirme ve organize etmeyi gizli yollarla yapmayı tercih etmektedirler. Diğer devletlerin veya yabancı güçlerin iç savaşlara müdahil olmasında itici ve çekici faktörler rol oynar. İtme ve çekme faktörleri arasındaki fark, ilgili ülkenin yönetimi ve ulusuyla barış ve savaş arasında ne kadar serbestçe seçim yapabileceğidir. Mevzubahis devletin egemenliğini ciddi biçimde ihlal ederek müdahale eden devlet veya devletlerin isyan eden gruplara askeri ve finansal yardımları kendilerine ciddi maliyetler getirir (Vehnämäki, 2002:52; Glenditsch, 2007:296). Devlet üzerinde siyasi gücünü arttırmaya ya da devletten koparak kendi bağımsız yönetimini kurmaya çalışan bir etnik veya dini grubun işgal ettiği alanlar çoğu zaman stratejik bir kaynak bölgesi ve çevresi olarak dikkat çekmektedir. Bu şekilde yaşanan çatışmalar çoğunlukla uluslararası basında etnik ve mezhepsel çatışmalar şeklinde yer bulur. Ancak devlete karşı başkaldıran gruplar genellikle ihtiyaç duydukları savaşçılar, yeni askerler ile askeri teçhizat sağlamak amacıyla kaynakların mali faydalarından yararlanma düşüncesindedirler. Özellikle savaşan gruplar tarafından kontrol edilen ve uluslararası ticaret ağlarına bağlı bölgelerde yeni savaş ekonomileri meydana gelebilmektedir. Bu bölgelerde silahlı grupların kaynaklardan yüksek seviyede yararlanabilmek ve kaynaklara erişimi sürdürmek için şiddeti artırma yolunu tercih etmesi durumunda iç savaşların sona ermesi zorlaşmaktadır.

3. Doğal Kaynak Coğrafyaları

Doğal kaynaklar “biyokütle (odun, mahsuller, gıda, yem ve bitki gibi), fosil yakıtlar (kömür, doğal gaz ve petrol), metallere (demir, alüminyum ve bakır gibi), metalik olmayan mineraller (çakıl ve kireç taşı, kum dahil), su ve toprak” sosyo-ekonomik sistemlerimizi meydana getiren malların, hizmetlerin ve altyapının temelini oluşturmaktadır (UN, 2019:31). Son 50 yılda dünya nüfusu iki katına, küresel GSYİH dört katına çıkmıştır. Hem ekonomik kalkınmadaki hem de nüfusun refah seviyesindeki artışı beslemek ve sürdürmek için büyük miktarda doğal kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. 1970’lerden bu yana küresel kaynak talebindeki yükselişe bağlı olarak kaynak çıkarımında da hızlı büyüme yaşanmıştır. Dünya doğal kaynaklarının önemli bir kısmı gelişmekte olan ekonomilerde bulunmaktadır.

Doğal kaynakların en fazla yoğunlaştığı alanlar Güney Amerika’nın kuzey yarısı (Amazon dahil), Orta Afrika (Nil’in dalgakıranları dahil), Basra Körfezi, Güney ve Güneydoğu Asya, Endonezya ve Batı Pasifik adalarıdır. Bu alanlar dünyanın başlıca petrol kaynaklarını, birçok önemli maden kaynağını, tüm tropikal keresteyi ve en önemli nehir sistemlerinin bir kısmını kapsamaktadır. Afrika, petrol, değerli taşlar, mineraller (boksit, krom, kobalt, bakır, altın, manganez, fosfat kayası, platin, titanyum ve uranyum gibi) ve kereste bakımından zengin kaynak rezervlerine ev sahipliği yapmaktadır. Kenya, Malawi, Sierra Leone, Svaziland, Uganda ve Zambiya’da da değerli kereste meşcereleri hasat edilmektedir. Kongo, Gine Körfezi, Zambiya, Orta Doğu petrol rezervleri, Nil, Ürdün, Dicle, Fırat ve İndus nehirlerinin verimli havzaları, Hazar petrol ve doğal gaz bölgesi iştah kabartmaktadır. Angola, Sierra Leone, Liberya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Burma elmas yatakları bakımından önde gelen ülkelerdir (Şekil 2) (Klare, 2001a). Angola’da elmas madenciliği 1916’da başlamış, 1921-1945 yılları arası üretim 800 bin karata kadar ulaşmış, 1945’ten sonra bu rakam 1 milyona, 1973’te 2,4 milyona çıkmıştır. Portekiz’in 500 yıl boyunca sömürgesi olan Angola’da, Portekiz’e karşı bağımsızlık savaşının yaşandığı 1975 yılından hemen önce ve sonra üretim neredeyse felç olmuştur. Sierra Leone’de elmaslar ilk kez 1930’da Fotingaia yakınlarındaki Gbororo nehrinde ve Freetown’un 225 km doğusunda keşfedilmiştir. 1948’de Koidu yakınlarında, 1952’de Yengema’nın 50 km güneyinde Tongo bölgesinde yeni elmas alanları bulunmuştur. Ülkede üretim 1932’de 749 karat ile başlamış, 1950 ve 1960’larda yıllık üretim 2 ila 3 milyon karatla zirveye ulaşmıştır. Elmaslar Sewa nehri havzasında Moa ve Moro nehirlerinde bulunmaktadır. Liberya’da elmaslar ilk olarak 1910 yılında Orta Liberya’da Monrovia yakınlarında, 1920’lerin sonlarında Batı Liberya’da Morro ve Lofa nehri havzalarında keşfedilmiştir. Ayrıca Gine ve Fildişi sahili sınırına yakın Sankole bölgesinde de elmas yatakları bulunmaktadır. Ülkedeki yasadışı elmas madenciliği nedeniyle Liberya’daki elmas üretimi hakkında kesin verilerden söz etmek zordur. Liberya’nın komşuları olan

Gine ve Sierra Leone’de de durum benzerdir. Burma (Myanmar)’da elmasların varlığı 1970’lerin başından itibaren uluslararası alanda bilinmektedir. Ülkenin kuzey (Momeik) ve güney (Theindaw) kesimlerinde önemli miktarda elmas üretimi gerçekleştirilmiştir. 1990’lı yılların başında yıllık üretim 200 karat dolaylarında iken 1998’de bu miktar 5 karata kadar düşmüştür (Gilmore, vd., 2005a:39-93).

Şekil 2. Dünya elmas rezervlerinin coğrafi dağılışı. Kaynak: Gilmore, vd. 2005b; PRIO, 2020.

Afganistan, Angola, Burma, Etiyopya, Endonezya, Filipinler, Güney Sudan, Hindistan, Kongo, Kolombiya, Namibiya, Nijer, Timor, Papua Yeni Gine gibi ülkeler hem hidrokarbon enerji kaynakları hem de değerli taşlar bakımından oldukça zengin rezervlere sahip ülkelerden bazılarıdır. Tablo 1’de doğal kaynak zengini olan ve sahip oldukları kaynaklar nedeniyle iç savaş yaşamış ülkelerin bir kısmı yer almaktadır.

Tablo 1. 1946-2020 yılları arasında iç savaş/ silahlı çatışma yaşayan bazı ülkeler ve sahip oldukları doğal kaynaklar

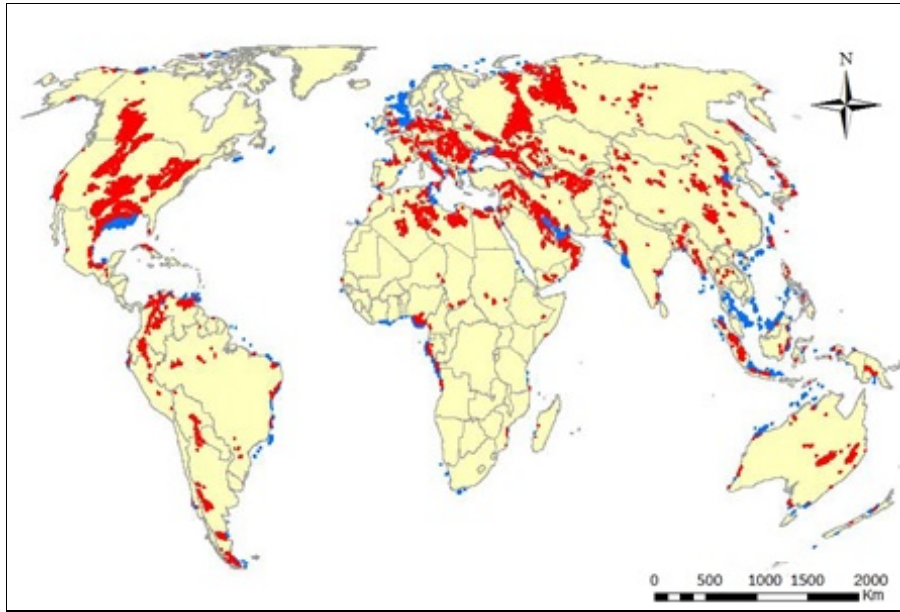
Ülkeler	Doğal Kaynaklar
Afganistan	Doğal gaz, petrol, kömür, bakır, kromit, talk, barit, kükürt, kurşun, çinko, demir cevheri, tuz, kıymetli ve yarı değerli taşlar
Angola	Petrol, elmas, demir cevheri, fosfatlar, bakır, feldispat, altın, boksit, uranyum
Burkina Faso	Altın, manganez, çinko, kireçtaşı, mermer, fosfatlar, pomza, tuz
Burundi	Nikel, uranyum, nadir toprak oksitleri, turba, kobalt, bakır, platin, vanadyum, niyobyum, tantal, altın, kalay, tungsten, kaolin, kireçtaşı
Burma (Myanmar)	Petrol, doğal gaz, kereste, kalay, antimon, çinko, bakır, tungsten, kurşun, kömür, mermer, kireçtaşı, değerli taşlar
Cezayir	Petrol, doğal gaz, demir cevheri, fosfatlar, uranyum, kurşun, çinko
Çad	Petrol, uranyum, natron, kaolin, balık (Çad Gölü), altın, kireçtaşı, kum ve çakıl, tuz
Çin	Kömür, demir cevheri, helyum, petrol, doğal gaz, arsenik, bizmut, kobalt, kadmiyum, ferrosilikon, galyum, germanyum, hafniyum, indiyum, lityum, cıva, tantal, tellür, kalay, titanyum, tungsten, antimon, manganez, magnezyum, molibden, selenyum, stronsiyum, vanadyum, manyetit, alüminyum, kurşun, çinko, nadir toprak elementleri, uranyum
Etiyopya	Altın, platin, bakır, potas, doğal gaz
Endonezya	Petrol, altın, gümüş, kalay, doğal gaz, nikel, kereste, boksit, bakır, kömür
Filipinler	Kereste, petrol, nikel, kobalt, gümüş, altın, tuz, bakır
Güney Sudan	Altın, elmas, petrol, sert ağaç, kireçtaşı, demir cevheri, bakır, krom cevheri, çinko, tungsten, mika, gümüş
Hindistan	Kömür (dünyanın dördüncü en büyük rezervleri), antimon, demir cevheri, kurşun, manganez, mika, boksit, nadir toprak elementleri, titanyum cevheri, kromit, doğal gaz, elmas, petrol, kireçtaşı
Irak	Petrol, doğal gaz, fosfatlar, kükürt
Kamerun	Petrol, boksit, demir cevheri, kereste
Kenya	Kireçtaşı, soda külü, tuz, değerli taşlar, çinko, diatomit, alçıtaşı
Kongo	Kobalt, bakır, niyobyum, tantal, petrol, endüstriyel ve değerli elmaslar, altın, gümüş, çinko, manganez, kalay, uranyum, kömür, kereste
Kolombiya	Petrol, doğal gaz, kömür, demir cevheri, nikel, altın, bakır, zümrüt

Tablo 1 devamı. 1946-2020 yılları arasında iç savaş/ silahlı çatışma yaşayan bazı ülkeler ve sahip oldukları doğal kaynaklar

Libya	Petrol, doğal gaz, alçıtaşı
Mali	Altın, fosfatlar, kaolin, tuz, kireçtaşı, uranyum, alçıtaşı, granit, boksit, demir cevheri, manganez, kalay ve bakır yatakları
Malezya	Kalay, petrol, kereste, bakır, demir cevheri, doğal gaz, boksit
Malawi	Kireçtaşı, uranyum, kömür ve boksit yatakları
Mısır	Petrol, doğal gaz, demir cevheri, fosfatlar, manganez, kalker, alçıtaşı, talk, asbest, kurşun, nadir toprak elementleri, çinko
Mozambik	Kömür, titanyum, doğal gaz, hidroelektrik, tantal, grafit
Namıbya	Elmas, bakır, uranyum, altın, gümüş, kurşun, kalay, lityum, kadmiyum, tungsten, çinko, tuz, balık, petrol, kömür ve demir cevheri yatakları
Nepal	Kuvars, su, kereste, küçük linyit yatakları, bakır, kobalt, demir cevheri
Nijer	Uranyum, kömür, demir cevheri, kalay, fosfatlar, altın, molibden, alçıtaşı, tuz, petrol
Nijerya	Doğal gaz, petrol, kalay, demir cevheri, kömür, kireçtaşı, niyobyum, kurşun, çinko
Pakistan	Geniş doğal gaz rezervleri, sınırlı petrol, düşük kaliteli kömür, demir cevheri, bakır, tuz, kireçtaşı
Ruanda	Altın, kassiterit (kalay cevheri), wolframit (tungsten cevheri), metan
Sierra Leone	Elmas, titanyum cevheri, boksit, demir cevheri, altın, kromit
Somali	Uranyum ve büyük ölçüde kullanılmamış demir cevheri rezervleri, kalay, alçıtaşı, boksit, bakır, tuz, doğal gaz, muhtemel petrol rezervleri
Suriye	Petrol, fosfatlar, krom ve mangan cevherleri, asfalt, demir cevheri, kaya tuzu, mermer, alçıtaşı
Tayland	Kalay, kauçuk, doğal gaz, tungsten, tantal, kereste, kurşun, balık, alçıtaşı, linyit, florit
Timor	Altın, petrol, doğal gaz, manganez, mermer
Üganda	Altın, bakır, kobalt, hidroelektrik, kireçtaşı, tuz
Vietnam	Açık deniz petrol ve gaz yatakları, antimon, fosfatlar, kömür, manganez, nadir toprak elementleri, boksit, kromat, kereste
Yemen	Petrol, balık, kaya tuzu, mermer, kömür, altın, kurşun, nikel ve bakır yatakları
Papua Yeni Gine	Altın, bakır, gümüş, doğal gaz, kereste, petrol, balıkçılık
Zambiya	Bakır, kobalt, çinko, kurşun, kömür, zümrüt, altın, gümüş, uranyum

Kaynak: CIA, 2020. www.cia.gov/cia/publications/factbook verilerinden yararlanılmıştır.

Önemli kaynak bölgeleri olan Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Kafkaslar dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz üreticilerinin yer aldığı coğrafyalardır (Şekil 3). Bu bölgeler sahip oldukları zengin hidrokarbon rezervler nedeniyle geçmişte olduğu gibi gelecekte de enerji savaşlarının yaşanacağı yerler olmaya devam edecektir. Tüketim hızlarına ve kullanılabilir rezerv durumlarına göre mevcut petrol rezervlerinin 50 ila 75 yıl içerisinde tükeneceği, doğal gaz rezervlerinin ise en az 200 yıl yeteceği öngörülmektedir (BP, 2017).

Şekil 3. Dünya hidrokarbon rezervlerinin dağılışı. Kaynak: Thieme vd., 2007.

Her geçen gün dünyanın farklı yerlerinde yeni doğal gaz rezervlerinin bulunması, bu kaynağın ömrünün birkaç yüzyıl daha önemini koruyacağını göstermektedir. Petrol ve doğal gaz tüketim hızındaki değişiklikler veya

yeni rezervlerin bulunması bu öngörülerini değiştirebilir (BP, 2017). 1946'dan itibaren büyük rezervlere sahip 910 petrol sahasından 782'si 65 farklı ülkede keşfedilmiştir. Devasa petrol sahası keşiflerinin oranı 1960'larda ve 1970'lerde zirveye ulaşmıştır. Keşiflerin olduğu ülkelerin %41'i Asya'da, %18'i Avrupa, %16'sı Afrika, %12'si Kuzey Amerika, %9'su Güney Amerika'da ve %4'ü Okyanusya'dadır (Tablo 2) (Lei ve Michaels, 2014:4).

Tablo 2. Dünyada 1946-2003 yılları arasında keşfedilen dev petrol sahaları ve sayısı

Ülke	Keşfedilen dev petrol saha sayısı	Ülke	Keşfedilen dev petrol saha sayısı	Ülke	Keşfedilen dev petrol saha sayısı
Eski SSCB	41	Angola	7	Türkmenistan	1
Suudi Arabistan	29	Malezya	7	Avusturya	1
İran	27	Kolombiya	5	Azerbaycan	1
ABD	25	Pakistan	5	Bangladeş	1
Çin	21	Katar	5	Fildişi Sahili	1
Irak	20	Arjantin	4	Danimarka	1
Nijerya	19	Kongo	4	Ekvador	1
Avustralya	18	Hollanda	3	Ekvator Ginesi	1
Libya	16	Peru	3	Gabon	1
Norveç	15	Tayland	3	Almanya	1
Kanada	14	Trinidad ve Tobago	3	Macaristan	1
Endonezya	14	Tunus	3	Fas	1
Meksika	14	Bolivya	2	Namibya	1
BAE	14	Brunei	2	Yeni Zelanda	1
Brezilya	13	Fransa	2	Papua Yeni Gine	1
Birleşik Krallık	12	İtalya	2	Filipinler	1
Venezuela	12	Kazakistan	2	Romanya	1
Mısır	11	Myanmar	2	Rusya Fed.	1
Umman	10	Sudan	2	İspanya	1
Kuveyt	9	Vietnam	2	Suriye	1
Cezayir	8	Yemen	2		
Hindistan	8	Afganistan	1		

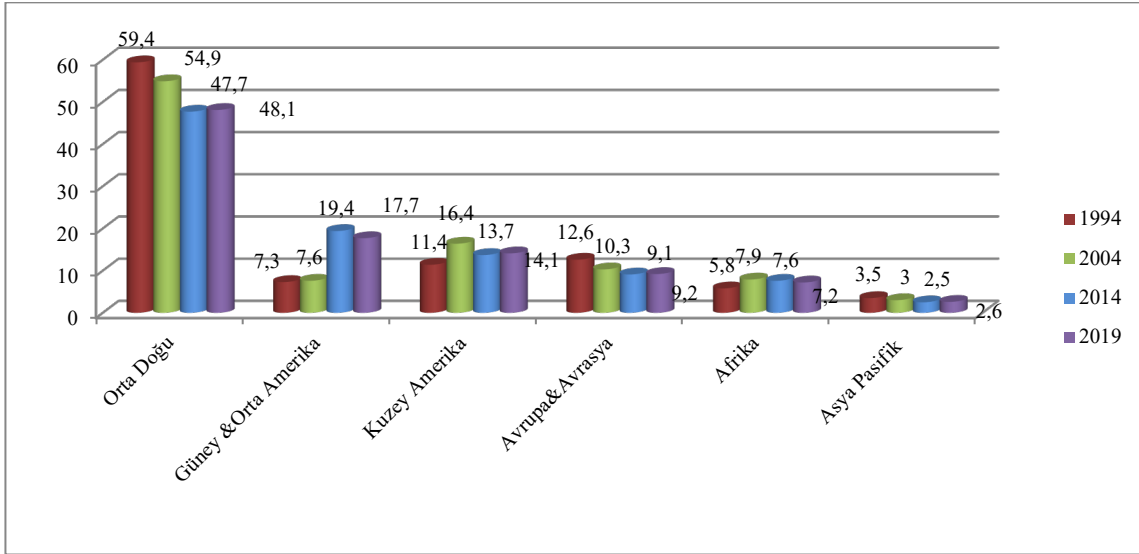
Kaynak: Lei ve Michaels, 2014:155.

Özellikle Orta Doğu petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Hazar havzasında ve kutuplarda yeni petrol ve gaz sahaları bulunmasına rağmen, Orta Doğu sahip olduğu rezervlerle hala büyüklüğünü korumakta, dünya petrol üretiminin büyük bölümünü elinde tutmaktadır (Tablo 3, Şekil 4). Batı Afrika, Hazar, Latin Amerika, Güney Çin Denizi, Doğu Akdeniz petrol –gaz rezervleri (Tablo 4, Şekil 5) ve potansiyeli nedeniyle muhtemel savaş oluşturan bölgeler konumundadır.

Tablo 3. Dünya petrol rezervinin bölgesel dağılışı (milyar varil)

Bölgeler	1994	2004	2014	2019	2019 Yılı Toplam Pay %	2019 Yılı R/Ü Oranı
Kuzey Amerika	127.6	223.7	232.5	244.4	14.1	27.2
G. & Orta Amerika	81.5	103.4	330.2	324.1	17.7	143.8
Avrupa & Avrasya	141.2	140.8	154.8	160.1	9.2	38.9
Orta Doğu	663.6	750.1	810.7	833.8	48.1	75.3
Afrika	65.0	107.6	129.2	125.7	7.2	41.0
Asya & Pasifik	39.2	40.6	42.7	45.7	2.6	16.4
Dünya Toplam	1118.0	1366.2	1700.1	1733.9	100.0	49.9

Kaynak: BP, 2015; BP, 2020.

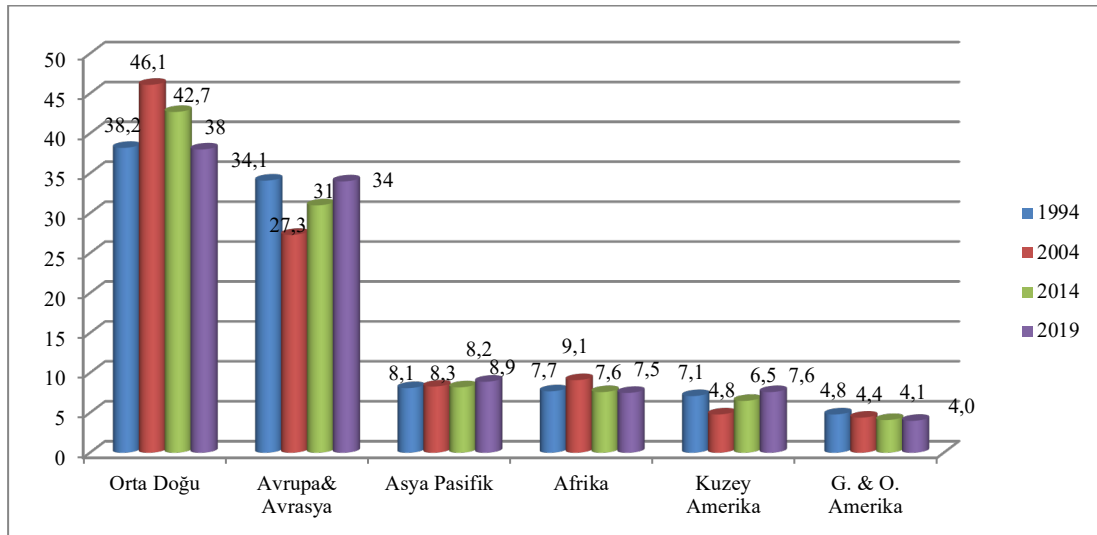

Şekil 4. Kanıtlanmış petrol rezervlerinin bölgesel payları -% (1994, 2004, 2014, 2019 yılları). Kaynak: BP, 2015; BP, 2020.

Tablo 4. Dünya doğal gaz rezervlerinin bölgesel dağılışı (Trilyon m³)

Bölgeler	1994	2004	2014	2019	Toplam Pay %	R/Ü Oranı
Kuzey Amerika	8.5	7.5	12.1	15.0	7.6	13.3
G. & Orta Amerika	5.7	7.0	7.7	8.0	4.0	46.0
Avrupa & Avrasya	40.6	42.7	58.0	67.6	34.0	90.0
Orta Doğu	45.5	72.2	79.8	75.6	38.0	108.7
Afrika	9.1	14.2	14.2	14.9	7.5	62.7
Asya & Pasifik	9.7	13.0	15.3	17.7	8.9	26.3
Dünya Toplam	119.1	156.5	187.1	198.8	100.0	49.8

Kaynak: BP, 2015; BP, 2020.

Şekil 5. Kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin bölgesel payları -% (1994, 2004, 2014, 2019 yılları). Kaynak: BP, 2015; BP, 2020.

Hidrokarbon kaynaklar bakımından diğer zengin bir bölge de Doğu Akdeniz'dir. Tarihi dönemler boyunca devletlerin üzerinde güç mücadelesinde bulunduğu kıyıları barındıran Doğu Akdeniz, sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervleriyle son yıllarda siyasi, hukuki ve ekonomik mücadelenin odağına yerleşmiştir. Doğu Akdeniz'de 2010 yılı ve sonrasında yapılan gaz keşifleri, hem bölgesel faydalar sağlamasına hem de

bölgenin gaz dağıtım merkezi olmasına katkı sağlayacak önemli keşiflerdir. Tablo 5, Doğu Akdeniz'deki doğal gazın toplamının 3,022 bcm'ye ulaştığını göstermektedir. Mısır'ın Akdeniz kıyısında bulunan Zohr'daki son keşifler miktar artışında önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 5. Doğu Akdeniz'in açık deniz alanlarındaki doğal gaz kapasitesi

Ülke	milyar metreküp (bcm)
İsrail	
Tamar	283 (kanıtlanmış rezervler)
Leviathan	510-540 (tahmini rezervler)
Bir dizi küçük alan	85 (tahmini rezervler)
Kıbrıs	
Afrodit	85-140 (tahmini rezervler) - 198
Suriye	240
Lübnan	850
Ürdün	6
Gazze	
Gazze Deniz	28 (tahmini rezervler)
Mısır	
Zohr	850 (keşfedildi)
Toplam Doğu Akdeniz	3,022

Kaynak: Schaffer, 2014; El-Katiri, L. ve El-Katiri, 2014; Oğurlu, 2017.

Doğu Akdeniz'de petrol ve doğal gaz rezervlerinin keşfi, bölgedeki çatışmaları daha da şiddetlendirme potansiyeline sahiptir. 2010 yılında Kuzey Afrika (Tunus, Mısır, Libya) ve Arap ülkelerinde ortaya çıkan halk hareketlerinin, sonrasında Libya ve Suriye'de iç savaşa yol açması, Libya'ya NATO müdahalesi, Suriye iç savaşına müdahil olan ülke ve grupların sayısının artması ve bu krizin hala sürüyor olması, İsrail'in Filistin topraklarını ilhak etme düşüncesi, Lübnan'da ve Mısır'da yaşanan istikrarsızlıklar, ABD'nin Kuzey Suriye'de kurmaya çalıştığı terör koridoru gibi olaylar Doğu Akdeniz'deki gaz keşifleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

4. Doğal Kaynak- İç Savaş İlişkisi

Mevcut veriler, iç savaş ile doğal kaynak zenginliği veya petrol, doğal gaz, değerli taşlar, metaller ve kereste gibi kaynaklar arasında bağlantı olduğunu göstermektedir. Kaynaklar ve çatışma arasındaki ilişki üç başlık altında ele alınabilir: 1. Kaynak laneti, 2. Kaynak çatışmaları, 3. Çatışma kaynakları (Le Billon, 2008: 347). Araştırmalar bol miktarda doğal kaynağa sahip olan ülkelerin daha az doğal kaynağa sahip ülkelere göre zayıf ekonomik büyüme ve kısıtlı gelişme yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu paradoks "kaynak laneti" olarak ifade edilir (Gilmore, vd., 2005a:9). "Kaynak laneti", kaynak zenginliğinin ülke düzeyinde olumsuz etkilerine odaklanır. Yağmalanabilir doğal kaynaklar, bireyler veya küçük gruplar tarafından pahalı ekipmanlara yatırım yapılmadan basit yöntemlerle toplanabilir ve kolayca kaçakçılığı yapılabilir (Lujala, vd., 2005:539). "Kaynak çatışmaları" hem "çoğunlukla yenilenebilir kaynaklar" hem de "petrol" ve "stratejik" mineraller gibi çoğunlukla yenilenemeyen kaynaklarla ilgili ulusal veya askeri kaynak güvenliğini içerir. Kaynak çatışmaları, mevzu bahis kaynakların önemi ve farklı aktörlerin bu kaynaklara yönelik uyumsuz talepleri nedeniyle ortaya çıkar. "Çatışma kaynakları" ise kaynaklar, bireyler ve kuruluşlar için zenginleşme ve kar için fırsat oluşturduklarından dolayı çatışmayla bağlantılıdır. Kaynakların yüksek değeri, kaynakların çıkarılması ve satılmasından elde edilen gelirlere erişim için silaha sarılmaya ve/veya başkalarını bunu yapmaya teşvik etmeye ya da zorlamaya istekleri olan grupları cezbeder (Samset, 2009). Doğal kaynaklar (özellikle enerji kaynakları) iç savaş yaşanan toplumlarda çatışmaları motive eden bir etkiye sahiptir. Çatışmaların çıkmasında veya yaşanan çatışmaların sürecinde ve süresinde özellikle doğal gaz, petrol, değerli taşlar ve metaller, kereste gibi doğal kaynaklar önemli bir yer tutmaktadır. Hayati öneme sahip doğal kaynakların bulunduğu rezerv sahalarındaki bölgesel-yerel anlaşmazlıkların seviyesi yüksek ölçüde ortaya çıkabilmektedir.

Dünyanın farklı coğrafyalarında bulunan doğal kaynakların paylaşımı üzerinde devletler arasında veya ülke içinde anlaşmazlık yaşayan gruplar arasında büyük bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabet, özellikle zengin elmas yataklarının yer aldığı alanlar ile petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbon enerji kaynak sahaları üzerinde çok daha şiddetli bir biçimde yaşanmaktadır. Çin, Endonezya, Vietnam, Malezya, Avustralya, Yeni Gine ve Batı Pasifik kaynak coğrafyaları çatışmalarla doludur. Kolombiya, Timor, Sudan'da yaşanan iç savaşlarda farklı faktörler sebep olarak öne sürülse de aslında çıkan çatışmaların sahip oldukları kaynaklarla ilgili olduğu görülür (Klare, 2001a). Kaynak zenginliği, düşük yoğunluklu çatışmaları yüksek yoğunluklu çatışmalara dönüştürebilir. Bazı ülke içi silahlı çatışmalar yıllarca, hatta on yıllarca sürebildiği gibi bazıları birkaç ay hatta günler içinde de bitebilir. Myanmar'ın uzak bölgelerinde, engebeli dağlarla ve ulusal sınır boyunca yoğun tropikal ormanlarla (ör.

Karen, Shan) karakterize edilen alanlar, en uzun süren çatışmalara örnek verilebilir. Bu çatışma bölgeleri, petrol, kereste, afyonlu haşhaş, yeşim taşı, yakut gibi doğal kaynaklar bakımından zengin yerlerdir. İsyanların uzun sürdüğü yerlere diğer bir örnek Assam, Nagaland, Tripura eyaletlerini içeren Kuzeydoğu Hindistan'dır. Çin, Bangladeş, Myanmar tarafından neredeyse tamamen sarılan ve Hindistan'ın diğer geri kalanına dar bir koridorla bağlı bulunan bu bölge Yeni Delhi'ye 1500 km'den fazla mesafededir. Dağlık-tepelik ve önemli bir orman örtüsüne sahip olan bu coğrafyada zengin petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Ayrıca kuzeydoğu Hindistan'ın konumu da burada yaşanan isyan ve iç çatışmalarda önemli bir rol oynamıştır. Kaynak zengini Etiyopya'daki iç savaş, başkent Addis Ababa'nın yaklaşık 600 km kuzeyinde gerçekleşmiştir. İhtilaf bölgesinin büyük kısmı kuzey Etiyopya platosunun engebeli dağları ve batıda Sudan'ın gözenekli sınırı ile karakterize edilir (Buhaug vd., 2009:544-545).

Sahra Altı Afrika, son on- on beş yılda önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahne olmuştur. 2007'de British Petroleum, Afrika'nın en büyük üçüncü küresel petrol rezervine sahip olduğu tahmininde bulunmuştur. 1998-2006 yılları arasında çoğu düşük ve orta gelirli 19 yeni ülke petrol ve gaz ihracatçısı haline gelmiş, aynı zamanda siyasi şiddete maruz kalan Afrika'da iç savaşlar da yaşanmıştır (Singh, vd., 2014:19). Kolombiya, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Venezuela'daki petrol rezervlerinin mülkiyeti ihtilafli olmasa bile, bu kaynakların gelecekteki mevcudiyeti hakkında kesin konuşmak sıkıntılı olabilir. Kaynak sorunları ile ilgisi olmayan siyasi ve sosyal huzursuzluklar kaynakları tehlikeye atabilir. Suudi rejimi hükümet karşıtı tüm söylemleri bastırılmış olsa da rejime karşı muhalefet artmaktadır. İran ve Irak'taki iç gerginlikler daha belirgin bir biçimde kendini göstermekte, gerilimler sürmektedir. Venezuela'daki siyasi koşullar son derece değişkendir. Önemli miktarda petrol ve doğal gaz arzına sahip diğer birçok ülke de (Angola, Libya, Nijerya, Cezayir, Endonezya, Sudan) siyasi ve sosyal kargaşaya yatkındır (Klare, 2001a:58). Angola, Sahra altı Afrika'nın Nijerya'nın ardından ikinci en büyük petrol üreticisidir. Ham petrolün çoğu, Kuzey Cabinda eyaletinde bulunan Block Zero'da açık denizde üretilmektedir. Ham petrol rezervleri aynı zamanda, Luanda'nın kuzeyindeki Kwanza havzasında açık denizde ve kuzey kıyıların açıklarında Soyo şehri çevresinde kıyıda bulunmaktadır. Angola, açık denizdeki petrol bulgularıyla bölgedeki hidrokarbon araştırmalarının ana odak noktası haline gelmiştir. 1975'te bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre önce başlayan ve 27 yıl sonra 2002'de biten iç savaş, Angola'nın ekonomisinin ve altyapısının çoğunu tahrip ederek yaklaşık dört milyon insanı da yerinden etmiştir. Angola'nın petrol üretimi son yıllarda artmış ve gelecekte artmaya devam edecektir. 2003 yılında Angola ham petrolünün yaklaşık %5'ini ABD'ye ihraç etmiştir. Angola doğal gaz rezervlerinin 1,6 Tcf olduğu tahmin edilmektedir. Yeni keşifler, Angola'nın kanıtlanmış gaz rezervlerini 9,5 Tcf'ye ve muhtemelen 25 Tcf'ye kadar çıkarabilir (EIA, 2005:1-6). Ülke hala yoksulluk, yüksek anne ve çocuk ölüm oranları, cehalet gibi sosyo-ekonomik sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Ülkenin petrol üretimine dayalı savaş sonrası hızlı ekonomik büyümesine rağmen, Angolalıların yaklaşık %40'ı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır ve işsizlik özellikle de büyük genç yetişkin nüfus arasında yaygındır. Angola'nın ekonomisi, büyük ölçüde petrol sektörü tarafından yönlendirilmektedir. Petrol üretimi ve destekleyici faaliyetleri, GSYİH'nın yaklaşık %50'sine, devlet gelirinin %70'inden ve ülke ihracatının %90'ından fazlasına katkıda bulunmaktadır. Bir OPEC üyesi olan Angola'da diğer bir zenginlik olan elmaslar ülke ihracatına %5 ek katkı sağlamaktadır. Buna rağmen halkın büyük kısmı için temel geçim kaynağı tarımdır ancak tüketilen gıdanın yarısı ithalatta karşılanmaktadır (CIA, 2020).

Son birkaç on yılda, kaynaklar bakımından zengin olan Endonezya, Irak, Batı ve Orta Afrika, Libya, Kamboçya ve Kolombiya gibi ülkelerde savaşlar yaşanmıştır. Petrol, savaşları tetikleyen bir kaynak olarak en fazla dikkat çekerken, elmaslar (Batı ve Orta Afrika), mineraller (Kongo) ve kereste gibi kaynaklar (Kamboçya), uyuşturucu da (Kolombiya, Afganistan) dâhil olmak üzere diğer kaynaklar da iç savaşların yaşanmasında ve artmasında etki sahibidir (O'Loughlin ve Witmer, 2005:6). Net bir şekilde etnik boyutu olmayan ve öncelikle özel nedenlerle yürütülen çatışmalara örnek, 1964'te başlayan Kolombiya uyuşturucu savaşı veya 1991-2002 yılları arası Sierra Leone'de ve Liberya'da elmas endüstrisinin üzerine yaşanan savaşlardır. Batı ve Orta Afrika ile Afrika boynuzundaki pek çok anlaşmazlık doğal kaynaklar üzerinedir. Bölgeler arası eşitsizlik ve bölgenin etnik homojenliği, sadece etnik parçalanma veya bir bütün olarak ülkenin kutuplaşması değil, ayrılıkçılığı ve doğal kaynakların bölgesel yoğunlaşmasını ve bunların ulusal ekonomi için önemini destekleyebilir (Dertwinkel, 2009:24). Doğal kaynakların zengin olduğu bölgelerde kontrolü ele alan gruplar bu bölgelerdeki birincil malların (örneğin Angola ve Sierra Leone'de elmas, Kolombiya'da kokain) üretimi ile ekonomik kazanç elde etme ve kazançlarını artırma yoluna girebilmektedirler. Soğuk savaş sonrası dönemde elmas rezervleri bakımından zengin ülkelerin iç savaş yaşama olasılığı, olmayan ülkelere göre daha yüksek olmakta ayrıca elmaslar iç savaşları kısaltma veya uzatma yönünde de bir etki gösterebilmektedir. Sierra Leone, Angola, Namibya, Kongo/Zaire, Rusya ve Güney Afrika'da yaşanan iç savaşlar elmaslarla ilgilidir (Humphreys 2005; Lujala vd., 2005:538; Ross, 2006:286; Le Billon, 2008:350).

Sierra Leone’de 1991’de Devrimci Birleşik Cephe’nin (Revolutionary United Front-RUF) hükümeti devirmek, çok partili bir demokrasi kurmak ve köylüleri özgürleştirmek amacıyla Liberya’dan alınan destekle başlayan isyanlarda hem hükümet hem de isyancı güçler rant arama davranışıyla yönlendirilmiştir. 1991’den 1993’e kadar olan çatışmanın ilk üç yılında, neredeyse tüm savaşlar Liberya ile Sierra Leone’nin doğu ve güney sınırında gerçekleşmiştir (Findley vd., 2011:1999). Sierra Leone’de yaşanan iç savaş, Angola’dakiyle benzer bir özellik gösterir. 1991’de başlayan iç savaşta 50 bin kadar insan hayatını kaybetmiş yüz binlercesi evini terk etmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar gruplar kitleler adına savaştıklarını iddia etseler de asıl ana hedef, ülkenin değerli elmas madenlerini elde tutmaktır. Hem Angola’da hem de Sierra Leone’de ve başka diğer yerlerde meydana gelen benzer çatışmalarda büyük grupların, savaşanlardan elmas, mineral, kereste ve diğer malları satın alarak şiddetin sürekliliğine katkıda bulunduğu dair kanıtlar söz konusudur. Bu kaynaklardan elde edilen gelirler hükümetin ve asi komutanların özel banka hesaplarına girerek kişisel güçlerini ve otoritelerini artırmıştır. İsyancı grupların liderleri düzenli bir silah ve nakit akışına sahip olduklarından barış için bir uzlaşmaya gerek duymamış, çıkarları için çatışmanın uzamasından faydalanmışlardır (Klare, 2001a).

Liberya’da 1980 askeri darbesi, akabinde 1989’da başlayan ve yedi yıl süren iç savaş yaşanmıştır. 1997’de bir barış dönemi söz konusuysa da 2000 yılında başlayan büyük çatışmalar 2003 barış anlaşmasıyla sona ermiştir (CIA, 2020). Liberya iç savaşlarında hem ülke içi gruplar hem de dış aktörler sürece dâhil olmuş, iç savaş yıllarca devam etmiştir. 1989-1997 ile 1999-2003 yılları arasında Liberya’da farklı etnik gruplar arasında yaşanan iç savaşlarda 200 bini aşkın insan hayatını kaybetmiş, bir milyon insan mülteci konumuna düşmüştür (Tablo 6). Liberya iç savaş sürecini ekonomik istikrarsızlık, yolsuzluk, kaynaklara erişimdeki adaletsizlik, bürokrasideki kayırmacılık gibi faktörler beslemiştir. Liberya’da yaşanan iç savaş 1991’de komşu ülke Sierra Leone’ye sıçramıştır. Sahip olduğu petrol ve ekonomik güç sayesinde Afrika ülkeleri arasında önemli bir konum elde etmeye çalışan Nijerya, kendi bölgesi içinde yaşanan olaylarda liderlik rolünü üstlenmiş, bu olayları kendi açısından avantaja çevirmeyi planlamıştır. İç savaşta desteklediği tarafa para, silah ve asker yardımı yapmıştır (Şahin, 2014).

Tablo 6. Elmasla ilgili silahlı çatışmaların listesi, 1946–2005

Ülke	İç savaş yaşanan yıllar	İç savaş sonucu yaşanan ölümler	Ülke	İç savaş yaşanan yıllar	İç savaş sonucu yaşanan ölümler
Sierra Leone	1991-2000	75.000	Liberya	1980, 1989-1996	200.027
Angola	1961-1974	90.000	Liberya	2000-2003	2.000
Angola	1975-1991	500.000	Orta Afrika Cum.	2001-2002	500
Angola	1991-2002	700.000	Güney Afrika	1981-1988	20.000
Namibya	1966-1988	25.000	Gine	1970, 2000-2001	300; 1.100
Kongo/Zaire	1960-1962; 1996-1997	230.600	Surinam	1986-1988	500
Kongo/Zaire	1998-2003	2.5 milyon	Gana	1966, 1981, 1983	100

Kaynak: Le Billion, 2008:353.

Kaynak yoğunlaşmasının yaşandığı coğrafyalar, yeni stratejik alanlar olarak tüm dünyanın özellikle emperyal batılı ülkelerin dikkatini çekmektedir. Afrika, petrol ve doğal gaz rezervlerinin geliştirilmesinde uluslararası firmaların ilgi odağındadır. Dünyanın en büyük petrol şirketleri bu kıtadaki hidrokarbon potansiyeline büyük ilgi duymaktadır. Özellikle Sahra Altı Afrika, gittikçe artan bir dizi yerel ve uluslararası çıkarlar tarafından aranan, kullanılmayan geniş kaynak rezervlerini barındırdığından önümüzdeki on yıllarda daha fazla stratejik önem kazanacaktır. Dolayısıyla burada büyük kaynak çatışmalarının olması daha muhtemeldir (Klare, 2001a). Kaynak açısından zengin yerler, stratejik güvensizlik alanları olması bakımından dikkat çekicidir. Kaynakların zenginliği ne kadar fazla ise şiddete taraf olanların birbirleriyle rekabet etme olasılığı da o derece yüksek olmaktadır. Özellikle zengin doğal kaynakların bulunduğu alanlara dış müdahaleler yapıldığından bu coğrafyalardaki iç savaş ve çatışmalar onlarca yıllar sürebilmektedir. Ampirik çalışmalar, şiddetin etkisinde elmas ve petrolün oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Fearon, 2005; Lujala vd., 2005; Ross, 2004; Branovic’ ve Chojnacki, 2011:562).

Petrol ve doğal gaz kaynaklarının iç savaşlarla ilişkisi üzerine üç farklı bulgu ortaya çıkmıştır. 1. Petrol çatışma riskini artırır. 2. Petrol çatışma riskini azaltabilir. 3. Petrolün çatışma üzerine etkisi başka faktörlere bağlıdır. Lei ve Michaels (2014:146), yaptıkları çalışmada kullandıkları veri setlerinin analizine dayanarak dev petrol sahalarının keşiflerinin, petrol üretimini ve özellikle şiddet geçmişi olan ülkelerde iç silahlı çatışma olaylarını artırdığını tespit etmiştir. Doğal kaynaklardaki zenginlik iç savaşın başlama olasılığını arttırmakta, petrol ihraç eden ülkelerdeki iç savaş riski diğer ülkelerdekinden kabaca iki katı kadar fazla olmaktadır. Doğal kaynak ihracatına büyük ölçüde bel bağlayanlar, kaynakları kısıtlı devletlere göre daha yüksek iç savaş riski ile karşı karşıyadırlar (De Soysa, 2002:409; Collier ve Hoeffler, 2004; Fearon ve Laitin, 2003:85). Önemli petrol rezervlerine sahip olan yerlerde iç savaşın başlamasıyla bu rezerv alanları arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Kişi başına düşen GSYİH’nin düşük olduğu ülkelerde “zayıf devlet etkisi” sebebiyle rezerv alanları

üzerinde devlet yeterli derecede etkinlik gösteremez. Petrol, hükümetler veya petrol üretilen alanları ellerinde tutan gruplar için kolay para sağlanan bir metadır. Petrol ve çatışma bugün önceki yıllara göre çok daha fazla iç içe geçmiş durumdadır (Fearon ve Laitin, 2003:83-85; De Soysa ve Neumayer, 2007:215). Petrol üreten devlet ne kadar zayıf ise iç savaş çıkma ihtimali o nispette artış gösterirken, güçlü ülkelerin iç savaşa yakalanma olasılığı o kadar düşük bir ihtimaldir. Daha zayıf devlet aygıtlarına sahip olma eğiliminde olan petrol zengini ülkelerde hükümetler etkili çatışmayı önlemede zorlanabilmektedir (Humphreys, 2005:527; Singh, vd., 2014:20).

Afrika'da kanıtlanmış en büyük ham petrol rezervlerine sahip olan Libya, aynı zamanda kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin bakımından da Afrika'da beşinci sırada yer almaktadır. Ekonomisi büyük ölçüde hidrokarbon üretimine bağlı olan Libya'nın hidrokarbon üretimi ve ihracatı, son birkaç yıldır iç karışıklıklardan önemli ölçüde etkilenmiştir. 2011'deki iç savaş sırasında, petrol ve doğal gaz üretiminde yaşanan düşüş, ekonomik çöküntüye yol açmıştır. Libya'nın hidrokarbon ihracatı iç savaş sırasında neredeyse tamamen kesintiye uğramış ve meydana gelen minimal ve düzensiz üretim çoğunlukla yurt içinde tüketilmiştir. 2012'de petrol üretiminde toparlanma yaşanmış olsa da üretim iç savaş öncesinin altında kalmıştır. Libya'nın petrol ihraç eden limanları 2013'ün ortalarında kapatılmış, petrol üretimi ile ilgili yapılan anlaşmalardan sonra 2014'ün ikinci yarısından sonra petrol üretiminde toparlanma yaşanmıştır. Ancak aynı yılın sonunda yaşanan sorunlar nedeniyle üretimde beklenen toparlanma gerçekleşmemiştir. Afrika'da Libya'dan sonra ikinci en büyük petrol üreticisi ve aynı zamanda kıtadaki en büyük doğal gaz rezervine de sahip olan Nijerya, 2018'de dünyanın beşinci büyük sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ihracatçısı olmuştur. Petrol ve doğal gaz kaynakları, ülke ekonomisine temel oluşturmasına rağmen üretim düzensiz arz kesintilerinden etkilenmektedir. Rezervlerin çoğu ülkenin Nijer nehri deltası boyunca ve Benin körfezi, Gine körfezi ve Bonny körfezinde açık denizde bulunmaktadır (EIA, 2020:1-2). Kuzey Nijerya'da dine ve ekonomik yoksulluğa bağlı Boko Haram isyanı güvenlik endişelerini de beraberinde getirmiştir. 2002'de ortaya çıkışından bu yana Boko Haram isyanı birçok can almış, kamu mallarına zarar vermiş ve binlerce kişiyi yerinden etmiştir. Nijerya'nın güneyinde yer alan Nijer deltasındaki çatışma ilk olarak 1990'ların başında başlayan ve uzun süredir devam eden Nijer deltası petrol kaynakları anlaşmazlığı, ülkedeki güvensizliği arttırmış can kaybına, gelişmiş silahların kullanımının artmasına, birçok yabancı işçinin kaçırılmasına yol açmıştır. 2004'ten itibaren yaşanan şiddet, korsanlık ve adam kaçırmalarla petrol endüstrisi büyük zarar görmüştür. Nijer deltası, Nijerya'nın en büyük petrol kaynağına sahip olmakla birlikte aynı zamanda ülkenin en fakir bölgesidir. Üst yönetimden olan kişilerin yaptığı yüksek yolsuzluk, ham petrol satışlarından elde edilen kazançların halka ulaşamaması ve yoksulluk ayaklanmaların temel etkeni olarak değerlendirilmektedir (Annan, 2014:5-6).

Güçlü ülkeler, kilit kaynaklara erişimi sağlamak için yaptıkları hareketlerle kaynak bakımından zengin alanlarda çatışmalara yol açabilmektedir. Yabancı güçler bir dereceye kadar bölgesel anlaşmazlıklarla uğraşan güçlere silah ve askeri yardım sağlayarak Afrika'daki çatışmalara karışmışlardır (Klare, 2001b:59). Küba, Sovyetler Birliği ve ABD, Angola'da isyancı kuvvetler arasında çıkan ve 1975'ten 2002'ye kadar süren iç savaşa dâhil olmuş, bu savaşta petrol kuyuları ve rafinerilerin işletilmesi önemli bir yer tutmuştur. Angola iç savaşı adeta Kapitalizm ile Komünizm arasında bir vekalet savaşına dönüşmüştür. 27 yıl süren iç savaşta bir milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan ülke içinde yerinden edilmiştir (Bayram, 2016). Küba ve Sovyetler Birliği Angola'nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi'ni (MPLA), ABD Batı Angola Topyekün Bağımsızlık Millî Birliği'ni (UNITA) desteklemiş, her iki taraf ta kendi özel kullanımları için petrol ve elmas satışından milyonlarca dolar gelir elde etmiştir. 1992'de Venezuela'da başarısız bir askeri darbe yaşanmış, Kolombiya uyuşturucu sebebiyle devam eden bir gerilla savaşıyla parçalanmıştır. Her iki ülke de ABD için başlıca petrol kaynak alanlarıdır. Dolayısıyla ABD'nin her iki ülkedeki siyasi gelişmelerle yakından ilgilenmesi ve Kolombiya'ya büyük bir silah ve askeri yardım tedarikçisi haline gelmesi şaşırtıcı değildir (Klare, 2001a).

Diğer bir örnek ise ABD'nin Orta Doğu'ya özellikle Suriye'ye 2011 yılından itibaren askeri, ekonomik ve politik müdahaleleridir. Engdahl'a göre (2012), Suriye'de yaşanan iç savaşın temel problematiğini enerji jeopolitiği oluşturmaktadır. Enerji jeopolitiği; özellikle petrol, doğal gaz ve kömür gibi hidrokarbonların rezerv alanları ve büyüklükleri, enerji kaynaklarının üretimlerine bağlı kaynak coğrafyası, bu kaynakların yerel, bölgesel, küresel pazarlara ulaşımını sağlayan transport coğrafyası ve büyüklüklerine göre Pazar coğrafyasından oluşan ekonomik-stratejik bir denklemdir (Demir, 2010). Suriye Orta Doğu'da hem bir transfer ülke hem de Deyrizor, Haseke ve Rakka'da bulunan petrol ve Humus'ta sahip olduğu büyük gaz yatakları sebebiyle önemli bir enerji merkezidir. Bölgede geniş çaplı yaşanan halk hareketlerinden etkilenen, sosyal ve ekonomik faktörlerle birleşen hükümet karşıtı protestolar ilk olarak Mart 2011'de Dera'da yaşanmıştır. Protestocuların tutuklanmaları, rejimin protestoculara karşı güç kullanması, artan huzursuzluk, hükümetin muhalefet faaliyetlerini silahlı güçle bastırma çabaları uzun süreli çatışmalara ve nihayetinde iç savaşa yol açmıştır (CIA, 2020). İç çatışmaların yaşanmasının ardından devletin başarısızlığı, özellikle sınır ötesi etkileri göz önüne alındığında, küresel ilgiyi

meşgul etmeye devam etmektedir. Çatışma sırasında devletin süreci iyi işletmemesi yönetimi devletten yerel düzeydeki diğer oyunculara kaydırmıştır. Ülkenin korkunç insani krizi, siyasi otoritenin dağılması ve kamu hizmetlerinin savaş aracı olarak manipüle edilmesi, birden fazla aktörün doldurmaya başladığı bir boşluk meydana getirmiştir. Vatandaşlar egemenlik açığını yerel gruplar, dini otoriteler, kabileler aracılığıyla doldurmaya zorlanmıştır. Bu yerel, bölgesel ve küresel düzeyde faaliyet gösteren siyasi, sosyal, askeri veya ekonomik ağlara bağlı savaş aktörlerini ve terör örgütlerini kapsamaktadır. Uluslararası düzeyde Suriye devletinin hatası sonucu yabancı yönetimler, uluslararası kuruluşlar veya özel kuruluşlar gibi küresel aktörler ülkede etki sahibi olmuştur (Khalaf, 2015:37-38).

Doğu Akdeniz’de önde gelen petrol ve doğal gaz üreticisi olan Suriye, İç savaş öncesi dönemde hükümet gelirlerinin yaklaşık dörtte birini bu kaynaklardan sağlamıştır. 2011 Mart’ında başlayan iç savaşla birlikte petrol ve doğal gaz üretiminde ve devletin enerji sektöründen elde edilen gelirinde önemli ölçüde düşüş yaşanmıştır. Süren silahlı çatışmalar nedeniyle hidrokarbon kaynak alanları rejim ve çeşitli terör örgütleri (DAEŞ ve PYD-YPG-SGD) arasında el değiştirmiştir. Ayrıca ABD ve AB tarafından uygulanan çeşitli yaptırımlar nedeniyle de ülke bir dizi zorlukla karşı karşıya kalmıştır (EIA, 2015b:8). Suriye’de yaşanan iç savaşa müdahil olan ABD, Rusya, Çin, İran, AB ülkeleri bölgede etkin rol almak istemiş, Rusya ve İran’ın rejim yanında yer alarak muhalif grupları hedef alması sonucu yaşanan savaş daha da kızışmıştır. Savaşa müdahil olan ülkeler, Suriye’deki savaşı bitirmekten ziyade bölgedeki çıkar çatışmasında kendi menfaatlerine gördükleri gelişmeleri hayata geçirecek yeni politikalar üretmişlerdir. Suriye iç savaşında devlet dışı aktörlerin sayısı ve rolü de artmıştır. Orta Doğu, sahip olduğu zengin kaynakları, deniz ticaret yolları ve enerji güzergâhları ile ABD’nin dünya egemenliğine giden yolunun önemli bir sıçrama alanını teşkil etmektedir. Bu sebeple ABD kendi menfaatleri doğrultusunda Orta Doğu’nun güvenliğini sağlamayı kendine görev edinmiştir. Rusya, bölge üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için aylarca Bayır-Bucak üzerine hava saldırısı gerçekleştirmiş, Kuzey Suriye hattının kendi istediği biçimde şekillenmesi için büyük askeri operasyonlar düzenlemiştir. Bu operasyonlarda Rusya’nın en büyük destekçisi İran ve Hizbullah olmuştur. Suriye’de büyük devletlerle işbirliği içinde olan terör örgütlerine hem Rusya hem de ABD büyük askeri yardımlar yapmıştır.

5. Sonuç

Güç yapılarının değişiminde coğrafi özellikler önemli bir yer tutar. Küresel çapta yaşanan ekonomik hareketlilik nedeniyle dünya kaynaklarına sahip olma veya kaynaklar üzerinde söz hakkı elde etme yarışı daha da etkin bir şekilde kendini göstermektedir. Günümüz sanayisi çok daha fazla ülkeye yayılmakta, dünya çapında mineraller, değerli taşlar ve kereste de dahil bir çok temel kaynağa olan talep hızla artmaktadır. Bu durum bir zamanlar ihmal edilen birçok tedarik kaynağının parasal değerini yükseltmektedir. Afrika, Orta Doğu, Kafkaslar gibi zengin kaynak alanlarında özellikle enerji kaynak rezerv alanları ve güzergâhları üzerinde denetim kurma mücadelesi sürmektedir. Coğrafyanın iç savaş üzerindeki etkisi ile ilgili bilinenler, savaş sanatı kadar eskidir. Ticaret yolları güzergâhları, hammadde kaynak alanları, su kaynakları, verimli topraklar gibi belirli coğrafi koşullar savaşların başlaması ve yayılmasında önemli ölçüde etki sahibidirler.

Geçmiş dönemlerde ve günümüzde yaşanan çatışmalar ve iç savaşlar analiz edildiğinde iç savaş ve çatışmaya neden olan pek çok sebebin olduğu dikkat çekicidir. İç savaşların yaşanmasında yerel, bölgesel ve uluslararası dinamikler etkisini göstermektedir. İç savaşların dinamiğinde önemli rol oynayan hammaddeler, maddenler ve özellikle enerji kaynakları iç savaşın çıkarılmasında daha fazla göze çarpan etkenlerdir. Özellikle zengin doğal kaynaklara ev sahipliği yapan gelişmekte olan ülkelerde iç savaşlar yaygın olarak görülmektedir. Dünyada çok fazla bölgede siyasal diktatörler, siyasi kargaşa, ekonomik durgunluk, temel gıda fiyatlarında artışlar, bazı azımlık çıkarlarının artması, siyasi otoriteden duyulan rahatsızlık veya dış müdahaleler sonucunda ülke içi savaşlar veya iç çatışmalar yaşanabilmektedir. Bilhassa ülkelerin sahip olduğu coğrafi özellikleri ve zengin doğal kaynaklar iç savaşlarda son derece önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde yaşanan tüm iç savaşlar dikkate alındığında hem iç hem de dış aktörlerin, kaynaklar üzerinde hakimiyet kurma veya kaynaklar üzerindeki hakimiyetlerini koruma adına politikalar, stratejiler geliştirdikleri görülür. Kaynak coğrafyası bakımından zengin olan ülkelerde yaşanan iç savaşlar, yerel aktörler ve sürece dâhil olan dış aktörler tarafından kolay kolay bitirilmek istenmemektedir. Bundaki en önemli etken, kaynaklardan daha fazla yararlanma ve gelir elde etme düşüncesidir.

Dünyanın herhangi bir coğrafyasında bir isyan meydana geldiğinde iç savaş genellikle kaynak çatışmasına dönüşür. İç savaşı finanse etmek, askerlere ödeme yapmak, silah ve cephaneye almak ve arttırmak için asi gruplar değerli kaynaklar içeren bölgeler üzerinde kontrolü ele geçirmeye çalışırlar. Bu durum iç savaşın tüm tarafları için geçerlidir. Ayrıca dış güçler/aktörler iç savaşlara müdahil olarak mevzu bahis ülkelerin coğrafyalarının kendileri için avantaj oluşturan kaynaklarından ve imkânlarından faydalanmak, bununla birlikte silahlarını satmak için bir fırsat yakalamış olurlar. Stratejik hammadde kaynakları üzerinde denetim kuran

lkeler uluslararası sistemde başat konuma gelme gücünü elinde bulundururlar. Yaygın kullanıma sahip olan stratejik hammaddeler, devletlerin gücüne etki edebilecek en önemli doğal kaynaklardır. Petrol, doğal gaz, elmas gibi zengin kaynaklara sahip olan gelişmekte olan pek çok ülkede otoriter rejimlerin ayakta kalma çabasında bu kaynaklar önemli derecede rol oynamakta ve bu kaynakların bolluğu sözü geçen ülkelerdeki halklar için avantaj veya refah anlamına gelmemektedir.

İç savaşlar, meydana geldikleri bölgeleri geniş çaplı etkiledikleri gibi küresel bir etki alanı da oluşturabilirler. Özellikle stratejik kaynaklara sahip olan ve diğer ülkeler açısından jeopolitik avantajlar sunan ülkeler için bu söylenbilir. Hayati önem taşıyan kaynaklar bakımından zengin olan coğrafyalarda çatışmalar yoğun ve şiddetli bir şekilde yaşanmaktadır. Altın, elmas, değerli mineraller, kereste, enerji kaynakları dünya çapında talep gören önemli kaynaklardır. Bu nedenle adı geçen kaynakların mülkiyetinden önemli ölçüde gelir sağlanabilir. Etnik, politik ve bölgesel dşmanlıklarla kaynakları elde etme girişimleri birbirleri ile i içe geçmiştir. Afrika'nın çoğunda Orta Doğu'da ve gelişmekte olan dünyanın diğer yerlerinde büyük devletler çatışmayı durdurma yönünde girişimde bulunmazsa silahlı çatışmanın veya iç savaşın uzun yıllar sürmesi olasıdır. İ atışma veya savaşın yaşandığı ülkelerde ortaya çıkan otorite boşluğu, bölge dışı glerin bölgeye nüfuz etmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durumda ülke kaynaklarının güvenli bir şekilde çıkarılması ve pazara ulaştırılması çözülmesi zor bir problem haline gelebilir. Farklı coğrafyalarda gerçekleşen çatışmalar sonucu bölge kaynakları çatışmanın odağına sürüklenir ve bölgede istikrarın yeniden sağlanmasında engel teşkil edebilir.

KAYNAKÇA

- Annan, N. (2014). Violent conflicts and civil strife in west africa: causes, challenges and prospects, *International Journal of Security & Development*, 3 (1): 3, pp. 1-16, DOI: <http://dx.doi.org/10.5334/sta.da>
- Ayhan, V. (2009). *Orta Doğu ve Petrol İmparatorluk Yolu*, Bursa: Dora Yayınları.
- Bayram, M. (2016). Angola iç savaşının ana aktörleri ve uluslararası ramifikasyonları, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, s.365-383.
- BP. (2015). Statistical Review Of World Energy June, 64th Edition, www.bp.com/statisticalreview, E.T. 18.03.2016.
- BP. (2017). Annual report and form 20-F 2017, A year of strong delivery and growth, www.bp-annual-report-and-form-20f-2017.pdf, E.T. 21.11.2020.
- BP. (2020). Statistical Review Of World Energy, 69th Edition, www.bp.com/statisticalreview, E.T. 01.12.2020.
- Branovic, Z., Chojnacki, S. (2011). The logic of security markets: Security governance in failed states, *Security Dialogue*, 42(6) 553–569. DOI: 10.1177/0967010611424423.
- Buhaug, H., Gates, S., Lujala, P. (2009). Geography, rebel capability, and the duration of civil conflict, *Journal of Conflict Resolution*, Volume 53, Number 4, 544-569, DOI: 10.1177/0022002709336457.
- Buhaug, H., Lujala, P. (2005). Accounting for scale: measuring geography in quantitative studies of civil war. *Political Geography*, 24 (4): 399–418.
- CIA (Central Intelligence Agency), (2020). Natural resources, the world factbook archive. <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/287.html>
- Collier, P., Hoeffler, A. (1998). On the economic causes of civil war. *Oxford Economic Papers* 50 (4): 563-73.
- De Soysa, I., Naumayer, E. (2007). Resource wealth and the risk of civil war onset: results from a new dataset of natural resource rents, 1970–1999. *Conflict Management and Peace Science*, 24 (3): 201–218.
- De Soysa, I., (2002). Paradise is a bazaar? greed, creed, and governance in civil war, 1989–99. *Journal of Peace Research*, 39 (4): 395–416.
- Demir, M. F. (2010). *Enerji oyunu*. İstanbul: Ayrımlar Yayınları.
- Dertwinkel, T. (2009). Disaggregated Perspectives on Civil War and Ethnic Conflict: Prospects of an Emerging Research Agenda, *JEMIE* 8.
- Do, Q.-T., Iyer, L. (2010). Geography, poverty and conflict in Nepal, *Journal of Peace Research*, 47(6) 735–748, DOI: 10.1177/0022343310386175.
- EIA (U.S. Energy Information Administration). (2005). Angola, country analysis briefs, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/AGO>, E.T. 02.11.2020.
- EIA (U.S. Energy Information Administration). (2015a). Libya, country analysis briefs, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Libya/libya.pdf, E.T. 02.11.2020.
- EIA (U.S. Energy Information Administration). (2015b). Syria, International energy data and analysis, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Syria/syria.pdf, E.T. 02.11.2020.
- EIA (U.S. Energy Information Administration). (2020). Country analysis executive summary: Nigeria, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Nigeria/NigeriaCAXS_2020.pdf, E.T. 02. 11. 2020.
- El-Katiri, L., El-Katiri, M. (2014). Regionalizing East Mediterranean gas: Energy Security, stability and the U.S. role, *Strategic Studies Institute*. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?PubID=1243>. E.T. 30.05.2019.
- Engdahl, F. W. (2012). Syria, Turkey, Israel and the greater Middle East energy war, <http://www.globalresearch.ca/syria-turkeyisrael-and-the-greater-middle-east-energywar/5307902>, 11.10.2012.x
- Eslen, N. (2008). *Çok kutuplu düzene doğru*. İstanbul: Truva yayınları.

- Fearon, J. (2005). Primary Commodity Exports and Civil War, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49: 483-507.
- Fearon, J., Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *American Political Science Review*, 97 (1): 75–90.
- Findley, M., Powell, J., Strandow, D., Tanner, J. (2011). The localized geography of foreign aid: a new dataset and application to violent armed conflict, *World Development*, 39 (11): 1995–2009. doi:10.1016/j.worlddev.2011.07.022
- Flint, C., Taylor, P.J. (2014). *Political Geography World-economy, nation-state and locality*, (F. Ereker, Çev.), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Gilmore, E., Lujala, P., Gleditsch, N. P., Rød, J. K. (2005a). Conflict diamonds: a new dataset, *Conflict Management and Peace Science*, 22(3): 257–292.
- Gilmore, E., Lujala, P., Gleditsch, N. P., Rod, J. K. (2005b). The diamond dataset codebook. <https://www.prio.org/Data/Geographical-and-Resource-Datasets/Diamond-Resources/>, E.T. 10.12.2020.
- Gleditsch, K.S. (2007). Transnational dimensions of civil war, *Journal of Peace Research*, vol. 44, no. 3, pp. 293–309, DOI 10.1177/0022343307076637.
- Harunoğulları, M. (2017). Orta Doğu jeopolitiği ve küresel güçlerin enerji mücadelesi, *Humanitas*, 5(9): 121-137. DOI: 10.20304/humanitas.318517.
- Hegre, H., Raleigh, C. (2006). *Population size, concentration and civil war: a geographically disaggregated analysis*. Paper presented at the Annual Meeting of the International Studies Association, San Diego, 22-25.
- Humphreys, M. (2005). Natural resources, conflict, and conflict resolution: uncovering the mechanisms, *Journal of Conflict Resolution*, 49 (4): 508–537.
- Kaldor, M. (1999). *New and old wars: organized violence in a global era*. Cambridge: Polity Press/Stanford University Press.
- Keen, D. (1998). *The economic functions of violence in civil wars*. London: International Institute for Strategic Studies.
- Khalaf, R. (2015). Governance without Government in Syria: Civil society and state building during conflict, *Syria Studies*, 37-72.
- Klare, M. T. (2001a). *Natural resources wars: The new landscape of global conflict*. New York: Metropolitan Books.
- Klare, M.T. (2001b). The New Geography of Conflict. *Foreign Affairs*, May/June: 49–61.
- Lacoste, Y. (1998). *Coğrafya savaşmak içindir*, (A. Arayıcı, çev.). İstanbul: Özne Yayınları.
- Le Billon, P. (2008). Diamond wars? conflict diamonds and geographies of resource wars. *Annals of the Association of American Geographers*, 98 (2): 345–372.
- Lei, Y. H., Michaels, G. (2014). Do giant oilfield discoveries fuel internal armed conflicts?, *Journal of Development Economics*, 110, 139–157.
- Lujala, P., Gleditsch N. P., Gilmore, E. (2005). A diamond curse? civil war and a lootable resource. *Journal of Conflict Resolution*, 49 (4): 538–562.
- Lujala, P., Rød, J. K., Thieme, N. (2007). Fighting over oil: Introducing a new dataset. *Conflict Management and Peace Science*, 24 (3): 239–256.
- O’Loughlin, J., Witmer, F. (2005). Taking ‘Geography’ seriously: disaggregating the study of civil wars, Paper presented at the conference on “Disaggregating the study of civil war and transnational violence”, University of California Institute of Global Conflict and Cooperation, La Jolla, CA.
- Oğurlu, E. (2017). Doğu Akdeniz doğal gazı: Bölgesel bütünleşme veya çözülme aracı?, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (VIII-I): 35-49.
- Pettersson, T. (2020). UCDP battle-related deaths dataset codebook version 20.1 <https://ucdp.uu.se/downloads/>.
- Pettersson, T., Magnus Ö. (2020). Organized violence, 1989-2019. *Journal of Peace Research*, 57(4).

- PRIO. (2020). Diamond resources, geographical and resource datasets, codebook. <https://www.prio.org/Data/Geographical-and-Resource-Datasets/Diamond-Resources/> E.T. 10.12.2020.
- Raleigh, C., Hegre, H. (2005). Introducing ACLED: An armed conflict location and event dataset. Paper presented to the conference on Disaggregating the Study of Civil War and Transnational Violence, University of California Institute of Global Conflict and Cooperation, San Diego, CA, 7–8.
- Raleigh, C., Witmer, F., O’Loughlin, J. (2010). A review and assessment of spatial analysis and conflict: The geography of war. In: Denmark, Robert A (ed.) *The International Studies Encyclopedia*, Vol. X. Oxford: Wiley- Blackwell, 6534–6553.
- Ross, M. L. (2001). How Does natural resource wealth influence civil war?, December 2001 meeting of the Global Development Network in Rio de Janeiro.
- Ross, M. L. (2004). What do we know about natural resources and civil war? *Journal of Peace Research*, 41 (3): 337–356.
- Ross, M. L. (2006). A closer look at oil, diamonds, and civil war. *Annual Review of Political Science*, 9: 265–300.
- Samset, I. (2009). Natural resource wealth, conflict, and peacebuilding, *The Graduate Center, Program on States and Security*, Ralph Bunche Institute for International Studies.
- Schaffer, B. (2014). Can new energy supplies bring peace?, *The German Marshall Fund of the US*. <http://www.gmfus.org/publications/can-new-energy-supplies-bring-peace>. E.T. 17.08.2019.
- Singh, Ra. J., Bodea, C., Higashijima, M. (2014). Oil and civil conflict: can public spending have a mitigation effect. *Policy Research working paper*;no. WPS 7100, World Bank Group, Washington, DC <http://documents.worldbank.org/curated/en/2014/11/20366887/oil-civil-conflict-can->
- Şahin, B. (2014). Adı konulmamış bir soykırım: Liberya İç Savaşı, *20. Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik* adlı kitapta bölüm. (Ed: Çakmak, C., Güneysu, G. ve Çolak, F.G.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2011). *Büyük Türkçe sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Thieme, N., Rød, J. K., Lujala, P. (2007). *The petroleum dataset codebook*, Peace Research Institute Oslo. <https://www.prio.org/Global/upload/CSCW/Data/Geographical/codebook.pdf>, E.T. 10.12.2020.
- UN. (2019). Global Resources Outlook 2019: Natural Resources for the Future We Want, International Resource Panel.
- Vehnämäki, M. (2002). Diamonds and warlords: The Geography of War in the Democratic Republic of Congo and Sierra Leone, *Nordic Journal of African Studies*, 11(1): 48-74.
- Weidmann, N.B., Rød, J.K. ve Cederman, L.-E.(2010). Representing ethnic groups in space: A new dataset, *Journal of Peace Research*.
- Weinstein, J. M. (2007). *Inside rebellion: The politics of insurgent violence*. New York: Cambridge University Press.

Atıf/Citation

Öztekin, E., (2021), Zonguldak İlinin Ekoturizm Potansiyeli ve Swot Analizi. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 171-182

ZONGULDAK İLİNİN EKOTURİZM POTANSİYELİ VE SWOT ANALİZİ

Ecotourism Potential of Zonguldak Province and SWOT Analysis

Dr. Arş. Gör. Elif ÖZTEKİN*

Öz

Toplumların turizm alışkanlıkları birçok çevre sorununu beraberinde getirmektedir. Bu durum karşısında azalan doğal kaynaklar ve artan çevre bilinci ile birlikte ekoturizm kavramı gündeme gelmiştir. Planlı bir şekilde uygulanan ekoturizm, doğal yapının bozulmasını ve çevre kirliliklerini önlemektedir. Ayrıca ekoturizm, bölgenin ve yerel halkın sosyal, kültürel ve ekonomik yönden kalkınmasını da sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin en zengin taşkömürü maden yataklarına ve köklü bir geçmişe sahip ili olan Zonguldak'ın ekoturizm potansiyelinin belirlenmesidir. Zonguldak Valiliği ve ilgili bakanlık tarafından yazılmış olan Zonguldak Turizm Master Planı ve Zonguldak Turizm Kalkınma Projeleri, ilde ekoturizmin gelişmesi açısından atılmış önemli adımlardan bazılarıdır. Yapılan bu çalışmada öncelikle literatür bilgileri incelenmiş ve ekoturizm kavramı açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında, Zonguldak ilinde bulunan ekoturizm varlıkları belirlenmiş ve ilin ekoturizm potansiyeli ortaya konulmuştur. Son olarak ise ilin ekoturizm yönünden güçlü yönleri, zayıf yönleri, sahip olduğu fırsatlar ve tehditler belirlenerek SWOT analizi oluşturulmuştur. Yapılan SWOT analizinde belirlenen zayıf yönlerin giderilmesi ve sahip olunan fırsatların doğru kullanılması sonucunda Zonguldak'ta ekoturizmin uygulanabilir olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde literatürde Zonguldak'ta ekoturizmin gelişmesine yönelik bir araştırmaya rastlanmamış, bu çalışma ile var olan bu eksikliğin giderilmesi planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekoturizm, Sürdürülebilir Turizm, Zonguldak, SWOT Analizi.

Abstract

The tourism habits of the societies bring along many environmental problem. In the face of this situation, the concept of ecotourism comes to the fore with the decreasing natural resources and increasing environmental awareness. Ecotourism, implemented in a planned way, prevents the deterioration of the natural structure and environmental pollution. In addition, ecotourism provides the social, cultural and economic development of the region and local people. The aim of this study is to determine the ecotourism potential of Zonguldak which has the Turkey's richest mineral coal deposits and a deep rooted history. Zonguldak Tourism Master Plan and Zonguldak Tourism Development Projects, written by the Zonguldak Governorship and the relevant ministry, are some of the important steps taken in terms of the development of ecotourism in the province. In this study, firstly the literature information was examined and the concept of ecotourism was explained. In the second stage of the study, the ecotourism assets in Zonguldak province were determined and the ecotourism potential of the province was revealed. Finally, a SWOT analysis was created by determining the strengths, weaknesses, opportunities and threats of the province in terms of ecotourism. As a result of the elimination of weaknesses determined in the SWOT analysis and the correct use of the opportunities, it is concluded that ecotourism is applicable in Zonguldak. When the studies were analyzed, there was no research on the development of ecotourism in Zonguldak in the literature, and it was planned to eliminate this deficiency with this study.

Keywords: Ecotourism, Sustainable Tourism, Zonguldak, SWOT Analysis.

* Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Zonguldak. E-posta: elif.alaydin@beun.edu.tr. ORCID ID: 0000-0001-7861-7041

1. Giriş

Değişen yaşam koşulları ve insanların hayatındaki artan stres, özellikle büyük şehirlerde yaşayanların turizme olan ilgisinin artmasına neden olmuştur. Ancak küresel anlamda yaşanan çevre kirlilikleri, maddi krizler, küresel salgınlar ve kıtlıklar gibi sorunlar turizmi olumsuz etkilemektedir. Alınan tedbirlerle turizm sektöründeki bu olumsuz gidiş kısmen düzenlenmektedir. Ancak alınan tedbirlere rağmen senelerdir kontrolsüz bir gelişme yaşayan çeşitli turizm etkinlikleri çevrenin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaya devam etmektedir (Tablo 1). İlk kez 1992 Rio Çevre Zirvesi'nde sürdürülebilir bir dünya kavramı ortaya çıkmış, bu kavramın turizme de uyarlanması kararı alınmıştır (Web 1, 2020). Bu durum karşısında çevrenin korunduğu ve sürdürülebilir olan bir turizm hedefine ulaşmak, yapılacak en doğru çalışmalardan birisidir. Bu aşamada ise ekoturizm kavramı ortaya çıkmaktadır. Ekoturizm, çevreyi koruyan, doğal alanlara karşı duyarlı, yerel halkın da fayda sağladığı, alternatif bir turizm çeşididir. Ekoturizmin doğanın korunmasında büyük bir katkısı vardır. Ancak iyi planlanmadığında kitle turizmi kadar çevresel açıdan tehlikeli olabilir.

Tablo 1. Turizmin çevre üzerindeki potansiyel olumsuz etkileri

Su Kirliliği	Hava Kirliliği	Katı Atık Kirliliği	Işık Kirliliği
Aşırı Kalabalık	Gürültü Kirliliği	Toprak Kirliliği	Bitki Örtüsü Tahribatı
Doğal Yaşamın Bozulması	Aşırı Yapılaşma, Hafriyat Atıklarının Artması	Trafik Kirliliği	Küresel Isınma ve İklim Değişikliği
Tükenmekte Olan Kaynakların Aşırı Kullanımı	Alıcı Sulardaki Mikroplastik Kirliliği		

Türkiye ekoturizm açısından eşsiz olanaklara sahiptir. Sürdürülebilir kalkınma için önemli bir adım olan çevresel sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi, özellikle gelişmekte olan ülkeler için kaçınılmazdır. Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesi, sahip olduğu yoğun bitki örtüsü ve doğal güzellikleri nedeni ile sürdürülebilir turizmin bir çeşidi olan ekoturizm potansiyeline sahip bir bölgedir. Batı Karadeniz ve hatta tüm Türkiye'nin en zengin taş kömürü madenlerini barındıran ili olan Zonguldak, ekoturizm bakımından tanınmayı beklemektedir. Bununla birlikte ekoturizmi olumsuz etkileyen faktörlerin önüne geçilmesi durumunda, Zonguldak ili bölge turizmine de katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada Zonguldak ilinin ekoturizm potansiyeli SWOT analizi ile belirlenmiştir. Ekoturizmin Zonguldak ilinde uygulanması ve bununla birlikte şehre katkıda bulunması için çeşitli öneriler sunulmuştur. Yapılan bu çalışma ile Zonguldak ilinde, ekoturizm ile ilgili farkındalık oluşması beklenmekte ve gelecekte konu ile ilgili yapılması planlanan çalışmalara örnek oluşturacağı düşünülmektedir.

2. Araştırmanın Problemleri

Yapılan bu çalışmada ekoturizm kavramının tanımı yapılmış ve sonrasında da Zonguldak ilinde uygulanabilirliği SWOT analizinden yararlanılarak araştırılmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Ülkemizde ekoturizmin yavaş gelişmesinin sebepleri nelerdir?
- Ekoturizmin gelişmesi durumunda bölge ve yöre halkında sağladığı faydalar nelerdir?
- Zonguldak ilinin ekoturizmin gelişmesi açısından güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?
- Zonguldak ilinde ekoturizm geliştirilebilir mi?

3. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Sınırlılıkları

Zonguldak, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk ili olmakla birlikte, bozulmamış doğal güzellikleri ve kültürel kaynakları ile de zengin bir yapıya sahiptir. Ekoturizmin şehirde gelişmesi, şehre sosyal ve ekonomik katkıda bulunacaktır. Çalışmanın temel amacı, Zonguldak ilinin ekoturizm potansiyelini belirlemek ve ekoturizmin planlı bir şekilde uygulanabilmesi için öneriler sunmaktır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle literatür bilgileri incelenmiş, ekoturizmin kapsamı araştırılmış, uygulamadaki potansiyel engeller ve bu engellere karşı alınabilecek önlemler ortaya konulmuştur.

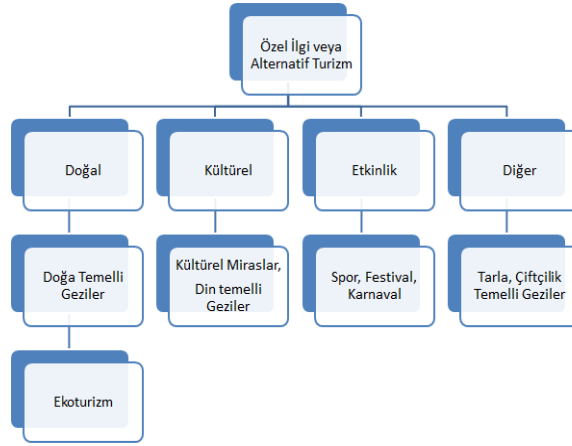
Çalışmanın devamında Zonguldak ilinin doğal ve kültürel varlıkları belirlenmiş ve ekoturizm açısından ilin önemli özelliklerine yer verilmiştir. Son olarak Zonguldak ilinin ekoturizm potansiyelini açıklayan SWOT analizi hazırlanmış ve ilin bu alandaki güçlü yönleri, zayıf yönleri, tehdit olabilecek unsurları ve fırsatları belirlenerek ortaya konulmuştur. SWOT analizi ile elde edilen sonuçlar tartışılarak kentin ekoturizm potansiyelinin değerlendirilebilmesi için öneriler sunulmuştur.

Çalışmada ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi için SWOT analizi yapılmıştır. Ancak ekoturizmin uygulanabilir olması için yöre halkının görüşü oldukça önemli bir veridir. Bu amaçla çeşitli eğitimler düzenlenerek halkın bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Eğitim sonrasında ise uygulanacak anketler ile halkın görüşü belirlenmelidir. Ancak tüm dünyada etkisini gösteren COVID-19 salgınından dolayı gerekli arazi çalışmaları yapılamamıştır.

4. Kavramsal Çerçeve

4.1. Ekoturizmin Konsepti

İnsanların, son yıllardaki tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişiklikler turizm sektörüne de yansımıştır. Doğa içinde kaliteli vakit geçirilen tatiller ilgi odağı olmuştur. Turist ve turizm alanındaki bu değişim alternatif turizm kavramını ön plana çıkarmıştır. Alternatif turizm, turizm kaynaklarının giderek azalması ve tüketicilerin kitle turizmine olan ilgisinin azalmasıyla gelişmiştir (Şengöz, 2018). Son yıllarda ekoturizm başta olmak üzere ön plana çıkan alternatif turizm çeşitleri Şekil 1’de gösterilmiştir (Dowling, 2007).

Şekil.1. Özel ilgi veya alternatif turizm çeşitleri (Dowling, 2007)

Ekoturizm, ekolojik turizmin kısaltmasıdır ve doğaya saygılı, yerel halkın refaha ulaşmasını sağlayan bir turizm çeşididir (Kaypak, 2012). Dünya turizm örgütüne göre (UNWTO) ekoturizm aşağıdaki özelliklere sahip olmalıdır (Web 2, 2020);

- Ekoturizm yapan turistler doğaya ve doğal kültür yapısına saygı duymalı ve korumalıdır.
- Ekoturizmin eğitimi özelliği vardır.
- Özellikle olmasa da genellikle küçük gruplar için uzman tur operatörlerince düzenlenir.
- Gidilen yerdeki hizmet sağlayıcılar lokal işletmelerdir.
- Doğal ve sosyo-kültürel çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirir.
- Ev sahibi kuruluş ve yetkililere ekonomik fayda sağlar.
- Yerel topluluk için alternatif bir istihdam kaynağıdır.
- Hem yerli halk hem de turist arasında doğal ve kültürel varlıkların korunması konusunda farkındalık artırır.

Uluslararası Ekoturizm Derneği (TIES), yukarıda sayılan özelliklerin ekoturizm faaliyetlerinde mutlaka olması gerektiğini belirtmiştir (Web 3, 2020). Belirtilen tüm özellikler incelendiğinde, ekoturizmin amacının çevrenin korunmasının yanı sıra, sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması olduğu gerçeği de ortaya çıkmaktadır. Ekoturizm Derneği'nden Dr. David Western, ekoturizmin tanımını kısaca “Çevrenin korunduğu ve yerel halkın refaha ulaşımının sağlandığı, doğal alanlara yapılan seyahatlerdir” şeklinde yapmıştır. Bu nedenle

ekoturizmin iki sorumluluğu vardır. Birincisi çevrenin korunması, ikincisi ise yerel halkın kültürel yaşamının sürdürülmesidir. Bu iki sorumluluk da turist ve ziyaret edilen bölgedeki yerel halk arasındaki etkileşimi vurgulamaktadır (Xiang, Wiao ve Yin, 2020).

Ekoturizm yapan ziyaretçiler ekoturist olarak adlandırılır. Ekoturistlerin ilgi alanları; fotoğrafçılık, kuş gözlemciliği, orman yürüyüşleri, doğa yürüyüşleri, ağaç ve bitkileri izlemek, vahşi doğa gözlemciliği, dağcılık, olta balıkçılığı ve benzer ilgileri olan insanlarla tanışmak... vb. şeklinde sıralanabilir. Buna ek olarak ekoturistlerin eğitim seviyeleri, gelir düzeyleri ve harcama seviyeleri yüksek, genellikle endüstrileşmiş ülkelerden gelen, kaliteli zaman geçirme arayışındaki kişiler olduğu bilinmektedir. Ekoturizm çeşitleri ise; yayla, tarım ve çiftçilik, bisiklet, botanik, kamp, karavan, yamaç paraşütü, akarsu, mağara ve macera turizmi olarak sıralanabilir (Türker, 2013).

Ekoturizmde işletmeler sertifika sistemleri ile sınıflandırılmaktadır. Günümüzde ulusal ve uluslararası alanda ekoturizm ve sürdürülebilir turizm kapsamında kullanılan çeşitli sertifika sistemleri bulunmaktadır. Kullanılan bu sertifikalar, işletmelerin sürdürülebilir turizme uygunluğunun en büyük göstergesidir. Bu sistemlerden en yaygın olarak kullanılanlarını Mavi Bayrak, Sakin Şehir, Yeşil Yıldız, Mavi Yıldız, Beyaz Yıldız, Yeşil Küre 21, Eko Sertifikasyon (Avustralya), Sürdürülebilir Turizm Sertifikası (Costa Rica), Koruma Alanları Ağı, Yeşillenen Oteller, Bio Oteller, Yeşil Anahtar, Ekoturizm Kalite Etiket (Estonya), Atık Yönetimi ve Kalite Sertifikasyon Programları olarak sıralanabilir. Türkiye'nin de birçoğuna dahil olduğu bu sertifika programları işletmelere, çevreye, tüketicilere ve yerel halka birçok fayda sağlamaktadır (Baykal ve Çimen 2015; Güzel ve Altıntaş 2015).

4.2. Ekoturizmin Gelişmesinin Önündeki Engeller

Bir bölgenin ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi için genellikle cazibe merkezlerinin, tesis faaliyetlerinin, doğal kaynak bütünlüğünün, toplulukların katılım oranlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak daha çok ziyaretçi alabilmesi için bölgenin sahip olduğu ilgi çekici alanlarının benzersiz olması gerekmektedir. Ayrıca yeterli altyapıya sahip olmayan bir bölge turizm açısından sorun anlamına gelmektedir (WC, su, atık yönetimi... vb). Altyapı sorunları olan bir cazibe merkezi, artan turizm faaliyetleri sonucunda insan ve çevre sağlığına daha çok zarar verir ve tüm doğal güzelliğini kaybeder.

Ekoturizmin gelişmesinde önemli adımlardan birisi bölgeye olan ulaşımın yetersiz ve zor olması ile bölge, turistlerin ilgisini kaybeder ve yaşanan olumsuzluklar bölgeye giden turist sayısını önemli ölçüde azaltır. Bu duruma ek olarak ekoturist yoğunluğunu arttırmak için doğal yaşamı düşünmeden yapılan, inşa edilen ulaşım kolaylıklarının ve ulaşım araçlarının doğal dengeyi bozması da ekoturizmin gelişmesine büyük bir engel olarak ortaya çıkmaktadır.

Ekoturizmin gelişmesinde olumsuz etki yaratan diğer bir parametre de küresel salgınlar ve sağlık sorunlarıdır. Yaşanan küresel salgınlar sadece ekoturizmi değil tüm turizm sektöründe olumsuz etkiler yaratmaktadır. Örneğin 2020 yılında ülkemize gelen ziyaretçilerin sayısı 2019 yılı ilk 8 ayına (Ocak-Ağustos) göre %74 azalma göstermiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı [KTB], 2020). Bunun en büyük sebebi ise 2019 yılında Çin'de başlayıp 2020 yılında ülkemizde ve tüm dünyada hızla yayılan ve binlerce kişinin ölümüne sebep olan Koronavirüs (Covid-19) salgını olduğu bilinmektedir. Dünya sağlık örgütü 11 Mart 2020 durum raporunda Covid-19'u bir salgın olarak ilan etmiştir (World Health Organization [WHO], 2020).

Ekoturizm, geri kazanılması mümkün olmayan kaynak kayıplarını en aza indirmeyi, doğal ve kültürel mirasın korunmasını hedeflemektedir (Turoğlu ve Özdemir, 2005). Doğal alanlarda konaklama tesislerinin azlığı da ekoturizmin gelişmesine engel olan etkenlerden birisidir. Doğada konaklamak isteyen ziyaretçilerin bu isteklerinin karşılanmaması bölgeye olan talebi azaltabilir veya konaklamasız yapılan günübirlik turizmden istenen verim alınmayabilir. Ayrıca plansız bir ekoturizm etkinliğinde doğal ortamların aşırı kullanımı, ekoturizmin faydasını uzun vadede azaltabilir (McNicol, 2018).

Ekoturizmin yapıldığı bölgede çoğu durumda alanın tüm özelliklerini bilen bir rehber ihtiyacı olmaktadır. Rehber eşliği olmadığında doğada tehlikeli olabilecek bazı turistik faaliyetler seçilmek istenmeyebilir. Rehberin yabancı dil bilmesi de yabancı turistler açısından önemli bir seçme kriteri olabilir (Türker, 2013). Bilgili ve deneyimli kılavuzların yeterli sayıda olmaması bölgenin ekoturizm açısından seçilme oranını da düşürmektedir.

Ekoturizmin diğer turizm sektörlerine göre daha pahalı olması da bu sektörün gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Ekoturizmin hitap ettiği kitle daha küçük ve gelir seviyesi daha yüksektir (Moons, De Pelsmacker ve Barbarossa, 2020). Buna ek olarak uluslararası turizmin kitle turizmine yoğun ilgi göstermesi ve turizmdeki maddi kaygılar da ekoturizm önündeki engellerden birisidir.

Yukarıda sayılanlara ek olarak bölgedeki bakımsız turizm olanakları, doğal güzelliklerin olmaması, turistlerin belirli ayları seçmesi ve kısa kalmaları, yöredeki işletmelerin yüksek fiyatlara sahip olması ve yerel halkın ekoturizmi desteklememesi gibi engeller de ekoturizmin gelişmesini olumsuz etkilemektedir.

4.3. Ekoturizmin Geliştirilmesi

Yapılan çalışmalar ve küresel seyahat pazarının verilerine göre ekoturizmin %5-10 arasında bir pazar gücüne sahip olduğu ve %5'lik büyüme oranı ile turizm sektöründe en hızlı büyüyen faaliyetlerden biri olduğunu ortaya koymuştur (Castellanos-Verdugo, Vega-Vazquez, Oviedo-Garcia ve Orgez-Agüera, 2016). Uluslararası düzeyde internet üzerinden otel rezervasyonları ve satışları yapan bir internet sitesinin 2019 yılı sürdürülebilir turizm hakkındaki raporuna göre dünya çapındaki gezginlerin yarısından fazlası (%55) sürdürülebilir seyahat seçimlerinde bir yıl öncekine göre daha kararlı olduklarını açıklamıştır. Ayrıca araştırma gezginlerin %72'si dünyanın sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere ulaşabilmesi için hemen harekete geçilmesi ve sürdürülebilir seyahatlerin gerekliliğine inandığını ortaya koymuştur (Web 4, 2020).

Ekoturizmin gelişmesi, doğal kaynakların korunması, aktivite çeşitliliği, yerel halkın katılım istekliliği, hazır girişimcilerin bulunma zorluğu gibi bazı zorlukları da beraberinde getirir. Bu nedenle önce bölgenin durum analizi yapılmalı ve ardından potansiyel geliştirme çalışmaları başlatılmalıdır (Tseng, C. Lin, C.W. Lin, Wu ve Sriphon, 2019). Potansiyel değerlendirmenin ardından yerel halkın desteği sağlanmalı, planlamalar ve bölgenin tanıtımları tamamlanmalıdır. Bir bölgenin ekoturizm potansiyelinin öğrenilmesi ve geliştirilmesi için Tablo 2'de bulunan soruların cevaplandırılması önemlidir. Tseng vd, (2019)'nin çalışmasından, DEMATEL Metodundan uyarlanmıştır;

Tablo 2. Ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi için cevaplanması gereken sorular

Bölge güzel ve eşsiz bir yapıya sahip mi?
Doğal kaynaklar bakımından zengin mi?
Ünlenmiş cazibe yerlerine sahip mi?
Turistler için yeterli konaklama tesisi ve restoran var mı?
Konaklama tesisleri ve restoranlar çevre dostu mu?
Altyapısı yeterli mi?
Turizm için güvenli bir bölge mi?
Doğa yürüyüşleri için uygun mu?
Ulaşımı kolay mı?
Ekoturizm bölgelerinde iletişim ağı mevcut mu?
Atık yönetimi uygulanıyor mu?
Turizm taşıma kapasitesi nedir?
Turist bilgilendirme ofisleri var mı?
Çevre bilinci oluşturmaya dayalı aktiviteler yapılabilir mi?
Planlanan aktivitelere ait rotalar oluşturuldu mu? Haritalandırma yapıldı mı?
Planlanan aktivitelerin fiziksel etkileri en aza indirilmiş mi?

Yerel halkın desteği var mı?
Turistler, yerel halkı olumsuz etkiler mi?

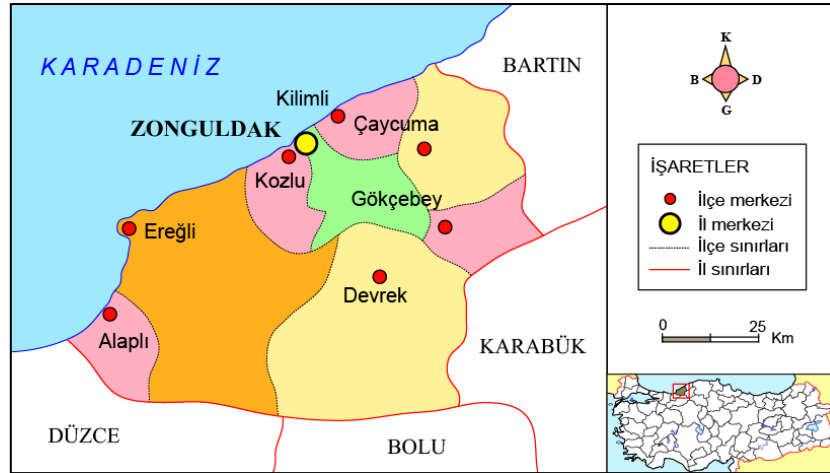
Ekoturizmin gelişmesi ve eksiksiz uygulanması için eğitim oldukça gerekli bir adımdır. Ekoturistlerin ve yerel halkın belirli bir bilinç düzeyinde olmaları ekoturizmin amacına ulaşmasını sağlayacaktır. Özellikle hizmeti sağlayacak olan yerel halkın eğitimi, ekoturistlerin de memnuniyetini sağlayacaktır (Şahin, 2011).

Ekoturizm uygulamalarında çevrenin korunması ve bu durumun sürdürülebilir olması bir bütün olarak düşünülmelidir. Örneğin kalınan tesislerdeki enerjinin veya suyun korunması, geri dönüşüme verilen önem, yerel üreticilerden kaynak temini (gıda, kumaş, mobilya...), karbon salınım oranları gibi bileşenler bilinçli ekoturistler tarafından birer seçim kriteridir (Falk ve Hagsten, 2019). Ayrıca şehirlerdeki yeşil alanlar da kente turist çeken diğer bir kaynaktır ve sürdürülebilir turizmi desteklemektedir. Her yıl sayısı milyonlara ulaşan turist çekme kapasitesine sahip bu yeşil alanlara dünya çapında örnek verecek olunursa; New York-Central Park, San Francisco- Golden Gate Park, Londra- Hyde Park en yüksek rakamlara sahip turistik yeşil alanlar olarak sıralanabilir. Kentlerdeki yeşil alanların sürdürülebilir turizmi geliştirme sebepleri ise; iklimsel konfor sağlamaları, yerel kimliğin oluşması, kültürel aktiviteleri arttırması, açık alanda eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi, güvenli turistik gezilerin sağlanması, çevresel altyapının sağlanmasıdır (Manavoğlu ve Yıldırım, 2020). Tüm bu gerekliliklere ek olarak ekoturizmin gelişmesi için devlet desteği şarttır ve çevrenin korunmasına ilişkin stratejiler belirlenmelidir. Devlet, kamu kurumları, üniversiteler, sanayi ve sivil toplum örgütleri ekoturizmi geliştirmek için işbirliği içinde olmalıdır.

5. Bulgular

5.1. Zonguldak ve Ekoturizm Varlıkları

Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Zonguldak ili, 3.310 km² yüzölçümüne sahiptir. Kuzeyinde Karadeniz, Kuzeydoğusunda Bartın, Doğuda Karabük, Güneyde Bolu, Batıda Düzce illeri ile çevrilmiştir (Şekil 2).

Şekil.2. Zonguldak ili haritası (Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası [ZTSO], 2016).

Zonguldak, önemli doğal yer altı kaynaklarına sahiptir ve en önemli ekonomik unsuru madenciliktir. Her mevsim yağışlı olan Zonguldak ili topraklarının %65'i ormanlarla kaplıdır. Zonguldak ilinde tespit edilen 17 endemik bitki türü vardır. Bölgenin faunasına bakıldığında ise 301 kuş türü, memeli hayvanlardan 7 tür böcekçil, 18 tür yaras, bir tavşan türü, 17 kemirgen türü, 3 tür balina ve yunus bulunmaktadır (Zonguldak Valiliği ve Zonguldak İl Özel İdaresi [ZV ve ZİÖİ], 2015).

Ağırlıklı ulaşım karayolu üzerinden yapılmaktadır. Ancak bunun yanı sıra demiryolu, denizyolu ve havayolu altyapısı da mevcuttur. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 verilerine göre Zonguldak ili konaklama tesis sayısı 44'tür. Ancak Kültür Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu çevreye duyarlı konaklama tesisleri listesinde sadece 1 adet konaklama tesisi yer almaktadır (KTB, 2020a). İlde yaklaşık 85 km sahil şeridi bulunmaktadır. Zonguldak, Ankara'ya 270 km ve İstanbul'a 360 km uzaklığındadır. 1997 yılında Bartın ve Karabük'ün il olarak

Zonguldak'tan ayrılması ile Zonguldak ilinin nüfusu düşmüş ve sonrasında da bu düşüş verilen göçlerle devam etmiştir. İlin sahip olduğu en önemli sanayi tesislerinin başında ise Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) gelmektedir. Mevcut sanayilerin işçi alımını minimumda tutması, yeni iş sahalarının açılmaması da bu durumu desteklemiş ve Zonguldak 2000'li yılların başından itibaren iç göç veren illerden biri durumuna gelmiştir (Taşkın, 2015).

Turizmin gelişmesinde yabancı dil bilen tur rehberlerinin de önemi büyüktür. 2015 verilerine göre ilimizde 9 adet Ankara Turist Rehberleri Odası'na bağlı ruhsatlı rehber bulunmaktadır (ZV ve ZİÖİ, 2015). Ayrıca turizm konusunda faaliyet gösteren Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'ne bağlı olan Turizm Meslek Yüksek Okulu bulunmaktadır. Doğal yapının bozulmadığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ili olma özelliğine sahip Zonguldak, ekoturizm açısından birçok varlığa sahiptir ve bu varlıklar sahip olduğu özellikleri ile birlikte Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Zonguldak ili ekoturizm varlıkları (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı [OSİB], 2012; ZV ve ZİÖİ, 2015)

Ekoturizm Özelliği	Bölgenin Adı	Ekoturizm Türü
Tabiat Parkı	-Gümel Porsuk Ağacı ve İncivez (Alaplı) -Milli Egemenlik ve Göladağı (Çaycuma) -Kent Orman (Merkez) -Bostandüzü Ormanı Dinlenme Alanı (Devrek) -Danaağzı (Ereğli)	Doğa Yürüyüşü, Fotoğrafçılık, Kaya tırmanışı, Bisiklet ve ATV gezisi, Botanik Gezileri, Kamp-Karavan Turizmi
Yaban Hayat	-Filyos Kuş Cenneti (Çaycuma) -Kızılcapınar Devlet Avlağı (Ereğli) -Yeşilöz Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Devrek Örnek Avlağı, Damlı Örnek Avlağı (Devrek)	Yaban Hayatı Gözlemciliği, Botanik Gezileri, Doğa Fotoğrafçılığı
Termal Kaynak	-Aşağıçayır (İlksu) Kaplıcası, Karaçayır Kaplıcaları (Kozlu) -Kokaksu Kaplıcaları (Merkez)	Termal Turizm
Yayla	-Bölüklü ve Bacaklı (Alaplı) -Kızılcaören, Gölçük, Kumtarla (Merkez) -Manzut, Aksu, Kızılkulak ve Karatepe (Devrek)	Yayla Turizmi, Kelebek ve kuş gözlemciliği, Yürüyüş Parkuru, Botanik Gezileri, Doğa Turizmi, Doğa Fotoğrafçılığı
Mağara	-İncivezaltı (Alaplı) -Gököl, Cumayanı, Sofular, İnağzı, Çayırköy, Erçek, Kızılelma, Kokaksu, İlksu, Kapuz, İhsaniye, İncivezaltı, Çingilli Kuyu, Ayıburnu (Merkez) -Cehennemagzı Mağarası (Kilise, Kocayusuf, Ayazma (Ereğli)	Mağara Turizmi, Doğa ve İnanç Turizmi
Vadi	-Filyos (Çaycuma) -Gülüş (Ereğli) -Alaplı (Alaplı)	Doğa Fotoğrafçılığı
Kale	-Filyos (Çaycuma)	Yürüyüş Parkuru, Kültür Turizmi
Şelale	-Harmankaya, Değirmenağzı (Merkez) -Madencioğlu (Devrek) -Hacı Musa (Gökçebey) -Güneşli, Kayalıdere (Ereğli)	Yürüyüş Parkuru, Doğa Fotoğrafçılığı
Dere / Çay	-İhsaniye, Değirmenağzı, İlksu, Dereköy (Merkez) -Aydınlr Çayı, Uğurlar, Abacıoğlu, Kurtsuyu, Akyazı (Ereğli) -Alaplı Çayı, Kavukkavla ve Kocaman (Alaplı) -Devrek ve Buldan, Dirgine (Devrek) -Filyos Çayı, Beycuma (Çaycuma) -Yenice Çayı, Agosto Deresi (Gökçebey)	Su Sporları, Fotoğrafçılık, Olta Balıkçılığı, Rafting
Plaj	-Ereğli Belediye, Çavuşağzı, Köseağzı, Kemerarkası, Danaağzı, Erdemir, Mevreke, Armutçuk, Kireçlik (Ereğli) -İlksu, Değirmenağzı (Kozlu)	Deniz Turizmi, Kamp-Karavan Turizmi

	-Sazköy, Filyos, Türkali, Göbü (Çaycuma) -İnağzı, Uzunkum, Kapuz, Karakum, Hisararkası (Merkez) -Alaplı, Kocaman (Alaplı)	
Festival	-Osmanlı Çileği, Hamsi (Ereğli) -Kültür ve Yoğurt (Çaycuma) -Baston ve Kültür (Devrek) -Fındık Kültür Turizm ve Spor Festivali, Bölüklü Yayla Şenliği (Alaplı)	Kültür Turizmi
Sit Alanı	-Asartepe Antik Yerleşimi, Hisartepe, Mezar ve kemerli yapı, Kaya Mezarı, Fener Mahallesi (Merkez) -Bizans Dönemi'ne ait buluntular, Tümülüs ve etrafındaki mezarlık, Mezar Odası ve yakın çevresi, Su Sarnıcı ve Kalıntıları, Beylik kalesi, Mezar Baş Taşı, Ayakucu, Sandık tipi Mezar (Devrek) -Pazarlıoğlu Köyü Obruk Mevkii, Kadioğlu Nekropolü, Tümülüs, Filyos Nehri, Uçburgu Mevkii (Gökçebey)	Kültür Turizmi, İnanç Turizmi
Taşınmaz Kültür Varlığı	-Yeni Cami, Kozlu Kilisesi, Bülent Ecevit Üniversitesi Tahir Karauğuz Müzesi, Bülent Ecevit Üniversitesi Maden Haritacılığı Müzesi, Bülent Ecevit Üniversitesi Biyoloji Müzesi, Bülent Ecevit Üniversitesi Denizcilik Müzesi, Maden Müzesi (Merkez) -Karadeniz Ereğli Müzesi (Halil Paşa Konağı), Belediyesi Kent Müzesi, Gazi Alemdar Gemisi Müzesi, Çeştepe Fener Kulesi, Herakles Sarayı, Orhan Gazi Cami, Rum Kilisesi, Uzun Mehmed Anıtı, Fetih Çınarları (Ereğli) -Tios Antik Kenti, Kadioğlu Köyü Mozaik Kalıntıları, Akçahatipler Köyü Merkez Camii (Çaycuma) -Beykoz Asarı (Kalesi), Karakoçulu Beylik Mezarı, Kral Mezarlığı, Bastoncular Çarşısı (Devrek) -Çanakçılar Arkeoloji ve Etnografya Özel Müzesi, Veyisoğlu Köyü Anıt Ağaç (Gökçebey)	Kültür Turizmi, İnanç Turizmi

Tablo 3'ten de görüldüğü üzere Zonguldak ili turizm açısından pek çok doğal ve kültürel kaynağa sahiptir. Zonguldak ilinin doğal yapısının büyük ölçüde korunmuş olması, ekoturizmin gelişmesi için oldukça önemlidir. Ayrıca bölgede, ekoturizmin gelişmesinde halkın desteği de gereklidir. 2019 yılında Zonguldak'ın ilçesi olan Ereğli'de halkın turizme bakış açısı çeşitli anketlerle analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, halkın tutumunun sosyo-demografik özelliklere göre değiştiği tespit edilse de, genel olarak olumlu bir tutum olduğu belirlenmiştir (Ercan, 2019). Halkın ekoturizme desteğinin öğrenileceği anket çalışmalarının diğer ilçelerde de yapılması büyük bir fayda sağlayacaktır.

Zonguldak, 2023 yılı turizm hedeflerinde doğa ve kültür turizmine oldukça fazla önem verilmekte ve yerel yönetimler tarafından doğal güzelliklerin her birinin ekoturizmde kullanılabilmesine yönelik çeşitli projeler hazırlanmaktadır. 2021 yılında devam eden bu projeleri ve özelliklerini Tablo 4'te sıralanmıştır;

Tablo 4. Zonguldak'ta doğa ve kültür turizmi projeleri (ZV ve ZİÖİ, 2018)

Proje Adı	Özelliği
Zonguldak Limanı Rekreasyon Projesi	Yürüyüş, Manzara İzlem Noktası
Üzülmez Kültür Merkezi	Sergi Alanı, Kent Müzesi, Kültürel Aktiviteler
Rombaki Bilim Evi	Enerji Konulu Bilim Evi
Kadioğlu Mozaikleri Koruma Çatısı	Müze
Madencioğlu Şelalesi ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi	Yürüyüş, Manzara İzlem Noktası
Çayırköy Mağarası, Değirmen ve Çevresi	Mağara, Seyir Terası, Yürüyüş

A Tipi Misafirhane	Konukevi, Eğitim Alanı
Kandilli Köy Pazarı ve Ziyaretçi Merkezi	Satış Birimi, Müze
Harmankaya Kanyonu	Alternatif Turizm Odağı, Gözlem Kulesi
Bölüklü Yaylası Konaklama	Konaklama Birimi, Farkındalık Merkezi, At Barınağı, Restoranlar
Filyos Çayı ve Çevresi	Ekolojik Yapı, Tarımsal Potansiyel, Su Sporları, Yeşil Alan
Çaycuma Fuar Kompleksi	Sergi Yapısı, Toplantı Salonları
Süzek Kanyonu	Macera Parkuru, Yürüyüş Rotaları
Göbü, Türkali, Orta Kapuz ve Tersane Plajı	Plaj yenileme, Tesisler, Konaklama
Millet Bahçesi	Kent Parkı

5.2. Zonguldak İlinin Ekoturizm Potansiyelinin Belirlenmesinde SWOT Analizi

SWOT, İngilizce Strengths (Üstünlükler), Weaknesses (Zayıflıklar), Opportunities (Fırsatlar), Threats (Tehditler) kelimelerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır. Bu yöntem ile bir firma, yatırım, ülke veya bölgenin özelliklerinden yararlanılır ve geleceğe yönelik durumu belirlenir. Böylece mevcut durum tespit edilir ve gelecekteki durumlar için tedbir alınır (Ray ve Demirtaş, 2020). Yapılan çalışmanın bu bölümünde Zonguldak ilinin ekoturizm açısından değerlendirilmesinde SWOT analizi kullanılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Zonguldak ili ekoturizm potansiyelinin belirlenmesinde SWOT matrisi

Güçlü Yönler (Strengths)	Zayıf Yönler (Weaknesses)
<p>Flora ve faunası ile ekoturizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir.</p> <p>Uzun bir sahil şeridine sahiptir ve plajların ulaşımı kolaydır.</p> <p>Karadeniz'deki biyolojik çeşitlilik geniş bir ürün yelpazesine sahiptir.</p> <p>Önemli kuş göçü yolları üzerindedir.</p> <p>Eski bir liman şehridir ve bu nedenle tescilli sit alanı ve taşınmaz kültür varlığı sayısı fazladır.</p> <p>Doğal mağara sayısı oldukça fazladır.</p> <p>Sahip olduğu yeryüzü şekilleri ekoturizm açısından ilgi çekicidir ve bozulmamış bir doğal yapıya sahiptir.</p> <p>Halk sıcakkanlı ve misafirperverdir.</p> <p>Havaalanı bulunmaktadır.</p> <p>İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlere yakın mesafededir.</p> <p>Ekoturizm alanında çalışacak personelin bilinçlendirilmesi ve ruhsatlandırılması için şehirde üniversite ve turizm meslek yüksekokulu bulunmaktadır.</p> <p>Ereğli ilçesinde Dünyaca ünlü Osmanlı Çileği yetiştirilmektedir ve festivaller yapılmaktadır.</p> <p>Maden Müzesinin aktif olarak hizmet vermektedir.</p>	<p>Konaklama tesisleri yetersiz ve ekoturizme uygun sertifikasyonları eksiktir.</p> <p>Kurumlar arasında koordinasyon eksikliği vardır.</p> <p>Zonguldak ili ve doğal güzelliklerinin yeterli tanıtımı yapılmamaktadır.</p> <p>Halkın ekoturizme desteğinin belirlenmesi için gerekli çalışmalar tamamlanmamıştır.</p> <p>Bazı doğal (mağara, yayla, orman, dere...) varlıklara ulaşım zorluğu vardır.</p> <p>Bazı doğal ve tarihi mekanların bakım ve onarım ihtiyacı bulunmaktadır.</p>

<p>Çok sayıda turizm niteliğine sahip yayla bulunmaktadır.</p> <p>Trüf mantarı bakımından büyük bir zenginliğe sahiptir</p> <p>Yerel yönetim çevresel sürdürülebilirliği desteklemektedir.</p> <p>Zonguldak iline ait 2012 yılında doğa turizmi master planı hazırlanmıştır.</p>	
<p>Fırsatlar (Opportunities)</p>	<p>Tehditler (Threats)</p>
<p>Karadeniz Bölgesi'ndeki bozulmamış tek antik kent olan Tios Antik Kenti'ne sahiptir.</p> <p>Çaycuma ilçesi Kadioğlu köyünde ve Filyos ilçesinde bulunan mozaiklerin müzeleştirilebilir.</p> <p>Filyos ilçesinde yer alan Zonguldak Ateş Tuğla Fabrikası'nın restore edilerek müzeleştirilebilir.</p> <p>Faaliyeti durdurulan kömür madenleri koruma altına alınarak ve gerekli güvenlik önlemleri tamamlanarak ziyarete açılabilir.</p> <p>Ekoturizm etkinliklerinin çeşitlendirilebileceği bir doğal yapıya (yayla, orman, mağara) sahiptir.</p> <p>Zonguldak ili dağlık bir bölgeden oluşmaktadır. Bu nedenle seyir tepeleri ve terasları ile yürüyüş parkurlarının sayıları artırılabilir.</p> <p>Zonguldak yurt dışına çok fazla göç vermiştir. Gurbetçilerin çoğu yaz aylarında ili ziyaret etmektedir. Bu durum ilin yurt dışı tanıtımları ve gelişimi açısından faydalı bir destek olabilir.</p> <p>Turizm açısından tek başına ziyaretçi için değerli görülmeyen mağaralar yakın civarındaki bölgelerdeki parkurla birleştirilip, doğa turizmi rotaları oluşturulabilir.</p> <p>Zonguldak madencilik sektörü ile tanınmaktadır. Bu nedenle maden müzelerinin sayısının artırılması ve geliştirilme imkanı bulunmaktadır.</p> <p>Ekoturizm faaliyetlerinin gelişmesi şehirde alternatif istihdam kaynağı olacaktır.</p> <p>Ekoturizm faaliyetleri ile gelen turistler şehrin sosyal yaşamını geliştirecektir.</p> <p>Çevre bilinci artacaktır.</p>	<p>Tarihi yapıların restore edilmemiş olması.</p> <p>Havalanından yeterli uçuş olmaması.</p> <p>Şehirden göçün çok fazla olması ve ekoturizm için gerekli personelin yetersiz olması.</p> <p>İlimizde bulunan bazı endüstriyel faaliyetlerin (termik santral, madencilik, demir çelik endüstrisi) ekoturizmi olumsuz etkileyebilecek olması.</p> <p>Madencilik sektörünün şehirde öne çıkması ve kömürün yaygın kullanımından kaynaklanan hava kirliliği.</p> <p>Geçmişte yapılan yanlış katı atık depolama alanlarının rekreasyon ihtiyacının olması.</p> <p>Ekoturizm açısından değerli olan bazı varlıklarda (orman, yayla, tabiat parkı, vb...) alt yapı eksiklikleri bulunmaktadır.</p> <p>Şehir yıllardır madencilik sektörü ile birlikte gelişmiştir. Bu nedenle ilde yaşayan büyük bir çoğunluk astım, solunum yetersizliği gibi hastalıklarla mücadele etmektedir. 2020 yılı küresel salgını olan Koronavirüs (COVID-19) Zonguldak Halkı için kalabalık olmayan illere göre büyük bir risk taşımaktadır. Bu nedenle Zonguldak halkı dışarıdan gelebilecek tehlikeleri önlemek amaçlı ekoturizme ve turistlerin yoğun olarak gelmesine sıcak bakmayabilir.</p> <p>Doğal alanlar bilinçsiz kullanım sonucunda tahribata uğrayabilir.</p>

Yukarıdaki SWOT analizi incelendiğinde, şehrin ekoturizm açısından güçlü yönlerinin zayıf yönlerine göre daha fazla olduğu ancak planlı bir ilerleme olmadığı takdirde bu gelişmenin tehdit altında olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla ilin ekoturizm açısından zayıf yönleri üzerindeki eksikliklerin giderilmesi ve böylece ilin güçlü yönlerinin artırılması gerekmektedir. Örneğin var olan ve kullanılmayan bir maden ocağının tüm güvenlikler alınarak ziyaretçilere açılacak duruma getirilmesi il için önemli bir müze kazancı olacaktır.

Yapılan SWOT analizi sonucuna göre ilin sahip olduğu fırsatlar, tehditlere göre fazladır. Nüfus yoğunluğu düşük ve iş alanının fazla olmadığı Zonguldak ilinde ekoturizmin gelişmesi, yöre halkı için önemli bir fırsattır. Ayrıca şehirde gurbetçi sayısı oldukça yüksektir ve bu durum yurt dışı tanıtımlar için olumlu bir etki yaratacaktır. Eşsiz doğal güzelliklere sahip olan Zonguldak ili, yurt içi ve yurt dışı ekoturistler tarafından keşfedilmeyi beklemektedir. Yapılan SWOT analizi ile şehrin mevcut durumu açıkça ortaya konulduğundan gerekli tedbirlerin alınarak tehditlerin giderilebileceği düşünülmektedir.

6. Sonuç ve Tartışma

Ekoturizm, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla hizmet eder ve merkezinde çevrenin korunması vardır. Kitle turizminin çevreye verdiği zararın geç farkına varılması, insanların çevre konusunda bilinçlenmesinin zaman alması ve ekoturizm aktivitelerinin yüksek maliyetli olması gibi nedenler, ekoturizmin ülkemizde yavaş gelişmesine sebep olmuştur. Ayrıca ekoturizm potansiyeline sahip birçok ilimizde, ekoturizm ile ilgili gerekli çalışmalar tamamlanmamış ve halk ekoturizm ile ilgili bilgilendirilmemiştir. Diğer yandan ekoturizmin gelişmesi durumunda hem yöre halkı, hem de yaşanan bölgenin fayda sağlayacağı bilinmelidir. Ekoturizm yoluyla ziyaretçiler doğa ile uzun ve kaliteli zaman geçirme lüksüne sahip olurken, yerel halk da

kazanç sağlar ve her iki tarafın da yaşam kalitesi artar. Ekoturizmde yapılan kontrollü ve bilinçli turlar ile doğal çevreye olan baskı azalır ve çevre tahribatı önlenir.

Yapılan SWOT analizinde Zonguldak ilinin ekoturizm açısından önemli doğal ve tarihi kaynaklara sahip olduğu ancak planlı bir şekilde bu potansiyelin kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Zonguldak ilindeki yetersiz konaklama tesisi, sahip olunan doğal güzelliklerinin yeterli tanıtımının yapılmaması ve bazı tarihi alanlardaki bakımsızlıklar ilin ekoturizm bakımından başlıca zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Ancak 2019 yılında başlayan ve 2021 yılında hala tüm dünyada devam eden COVID-19 salgını sonrasında doğa ile iç içe olan tatiller yoğun ilgi görmektedir. Bu kapsamda iyi bir tanıtım yapılması ile bölgedeki bu zayıf yönlerin de giderilebileceği düşünülmektedir. Zonguldak ilinin uzun bir sahil şeridinde ve ekoturizme uygun bozulmamış doğal güzelliklere sahip olması, İstanbul ve Ankara gibi kalabalık ve büyük şehirlere yakın olması, turizme katkıda bulunabilecek yaylaların olması, köklü bir üniversitenin bulunması ve halkın misafirperverliği gibi özellikler ise ilin ekoturizm açısından güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Zonguldak ilinin hava, deniz ve kara ulaşım olanaklarına sahip olması, ilin keşfedilmeyi bekleyen doğası, yönetimin çevresel sürdürülebilirliği desteklemesi ve yapılacak güçlü bir tanıtım sayesinde ilin tüm zayıf yönlerini aşabileceği potansiyeli, şehirde ekoturizmin gelişmesine yardımcı olacaktır.

7. Öneriler

Halkın desteği olmadan şehirde ekoturizmin geliştirilmesi beklenmemelidir. Bu aşamada eğitim faktörü yerinde ve doğru bir şekilde kullanılmalıdır. Tarıma uygun arazilerde organik tarım desteklenmeli ve halk bu konuda da eğitilmelidir. Hasat dönemlerinde bölgeye gelen ekoturistler yöre halkına yardım ederek, kendileri de özlem içinde oldukları köy hayatının tadını çıkartabileceklerdir. Ayrıca organik ürünlerin satışından da yöre halkı ekonomik fayda sağlayacaktır. Ekonomik fayda gören yöre halkının desteğiyle bölgenin yapısına uygun köy evleri ve yerel konaklama tesisleri yapılarak yörede ekoturizmin sürekliliği sağlanmalıdır. Tüm bunlara ek olarak kırsal alanlara ulaşımı sağlayan yolların yenilenmesi ve peyzaj çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir.

Kamp, çadır ve karavan alanları ile eğlenceli festivallerin sayısı artırılarak bölgeye genç ekoturistlerin de gelmesi sağlanmalıdır. Şehirde bulunan üniversitenin de bu duruma katkısının oldukça fazla olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte bilgili ve yetenekli personel yetiştirilmesi ve halkın bilinçlendirilmesinde de, şehirdeki üniversitenin varlığı önemli bir fırsattır. Üniversite, kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin de desteği ile il için ekoturizm planları yapılmalı, sürdürülebilirliği için stratejiler geliştirilmelidir. Uygun bölgelerde pilot ekoturizm çalışmaları yapılmalıdır. Plansız gelişen kitle turizminin çevreye verdiği hasarlar göz önünde bulundurulmalıdır. Asıl amacı çevreye saygı olan ekoturizm sektörünün gelişmesinde planlı bir yol izlenmeli ve gerekli farkındalık yaratılmalıdır.

2023 doğa turizmi projelerinin oluşturulması ve geline aşamalar, Zonguldak il yönetiminin ekoturizme verdiği önemin bir göstergesidir. Tüm bu projelere ek olarak halk üzerinde de doğal kaynakların önemi, yenilenebilir kaynakların kullanımı, çevre bilinci, atık yönetimi ve sürdürülebilirlik konularında farkındalık yaratılması gerekmektedir. Belirlenen eksikliklerin giderilmesi ve olumlu yöndeki gelişmeler ile şehrin ekoturizm gücü artacak, şehrin ekoturizm açısından zayıf yönleri ve olası tehditler ortadan kalkacaktır. Ekoturizmin gelişmesi ile Zonguldak İli bir cazibe merkezi haline gelerek, yöre halkı da alternatif bir gelir kaynağı elde edecektir.

KAYNAKÇA

- Baykal, D. ve Çimen, H. (2015). *Sürdürülebilir turizm ve ekoturizm sertifikaları*. Gümüşhane Üniversitesi Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Castellanos, V. M., Vega, V. M., Oviedo, G. M. A. ve Orgez, A. F. (2016). The relevance of psychological factors in the ecotourist experience satisfaction through ecotourist site perceived value. *Journal of Cleaner Production*, 124, 226-235.
- Ercan, F. (2019). Karadeniz Ereğli İlçesinde yerel halkın turizmin gelişimine yönelik tutum ve algılarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(2), 612-628.
- Falk, M. ve Hagsten, E. (2019). Ways of the green tourist in Europe. *Journal of Cleaner Production*, 225, 1033-1043.

- Güzel, Ö. ve Altıntaş, V. (2015). *Sürdürülebilirlik kapsamında seyahat işletmelerine yönelik sertifika programlarının uygulanması "Travelife" örneği*. Gümüşhane Üniversitesi Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 11-29.
- Manavoğlu, E. ve Yıldırım, E. (2020). Sürdürülebilir turizm alan planlamasında ve politikalarında açık ve yeşil alanların rolü. *Peşaj araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi*, 2(1), 19-32.
- Moons, I., DePelsmacker, P. ve Barbarossa, C. (2020). Do personality and self-congruity matter for the willingness to pay more for ecotourism? An empirical study in Flanders, Belgium. *Journal of Cleaner Production*, 272, 122866.
- Ray U.C. ve Demirtaş N. (2020) Hatay/Samandağ ilçesinin swot analizi ve turizm faaliyetlerine yönelik öneriler. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2020(2), 99-115.
- Şahin, İ.F. (2011). Erzincan ilinin turizm potansiyeli ve ildeki ekoturizm uygulamaları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 69-88.
- Şengöz, Ş. (2018). *Sürdürülebilir turizm kapsamında Dikili'nin ekoturizm potansiyelinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Taşkın, D. (2015). Zonguldak İlinde Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 299-320.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (2020). *Sınır bülteni gelen toplam ziyaretçiler-Ağustos*. Ankara: Araştırma ve Değerlendirme Daire Başkanlığı.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (2020a). *Turizm İstatistikleri, Ocak-Mart*. Ankara: Araştırma ve Değerlendirme Daire Başkanlığı.
- T.C. Zonguldak Valiliği ve Zonguldak İl Özel İdaresi. (2015). *Zonguldak Turizm Master Planı*, Ankara: Akdan.
- T.C. Zonguldak Valiliği ve Zonguldak İl Özel İdaresi. (2018). *Zonguldak Turizm Kalkınma Projesi, 2023 Turizm Hedeflerine Doğru Zonguldak'ta Doğa ve Kültür Turizmi*, Zonguldak: Zonguldak Valiliği.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı. (2012). *Zonguldak Doğa Turizmi Master Planı 2013-2023*. Sinop: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- Tseng, M.L., Lin, C., Lin, C. W. R., Wu, K. J. ve Sriphon, T. (2019). Ecotourism development in Thailand: Community participation leads to the value of attractions using linguistic preferences. *Journal of Cleaner Production*, 23, 1319-1329.
- Turoğlu, H. ve Özdemir, H. (2005). Bartın ilinin ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(13), 97-116.
- Türker, N. (2013). Batı Karadeniz bölümü ekoturizm kaynaklarının değerlendirilmesi ve bir ekoturizm rotası önerisi. *The journal of Academic Social Science Studies*, 6(4), 1093-1128.
- World Health Organization. (2020).
- Xiang, C., Wiao, Q. J. ve Yin, L. (2020), Study on the rural ecotourism resource evaluation system. *Environmental Technology & Innovation*, 20, 101131.
- Web 1. <http://www.ekoturizmderneği.org>. Son erişim tarihi: 18.11.2020.
- Web 2. <https://www.unwto.org/sustainable-development/ecotourism-and-protected-areas>. Son erişim tarihi: 23.11.2020.
- Web 3. <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/>. Son erişim tarihi: 23.11.2020
- Web 4. <https://globalnews.booking.com/bookingcom-reveals-key-findings-from-its-2019-sustainable-travel-report>. Son erişim tarihi: 24.11.2020
- Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, (2016). 2016-2019 Stratejik Plan.

Atıf/Citation

Öztürk, S., Işınkaralar, Ö., Yılmaz, D., (2021), Restorasyon çalışmaları sonrası yerel halkın algı ve tutumları (Kayseri kalesi örneği). Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 183-194

RESTORASYON ÇALIŞMALARINI SONRASI YEREL HALKIN ALGI VE TUTUMLARI (KAYSERİ KALESİ ÖRNEĞİ)

Perception and Attitude of Local People After Restoration (Example of Kayseri)

Doç. Dr. Sevgi ÖZTÜRK*

Arş.Gör. Öznur İŞINKARALAR**

Dilara YILMAZ***

Öz

Tarihi çevreler, buldukları kentlerin geçmiş dönemlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerini, yaşam tarzlarını yansıtan kültürel miras alanlarıdır. Kültürel miraslar kültür turizmi için önemli bir kaynak değeridir. Bir turizm kaynağının planlı ve sürdürülebilir gelişimi için yapılan koruma süreçlerinden yerel halkın bu sürece yönelik tutumunun belirlenmesi son derece önemlidir. Çalışma, Türkiye'nin tarihi açıdan önemli olan Kayseri ilinde yürütülmüş Olup tarihi ve kültürel çevrenin korunmasında sivil toplumun rolü ve memnuniyet durumları araştırılmıştır. Araştırma kapsamında Kayseri Kalesi'ne yapılan restorasyon uygulamaları ele alınmış, anket tekniği kullanılarak uygulama hakkındaki genel yerel halkın görüşleri tespit edilerek, restorasyon çalışmasından memnuniyet durumları değerlendirilmiştir. Yerel halkın demografik özellikleri ve memnuniyet düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Genel olarak yerel halkın koruma sürecinden ve restorasyon çalışmalarından memnuniyet seviyesinin düşük olması ulaşılan önemli bir sonuç olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarihi ve kültürel çevre, koruma süreci, yerel halkın memnuniyeti, restorasyon çalışmaları.

Abstract

Historical environments are cultural heritage areas that reflect the economic, social, and cultural characteristics and lifestyles of the past periods of the cities in which they are located. Cultural heritage is an important resource value for cultural tourism. It is extremely important to determine the attitude of the local people towards this process, which is one of the conservation processes for the planned and sustainable development of a tourism resource. The study was carried out in the historically important city of Kayseri, Turkey, and the role of civil society in the protection of the historical and

* Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, sozturk@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3383-7822

** Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, obulan@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9774-5137

*** Sorumlu yazar, Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, dilara.yilmaz94@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9151-0529

cultural environment and their satisfaction were investigated. Within the scope of the research, the restoration applications made to Kayseri Castle were discussed, the opinions of the general local people about the application were determined using the survey technique, and their satisfaction with the restoration work was evaluated. A Chi-square independence test was conducted to determine the relationship between demographic characteristics and satisfaction levels of local people. In general, the low level of satisfaction of the local people with the conservation process and restoration work has been an important result.

Keywords: *Historical and cultural environment, conservation process, a satisfaction of local people, restoration works.*

1. Giriş

Yaşayan önemli bir varlık olarak değerlendirilen kentler, sürekli yenilenme ve değişim süreci içerisinde. Toplumlar meydana gelen ekonomik ve sosyal değişimlere bağlı olarak kentlerde yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçlar ise kentlere yeni işlevler yüklenmesini ve bu duruma bağlı olarak eski tarihi yapıların yeniden kullanılmalarının veya yeni yapıların inşa edilmesini gerekli kılmaktadır. Yapılan yanlış uygulamaların sonuçları, kentlerin mimarisinde ve özellikle kentlerin tarihi dokusunda geri dönüşü olmayan bozulmalara neden olmaktadır (Arabacı ve Aydemir, 2007; Önaç vd., 2018; Öztürk vd., 2018).

Fiziki bir mekân kurgusu ile kendilerine özgü değerleri yansıtan tarihi ve kültürel çevreler, tarihte yaşamış olan çeşitli uygarlıkların yaşam birikimleri ile oluşmuştur. Bu yüzden tarihi kent mekânları, doğal yaşam koşullarının ve geleneklerin hızla değiştiği dünyada geçmiş dönemlerde yaşanan çevreyi gösteren açık hava müzeleri olarak görülmektedir (Ahunbay, 2004; Nijkamp ve Riganti, 2009; Perucca, 2018). Kentlerin bu önemli alanlarının günümüz yaşam koşulları ile bütünleştirilerek yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması kent kimliğinin devamlılığını sağlamak adına oldukça önemlidir (Tırnakçı ve Aklıbaşı, 2018; Öztürk vd., 2021).

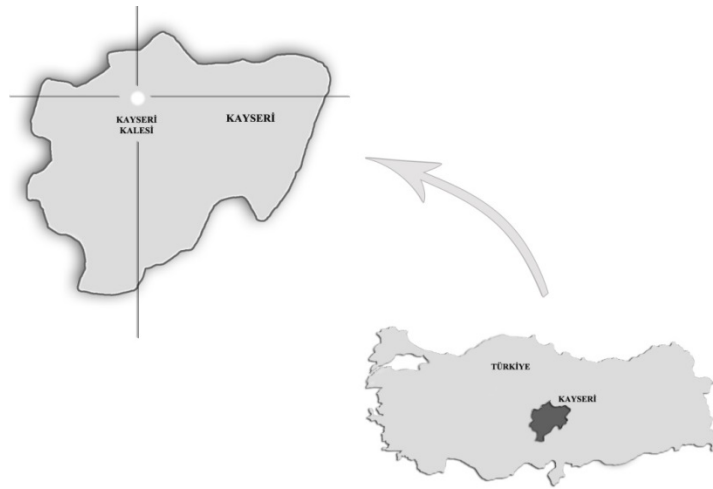
Tarihi ve kültürel çevreler, geleneksel kent dokuları, geçmişte yaşanmış birçok olayın kanıtları olarak mekânsal ve kültürel anlamda önemli farklılıklara sahiptir. Tarihi çevrelerin yaşatılması amacı ile ortaya çıkan koruma kavramı, ilk zamanlarda sadece önemli yapıları korumak anlamında kullanılmıştır. Günümüzde ise değişimin ortaya konması, yaşatılması, tarihi geçmişe dayalı olarak kimliğin devam ettirilmesi ve en önemlisi yapıların kent ve doğal çevre ile birlikte yaşatılması kapsamında kullanılmaktadır (Dönmez ve Türkmen, 2015).

Geçmişte korunan alanlarda, insana karşı bir planlama anlayışı benimsenmiştir. Fakat bu anlayışla yapılan uygulamalar sonucunda yerel toplumun benimsemediği bir koruma modelinin başarısız olduğu görülmüştür. Son yıllarda ise benimsenen yeni anlayışta yerel halkın da dâhil edildiği koruma modelleri esas alınmaktadır (Phillips, 2002; Aslan ve Uzun, 2020). Koruma çalışmalarında yapılan yanlış uygulamalar sonucunda tarihi alanların zarar görmesi önemli alan sorunlarından birisidir. Bu sorunlardan en çok etkilenen kesim ise o bölgede yaşayan insanlardır. Bu açıdan yerel halkın koruma çalışmalarına bakış açısı önemlidir (Avcıkurt, 2003; Mansuroğlu, 2006; Çam ve Çılgınoğlu, 2020).

Araştırma kapsamında Kayseri'nin tarihi geçmişini yansıtan Kayseri Kalesi'ne yapılan restorasyon çalışması ele alınmıştır. Çalışmada, Kalenin bulunduğu çevrede alan araştırması yapılarak kentsel ve tarihi bir çevrede yaşayanların koruma sürecinden memnuniyeti sorgulanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırma materyalini oluşturan Kayseri, İç Anadolu Bölgesi'nde bulunmakta olup Orta Kızılırmak Bölümü'nde Erciyes Dağı'nın eteklerinde kurulmuş bir ildir. Kuzeyde Yozgat, güneyde Adana, doğuda Kahramanmaraş ve batıda Nevşehir illeriyle komşudur (Şubaşı,1998) (Şekil 1). 16.969 km² yüz ölçümüne sahip olan ilde km²'ye 84 kişi düşmektedir. İlin merkez ilçeleri 582.055 nüfus ile Melikgazi ve 400.726 nüfus ile Kocasinan'dır (TUIK, 2020).

Şekil 1. Çalışma alanının konum haritası

Dünyanın en eski şehirlerinden birisi olan Kayseri klasik çağlarda güzel atlar ülkesi anlamına gelen “Kapadokya” adı verilen bölgedir. Kızılırmak’ın güneyinde bulunan bu alan, Tuz Gölü’nden Fırat nehrine kadar uzanmaktadır. Tarihte İpek Yolu üzerinden geçen bu bölge pek çok medeniyete de ev sahipliği yapmıştır. Kent, tarihi ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı Selçuklular döneminde ticari ve kültürel merkez durumuna gelmiştir. Çalışmaya da konu olan Kayseri Kalesi’nin surları bu dönemde onarılmıştır. Kaleiçi’nde devlet daireleri, camiler, saraylar yapılırken; kale dışına ise Pazar yerleri, hanlar inşa edilmiştir. Tarihin her döneminde önemini korumuş olan Kayseri’nin en önemli tarihi miras alanlarından birisi olan Kayseri Kalesi, şehir içerisinde geniş bir alana sahiptir (Çayırdağ, 2001).

Kayseri Kalesi Restorasyon uygulamaları hakkında yerel halkın koruma sürecinden memnuniyetinin araştırıldığı çalışmada anket tekniği kullanılarak birincil kaynaklardan veriler toplanmıştır. Kayseri Kalesi hakkında genel değerlendirmelerin ve restorasyon uygulamaları hakkında memnuniyetin sorgulandığı anket 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, tarihi ve kültürel çevrede yaşayanlar ile ilgili demografik bilgilerden oluşmaktadır. İkinci bölümde katılımcılardan Kayseri Kalesi hakkında genel görüşlerini belirlemek amacıyla 6 adet soru yöneltilmiş ve cevaplamaları istenmiştir. Üçüncü bölümde ise tarihi çevrede yaşayan katılımcıların Kayseri Kalesi restorasyon uygulamalarından memnun kalıp kalmadıklarını tespit etmeye yönelik olarak 3’lü likert ölçeğinde (1:katılmıyorum, 2:kararsızım, 3:katılıyorum) 8 adet soru bulunmaktadır.

Anket, tarihi ve kültürel çevrede yaşayan, araştırmaya gönüllülük esaslı ile katılım gösteren yerel halktan 450 kişiyle yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiştir. İlk olarak verilerin güvenilirlik durumu Cronbach Alpha değeri hesaplanarak test edilmiştir. Cronbach’s Alpha katsayısı ile güvenilirlik değerlendirmesi belirli ölçütlere göre yapılmaktadır (Özdamar, 1997; Öztürk vd., 2019). Bu ölçütlere göre veriler “oldukça güvenilir” olarak çalışmada kullanılmıştır (Tablo 1). Daha sonra elde edilen veriler ki-kare testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 1. Güvenilirlik analizi

	Kriterler	Cronbach’s Alpha	N of Items
Kayseri Kalesi Restorasyon Uygulamaları Değerlendirmesi	Restorasyon uygulamaları tarihi geçmişi yok etmiştir.	,810	8
	Restorasyon uygulamaları sonrasında yapılan koruma çalışmaları yeterlidir.		
	Restorasyon uygulamaları kentin oluştuğu dönemi yansıtmaktadır.		
	Restorasyon sonrası kale içerisindeki rekreasyonel ve sosyal kullanım alanları yeterlidir.		
	Restorasyon uygulamaları çevredeki kullanım alanları ile bağlantılıdır.		
	Restorasyon sonrası kullanım alanları yeterlidir.		
	Restorasyon uygulamaları sonrasındaki güvenlik çalışmaları yeterlidir.		
	Restorasyon uygulamalarını yerli ve yabancı turistler bilmektedir.		
<i>0.00<0.40 ise güvenilir değildir</i>			
<i>0.40<0.60 ise düşük güvenilirliktedir</i>			
<i>0.60<0.80 ise oldukça güvenilirdir ve</i>			
<i>0.80<1.00 ise yüksek derecede güvenilir</i>			

3. Bulgular

Anket uygulamasına katılan yerel halkın demografik bilgileri Tablo 2’de verilmiştir. Bu bilgilere göre, katılımcıların %59’u kadın, %41’i erkektir. Katılımcıların %46’sı 26-35, %44’ü 18-25 yaş aralığındadır. Eğitim durumları değerlendirildiğinde %49’u üniversite, %46’sı lise eğitim düzeyinde iken katılımcılar yoğunluklu olarak kamu sektöründe (%51) çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 2. Katılımcıların demografik bilgileri

Nitelikler	Nitelik Grupları	n	%
Cinsiyet	Kadın	265	59
	Erkek	185	41
Yaş	18-25	198	44
	26-35	209	46
	36-45	22	5
	46-55	19	4
	56+	2	1
	İlkokul	12	3
Eğitim	Ortaokul	2	1
	Lise	211	46
	Üniversite	223	49
	Lisansüstü	2	1
Meslek	Kamu sektörü	228	51
	Özel sektör	114	25
	Öğrenci	66	15
	Ev hanımı	15	3
	Emekli	16	4
	Serbest meslek	11	2

Anketin ikinci bölümünde ilk olarak katılımcıların Kayseri Kalesi'ne restorasyon öncesinde gelip gelmedikleri sorgulanmıştır. Katılımcıların %58'i daha önceden geldiğini belirtirken aynı zamanda tarihi ve kültürel açıdan önemli olan Kale'nin restorasyon çalışmasına ihtiyacının olduğunu belirtmişlerdir.

Yerel halkın Kayseri Kalesi hakkında genel görüş ve değerlendirmelerini öğrenmek amacıyla katılımcılara ilk olarak "*Kale'nin en önemli niteliği*" sorulmuştur. Katılımcıların %50'si tarihi-kültürel bir değer olduğunu belirtmişlerdir. İkinci olarak katılımcılara "*Kale'yi hangi durumlarda ziyaret ettikleri*" sorulmuştur. Katılımcıların %45'i arada isteğe bağlı, %35'i ise gün içerisinde geçiş noktası olması dolayısıyla ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Üçüncü olarak katılımcılara "*Kale'yi ziyaret ederken tercih ettikleri zaman aralığı*" sorulmuştur. Katılımcıların %47'si öğleden sonraki zaman aralığında ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Dördüncü soruda katılımcıların "*Kale'ye hangi sıklıkla geldikleri*" sorgulanmıştır. Katılımcıların %53'ünün nadiren geldikleri tespit edilmiştir. Daha sonra katılımcılara "*Kale'ye gelirken kullandıkları ulaşım türü*" sorulmuştur. Katılımcıların %49'u toplu taşıma ile geldiklerini belirtmişlerdir. Son olarak ise katılımcılara "*Kale'ye geldiklerinde ne kadar süre vakit geçirdikleri*" sorulmuştur. Katılımcıların %74'ü 2-3 saat vakit geçirdiklerini belirtmişlerdir (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Kayseri Kalesi hakkında genel görüş ve değerlendirmeleri

Sorular	Cevaplar	n	%
Kale'nin en önemli niteliği	Tarihi-kültürel	226	50
	Medeniyet	169	38
	Turizm	55	12
Kale'nin hangi durumlarda ziyaret edildiği	Arada isteğe bağlı olarak	203	45
	Geçiş noktası olarak	157	35
	Planlı olarak	90	20
Kale'yi ziyaret ederken tercih edilen zaman aralığı	Sabah	43	10
	Öğlen	96	21
	Öğleden sonra	213	47
	Akşam	98	22
Kale'ye ne sıklıkla gelindiği	Her gün	16	4
	Haftada 1-3 kez	85	19
	Ayda 1-3 kez	110	24
	Nadiren	239	53
Kale'ye gelirken kullanılan ulaşım türü	Toplu taşıma	219	49
	Yaya	150	33
	Özel araç	81	18
Kale'de geçirilen süre	1 saatten az	110	24
	1-3 saat	332	74
	4 saat ve daha fazla	8	2

Çalışmada yerel kalkın Kayseri Kalesi koruma sürecinden memnuniyet düzeylerini belirlemek amacıyla anket tekniğinden elde edilen veriler SPSS programında ki-kare testi ile değerlendirilmiştir. Testte katılımcıların

cinsiyetleri, yaşları, eğitim düzeyleri ve meslekleri ile restorasyon uygulamaları sonucundan memnuniyetlerini tespit etmek amacıyla sorgulanan kriterler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı sorgulanmıştır.

Ki-kare sonuçlarına göre yerel halkın cinsiyeti ile restorasyon çalışmasından memnuniyet düzeyleri karşılaştırıldığında; katılımcıların cinsiyetleri ile memnuniyet durumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,005$). Genel olarak bakıldığında katılımcıların restorasyon çalışmalarından memnuniyet düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Fakat kadın katılımcıların erkeklere oranla memnuniyet düzeyleri daha düşüktür. Özellikle koruma çalışmalarının Kayseri'nin tarihini yok ettiğinin (K1), koruma çalışmalarının yeterli olmadığını (K2) düşünülmesi kadın katılımcılar tarafından daha fazla belirtilmiştir. Restorasyon çalışmaları sonrasında yapılan kullanım alanlarının yetersiz olması kriteri de (K6) kadınlar tarafından daha fazla belirtilen bir diğer nitelik olmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Katılımcıların cinsiyetleri ile memnuniyet düzeylerinin karşılaştırılması

Kriterler		Cinsiyet	1	2	3	Chi-Square	Asymp. Sig.
K1	Restorasyon çalışmaları Kayseri ilinin tarihi geçmişini yok etmiştir.	Kadın	77	72	116	13,736 (a)	,001
		Erkek	28	49	108		
K2	Restorasyon çalışmaları ile Kayseri tarihi koruma çalışmaları yeterlidir.	Kadın	134	91	40	9,004 (a)	,011
		Erkek	119	42	24		
K3	Restorasyon çalışmaları kentin oluştuğu dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.	Kadın	155	40	70	2,610 (a)	,271
		Erkek	120	28	37		
K4	Restorasyon çalışmaları sonrasında kale içerisindeki rekreasyon ve sosyal kullanım alanları yeterli olmuştur.	Kadın	121	78	66	3,486 (a)	,175
		Erkek	101	46	38		
K5	Restorasyon çalışmaları Kale'nin çevresindeki kullanım alanları ile bağlantılıdır.	Kadın	100	96	69	3,763 (a)	,152
		Erkek	86	54	45		
K6	Restorasyon çalışmaları sonrasında yapılan kullanım alanları yeterlidir.	Kadın	106	96	63	6,792 (a)	,003
		Erkek	79	52	54		
K7	Restorasyon sonrasında çevredeki güvenlik çalışmaları yeterli düzeyde olmaktadır.	Kadın	75	127	63	1,672 (a)	,433
		Erkek	55	78	52		
K8	Restorasyon çalışmalarından yerli ve yabancı turistlerin haberi vardır.	Kadın	42	137	86	8,548 (a)	,010
		Erkek	50	86	49		

1: Katılmıyorum, 2: Kararsızım, 3: Katılıyorum

$p<0,005$

Kayseri Kalesi restorasyon çalışmaları memnuniyeti katılımcıların yaşları açısından değerlendirildiğinde, K1, K2, K3, K4, K6, K7 ve K8 kriterleri ile 26-35 yaş aralığından olan katılımcıların görüşlerinin istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir ($p<0,005$). Restorasyon çalışmalarından genel olarak memnuniyetsizlik durumu tüm yaş gruplarında mevcuttur. Fakat bu oranın 26-35 yaş aralığında olan katılımcılarda daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Katılımcıların yaşları ile memnuniyet düzeylerinin karşılaştırılması

Kriterler		Yaş	1	2	3	Chi-Square	Asymp. Sig.
K1	Restorasyon çalışmaları Kayseri ilinin tarihi geçmişini yok etmiştir.	18-25	39	47	112	16,351 (a)	,030
		26-35	56	27	126		
		36-45	7	2	13		
		46-55	3	5	11		
		56+	0	0	2		
K2	Restorasyon çalışmaları ile Kayseri tarihi koruma çalışmaları yeterlidir.	18-25	127	33	38	21,241 (a)	,000
		26-35	137	50	22		

		36-45	13	5	4		
		46-55	14	5	0		
		56+	2	0	0		
K3	Restorasyon çalışmaları kentin oluştuğu dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.	18-25	130	13	55	26,756 (a)	,001
		26-35	144	23	42		
		36-45	10	5	7		
		46-55	14	2	3		
		56+	2	0	0		
K4	Restorasyon çalışmaları sonrasında kale içerisindeki rekreasyon ve sosyal kullanım alanları yeterli olmuştur.	18-25	100	50	47	16,761 (a)	0,33
		26-35	129	33	47		
		36-45	8	9	5		
		46-55	15	2	2		
		56+	0	0	2		
K5	Restorasyon çalışmaları Kale'nin çevresindeki kullanım alanları ile bağlantılıdır.	18-25	84	58	56	13,569 (a)	,094
		26-35	82	75	52		
		36-45	11	9	2		
		46-55	9	8	2		
		56+	0	0	2		
K6	Restorasyon çalışmaları sonrasında yapılan kullanım alanları yeterlidir.	18-25	49	74	75	22,456 (a)	,000
		26-35	110	73	26		
		36-45	2	11	9		
		46-55	6	8	5		
		56+	2	0	0		
K7	Restorasyon sonrasında çevredeki güvenlik çalışmaları yeterli düzeyde olmaktadır.	18-25	78	53	67	24,439 (a)	,002
		26-35	89	79	41		
		36-45	5	10	7		
		46-55	11	6	2		
		56+	2	0	0		
K8	Restorasyon çalışmalarından yerli ve yabancı turistlerin haberi vardır.	18-25	51	87	60	20,637 (a)	,002
		26-35	38	115	56		
		36-45	3	8	11		
		46-55	0	13	6		
		56+	0	0	2		

1: Katılmıyorum, 2: Kararsızım, 3: Katılıyorum
 $p < 0,005$

Kayseri Kalesi restorasyon çalışması memnuniyetinin katılımcıların eğitim düzeyleri açısından değerlendirilmesinde; katılımcıların eğitim düzeyleri ve K1, K2, K3, K7 ve K8 kriterleri arasında istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Restorasyon çalışması memnuniyet düzeyinin üniversite düzeyinde olan katılımcılarda daha az olduğu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Katılımcıların eğitim düzeyleri ile memnuniyetlerinin karşılaştırılması

Kriterler		Eğitim	1	2	3	Chi-Square	Asymp. Sig.
K1	Restorasyon çalışmaları Kayseri ilinin tarihi geçmişini yok etmiştir.	İlkokul	7	0	5	21,314 (a)	,003
		Ortaokul	0	2	0		
		Lise	46	67	98		
		Üniversite	52	52	119		
		Lisansüstü	0	0	2		
K2	Restorasyon çalışmaları ile Kayseri tarihi koruma çalışmaları yeterlidir.	İlkokul	5	3	4	17,174 (a)	,002
		Ortaokul	0	2	0		
		Lise	116	73	22		
		Üniversite	130	55	38		
		Lisansüstü	2	0	0		
K3	Restorasyon çalışmaları kentin oluştuğu dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.	İlkokul	2	3	7	26,472 (a)	,001
		Ortaokul	0	2	0		
		Lise	128	37	46		
		Üniversite	143	26	54		

		Lisansüstü	2	0	0		
K4	Restorasyon çalışmaları sonrasında kale içerisindeki rekreasyon ve sosyal kullanım alanları yeterli olmuştur.	İlkokul	3	7	2	17,993 (a)	,273
		Ortaokul	0	2	0		
		Lise	101	59	51		
		Üniversite	118	54	51		
		Lisansüstü	0	2	0		
K5	Restorasyon çalışmaları Kale'nin çevresindeki kullanım alanları ile bağlantılıdır.	İlkokul	3	7	2	12,146 (a)	,145
		Ortaokul	0	2	0		
		Lise	92	67	52		
		Üniversite	91	72	60		
		Lisansüstü	0	2	0		
K6	Restorasyon çalışmaları sonrasında yapılan kullanım alanları yeterlidir.	İlkokul	5	5	2	11,296 (a)	,185
		Ortaokul	0	2	0		
		Lise	82	80	49		
		Üniversite	88	69	66		
		Lisansüstü	0	2	0		
K7	Restorasyon sonrasında çevredeki güvenlik çalışmaları yeterli düzeyde olmaktadır.	İlkokul	2	6	4	17,972 (a)	,002
		Ortaokul	0	2	0		
		Lise	73	99	39		
		Üniversite	55	96	72		
		Lisansüstü	0	2	0		
K8	Restorasyon çalışmalarından yerli ve yabancı turistlerin haberi vardır.	İlkokul	0	4	8	19,507 (a)	,000
		Ortaokul	0	2	0		
		Lise	34	109	68		
		Üniversite	58	106	59		
		Lisansüstü	0	2	0		

1: Katılmıyorum, 2: Kararsızım, 3: Katılıyorum

$p < 0,005$

Son olarak ise, Kayseri Kalesi restorasyon çalışmaları memnuniyeti katılımcıların meslekleri açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda katılımcıların meslekleri ve K1, K2, K4, K5 ve K8 kriterleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. ($p < 0,05$). Restorasyon çalışması memnuniyet düzeyinin kamu sektöründe çalışmakta olan katılımcılarda daha az olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Katılımcıların meslekleri ile memnuniyet düzeylerinin karşılaştırılması

Kriterler	Meslek	1	2	3	Chi-Square	Asymp. Sig.
K1	Kamu sektörü	62	72	94	29,696 (a)	,001
	Özel sektör	16	30	68		
	Öğrenci	17	12	37		
	Ev hanımı	4	2	9		
	Emekli	0	5	11		
	Serbest meslek	6	0	5		
K2	Kamu sektörü	121	69	38	24,824 (a)	,000
	Özel sektör	63	31	20		
	Öğrenci	38	26	2		
	Ev hanımı	9	2	4		
	Emekli	11	5	0		
	Serbest meslek	11	0	0		
K3	Kamu sektörü	131	43	54	17,082 (a)	,073
	Özel sektör	71	14	29		
	Öğrenci	45	7	14		
	Ev hanımı	6	2	7		
	Emekli	14	2	0		
	Serbest meslek	8	0	3		
K4	Kamu sektörü	110	70	48	27,522 (a)	,002
	Özel sektör	54	26	34		
	Öğrenci	35	18	13		

		Ev hanımı	3	10	2		
		Emekli	12	0	4		
		Serbest meslek	8	0	3		
K5	Restorasyon çalışmaları Kale'nin çevresindeki kullanım alanları ile bağlantılıdır.	Kamu sektörü	98	76	54	24,123 (a)	,002
		Özel sektör	47	28	39		
		Öğrenci	24	32	10		
		Ev hanımı	3	8	4		
		Emekli	6	6	4		
		Serbest meslek	8	0	3		
K6	Restorasyon çalışmaları sonrasında yapılan kullanım alanları yeterlidir.	Kamu sektörü	81	93	54	13,179 (a)	,214
		Özel sektör	53	31	30		
		Öğrenci	23	21	22		
		Ev hanımı	7	4	4		
		Emekli	8	6	2		
		Serbest meslek	3	3	5		
K7	Restorasyon sonrasında çevredeki güvenlik çalışmaları yeterli düzeyde olmaktadır.	Kamu sektörü	108	69	51	12,896 (a)	,230
		Özel sektör	45	32	37		
		Öğrenci	34	21	11		
		Ev hanımı	7	2	6		
		Emekli	8	3	5		
		Serbest meslek	3	3	5		
K8	Restorasyon çalışmalarından yerli ve yabancı turistlerin haberi vardır.	Kamu sektörü	50	130	48	32,394 (a)	,000
		Özel sektör	22	42	5		
		Öğrenci	17	25	24		
		Ev hanımı	0	10	5		
		Emekli	0	11	5		
		Serbest meslek	3	5	3		

1: Katılmıyorum, 2: Kararsızım, 3: Katılıyorum
p<0,005

4. Tartışma ve Sonuç

Tarihi ve kültürel çevreler kentlerin sosyal ve fiziksel yapıları içerisinde “düğüm noktaları” niteliğindedir. Kentlerin inşa edildikleri dönemin birikimlerini, deneyimlerini ve o dönemlere ait özellikleri aktarmaları açısından kentlerin okunabilirliğine katkı sağlamaktadırlar. Bu bağlamda tarihi çevreler kentsel alanlar içerisinde öncelikli olarak korunması gereken bölgelerdir. Kentlerin kimliklerini korumaları sadece yapı bazında bir koruma anlayışı ile mümkün olmayıp bütüncül bir koruma anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Bütüncül bir koruma anlayışı ise, koruma gereksinimleri ile planlama hedeflerini birlikte değerlendirmeyi gerektirir. Bu bağlamda koruma politikalarının sadece fiziksel boyutta değil aynı zamanda sosyal boyut açısından da ele alınması gerekmektedir. Bu durum kent kimliklerini olumlu yönde etkileyeceği gibi yöre halkının da yaşadığı çevreye farklı bir gözle bakmasını sağlayarak, kentlerin gelişimlerine olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

Araştırma kapsamında koruma süreci sosyal açıdan ele alınmış olup, yerel halkın koruma süreçlerindeki rolü incelenmiştir. Bu çerçevede, Kayseri Kalesi restorasyon çalışması ele alınmış, bu bölgede yaşayan insanların katılımıyla anket tekniği ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular kapsamlı olarak değerlendirildiğinde, Kayseri Kalesi ve bulunduğu çevreyi korumak amacıyla yapılmış olan restorasyon çalışmalarından genel anlamda yerel halkın memnuniyet düzeyi oldukça düşüktür. Restorasyon çalışmalarının alanın özgün dokusuna uygun olmaması, çevresi ile bir bütünlük oluşturulmaması yerel halk tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Yapılan bu restorasyon çalışmalarının planlama aşamasında kullanıcı istek ve taleplerinin iyi belirlenmesi gerekmektedir.

Restorasyon çalışmalarından yerli ve yabancı turistlerin haberdar olup olmadığının bilinmemesi ulaşılan önemli bir sonuç olmuştur. Turistlerin tarihi ve kültürel özelliklere sahip çevreleri ziyaret etmesi aynı zamanda yöre halkının da ekonomik açıdan kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Böylelikle kentlerde tanınma oranlarının artmasıyla tarihi, sosyal ve ekonomik açıdan gelişmektedir. Bu kapsamda turizm potansiyelinin temelini oluşturan doğal, tarihi ve kültürel çevrelerin korunması amacıyla yapılacak çalışmalarda yerel halkın olumlu yönde oluşacak tutumu büyük önem taşımaktadır. Memnuniyet düzeylerinin katılımcıların demografik özelliklere göre değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu demografik özelliklerden ilki cinsiyettir. Restorasyon çalışmalarından; kent tarihinin zarar görmesi, kentin oluştuğu dönemin özelliklerini yansıtmadığı, kale içerisinde rekreasyon ve sosyal kullanım alanlarının yetersiz olması, güvenliğin yetersiz olması durumları açısından

bakıldığında genel anlamda memnuniyet düzeyinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu memnuniyet düzeyi kadın katılımcılarda erkeklere oranla daha düşük olmuştur. Kadınların tarihi kültürel çevrelerde yapılan koruma çalışmalarının, bölgeye sosyal, çevresel ve ekonomik etkilerine yönelik düşüncelerinde de farklılıklar olması memnuniyet düzeylerinin düşük olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, kadınların restorasyon çalışmalarına yönelik düşüncelerinin erkeklere oranla daha olumsuz olduğunu söylemek mümkündür. Değişkenlik gösteren diğer demografik özellik katılımcıların yaşları olmuştur. 18-25 ve 26-34 yaş gruplarında olan katılımcılarda memnuniyet düzeyi düşüktür. Tarihi çevrede yaşayan üniversite düzeyinde eğitim seviyesine sahip katılımcılarında, memnun olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak memnuniyeti etkileyen bir diğer demografik özellik ise yerel halkın meslekleri olmuştur. Kamu sektöründe çalışan katılımcıların memnuniyet düzeyleri daha düşük olmuştur.

Literatürde yerel halkın turizm algısına yönelik çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda turizmin genel anlamda yerel halkın yaşamını büyük ölçüde etkilediği belirlenmiştir. Turizmin ilgili destinasyona avantajlar sağlamasından dolayı yerel halkın turizm algısının olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Andereck vd.,2005; Zaei ve Zaei, 2013; Şanlıoğlu ve Erdem, 2017). Güzel vd. (2019) yapmış oldukları çalışmada kültürel açıdan önemli olan alanların/binaların restore edilerek turizme kazandırılması konusunda katılımcıların olumlu izlenimleri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kültürel yapılar turizm için fazladan bir değer oluşturmaktadır (Reisinger ve Steiner, 2006). Planlama ve turizm alanında kentleri geliştirmek için mimari ve turizm ilişkisi önemlidir. Restorasyon çalışmalarının turizm sektörünü sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan önemli ölçüde etkilemektedir. Yerel halkın refah düzeyine, turizm bilincine, alanın tanıtımına büyük oranda katkıları olmasının yanı sıra yanlış uygulamalar, mimari dokunun bozulması gibi hataların yapılması ise hem bölgeyi hem de yerel halkı olumsuz yönde etkilemektedir (Avcı, 2007; Sak ve Karymshakov, 2012; Güzel vd., 2019). Çalışmada tarihi ve kültürel çevreyi korumak amacıyla yapılan Kayseri Kalesi restorasyon çalışmalarına olumsuz olarak yaklaşıldığı, olumlu düşünceye sahip katılımcıların sayısı oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda restorasyon çalışmalarının turizme ve yerel halka olumlu yönde katkı sağlamasının gerekliliği ortaya konmuştur.

Tarihi ve kültürel açıdan önemli bölgelerin korunması kent turizmine büyük oranda katkı sağladığından, yapılması gereken bir bölgede turizmin planlı gelişiminin sağlanmasıdır. Bu çerçevede, olumsuz durumların ortadan kalkması veya azalması için gerekli tedbirler alınarak koruma çalışmaları sonucunda ortaya çıkan problemler en aza indirilmiş olacaktır. Tarihi çevre koruma çalışmalarında bölgede yaşayan halkın da katılımı kentin gelişimine katkı sağlanması açısından önemlidir. Çalışmada, önemli bir tarihi geçmişe sahip olan Kayseri ilinde koruma çalışmalarında halkında görüşlerinin dikkate alınmasına dikkat çekilerek kentin kültür turizmi bağlamında planlı bir şekilde gelişmesine yardımcı olması hedeflenmiştir.

Günümüz değişen turizm anlayışıyla beraber önemli tarihi eserlerin, anıtların olduğu çevreler oldukça önem kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, tarihi-kültürel birikimlerin bu anlamda korunması ve özellikle doğru bir şekilde yansıtılması aynı zamanda kentlerin kalkınmasının da önemli bir parçası haline gelmektedir. Tarihi ve kültürel çevrelerin korunmasında yaşanan sürece ilişkin ve süreçte ortaya çıkan problemlerin nicelik ve niteliğinde yerel yönetimlerin rolünü sorgulayan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Fakat söz konusu süreçte yerel halkın rolünü araştıran çalışmalar sınırlı sayıdadır. Araştırma bu bağlamda özgün bir niteliğe sahiptir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. 2004. *Tarihî Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı*. Yayın:28, İstanbul
- Andereck, K. L., K. M. Valentine, R. C. Knopf and C. A. Vogt. (2005). "Residents' Perceptions Of Community Tourism Impacts", *Annals Of Tourism Research*, 32(4), 1056-1076.
- Arabacıoğlu, F.P., Aydemir, I. 2007. Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2 (4), 204-212.
- Aslan, F., Uzun, A. (2020). Tarihi Çevrenin Korunmasına Yönelik Yerel Halk Algısının Belirlenmesi: Metropolis Antik Kenti Örneği (Torbalı). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69).
- Avcı, N. (2007). Turizmde Taşıma Kapasitesinin Önemi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(2),485-501.
- Avcıkurt, C., (2003). *Turizm Sosyolojisi; Turist-Yerel Halk Etkileşimi. Detay Yayınları, Ankara.*
- Çam, O., Çılgınoğlu, H. (2020). Kastamonu İli Turizm Potansiyeli ve İnanç Turizminin Şehirdeki Yeri ve Önemi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), s.46-90.
- Çayırdağ, M., (2001). Kayseri tarihi araştırmaları, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayını, Kayseri.
- Çırak, A. A. (2010). Korumanın Toplumsal ve Kültürel Boyutu Neden Önemli? Biz Nasıl Bakıyoruz? *Planlama*, (1), s. 29-37.
- Dönmez, Y. ve Türkmen, F. (2015). Turistlerin Satın Alma Kararında Peyzaj Düzenlemelerinin Rolü: Belek Örneği. *Turizm Akademik Dergisi*, 2(2).
- Mansuroğlu, S., (2006). Turizm Gelişmelerine Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Akseki/Antalya Örneği. *Akdeniz Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi*, Sayı:19.
- Nijkamp, P., and Riganti, P. (2009). Valuing urban cultural heritage. In L. Fusco Girard & P. Nijkamp (Eds.), *Cultural tourism and sustainable local development*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Onur Güzel, M., Barakazı, M., & Çakır, P. G. (2019). Şehir turizmine hizmet verebilecek tarihi yapılarda restorasyon (yenileme): Şanlıurfa konukevleri örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(44),3666-3675.
- Ozturk, S., Isinkaralar, Ö., Yılmaz, D. and Cicek, E. (2021). Tourists' Perspective Of Cultural Heritage Areas: Importance-Performance Analysis Of Safranbolu, Research & Reviews In Architecture, Planning And Design, Gece Akademi, Chapter 7, pp.133-156.
- Ozturk, S., Isinkaralar, O. ve Ayan, E. (2018). Visibility Analysis in Historical Environments: The case of Kastamonu Castle and its Surrounding. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8 (4), 405-412.
- Önaç, Kalaycı, A., Balık, G., Aktaş, E. Ve Birişçi, T. (2018). Kuşadası Kent Markalaşması Sürecinde Kentsel Peyzaj Değerlerinin Rolü. *Kuşadası Peyzaj Değerleri, Peyzaj Mimarlığı Odası*, s.194-204.
- Öztürk S., İşınkaralar, Ö., Yılmaz, D. (2019). Cittaslow Hareketi ve Toplumsal Farkındalık: Gerze Sinop Örneği, *Academic Sciences on Social and Education Sciences, Kitap Bölümü, Gece Akademi, Chapter 1, s.1-14.*
- Perucca, G. (2018). Residents' Satisfaction with Cultural City Life: Evidence from EU Cities. *Applied Research Quality Life*, 14, pp. 461-478.
- Phillips, A. (2002). Management Guidelines for IUCN Category V Protected Areas: Protected Landscapes/Seascapes. IUCN (E.T.<https://www.iucn.org/content/management-guidelines-iucn-category-v-protected-areas-protected-landscapesseascapes-0>)
- Reisinger, Y., Steiner, C. (2006). Reconceptualising interpretation: The role of tourguides in authentic tourism. *Current Issues in Tourism*, 9(6), 481-498.
- Sak, N., Karymshakov, K. (2012). Relationship between tourism and economic growth: A panel Granger causality approach. *Asian economic and financial review*, 2(5), 591-602.
- Subaşı, M. İ. (1998). Dünden Bugüne Kayseri, 4. Baskı, Geçit, Kayseri.

- şanlıoğlu, Ö., Erdem, A. (2017). Kayseri Örneğinde Yerel Halkın Turizm Faaliyetlerini Nasıl Algıladığının Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 277-298.
- Tırnakçı, A., Aklıbaşında, M. (2018). Tarihi Çevrelerde Kentsel Peyzaj Tasarımın Kayseri Mimar Sinan Parkı Örneğinde İncelenmesi. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 34(3).
- Zaei, M. E., Zaei, M. E. (2013). "The Impacts Of Tourism Industry On Host Community". *European Journal Of Tourism Hospitality And Research*, 1(2), 12-21.

Atıf/Citation

Reyhanoğulları, M., (2021), *Suriye savaşının politik seçeresi üzerine bir analiz: Antakya örneği*. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 195-212

SURİYE SAVAŞININ POLİTİK ŞECERESİ ÜZERİNE BİR ANALİZ: ANTAKYA ÖRNEĞİ¹

An Analysis on the Political Evolution of the Syrian War: Sample of Antakya

Araş. Gör. Müslüm REYHANOĞULLARI*

Öz

15 Mart 2011'de yerel gösterilerle başlayan Suriye (iç) savaşı; küresel (ABD, Rusya, AB) ve bölgesel (İran, Türkiye, Katar, Suudi Arabistan) güçlerin sürece dâhil olmasıyla uluslararası bir krize dönüşmüştür. Hegemonik ve teritoryal alan mücadelesine dönüşen ve gittikçe çözülmesi güçleşen bu krizin, Hatay (Antakya) özelinde önemli politik yansımalara yol açtığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, Suriye krizinin temel sebeplerine, küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye krizindeki temel rollerine ve Türkiye'nin politik tutumuna, Antakya yerel halkının algısı üzerinden odaklanmaktadır. Nitel araştırma desenine dayalı yürütülen bu çalışmada, amaçlı örneklem (maksimum çeşitlilik) grubu olarak tasarlanan ve farklı demografik özelliklere sahip elli beş (55) katılımcının görüşlerinden yararlanılmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile katılımcılarla yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler ilgili teknik işlemlerle analiz edilerek değerlendirilmiştir. Katılımcılara göre Suriye krizi uluslararası vekâlet savaşıdır. Bölgeye yönelik yapılan müdahalelerin temelinde, Büyük Ortadoğu Projesi'nin hayata geçirilmesi ve İran karşısında İsrail'in bölgedeki güvenliğinin sağlanması yer almaktadır. Bu inşacı yaklaşımlarla hem küresel hem de bölgesel güçlerin farklı stratejiler izlemeleri, Suriye'de kaos ve çatışmaların devam etmesine yol açmıştır. Bu çatışmalı ortamdan göç etmek zorunda kalan nüfusun, farklı kültürel kimlik ve aidiyet gruplarına sahip Antakya'nın sosyopolitik uyumunu ve birlikte yaşam becerisini sekteye uğratmasından endişe edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye savaşı, Küresel güç, Bölgesel algı, Politika, Antakya

Abstract

The Syrian (civil) war that started with local demonstrations on March 15, 2011; It turned into an international crisis with the involvement of global (USA, Russia, EU) and regional (Iran, Turkey, Qatar, Saudi Arabia) powers in the process. It is seen that this crisis, which has turned into a hegemonic and territorial space struggle and has become increasingly difficult to resolve, has led to important political reflections in Hatay (Antakya). In this context, the study focuses on the main causes of the Syrian crisis, the main roles of global and regional actors in the Syrian crisis, and Turkey's political attitude through the perception of the local people of Antakya. In this study based on qualitative research design, the opinions of fifty-five (55) participants, who were designed as a purposeful sample (maximum diversity) group and who have different demographic characteristics, were used. With the semi-structured interview form prepared, face-to-face and in-depth interviews were conducted with the

¹ Bu makale "Suriye İç Savaşının Sosyo-mekânsal Yansımaları: Antakya Örneği" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

* Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, muslimreyhanogullari@munzur.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6885-4510

participants, and the data obtained were analyzed and evaluated with relevant technical procedures. According to the participants, the Syrian crisis is an international proxy war. On the basis of the interventions made in the region, the realization of the Greater Middle East Project and ensuring the security of Israel in the region against Iran are included. With these constructivist approaches, both global and regional powers pursuing different strategies led to the continuation of chaos and conflicts in Syria. It is worried that the population forced to migrate from this conflictual environment will disrupt the sociopolitical harmony and coexistence ability of Antakya, which has different cultural identity and belonging groups.

Keywords: Syrian war, Global power, Regional perception, Politics, Antakya.

1. Giriş

Savaş kavramı insanlık tarihiyle eş anlıdır ve birden fazla gücün / iktidarın birbirine üstünlük kurmak amacıyla gerçekleştirdiği şiddet, ölüm ve imha mücadelesini ifade eder. Bu klasik tanıma göre savaşın temel amacı, alana hükmetmek ve yönetme pratiğini elde etmektir. Bu nedenle savaş, siyasal hedeflere ulaşmak için organize edilen bir şiddet eylemi (Clausewitz, 1976; Metz, Cuccia, 2011) olarak da tanımlanabilir. Taraflar arasında siyasal müzakere ve diyalogların sonuçsuz kaldığı durumlarda şiddet (Ansgstrom, 2005; Barston, 2006) ve dolayısıyla istila, ilhak ve sömürü pratikleri gelişir. Günümüzde hem yöntem hem de uygulama pratikleri açısından önemli değişiklikler gösteren savaşların tarihsel olarak jeopolitik ve ideolojik temellere dayandırılarak hedef bölgedeki düşmanı devirme ve toprak bütünlüğü üzerinde hâkimiyet kurma gibi amaçları olmuştur (Malantowicz, 2013). Gücü elinde bulunduran ya da belirli bir coğrafi alana hükmeden taraf (ki bu çoğunlukla bir devlet veya devlet destekli güç organizasyonlarının) kendi ideolojik dünya görüşüne ve belirli bir siyasal, askeri, ekonomik ve kültürel stratejiye göre inşa ettiği yapı üzerinden egemenliğini sürdürür. Bu tür silahlı çatışmalar esasen uluslararası politikanın ve tekrarlayan yıkıcı eylemlerin ürünüdür (Adams, 2010). Savaş kavramı genellikle düzenli orduya sahip devletlerarasında gerçekleşen bir şiddet eylemidir (Thomson, 1996). Bunun yanı sıra aynı zamanda sivil savaş olarak tanımlanan ve bir devlet içindeki farklı görüşlere sahip gruplar arasındaki silahlı çatışmalar şeklinde de gerçekleşebilir. 20. yüzyılın sonlarında patlak veren ve büyük dramların yaşandığı Ruanda'nın (1990-1994) yanı sıra 2010 yılında başlayan ve uluslararası literatürde Arap Baharı (Ayoob, 2014; Keenan, 2013; Tibi, 2013; Noueihed, Warren, 2012) ya da Arap Uyanışı / The Arap awakening (Ramadan, 2012) olarak tanımlanan savaşların ilk süreçleri örnek verilebilir. Bu çalışmaların odağında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan iç savaşların temel nedenleri olarak siyasal katılım, demokratikleşme ve toplumsal temsiliyete dair temel sorunlar yer almaktadır. Söz konusu sorunlar dün olduğu gibi bugün de tıpkı Yemen, Libya ve Suriye gibi ülkelerde yoğunluğu değişmekle beraber hala devam etmektedir.

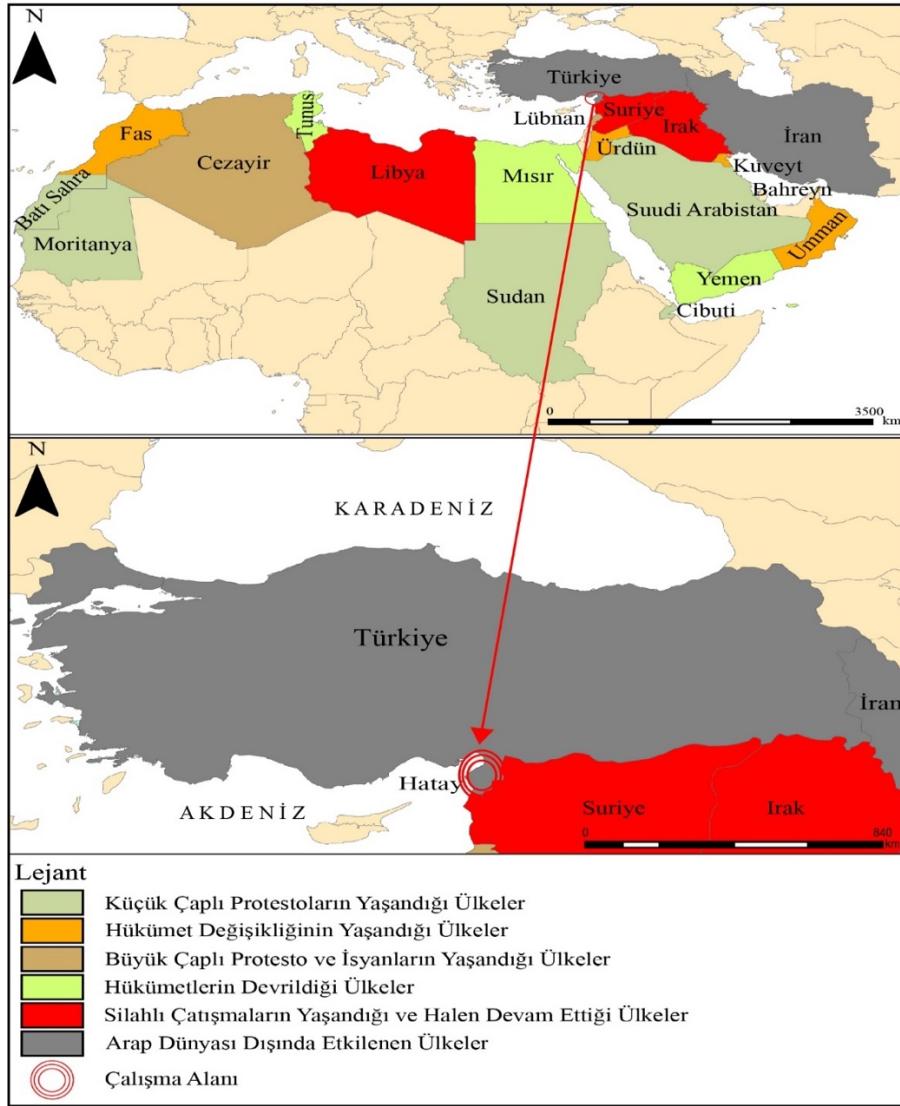
Bir dış politika aracı olarak savaşlar; amaç, kapsam ve ortaya çıkış nedenleri bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu bağlamda savaşlar, amaçlarına göre üç başlık altında sıralanmaktadır (Sokullu, 2019). *Birincisi*, "saldırımı başlatan veya düşman devletin hareket alanını ve özellikle dış politika davranışlarını sınırlamak ve hatta kısıtlamak amacıyla silahlı kuvvetlerin harekete geçirildiği" (Jentleson 1992) savaşlardır. Bu savaşta amaç "meşru müdafaa" olabileceği gibi, belirli bir tehdidi savuşturmak adına saldırı biçiminde de olabilir (Blechman, Kaplan 1978). Başta NATO (North Atlantic Treaty Organization) ve özellikle iki küresel güç olarak ABD ve Rusya'nın ISIS (Islamic State in Iraq and Syria) örgütüne karşı yürütülen savaş (2012- 2020) bu tanıma örnek verilebilir. *İkincisi*, devletin iç siyasi otorite yapısını değiştirmek amacıyla yapılan savaşlardır. 2003 yılında Irak'ta 'demokrasiyi tesis etme' amaçlı ABD öncülüğünde yürütülen savaşlar ve Türkiye'nin de yer aldığı Batı Bloku'nun (ABD, İngiltere, Fransa) Suriye'ye yönelik müdahaleleri örnek verilebilir. *Üçüncüsü*, "insani müdahale" (Jentleson, Britton 1998) amaçlı yürütülen savaşlardır. Ceberut iktidar uygulamalarına karşı, sivillerin yaşadığı baskı ve tehditleri önlemek için, tanımlanan savaşlara Irak (1991), Bosna (1995) ve Kosova (1999) savaşları örnek verilebilir. Savaşlar, temel yaklaşım ve analiz düzeyine göre ise altı başlıkta sıralanabilir (Sokullu, 2019):

- ❖ Devletlerarası savaş (1980-1988 İran-İrak Savaşı gibi),
- ❖ İç savaş (1936 -1939 İspanya veya 1990-2001 Yugoslavya iç savaşı gibi),
- ❖ Hegemonik savaş (Hitler Almanya'sının başlattığı ve yayılcılığı amaçlayan savaşlar),
- ❖ Topyekün savaş (Dünyanın hemen her bölgesinde etkili olan I. ve II. Dünya savaşları gibi),
- ❖ Sınırlı (kısıtlı) savaş (2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'ı ilhak etmesi gibi),
- ❖ Asimetrik savaş (Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açması ve Kırım'ı ilhak etmesi gibi).

Savaşlara ilişkin farklı tanımlamalar ve kategoriler geliştirilse de hem savaşa katılan aktörlerin hem de taktik ve stratejilerin bölgedeki amaçlara göre şekillendiği görülmektedir. Yeni iktidar mücadele biçimi olarak öne çıkan bu savaşlar Mary Kaldor (2012) tarafından 'yeni savaşlar' olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde uluslararası 'yeni savaşlar', son yıllarda iç savaşlar ve gerilla grupları, direniş hareketleri ve terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin katılımının artmasıyla geleneksel savaşlarla yer değiştirmiş görünmektedir (Heywood, 2011). Söz konusu bu yeni savaşlarda aktörler faaliyetlerini kimlik ekseninde yürütmekte ve küresel ölçekte krizlerin derinliğini arttırmaktadırlar. Dolayısıyla, Soğuk Savaş ve öncesindeki hâkim ifade biçimlerinden ideolojinin yerini ayrıştırıcı bir araç olarak bilinen kimliklerin almasıyla şiddetin bu kimlikler üzerinden tanımlanan ötekiye / düşmana yöneltilmesi söz konusu olmuş ve böylece yeni savaşlarda siviller öncelikli hedef haline gelmiştir (Eker, 2015:41). Günümüzde özellikle Ortadoğu'da süren yeni savaşların, kimlik eksenli çatışmalar olduğu görülmektedir. Bölgede dinsel, mezhepsel ve etnik kaynaklı çatışmalar neredeyse hiç eksik olmamaktadır (Harunoğulları, 2017). Ortadoğu, sahip olduğu zengin enerji kaynakları, kültürel çeşitlilik ve bölgede yaşanan gerilimli siyasi istikrarsızlıklar ile hem küresel hem de bölgesel ölçekte dünya siyasetinin odağında yer almaktadır (Özgen, 2020).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası ilişkilerde Ortadoğu için belirleyici olan iki yaklaşım mevcuttur: "Birinci yaklaşıma göre ABD, Soğuk Savaş politikaları ve jeopolitik teoriler bağlamında Ortadoğu'yu Sovyetler'in etki alanına girecek hassas bir bölge olarak görmüştür. İkinci yaklaşıma göre ise, Arap Sistemi yaklaşımında bölge, Avrupa ve Asya arasında uzanan ve jeopolitik olarak önem taşıyan bir coğrafyadan ziyade, ortak çıkarları olan ve Batıdan farklı güvenlik önceliklerine sahip bir bütün olarak değerlendirilmektedir" (Bingöl, 2013:27). Bu yaklaşımlar dikkate alındığında bölgenin jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik özellikleri nedeniyle rekabet alanı olarak görülmesi (Akbaş, 2011) ve bölge içi dengelerde de kaosu yaşanması olağandır. Bunun en iyi yansıması demokratikleşme hareketi olarak tanımlanan Arap Baharı'dır.

Arap Baharı, Ortadoğu'da yıllardır devam eden kaotik ortamın şiddetini arttırmıştır. Tunus'ta başlayan Arap Baharı hareketleri zamanla tüm Ortadoğu'ya yayılmış ve Kuzey Afrika'nın belirli bölgelerinde geniş yankı bulmuştur. Tunus'ta üniversite mezunu seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin kendini Sidi Buzid'de yakması sonucu yerel çaplı protestolar başlamıştır. Ayaklanma ve protestolar Tunus'tan sonra Cezayir, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Ürdün ve Yemen'e yayılmıştır (Harita 1). Bu protestolar ve ayaklanmalar, Dabaşi'nin de ifade ettiği gibi bölgedeki toplumların ekonomik, sosyal, siyasal ve en önemlisi kültürel duruşunda ve buradan hareketle bölgenin jeopolitiğinde, küresel güç dengelerinde bir değişime alan açmıştır (2015). Bu ülkelerdeki protestolar zamanla silahlı çatışmalara ve direnişlere sahne olmuş ve "Arap Baharı her ne kadar yeni umutlara kapı aralamış olsa da bir altüst oluş ve şiddet dönemi olmuştur" (Fuller, 2017:37).

Harita 1: "Arap Baharı" Eylemlerinin Yayıldığı Ülkeler(Kaynak: Harita yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Bütün açıklamalar ve tanımlamalar bağlamında Ortadoğu'daki koşullar da dikkate alındığında, Suriye savaşı; esasen bir hegemonik savaş pratiğinin küresel, bölgesel ve yerel güç ağlarından oluşan çok taraflı bir mücadele alanını ifade etmektedir. Michael Bell (2012), Suriye içinde ve dışında farklı ve kararlı aktörlerin liberal enternasyonalistlerin nefret ettiği standartlarla oynadığı realpolitik dünyayla karşı karşıya olduğumuzu ifade etmektedir. Her bir hegemonik güç, gizli diplomasi ile egemen çıkarlarını takip etmekte ve Suriye'ye yönelik planını uygulamaktadır. Dolayısıyla Suriye savaşı jeostratejik dinamikleri değiştirmenin (Hua Tan, Perudin, 2019) bir yansıması olarak görülmektedir. Bu bağlamda uluslararası ve bölgesel güç dengelerinde önemli etkileri olan Suriye savaşı; ABD, Rusya ve bölgesel müttefikler arasında önemli bir rekabet alanına dönüşmüştür. ABD ve Batılı müttefikleri krizin hemen başında yönetimi değiştirme taleplerini açıkça dile getirmiş ve muhalif gruplara siyasi ve diplomatik alanda destek vermiştir (Atlıoğlu, 2018). Suriye'de yerel gruplarla başlayan direniş hareketleri, zamanla farklı ülkelerden devşirilen muhalif grupların ve paralı savaşçıların da katılımıyla ülke bir çatışma bataklığına dönmüştür. Özellikle Suudi Arabistan ve Katar'da eğitilen, paralı askerlerle bütünleştirilen el-Kaide savaşçıları sivil nüfusa yönelik sayısız vahşetin ve terörist eylemin içinde yer almıştır (Chossudovsky, 2017). Benzer şekilde Çeçen cihatçılar da Suriye'deki çatışmalarda önemli roller üstlenmekte ve doğrudan din adamlarının yönlendirmeleriyle hareket etmektedirler (Ancarini, 2017). Ancak gelinen noktada "tüm taraflar Suriye'yi ve bölgesel denklemdeki yerini önemsese de ciddi ölçekli ve sıcak çatışmanın içine girmenin akıllıca olmadığı noktasında hemfikir durumdadır" (Korkmaz, 2015:188).

Suriye'ye doğrudan askeri operasyonu devreye sokmayan Batılı güçler, içten parçalanmayı güçlendirmek ve dış müdahaleyi meşru kılmak için mezhep temelli söylemlere ve faaliyetlere başvurmuştur. Fuller'e göre "çok gürültülü propagandası yapılan din ve mezhepçilik hem iç hem de uluslararası düzeyde derin güç ve nüfuz mücadelesinin yerine vekâlet etmektedir" (2017:245). Suriye'de geniş bir hareket alanı bulan Radikal İslami Hareketler, Sünni ve Alevi ekseninde güçlendirilmiştir. Bu durum da toplumsal kutuplaşmanın derinliğini arttırmıştır. "Kitlelerin doğrudan siyasete sağ veya sol reflekslerle girmeye başladığını gösteren Siyasal İslam, IŞİD ve popülizm gibi toplumsal hareketler küresel siyasi coğrafyanın önemli parçası haline gelmiştir" (Yıldızoğlu, 2017:59). Dolayısıyla bir tarafta İran ve Irak Şiileri ile Hizbullah'ın Esad rejiminin yanında yer alması, diğer taraftan da Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Türkiye gibi ülkelerin Sünni muhaliflere destek vermesi mezhepsel kaosu şiddetlendirmektedir. Bu durum, "mezhep temelindeki bölgesel çıkarların, ayaklanmanın Sünni Siyasal İslam'ın seküler Arap milliyetçisi hükümete karşı ölümcül kan davasının devamı olduğunu ve bunun demokrasi için veya neo-liberalizme karşı bir kitle başkaldırısı olmadığını göstermektedir" (Gowans, 2017:904).

1.1. Antakya'nın Araştırma Alanı Olarak Belirlenmesinin Gerekçesi ve Önemi

Tarihi boyunca iktidar mücadelelerine maruz kalan Hatay, pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve günümüze kadar önemini korumuştur. Hatay, "kendisini çevreleyen fiziksel sınırın her iki tarafında yaşanan politik-ekonomik gelişmeler, yerelde köklenen ulus-devlet süreçleri, lokal dinamikler, devletin sınır politikası ve fiziksel sınıra yüklenen anlamın sürekli döngüsü ışığında tarihsel olarak şekillenmiştir" (Doğruel, 2013:79). Hatay ilinin merkez ilçesi olan Antakya, zengin tarihsel geçmişe sahip çokkültürlü bir yerleşim alanıdır. Türkiye'nin güneyinde yer alan ve Suriye sınırına yaklaşık 30 km mesafede yer alan kent konumu, Ortadoğu jeopolitiği açısından göz ardı edilmeyecek derecede önemlidir. Anadolu'dan Suriye ve Mısır'a geçiş yolu sağlayan, Doğu Akdeniz'in önemli kentlerinden olan Antakya, aynı zamanda Ortadoğu'daki siyasal çekişmelerden en çok etkilenen kentlerin başında gelmektedir.

Antakya, "Levant bölgesinin kuzey kıyı kentlerindedir. Antakya kültürü, karşılıklı etkileşim içinde birbirlerinin varlıklarına saygı gösteren farklı kültürlerin (yeninin, Doğu'nun, Batı'nın), dinlerin, dillerin bir coğrafyada buluştuğu bir kültürdür" (Doğruel, 2013:78). Antakya üç semavi dinin tüm mezhepleriyle birlikte yaşam alanı bulduğu ender kentlerdendir. Çokkültürlülüğün farklı bileşenlerini barındıran Antakya; Arap Alevilerinin, Arap Hıristiyanlarının, Türk-Arap Sünnilerinin, Ermenilerin ve Yahudilerin kültürlerinin deneyimlendiği bir coğrafya olarak bilinmektedir. Bu nedenle de "Medeniyetlerin Beşiği" olarak da bilinmektedir.

Antakya hem coğrafi hem de sosyokültürel ve ekonomik koşulları gereği Suriye toplumu ile tarihsel bir yakınlığa sahiptir. Bu bağlamda Antakya'nın araştırma alanı olarak seçilmesindeki temel gerekçe, Antakya'daki çokkültürlü nüfusun Suriye toplumu ile olan sosyal, kültürel, ekonomik ve tarihsel bağlarıdır. Bu nedenle Suriye'de yaşanan kaosa ve siyasal çalkantılara yönelik politik seçerinin çıkarılması ve Antakya'da ikamet eden toplumun sürece ilişkin algısının analiz edilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

1.2. Amaç ve Problem

Bu çalışmada amaç, Suriye (iç) savaşının nedenlerini ortaya çıkarmak ve savaşa müdahil olan küresel ve bölgesel aktörlerin kamuoyunda oluşturduğu algıyı değerlendirerek, konuya ilişkin bir çözümleme yapmaktır. Bu

bağlamda Suriye savaşının tanımlanmasına ilişkin bir çözümlemeye bulunmayı, Türkiye'nin hem Suriye krizine yönelik politikalarını hem de bu politikaların Antakya'da ikamet eden ve farklı kültürel kimlik ve aidiyet grupları tarafından nasıl algılandığını analiz etmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla çalışmada aşağıda belirtilen sorulara cevaplar aranmıştır:

- Antakya yerel halkının Suriye savaşına yönelik algı, tutum ve davranışları nelerdir?
- Suriye savaşını nasıl tanımlarsınız? Sizce Suriye savaşı neden başladı?
- Küresel ve bölgesel güçlerin Suriye savaşına müdahil olmalarını nasıl değerlendirirsiniz?
- Türkiye'nin Suriye savaşına müdahil olmasını ve yürüttüğü politikaları nasıl değerlendirirsiniz?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel araştırma deseniyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar “örnek olayların ve bağlamların dilini kullanır, toplumsal süreçler ve örnek olayları kendi sosyal bağlamında inceler ve belirli ortamlarda anlam yaratımına veya yorumlarına bakarlar” (Neuman, 2017:232). Benzer şekilde Yıldırım ve Şimşek de nitel araştırmayı; “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamaktadır (2011:39). Dolayısıyla araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı betimsel bir tarama modeliyle yapılandırılmıştır. Araştırmada mevcut sorunun analizine yönelik çözümlemelere ulaşmak için probleme içkin temel dinamiklerin sahip olduğu ayırt edici nitelikler üzerinden problemin çözümüne ulaşılmaktadır (Özgen, 2016:173). Bu nedenle araştırmada, amaçlı örneklem yöntemi dikkate alınmış ve amaçlı örnekleme dayalı Maksimum Çeşitlilik (heterojenite) örnekleme pratiğinden yararlanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme, Neuman'ın ifadesiyle, ele alınan olay ve olgularla ilişkili birden fazla farklılığı kapsayan ana unsurları ortaya çıkarmayı ve tanımlamayı amaçlamaktadır (Neuman, 2017). Maksimum çeşitlilik örnekleme, “probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmayı hedeflemektedir” (Demir, Özden, 2013:61).

2.2. Örneklem Grubu

Araştırmanın örneklem grubunu Antakya'da ikamet etmekte olan farklı cinsiyet, eğitim derecesi, yaş aralığı, kimlik ve aidiyet grubundan toplam 55 katılımcı oluşturmaktadır. Gönüllülük esası dikkate alınarak görüşlerine başvurulmuş katılımcıların 30'u (% 55) erkek, 25'i (%45) ise kadından oluşmaktadır. Katılımcıların yaş gruplarına bakıldığında 37'si (% 67) 24-45 yaş grubunda olurken; 18'i (% 33) 46-65 yaş grubundadır. Eğitim durumları dikkate alındığında; 10'u (% 18) ilköğretim, 28'i (% 51) lise ve 17'si (% 31) üniversite mezunudur. Etnik ve dinsel aidiyetleri bağlamında ise; 11'i (% 20) Türk Sünni, 18'i (%33) Arap Alevi'si, 14'ü (% 25) Arap Sünni, 11'i (%20) Arap Hıristiyan ve 1'i (% 2) Ermeni Hıristiyan'dır (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Değişkenler	Alt Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Erkek	30	55
	Kadın	25	45
Yaş	24-45 yaş grubu	37	67
	46-65 yaş grubu	18	33
Eğitim	İlköğretim	10	18
	Lise	28	51
	Üniversite	17	31
Etnik ve Dinsel Aidiyet	Türk Sünni	11	20
	Arap Alevi	18	33
	Arap Sünni	14	25
	Arap Hıristiyan	11	20

	Ermeni Hristiyan	1	2
Toplam		55	100

2.3. Veri Toplama Aracı ve Analizi

Araştırmada sağlıklı veri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. “Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, araştırılan temaya yönelik kapsamlı veriyi temin etmek için katılımcıların iç dünyalarını anlamaya; sahip oldukları bilgi, deneyim ve davranışlarını betimlemeye yönelik bir tekniktir” (Özgen, 2016:161). Bu teknikte araştırmacı, “önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar, görüşmenin akışına bağlı olarak yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını sağlayabilir” (Türnüklü, 2000:547). Katılımcılarla yürütülen görüşmeler sonrasında, öncelikle tüm görüşme formları kodlanarak (K1, K2, K3 gibi), katılımcılara ait ifadeler / cevaplar özenle okunmuş ve araştırma konusuyla ilgili olan bölümler tematik bağlamlara göre tasnif edilmiştir. Sonraki adımlarda ise, ilgili ifadeler metne katkı sağlayacak şekilde ve uygun görülen bölümlere eklenmiş, metnin daha derinlikli ve anlamlı bir bütünlük oluşturması için özen gösterilmiştir.

Araştırmanın veri toplama araçlarında güvenilirlik ve geçerlik büyük önem arz etmektedir. Kaya, nitel yöntemlerde, güvenilirlik ve geçerliliğin pozitivist geleneklerdeki yaklaşımlara göre formüle edilemeyeceğini öne sürmektedir (Kaya, 2014). Kirk ve Miller’e göre, nitel araştırmada geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelmektedir (akt. Yıldırım, Şimşek, 2011). Dolayısıyla nitel araştırmalarda ‘geçerlik’, ön plana çıkmaktadır. “Doğru bilgiye ulaşma konusunda gereken önlemlerin alınması yani ‘geçerlik’ ve araştırma sürecini, verileri açık ve ayrıntılı bir biçimde, yani bir başka araştırmacının değerlendirmesine olanak verecek biçimde tanımlanması ‘güvenirlik’, nitel araştırmacının karşılaması gereken önemli beklentilerdir” (Yıldırım, Şimşek, 2011:274). Bu bağlamda nitel araştırma tekniklerinden olan görüşmenin, kullanıldığı araştırmalarda temel veri aracı olarak araştırmacı kullanıldığından, güvenilirlik araştırmacının nitelikleri göz önünde bulundurularak incelenmektedir. Görüşme tekniğinde geçerlik ise, “görüşme yapılan kişinin vermiş olduğu yanıtlara ve bu yanıtların analizi sonrasında okuyucuya sunulan bilgilere ve yargılara yönelik bir pozisyon alıştır” (Türnüklü, 2000:552).

3. Bulgular

3.1. Küresel Aktörlerin Suriye Krizindeki Etkileri

Günümüzde en önemli mücadele biçimlerinden biri devletlerarası ve ‘Büyük Güç’ olarak ifade edilen devletler arasındaki rekabettir (Russell, 2017). Küresel gücü temsil eden Batı (ABD, Fransa, İngiltere) ile Doğu (Rusya, İran, Çin) Blokları’nın çıkmaza giren Suriye Krizi’ne yönelik pratikleri, krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Dahası krize ilişkin müdahale seçenek ve süreçleri önemli ölçüde değişmekte, sahip olduğu enerji kaynakları ve petrol rezervleri açısından Akdeniz Havzası’nda önemli bir varsılığa sahip olan Ortadoğu; ABD ve Rusya arasındaki küresel dengelerin şekillendiği bir rekabet alanına dönüşmüştür. K41 nolu katılımcının da ifade ettiği gibi:

“Ortadoğu yer altı kaynakları açısından zengin bir bölgedir. Bu nedenle Batı ve ABD yerel halkları kullanarak sürekli kaos ve çatışmalarla bölge üzerinde hedeflerini gerçekleştirmektedir. Diğer sebep de bu güçlere hizmet edecek rejimler. Irak en iyi örnektir. Olayın sadece dikta rejimden veya kimyasal silah kullanımından kaynaklı olduğunu mu düşünüyorsunuz, hiç sanmıyorum. Suriye çeşitli ülkelerden gelip rejime karşı savaşan militanlar yüzünden bu kaosu içindedir. Suriye komşu ülkelerin izledikleri siyaset nedeniyle savaşla bu kadar mücadele etti. Tabi ki devreye Rusya ve İran’ın da girmesiyle savaş daha da uzadı, Esad rejiminin de mücadelesi uzadı. Tabi herkes kendi çıkarı için bölgede savaşıyor, bunu da bilmekte fayda var.”

“ABD ve Rusya eksensiz gelişen ve iki merkezli olarak şekillenen rekabet ve çatışma bütün bölgeyi kapsayan jeopolitik güç olma stratejisinde kimin hâkim olacağı sorusunu gündeme getirmektedir” (Peköz, 2015:121). Ancak küresel güçlerin Ortadoğu’ya hâkimiyet kuracak tek bir gücün oluşmasını kabul etmedikleri gibi bölgede olası bir ittifak gücünün kurulmasına da engel oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu durum uluslararası politikadaki gerçekçi büyük iktidar siyasetinin Soğuk Savaş’tan sonra geri döndüğü yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmelidir (Ekşi, 2017:107). Bu bağlamda Suriye krizi, Soğuk Savaş sonrasında küresel güç dağılımında zorlu bir mücadelenin ve çıkar çatışmalarının merkezi durumundadır. Çok yönlü ve kapsamlı bir muhtevaya Suriye krizi, küresel ve bölgesel güç dağılımının yeniden şekillendiği bir uygulama alanı olarak

görülebilir. Çünkü Peköz'ün de belirttiği gibi "Suriye'de kaybeden güç hem Akdeniz havzasının bütününde hem de enerji kaynaklarının bulunduğu merkez Ortadoğu denkleminin dışında kalacaktır" (2015:121). Bu bağlamda Arap Baharı ve Suriye krizi esasen Büyük Ortadoğu Projesi'ne yönelik planların devamı olarak görülmektedir. K37 nolu katılımcıya göre:

"Ben süreci Ortadoğu haritasının yeniden şekillenmesi olarak görüyorum. Arap Baharı adı altında Suriye'nin ABD ve diğer kapitalist ülkelerin müdahaleleriyle yeniden şekillenmesinden başka bir şey değildir. Soğuk Savaş döneminden gelen olayların örüntüsüdür aslında yaşananlar. Suriye, Irak, Mısır Soğuk Savaş döneminden kalan temel sorunlardı. Zengin yer altı kaynaklarına sahip olan bölge, kapitalist ülkeler için yeni pazar alanı olarak görüldü. Bu nedenle bölgedeki zenginlikler ele geçirilmeye çalışıldı."

Suriye krizinin en büyük küresel güçlerinden biri ABD'dir. ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik stratejik politikaları iki yönlüdür: Birincisi petrol kaynaklarının güvenliği ve kontrolü, ikincisi ise hegemonik çıkarlarla iç kamuoyu ile desteklenen İsrail'in geleceğinin sağlanmasına yönelik ideolojik bağlılıktır (Kitchen, 2012). K36 nolu katılımcının görüşleri de benzerlikler içermektedir:

"Bir Antakyalı olarak bu savaşa ve yaşanan sürece tamamen tepkiliyim. Bu savaşın birçok nedeni var: Küresel güç dengesi, Büyük Ortadoğu Projesi, bölgenin doğal kaynakları gibi. Sürece ilişkin kaygım büyük ve bu gelişmeleri yakından takip ediyorum, ilgili çalışmalarını da okuyorum. Bence bu savaşta en büyük sorun; ABD tarafından İsrail'in güvenliğini sağlamaktır. Bu amaçla Suriye ve diğer ülkelerin liderlerini devirip İsrail güvende tutulmak istenmektedir."

ABD; Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren uyguladığı askeri-siyasi opsiyonlarla, savaştığını ileri sürdüğü terörizmi paradoksal olarak kendisi üretmektedir (Achcar, 2012:132). Benzer şekilde Amin de ABD yönetiminin 20 yıldan beri yeni düşman üretmeye çalıştığını ve bunu da teorik söylemlerinde kullandığını dile getirmektedir (2020). Dolayısıyla ABD'nin 11 Eylül saldırılarını gerekçe göstererek 'terörizme karşı savaş' sloganıyla daha ölümcül saldırılar gerçekleştirmesi ve askeri müdahaleciliğini daha geniş coğrafi alanlarına yayması kaçınılmaz olmuştur. Afganistan, Irak işgalleri bunların en somut örnekleridir. ABD'nin 11 Eylül saldırılarına cevap verme biçimi, günümüzde her zamankinden fazla ABD siyasetini karakterize eden hegemonik tek taraflılığın çarpıcı bir örneğini göstermektedir (Achcar, 2012:125).

Suriye krizi Bush (George Bush, 2003) yönetimiyle başlayıp¹, Obama yönetimiyle (2011-2015) devam etmiştir. ABD'nin bölgedeki en büyük kaygılarından biri İran ve Suriye arasındaki siyasi ortaklıktır. İki ülke arasında kurulan bu ittifak, bölgedeki İsrail için büyük bir risk olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Suriye krizinin ilk aşamalarında Esad rejiminin meşruiyetini yitirmesi için büyük çaba içine giren ABD, Batılı müttefiklerin desteğine ihtiyaç duymuş ve Esad rejimine karşı bir baskı oluşturulmasını talep etmiştir. İran'la ilgili Şii Hilali söyleminin gündeme gelmesi de ABD'nin bölgeye ilişkin endişelerini çok daha ciddi boyutlara ulaştırmıştır. K40 nolu katılımcıya göre:

"Suriye savaşı bir projenin ürünüdür. İsrail'in projesini hayata geçirmek için Batı ve ABD çirpimaktadır. Bence temel neden Şii Hilali'nin oluşmasını engellemektir. Bu durumda İran'a saldıramayacakları için bölgede en önemli müttefik olan Suriye'ye müdahale edildi. İsrail istediği için bu savaş uzuyor. ABD uygulamaya sokuyor."

ABD de Suriye krizine doğrudan müdahil olmak yerine, savaşın ilk yıllarında bölgedeki planlarını Türkiye, Körfez ülkeleri, Kürtler ve çeşitli İslami örgütler üzerinden yürütmüştür. Buna ek olarak azalan iç baskıdan oluşacak boşluğu doldurmak amacıyla dış güç kaynaklı (İsrail askerlerinin ve MOSSAD güvenlik servisi) bir yola başvurmuştur. ABD; Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerle aynı hizada bulunan ve el-Kaide'ye tabi olan mezhepçi aşırı grupları doğrudan finanse etmek, silahlandırmak ve malzeme temin etmek yoluyla Suriye hükümetini yıkmayı hedefleyen bir plan yapmıştır (Cartalucci, 2017a:364). K38 de benzer açıklamalarda bulunmuştur:

¹ Amerika'nın o dönemki başkanı George Bush'un "Irak'taki görev tamamlandı" demesinden bir gün sonra 2 Mayıs 2003'te, Amerikan Dışişleri Bakanı Colin Powell Şam'a vardı. Havaalanında yaptığı konuşmada "Cumhurbaşkanı Esad'a açık bir şekilde, Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden sonra şartları değişen bölgeyi ve Amerikan stratejisini açıklayacağım" dedi. Powell "Suriye'nin Washington'un mesajlarına duyarsız kalması halinde sonuçları ne olacaktır?" sorusuna "Bu soruların yanıtlarını, Suriye'nin performansını ve tepkilerini gördükten sonra alacağımız kararlarla cevaplandıracağız" diyerek yanıtladı (Muhammed Sis Rsas 2017:269).

“Büyük güçlerin doğrudan müdahale edemedikleri yerlerde iç savaşı devreye sokması asıl nedendir. Neden her şeyde ABD ve Batı çıkıyor? Çünkü çıkarları var. Irak, Lübnan, Libya gibi ülkelerde iktidar güçler düşürülüp orada kaynaklara el konuldu. Kaddafi, Saddam devrilince ülkelerin maddi ve manevi tüm değerleri kayboldu, başkalarının eline geçti. Sıra Suriye’ye geldiğinde kendi ordularıyla değil ülke içinde ittifaklar kurarak iç savaşı tetiklediler. Ayaklanmalar başladığında medyada yansıtıldığı gibi rejim ateş açmadı. Batının oyunuyla silahlar devreye girdi. Çünkü bir müdahale gerekiyordu, onu yarattılar. Sınırda DAESH, ÖSO, El-kaide gibi örgütler var, savaş bunların yüzünden uzamaktadır. Gerçi artık sınırda kimin hangi güç için savaştığını tahmin edemiyoruz sürekli değişiyor.”

ABD, Suriye’ye karşı küresel ölçekte bir tavır yaratmak amacıyla da rejimin sivillere karşı kimyasal silah kullandığını iddia etmiştir. Ancak yayımlanan veriler açıkça ABD’nin Suriye’ye karşı bir müdahaleyi meşru kılma gayreti taşıdığını göstermiştir. Barrett (2017), kimyasal silah girişimini ABD’yi Suriye çatışmasına daha fazla sürükleme amaçlı bir Siyonist girişim olarak değerlendirmektedir. K36’nın da görüşleri benzerlik göstermektedir:

“Rejimin halka zulüm yaptığı söyleniyor ve bütün dünya buna tek bir ağızdan karşı çıkıyor. Peki, Amerika Saddam’ı diktatör diye devirdiğinde katlettiği Iraklı vatandaşlar için neden dünya ayaklanmadı, neden siviller ölürken herkes seyretti. Bu Batının ve emperyalist güçlere hizmet edenlerin ikiyüzlü politikasının ürünüdür.”

Suriye’nin parçalanması Ortadoğu’daki stratejik dengelerin ABD ve İsrail’in lehine sonuçlanması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle ABD, Suriye krizine yönelik politikasını çok yönlü işlemektedir. Radikal İslami Hareketlerin bölgedeki kaosu derinleştirmeleri, IŞİD ve el-Nusra gibi örgütlerin ön plana çıkması, İsrail ile olan ilişkilerde ciddi sorunlar yaratacağından Esad’ın tasfiyesi ABD için öncelikli unsur olmamıştır. Dolayısıyla eski gücünü yitiren Esad rejiminin varlığı ABD’nin çıkarları açısından uygun görülmemiştir. ABD’nin, Esad rejimini devirmekten ziyade, Suriye’yi daha fazla tecrit ederek İran’a karşı gelecekteki bir savaş senaryosunu hazırlama, Hizbullah ve Hamas’la bağımlı koparma gayreti uluslararası politikada bilinen bir gerçektir. K42 nolu katılımının ifadesiyle:

“Suriye’de demokratikleşme yerel halkın talepleriyle gerçekleşmelidir. Ancak dış müdahalelerle sürecin işlediği kanısındayım. O yüzden savaşın asıl nedenleri demokratikleşme, özgürlük değildir. Bugüne kadar Beşar Esad babasından farklı bir şekilde ülkeyi yönetti. Temel hak ve özgürlüklerde iyileştirme yaptı. Ancak ülkede çıkan ayaklanmalar neden diğer ülkelerdeki ayaklanmalardan daha fazla destekçi buldu. Bakarsanız Suriye’deki rejim diğer ülkelere göre daha demokratikti. Aslında bunlar bahane edilerek Suriye’ye müdahale meşru kılınmaya çalışıldı. ABD ve Batı’ya karşı politikayı izleyen Esad’ın iyi ilişkiler geliştirdiği Rusya ve İran’dan koparılmaya çalışıldığını düşünüyorum.”

Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Bahreyn gibi ülkeler ABD’ye Suriye’ye askeri müdahale yapılması için baskı yapmışlardır. Ancak Esad rejimine karşı muhalefet eden grupların tek bir blok olmaması, farklı politik eğilimleri taşımaları ve silahlı mücadelede ayrı noktalarda yer almaları ABD’yi kaygılandırmış (Peköz, 2015) ve askeri müdahale içinde yer almaya sıcak bakmamıştır. Ayrıca ABD’nin karşı karşıya kaldığı ekonomik krizin etkileri nedeniyle doğrudan bu askeri müdahale grubunda yer almaktan kaçındığı da bilinmektedir.

Suriye krizinin bir diğer önemli küresel gücü Rusya’dır. Soğuk Savaş’tan beri Suriye’yi bölgesel bir müttefik olarak görmüştür. Soğuk Savaş yıllarından sonra Ortadoğu, Rusya’nın dış politikasında büyük bir öneme sahip olmuştur. Küresel rekabet alanına dönüşen bölgenin dinamikliği ve bölgedeki istikrarsızlıkların sonuçlarının kestirilememesi, Rusya’nın bölgeye yönelik stratejisini etkilemiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında müttefikler kazanmaya çalışarak Orta Doğu’da ABD karşısında güç dengesi oluşturmaya çalışan Rusya, bugün bu politikasını Suriye üzerinden gerçekleştirmektedir (Akengin, Yaşar, 2018:26). Rusya’nın Suriye krizine müdahil olması, öncelikle açık bir istikrarsızlık ve askeri fetih dalgasını durdurmayı, gelecekte de bu tür dalgaların yaratılmasını imkânsız kılacak şekilde dünya çapında bir güç dengesi tesis etmeyi amaçlamaktadır (Cartalucci, 2017b:683). Bu nedenle Rusya, Suriye krizinde ABD ve Batılı güçlerden farklı bir tavır sergilemiştir. Tunus, Mısır, Yemen ve Bahreyn’deki ayaklanma sürecinde geri planda kalmayı tercih eden Rusya; Libya ve Suriye’de ise etkin bir şekilde harekete geçmiştir. Çünkü Rusya’nın Akdeniz’i kontrol eden tek askeri üssü Suriye’dir. Esad sonrası olası bir dönemde bu askeri üssün hiçbir güvencesinin kalmayacağını bilmesi, Suriye’den vazgeçilmeyeceğini net olarak göstermektedir (Peköz, 2015). Arap Baharı ile birlikte Rusya’nın Ortadoğu’daki gelişmeleri yönlendirme kapasitesinin arttığını söylemek mümkündür (Telatar, 2015). Kısacası Suriye, Ortadoğu denklemine Rusya için ciddi bir güç kaynağıdır. Rusya’nın, BM Güvenlik Konseyi’nde Suriye rejimine yönelik dış müdahalenin önünü açan kararları veto etmiş ve Esad rejimine açıktan destek vermesi de bu

görüşü teyit eden pratiklerdendir. YuiLi'nin (2016) ifadesiyle, Rusya ve Çin Ortadoğu'daki çıkarlarını vetolarıyla ifade etmiş, ABD ve müttefiklerinin bölgede tek koruyucu güç olmadığını göstermiştir. Rusya, Suriye rejiminin devamı için Moskova-Tahran-Şam üçgenindeki stratejik hattı kuvvetlendirmeye gayret göstermiştir (Çalışkan, 2016). Suriye Krizi'nin nasıl sonuçlanacağı rejim ile muhalifler arasındaki silahlı mücadele kadar Rusya ile ABD/Batı arasındaki siyasi mücadelenin de belirleyici olacağı muhakkaktır.

Suriye krizinin bir başka önemli küresel gücü AB'dir. Suriye rejimine yönelik çeşitli yaptırımlar uygulayan AB, Esad'ın devrilmesi için de çaba sarf etmiş; ancak AB'nin Suriye'ye yönelik politikası önemli bir aşama kaydedememiştir. Özellikle savaş yanlısı bir politika izleyen Fransa ve aynı şekilde askeri bir müdahalenin sonuç vermeyeceğini gören İngiltere, Suriye politikalarında birtakım değişikliklere yönelmek zorunda kalmıştır. Ayrıca AB'nin Suriye politikasını etkileyen bir başka unsur da Suriye'deki nüfusun % 12'sini oluşturan Hıristiyan toplumunun kanaat önderlerinin tutumları olmuştur (Peköz, 2015). Çünkü Hıristiyan toplumunun büyük bir kesimi Esad rejiminden yana bir tutum sergilemiştir.

Suriye krizinde küresel aktörlerinden biri de Çin'dir. Rusya'nın izlediği politikaya yakın bir yönelim izleyen Çin, yoğun bir diplomasi girişiminde bulunmuştur. Ancak burada Peköz'ün (2015) de ifade ettiği gibi Çin için denklem Suriye değil İran'dır. Çünkü İran rejiminin varlığı Çin'in bölgesel çıkarları bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Bu nedenle Suriye üzerinden İran'a herhangi bir saldırı şansı vermek istemeyen Çin, Suriye krizinde Rusya ile ortak çizgide hareket etmiştir. Çin de Rusya gibi BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye rejimine yönelik dış müdahalenin önünü açan kararları veto etmiş ve Esad rejimine ağıktan destek vermiştir.

3.2. Bölgesel Aktörlerin Suriye Savaşına Müdahalesi

Batı ve bölgesel müttefikleri açısından can alıcı bir jeopolitik alan olarak görülen Suriye, savaşın başlamasıyla birlikte, bölgesel aktörler arasında artan bir güç mücadelesine evrilmiş ve öngörülemez dinamiklerin ağırlık merkezi olmuştur. Suriye'deki şiddetlenen çatışma ve istikrarsızlık, bölgenin mevcut siyasi geometrisini ve stratejik denklemini derinden etkileme potansiyeline sahiptir (Demir, Rijnoveanu, 2013). Suriye krizi her ne kadar sosyoekonomik, siyasi temsil, yönetim gibi temellere dayansa da "Suriye'de rekabet eden hizipleri desteklemeye istekli bir şekilde mücadele eden bölgesel aktörlerin çıkarlarını gittikçe yansıtmaktadır" (Nerguzian, 2012). K35'in de belirttiği gibi:

"Katar, Türkiye, Arabistan, İsrail, Kuveyt, Mısır gibi ülkelerin Suriye'deki hareketlere dâhil olmaları, bölgede silah sevkiyatını arttırmıştır. Yeni grupların doğmasına yol açtı. Bir nevi bölgesel işbirlikçilerini yarattılar. Artık dünyadaki çıkar ilişkisi yeni düzeni belirliyor. Hepsinin üzerinde emperyalizmin çıkarları var. Bu Türkiye ve Suriye'den de üstündür. Mezhepçi bir yaklaşımla bölge canavarlaştırıldı".

Suriye'de statükonun bozulmasının halk hareketleriyle değişimin yaşandığı Mısır ya da Tunus'la kıyaslanmayacak kadar bölgesel etkilere sahip olduğu (Taştekin, 2016) bir gerçektir. Çünkü Suriye, Soğuk Savaş süresince Ortadoğu'ya yönelik yürütülen politikaların merkezinde yer almış ve bölgeye yönelik politikalar izleyen hem küresel hem bölgesel güçler için önemli bir aktör olarak görülmüştür (Altundeğer, Yılmaz, 2016). Dolayısıyla bölgesel aktörler, Suriye'ye yönelik politikalarını örgütler yoluyla yürüterek, ülkede gerçekleşen tüm kaosu rejime atfetmektedirler. K43 nolu katılımcıya göre:

"Suriye'de her olay rejimin üstüne yıkılıyor. Rejim katliam yaptı, camileri bombaladı, camideki vatandaşları öldürdü gibi haberler veriliyor. Doğruluk payı vardır; ancak tamamen bunu kabullenmek hatalıdır. Üstelik bu katliamlar ÖSO, DAESH ve El-kaide gibi örgütler tarafından yapılırken her zaman rejim suçlu gösteriliyor".

Suriye krizine etki eden en güçlü bölgesel aktörlerinden biri İran'dır. Jeopolitik ve jeostratejik olarak gerçek bir bölgesel güç olan İran (Korkmaz, 2015), bölgesel ve stratejik denklemde Suriye ile olan otuz yıllık müttefiklik ilişkisini sürdürmekten yana bir tutum sergilemiştir. Birbirine zıt iki rejimin ittifak kurmalarını sağlayan temel unsur ABD, İsrail ve Saddam yönetimindeki Irak'tır. Bu nedenle Suriye ve İran ittifakı, Ortadoğu'daki en kıdemli ve kalıcı jeopolitik ittifaklardan biridir (Fuller, 2017). Çünkü Suriye, İran için hem Akdeniz'e açılan kapıdır hem de Lübnan'daki Hizbullah'la bağlantı sağlayan bir hattır. İran, Suriye'deki halk ayaklanmalarının diğer Arap ülkelerinden farklı olduğunu ileri sürmüş, Suriye'ye yönelik müdahaleleri Batı'nın bir komplosu olarak değerlendirmiştir. İran, rejim karşıtı gösterilerini bir demokratikleşme talebi ve devrimci bir hareket olarak kabul etmemiştir (Sinkaya, 2017). Özellikle rejime muhalefet eden grupları, Siyonizm'e ve emperyalist düzene hizmet eden aktörler olarak görmüştür. İran'ın siyasi, tarihi ve ekonomik pozisyonları dikkate alındığında bölgede oluşan istikrarsızlık doğrudan bir tehdit olarak algılanmıştır. Suriye'deki halk ayaklanmasını

kendisine karşı girişilmiş bir darbe olarak gören İran, bu ayaklanmayı kendisini bölgede zayıflatacak her türlü girişimi değerlendirmeye açık olan Suudi Arabistan öncülüğündeki ana akım Arap ve Batılı ülkelerin bir fırsat olarak göreceği kanısında olmuştur (Korkmaz, 2015:165). Dolayısıyla Arap Baharı rüzgârıyla Tunus ve Mısır'daki halk hareketlerini destekleyen İran, Suriye krizinde farklı bir tutum sergilemiştir. İran'ın Arap Baharı karşısında izlediği siyasetin çerçevesini içinde bulunduğu jeopolitik ve toplumsal bağlam belirlemiştir (Kazdal, 2018:9). İran'ın bu siyasi yaklaşımının temel hedefi, yakın zamanda bölgede kazandığı yükselişin ve stratejik gücün zarar görmesini engellemektir. İran'ın Suriye gibi uzun yıllara dayanan bir müttefikin çökmesi, bölgedeki savunma stratejisinin zayıflamasına ve İran'ın bölgede yalnızlaşmasına yol açacaktır. Söz konusu Suriye ve İran arasında oluşacak herhangi bir bölünme, Ortadoğu'nun stratejik dengelerini ABD ve İsrail lehine değiştirecek ve İran'a müdahaleyi açık hale getirecektir. Bu nedenle İran, Suriye rejiminin devamlılığı için tüm var gücüyle mücadele etmiş ve İran Devrim Muhafızları Ordusu ile askeri ve lojistik destek vermiştir. Ayrıca Sinkaya'nın da (2017) belirttiği gibi, İran bölgesel statü arayışına girerek, Suriye'deki askeri ve siyasi varlığını arttırarak uluslararası inisiyatiflerde rol alarak bölgenin şekillenmesinde söz sahibi olmak istemiştir. K34 nolu katılımcının da belirttiği gibi:

“Ortadoğu’da Siyonizm’e karşı en büyük güç İran’dır. Suriye ile olan 30 yıllık ittifakta emperyal müdahalelere izin vermez. Çünkü Suriye tehdit altında ise İran da tehdit altındadır. Zaten İran’ın bölgedeki gücünü kırmak istiyorlar. Suriye çökerse İran’a ve Hizbullah’a ulaşmak kolaylaşacaktır. Irak Savaşı’nda Suriye, İran’ın yanında durdu şimdi de İran Suriye’nin yanında duruyor.”

Suriye krizinin bir diğer önemli aktörü Suudi Arabistan’dır. Hiç kuşku yok ki Ortadoğu’nun ekonomik ve politik stratejisini belirleyen önemli devletlerden biridir. İran ile uzun yıllara dayanan bölgesel güç rekabeti Suriye krizinde de bir kez daha ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan, Suriye’ye yönelik askeri müdahale için ABD’ye baskı yapan bölgesel bir güçtür. Suudi Arabistan’ın bu tutumu sergilemesindeki temel hedeflerden biri, bölgede toplumsal ve politik güçleri olan Şii’leri yönetimden uzaklaştırmak ve Vahhabiliğe dayanan Sünni eksenli bir iktidarı egemen kılmaktır (Peköz, 2015). Fuller’in de (2017:246) ifade ettiği gibi, Suudi Arabistan bölgede monarşiyi payandalayıp koruma ve Sünni-Şii her tür devrimci ideolojik gücü bastırma düşüncesiyle hareket etmiştir. Suudi Arabistan bölgesel düzeyde Suriye rejimine karşı savaşan Radikal İslamcı gruplara ve Suriyeli muhaliflere askeri ve ekonomik açıdan destek vererek rejimi yıkmak ve İran’ın Ortadoğu’daki nüfuzunu kırmak için politikalar yürütmüştür. Bu süreçte Suudi Arabistan, hem ordu üzerinden inşa etmeye çalıştığı Mısır hem de Türkiye ile yakın temasta bulunmayı temel dış politika önceliği olarak belirlemiştir (Ataman, Akdoğan, 2013). K39 nolu katılımcının görüşleri e bu yaklaşımı destekler niteliktedir:

“Tunus’ta, Libya’da Arap Baharı ve ayaklanmalarına karşı ses çıkaramayan Suudi Arabistan buradaki mevcut liderlerin devrilmesine sıcak bakmıyordu. Ancak Suriye söz konusu olunca birden Suriye halkı için demokrasi ve özgürlük talep eder oldu. Acaba tarihi boyunca demokrasiden, temel hak ve özgürlüklerden nasibini almamış olan bir ülke nasıl olur da bunu savunabilir. İsrail ve ABD’nin bölgedeki piyonu olduğu içindir. Arabistan, Katar, Irak gibi ülkelere devşirilen militanlar bu savaşın sürecini uzatıyor.”

Suriye krizine müdahil olan üçüncü bölgesel aktör İsrail’dir. Ortadoğu’da yalnız bir konumda olduğu düşünülen İsrail, bölgedeki gelişmelerden en çok etkilenecek ülkelerden biridir. İsrail’in Suriye krizindeki temel meselesi İran’ı yalnızlaştırmak ve İran’ın bölgesel güç olarak yükselişini durdurmadır. Bunun için 1976’dan beri Suriye ile fiilen savaş halinde olan İsrail, Hamas ve Hizbullah’a destek veren Esad rejiminin (Peköz, 2015) düşürülmesine yönelik bir dış politika izlemiştir. Bu bağlamda “İsrail’in ABD ile birlikte Ortadoğu’daki ‘askeri yol haritası’ Lübnan, Filistin ve Suriye’den Irak, Fars Körfezi, İran ve NATO’nun konuşlandığı Afganistan sınırlarına kadar uzanan istikrarsızlık, kaos ve şiddet kuşağı yaratılmasına dayanmaktadır” (Nazemroaya, 2017:35). K43 nolu katılımcının konuya ilişkin ifadeleri Suriye’deki karanlık savaş mekanizmasını özetler niteliktedir:

“Sınırdaki hangi terör örgütünün olduğu, türediği bilinmiyor. Yani muhalif diyorlar da hangi muhalif? Suriye halkından oluşan bir muhalif grubu değil, farklı ülkelere gelmiş militanlar bunlar. Sadece Suriye halkı arasında yaşanan bir savaş olsaydı bunu anlardınız. Ama öyle değil. Kim bilir kaç güç ve daha nice... Böyle olunca savaşın sonunu kestirmek çok zor. Irak, Yemen, Fas, Cezayir gibi yerlerden gelenler var. İsrail temsil ediliyor. Sokaklara çıkın aradaki farkı net şekilde görürsünüz.”

“Wikileaks tarafından ortaya çıkarılan 2006 tarihli ABD Dışişleri Bakanlığı yazışmaları ABD’nin iç bölünmeyi kıskırtmak yoluyla Suriye hükümetini devirmeyi planladığını ve bu talimatları doğrudan İsrail’den

aldığını ortaya çıkarmıştır” (Muhavesh, 2017:655). Ancak Ortadoğu’daki politik hamleler İsrail’in isteklerine tam olarak cevap vermemiştir. Bölgesel denklem içinde birbirinin karşısı olan ülkelerin ittifakı söz konusu olmuştur. Buna en iyi örneklerden biri Esad rejiminin düşürülmesi için birbirine benzeyen politikalar yürüten Türkiye, Suudi Arabistan ve İsrail verilebilir (Peköz, 2015). Esad’ın kalıcı olduğunu gören İsrail, Suriye politikasında birtakım değişikliklere gitmiştir. İsrail, Suriye’ye yönelik iki temel politika yürütmüştür: “Birincisi, ‘büyük ödül’ olarak nitelendirdiği Suriye’deki rejimin düşmesi, yerine daha az tehdiye sahip ve İsrail ile barış anlaşmaları yapacak bir rejimin kurulmasıydı; ancak bu plan başarısız olmuştur. İkinci plan ise, Suriye’nin kimyasal silahlardan arındırılması ve böylece İsrail’in devasa nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahları karşısındaki temel stratejik savunma caydırıcılığından yoksun bırakılmasıydı” (Nasser, 2017:431). İsrail bu politikasında ise başarılı olmuştur. Ancak İsrail’in dış politika ve güvenlik teşkilatı içinde İran ve Hizbullah’a odaklanıp IŞİD ve el/Kaide’ye alan açacak türden bir sessizliğe bürünmesi oldukça dikkat çekicidir.

Suriye krizindeki dördüncü aktör Mısır’dır. Mısır’ın Suriye yönetimine karşı değişken bir politika izlediğini söylemek mümkündür. Müslüman Kardeşler yönetime devraldıklarında, Suriyeli Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmelerini açıkça dile getirmiş ve Türkiye’ye yakın bir politika izlemişlerdir. Ancak ABD desteğiyle iktidarı darbeye ele geçiren General Abdülfettah es-Sisi’nin politikası farklı olmuştur. “Suriye yönetiminin Sisi tarafından gerçekleştirilen darbeyi tanınması, ilişkiler açısından pozitif bir etki yaratmıştır” (Peköz, 2015:127). Günümüzde mevcut Mısır yönetimi ile Esad rejimi arasında doğrudan bir ilişki olmamakla birlikte, Suriye krizinde aktif bir güç olmak istememiştir. Mısır, İran’ın bölgede artan etkinliği, İsrail ile geleceği, Filistin Sorunu, Libya’daki politik istikrarsızlığın artması, radikal İslami örgütlerin bölgedeki gücü gibi faktörlerin etkisiyle Suriye’ye askeri bir müdahaleye karşı çıkmıştır (Peköz, 2015).

Suriye krizindeki beşinci bölgesel aktör Irak’tır. ABD işgalinden sonra Şii hükümetin denetiminde olan Irak’ın Suriye politikası açıkça bilinmese de İran’a yakın bir politika izlediğini söylemek mümkündür. “İran ve Irak arasında oluşan stratejik ittifak, Suriye’deki mevcut rejimin devam etmesi ve bölgesel ilişkilerde Şii denkleminin etkin olmasıdır” (Peköz, 2015:127). Bu bağlamda Irak Suriye’ye hem askeri hem de lojistik destek sağlamış ve gıda maddelerinin geçişi için önemli bir işlev görmüştür. Irak’ın Suriye krizinde İran’a benzer bir politika izlemesi, Rusya ile ilişkilerinin güçlenmesine zemin hazırlamaktadır.

Suriye krizindeki altıncı bölgesel aktör Katar’dır. Katar, Suriye krizinde Türkiye ile birlikte Suudi Arabistan ve Kuveyt’le Esad rejimine karşı muhalif gruplara finansal, siyasi ve askeri destek vermiştir. Ortadoğu’da ölçeğinin çok üstünde politikalar geliştiren ve bölgesel aktörlerle rekabete soyunan Katar bu süreçte Suudi Arabistan ile aynı kulvarda hareket etmekteydi, ancak iki ülke bölgedeki çıkarları gereği birbirinden rol çalmaya başlamış, rekabet halinde olan iki oyuncuya dönüşmüşlerdir (Korkmaz, 2015). Katar’ın, gücünün çok üzerinde bağımsız eylemler gerçekleştirmesi, Suudi Arabistan ve ABD dâhil bu süreçte birçok gücü rahatsız etmiştir (Fuller, 2017).

Suriye krizindeki yedinci bölgesel aktör Türkiye’dir. Ortadoğu güç denkleminin dışında kalan Türkiye, Suriye krizinde tüm kartlarını Esad rejiminin iktidardan düşürülmesine yönelik kullanmış ve Müslüman Kardeşler eksenli bir yapının iktidara gelmesi için çaba göstermiştir. Türkiye; Katar ve Suudi Arabistan gibi bölgesel üçlerle birlikte İslamcı muhaliflere aktif olarak destek vermiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin Suriye’deki en önemli politikalarından biri, askeri müdahaleyi kapı aralayacak türden derinlikli bir krizin gelişmesidir. Ancak bölgesel dengeleri hesaba katan ABD’nin askeri operasyona karşı olduğunu açıklaması, Türkiye’nin Suriye politikasını frenlemiş ve Suriye’nin işgal planını bütünüyle çöktürmüştür (Peköz, 2015). Bölge siyasetinde ciddi sorunlarla karşılaşan Türkiye, Suriye krizine yönelik politikalarda değişikliğe gitmek ve Esad’lı çözüm ihtimallerini kabul etmek zorunda kalmıştır.

3.3. Türkiye’nin Suriye Savaşındaki Pratikleri

Türkiye’nin özellikle 2002’den itibaren komşularıyla sıfır sorun stratejisini benimsemesi ve Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişkiler içinde olması yeni bir süreci başlatmıştır. ABD, Irak’ı Ortadoğu’daki çıkarları (petrol kaynakları- İsrail’in güvenliği ve geleceği) açısından tehlike olarak görmüş ve 20 Mart 2003’te uluslararası mevzuata rağmen işgal etmiştir. ABD’nin Irak’ı işgal etmesi Suriye’nin güvenlik kaygılarını artırmıştır. Yaşanan bu gelişme sonrasında hedef tahtasında bir sonraki müdahalenin Suriye’ye olabileceği fikri, Suriye’nin Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmesini ve dış politikada olumlu yaklaşımlar sergilemesini sağlamıştır. Suriye devlet başkanı Beşar Esad ile enerji kaynakları, siyasi ve ekonomi alanlarında ikili antlaşmalar imzalanmış, rejim ile yakın ilişkiler kurulmuş ve iki ülke arasında seyahat özgürlüğü için vize muafiyetleri getirilmiştir. Ancak bu gelişmeler 10 yıllık sürecin gerisinde kalmıştır. 15 Mart 2011’de Suriye iç savaşının patlak vermesi ve bunun akabinde Türkiye hükümetinin Beşar Esad’a karşı bir duruş sergilemesi iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kopmasına, gerginliklerin kaldığı yerden devam etmesine yol açmıştır. Türkiye, Suriye’ye karşı çeşitli yaptırımlarda

bulunmuş, Suriye'deki büyükelçisini geri çekmiştir. Ayrıca Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn gibi ülkelerle Suriye'ye karşı muhalif grupları desteklemesi ve Suriye'nin geleceği konusunda bu grupları muhatap alması krizin şiddetini arttırmıştır. K39 bu duruma şu şekilde tepki göstermiştir:

“Esad ile bu kadar iyi ilişkiler geliştirmişken neden 180 derecelik bir değişim yaşanır, anlamış değilim. Kardeşlikten neden düşmanlığa dönüşülür, bunu kim istedi? Her şey BOP için miydi acaba? Bizim ülkemiz, Hatay ilimiz bunu hak etmiyor. Daha iyi bir politikayla belki de bu kadar insanın hem ölümüne hem de bu kadar insanın ülkesini terk etmesine engel olunabilirdi.”

Türkiye, Esad rejiminin de tıpkı Tunus, Mısır, Libya ve Yemen gibi ülkelerdeki kadar kısa bir zaman zarfında düşeceği beklentisi içinde olmuştur; ancak bu beklenti on yıllık bir zaman diliminde gerçekleşmemiştir. Bu durum Türkiye'nin Suriye iç savaşının bölgesel ve küresel platformda çözülmesi zor bir krize dönüşeceğini öngöremediğini göstermektedir. Türkiye'nin muhalif kanadı desteklemesi, toplantılarına ev sahipliği yapması (31 Mayıs- 2 Haziran 2011- Antalya/23 Ağustos 2011- İstanbul) nedeniyle Şam yönetimi tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. 2 Ekim 2011'de muhaliflerin Suriye Ulusal Konseyi adıyla tek çatı altında toplanması, Türk yetkililer tarafından tanınması ve konseyin Esad rejimine karşı desteklenmesi Türkiye-Suriye arasındaki ikili ilişkilerin tamamen kopmasına ve yerel halkın tepkisine yol açmıştır. K42 nolu katılımcının ifadesiyle:

“Hükümetin politikası büyük yanlışlarla doludur. Her zaman mülteciler de muhalifler de korundu. Muhalif örgütler neden Türkiye'de eğitim alıyor, kurum gibi çalışıyor? Bu nedenle politikamızı yanlış buluyorum. Örneğin Suriye aynı şeyi bize yapsa çok mu hoş karşılardık? Türkiye'ye yönelik bu muhalif grupların ileride tehlike yaratmayacağını nereden bileceğiz? Bu grupların Suriye'de Hristiyanlara, Alevilere yaptıklarını gördük. Sürece ilişkin politika bu nedenle çok hatalıdır.”

BM'de görüşülen Suriye Krizi'ne yönelik Türkiye'nin tutumu ve Esad rejimine iktidarı bırakma çağrısı Ankara- Tahran ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Esad rejimi İran ve Rusya gibi iki önemli dış gücün desteğini almıştır. Komşularıyla “sıfır sorun” politikasıyla yola çıkan Türkiye'nin Suriye, İran ve Irak ile ilişkilerinin bozulmasıyla birlikte, bölgede yumuşak güç olma şansını kaybetmesine yol açmıştır. Doğal olarak Türkiye'nin bölge ülkeleriyle inşa etmeye çalıştığı siyasi ve ekonomik işbirliğini de olumsuz etkilemiş, iç ve dış politikanın değişmesine yol açmıştır. K36 nolu katılımcının da belirttiği gibi:

“Türkiye'nin politikaları rüzgârın yönü nereye eserse o misali. Değişen tavır ve politik tutum gittikçe ülkemizi kaosa götürmektedir. İyi günler beklemiyor bizi. Tavır tamamen yanlış, bu kadar mülteciyle baş etmek hiç kolay değil. Türkiye süreci iyi yönetebilseydi belki de bölgenin en önemli gücü haline gelirdi. Bunu sadece ben değil, tüm uzmanlar söylüyor. Suriye'ye yönelik yanlış politika izlediğimizi bakan da diğer siyasi liderler de söyledi.”

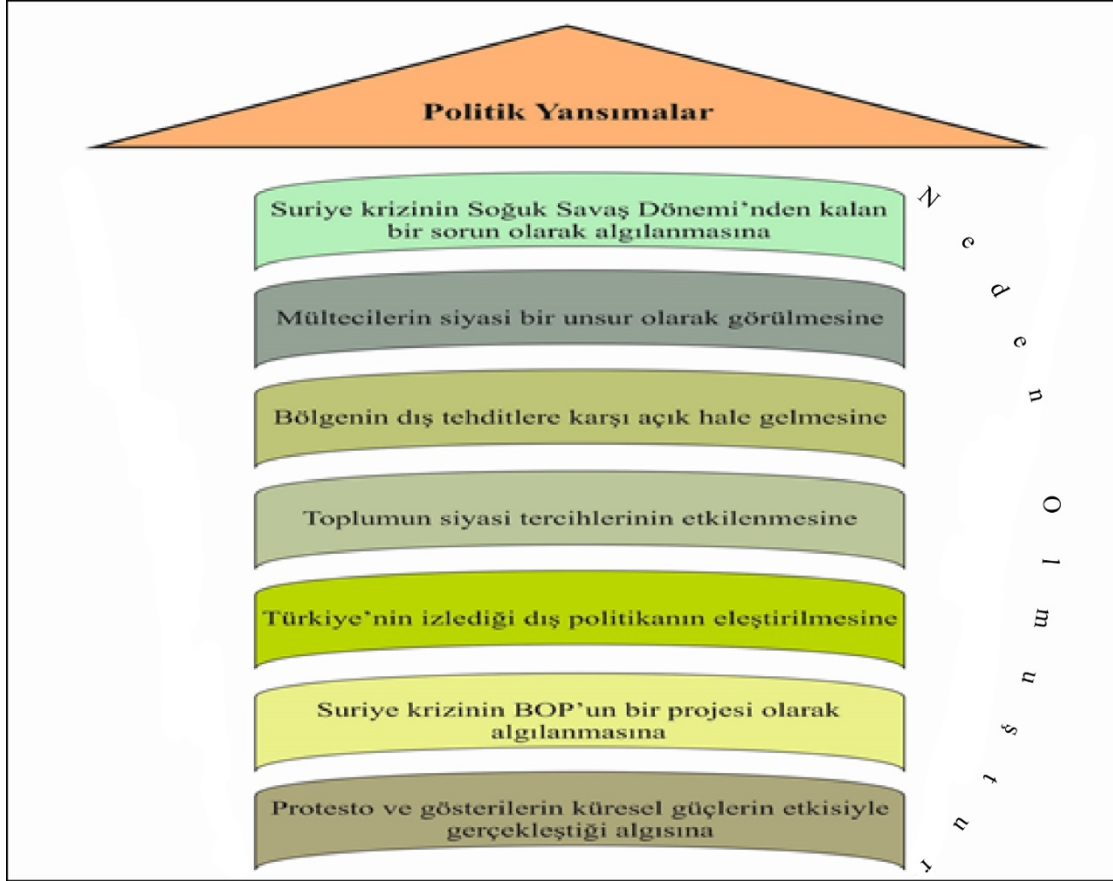
“Başarısızlıkla sonuçlanan “sıfır sorun” politikası Türkiye'nin özellikle İran ve Suriye ile ilişkilerini zora sokmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin İsrail ile olan gergin ilişkileri, Arap-İsrail çatışmasında arabuluculuk yapma kabiliyetini ve dolayısıyla istikrarlı ve müreffeh bir Ortadoğu'ya katkıda bulunma kabiliyetini zayıflatmıştır” (Asseburg, 2013:15). K37'ye göre:

“Suriye'de sorun yoktu diyemem; ancak bu ayaklanmalar yerel halkın taleplerinin dış vurumu değildi. Bölge yeniden yapılandırılırken acaba bana da pay düşer mi düşüncesinde hareket edildi. Bir nevi bu savaşta komşularımıza değil emperyalizme hizmet ettik. Aşiretler sınırlarda beslendi ve bu da farklı grupların oluşmasına yol açtı.”

Türkiye'nin Suriye krizindeki diplomatik gücü savaşın başladığı döneme nazaran azalmıştır. Bölgede Rusya ve İran lehine gelişen şartlar, ABD ve bölgesel müttefiklerinin (Türkiye, Katar ve Arabistan) pozisyonunun zayıflamasına yol açmıştır. Dahası, 24 Kasım 2015'te Rusya Federasyonu'na ait Sukhoi Su-24M tipi uçağın sınır ihlali gerekçesiyle Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi, Rusya ile Türkiye arasında büyük gerilimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu olay Türkiye'yi özellikle Suriye Krizi'nde zor durumda bırakmış ve Türkiye'nin Rusya'nın bölgedeki taleplerini kabullenmesine yol açmıştır. K40 nolu katılımcının ifadesiyle:

“Ülkemizin Suriye'ye yönelik dış politikası tamamen felakettir. Sürecin başından beri yanlış bir dış politika izleniyor. Bu süreçte de Rus uçağının düşürülmesi örneğinde gördük. Uluslararası platformda bir olay ülkedeki her şeyi etkileyebiliyor. Siyasi ve askeri tavır nedeniyle ekonomik sistemimiz derinden etkilendi. Bu olayın politik yönden olumsuz yansımaları çok oldu. Bu tür olaylar politik tercihlerimizi de etkilemektedir.”

Sonuç olarak, Suriye savaşını Antakya'dan gözlemleyen katılımcılara göre, bu kriz Soğuk Savaş döneminin devamıdır ve Büyük Ortadoğu Projesi'nin de hayata geçirilmesidir. Katılımcılar, Türkiye'nin bölgede izlediği politikaları "endişe ve kaygı verici" olarak değerlendirmektedir. İzlenen politikalarda tutarlılık görülmemekte ve gelecek için bir umut içermemektedir. Dolayısıyla bu durumun Türkiye'yi bölgede yalnızlaştırdığı ve bölgeyi dış müdahalelere açık hale getirdiği ileri sürülmektedir. Katılımcılar izlenen politikanın Türkiye'ye hiçbir şekilde fayda sağlamayacağını, dış politikada uygulanan stratejilerin bölge halklarını daha da birbirine düşüreceğini ifade etmektedirler. Ayrıca, Türkiye'nin dış politikasından dolayı politik tercihlerinin de etkilendiğini ve daha çoğulcu bir siyasal yönelimin gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda katılımcıların verdiği demeçler üzerinden elde edilen temel politik yansımalar Şekil 1'de verilmiştir.

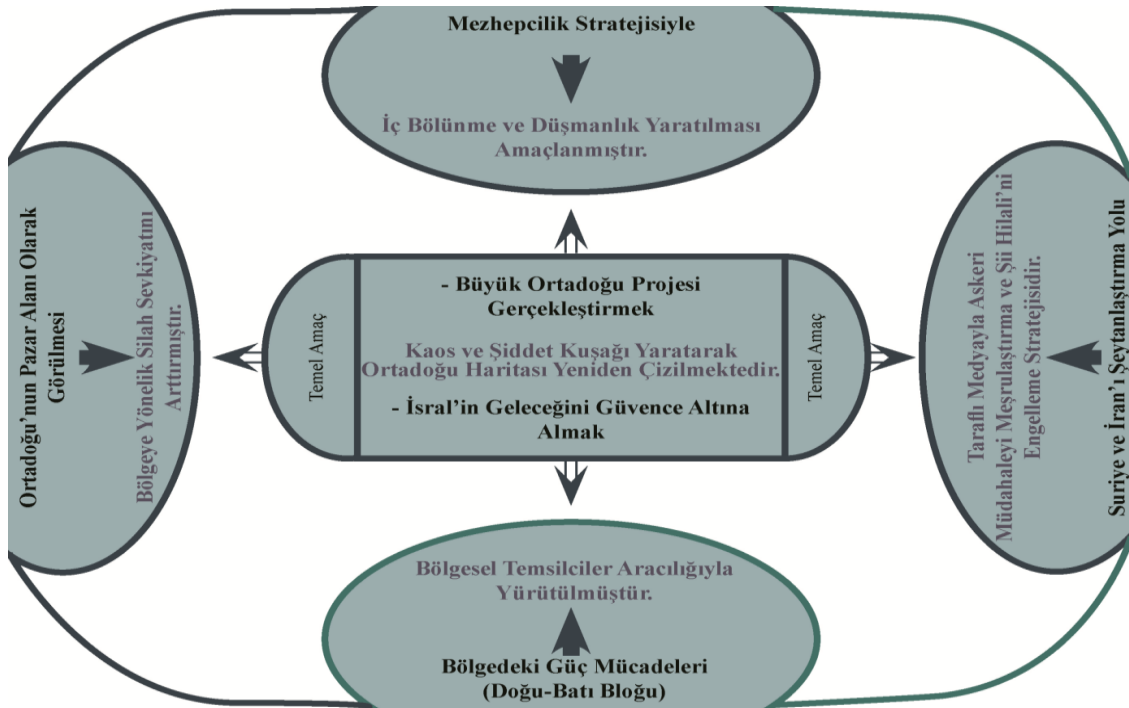
Şekil 1: Suriye Savaşının Antakya'daki Politik Yansımaları. (Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.)

4. Sonuç ve Öneriler

Ortadoğu'da küresel güç mücadelesinin en şiddetli krizlerin biri 15 Mart 2011'de Suriye'de patlak veren iç savaştır. Suriye savaşı, Ortadoğu'daki Arap Baharı veya Arap Uyanışıyla başlamış olsa da coğrafi etkileri ve müdahale eden güçler de hesaba katıldığında, tam bir küresel güç mücadelesine evrilmiş ve uluslararası krize dönüşmüştür. Yaşanan bu süreç hala çözüme kavuşturulamamıştır. Dolayısıyla Ortadoğu ve Arap ülkelerinde demokratikleşme hareketi olarak başlayan Arap Baharının bir parçası olmadığını göstermiştir. Suriye krizinin aynı zamanda birtakım sosyopolitik faktörlerin bölgeyi yeniden şekillendirme amacı taşıdığı görülmektedir. Bir taraftan Suriye rejiminin yanında askeri ve siyasi olarak yer alan Rusya, İran ve Hizbullah; diğer taraftan muhalif grupları destekleyen ABD, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye ve AB ülkeleri bu savaşın uluslararası platformda siyasi konjonktürün bir parçası olduğunu göstermiştir.

Arap Baharının son durağı olan ve on yıldır süren Suriye iç savaşının bölge ülkelerine yönelik olumsuz etkileri devam etmektedir. Bu savaş ortamı ve politik istikrarsızlıklar Türkiye toplumunu da derinden etkilemektedir. Özellikle savaşın yol açtığı ve geçicilikten kalıcılığa dönüşen kitlesel göçler, Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi Antakya'da da toplumun sosyal ve politik tutumlarının değişmesine neden olmuştur.

Suriye'nin, küresel güç savaşında hem jeopolitik hem de sahip olduğu zengin yer altı kaynakları nedeniyle sürekli bir mücadele alanı olarak görüldüğü katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Küresel güçlerin bölgedeki hedeflerine hizmet edecek rejimleri inşa etmeye çalıştığına, dolayısıyla bunun da çatışma ve kaos ortamının yaratılarak istenilen hedeflere ulaşılabileceği vurgulanmıştır. Dahası, Suriye krizi Soğuk Savaş döneminden kalan bir sorun olarak görülmektedir. Savaşın en önemli sebepleri, Büyük Ortadoğu Projesi'nin hayata geçirilmesi, Ortadoğu haritasının yeniden çizilmesi ve bölgede ABD'nin en önemli temsilcisi olan İsrail'in güvenliğinin İran karşısında tanzim edilmesidir. Mezhepçilik stratejisiyle iç bölünme ve düşmanlık yaratılmak istendiği, taraflı medyayla askeri müdahalenin meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. ABD, Rusya, İran, AB gibi ülkelerin ve yerel işbirlikçilerinin Suriye krizine müdahil olmaları savaşın seyrini ve süresini uzatmıştır. Bölgeye doğrudan asker göndermeden yerel işbirlikçiler ve militanlar vasıtasıyla operasyonların gerçekleştirildiği, silahların Batı'nın müdahalesiyle patladığı da ileri sürülmüştür. Ayrıca, Suriye'de savaşın bu denli uzaması İran'ın Şii Hilali oluşturma girişiminin önüne geçilmesiyle ilgili olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bölgedeki güç mücadelesinin vekâlet savaşına dönüştüğü ve bu mücadelelerin Siyonist bir girişim olduğu da ifade edilmektedir (Şekil 2).

Şekil 2: Antakya Özelinde Suriye Krizine Yönelik Politik Analizler (Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Bölgede binlerce insanın ölümüne yol açan çatışmalı süreçten tek bir tarafın sorumlu tutulmaması gerektiğine yönelik düşünceler yaygınlık göstermektedir. Bölgede önemli bir ilerleme kaydeden Rusya-İran-Suriye ilişkilerini bir engelleme girişimi olarak da değerlendirilmektedir. Özellikle Suudi Arabistan ve Katar'ın yürüttükleri faaliyetler, bölgesel güç odaklı bir vekâlet savaşına tanıklık ettiğimizi göstermektedir. S. Arabistan ve Katar'ın Esad rejimine muhalif olan paramiliter güçleri eğitmeleri ve her türlü askeri-ekonomik desteği sağlamaları, endişe vericidir. Benzer şekilde Türkiye'nin bölgede izlediği politikalar da sert bir dille eleştirilmektedir. İzlenen politikanın büyük siyasi yanlışlar taşıdığına, istikrarsız politikanın Türkiye'nin bölgede önemli bir güç olma şansını kaybetmesine, ayrıca Rus uçağının bu süreçte düşürülmesi, Rusya'nın Suriye'ye yönelik taleplerinin kabul edilmesine yol açmıştır. Siyasi söylemlerin Antakya halkını politik anlamda kutuplaştırdığına ilişkin ifadeler dikkat çekici sonuçlardandır. Antakya özelinde Türkiye, ABD'nin ve bölgesel müttefiklerinin Ortadoğu'daki temel politikasını kolaylaştıran ve uygulayan ülke olarak görülmektedir. Özellikle Türkiye'nin Suriye krizinde Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn gibi ülkelerle muhalifleri desteklemesi ve bu krizde söz konusu ülkeleri muhatap alması yerel halk tarafından ciddi boyutlarda eleştirilmektedir. Bu durum politik açıdan hem iç –özellikle siyasi partiler arasında- hem de dış politikada önemli tartışmalara yol açmaktadır. Türkiye'nin Suriye'ye yönelik izlediği politikanın mezhepsel temeller taşıdığı ve çoğu noktada da proaktif nitelikte olduğuna ilişkin görüşler yaygınlık göstermektedir. Türkiye'ye sığınan milyonlarca Suriyelinin siyasallaştırıldığı görülmüştür. Suriye'deki barış ortamının sağlanması için Türkiye'nin sınırları kapatması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda;

- ❖ Suriye’de yaşanan çatışmaların temel nedenlerinin doğru bir şekilde anlaşılması için bölgede etkinliğini sürdüren tüm aktörlere ilişkin iç dinamiklerinin iyi okunması gerekmektedir.
- ❖ Yerel halkın sürece ilişkin sosyokültürel ve politik tüm kaygı ve endişelerinin giderilmesi elzemdir.
- ❖ Siyasi söylemlerin kutuplaştırıcı ve ayrıştırıcı nitelikte olmamasına özen gösterilmelidir.
- ❖ Antakya’ya sığınan göçmenler siyasi bir unsur olarak kullanılmamalı ve mezhepsel söylemlerden kaçınılmalıdır.

Teşekkür: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü’nün değerli öğretim üyesi Prof. Dr. Nurettin ÖZGEN’e hem yüksek lisans çalışmalarımda hem de bu makalenin yazılmasında sağladığı katkılardan dolayı çok teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

- Achcar, G. (2012). *Barbarlıklar Çatışması*, (Çev. A Uslu), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Adams, K.R. (2010). “The Causes of War,” in R. Denmark (Ed.), *The International Studies Encyclopedia Oxford*: Blackwell Publishing.
- Akbaş, Z. (2011). “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi”, *History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 1-18.
- Akengin, H., Yaşar, A. (2018). “Suriye’nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye – Rusya İlişkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (32), 25-57.
- Altundeğer, N., Yılmaz, M. E. (2016). “İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye’ye Faturası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 289-301.
- Amin, S. (2020). *Modernite, Demokrasi ve Din- Kültüralizmlerin Eleştirisi*, (Çev. F. Başkaya, U. Günsür, G. Öztürk), İstanbul: Yordam Kitap.
- Ancarini, S. (2017). “Suriye’deki Çeçen Cihatçılar: Ömer el-Şişani Örneği”, Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşı’nın Gizlenen Gerçekleri – İsrail İçin Suriye’yi Yok Etmek- İçinde*. (Çev. Selim Sezer), 469-473, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Angstrom, J. (2005). Introduction: Debating the Nature of Modern War, I. Duyvesteyn, J. Angstrom (Eds.), *Rethinking the Nature of War* (pp. 1-27). Londra: Frank Cass.
- Asseburg, M. (2013). “Syria’s Civil War: Geopolitical Implications and Scenarios”, IEMed, *Mediterranean Yearbook*.
- Ataman, M., Akdoğan, İ. (2013). “Suudi Arabistan 2013”, K. İnat ve M. Ataman (Ed.), *Ortadoğu Yıllığı İçinde*, 131-162, İstanbul: Açılım Kitap.
- Athloğlu, Y. (2018). “Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73 (1), 129-156.
- Ayoob, M. (2014). *Will the Middle East implode?* Oxford: Polity Press.
- Barston, R. P. (2006). *Modern Diplomacy*. Londra: Pearson.
- Barret, K. (2017). “Suriye’de İsrail’in Yanıltma Harekâtı: III. Dünya Savaşı’nın Tetikleyicisi mi?”, Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşının Gizlenen Gerçekleri – İsrail İçin Suriye’yi Yok Etmek- İçinde*. (Çev: S. Sezer), 345-351, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Bell, M. (2012). “In Syria, The Powers Play Hardball”, (23 July 2012), [https:// www.the globe and mail.com/ opinion/in-syria-the-powers-play-hardball/ article 4431894/](https://www.theglobeandmail.com/opinion/in-syria-the-powers-play-hardball/article4431894/) adresinden (25.07.2019 tarihinde) alındı.
- Bingöl, O. (2013). “Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII (2), 25-49.
- Blechmann, B.M., Kaplan, S.S. (1978). *Force Without War: US Armed Forces as a Political Instrument*. Washington D.C.: Brookings Institution.
- Cartalucci, T. (2017a). “ABD: Suriye Hükümetinin Saldırıları Gerçekleştirdiğine Dair Kanıt Yok”, Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşının Gizlenen Gerçekleri – İsrail İçin Suriye’yi Yok Etmek- İçinde*. (Çev: S. Sezer), 363-366, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.

- Cartalucci, T. (2017b). “Rusya Suriye’de Ne İstiyor?”, Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşının Gizlenen Gerçekleri – İsrail İçin Suriye’yi Yok Etmek-* İçinde. (Çev. S. Sezer), 679-686, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Chossudovsky, M. (2017). “Washington’un Yeni İslami Cephesi: Suriye’deki el-Kaide İsyancılarına Genişletilmiş Destek”, Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşı’nın Gizlenen Gerçekleri –İsrail İçin Suriye’yi Yok Etmek-* İçinde. (Çev. S. Sezer), 455-459, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Clausewitz, C. Von (1976). *On War* (translation: P. Paret, M. Howard). Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Çalışkan, B. (2016). “Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi”, *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 1-9.
- Dabaşı, H. (2015). *Arap Baharı Postkolonyalizmin Sonu*, (Çev. A. T. Esen), İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Demir, S., Özden, S. (2013). “Sınıf Öğretmenlerinin Öğretimsel Stratejilere, Yöntemlere ve Tekniklere İlişkin Görüşleri: Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tanılayıcı Bir Çalışma” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 59-75.
- Demir, S., Rijnoveanu, C. (2013). “The Impact of the SyriaCrisis on the Global and Regional Political Dynamics” *Journal of Turkish World Studies*, XIII(1), 55-77.
- Doğruel, F. (2013). “Sınırdaki Kültür: Türkiye-Suriye Sınırdaki Hatay’ın Çokkültürlülüğün Koşulları”, *Fusun SAYEK Türk Tabipler Birliği Raporları* İçinde. 78-102, Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları.
- Eker, S. (2015). “Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2 (1), 31-66.
- Ekşi, M. (2017). “The Syrian Crisis As a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics”, *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 106-129.
- Fuller, G. E. (2017). *Türkiye ve Arap Baharı - Ortadoğu’da Liderlik* (Çev. M. Acar), Ankara: Eski Kitaplar Yayıncılık.
- Gowans, S. (2017). “Suriye’de Varolmayan Devrimci Karmaşa: ABD – NATO, el-Kaide İsyanını Mart 2011’de Başlamasından Beri Destekledi”, Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşı’nın Gizlenen Gerçekleri –İsrail İçin Suriye’yi Yok Etmek-* İçinde. (Çev. S. Sezer), 895-916, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Harunoğulları, M. (2017). “Suriye İç Savaşı ve Küresel Etkilerinin Siyasi Coğrafya Açısından Değerlendirilmesi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 36, 315-326.
- Heywood, A. (2011). *Global Politics*, New York: Palgrave Macmillan.
- Hua Tan, K., Perudin, A. (2019). “The Geopolitical Factor in the Syrian Civil War: A Corpus – Based Thematic Analysis”, *SAGE Open*, April-June, 1-15.
- Jentleson, B.W. (1992). “The pretty prudent public: Post Post-Vietnam American Opinion on the use of Military Force”, *International Studies Quarterly*. 36 (1), 49-74.
- Jentleson, B. W., R. L. Britton (1998). “Still pretty prudent: Post cold- war American public opinion on the use of military force”, *Journal of Conflict Resolution*. 42 (4), 395-417.
- Kaldor, M. (2012). *New & Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, USA: Polity Press.
- Kaya, İ. (2014). “Nitel Araştırma Yöntemleri”, Y. Arı ve İ. Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* İçinde. 267-302, Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Kazdal, M. (2018). “İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak”, *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 1, (1), 1-15.
- Keenan, J. (2013). *The Dying Sahara: US imperialism and terror in North Africa*. London: Pluto Press,
- Kitchen, N. (2012). “After the Arab Spring: Power shift in the Middle East?: Conclusion: the Middle East after the Arab Spring”. [https:// www.researchgate.net/ publication /277257313_After_the_Arab_Spring_power_shift_in_the_Middle_East_the_contradictions_of_hegemony_the_United_States_and_the_Arab_Spring](https://www.researchgate.net/publication/277257313_After_the_Arab_Spring_power_shift_in_the_Middle_East_the_contradictions_of_hegemony_the_United_States_and_the_Arab_Spring) adresinden (01.08.2019 tarihinde) alındı.

- Korkmaz, Y. (2015). İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansımaları, İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Malantowicz, A. (2013). "Civil War in Syria and the 'New Wars' Debate", *Amsterdam Law Forum*, 5 (3), 52-60.
- Metz, S., Cuccia, P. (2011). Defining War for the 21st Century. Strategic Studies Institute Annual Strategy Conference Report. U.S. Army War College, ISBN 1-58487-472-4.
- Muhavesh, M. (2017). "Göçmen Krizini ve Suriye Savaşını Tetikleyen Şey, Rakip Doğalgaz Boru Hatları", Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri –İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek-* İçinde. (Çev. S. Sezer), 653-661, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Nasser, N. (2017). "Suriye Çatışmasındaki İsrail Faktörü Açığa Çıktı", Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri –İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek-* İçinde. (Çev. S. Sezer), 431-434, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Nazemroaya, M. D. (2017). "Ortadoğu Sınırlarını Yeniden Çizme Planları: Yeni Ortadoğu Projesi", Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri –İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek-* İçinde. (Çev. S. Sezer), 35-46, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2017). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I. Cilt, (Çev. S. Özge), Ankara: Yayın Odası.
- Nerguizian, A. (2012). "Bracing for an Uncertain Future in Syria" (Center for Strategic & International Studies), <https://www.csis.org/analysis/bracing-uncertain-future-syria> adresinden (25.07.2019 tarihinde) alındı.
- Noueihed, L., Warren, A. (2012). The battle for the Arab spring: Revolution, counter-revolution and the making of a new era. New Haven: Yale University Press.
- Özgen, N. (2016). "Nitel Araştırmalarda Verilerin Toplanması ve Analizi", N. Özgen (Ed.), Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler İçinde, 157-198, Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, N. (2020). "Mental Designs on the Middle East Concept", *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 41, 36-58.
- Peköz, M. (2015). Küresel Savaşta Büyük Ortadoğu, İstanbul: Vivo Yayınevi.
- Ramadan, T. (2012). The Arab awakening: Islam and the New Middle East. London: Allen Lane,
- Rsas, M. S. (2017). "Irak İşgali ve Suriye: ABD Kampanyasının Başlangıcı", Ozan Kemal Sarıalioğlu (Haz.), *Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri –İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek-* İçinde. (Çev. H. Sivri), 269-272, İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Russell, B. (2017). İktidar, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sinkaya, B. (2017). "İran'ın Suriye Stratejisi", *Akademik Ortadoğu*, 11 (2), 49-64.
- Sokullu, E. (2019). "Savaş Türleri", Güvenlik Yazıları Serisi, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Savas-Turleri_Ebru_Canan_Sokullu_v.1.pdf adresinden (11.07.2020 tarihinde) alındı.
- Taştekin, F. (2016). Suriye Yıkıl Git, Diren Kal!, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Telatar, G. (2015). "Rusya ve Arap Baharı: Batı ile Yeni Soğuk Savaş mı?", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1), 175-202.
- Thomson, J. E. (1996) Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tibi, B. (2013). The Sharia state: Arab Spring and democratisation. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Türnüklü, A. (2000). "Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme", *Kuram ve Uygulama Eğitim Yönetimi*, 24 (Güz), 543-559.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldızoğlu, E. (2017). Emperyalizm ve Jeopolitik – Kısa Bir Tarihsel Teorik Giriş, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YuiLi, T. (2016). The Role of Power Plays in the Syrian Crisis. Retrieved from https://repository.hkbu.edu.hk/lib_ugaward/10 adresinden (20.06.2020 tarihinde) alındı.

Atıf/Citation

Sargin, S., Konurhan, Z, (2021), Kruvaziyer limanlarının mekânsal etkilerine bir örnek: Galataport kruvaziyer limanı (İstanbul). Doğu Coğrafya Dergisi, 26 (45), 213-234

KRUVAZİYER LİMANLARININ MEKÂNSAL ETKİLERİNE BİR ÖRNEK: GALATAPORT KRUVAZİYER LİMANI (İSTANBUL)

An Example of the Spatial Effects of Cruise Ports: Galataport Cruise Port (İstanbul)

Prof.Dr. Sevil SARGIN*

Araş.Gör. Zekeriya KONURHAN**

Öz

Kruvaziyer turizmi, deniz temelli turizmi kategorisi içinde yer alan, özellikle II. Dünya savaşından sonra sürekli artış gösteren önemli bir turizm aktivitesidir. Kruvaziyer turizmi açısından dünyada Karayipler, Akdeniz Havzası, Pasifik kıyıları başta olmak üzere birçok destinasyon alanı bulunmaktadır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı Akdeniz Havzası, kruvaziyer turizmde önemli destinasyon alanlarına sahiptir. Bu anlamda ülkemiz, İstanbul (Galataport), Antalya, Marmaris, Kuşadası gibi önemli limanlara sahiptir. Bu çalışmada yeniden inşa edilen Galataport kruvaziyer limanının mekânsal etkileri üzerinde durulmuş ve liman çevresinde meydana gelen mekânsal dönüşüm incelenmiştir. Çalışma alanı olan İstanbul Galataport kruvaziyer limanı inşasına 2015 yılında başlanmıştır, 2021 yılı itibarıyla tamamlanması planlanmıştır. Kruvaziyer limanları önemli turist çekim noktalarıdır. Bu nedenle yapıldığı yerde mekânın dönüşmesine ve gelişmesine neden olurlar. Nitekim Galataport kruvaziyer limanı da inşa sürecinin başladığı 2015 yılından itibaren çevresinde mekânın fonksiyonel dönüşümüne etki etmektedir. Galataport kruvaziyer limanı ve çevresini de içine alan Beyoğlu Kültür Yolu projesi de önemli bir mekânsal dönüşüm örneğidir.

Anahtar Kelimeler: Kruvaziyer Turizmi, Galataport Kruvaziyer Limanı, İstanbul Galataport Limanı

Abstract

Cruise tourism is an important tourism activity that is included in the category of sea-based tourism, and has been continuously increasing especially after World War II. In terms of cruise tourism, there are many destination areas in the world, especially the Caribbean, the Mediterranean Basin and the Pacific coast. The Mediterranean Basin in which Turkey is also located has many significant destination areas in cruise tourism. In this sense, our country has important ports such as Istanbul (Galataport), Antalya, Marmaris and Kuşadası. In this study, the spatial effects of the reconstructed Galataport cruise port are emphasized and the spatial change occurring around the port is examined. The construction of Istanbul Galataport cruise port, which is the working area, started in 2015 and is

* Marmara Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, sevil.sargin@marmara.edu.tr, ORCID ID:0000-0003-3402-4660

** Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. zkonurhan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9750-5907

planned to be completed by 2021. Cruise ports are important tourist attraction points. For this reason, they cause the transformation and development of the space where it is built. As a matter of fact, Galataport cruise port has also port affected the functional transformation of the surrounding space since 2015, when the construction process started. The Beyoğlu Cultural Road project, which also includes the Galataport cruise port and its surroundings, is an important example of spatial transformation.

Keywords: *Cruise Tourism, Galataport Cruise Port, Istanbul Galataport Port.*

1. Giriş

Günümüzde klasik turizm aktivitelerinden (deniz-güneş-kum turizmi) sıkılan ve farklı arayışlara giren insanların arzuladığı çeşitli deneyimleri sunan alternatif turizm türleri, oldukça rağbet görmeye başlamıştır. Kitle turizmine karşı ortaya atılan alternatif turizm kavramı, birçok şeyi kapsayabilmekte ve farklı tanımları yapılabilmektedir. Bu kapsamda yerel halk tarafından yerel doğa ve kültüre dayandırılmış küçük ölçekli turizm olarak tanımlanabildiği gibi uzak destinasyonlara, özellikle de gelişmekte olan ülkelere bağımsız bir şekilde az sayıda kişinin yaptığı yolculuk olarak da tanımlanmaktadır (Özgüç, 2013: 177). Turizmin birçok türü, alternatif olarak düşünülebilir. Kruvaziyer turizmi de alternatif turizm türleri içinde önemli bir turizm türüdür. Söz konusu turizm türü hem deniz seyahatini hem de liman yerlerindeki turistik faaliyetleri kapsamaktadır.

Kruvaziyer turizmi, deniz temelli turizm kategorisi içinde yer almaktadır. Kruvaziyer turizmde liman ziyaretleri, limana yakın yerlere ziyaret ve bu bölgelerde yapılan turistik faaliyetler bulunmaktadır. Kruvaziyer turizmin temelinde deniz ve gemi seyahati vardır. Gemi seyahati, gemide sunulan her türlü hizmet ve liman ziyaretlerinden oluşmaktadır. Ayrıca diğer ulaştırma ve konaklama hizmetlerinden de yararlanılmaktadır. Kruvaziyer gemi seyahati belirli limanlardan başlayarak yine aynı limanda veya farklı bir limanda sona erer (İncekara ve Yılmaz, 2002: 9). Kruvaziyer turizmi uzun bir süre boyunca orta yaşın üzerindeki üst gelir grubuna hizmet vermekteydi. Son yıllarda ise genç evli çiftlerin ve orta gelirli grupların da kruvaziyer turizmine olan ilgisi artmıştır (Özgüç, 2013: 93). Bu bağlamda emeklilik turizm aktivitesi olarak görülen kruvaziyer turizmi, daha genç turist profiline dönüşmeye başlamıştır.

Kruvaziyer turizmde hem yolcu hem de gelir açısından Kuzey Amerika Kıtası en büyük paya sahiptir. Kuzey Amerika'da, Karayipler, Alaska, Hawaii, Meksika ve ABD, Kanada ve Atlantik kıyıları kruvaziyer turizm adına önemli destinasyon alanlarının başında gelmektedir. Avrupa kruvaziyer turizm endüstrisinde ikinci büyük bölgedir. Avrupa'da, Akdeniz ve Kuzey Avrupa kruvaziyer turizminin yoğunlaştığı alanların başında gelmektedir. Ayrıca Akdeniz, kruvaziyer turizm sektöründe payını artıran ve en hızlı büyüyen bölge olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan son yıllarda önemi artıran Asya-Pasifik ve Güneydoğu Asya ülkeleri kruvaziyer turizm endüstrisinin üçüncü büyük bölgesini oluşturmaktadır.

Çalışma alanı olan İstanbul Salıpazarı (yeni adı ile Galataport) limanı 1986 yılından itibaren yolcu limanı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Çimenoglu, 2011: 34). Bu dönemde kruvaziyer turist sayılarındaki artış limanın yolcu limanı olarak kullanılmasında etkili olmuştur. Kruvaziyer turizmde artan rekabet ve talep Salıpazarı liman alanında daha modern bir liman inşa edilmesini gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda 2015 yılında Galataport adıyla yeni bir liman inşa edilmeye başlanmıştır. Limanın inşasının 2021 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Galataport kruvaziyer liman projesinin 2015 yılında başlamasıyla birlikte liman çevresinde ciddi oranda mekânsal dönüşüm ve gelişim yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. Bu kapsamda birçok mekân sahibi yapılarını yenileyip işlevlerini değiştirerek kullanmaya başlamıştır. Market, bakkal, depo ve dükkân gibi küçük ölçekli işletmelerin işlevleri değiştirilmiştir. Bu mekânlar özellikle kafe, restoran, bar ve gece kulübü gibi daha fazla turist çekebilecek mekânlara dönüşmüştür. Ayrıca Galataport kruvaziyer limanın etkisiyle birlikte yeni projeler de oluşturulmuştur. Bu kapsamda yapılan Beyoğlu Kültür Yolu projesi limandan başlayarak birçok turistik noktayı birbirine bağlayan önemli bir projedir.

Çalışmada kruvaziyer turizminin ne olduğu ve küresel çapta gelişimi irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışma alanı olan Galataport kruvaziyer limanının özellikleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Diğer taraftan liman, Karaköy'de önemli bir mekânsal ve çevresel değişime neden olmuştur. Meydana gelen bu mekânsal ve çevresel dönüşüm incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda liman çevresindeki işletmeler ve halkla 2020 Mayıs, Ağustos ve Eylül aylarında mülakatlar yapılmıştır. İşletmelere ve halka kruvaziyer limanın getirmiş olduğu hareketlilik, liman alanının yerinin uygun bulunup bulunmadığı, yaşanan mekânsal dönüşüm hakkındaki görüşlerinin neler olduğu gibi birçok soru yöneltilmiştir. Ayrıca işletmelerden Galataport kruvaziyer limanından beklentilerinin neler olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Turizm sektörü birçok ülkeye ekonomik gelir sağlamaktadır. Kruvaziyer turizmi de ülkelere büyük ölçüde ekonomik katkı sağlayan önemli bir alternatif turizm çeşididir. Türkiye, özellikle son yıllarda kruvaziyer turizmine önem vermeye başlamış ve İstanbul Yenikapı, Antalya ve Fethiye'de yeni kruvaziyer liman projeleri hazırlamıştır. Bu limanlardan biri de İstanbul'da inşa edilen Galataport kruvaziyer limanıdır. Türkiye, Galataport kruvaziyer limanı ile kruvaziyer turizmi adına önemli bir konuma gelmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmada kruvaziyer turizminin dünyada ve ülkemizdeki durumunun değerlendirilmesi, ayrıca İstanbul'daki kruvaziyer turizminin son durumunun detaylı bir şekilde irdelenmesi ve yeni bir liman olan Galataport kruvaziyer limanının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu anlamda gerek kruvaziyer turizminin tarihsel

gelişim süreçleri gerekse dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmeleri incelenmiştir. Çalışma alanı olan Galataport kruvaziyer limanının bölge için mekânsal ve ekonomik etkilerinin neler olabileceğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca çalışma Galataport kruvaziyer limanının bir ana liman (homeport) olma durumunun üzerinde gerekli değerlendirmeler yaparak olumlu ve olumsuz sonuçlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Kruvaziyer turizmi özelinde özellikle coğrafyacılar tarafından yapılmış çalışmaların yetersiz olduğu belirlenmiş ve bu eksikliği gidererek literatüre katkı sağlama düşüncesi de çalışmanın bir diğer amacı olmuştur. Son olarak ise çalışma gerek kruvaziyer turizminin getirmiş olduğu sorunlara yönelik gerekse kruvaziyer limanlarının koruma-kullanma dengesi içerisinde kullanılmasına yönelik gerekli değerlendirmeleri yapmayı ve bu konuda bir takım öneriler getirmeyi hedeflemektedir.

1.2. Önceki Çalışmalar

Kruvaziyer turizm alanında gerek yurt içi gerekse yurt dışında yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda kruvaziyer turizminin ekonomik, sosyal, mekânsal ve çevresel etkileri ile kruvaziyer limanlarının teknik özellikleri gibi birçok konu üzerinde durulmaktadır (Dwyer ve Forsyth, 1998; Wood, 2000; İncekara ve Yılmaz, 2002; Douglas ve Douglas, 2004; Gibson ve Bentley, 2006; Oral ve Esmer, 2010; İnan vd., 2011; Yaşar, 2012; Sezer, 2014; Oral, vd., 2014; Ayazlar ve Ayazlar, 2016; Aslanoğlu ve Balakan, 2016; Marksel, Tominc ve Bozicnik, 2016; Deniz, 2017; MacNeill ve Wozniak, 2018). Kruvaziyer turizminin liman alanlarında mekânsal değişime neden olduğu bilinmektedir. Ancak bu konu üzerine yapılmış çok kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır. Bu çalışmalar arasında; Caric (2011) Dubrovnik limanı çevresinde kruvaziyer turizminin yapmış olduğu çevresel etkilerinin yanı sıra mekânsal değişimi de incelemiştir. McCarthy ve Romein (2012) çalışmasında Hollanda'nın Amsterdam ve Rotterdam limanlarını incelemiş, limanların gelişiminde kullanılması için gerekli mekânsal planlama üzerinde durulmuştur. Urbanyi-Popiolek (2014) çalışmasında Gdynia limanının kruvaziyer turizminin gelişmesi ile birlikte liman çevresinde meydana gelen mekânsal değişimleri incelemiştir. Galataport kruvaziyer limanı kapsamında da çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Erdoğan, 2006; Çimenoğlu, 2011; Tepeli, 2015; Demircioğlu, 2017; Boz ve Koramaz, 2018; Bilal, 2019; Chiarabelli, Miranda, Pagliacci, 2019).

2. Materyal ve Yöntem

Araştırma modeli olarak tarama (Survey) modeli seçilmiştir. Çalışmada kruvaziyer turizminin dünyada, ülkemizde ve İstanbul özelinde Galataport kruvaziyer limanının durumunu değerlendirmeyi amaçladığı için tarama modeli seçilmiştir. Bu anlamda hem nicel hem de nitel verilerden yararlanılarak gerekli yorumlamalar yapılmıştır. Araştırma kapsamında gerekli literatür taraması yapılarak veriler elde edilmiştir. Çalışma için gerekli veriler 2020 Mayıs, Ağustos ve Eylül aylarında halk, işletme ve kurumlarla mülakat tekniği kullanılmasıyla yanı sıra arazi çalışmaları yapılarak toplanmıştır.

3. Kruvaziyer Turizmi Nedir

Kruvaziyer turizmi, bir gemideki yolcuların herhangi bir yere ulaşmasını sağlamak yerine, yolcuların gemide konaklamasıyla birlikte belirlenmiş rota üzerindeki limanlara yapılan turistik seferler olarak tanımlanmıştır (Wild ve Dearing, 2000: 319-320). Başka bir tanımda kruvaziyer turizm; ulaşım, konaklama ve liman bölgesindeki turistik aktivitelerin karışımı olan özel bir serbest zaman dinlencesi olarak tanımlanmaktadır (Akpınar ve Bitiktaş, 2016: 220). Uluslararası Kruvaziyer Hatları Birliği (CLIA-Cruise Lines International Association) ise kruvaziyer gemilerini şöyle tanımlamıştır; seyahati programlanmış, derin sularda iki gün ya da daha fazla kalan, en az 100 yolcu kapasiteli gemilerdir. Bu anlamda kruvaziyer turizmi, kruvaziyer gemisinin kendisi ve belirli limanlara yapılacak olan seyahat programlarını içermektedir.

Kruvaziyer turizmi, deniz temelli turizm kategorisi içinde yer almaktadır. Kruvaziyer turizminin temelinde deniz ve gemi seyahati vardır (Doğaner, 2014: 113). Kruvaziyer gemileri her türlü sosyal aktiviteyi gerçekleştirebilen ve 3.000-4.000 yolcu taşıyabilen 4-6 yıldızlı yüzen oteller şeklinde tasarlanmıştır (İncekara ve Yılmaz, 2002: 9-27). Kruvaziyer gemi içerisinde alışveriş, eğlence merkezleri, casino-bar, restoran hizmetleri, dinlenme ve spor salonları, tiyatro ve kütüphane, gemi içerisinde çıkarılan dergi ve gazeteler gibi yolcuya yönelik birçok hizmet bulunmaktadır (Güzel, 2006: 27). Bu nedenle kruvaziyer gemileri için klasik gemi kavramı yerine “yüzen tatil köyü”, “yüzen otel”, “su oteli”, “yüzen şehir” gibi kavramlar kullanılmaktadır (Özgüç, 2013: 93). Bu bağlamda kruvaziyer gemileri içinde barındırdığı lüks donanımlar, üst düzey hizmet kalitesi ve çeşitli eğlence seçenekleriyle, özellikle son yıllarda kısa süreli tatil programlarının vazgeçilmezleri arasına girmiştir.

Kruvaziyer turizmi uzun bir süre boyunca orta yaşın üzerindeki üst gelir grubuna hizmet vermekteydi. Son yıllarda ise genç evli çiftlerin ve orta gelirli grupların da kruvaziyer turizmine olan ilgisi artmıştır. Ayrıca yolculuk süreleri de kısalmıştır. Günümüzde çoğunlukla yolculuklar 3-4 ve 6-8 gün süreyle gerçekleştirenlerdir

(Özgüç, 2013: 93). Kruvaziyer turizmde kısa mesafeli rotalar belirlenerek yapılan bu seferler genç bireyleri kendine çekerek etki alanını genişletmektedir. Bu bağlamda emeklilik turizm aktivitesi olarak görülen kruvaziyer turizm profili, daha genç turist profiline dönüşmeye başlamıştır.

Kruvaziyer limanları genellikle üç kategoride sınıflandırılmaktadır. Birincisi homeport, yani ana limanlardır. Ana limanlar kruvaziyer hatları için başlangıç veya bitiş noktasıdır, hatta bu iki nokta birlikte de olabilmektedir. İkinci kategori, seyir sırasında bir kruvaziyer gemisinin ziyaret ettiği limanlar olan uğrak limanlardır. Üçüncü kategori ise önceki iki kategorinin karışımı olan hibrit bağlantı noktalarıdır; bu limanlar bazı kruvaziyer gemileri için başlangıç ve bitiş noktasıyken, diğer kruvaziyer gemileri için uğrak liman görevi görmektedirler (Lekakou, vd., 2009: 2).

Kruvaziyer turizminin ekonomik katkısı doğrudan, dolaylı ve bu etkilerin yaratmış olduğu tetiklenmiş etki olarak üç şekilde sınıflandırılmaktadır. Doğrudan etki, yolcunun ve mürettebatın şehir içinde yapmış olduğu harcamalar veya kruvaziyer şirketlerinin şehir içinde tükettiği mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Doğrudan harcamalarda liman maliyetleri, vergiler, yiyecek-içecek, yakıt, su ve deniz giderleri gibi gemi harcamalarını içerirken, yolcu harcamaları hediyelik eşyalar, taksiler, kıyı gezileri ve kişisel harcamaları kapsamaktadır. Dolaylı etki, harcamalardan doğrudan etkilenen işletmelerin ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri sağlamak için yaptığı harcamaları ve bu harcamalardan gelir elde eden işletmelerin kazanımlarını kapsamaktadır. Tetiklenmiş etki ise doğrudan ve dolaylı etkilerden kaynaklı olarak kruvaziyer endüstrisinden katkı alan firma veya bireylerin kazanımlarını kapsamaktadır (Brida ve Zapata, 2010: 214; Marksel, Tominc ve Bozicnik, 2016: 122; Kolçak ve Solmaz, 2018: 116).

3.1. Dünyada Kruvaziyer Turizminin Gelişimi

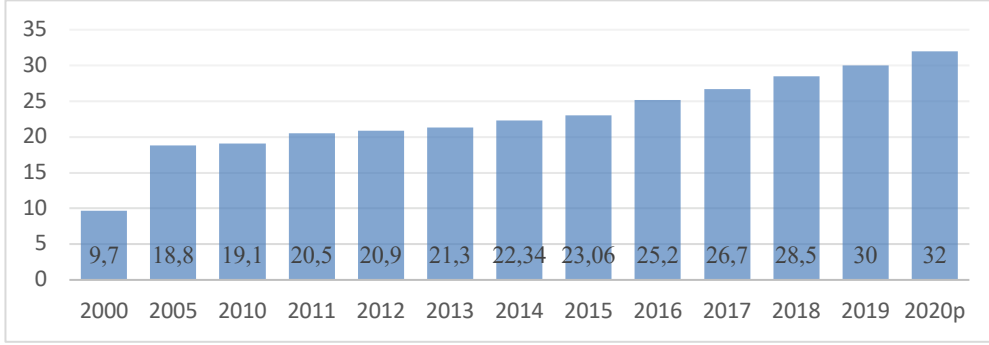
Dünyada kruvaziyer gemi olarak adlandırılan yolcu taşımacılığı, ilk defa, Albert Blain tarafından 1890 yılında gerçekleştirilmiştir. O yıllarda, yolcu gemileri ile yük taşımacılığı arasında tam bir uzmanlaşma olmadığından bu seferler büyük ilgi uyandırmıştır (Üçışık ve Kadioğlu, 2001: 84).

1900'lü yılların başlarında, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte gemi ile yolcu taşımacılığı kesintiye uğramıştır. Büyük yolcu gemileri bu dönemde hem asker ve mühimmat taşıyan hem de zırhlı ticaret gemilerine dönüşmüştür. Savaştan sonra kruvaziyer seferleri, ikinci dünya savaşına kadar kaldığı yerden devam etmiştir (Görgün, 2011: 45). Bu dönemde yapılan kruvaziyer seferleri genellikle transatlantik seferleriydi. Bu seferler, dünyanın çeşitli bölgelerinden birçok turistti kendine çekiyordu. İkinci Dünya Savaşı'na kadar da bu seferler bir hayli popüler hale gelmişti.

1929 yılında yaşanan ve büyük buhran olarak adlandırılan ekonomik kriz döneminde, krizin etkisini en aza indirmek için, kruvaziyer şirketleri Atlantik ötesi seferlerine alternatif olarak daha kısa deniz seferleri düzenlemiştir. Bu anlamda Bahama adalarına birçok kısa seferler düzenlenmiştir. Böylece kruvaziyer seferlerinin ilgi odağı, Atlantik'in ötesine giden kruvaziyer seferleri değil, Atlantik Okyanus'una giden kruvaziyer seferleri önemli hale gelmiştir. Bu dönemde yine mevsimsel olarak, İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'dan İskandinavya ve Akdeniz'e birçok sefer düzenlenmiştir (Görgün, 2011: 45).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisinin ivme kazanmasıyla birlikte kitle turizmi için gerekli koşullar ortaya çıkmıştı. Savaş sonrasındaki gelişmelerle birlikte Yunanistanlı armatörler Adalar Deniz'iinde kruvaziyer seferlerini başlatmışlardır. "Semiramis" adlı gemiyle gerçekleştirilen bu seferler büyük ilgi toplamıştır (Kadioğlu ve Güler, 1998: 44; Yaşar, 2012: 415).

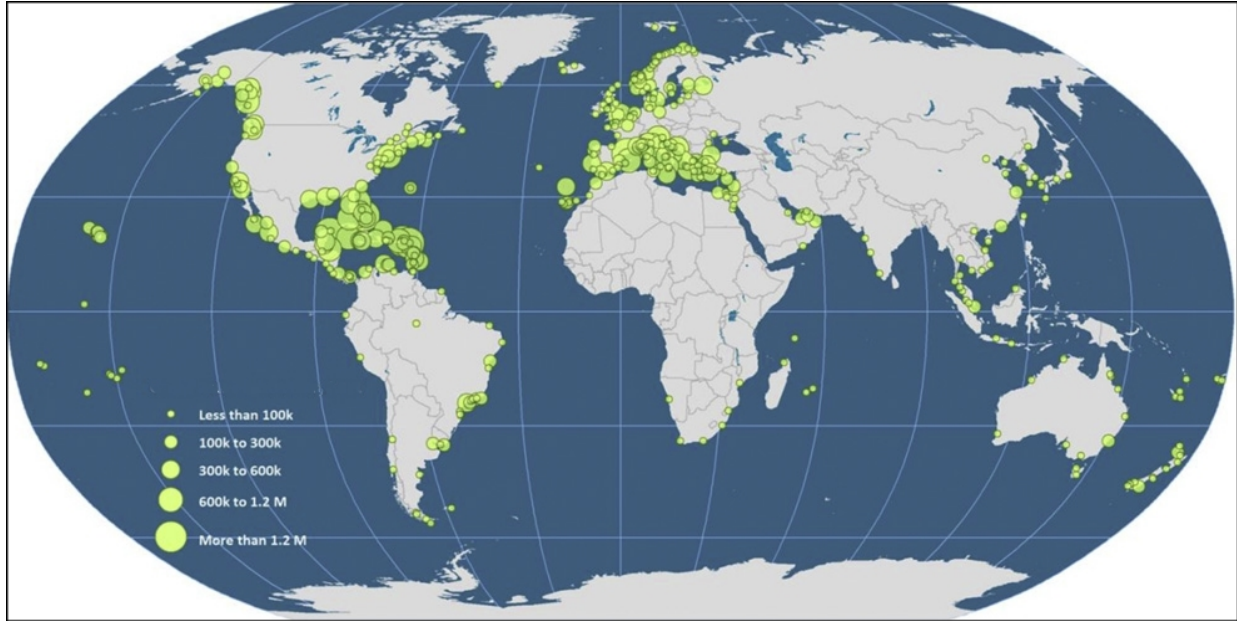
Modern anlamda kruvaziyer turizmi, 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında Norveç Cruise Line (1966), Royal Caribbean International (1968) ve Carnival Cruise Line (1972) gibi büyük kruvaziyer gemi şirketlerinin kurulmasıyla başlamıştır. Bu dönemden sonra kruvaziyer turizmi de giderek yaygın hale gelmeye başlamıştır (Rodrigue ve Notteboom, 2013: 32; Deniz, 2017: 3). Kruvaziyer turizmindeki artış 1970'ler ve 1980'lerde de devam etmiş, 1970'te yarım milyon olan yolcu sayısı 1980'de 1,4 milyona, 1990'da 3,8 milyona ve 1997 yılında 8,5 milyona ulaşmıştır (Şekil 1) (Wood, 2000; Brida ve Zapata, 2010; Evangelia, Panagiota ve Charikleia, 2019).

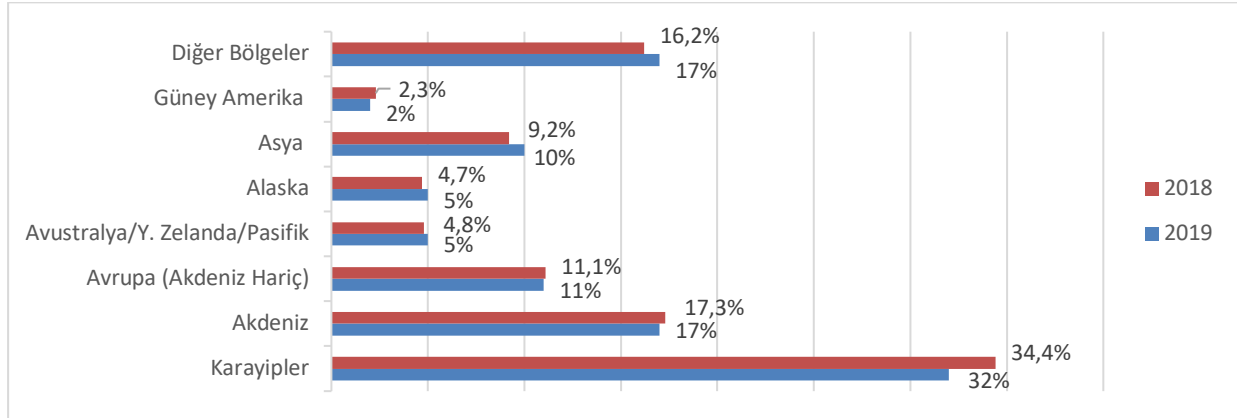
Şekil 1. Dünyadaki kruvaziyer turizmine katılan yolcu sayıları (milyon) p: projected (tahmini) rakam). **Kaynak:** <https://cruising.org/>

Kruvaziyer turizmi en hızlı büyüyen turizm sektörlerinden biridir. 1980’den itibaren yıllık ortalama %7 ile %8 arasında bir artışla sürekli büyüme kaydetmiştir (Wood, 2000; Lekakou, Pallis ve Vaggelas, 2009; Karlis ve Polemis, 2018; Evangelia, vd., 2019). 2000 yılına gelindiğinde 9,7 milyon olan yolcu sayısı, 2005 yılında 14,3 milyon, 2010 yılında 18,8 milyon, 2015 yılında 23 milyon, 2019 yılında 30 milyona ulaşmış, 2020 yılı sonunda ise 32 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (Şekil 1) (<https://cruising.org/> Son erişim tarihi; 23.11.2020). Ancak 2019 yılı sonunda ortaya çıkan ve 2020 yılı itibariyle küresel bir salgın haline dönüşen COVID-19 salgınının kruvaziyer turizmini de olumsuz etkilemesi beklenmektedir. Bu nedenle 2020 yılı sonu itibariyle tahmin edilen yolcu sayısına ulaşılması mümkün görünmemektedir.

Kruvaziyer turizm endüstrisinde hem yolcu hem de gelir açısından Kuzey Amerika Ülkeleri en büyük paya sahiptir. Kuzey Amerika’da, Karayipler %78, Alaska, Hawaii ve Meksika %17 ve ABD, Kanada ve Atlantik kıyıları %5’lik bir paya sahiptir. Avrupa kruvaziyer turizm endüstrisinde %28’lik bir pay ile ikinci büyük bölgedir. Bölge kapasitesinin %71’ini Akdeniz, %29’unu ise Kuzey Avrupa oluşturmaktadır. Akdeniz, kruvaziyer turizm sektöründe payını artıran ve en hızlı büyüyen bölge olarak kabul edilmektedir. Akdeniz, küresel payını 2016 yılına kadar %12,6’lardan %19’lara kadar çıkarmıştır. Ancak son yıllarda, özellikle Doğu Akdeniz’de bulunan ülkelerdeki siyasal sorunlar nedeniyle kruvaziyer turizmde düşüşler yaşanmış ve bu oran %17’ye kadar gerilemiştir. Bu da kruvaziyer şirketlerini alternatif destinasyon alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu anlamda Asya-Pasifik bölgesi alternatif olarak öne çıkmış ve küresel kruvaziyer turizm endüstrisinin üçüncü büyük bölgesi olmuştur. Bölgede Avustralya ve Güney Pasifik ülkeleri %45’lik bir pay ile en büyük pazara sahiptir. Bunu Uzak Doğu (%35) ve Güneydoğu Asya (%20) ülkeleri takip etmektedir (Şekil 2 ve 3) (<https://cruising.org/> Son erişim tarihi; 23.11.2020).

Şekil 2. Dünya kruvaziyer turizmde en çok ziyaret edilen destinasyonlar. **Kaynak:** Rodrigue ve Notteboom, 2011

Şekil 3. : Dünya kruvaziyer turizminde önemli destinasyon alanları. **Kaynak:** <https://cruising.org/>

Kruvaziyer turizmine en fazla katılım, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada ve bazı Avrupa ülkelerinden (Fransa, İtalya, İspanya, Almanya, İngiltere, Yunanistan) olmaktadır. Bu ülkelerin ardından Asya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Pasifik'te bulunan ülkeler gelmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Kruvaziyer turizmine katılım gösteren turistlerin katıldığı bölgeler

Bölge	Oran
Kuzey Amerika	54,5
Avrupa	26,0
Asya	9,2
Güney Amerika	3,5
Avustralya, Yeni Zelanda, Pasifik	5,2
Orta doğu ve Afrika	1,6

Kaynak: <https://cruising.org/> (Son erişim tarihi; 15.05.2020).

3.2. Türkiye'de Kruvaziyer Turizminin Tarihçesi ve Gelişimi

Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada ülkesi olup Akdeniz Çanağında yer almaktadır. 8,333 km'lik kıyı uzunluğu ile Avrupa'daki en uzun kıyı uzunluğuna sahip ülkelerden biridir ve kıyılarının büyük bir bölümü Akdeniz iklimi etkisi altındadır. Bu özellikleri ile ülkede deniz turizmi oldukça gelişmiştir. Yanı sıra Türkiye'nin bulunduğu Akdeniz Bölgesi, gerek doğal güzelliklerin gerekse tarihi/kültürel varlıkların bir arada bulunduğu bir bölgedir. Nitekim bu önemli turist çekicilik alanları da liman kentleri ve yakın çevresinde yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye, hem deniz ve kruvaziyer turizmi hem de kültür turizmi açısından önemli bir konumdadır.

Deniz turizminin bir alt türü olan kruvaziyer turizmi, sadece doğal güzellikleri egemen olduğu bozulmamış, temiz kıyı ya da limanların bulunduğu destinasyonlara yapılmaktadır. Bu anlamda Akdeniz ülkeleri deniz-kum-güneş, doğa ve tarihin bir arada bulunduğu önemli bir kruvaziyer merkezidir (İncekara ve Yılmaz, 2002: 44). Türkiye de Akdeniz'deki uzun sahil şeridi, doğa ve tarihi turistik çekicilikleri ile kruvaziyer turizmi adına önemli çekicilikler sunmaktadır. Yanı sıra Türkiye, Akdeniz ile Karadeniz arasında bir geçiş güzergâhında olması ve özellikle son yıllarda Karadeniz'in kruvaziyer turizmi adına gelişmekte olması, kruvaziyer turizmi adına önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Türkiye'de kruvaziyer turizmi, 2. Dünya savaşından sonraki yıllarda başlamıştır. Kruvaziyer gemi işletmeciliğinde ilk adım, bir liner yolcu gemisi olan "Ege" adlı gemiyle başlamıştır. Daha sonra, ikinci el olarak, ABD'den alınan "Ankara", "Tarsus", "Adana", "İstanbul", "Ordu", "Trabzon" ve "Giresun" adlı gemilerle liner taşımacılığı devam etmiştir. İtalya'da 1950 yılında inşa edilen "Samsun" ve "İskenderun" gemileri de kruvaziyer olarak Akdeniz'in çeşitli limanlarında seferler yapmıştır (Üçışık ve Kadioğlu, 2001: 86-87).

Ülkemiz, kruvaziyer turizminden aldığı pay anlamında değerlendirildiğinde, 2003 yılından 2013 yılına kadar sürekli bir artış yaşandığı görülmektedir. 2003 yılında 887 gemi ile yaklaşık 582 bin yolcu ülkemize

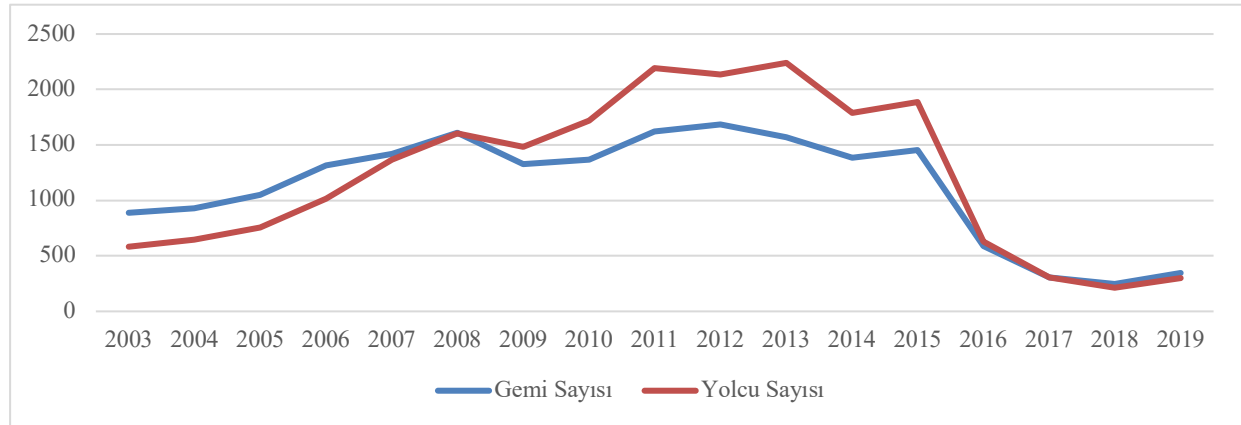
gelmiştir. 2005 yılına gelindiğinde 1048 gemi ile yaklaşık 758 bin yolcu, 2007 yılında 1421 gemi ile yaklaşık 1,4 milyon yolcu, 2010 yılında 1368 gemi ile yaklaşık 1,7 milyon yolcu, 2012 yılında ise 1685 gemi ile yaklaşık 2,1 milyon yolcu gelmiştir. 2013 yılından 2019 yılına kadar hem gemi sayısında hem de gelen yolcu sayılarında kademeli olarak azalış yaşanmıştır. 2015 yılında 1456 gemi ile yaklaşık 1,8 milyon yolcu, 2018 yılında 247 gemi ile yaklaşık 215 bin yolcu, 2019 yılında ise 344 gemi ile yaklaşık 300 bin yolcu gelmiştir (Tablo, 2) (https://atlantis.udhb.gov.tr/istatistik/istatistik_kruvaziyer.aspx Son erişim tarihi; 23.11.2020).

Ülkemizde 2015 ve 2017 yılları arasında yaşanan siyasal darbe girişimi ve terör olayları ülke içindeki güvenlik endişelerini arttırmıştır. Bu nedenle kruvaziyer turizmi kapsamında ülkemize gelen gemi ve yolcu sayılarında 2015 yılından başlayarak kademeli olarak bir azalış yaşanmıştır. Özellikle 2016 yılında yaşanan siyasal darbe girişiminden sonra 2017 yılında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün ardından önemli kruvaziyer şirketleri 2018 yılında da güvenlik endişelerinin öne sürerek Türkiye için yapılacak seferlerini iptal etmişlerdir (<http://tr.sputniknews.com/> Son erişim tarihi; 18.08.2020). Ülkemizde yaşanan bu tür siyasi ve terör olayları özellikle son yıllarda, kruvaziyer turizmde ciddi kayıplara neden olmuştur. Bu düşüşlere rağmen, ülkemiz 2019 yılında tekrardan bir ivme kazanmaya başlamış ve kısmi bir artış yaşanmıştır (Şekil 4).

Tablo 2. Yıllara göre Türkiye'ye gelen kruvaziyer gemi ve yolcu sayıları

	Gemi Sayısı	Yolcu Sayısı
2003	887	581.848
2005	1048	757.563
2007	1421	1.368,400
2010	1368	1.719,098
2012	1685	2.133,930
2015	1456	1.889,370
2016	590	628.033
2017	307	306.887
2018	247	213.771
2019	344	300.896
2020*	5	1.824

Kaynak: <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/> Erişim Tarihi; 18.08.2020 (2020* Kasım sonuna kadar).

Şekil 4. : Yıllara göre Türkiye'ye gelen kruvaziyer gemi ve yolcu sayıları (Bin).Kaynak: <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/>

Türkiye'deki önemli kruvaziyer limanların başında İstanbul Galataport, İzmir Alsancak ve Çeşme, Aydın Kuşadası, Muğla Marmaris ve Antalya limanları gelmektedir. Özellikle Salıpaazarı limanı (yeni adıyla Galataport) ve Kuşadası limanı kruvaziyer turizmi adına en önemli limanlarımızın başında gelmektedir. İstanbul, gerek doğal, tarihi ve kültürel turistik çekicilikleriyle, gerekse transit gemiler için bir geçiş konumunda olmasından dolayı önemli bir liman kentidir. Kuşadası ise gerek doğal çekicilikleriyle, gerek Meryem Ana, Efes

gibi tarihsel değerlerin varlığı, gerekse kültürel özellikleriyle ülkemizin önde gelen turizm kentlerinden birisidir. Galataport ve Kuşadası limanları, bu tür özelliklerden dolayı önemli kruvaziyer limanları haline gelmiştir. Nitekim 2015 yıl sonu itibariyle İstanbul limanlarına 345 kruvaziyer gemi, Kuşadası limanına 506 kruvaziyer gemisi ve bu limanlara yaklaşık 600 bin yolcu gelmiştir (Tablo, 3).

Tablo 3. Türkiye Limanlarına Gelen Kruvaziyer Gemi ve Yolcu Sayıları

	2011		2015		2016		2017		2018		2019	
	Gemi Sayısı	Yolcu Sayısı	Gemi Sayısı	Yolcu Sayısı	Gemi Sayısı	Yolcu Sayısı	Gemi Sayısı	Yolcu Sayısı	Gemi Sayısı	Yolcu Sayısı	Gemi Sayısı	Yolcu Sayısı
Alanya	19	22.324	34	22.332	13	9.272	22	12.910	3	3.023	26	15.406
Anamur	4	351	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Antalya	64	127.250	52	168.538	16	45.979	11	40.301	3	7.656	-	-
Bartın	2	208	8	954	2	171	1	193	-	-	-	-
Bodrum	82	46.031	90	62.050	46	61.315	22	31.817	20	24.263	15	6.219
Çanakkale	23	4.371	73	22.494	28	6.394	5	848	1	22	6	2.819
Çeşme	1	89	41	40.772	68	57.987	62	66.021	35	51.054	31	49.453
Dikili	34	17.485	41	8.317	17	3.998	1	99	2	103	4	776
Fethiye	5	1.975	10	2.824	2	338	-	-	2	273	2	598
Göcek	7	1.216	6	2.824	2	162	4	538	1	162	5	1.078
Güllük	3	1.692	3	347	3	323	7	640	-	-	-	-
İskenderun	5	1.308	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İstanbul	420	627.897	345	595.880	56	43.543	5	1.332	-	-	13	7.513
İzmir	262	493.533	114	241.716	24	27.619	18	9.172	-	-	-	-
Kaş	3	507	11	4.122	4	1.057	-	-	-	-	-	-
Kuşadası	568	662.456	506	567.315	271	349.781	126	119.884	146	121.821	197	181.193
Marmaris	84	170.021	83	129.126	22	15.628	24	23.736	21	5.311	44	35.830
Mersin	3	416	2	1.597	3	2.505	-	-	1	83	-	-
Samsun	3	208	5	550	1	54	-	-	-	-	-	-
Sinop	9	4.088	5	1.361	2	171	1	103	-	-	-	-

Kaynak: <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/>

4. Galataport Kruvaziyer Limanı

4.1. Galataport Kruvaziyer Limanının Konumu ve Önemi

Karaköy semti, İstanbul Boğaz'ının güneybatısında, Asya ile Avrupa arasında bulunan önemli bir mevkidedir. Çalışma alanı olan Galataport kruvaziyer limanı da İstanbul'un Beyoğlu ilçesine bağlı Karaköy semtinde bulunan kruvaziyer gemiler için bir yolcu limanıdır. Ayrıca liman, Haliç'in boğaza açıldığı alanın kuzeyinde bulunmaktadır (Şekil 5). Dolayısıyla, liman ticari ve kıyı potansiyeli açısından önemli niteliklere sahiptir.

Karaköy, İstanbul'un merkezi noktalarına yakın bir konumda yer almaktadır. Özellikle Haliç'in boğaza uzanan kuzey burnunda yer almasından dolayı önemli bir karakteristik özelliğe sahiptir. Bölge, Galata Köprüsü ve Karaköy İskelesi ile Karaköy-Beyoğlu Tüneli arasındaki bağlantıları ile birbirine bağlanmaktadır. Dolayısıyla ticari, tarihi ve turistik bir merkez olarak ulaşım bağlantısı gelişmiştir. Galataport kruvaziyer limanı da ticari, tarihi ve turistik özelliklerine önemli bir katkı sağlamaktadır. Liman, bölgenin dünyaya açılan kapısı konumundadır. Ayrıca liman turistler için önemli bir cazibe merkezi halindedir.

Şekil 5. : Araştırma alanı lokasyon haritası

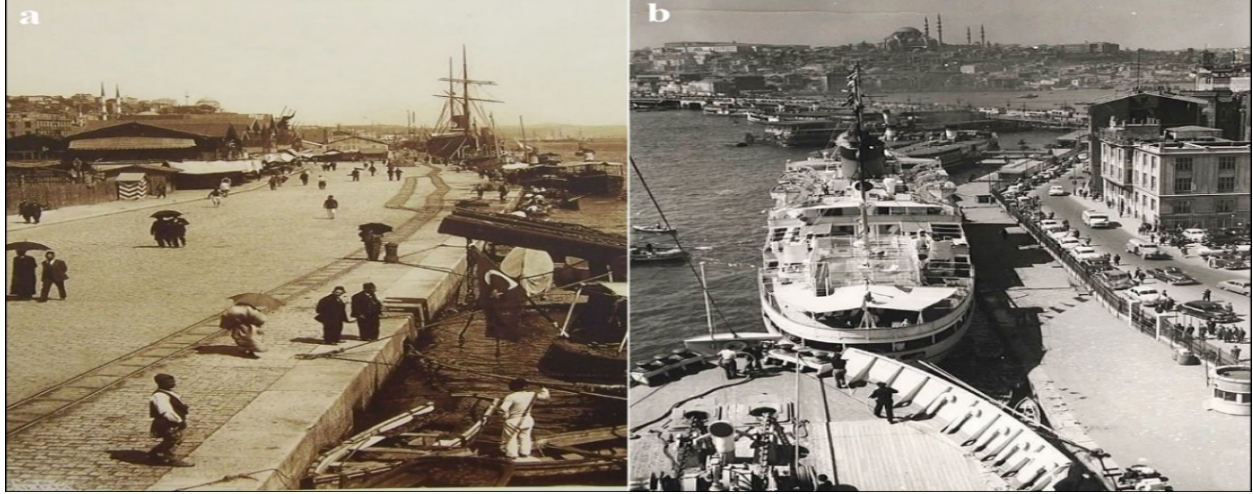
Karaköy, geçmişten günümüze kadar mekânsal işlevlerin kendini koruması, kentlinin hafızasındaki görüntüler ve kente dair oluşturduğu hatıralar gibi özellikleri ile oldukça önemli bir konumdadır. Ayrıca alan tarih boyunca erişilebilir bir konumda ve ulaşım ağının merkez noktalarında yer almaktadır. Bu nedenle Karaköy, ticari bir merkez olarak gündelik hayatta insanların en önemli uğrak noktası olmuştur. Bu bağlamda merkezi konum olarak Galataport kruvaziyer limanı, gerek stratejik konumu gerekse tarihi, kültürel ve turistik değerleri açısından incelenmesi önem arz etmektedir.

4.2. Galataport Kruvaziyer Limanının Tarihsel Gelişimi

Karaköy'deki liman inşasına 1882 yılında başlanmıştır. İnşaat sırasında bazı depremlere rağmen, 1895 yılı sonlarında Karaköy (Galata) Rıhtımlarının 285 metrelik kısmı bitirilmiş, 670 metrelik alana blok taşları konularak 500 metrelik bir saha doldurulmuştur. Bugün Salıpazarı olarak bilinen alanda 1894 yılında başlayan inşaat 1900 yılında 374 metre uzunluğundaki rıhtımla tamamlanmıştır. 1910 yılında iki depo, 1928 yılında üç depo daha eklenmiştir (Çimenoğlu, 2011: 33).

Salıpazarı limanına 1909 yılından itibaren düzenli sefer yapan gemilerin yanı sıra turistik amaçlı gemilerde gelmeye başlamıştır. Limanda düzenli sefer yapan gemilere turistik amaçlı gelen gemilerin de eklenmesiyle yoğunluk yaşanmaya başlamıştır. Bu nedenle 1934 yılına gelindiğinde Karaköy iskelesine iki, Eminönü iskelesine ise sekiz bina olmak üzere toplam 30 bin 735 m² antrepo sahası yapılmıştır (Bilal, 2019: 45-48).

Salıpazarı limanı, konteyner taşımacılığının artması nedeniyle 1986 yılına kadar ülkenin en büyük ithalat yük limanı olarak hizmet vermiştir. Yine aynı yıl liman kruvaziyer gemileri için bir yolcu terminaline dönüştürülmüş ve bu dönemden itibaren daha çok yolcu limanı olarak kullanılmıştır. Salıpazarı limanı yolcu limanına dönüştürülmesinden sonra ilk kez 1990 yılında, liman alanının dünya standartlarına uygun olarak terminal, otel, iş, alışveriş ve eğlence merkezlerinden oluşacak büyük bir liman alanına dönüştürülmesi planlanmıştır. Ancak bu plan olarak kalmış, hayata geçirilememiştir (Demircioğlu, 2017: 45-49).

Fotoğraf 1. 1900 (a) ve 1950’li (b) yıllarda Salıpazarı limanı (Kaynak: <http://www.eskiistanbul.net/>)

2001 yılı, Salıpazarı liman alanına Galataport adıyla yeni bir liman projesinin kamuoyuna ilk kez duyurulduğu yıl olmuştur. Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) eski liman alanının daha turistik bir cazibe merkezi haline dönüştürülmesi için bir proje yarışması düzenlemiştir. TDİ’nin 2001 yılında açtığı yarışmayı Tabanlıoğlu Mimarlık kazanmıştır. Ancak Tabanlıoğlu’nun hazırlamış olduğu proje hayata geçirilememiştir. Dolayısıyla Salıpazarı limanının dönüşümünü hedefleyen ikinci plan da sonuçsuz kalmıştır. Projenin hayata geçirilememesine rağmen, liman alanında boş kalan depo alanları kiralanmış ve kiralanana alana 2004 yılında İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) inşa edilmiştir. Bu anlamda İKSV, liman alanının dönüşümü için atılan ilk adım ve Galataport kruvaziyer liman projesinin ilk parçasıdır.

2001 yılında planlan projenin hayata geçirilememesiyle birlikte 2004 yılında tekrar “Tophane-Salıpazarı Turizm Merkezi” Nazım İmar Planı hazırlanmış, alanın kentsel sit alanı olması dolayısıyla koruma kriterleri belirlenmiş, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. 2005 yılında da Galataport Projesine dair ihale Türkiye Denizcilik İşletmeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak, 2 Haziran 2005 tarihinde Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) İstanbul Büyükkent Şubesi, liman alanının yenilenmesine yönelik çıkan planların yasalara, şehircilik bilimine ve kamu yararına aykırılığı dolayısı ile iptal ve yürütmenin durdurulması istemiyle dava açmıştır. 7 Aralık 2005 tarihinde ise dava edilen planlar hakkında Danıştay 6. Dairesi, planlama yetkisinin Özelleştirme Yüksek Kurulunda olması nedeni ile yürütmeyi durdurma kararı verilmiştir ve Galataport kruvaziyer liman projesi bir kez daha iptal edilmiştir (Demircioğlu, 2017: 52-53).

2012 yılının Aralık ayına gelindiğinde ise Salıpazarı Kruvaziyer Liman alanına ilişkin koruma amaçlı uygulama imar planı onaylanmıştır. 10 Ekim 2013 tarihinde de Salıpazarı Kruvaziyer Liman projesi için yapılacak ihale kesinleşmiş ve Galataport limanı sürecine girilmiştir. Salıpazarı Kruvaziyer Limanı Projesi adı ile ihaleyi 702 milyon dolarlık teklifi veren Doğu Grup kazanmıştır. Ocak 2014’te Doğu Grup ve Bilgili Holding’e bağlı BLG Capital ile Galataport projesi için “Salıpazarı Liman İşletmeciliği ve Yatırımları A.Ş” şirketini kurmuştur. Şubat 2015’te ise Salıpazarı Kruvaziyer Liman projesine yani Galataport liman projesinin inşasına başlanmıştır (Şekil 6, Fotoğraf 2).

Şekil 6. : Galataport kruvaziyer limanı maketi (Kaynak: <https://www.galataport.com/>)

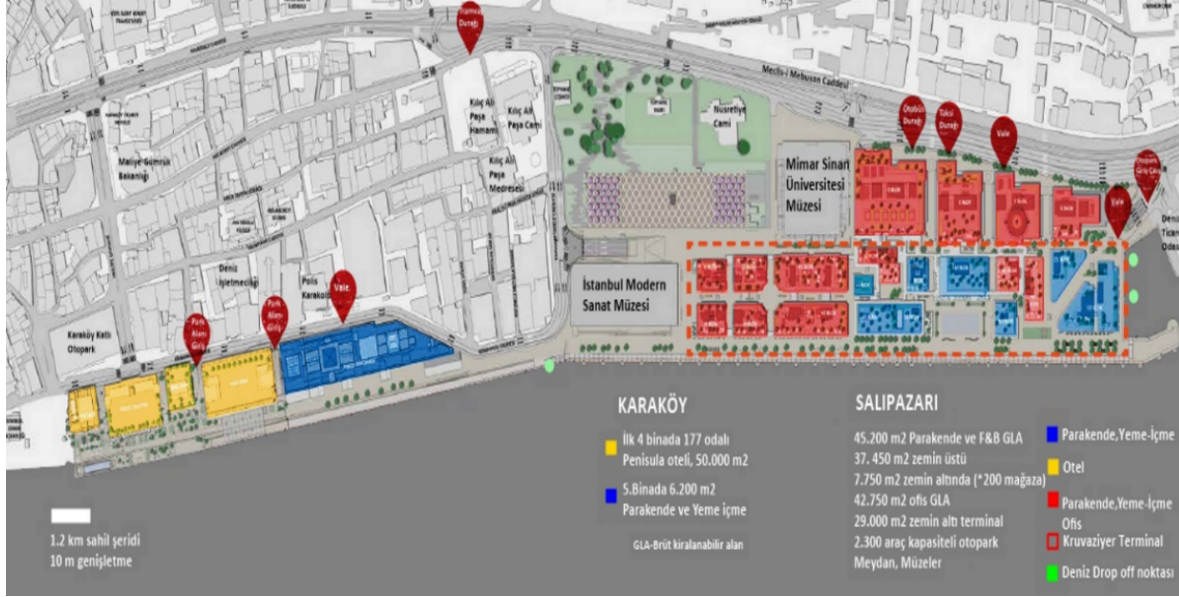

Fotoğraf 2. Galataport kruvaziyer limanının karadan ve kıyıda görünümü

4.3. Galataport Kruvaziyer Limanının Özellikleri

Galataport kruvaziyer limanı 1.200 metrelik bir sahil şeridinde ve yaklaşık 120.000 m²'lik bir alana sahiptir. Liman, Galata Köprüsü'nden Boğaz'ın batı kıyısındaki Salıpazarı'na uzanan Karaköy (Galata) ve Salıpazarı olmak üzere iki bitişik rıhtımdan oluşmaktadır (Şekil 7). Galataport kruvaziyer limanına her yıl 25 milyon ziyaretçi, yaklaşık 7 milyon turist ve 1,5 milyon kruvaziyer yolcusunun (yolcu mürettebatı ve personel dâhil) gelmesi beklenmektedir. Liman, üç yolcu gemisi ve günde yaklaşık 15,000 yolcu ağırlama kapasitesine sahiptir (<https://www.galataport.com> Son erişim tarihi; 26.05.2020).

Galataport kruvaziyer limanın 120.000 m²'lik Karaköy ve Salıpazarı liman alanının işlevsel dağılımında; yaklaşık 85 bin m²'lik alan ile toplam alanın %75'ini oluşturan kruvaziyer liman alanı, yaklaşık 14 bin m²'lik alan ile toplam alanın %12'sini oluşturan rekreasyon alanı, yaklaşık 11 bin m²'lik alan ile toplam alanın %10'unu oluşturan kültürel tesis alanı ve son olarak yaklaşık 891 m²'lik alan ile toplam alanın %0,8'ini oluşturan ulaşım yolları yer almaktadır.

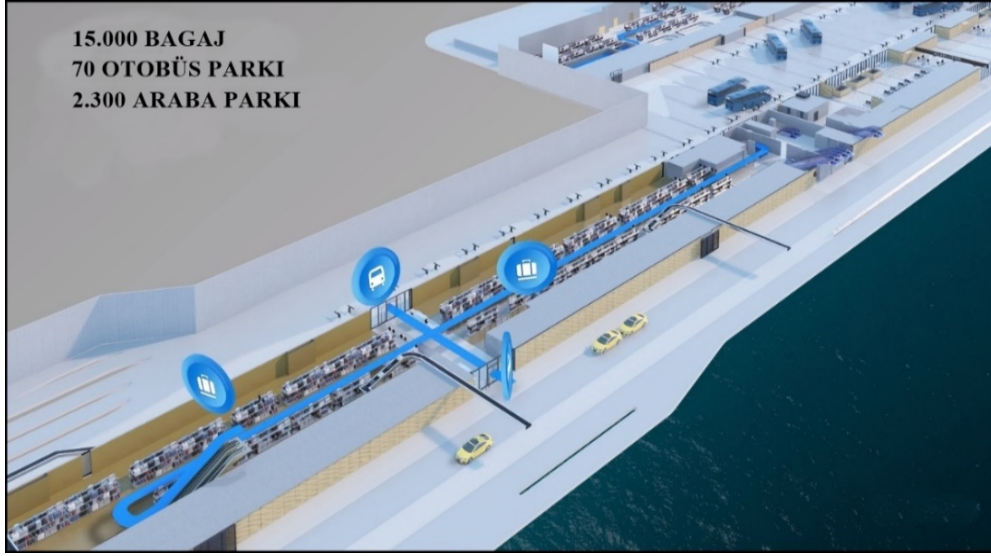
Şekil 7. : Galataport kruvaziyer liman alanı (Kaynak: <https://www.galataport.com/>)

Galataport kruvaziyer liman alanında yerli ve yabancı turistler ile İstanbul'da yaşayan halk tarafından günün her saatinde kullanılabilir işlevsel alanlar düzenlenmiştir. Alanda oteller, kafe-restoran ve eğlence merkezleri, sanat müzesi, sergi alanları, alveriş merkezleri, hediyelik eşya stantları ve otopark alanları gibi birçok alan bulunmaktadır. Galataport kruvaziyer liman alanı çevresinde bulunan tarihi, kültürel ve doğal nitelikteki kentsel öğelerle bir bütünlük oluşturacak şekilde inşa edilmiştir. Ayrıca Tophane Meydanı ve tarihi Tophane Saat Kulesi alanı kentsel cazibe merkezi olarak yeniden düzenlenmiştir.

Limanın Salıpaazarı bölümünde yer alan binaların zemin ve birinci katları, mağaza olarak kullanılmaktadır. Bu bölümde perakende birimleri, butik markaları ve çeşitli markalara ait mağazalar yer almaktadır. Alanda yer alan birçok binanın ikinci ve üçüncü katları ise ofis olarak kullanılmaktadır. Ayrıca alanın zemin seviyesi ve üstünde 37.450 m², zemin altında da 7.750 m² olmak üzere toplamda 45.200 m²'lik çeşitli amaçlar için kullanılabilir alan bulunmaktadır.

Galataport kruvaziyer limanı gerek gemi ve yolcu kapasitesinin yüksek gerekse modern anlamda bir liman olması sebebiyle liman kullanıcıları açısından bir avantaj oluşturmaktadır. Limanda hem limandaki rekreasyon hizmetlerinden yararlanmak isteyen şehir sakinleri için hem de kruvaziyer yolcuları için yeterli sosyal alanlar bulunmaktadır. Ayrıca limanda, yakıt, atık su boşaltım hizmeti, temiz su takviyesi gibi birçok hizmet de sağlanmaktadır.

Kruvaziyer gemileri ile gelen yolcuların birçoğu tur şirketleriyle önemli turistik yerlere taşınmaktadır. Limana gelen 10-15 bin yolcunun taşınması için yaklaşık 80-100 otobüs gerekmektedir. Bu nedenle kruvaziyer limanlarının bulunduğu bölgelerde, özellikle liman çevresindeki yol durumu ve trafik yoğunluğu oldukça önemlidir. Galataport kruvaziyer limanı, aynı anda üç gemi ve 15.000 yolcu kapasitesi ile çevredeki trafik yoğunluğunu etkileyecek düzeydedir. Bu anlamda Galataport kruvaziyer limanı için çevredeki mekânsal yoğunluk göz önünde bulundurularak, yolcu terminali ve gümrük alanı zemin katı altında yapılmıştır (Şekil 8). Zemin altına yapılan yolcu terminali özel bir kapak kullanılarak yapılmış olup kruvaziyer gemilerinin bulunmadığı zamanlarda halk için kıyı alanı kullanımına açılacaktır. Yolcu terminalinin zemin altında yapılmasıyla bölgede oluşabilecek trafik yoğunluğunun büyük oranda önüne geçilmiştir. Ayrıca hem kentsel dokunun korunması sağlanmış hem de kıyı alanı halkın kullanımına açılmıştır. Diğer taraftan kruvaziyer limanın yakınında bulunan metro, otobüs ve tramvay gibi toplu taşıma araçları da gelen yolcu sirkülasyonu kaldırabilecek düzeyde programlanmıştır.

Şekil 8. : Galataport kruvaziyer limanı zemin altında bulunan yolcu terminal planı(Kaynak: <https://www.galataport.com/>)

4.4. Kruvaziyer Turizminde Ana Liman (Homeport) Özellikleri ve Galataport Kruvaziyer Limanı

Bir kruvaziyer limanının ana liman (homeport) olabilmesi için yedi faktör belirlenmiştir, bu faktörler; 1. Destinasyonun turist çekiciliği, 2. Limanın yeri, 3. Ulaşım tesisleri, 4. Liman altyapısı, 5. Kruvaziyer gemileri ve yolcular için liman tesisleri, 6. Siyasi koşullar ve 7. Liman ücretlerinden oluşmaktadır (Aslanoğlu ve Balakan, 2016: 23-24). Bu bağlamda birçok mevcut ana liman, tarihi, kültürel ve doğal turistik çekim merkezlerine yakın konumda olmasının yanı sıra birçok alternatif ulaşım imkânlarının bulunduğu yerlerde konuşlanmıştır. Ayrıca bu limanlar, kruvaziyer gemilerin yakıt, atık su boşaltımı, temiz su takviyesi gibi ihtiyaçlarına karşılayan aynı zamanda yolcular için rekreasyon alanları bulunan limanlardır. Diğer taraftan kruvaziyer turları yolcuları ana limandan alıp tekrar ana limana bıraktığı için, mevcut ana limanların bulunduğu çevrelere yakın bir konumda en az bir tane uluslararası havalimanı bulunmaktadır. Ana liman çevresine yakın bir konumda uluslararası havalimanının bulunması yurt dışından gelecek yolcular için ayrıca önem taşımaktadır.

Türkiye’de Galataport inşa edilenine kadar ana liman özelliği gösteren liman bulunmamaktaydı. Oysa Türkiye’nin kruvaziyer turizmini destekleyecek anlamda yüksek bir turizm potansiyeli mevcuttur. Üç tarafı denizlerle çevrili ülkemizdeki birçok kruvaziyer liman alanı turistik çekim merkezlerine yakın bir konumdadır. Bu bağlamda Galataport kruvaziyer limanı da İstanbul’daki tarihi ve kültürel turistik çekim merkezlerine yakın bir konuma inşa edilmiştir. Özellikle İstanbul’da en çok ziyaret edilen tarihi yarımada yakın bir konumdadır. Galataport kruvaziyer limanı, liman çevresinde bulunan İstanbul Modern Sanat Müzesi, Mimar Sinan Üniversite Müzesi, Nusretiye Camii, Tophane Köşkü, Tophane Çeşmesi ve Kılıç Ali Paşa Camii gibi simge yapıları ile Galata Kulesi, İstiklal Caddesi ve Taksim Meydanı gibi önemli turistik cazibe merkezlerine yakın bir konuma inşa edilmiştir. Ayrıca liman, 14.000 m² büyüklüğündeki park alanında açık hava sergileri, sanat enstalasyonları, defileler, konserler gibi kültür-sanat etkinliklerinin düzenlenmesi ile hem yerli halk hem de turistler için önemli bir cazibe merkezi olacaktır. Galataport kruvaziyer limanı İstanbul Havalimanına yakın bir konumdadır ve havalimanından liman çevresine çeşitli ulaşım imkânları bulunmaktadır. Ayrıca Galataport limanı Karadeniz’e açılan bir kapı ve Karadeniz kıyısındaki ülkelere yapılacak kruvaziyer seferleri için oldukça önemli bir konumdadır. Limanın sahip olduğu bu tür özelliklerinden dolayı önemli bir ana liman özelliği göstermektedir. Özellikle Galataport kruvaziyer limanı özelinde gerekli teşvik ve tanıtımlar yapılması halinde önemli bir ana liman olacaktır.

4.5. Galataport Kruvaziyer Limanının Neden Olduğu Mekânsal Etki

1990’lar boyunca Kuledibi ve çevresi ilk olarak iç mekân ve daire bazında; daha sonra ise bina ölçeğinde restore edilmiş ve yeniden kullanılmıştır. Kuledibi’nde başlayan bu dönüşüm zamanla Karaköy’e ulaşmıştır (Darğa, 2014: 66). Günümüzde, özellikle 2015 yılında başlayan Galataport kruvaziyer liman projesi ile Karaköy’ün mekânsal değişimi hız kazanmıştır. Galataport liman projesi kapsamında rıhtım çevresinde restorasyon ve yenileme çalışmalarının yapılması, ayrıca liman çevresi ve geri sahasının da yenilenerek deprem

karşısında güçlendirilmesi planlanmıştır. Galataport projesinin amacı benzer örnek projelerde olduğu gibi limanın bulunduğu alanın geleneksel özelliklerini kaybetmeden daha modern fonksiyonlar yüklemektir. Proje kapsamında mekânsal değişim adına ilk kırılma noktası eski deniz deposunun çağdaş sanat müzesi olarak dönüştürülüp yeniden kullanılmasıdır. 2004 yılında açılan İstanbul Modern Sanat Müzesi mekânsal değişimin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. 2005 yılında da ise dönüşüm kültür ve sanat eksenine kaydırılmak istenmiştir. Bu bağlamda Uluslararası İstanbul Bienali için başka bir depo seçilerek restore edilmiş ve kullanıma açılmıştır. 2011 yılında da tarihi bir binada açılan Salt Galata, yaşanan kültür ve sanat dönüşümünün bir örneğidir. Kültür ve sanat alanındaki bu tür dönüşümler bazı kesimlerin dikkatini çekmiştir. Bu da büyük ölçekli yatırımların yanı sıra bağımsız olarak sergi salonları, sanat galerileri, küçük sanat atölyeleri gibi küçük mekânlarında hızlıca yaygınlaşmasına sağlamıştır.

Galataport kruvaziyer liman projesinin bulunduğu çevre içerisinde tarihi ve doğal değerleri düzenleyici ve birleştirici bir niteliği vardır. Bu çerçevede tarihi Mimar Sinan Üniversite binası, Kılıç Ali Paşa camii, Tophane Çeşmesi, Tophane Saat Kulesi ile bunun devamı olan şehir yapısı, parklar ve Beyoğlu bağlantısı gibi alanlar düzenlenmiştir. Özellikle Tophane Meydanı ve Tophane Saat Kulesi çevresi, tekrar düzenlenip şehir içinde bir odak merkezi yaratılmaya çalışılmıştır. Tarihi Saat Kulesi'nin önüne bir havuz yapılması ve etrafının ağaçlandırılarak insanlara bir dinlenme ortamı sunulması planlanmaktadır. Çimlerin arasına yapılan patika yollar ise insanları meydana doğru yönlendirecektir. Ayrıca meydan sosyal etkinliklere ve çocuk aktivitelerine imkân sağlayacaktır.

Şekil 9. : 2008 yılı zemin kat alan kullanım analizi (a) ile 2015 yılına göre işlevi değişen yapılar (b) (Kaynak: Tepeli, 2015)

Liman çevresinde gerek kamu ve ticari yapılar gerekse dini yapılar alan kullanımında önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllardaki gelişmelerle birlikte yapıların yenilerek fonksiyonlarının değiştiği görülmektedir. Şekil 9'da Tepeli'nin (2015) yapmış olduğu çalışmada 2008 yılı ile 2015 yılı arasındaki mekânsal değişim gösteren yapıların durumları gösterilmiştir.

Galataport kruvaziyer limanı ve çevresinin tarihi geçmişinden gelen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenerek koruma altına alınan birçok tarihi yapı bulunmaktadır. Nusretiye Camii, Mimar Sinan eseri Kılıç Ali Paşa Camii, 2. derece kültür varlığı olan Çinili Han ve İstanbul Modern Sanat Müzesi bu yapılardan bazılarıdır. Proje kapsamında Çinili Han, TDİ Rıhtım Han, Paket Postanesi, Yolcu Terminali Oteli gibi tarihi yapıların fonksiyonları değiştirilerek kafe ve restorana dönüştürülmüştür.

Fotoğraf 3: Proje için tasarlanan rıhtım kullanımı Paket Postanesi önü.(Kaynak: Salıpaazarı Kruvaziyer Liman Projesi ÇED Raporu,2015)

Liman alanı hem konumu hem de Boğaz manzarası nedeniyle önemli bir seyir noktasıdır. Bu alanın kamuya açılacak olması mekânsal gelişim açısından pozitif bir gelişmedir. Ayrıca alanın büyük kısmında yer alan otellerin kullanımı ve üst gelir grubu turistlere hizmet edecek ticari alanlar mekânın kullanıcı kitlesi üzerinde belirleyici olacaktır. Mekânın gelişimi ve değişimi bu kullanıcı kitlesine hitap edecek şekilde devam edecektir.

Galataport kruvaziyer liman projesinin 2015 yılında başlamasıyla çevredeki değişim giderek hızlanmış ve birçok yapı yenilenip işlevleri değiştirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamda önemli dini yapılar varlığını sürdürmeye devam ederken, bazı tarihi binalar ile dükkân, market, bakkal, depo ve atölyeler gibi küçük ölçekli işletmelerin işlevleri değiştirilmiştir. Bu mekânlar özellikle kafe, restoran, bar ve gece kulübü gibi daha fazla turist çekebilecek mekânlara dönüşmüştür (Fotoğraf, 4).

Fotoğraf 4. Liman çevresinde bulunan tamirhanenin kafeye dönüşmüş hali

Çalışma alanındaki birçok kamusal alan da yaşanan mekânsal dönüşümden etkilenmektedir. Belirli alanlarda değişim ve dönüşüm süreçleri tamamlanmakla birlikte mekânsal dönüşüm halen devam etmektedir. Yaşanan bu değişim ve gelişim süreçleri içinde, yeni binaların yapılmasında, kamusal alana açılımı olan yeme içme mekânlarında ve hâlihazırda dönüşümü süren pek çok yapı bulunmaktadır. Özellikle Galataport limanına yakın yerlerde mekânsal dönüşüm günümüzde de devam etmektedir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Liman çevresinde devam eden yapılaşma faaliyetleri

Çalışma alanındaki mekânsal dönüşüm ve gelişim süreci içerisinde diğer bir önemli gelişim de Beyoğlu Kültür Yolu Projesidir. 2020 yılı içinde tamamlanması beklenen proje Galataport limanından başlayarak Taksim Meydanı'na kadar uzanmaktadır. Rota Galataport Kruvaziyer Limanından başlayarak, Galata Kulesi, Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi, Emek Sineması, Mehmet Akif Ersoy Müze Evi, İstanbul Sinema Müzesi ve Taksim Camii Kültür Merkezi ile devam ederek Atatürk Kültür Merkezi ile son bulmaktadır (Şekil 10) (<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/bakan-ersoy-beyoglu-kultur-yolu-calismalarini-inceledi-483160.html> Son erişim tarihi 28.08.2020).

Şekil 10. : Beyoğlu kültür yolu projesi

Galataport kruvaziyer limanının önemli etkilerinden olan Beyoğlu Kültür Yolu projesi çevrede önemli bir mekânsal dönüşüm ve gelişim sürecine işaret etmektedir. Limanın tamamen faaliyete geçmesiyle birlikte gerek liman alanında gerekse rota üzerindeki birçok alanda mekânsal değişim ve gelişim olacaktır. Kültür yolu projesi kapsamında projesinin ilk durağı olan Galata Kulesi ve çevresinde düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Galata Kulesi içerisinde yapıya uygun olmayan kafeterya, restoran, mutfak ve çalışma ofisleri dışarıya çıkarılması planlanmıştır. Rotanın ilk durağı Galata Kulesi kültür sanat etkinliklerinin de başlangıç noktası olarak tasarlanacak ve gerek kruvaziyer yolcuları gerekse diğer turistler için önemli bir çekim merkezi olacaktır.

4.6. Galataport Kruvaziyer Limanının Kruvaziyer Turizmine ve Ekonomiye Katkısı

Kruvaziyer turizmi, hızla gelişmesi ve ülkelere kazandırmış olduğu katma değer ile birçok ülkeyi turizmde gelişimin anahtarı olarak düşünmeye itmiştir. Bu nedenle, özellikle son yıllarda söz konusu turizm türüne olan ilgi artmıştır. Ülkemizde de bu anlamda gerekli çalışmalar yapılmakta ve İstanbul için 2023 yılı Türkiye Turizm Stratejisi hedefinde yeni limanlar yer almaktadır. Bu kapsamda, Galata Kruvaziyer Limanı tamamlanmış, Ataköy Kruvaziyer Limanı ve Zeytinburnu Kruvaziyer Limanı ise plan aşamasındadır.

İstanbul'daki kruvaziyer limanlarına 2011 yılında 420 kruvaziyer gemisi ile yaklaşık 628 bin yolcu gelmişken, 2015 yılında 345 gemi ve yaklaşık 600 bin yolcu gelmiştir. 2015 yılında Galataport kruvaziyer limanının inşa edilmeye başlamasından dolayı gelen gemi sayısı 56'ya, yolcu sayısı ise yaklaşık 43 bine düşmüştür. 2017 yılında ise gelen gemi sayı 5'e yolcu sayısı ise yaklaşık bine düşmüştür. 2018 yılında ise hiç yolcu gelmemiştir (Tablo 3). Yeni bir kruvaziyer liman inşasının yanı sıra ülkede yaşanan siyasal sorunlarla terör olaylarından dolayı gelen gemi ve yolcu sayılarında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Galataport kruvaziyer limanının tam olarak faaliyete geçmesiyle birlikte yılda 25 milyon ziyaretçi ile yaklaşık 7 milyon turist gelmesi beklenmektedir (<https://www.galataport.com> Son erişim tarihi; 31.05.2020). Dolayısıyla önümüzdeki yıllar İstanbul'a gelen kruvaziyer gemi ve yolcu sayısında artış yaşanması beklenmektedir.

Bir kruvaziyer yolcusunun 7 günlük bir seyahatte gemide harcadığı tutar ortalama 1719 dolardır. Bu rakama, kruvaziyer turistinin gemi dışında yaptığı harcamalar dâhil değildir. Kruvaziyer turisti normal bir turistin ortalama 3 katı kadar harcama yapmaktadır. Türkiye özelinde ise normal bir turistin günlük ortalama harcaması 50-55 dolar seviyesindeyken, kruvaziyer turisti için bu rakam ortalama 130 dolar seviyesine ulaşmaktadır. Kruvaziyer mürettebatı da limanlarda günlük ortalama 70 dolar harcama yapmaktadır (https://www.tursab.org.tr/haberler/tursab-turkiye-kruvaziyer-turizmi-raporu_10714 Son erişim tarihi; 23.11.2020). Son yıllarda ise kruvaziyer turizm ekonomisinde düşüşler yaşanmıştır. Ancak günümüzde tekrardan bir ivme yakalanmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda Galataport kruvaziyer limanı tamamıyla faaliyete geçtiğinde ekonomik anlamda ciddi bir katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Kruvaziyer turizmde ekonomik katkının büyüklüğü bir limanın transit liman veya ana liman olma durumuna bağlıdır. Özellikle bir limanın ana liman olma durumu ekonomik geliri arttırmaktadır (Lekakou, Stefanidaki ve Vaggelas 2011; Brida ve Zapata, 2010: 215; Lekakou, vd., 2009). Bir yolcunun ana limanlarda yapmış olduğu harcamalar uğrak limanda yapmış olduğu harcamalardan altı ila yedi kat daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu nedenle gerek ülkeler gerekse kruvaziyer şirketleri kruvaziyer limanlarının ana liman olmasına önem vermektedir (Lekakou, vd., 2009: 2). Galataport kruvaziyer limanı, kruvaziyer gemileri için önemli bir ana liman özelliği gösteren limandır. Bu nedenle Galataport kruvaziyer limanının ana liman olarak kullanılması ülke adına önemli bir ekonomik katkı sağlayacaktır.

Kruvaziyer turizminin getirmiş olduğu ekonomik hareketlilik özellikle liman çevresinde yeni işletmelerin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Liman çevresindeki eğlence merkezleri, oteller, kafeler, restoranlar, hediyelik eşya mağazaları, ünlü markaların giyim-kuşam mağazaları gibi birçok işletme liman çevresinde yer almaya başlamıştır. Ayrıca yapılan görüşmelerden liman çevresinde ulaşım faaliyetlerini sağlayacak olan taksi ve tur otobüs şirketlerinin de kruvaziyer limanını önemli bir gelir kapısı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu anlamda Galataport kruvaziyer liman çevresindeki işletmelerle yapılan görüşmelerde de bunu destekleyecek geri dönütler alınmıştır. Nitekim modern bir şekilde tasarlanan Galataport kruvaziyer limanının açılmasıyla birlikte daha fazla gemi ve yolcunun geleceği, buna bağlı olarak liman çevresinde ekonomik hareketliliğin artacağı öngörülebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Kruvaziyer turizmi küresel olarak incelendiğinde, özellikle 1980'lerden sonra sürekli artış göstermiştir. Projeksiyonlara göre bu artışın uzun yıllar süreceği düşünülmektedir. 2019 yılı itibarıyla kruvaziyer turizmine katılan yolcu sayısı tüm zamanların en yüksek rakamı olan 30 milyona ulaşmıştır. Bu yolcuların yarısından fazlası (%54) Kuzey Amerika'dan katılırken, yaklaşık %26'sı Avrupa ülkelerinden (İngiltere, Fransa, İspanya

gibi) katılmıştır. Kruvaziyer turizmde destinasyon alanları olarak Karayipler birinci sırada yer alırken, Akdeniz bölgesi ikinci sırada yer almaktadır. Ancak, özellikle son yıllarda Akdeniz bölgesindeki siyasal karışıklıklar, kruvaziyer gemilerini yeni güzergâhlara yönelmiştir. Bu kapsamda Güney ve Güney Doğu Asya Bölgesi, kruvaziyer gemilerinin alternatif olarak tercih ettiği önemli bir rota olmuştur. Bu da bu bölgedeki kruvaziyer turizminin artmasına neden olmuştur.

Türkiye'deki kruvaziyer turizmi ilk kez 1831 yılında İtalya'dan yola çıkıp İzmir'i de kapsayan bir Akdeniz turu ile başlamıştır. Bir yarımada ülkesi olarak Türkiye, kruvaziyer turizmde uygun bir konumdadır. Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili ve toplam 8333 km kıyı uzunluğu ile kruvaziyer turizmde önemli bir potansiyele sahiptir. Kruvaziyer turizmde Türkiye'yi ziyaret eden yolcu sayısının 2013 yılına kadar sürekli arttığı ve yaklaşık 2,2 milyona ulaştığı görülmektedir. Ancak sonraki yıllarda azalan bir eğilim yaşanmış, 2019 yılına gelindiğinde sadece 300.896 kruvaziyer yolcusu Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Türkiye'yi ziyaret eden kruvaziyer yolcularının önemli bir kısmı Kuşadası, Galataport, Marmaris, Çeşme, İzmir ve Alanya limanlarına gelmektedir. Galataport kruvaziyer limanının tamamen faaliyete geçmesiyle birlikte ülkemize gelen kruvaziyer yolcu sayılarında önemli bir artış olacaktır.

Salıpaazarı limanı, 1986 yılına kadar hem yük hem de yolcu limanı olarak kullanılan liman bu yıldan itibaren kruvaziyer gemileri için bir yolcu terminaline dönüştürülmüştür. 2006 yılına gelindiğinde yeni bir liman olarak Galataport kruvaziyer limanı projesi gündeme gelmiştir. Ancak liman inşasına 2015 yılında başlanmıştır.

Galataport limanı 2020 yılında açılması planlanan ancak COVID-19 küresel salgınından dolayı bir yıl gecikmeyle 2021 yılında açılacak olan bir kruvaziyer limanıdır. Liman aynı anda 3 kruvaziyer gemisi ile 15 bin yolcu kapasitesine sahiptir. Galataport limanı 1,7 milyar dolarlık yatırım tutarı ile Boğaz kenarında 1.2 km'ye sahip sahil şeridini kapsayan, dünyanın önemli liman projeleri arasında yer almaktadır. Limanın tamamen faaliyete geçmesiyle birlikte yılda mürettebat dâhil yaklaşık 1,5 milyon kruvaziyer yolcusunun İstanbul'u ziyaret edeceği öngörülmüyor. Ayrıca Galataport kruvaziyer limanının, 7 milyonu yabancı olmak üzere yılda toplam 25 milyon ziyaretçi ağırlayacağı düşünülmektedir.

Galataport kruvaziyer limanı konumu itibarıyla hem Karadeniz kıyısındaki hem de Ege ve Akdeniz kıyısındaki limanlara yönelik oluşturulacak seferlerde bir geçiş güzergâhında yer aldığı için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu anlamda Galataport limanının bir homeport (ana liman) olarak hizmet vermesi planlanmaktadır. Böylece kruvaziyer gemilerinin hem kalkış limanı hem de varış limanı olarak kullanılması sağlanacak ve önemli bir kruvaziyer limanı haline gelecektir.

Galataport kruvaziyer limanının inşasının başlamasıyla birlikte, liman çevresinde önemli mekânsal değişimler yaşanmıştır. Liman alanında ilk dönüşüm, liman çevresindeki antepoların yıkılmasıyla başlamıştır. Devamında Karaköy Yolcu Salonu ve Eski Paket Postanesi gibi mekânların yıkılmış ve üzerine yeni liman modern bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan liman çevresinin peyzaj düzenlemesiyle, tarihi Tophane Meydanı'nı da yeniden İstanbul'un en önemli meydanlarından biri haline getirilmiştir. Galataport sahasında yer alan bu meydan, Türkiye'nin en önemli kültür-sanat kurumlarından İstanbul Modern Sanatlar Müzesi Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesinin bulunduğu alan İstanbul'un ilk müze meydanı olarak tasarlanmıştır. Ayrıca liman çevresindeki birçok küçük işletmelerin fonksiyonları da dönüşüm geçirerek, otel, kafe, restoran ve eğlence merkezleri gibi daha çok turist çekebilecek mekânlara dönüşmüştür.

Galataport kruvaziyer limanı gerek proje aşamasındayken gerekse inşası sürecinde yapılıp yapılmaması konusunda birçok tartışmalara neden olmuştur. Özellikle liman alanında yer alan Karaköy Yolcu Salonu gibi önemli tarihi binaların yıkılması kamuoyunda tartışılmıştır. Ayrıca birçok yapının ya dönüşüm geçirmesi ya da bazı yapıların yıkılarak yerine yeni yapılar inşa edilmesi sebebiyle, mekânın tarihi-kültürel kimliğinin zarar gördüğü düşüncesi de ciddi tartışmalara neden olmuştur.

Galataport kruvaziyer limanın koruma-kullanma dengesine dikkat edilerek sürdürülebilir bir şekilde işletilebilmesi için getirilen öneriler şunlardır;

1. Galataport kruvaziyer limanı gerek konumu gerekse teknik özellikleri bakımından önemli bir limandır. Bu nedenle limanın bir ana liman olarak kullanılması için gerekli reklam ve tanıtım çalışmalarına önem verilmelidir. Bu anlamda düzenlenen uluslararası kruvaziyer fuarlarına katılarak gerekli tanıtım çalışmaları yapılmalıdır.
2. Limana gelecek kruvaziyer gemileri için gerek Galataport liman işletmesi gerekse devlet tarafından teşvikler sağlanmalıdır. Bu anlamda özellikle gelen kruvaziyer gemilerinden alınan vergiler Yunanistan ile karşılaştırıldığında ciddi oranda fazladır (Büyükipekçi ve Gök, 2015). Türkiye, bu konuda Yunanistan'ın izlemiş olduğu düşük vergilendirme politikasını izlemelidir.

3. Galataport kruvaziyer liman alanında birçok restoran, kafe, eğlence merkezi gibi mekânlar bulunmaktadır. Herhangi bir tura katılmayan yolcular bu alanlarda vakit geçirebilecektir. Liman çevresinde de kafe, restoran, eğlence merkezleri, hediyelik eşya satış yeri gibi birçok mekân bulunmaktadır. Kruvaziyer yolcularının sadece liman alanında bulunan işletmelerden değil aynı zamanda liman çevresindeki işletmelerden de faydalanması için gerekli önlemler alınmalıdır.
4. Kruvaziyer turizminin koruma-kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilmesi için tüm paydaşlarıyla birlikte hareket edilmelidir. Özellikle Galataport kruvaziyer limanı inşasında yaşanan belli başlı tartışmalar dikkate alınarak gelecek liman inşalarında bu tartışmalar göz önünde bulundurulmalıdır. Liman çevresinde ikamet eden yerel halk, esnaf, eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları gibi diğer paydaşlarında görüşleri alınmalıdır.
5. Liman çevresinde gelen yolcuların herhangi bir trafik sıkışıklığa neden olmaması için gerekli projeksiyonlar hazırlanarak önlemler alınmalıdır.
6. Galataport kruvaziyer liman işletmesi liman alanına boşaltılacak atıkların çevreye duyarlı olup olmadığını gerekli uygulamalarla takip etmelidir. Ayrıca atıkların geri dönüşüme kazandırılıp tekrar kullanımının sağlanması çevresel zararı azaltarak uzun vadede ekonomik bir katkı sağlayacaktır.
7. Galataport kruvaziyer limanı çevresinde birçok mekân dönüşüm geçirmiş, günümüzde de bu dönüşüm halen devam etmektedir. Mekânsal dönüşüm sürecinde mekânın tarihi ve kültürel değerlerinin tahrip edilmemesine dikkat edilmelidir. Böylece Karaköy'ün tarihi ve kültürel değerleri korunmuş olacaktır.
8. Galataport kruvaziyer limanına gelen kruvaziyer yolcularına yönelik İstanbul'un tanıtıcı haritaları dağıtılarak il içerisinde rahat bir şekilde zaman geçirmeleri sağlanmalıdır.
9. Kruvaziyer yolcularının şehir içinde gezinmeleri için alternatif ulaşım araçları sağlanmalıdır. Özellikle Anadolu Yarımadasının gezilip görülmesi için limandan hareket eden deniz taksileri bulundurulmalıdır.
10. Kruvaziyer yolcuların yapmış olduğu çevresel tahribatı önlemek için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu kapsamda örnek ana limanlar incelenmelidir.
11. Gelen yolcuların ortaya çıkarabileceği gürültü kirliliği, görüntü kirliliği, insan trafiği gibi olumsuz etkileri en aza indirmek için gerekli tedbirler alınmalıdır.
12. Kruvaziyer gemileri ile gelen turistler genellikle orta ve üzeri yaş grubundadır. Bu nedenle liman çevresinde veya şehir içinde turistlerin can ve mal güvenliğini sağlamak için gerekli tedbirler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, H. Ve Bitiktaş, F. (2016). Türkiye'deki Kruvaziyer Limanlarının Mevcut Durumu, Potansiyeli Ve Gelişimine Yönelik Öneriler. *3. Ulusal Deniz Turizm Sempozyumu* İçinde (219-234 Ss.). İzmir.
- Aslanoğlu, E. Ve Balakan, A. (2016). An Analysis Of Cruise Tourism On Turkish Economy; A Case Study For Istanbul And Barcelona Ports. *Yıldız Social Science Review*, 1-28.
- Ayazlar, A. Reyhan Ve Ayazlar, G. (2016). Kruvaziyer Turizmde Sürdürülebilirlik Yaklaşımı, *3. Uluslararası Deniz Turizmi Sempozyumu* İçinde (197-218 Ss.). İzmir.
- Bilal, E. (2019). *Galataport Yenilenme Sürecinde Cumhuriyet Dönemi Kültür Mirası Üzerine Bir Değerlendirme: Galata-Karaköy Yolcu Salonu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Boz, M. Ve Koramaz, K., T. (2018). Kentlerdeki Değişimlerin Kentsel Bellek Ve Kullanıcı Algısına Etkileri: Galataport Projesi Örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu* İçinde (1055-1073 Ss.). İstanbul.
- Brida, G., J. Ve Zapata, S. (2010). Cruise Tourism: Economic, Socio-Cultural And Environmental Impacts, *Int. J. Leisure And Tourism Marketing*, 1(3). 205-226.
- Chiarabelli, M., Miranda, S. Ve Pagliacci, F. (2019). The Deep Soil Mixing For The Galataport Project In Istanbul, Turkey. *DFI Journal - The Journal Of The Deep Foundations Institute*, 147-162.
- Çimenoglu, G. (2011). *Kruvaziyer Turizminin Kent İle İlişkisi Bağlamında "Karaköy – Salıpazarı Bölgesi*.

- (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Darğa, S., A. (2014). *İstanbul'un Liman Kenti Kimliğinin Dönüşümü: Galata Bölgesi Üzerinden Bir Okuma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demircioğlu, C. (2017). *Küresel Kent Bağlamında Limanlar: Galataport Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Deniz, M. (2017). Kruvaziyer Turizminin Türk Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi, *Balkan Ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 03, 1-13.
- Doğaner, S. (2014). Türkiye Turizm Coğrafyası. *İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notu*, 1-297.
- Dokay ÇED Çevre Mühendisliği. (2015). Salıpazarı Kruvaziyer Limanı Projesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu. Ankara.
- Douglas, N. Ve Douglas, N. (2014). Cruise Ship Passenger Spending Patterns İn Pacific Island Ports, *Int. J. Tourism Research*, 6(4), 251-261.
- Dwyer, L. Ve Forsyth, P. (1998). Economic Significant Of Tourism, *Annals Of Tourism Research*, 25, 393-415.
- Erdoğan, Z. (2006). *Kıyı Alanlarının Yeniden Geliştirilmesinde Turizmin Rolü - Galataport Örneğinde Yapılabilirlik Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Evangelia, K., Panagiota, D. Ve Charikleia, D. (2019). Cruise Industry İn Greece: Possibilities And Prospect. *Journal Of Economi*, 02, 87-97.
- Gibson, P. Ve Bentley, M. (2006). A Study Of İmpacts – Cruise Tourism And The South West Of England, *Journal Of Travel & Tourism Marketing*, 20(3-4), 63-77.
- Görgün, E. (2011). *Geleceğin Turizm Anlayışında Kruvaziyer Turizm Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Edirne.
- Güzel, K. (2006). *Kruvaziyer Turizmin Türkiye'deki Geleceği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [Http://www.Eskiistanbul.Net/](http://www.eskiistanbul.net/)
- [Http://www.Tabanlıoğlu.Com/Project/Galataport/](http://www.tabanlıoğlu.com/project/galataport/)
- [Https://Cruising.Org/](https://cruising.org/)
- [Https://Denizcilikistatistikleri.Uab.Gov.Tr/](https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/)
- [Https://Tr.Sputniknews.Com/](https://tr.sputniknews.com/)
- [Https://www.Galataport.Com/](https://www.galataport.com/)
- [Https://www.Trthaber.Com/Haber/Turkiye/Bakan-Ersoy-Beyoglu-Kultur-Yolu-Calismalariniinceledi-483160.Html](https://www.trthaber.com/haber/turkiye/bakan-ersoy-beyoglu-kultur-yolu-calismalariniinceledi-483160.html)
- [Https://www.Tursab.Org.Tr/Haberler/Tursab-Turkiye-Kruvaziyer-Turizmi-Raporu_10714](https://www.tursab.org.tr/haberler/tursab-turkiye-kruvaziyer-turizmi-raporu_10714)
- İnan, A., E., Akıncı, S., Kıymalıoğlu, A. Ve Akyürek, S., M. (2011). Kruvaziyer Turizmde Turistlerin Tavsiye Niyetlerinde Destinasyon İmajının Etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 487-497.
- İncekara, A. Ve Yılmaz, S. (2002). *Dünyada Ve Türkiye'de Kruvaziyer Turizmi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- Kadioğlu, M. Ve Güler, N. (1998). Türkiye'nin Uluslararası Denizyolu Taşımacılığına Genel Bir Bakış, National Marine Tourism Symposium, İzmir.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel İrade Algı Çevresi İle Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel.
- Karlis, T. Ve Polemis, D. (2018). Cruise Homeport Competition İn The Mediterranean. *Tourism Management*, 68, 168-176.

- Kolçak, Ç., İ. Ve Solmaz, S., M. (2018). Review Of Cruise Tourism In The World And In Turkey, Global Trends And Local Factors Affecting Cruise Tourism In Turkey. *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 2(2), 113-121.
- Lau, Y. Ve Yip, T. (2020). The Asia Cruise Tourism Industry: Current Trend And Future Outlook. *The Asian Journal Of Shipping And Logistics*, 1-12.
- Lekakou, M. B., Pallis, A. A., Ve Vaggelas, G. K. (2009). Which Homeport In Europe: The Cruise Industry's Selection Criteria. *TOURISMOS: An International Multidisciplinary Journal Of Tourism*, 4(4), 215–240.
- Lekakou, M. B., Stefanidaki, E., Ve Vaggelas, G. K. (2011). The Economic Impact Of Cruise To Local Economies. The Case Of An Island. *Athens Tourism Symposium*, Athens, Greece.
- Macneill, T. Ve Wozniak, D. (2018). The Economic, Social And Environmental Impacts Of Cruise Tourism, *Tourism Management*, 66, 387-404.
- Marksel, M., Tominc, P. Ve Bozicnik, S. (2016). Determinants Of Cruise Passengers Expenditures In The Port Of Call. *Management*, 21, 121-143.
- Mccarthy, J. (2003). The Cruise Industry And Port City Regeneration: The Case Of Valletta. *European Planning Studies*, 11(3), 341-350.
- Mccarthy, J. Ve Romein, A. (2012). Cruise Passenger Terminals, Spatial Planning And Regeneration: The Cases Of Amsterdam And Rotterdam, *European Planning Studies*, 20(12), 2033-2052.
- Oral, E. Ve Esmer, S. (2010). Ege Bölgesi Kruvaziyer Turizminin Mevcut Durumu Ve Geleceği. *Türkiye'nin Kıyı Ve Deniz Alanları 8. Ulusal Kongresi İçinde* (825-834 Ss). Trabzon.
- Oral, E., Z., Coşar, Y., Kişi, H., Danacı. A., (2014), *Fethiye Kruvaziyer Limanı Fırsat Analizi*, Fethiye Sanayi Ve Ticaret Odası.
- Özgüç, N. (2013). *Turizm Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Rodrigue, J. Ve Notteboom, T. (2013). The Geography Of Cruises: Itineraries, Not Destinations. *Applied Geography*, 38, 31-42.
- Sezer, İ. (2014). Kruvaziyer Turizmde Dikkat Çeken Bir Nokta: Kuşadası Limanı, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 32(19), 49-78.
- Tepeli, Ö. (2015). *Kentsel Mekânda Kimliğin Ve Belleğin Proje Etkisiyle Değişimi: Karaköy Kemeraltı Bölgesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Üçışık, S. Ve Kadioğlu, M. (2001). Türkiye'de Kruvaziyer Turizmi Geliştirme Şartları, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 3(1), 83-92.
- Wild, G., P. Ve Dearing, J. (200). Development Of And Prospect For Cruising. *Maritime, Policy & Management*, 27(4), 315-333.
- Wood, R. E. (2000). Caribbean Cruise Tourism: Globalization At Sea. *Annals Of Tourism Research*, 27(2), 345-370.
- Yaşar, O. (2012). The Popular Resort Port Of Cruise Tourism In The Eastern Mediterranean. *International Journal Of Human Sciences*, 9(1), 412-440.

Atıf/Citation

Şahbaz, H., (2021), 2000 yılı sonrası ülke içi göçlerde Kütahya ilinin yeri. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 235-256

2000 YILI SONRASI ÜLKE İÇİ GÖÇLERDE KÜTAHYA İLİNİN YERİ

The Place of Kütahya Province in Domestic Migrations After 2000

Hüseyin ŞAHBAZ*

Öz

1927-2020 yılları arasında Türkiye nüfusu yaklaşık 6,13 kat artarken Kütahya ilinin nüfusu ise sadece 2,17 kat artmıştır. 1975-2020 yılları arasındaki net göç sayısına göre Kütahya, Afyonkarahisar'dan sonra Ege Bölgesi'nin en fazla göç veren ikinci ilidir. Ayrıca 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla başka bir ilde kayıtlı olduğu halde araştırma sahasında ikamet eden nüfustan, araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olduğu halde başka illerde yaşayan nüfus arasındaki farka bakıldığında, Kütahya ilinin 164.331 kişilik bir göç açığı olduğu görülmektedir. İnceleme alanının gerek kendi içinde meydana gelen nüfus hareketlerinde ve gerekse başka yerlere verdiği göçlerde sırasıyla; işsizlik ve ekonomik sorunlar, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim konusunda yaşanan sıkıntılar ile büyük yerleşim yerlerinin sosyal ve kültürel açıdan daha çekici gelmesi gibi sebepler vardır. İnsanları göçe iten bu sebepler daha çok kırsal yerleşmelerde görüldüğünden ildeki göçlerin yönünün de, gerek araştırma sahası içindeki ve gerekse araştırma sahası dışındaki, şehirlere doğru olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim kırsal ve kentsel nüfus açısından ilin Cumhuriyet Dönemi'ndeki geçmişine bakılacak olursa, kırsal nüfus oranının 1950 yılında % 85,8 iken 2020 yılına gelindiğinde % 28,1'e kadar gerilemesi de bunu doğrulamaktadır. Buna göre saha içinde meydana gelen göçler nedeniyle; Kütahya, Tavşanlı, Simav, Emet ve Gediz gibi şehirlerin nüfusu artmıştır. Bunun sonucunda inceleme alanındaki kentsel nüfus oranı 1950 yılında % 14,2 iken 2020 yılına gelindiğinde ise % 71,9'a kadar çıkmıştır. Araştırma sahası dışına yapılan göçler ise daha çok; İzmir, İstanbul, Bursa, Manisa, Uşak, Eskişehir, Antalya, Ankara ve Kocaeli gibi illere yapılmıştır. İnceleme alanındaki sanayi yatırımlarının artan il nüfusunun istihdam ihtiyacını yeterince karşılayamaması, bu göçlerin başlıca sebebidir. Dahası 2004 yılından başlayarak ilde binlerce kişiye istihdam sağlayan kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, bu göçlerin hızını önemli ölçüde artırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kütahya İli, Göç, İç Göç.

Abstract

While the population of Turkey increased approximately 6.13 times between 1927 and 2020, the population of Kütahya increased only 2.17 times. According to the exact number of immigrants between 1975-2020, Kütahya is the second province in the Aegean Region with the highest number of immigrants after Afyonkarahisar. In addition, as of December 31, 2020, considering the difference between the population living in the research area although registered to another and the population living in other provinces although registered to the area in which the study is conducted, it is seen that Kütahya has a migration deficit of 164,331 people. In the population movements that occur within the research area

* Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü, huseyiniyesuh@gmail.com, 0000-0002-4808-0746

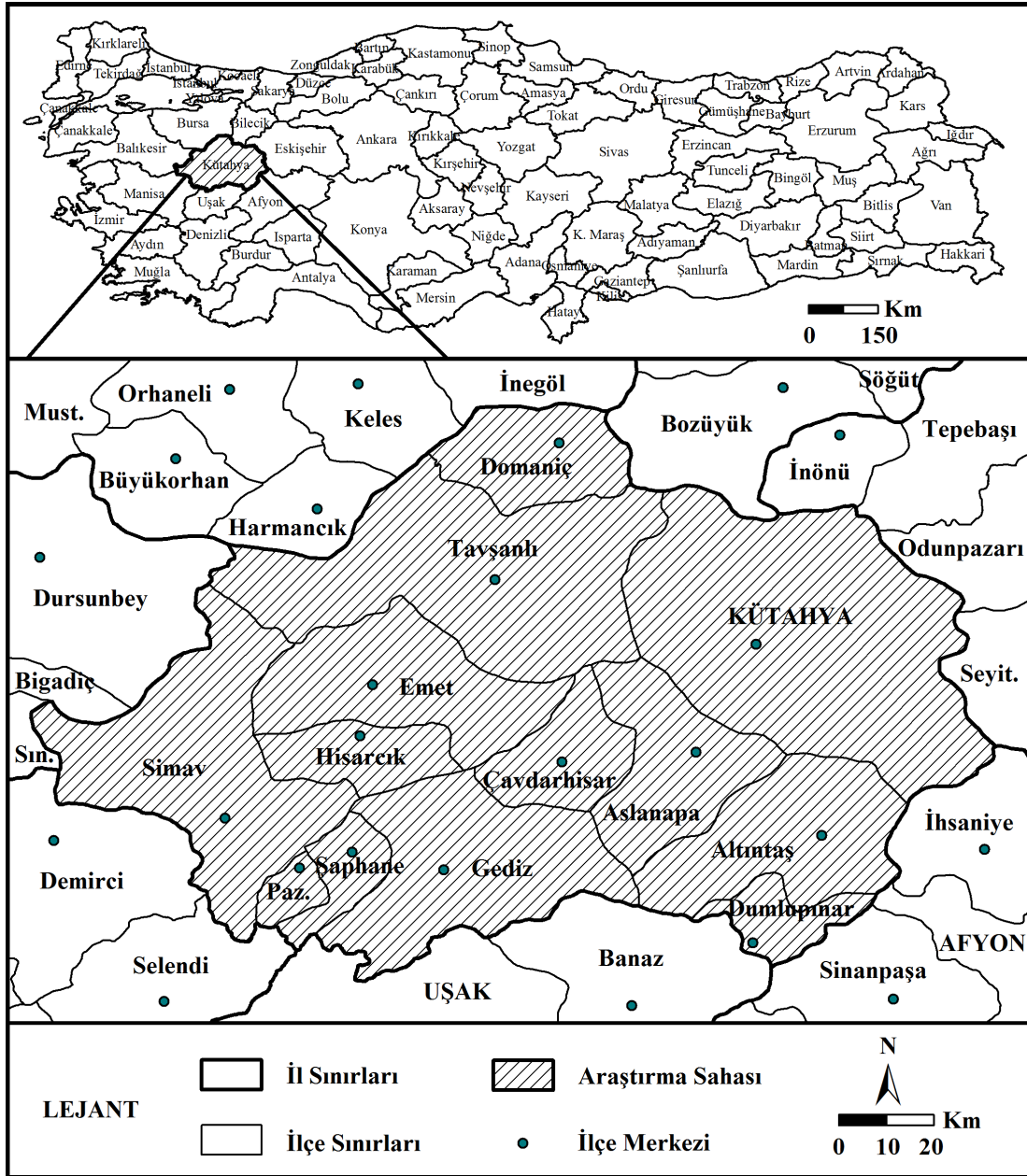
and the migration to other places, respectively; there are reasons such as unemployment and economic problems, difficulties in accessing education and health services, and the social and cultural attractiveness of large settlements. Since these reasons that push people to migrate are mostly seen in rural areas, it is possible to say that the direction of migration in the province is towards cities both within and outside the study area. As a matter of fact, if we look at the history of the province in the Republic Period in terms of rural and urban population, the decrease in the ratio of rural population from 85.8% in 1950 to 28.1% in 2020 confirms that the direction of migration in the province is towards cities both within and outside the study area. Accordingly, due to migrations occurring in the field; the population of cities such as Kütahya, Tavşanlı, Simav, Emet and Gediz has increased. As a result, the urban population ratio in the research area increased from 14.2% in 1950 to 71.9% in 2020. Migrations outside the research area were mostly made to provinces such as İzmir, İstanbul, Bursa, Manisa, Uşak, Eskişehir, Antalya, Ankara and Kocaeli. The main reason for these migrations is that industrial investments in the field cannot adequately meet the employment needs of the increasing province population. Moreover, the privatization of state-owned enterprises that employed thousands of people in the province since 2004 has significantly increased the pace of these migrations.

Keywords: Kütahya Province, Migration, Internal Migration.

1. Giriş

Göç, insanların, sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi biçiminde tanımlanabilir. Göçün biçimi ne olursa olsun her türlü nüfus hareketi, göç tanımı içinde kendisine yer bulur. İnsanlar, bazen çalışmak, iş aramak ve daha konforlu bir hayat sürebilmek için gönüllü olarak doğup büyüdüğü yerlerden ayrılırken, bazen de savaşlar, baskılar, sürgünler veya doğal afetler gibi zorunlu sebeplerle, hayatta kalabilmek için yaşadıkları yerlerden göç ederler. Bu yer değiştirme uluslararası bir sınırı geçmek biçiminde olabildiği gibi, aynı ülke içinde de olabilir (Adıgüzel, t.y.: 12). Türkiye'deki iç göç olaylarından etkilenen illerden birisi de Kütahya'dır.

Kütahya ili coğrafi açıdan, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer almaktadır. Bu saha; kuzeyde Bursa ve Bilecik; kuzeydoğu ve doğuda Eskişehir, güneydoğuda Afyonkarahisar, güneyde Uşak, batıdan Kütahya, güneybatıda Manisa ve batıdaysa Balıkesir illeriyle çevrilidir (Harita 1). Matematiksel konum açısından $38^{\circ} 48'$ - $39^{\circ} 53'$ kuzey enlemleri ile $28^{\circ} 37'$ - $30^{\circ} 27'$ doğu boylamları arasında yer alan sahanın yüzölçümü ise 11.634 km^2 'dir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla toplam 576.688 kişinin yaşadığı inceleme alanında idari açıdan; Kütahya Merkez, Tavşanlı, Simav, Emet, Pazarlar, Domaniç, Dumlupınar, Çavdarhisar, Aslanapa, Altıntaş, Şaphane, Hisarcık ve Gediz olmak üzere 13 ilçe bulunmaktadır. Bu ilçelerin merkezi konumunda olan yerleşmeleri, coğrafi açıdan pek çok şehir araştırmacısının kır-kent ayrımında temel ölçüt olarak kabul ettiği 10.000 nüfus kriteri (Darkot, 1967: 3) açısından, 31 Aralık 2020 tarihine ilişkin TÜİK'in ADNKS verilerine göre değerlendirmek mümkündür. Buna göre sahadaki yerleşmelerden; Kütahya (253.335 kişi), Tavşanlı (72.723 kişi), Simav (26.436 kişi), Gediz (24.669 kişi) ve Emet (11.405 kişi)'in şehir; diğerlerininse kasaba niteliği taşıdığı görülmektedir.

Kütahya, yer altı kaynakları bakımından zengin bir ildir. Nitekim MTA'nın yaptığı çalışmalar sonucunda il ve yakın çevresinde önemli metalik maden ve endüstriyel hammadde kaynakları ile linyit oluşumları ortaya çıkarılmıştır. Bunlar; bor ve kaolen başta olmak üzere gümüş, krom, alunit, antimuan, bakır, kurşun, çinko, demir, manganez, manyezit, çimento hammaddeleri, feldispat, jips, florit ve kum-çakıldır. (MTA, 2010).

Özellikle zengin kil yatakları nedeniyle araştırma sahası; Frig, Helenistik, Roma, Bizans, Osmanlı döneminde önemli bir seramik üretim merkezi olmuş (Duysak vd., 2014: 60) ve bu durum Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir. Organik olmayan maddelerden oluşan karışımların şekillendirilmesi, sirlanması ve pişirilmesi süreçleri ile elde edilen sert ürünlere genel olarak seramik adı verilir. Bu genelleme ile bakıldığında; çömlek, tuğla, kiremit, fayans, çimento, cam, porselen ve çini gibi çok çeşitli ürünler seramik kapsamı içerisinde yer alır (İssi ve Yurdakul, 2002: 74).

Bu alanda Cumhuriyet Dönemi'nde araştırma sahasındaki ilk büyük sanayi tesisi, Nuri Conker ve arkadaşları tarafından 1926 yılında Marsilya tipi kiremit üretmek amacıyla kurulan ve 1935 yılında Sümerbank tarafından satın alınan, Sümerbank Seramik Fabrikası'dır. Onu 1948 ilâ 1954 yılları arasında ilde 4 tane daha tuğla ve kiremit fabrikasının kurulması takip etmiştir. 1970 yılına gelindiğinde sahada Kütahya Porselen ve Evliya Çelebi Çini adlarında 2 fabrika daha faaliyete geçmiştir. Bunlardan Kütahya Porselen, bugün dünyanın en önemli porselen üreticilerinden birisidir. Bunlardan başka 1973 yılında Hatipoğlu Güneş Kiremit Fabrikası, 1982 yılında Güral Kiremit Fabrikası, 1983 yılında Altın Çini ve Seramik Fabrikası ve 1989 yılında ise Kütahya Seramik Fabrikası, araştırma sahasında bu alanda yapılan diğer önemli yatırımlar olmuştur (Çetintaş, 2017: 3-13).

Araştırma sahasının ikinci önemli yer altı kaynağı, ilin ekonomik gelişmesinde önemli bir rol oynayan, linyittir. Bu kömür türünün çıkarılmasına yönelik ilk devlet girişimi, 1938 yılında Etibank'a bağlı olarak faaliyete geçen Değirmisaz İşletmesi'dir. Bunu 1939 yılında faaliyete geçen Tunçbilek İşletmesi, 1951 yılında faaliyete geçen Gediz Linyit İşletmesi takip etmiştir. 1954 yılında Tunçbilek Havzası'ndan istihsal edilen düşük kaliteli kömürlerin değerlendirilmesi amacıyla Tunçbilek Termik Santrali faaliyete geçirilmiştir. 1955 yılında bir halk teşebbüsü olan Gediz-Gökler İşletmesi ve 1960 yılında Seyitömer Linyit İşletmesi faaliyete geçmiştir. Bunlardan 1966 yılında Değirmisaz Linyit İşletmesi, rezervi tükendiği için kapatılmış, 1973 yılındaysa Seyitömer Havzası'ndan istihsal edilen düşük kaliteli kömürlerin değerlendirilmesi amacıyla Seyitömer Termik Santrali faaliyete geçirilmiştir (Çetintaş, 2017: 3-8). Seyitömer Havzası'ndan istihsal edilen linyit hammaddesini kullanılarak ilde kurulan bir diğer sanayi tesisi de 1961 yılında üretime başlayan, Kütahya Azot Fabrikası'dır (Yener, 1980: 35).

İldeki diğer önemli yer altı kaynaklarının değerlendirilmesi amacıyla 1958 yılında Emet ilçesinde ülkenin bor minerallerinin önemli bir bölümünü oluşturan Etibank-Emet Kolemanit Maden İşletmesi, 1976 yılında manyezit cevherlerinin değerlendirilmesi amacıyla Kümaş Kütahya Manyezit İşletmesi, 1987 yılında sahadaki gümüş madenlerinin işletilmesi amacıyla da Eti Gümüş Fabrikası faaliyete geçirilmiştir (Çetintaş, 2017: 3-8).

Araştırma sahasındaki toplam arazi varlığı 1.187.500 ha olup bunun % 29'u (346.354 ha) kültüre elverişlidir. Bunun da % 23,3'ü (80.733 ha) sulu, geri kalanıysa kuru tarım arazisidir. Kuru tarım arazisinin oranının fazla olması nedeniyle ilde daha çok hububat ekimi yapılmaktadır. Bundan başka sulanabilen alanlardaysa şeker pancarı yetiştiriciliği ön plana çıkmaktadır (Kütahya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, t.y.). Buna bağlı olarak da sahada 1954 yılında Kütahya Şeker Fabrikası hizmete açılmıştır (Türkşeker, t.y.).

Üniversiteler, kuruldukları kentlerin; ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı üzerinde önemli etkilere sahiptirler. Özellikle üniversite öğrencilerinin yapmış olduğu harcamalar, kent ekonomisine canlılık kazandıran önemli bir harcama grubunu oluşturmaktadır. 1992 yılında araştırma sahasında kurulan Dumlupınar Üniversitesi de Kütahya ilinin ekonomik ve kültürel gelişimine önemli katkılar sağlayan kurumlardan bir diğeridir (Demireli ve Taşkın, 2013: 321).

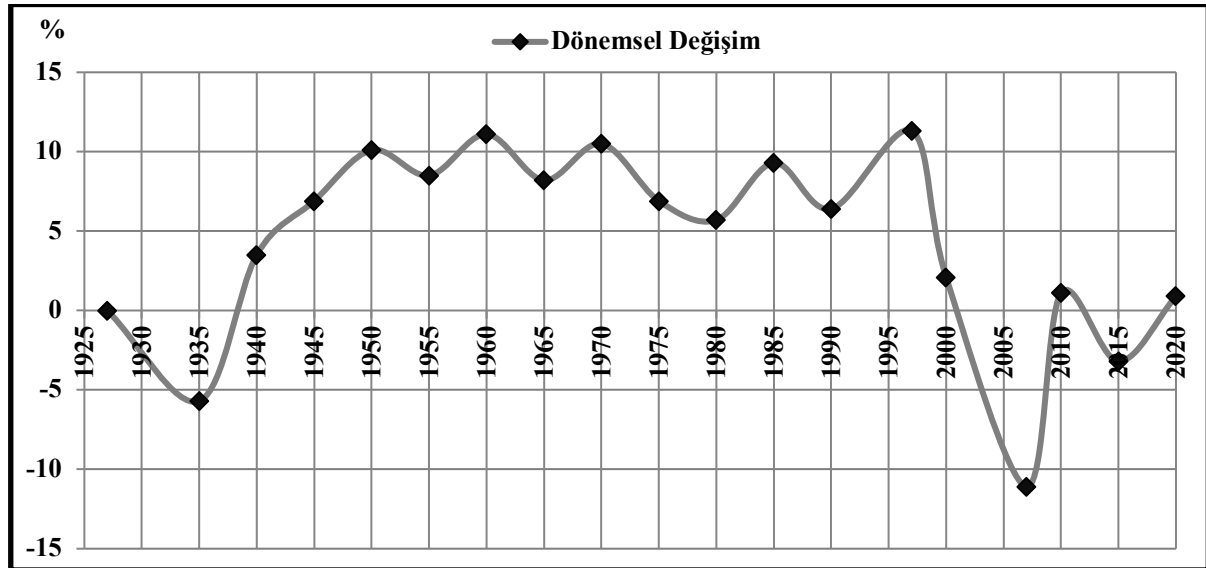
Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Cumhuriyet Dönemi'nde inceleme alanındaki nüfus artışının ülkeninkiyle uyuşmadığı da görülmektedir. Nitekim nüfus geçmişine bakıldığında (Tablo 1), Türkiye'de ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında sahada 265.706 kişi yaşarken bu sayı aradan geçen 93 yılda sadece 2,17 kat artmıştır. Oysaki aynı süreçte Türkiye nüfusu, 13.648.270 kişiden 83.614.362'ye ulaşmış ve buna göre ülke nüfusundaki artış, yaklaşık 6,13 kat olmuştur. Bu da sahanın önemli ölçüde göç verdiğini göstermektedir.

Tablo 1. Sayım Yıllarına Göre Kütahya İli ve Türkiye Nüfusunun Karşılaştırma Tablosu (1927-2020)

Yıllar	Kütahya İlinde Nüfusun			Türkiye'de Nüfusun		
	Sayısı	Artan / Eksilen Sayısı	Dönemsel Değişim %'si	Sayısı	Artan / Eksilen Sayısı	Dönemsel Değişim %'si
1927	265.706	-	-	13.648.270	-	-
1935	250.456	-15.250	-5,7	16.158.018	2.509.748	18,4
1940	259.305	8.849	3,5	17.820.950	1.662.932	10,3
1945	277.272	17.967	6,9	18.790.174	969.224	5,4
1950	305.170	27.898	10,1	20.947.188	2.157.014	11,5
1955	330.978	25.808	8,5	22.104.431	1.157.243	5,5
1960	367.753	36.775	11,1	27.754.820	5.650.389	25,6
1965	398.081	30.328	8,2	31.391.421	3.636.601	13,1
1970	439.967	41.886	10,5	35.605.176	4.213.755	13,4
1975	470.423	30.456	6,9	40.347.719	4.742.543	13,3
1980	497.089	26.666	5,7	44.736.957	4.389.238	10,9
1985	543.384	46.295	9,3	50.664.458	5.927.501	13,2
1990	578.020	34.636	6,4	56.473.035	5.808.577	11,5
1997	643.117	65.097	11,3	62.865.574	6.392.539	11,3
2000	656.903	13.786	2,1	67.803.927	4.938.353	7,9
2007	583.910	-72.993	-11,1	70.586.256	2.782.329	4,1
2010	590.496	6.586	1,1	73.722.988	3.136.732	4,4
2015	571.463	-19.033	-3,2	78.741.053	5.018.065	6,8
2020	576.688	5.225	0,9	83.614.362	4.873.309	6,2

Kaynak: DİE'nin Genel Nüfus Sayımı sonuçları ile TÜİK'in ADNKS veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sahanın göç verdiğinin bir diğer kanıtı da, sayım yıllarına göre Kütahya ilinde nüfusun dönemsel değişim oranlarını gösteren, Şekil 1'de de görüleceği üzere özellikle 1997 yılından sonra görülen eksi ya da çok düşük değerlerdir. Nitekim nüfusun dönemsel değişim oranı; 1997-2000 yılları arasında % 2,1, 2000-2007 yılları arasında % -11,1, 2007-2010 yılları arasında % 1,1, 2010-2015 yılları arasında % -3,2 ve 2015-2020 yılları arasındaysa % 0,9 oranında gerçekleşmiştir.

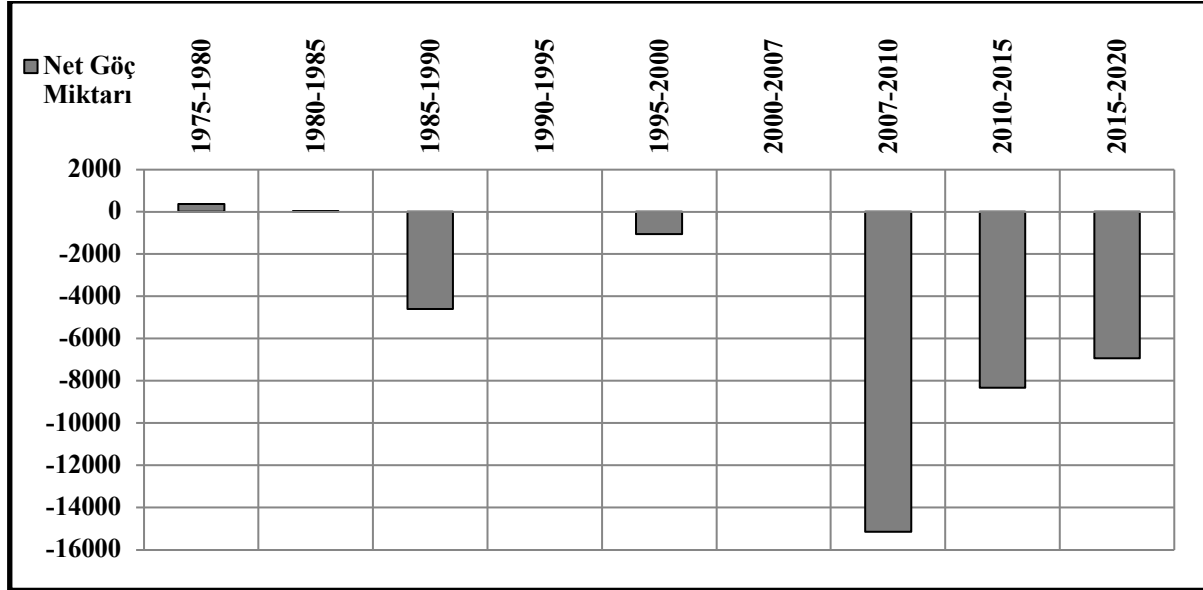
Şekil 1. Sayım Yıllarına Göre Kütahya İli Nüfusunun Dönemsel Değişim Oranlarını Gösterir Grafik (1927-2020)

Sahanın göç vermesi, sadece 1997 yılı ve sonrasında yaşanan bir süreç de değildir. Nitekim sayım yıllarına göre ilin; aldığı, verdiği ve net göçleri gösteren tablo (Tablo 2) ve şekilde (Şekil 2) de görüleceği üzere bu sürecin geçmişi daha eskilere kadar uzanmaktadır. Zira ilgili tabloya göre Kütahya ili; 1985-1990 döneminden başlayarak 1995-2000, 2007-2010, 2010-2015 ve 2015-2020 dönemlerinde de göç vermiştir. Ancak özellikle 2007 ilâ 2010 yılları arasında geçen 3 yıllık süreçte ilin net göçlerinde, 15.130 kişilik tarihsel bir açık meydana gelmiştir. Daha sonraysa bunu bir sonraki dönem olan 2010-2015 yılları arasında geçen 5 yıllık sürede net göçlerde verilen 8.316 kişilik açık takip etmiştir.

Tablo 2. Sayım Yıllarına Göre Kütahya İlinin; Aldığı, Verdiği ve Net Göç Tablosu (1975-2020)¹

Yıl	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
1975-1980	22.640	22.257	383
1980-1985	23.390	23.353	37
1985-1990	26.327	30.936	-4.609
1990-1995*	-	-	-
1995-2000	38.553	39.617	-1.064
2000-2007*	-	-	-
2007-2010	44.714	59.844	-15.130
2010-2015	94.153	102.469	-8.316
2015-2020	94.695	101.620	-6.925
Toplam	344.472	380.096	-35.624

Kaynak: TÜİK'in "Temel İstatistikler" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 2. Sayım Yıllarına Göre Kütahya İlinin Net Göç Miktarlarını Gösterir Grafik (1975-2020).²

1990-1995 yılları ve 2000-2007 yılları aralınsaysa TÜİK'in veri tabanında bu konuyla ilgili herhangi bir kayda ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu dönemlerde inceleme alanının göç verip vermediğiyle ilgili bir çıkarımda bulunabilmek için Tablo 1'deki Kütahya ilinin nüfus verilerine bakmak yerinde olacaktır. İlgili tabloya göre 1990-1995 yılları arasında olmasa da 1990 ilâ 1997 yılları arasındaki döneme ilişkin sahanın nüfus

¹ 1990-1995 yılları ile 2000-2007 yılları arasında TÜİK'in veri tabanında bu konuyla ilgili herhangi bir veri bulunmadığı için sözü edilen dönemler, hesaplamaya dâhil edilememiştir.

² 1990-1995 yılları ile 2000-2007 yılları arasında TÜİK'in veri tabanında bu konuyla ilgili herhangi bir veri bulunmadığı için sözü edilen dönemler, hesaplamaya dâhil edilememiştir.

verileri bulunmaktadır. Buna göre 1990 yılında 578.020 kişi olan il nüfusunun 7 yıl sonra, % 11,3 oranında artarak, 643.117 kişiye ulaştığı görülmektedir. Buradan belirtilen süreçte ilin göç aldığı çıkarımında bulunmak mümkündür. Ancak bunlardan ikincisi olan 2000 ilâ 2007 yılları arasında geçen 7 senelik süreçteyse il nüfusu 656.903'ten, % 11,1 oranında azalarak, 583.910 kişiye gerilemiştir. Bu da belirtilen süreçte sahanın dışarıya göç verdiğini göstermektedir.

Her ne kadar verilerde eksiklikler bulunsun da Tablo 2, araştırma sahasının göç geçmişi hakkında bir fikir vermektedir. Bu bilgiler ışığında bakıldığında bile Kütahya'nın ülkenin göç veren illerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 1975 ilâ 2020 yılları arasında ilin aldığı ve verdiği göçler arasında 35.624 kişilik bir açık bulunmaktadır. Yine Tablo 2'deki yöntemle yapılan hesaplamayla sahanın Ege Bölgesi illeri içinde göç durumunu ortaya koyabilmek amacıyla Tablo 3 oluşturulmuştur. Buna göre inceleme alanı, Afyonkarahisar'dan sonra, bölgenin en fazla göç veren ikinci ilidir.

Tablo 3. Ege Bölgesi'nin Diğer İlleri ile Kütahya İlinin; Aldığı, Verdiği ve Net Göçler Açısından Karşılaştırma Tablosu (1975-2020)³

İlin Adı	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
Afyonkarahisar	379.902	493.046	-113.144
Kütahya	344.472	380.096	-35.624
Uşak	197.087	202.445	-5.358
Denizli	490.988	448.754	42.234
Manisa	720.123	669.830	50.293
Aydın	704.252	577.967	126.285
Muğla	677.323	501.196	176.127
İzmir	2.521.713	1.813.223	708.490

Kaynak: TÜİK'in "Temel İstatistikler" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Kütahya ilinin özellikle 2000 yılı sonrasında iç göçlerdeki yerini ortaya koymayı amaçlayan çalışmaya ilk olarak literatür taramasıyla başlanmıştır. Bu kapsamda araştırma sahasıyla ilgili kullanılan istatistikî veriler; Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yayımlanan Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından ve TÜİK tarafından yayımlanan ADNKS veri tabanından alınmıştır. Yine bu kapsamda çalışma alanıyla ilgili hazırlanan; kitap, makale, tez, bildiri, rapor ve diğer kaynaklar temin edilmiştir.

Bunlardan TÜİK'in "Temel İstatistikler: İllerin Aldığı, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı, Genel Nüfus Sayımları-ADNKS" veri tabanından yararlanılarak 1975-2020 yılları arasında sayım yıllarına göre araştırma sahasının; aldığı, verdiği ve net göç tablosu oluşturulmuştur. Ancak 1990-1995 yılları ile 2000-2007 yılları arasında TÜİK'in veri tabanında bu konuyla ilgili herhangi bir veri bulunmadığı için sözü edilen dönemler, hesaplamaya dâhil edilememiştir.

Gerek belirtilen yıllar arasındaki boşlukları doldurmak ve gerekse konuyu daha kapsamlı bir şekilde ele alabilmek için; DİE'nin Genel Nüfus Sayımı sonuçları ile TÜİK'in ADNKS veri tabanından yararlanılarak sayım yıllarına göre araştırma sahasının ve Türkiye nüfusunun karşılaştırıldığı bir tablo ve yine aynı veri kaynakları kullanılarak sayım yıllarına göre araştırma sahasının kırsal ve kentsel nüfus tablosu hazırlanmıştır.

Ayrıca TÜİK ADNKS'nin "İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl" veri tabanından yararlanılarak "sahada ikamet edenlerin kayıtlı olduğu iller" saptanmıştır. Ardından yine TÜİK ADNKS'nin "Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl" veri tabanından yararlanılarak "araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olanların yaşadığı iller" tespit edilmiştir. Son olarak da araştırma sahasında ikamet edip başka bir ilin nüfusuna kayıtlı olanlardan, araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olup başka illerde yaşayan nüfus çıkarılarak aradaki fark bulunmuştur.

Ancak belirtilen farkın içinde; kendisi Kütahya ilinde doğduğu halde babası veya dedesi zamanında farklı bir ilden araştırma sahasına göç edip hâlâ geldikleri ilin nüfusuna kayıtlı olanlar bulunduğu gibi, dedesi veya babası zamanında inceleme alanından başka bir ile göç ettikten sonra orada doğan ve hâlâ Kütahya ili

³ 1990-1995 yılları ile 2000-2007 yılları arasında TÜİK'in veri tabanında bu konuyla ilgili herhangi bir veri bulunmadığı için sözü edilen dönemler, hesaplamaya dâhil edilememiştir.

nüfusuna kayıtlı olanlar da bulunmaktadır. Her ne kadar net göç sayısı kadar olmasa da bu durum, sahanın aldığı ve verdiği göç konusunda bir fikir vermektedir. Hatta bu durumun, geçmişte yaşanmış da olsa Cumhuriyet Dönemi'ndeki göçlerin inceleme alanıyla ilgili bölümündeki izlerinin sürülmesi ve sonuçlarının ortaya konulması açısından, çalışmaya katkı da sağladığı söylenebilir (Şahbaz, 2020: 110).

Nihayetinde de nicel araştırma ve sentez yönteminin yanı sıra beşeri coğrafya metodolojisi ile çalışmanın sonuçları ortaya konmuştur. Bu yapılırken de istatistiki verilere dayalı olarak oluşturulan tablolardan, bu tablolara dayalı olarak hazırlanan grafiklerden ve dağılım haritalarından istifade edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Ülke İçinden Kütahya İline Yapılan Göçler

Araştırma sahasının, yurt içinden aldığı göçleri ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK'in "İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl" veri tabanından yararlanılarak Tablo 4 oluşturulmuştur. Bu tabloya göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Kütahya ilinde ikamet eden 88.377 kişi, ülkenin diğer illerine kayıtlıdır. Yine TÜİK verilerine göre sahada ikamet eden 479.061 kişi ise Kütahya ilinin nüfusuna kayıtlıdır. Bu durumda Kütahya ve Türkiye'nin diğer illerine kayıtlı olanların toplam sayısı 567.438'dir.

Tablo 4. Kütahya İlinde İkamet Eden Nüfusun Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımını Gösterir Tablo (2020)

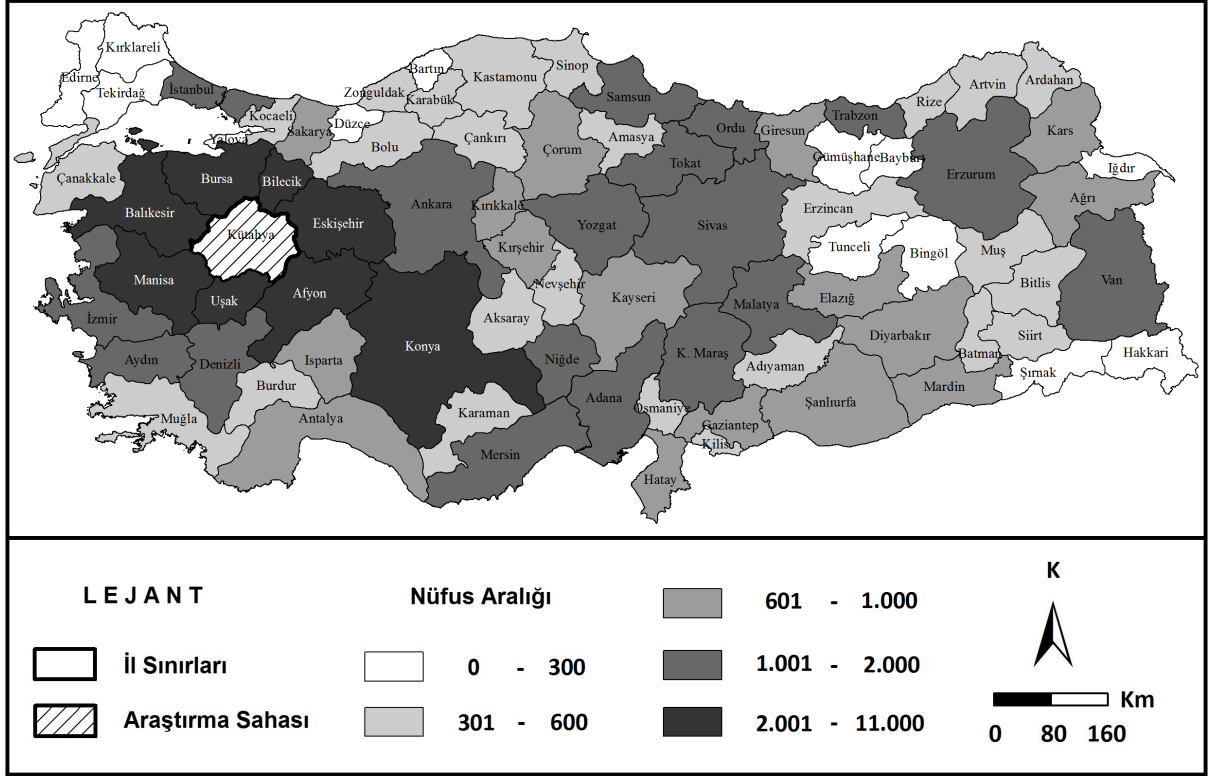
İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi
Afyonkarahisar	10.837	Hatay	975	Burdur	454
Eskişehir	6.398	Çorum	971	Ardahan	446
Bursa	4.478	Kayseri	943	Siirt	435
Balıkesir	4.098	Kars	908	Kocaeli	411
Manisa	3.649	Elazığ	866	Karaman	405
Konya	3.220	Ağrı	863	Sinop	402
Uşak	2.385	Diyarbakır	853	Rize	369
Bilecik	2.362	Şanlıurfa	848	Bolu	364
Ankara	1.904	Antalya	842	Batman	352
Erzurum	1.817	Gaziantep	806	Bitlis	351
İzmir	1.770	Mardin	770	Nevşehir	351
Van	1.691	Sakarya	754	Karabük	348
Samsun	1.486	Kırıkkale	681	Kilis	330
Sivas	1.472	Giresun	627	Gümüşhane	256
Denizli	1.409	Kırşehir	602	Tekirdağ	246
Trabzon	1.274	Adıyaman	600	Kırklareli	245
Adana	1.253	Muş	582	Bayburt	239
Niğde	1.189	Zonguldak	544	Bingöl	235
Mersin	1.131	Aksaray	532	Bartın	223
Tokat	1.129	Kastamonu	520	Düzce	220
Malatya	1.097	Muğla	515	Edirne	215
Kahramanmaraş	1.072	Amasya	502	Iğdır	213
İstanbul	1.038	Osmaniye	497	Şırnak	160
Yozgat	1.032	Çanakkale	483	Tunceli	139
Ordu	1.031	Artvin	482	Hakkâri	132
Aydın	1.018	Çankırı	466	Yalova	109
Isparta	996	Erzincan	459	Toplam	88.377

Kaynak: TÜİK'in ADNKS "İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl" veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Sayım yıllarına göre Kütahya ilinin nüfusunu gösteren Tablo 1'de de görüleceği üzere 31 Aralık 2020 tarihinde araştırma sahasında 576.688 kişi yaşamaktaydı. Bu durumda belirtilen tarihteki ilin toplam nüfusundan Türkiye'nin diğer illerinin nüfusuna kayıtlı olanlar çıkarıldığı takdirde, 9.250 kişilik bir fark ortaya çıkmaktadır. Bunların da Türkiye nüfusuna kayıtlı olmayanlar, dolayısıyla yabancılar, olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen

bu insanlar; başta Suriyeliler olmak üzere, Irak, Afganistan ve İran'dan gelenlerdir. Bunlar hariç tutulursa araştırma alanındaki nüfusun % 18,4'ünün il nüfusuna kayıtlı olmayanların, dolayısıyla ülkenin diğer illerinden gelenlerin, oluşturduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

En fazla göç aldığı iller açısından sahaya bakıldığında, 10.837 kişi ile Afyonkarahisar ili nüfusuna kayıtlı olanların başı çektiği görülmektedir. Bu il Eskişehir (6.398 kişi), Bursa (4.478 kişi), Balıkesir (4.098 kişi), Manisa (3.649 kişi), Konya (3.220 kişi), Uşak (2.385 kişi) ve Bilecik (2.362 kişi) takip etmektedir. Harita 2'de de görüleceği üzere Konya hariç sözü edilen illerin tümünün Kütahya iliyle komşu olması, sahanın en çok göçü yakın çevresinden fonksiyonel etkisi nedeniyle aldığını göstermektedir. Öyle ki sahanın çevresindeki 7 komşu ilden aldığı göçün oranı, toplam aldığı göçün % 37,8'ine tekabül etmektedir.

Harita 2. Kütahya İlinde İkamet Eden Nüfusun Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımını Gösterir Harita (2020)

Araştırma sahasına en fazla göç veren il olan Afyonkarahisar'ın durumuna bakıldığında, doğurganlık oranının yüksek ve ekonomisinin de büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu görülmektedir (Yakar vd., 2010: 260). Ancak burada dikkati çeken bir diğer husus, araştırma sahasında ikamet ettiği halde Afyonkarahisar ili nüfusuna kayıtlı olanların büyük bir kısmının Kütahya ilinin merkez ilçesine sınır komşusu olan İhsaniye ilçesinden gelmiş olmasıdır. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Kütahya'da ikamet eden 10.837 Afyonkarahisar ili nüfusuna kayıtlı olanların % 47,5'ini (5.145 kişi) İhsaniye ilçesi nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır.

Kütahya'ya en çok göç veren ikinci il olan Eskişehir, ülke içinde göç katılan nüfus açısından önemli bir çekim merkezidir. Nitekim bu ile yönelik göçlerin ana hedefi olan Eskişehir kenti; gelişmiş sanayi ve ticaretiyle ekonomik sıkıntıda olanlar için iş umudu; eğitim, kültür, sağlık ve sosyal faaliyet merkezleri ile de yaşam kalitesini artırmak isteyenler için cazibe merkezidir (Şahbaz, 2020: 121). Dolayısıyla bu ilden araştırma sahasına yapılan göçlerin nedeninin sosyo-ekonomik değil, eğitim ya da tayin/atama gibi gerekçelerle gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür.

Bundan başka Kütahya'da ikamet eden ve Eskişehir nüfusuna kayıtlı olanların bu ilin daha çok neresinden geldiğine bakıldığında, bunların büyük bir kısmının 2008 yılına kadar Eskişehir ilinin merkez ilçesi konumunda olan ve daha sonrasında ikiye bölünerek, Odunpazarı ve Tepebaşı adını alan ilçelerin nüfusuna kayıtlı oldukları görülmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Kütahya'da ikamet eden 6.398 Eskişehir ili nüfusuna kayıtlı olanların % 41,8'ini (2.676 kişi) bu ilçelerin

nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. Bunları % 9,6 (613 kişi) ile Seyitgazi ilçesi nüfusuna kayıtlı olanlar takip etmektedir.

İnceleme alanının en çok göç aldığı üçüncü il olan Bursa'nın durumuna bakıldığında; binek tipi otomobil, minibüs, kamyon ve kamyonet üretimi açısından onun ülkede önemli bir merkez olduğu görülmektedir. Bursa'nın hem üretim hem de istihdam açısından ön plana çıktığı bir diğer sektöre, tekstildir. Bundan başka ilde ve özellikle İnegöl ilçesinde mobilya sektörü de oldukça gelişmiştir (Çavuş vd., 2013). Bunların bir sonucu olarak il, ülke genelinde göçe katılan nüfus açısından önemli bir çekim merkezidir. Dolayısıyla bu ilden araştırma sahasına yapılan göçlerin de eğitim ya da tayin/atama gibi gerekçelerle gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür.

Ancak araştırma sahasında ikamet ettiği halde Bursa nüfusuna kayıtlı olanların bu ilin daha çok neresinden geldiğine bakıldığında, onların büyük bir kısmının Kütahya ili ile sınır komşusu olan; Harmancık, İnegöl ve Keles ilçelerinin nüfusuna kayıtlı oldukları görülmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla inceleme alanında ikamet eden 4.478 Bursa ili nüfusuna kayıtlı kişinin % 43,4'ü (2.163 kişi) bu ilçelerden gelmiştir.

Sahaya en çok göç veren dördüncü il, Balıkesir'dir. TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla inceleme alanında ikamet ettiği halde Balıkesir nüfusuna kayıtlı olan 4.098 kişinin bu ilin daha çok neresinden geldiğine bakıldığında, bunların da büyük bir kısmının (% 50,9) Kütahya ili ile sınır komşusu olan Dursunbey ve Sındırgı ilçelerinin nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir.

İnceleme alanının en çok göç aldığı beşinci il olan Manisa'da Vestel City, Bosch, Klimasan ve Mitsubishi Electric gibi büyük firmaların sanayi yatırımları bulunmaktadır. Bundan başka Manisa, İzmir'den sonra, Ege Bölgesi'nin en fazla ihracat yapan ikinci ilidir. Dahası Manisa; İzmir Limanı'na yakınlığı, önemli demiryolu ve karayolu arterlerinin geçiş noktasında bulunması, kalifiye işçi temin edilebilmesi gibi hususlar nedeniyle, 2005 yılında Avrupa kentleri arasında "Doğrudan Yabancı Yatırım İçin En Uygun Şehir" seçilmiştir (Aktaş ve Karğın, 2019: 1-14). Dolayısıyla bu ilden araştırma sahasına yapılan göçlerin nedeninin de daha çok tayin/atama ya da eğitim gibi gerekçelerle yapıldığını söylemek mümkündür.

Bundan başka araştırma sahasında ikamet ettiği halde Manisa nüfusuna kayıtlı olanların bu ilin daha çok neresinden geldiğine bakıldığında, onların büyük bir kısmının Kütahya ili ile sınır komşusu olan; Demirci ilçesinin nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir. Gerçekten TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Kütahya'da ikamet eden 4.098 Manisa ili nüfusuna kayıtlı olanların % 30'unu (1.094 kişi) bu ilçenin nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. Bunun nedenlerine bakıldığında; Demirci ilçesinin özellikle Kütahya ili sınırındaki kırsal yerleşmelerinde yaşayan halkın geçim kaynağının daha çok tarım ve hayvancılığa dayandığı, buna karşın sözü edilen yerlerdeki ana kayanın toprağın gelişimini engellemesi yüzünden toprak kalınlığının 0-30 cm arasında değiştiği, dahası topoğrafya şartları bozuk olduğu için tarlaların eğimli ve küçük parçalar halinde ve sulama imkânının da yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak burada yaşayan insanlar, geçim kaygısı taşımakta (Aydın, 2004: 249) ve bu da sözü edilen ilçeden dışarıya göçlere sebep olmaktadır.

Kütahya'ya en çok göç veren altıncı il, Konya'dır. Karasal iklim şartlarının etkili olduğu Konya Ovası, aynı zamanda Türkiye'nin en az yağış alan bölümüdür. Büyük çapta bir akarsuyun da olmadığı il topraklarının büyük bir kısmında tarla bitkileri yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bunlara bağlı olarak Konya Ovası'nda; erozyon, sulama, toprak sağlığı, drenaj sorunu, tuzluluk ve alkalilik gibi toprak sorunları vardır (Bozyiğit ve Güngör, 2011: 197). Tüm bunlar da söz konusu ilin kırsal kesiminden göçlere sebep olmaktadır.

Araştırma sahasına en çok göç veren yedinci il, Uşak'tır. Kütahya'da ikamet ettiği halde Uşak nüfusuna kayıtlı olanların bu ilin daha çok neresinden geldiklerine bakıldığında, bunların büyük bir kısmının araştırma sahası ile sınır komşusu olan; merkez ilçe ve Banaz nüfusuna kayıtlı oldukları görülmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Kütahya'da ikamet eden 2.385 Uşak ili nüfusuna kayıtlı kişinin % 65,8'ini (1.570 kişi) bu ilçelerin nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır.

İnceleme alanının en çok göç aldığı sekizinci il olan Bilecik'in durumuna bakıldığında ülkenin en küçük illerinden birisi olması nedeniyle de Bilecik'teki; ticari, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yeterince gelişme imkânı bulamadığı görülmektedir. İstihdama olumsuz bir şekilde yansıyan bu nedenler de Bilecikliilerin memleketlerinden başka yerlere göçüne sebep olmaktadır. Nitekim bunlardan bir kısmı da Kütahya ilini tercih etmiştir. Ancak araştırma sahasında ikamet ettiği halde Bilecik nüfusuna kayıtlı olanların bu ilin daha çok neresinden geldiğine bakıldığında, bunların büyük bir kısmının Kütahya ilinin merkez ilçesi ile sınır komşusu olan Bozüyük ilçesinin nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir. Gerçekten 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Kütahya'da ikamet eden 2.385 Bileciklinin % 54,6'sı, bu ilçenin nüfusuna kayıtlıdır.

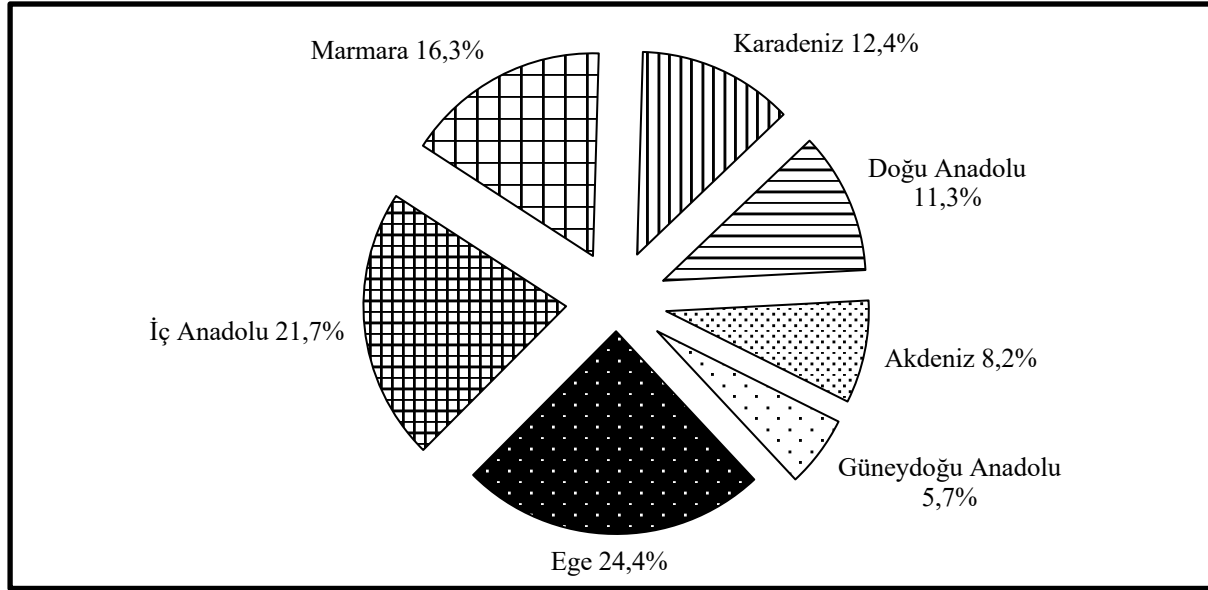
Bozüyük şehrinde sanayinin oldukça geliştiği ve buna bağlı olarak da bu sektörde çalışan nüfus oranının yüksek olduğu (Özgür, 1994: 188-189) göz önünde bulundurulursa, bu ilçeden sahaya yapılan göçlerin daha çok Kütahya şehrinin fonksiyonel etki sahası altında kalan kırsal yerleşmelerden ve eğitim ya da tayin/atama gibi gerekçelerle gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür.

Araştırma sahası, yukarıda bahsi geçen illerden başka az veya çok ülkenin diğer vilayetlerinden ve dolayısıyla da coğrafi bölgelerinden göç almıştır. Göçlerin bölgelere göre dağılışıma bakıldığında; Ege, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinin kesişim noktasında bulunan ilin en çok göçü bu bölgelerden aldığı görülmektedir (Tablo 5, Şekil 3). Bunları; Karadeniz, Doğu Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri takip etmektedir.

Tablo 5. Kütahya İlinde İkamet Eden Nüfusun Kayıtlı Olduğu Coğrafi Bölgelere Göre Dağılışıma Gösterir Tablo (2020)

Bölgenin Adı	Kişi	%'si
Ege	21.583	24,4
İç Anadolu	19.195	21,7
Marmara	14.439	16,3
Karadeniz	10.987	12,4
Doğu Anadolu	9.959	11,3
Akdeniz	7.220	8,2
Güneydoğu Anadolu	4.994	5,7
Toplam	88.377	100,0

Kaynak: Tablo 4'ten yararlanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 3. Kütahya İlinde İkamet Eden Nüfusun Kayıtlı Olduğu Coğrafi Bölgelere Göre Dağılışıma Gösterir Pasta Grafik (2020)

Kütahya ilinin ülke içinden aldığı göçlerin % 24,4'ü (21.583 kişi), Ege Bölgesi'nden kaynaklanmaktadır. Bununla % 50,2'sini Afyonkarahisar ili nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. % 16,9 oranıyla Manisa ve % 11,1 oranıyla da Uşak, bu bölgeden sahaya göç gönderen diğer illerdir.

İnceleme alanının ülke içinden aldığı göçlerin % 21,7'si (19.195 kişi) ise İç Anadolu Bölgesi kaynaklıdır. Bununla % 33,3'ünü Eskişehir ili nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. Bu ili ise % 16,8 oranıyla Konya ili takip etmektedir.

Araştırma sahasının ülke içinden aldığı göçlerin % 16,3'ü (14.439 kişi) ise Marmara Bölgesi'nden kaynaklanmaktadır. Bununla % 31'ini Bursa ili nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. Bu ili % 28,4 oranıyla Balıkesir ve % 16,4 oranıyla da Bilecik illeri takip etmektedir. Buraya kadar adı geçen illerin araştırma sahasına neden bu denli göç verdiğine yukarıda değinilmiştir.

Kütahya ilinde ikamet eden Karadeniz Bölgesi nüfusuna kayıtlı olanlar ise % 12,4'lük (10.987 kişi) bir paya sahiptir. Bununla % 31'i Samsun ilinden kaynaklanmaktadır. Bu ili % 11,6 oranıyla Trabzon ve % 10,3 oranıyla da Tokat illeri takip etmektedir. Adı geçen illerden Karadeniz Bölgesi'nin en büyük kenti olan Samsun'un durumuna bakıldığında; onun özellikle 1950'li yıllardan itibaren doğusundaki illerden yoğun bir şekilde göç aldığı, ancak 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren bu ildeki ekonomik gelişmenin durması ve hatta gerilemeye başlamasıyla bu göçlerin asgari düzeye indiği görülmektedir. Bu gerilemeye bağlı olarak Samsun ili de batı illerine göç vermeye başlamış (Yılmaz ve Zeybek, 2016, 171-173) ve bu yaşananlardan inceleme alanı da etkilenmiştir.

Araştırma sahasına Karadeniz Bölgesi'nden ikinci en çok göç veren il, Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan, Trabzon'dur. Nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu Trabzon, gerek arazisinin büyük bir bölümünün tarıma elverişli olmaması ve gerekse nüfus artışının hızlı olması nedeniyle, göç olayının eskiden beri önem kazandığı bir il olmuştur (Doğanay, 1986: 281). Nitekim nüfus artış hızına bağlı olarak düşürülemeyen işsizlik oranları, özellikle Trabzon'un kırsal kesimden göçlere sebep olmaktadır (Şen, 2014: 60).

Karadeniz Bölgesi'nden sahaya en çok göç veren üçüncü il, Tokat'tır. Tarımdan sanayiye yeterince dönüşüm yapılamaması nedeniyle bu il, hem GSYH (toplam ve kişi başına), hem de sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeler açısından bölge ve ülke ortalamasının oldukça gerisinde yer almaktadır. Bu durum işsizliğin artmasına ve özellikle 2000'li yıllardan itibaren ilin sürekli göç vermesine sebep olmuştur (Barış, 2019: 123).

İnceleme alanının ülke içinden aldığı göçlerin % 11,3'ünü (9.959 kişi) ise Doğu Anadolu Bölgesi'nden yapılan göçler oluşturmaktadır. Bunun da % 18,2'si Erzurum'dan ve % 17'si de Van ilinden kaynaklanmaktadır. Bunlardan Erzurumluları il dışı göçe zorlayan nedenler arasında; iklim şartlarının çetin olması, yüksek yakacak harcamaları, tarım olanaklarının azlığı, geçimin daha çok küçük aile işletmesi şeklindeki hayvancılığa dayanması, doğum oranının yüksek olması ve buna karşın istihdam sağlayacak büyük sanayi kuruluşlarının olmaması gösterilebilir (Yavuz, 1993: 17-18). Bunlardan başka sosyo-ekonomik imkânların kısıtlılığı ve coğrafi konumun getirdiği dezavantajlar da Erzurum şehrinden göçe sebep olan diğer faktörlerdir (Küçükali, 2018: 605).

Van ilinden yapılan göçlerdeyse, demografik yapının önemli bir rolü vardır. Nitekim il nüfusunun yaklaşık yarısı kırsalda yaşamaktadır ve ildeki doğurganlık hızı da Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Bu durum, nüfus miktarını artırmakta ve var olan zayıf ekonomik kaynaklar üzerindeki baskıyı artırarak ilden göçü hızlandırmaktadır. Bundan başka ilde hane başına düşen fert sayısının hem bölge ve hem de ülke ortalamasının üzerinde olması da Van'dan göçün önemli bir sebebidir. Van ilinde nüfus hareketliliğine etki eden faktörlerden bir diğeri de siyasal olaylardır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra bölgede etkili olan bu olaylar, köyden kente ve kentten de diğer kentlere bir göç dalgasının yaşanmasına sebep olmuştur. Çatışmalı ortamdan kaynaklanan zorunlu göçler, özellikle kırsal alandaki nüfusu olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Çünkü geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlayan kırsal nüfus, ekonomik faaliyetlerini yerine getiremediği için bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalmıştır (Elmastaş ve Yılmaz, 2015: 403).

Kütahya iline yukarıda adı geçen bölgelerden başka % 8,2 oranıyla Akdeniz Bölgesi'nden ve % 5,7 oranıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden göçler de olmuştur. Akdeniz Bölgesi'nden yapılan göçlerin % 17,4'ü Adana ilinden kaynaklanmaktadır. Bu ili Mersin (% 15,7) ve Kahramanmaraş (% 14,8) illeri takip etmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden yapılan göçlerinse % 17,1'i Diyarbakır, % 17'si ise Şanlıurfa ilinden kaynaklanmaktadır. Bunlardan Güneydoğu Anadolu'dan yapılan göçler, bölgedeki doğurganlık oranının Türkiye'nin gelişmiş bölgelerindekinin iki katından fazla olmasıyla açıklanabilir. Zira doğurganlık oranının yüksek olması nüfus artışına, nüfus artışı da işsizliğe ve göçe sebep olmaktadır. Bölge dışına göç hareketinin yüksek olmasının nedenlerinden bir diğeri de bölgedeki silahlı çatışmalar nedeniyle 1990-1995 yılları arasında ortaya çıkan zorunlu göç olgusudur (Erkan ve Aydın, 2010: 44).

3.2. Kütahya İlinde Ülke İçine Yapılan Göçler

İnceleme alanından ülkenin farklı yerlerine yapılan göçlerle ilgili durumu ortaya koyabilmek için, TÜİK'in Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl veri tabanından istifade edilmiştir. 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla saha nüfusuna kayıtlı olanların yaşadığı illeri gösteren Tablo 6 ve Harita 3 incelendiğinde, bu göçlerin hedefinde; İzmir, İstanbul, Bursa, Manisa, Uşak, Eskişehir, Ankara ve Antalya illerinin olduğu görülmektedir. Sahanın bu 8 ile verdiği göç, toplam verdiği göçün % 78,8'ine tekabül etmektedir.

Araştırma sahasının en çok göç verdiği il olan İzmir'in durumuna bakıldığında onun; coğrafi konumu, doğal kaynakları, tarihsel alt yapısı, kültürel zenginlikleri ve insan gücü açısından Türkiye'de ve dünyada öne çıkan bir il olduğu görülmektedir. Ulusal ve uluslararası taşımacılık açısından önemli bir potansiyele sahip olan ilin, birden fazla limanı vardır. Ulaşım ve lojistik alt yapısı ile ekonomik faaliyetler açısından çeşitliliği nedeniyle il, geçmişten günümüze önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Zengin lojistik alt yapısı ile Türkiye'nin

batıya açılan önemli bir ticaret kapısı olan İzmir; sahip olduğu özellikler, yaşam standardı ve ekonomik potansiyeli ile yaşam için olduğu kadar yatırımcılar için de cazip bir ildir (Akgüngör vd., 2017: 13). Tüm bunlar da İzmir'in, gerek ülke genelinden ve gerekse Kütahya ilinden neden önemli ölçüde göç aldığını açıklamaktadır.

Tablo 6. Kütahya İli Nüfusuna Kayıtlı Olanların İkamet Ettikleri İllere Göre Dağılımını Gösterir Tablo (2020)

İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi
İzmir	56.456	Şanlıurfa	523	Çorum	197
İstanbul	32.951	Edirne	513	Yozgat	197
Bursa	28.269	Zonguldak	508	Siirt	190
Manisa	23.733	Kayseri	491	Bartın	186
Uşak	21.052	Van	482	Tokat	176
Eskişehir	15.804	Kırklareli	480	Amasya	170
Ankara	10.824	Samsun	469	Bingöl	168
Antalya	10.108	Şırnak	468	Bitlis	168
Balıkesir	5.843	Düzce	407	Ordu	168
Bilecik	5.707	Bolu	401	Tunceli	167
Kocaeli	4.902	Erzurum	386	Nevşehir	158
Afyonkarahisar	3.726	Mardin	374	Çankırı	150
Muğla	3.328	Ağrı	313	Karaman	127
Aydın	3.110	Elazığ	283	Osmaniye	123
Denizli	2.386	Malatya	278	Rize	117
Konya	1.769	Kastamonu	275	Giresun	115
Tekirdağ	1.722	Hakkâri	274	Iğdır	101
Sakarya	1.666	Batman	264	Kırşehir	100
Çanakkale	1.331	Erzincan	257	Niğde	96
Isparta	953	Sivas	257	Bayburt	91
Mersin	716	Kırıkkale	235	Gümüşhane	86
Diyarbakır	713	Trabzon	231	Adıyaman	77
Yalova	713	Kahramanmaraş	224	Artvin	75
Hatay	639	Kars	215	Sinop	73
Gaziantep	616	Karabük	209	Ardahan	62
Adana	530	Muş	205	Kilis	56
Burdur	525	Aksaray	200	Toplam	252.708

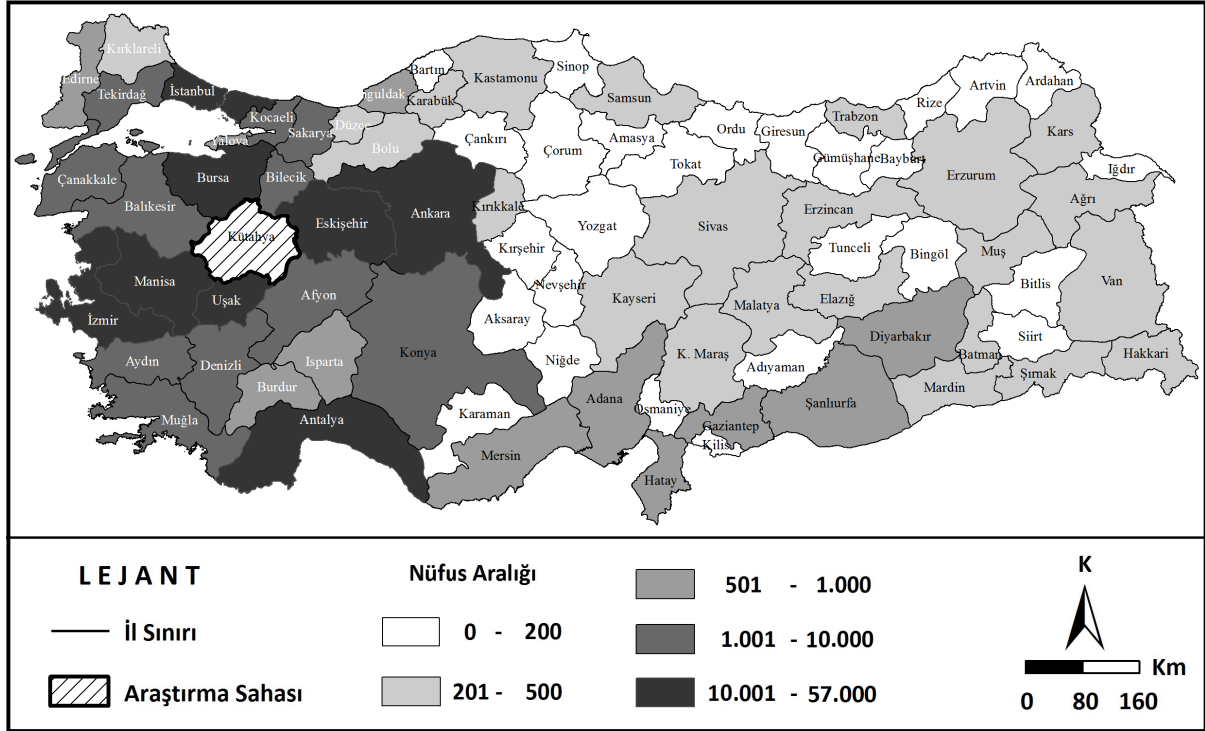
Kaynak: TÜİK ADNKS “Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl” veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Saha nüfusuna kayıtlı olanların en fazla göç ettiği ikinci il, Asya ve Avrupa'nın kesişim noktasında yer alan ve Türkiye'nin gerek demografik ve gerekse ekonomik açıdan kalbi durumunda olan İstanbul'dur. Bu ilin göç almasının nedenleri arasında onun; eşsiz coğrafi konumu, tarihi ve mimari varlıkları, büyük altyapı yatırımları ve iki kıta ile olan ekonomik bağları gibi hususları sıralamak mümkündür. Bu faktörlerin birleşimi sayesinde İstanbul; endüstriyel, finansal ve lojistik açıdan ülkenin merkezi durumundadır. Tüm bunların bir sonucu olarak da il, 1950'li yıllardan itibaren dramatik bir nüfus artışına sahne olmuştur (OECD, 2008: 13).

İnceleme alanı nüfusuna kayıtlı olanların en fazla göç ettiği üçüncü il, Bursa'dır. Bu ilin ülke genelinde göçe katılan nüfus açısından önemli bir çekim merkezi olduğuna ve bunun nedenlerine daha önce değinilmiştir. Bursa'da ikamet ettiği halde Kütahya nüfusuna kayıtlı olanların bu ilin daha çok neresinden gittiğine bakıldığında, bunların büyük bir kısmının Domanç ilçesinden kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Bursa'da ikamet eden 23.733 Kütahya ili nüfusuna kayıtlı kişinin % 41,1'i (11.605 kişi), bu ilçe nüfusuna kayıtlıdır. Bunu % 23,7 (6.706 kişi) ile Tavşanlı ilçesi nüfusuna kayıtlı olanlar takip etmektedir. Bu ilçelerin Bursa ili ile sınır komşusu olması, onların ekonomik ve kültürel açıdan sözü edilen ilin fonksiyonel etki sahasında kaldıklarını göstermektedir.

Saha nüfusuna kayıtlı olanların en fazla göç ettiği dördüncü il Manisa'dır. Bu ilin de ülke genelinde göçe katılan nüfus açısından önemli bir çekim merkezi olduğuna ve bunun nedenlerine daha önce değinilmiştir.

Bunlara ilaveten sözü edilen ilde ikamet ettiği halde Kütahya nüfusuna kayıtlı olanların bu ilin daha çok neresinden gittiğine bakıldığında, bunların büyük bir kısmının Manisa ili ile sınır komşusu olan Simav ilçesinden kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Manisa’da ikamet eden 23.733 Kütahya ili nüfusuna kayıtlı kişinin % 33,7’sini (8.008 kişi) bu ilçe nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır.

Harita 3. Kütahya İli Nüfusuna Kayıtlı Olanların İkamet Ettikleri İllere Göre Dağılımını Gösterir Harita (2020)

İnceleme alanı nüfusuna kayıtlı olanların en fazla göç ettiği beşinci il, Uşak'tır. Bunun nedenlerine bakıldığında; her ne kadar adı geçen kentteki gelişmişlik düzeyi yetersiz olsa da ve Uşak ilinin de sosyo-ekonomik açıdan yeterince gelişemediği görülse de bu ilin; tekstil, dericilik ve seramik sektörleri açısından ilerleme kaydettiği de bir gerçektir (Meçik vd., 2013: 60-67). Bundan başka söz konusu il, ulaşım açısından Anadolu içlerinden batıdaki büyük kentlere ve İzmir Limanı'na taşınan yük ve yolcular açısından da önemli bir güzergâh üzerinde bulunmaktadır (Deniz, 2014: 1). Ve bunlar da Kütahya ili nüfusuna kayıtlı olanların bir kısmının adı geçen ile göçü açısından yeterli olduğu anlaşılmaktadır.

Bundan başka Uşak'ta ikamet ettiği halde Kütahya nüfusuna kayıtlı olanların bu ilin daha çok neresinden olduğuna bakıldığında, bunların büyük bir kısmının Gedizli olduğu görülmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Uşak'ta ikamet eden 21.052 Kütahya ili nüfusuna kayıtlı kişinin % 46,1'ini (9.699 kişi) Gediz ilçesinden olanlar oluşturmaktadır. Adı geçen ilçenin Uşak ilinin merkez ilçesi ile sınır komşusu olduğu göz önünde bulundurulursa onun, ekonomik ve kültürel açıdan Uşak şehrinin fonksiyon sahasında kaldığını söylemek mümkündür. Bundan başka % 14,5 oranıyla Şaphane ve % 14 oranıyla da Pazarlar ilçesinin nüfusuna kayıtlı olanlar da ikamet yeri olarak Uşak'ı tercih eden Kütahyalılardır.

Araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olanların en fazla göç ettiği altıncı il, Eskişehir'dir. Bu ilin de ülke genelinde göçe katılan nüfus açısından önemli bir çekim merkezi olduğuna ve bunun nedenlerine daha önce değinilmişti. Bunlara ilaveten ülke içinde göçe katılan nüfusun söz konusu ili tercih etmesinde etkili olan hususlar arasında; Türkiye ve dünyaca ünlü markaların yanı sıra kamu iktisadi teşebbüsünün de imalat sanayi alanında Eskişehir ilinde önemli yatırımlarının bulunması vardır. Her biri bünyesinde önemli sayıda çalışan barındıran bu yatırımlara; Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayi AŞ. (TÜLOMSAŞ), Ford Otosan İnönü Fabrikası, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ. (TUSAŞ), Arçelik Buzdolabı Fabrikası, ETİ Gıda, Alp Havacılık, Eskişehir Şeker Fabrikası, CCS-Sarar, Çetintaş, Şişecam/Paşabahçe Fabrikası, Anadolu Cam Fabrikası, GKN Driveline ve Candy Hoover Group'u örnek olarak göstermek mümkündür (Şahbaz, 2020: 118).

Bundan başka Eskişehir'de ikamet ettiği halde Kütahya nüfusuna kayıtlı olanların bu ilin daha çok neresinden gittiğine bakıldığında, bunların büyük bir kısmının Kütahya merkez ilçesinin nüfusuna kayıtlı

olduğu görülmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Eskişehir’de ikamet eden 15.804 Kütahya ili nüfusuna kayıtlı olanların % 62,8’ini (9.920 kişi) bu ilçe nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. Kütahya merkez ilçesi ise 2008 yılında büyükşehir oluncaya kadar Eskişehir ilinin merkez ilçesi konumunda olan ve daha sonrasındaysa ikiye bölünerek, Odunpazarı ve Tepebaşı adını alan ilçelerle sınır komşusudur. Aynı zamanda bu iki ilçe, Eskişehir kentini de bünyesinde barındırmaktadır. Buradan hareketle Kütahya merkez ilçesinin, Eskişehir kentinin ekonomik ve kültürel fonksiyon sahasından etkilendiği çıkarımında bulunmak mümkündür.

Saha nüfusuna kayıtlı olanların en fazla göç ettiği yedinci il, Ankara’dır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti ilan edilmesiyle hızlı bir gelişme sürecine giren Ankara, başta kamu hizmetleri alanında olmak üzere çok sayıda hizmet sektörü işkolunda ülkesel ölçekte önemli bir merkez haline gelmiş ve ülkenin ikinci büyük kenti olmuştur (Özaslan, 2011: 337). Bundan başka yüksek teknoloji ürün üreten sanayisinin yanı sıra il, sahip olduğu çok sayıdaki yükseköğretim kurumu ile de eğitim açısından ülkenin önde gelen illerinden biridir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2018: 4-5). Tüm bunların bir sonucu olarak il, ülke genelinden olduğu gibi araştırma sahasından da göç almıştır.

Çalışma alanı nüfusuna kayıtlı olanların en fazla göç ettiği sekizinci il, ekonomisinde turizm sektörünün çok önemli bir yeri olan Antalya’dır. Bu sektör, aynı zamanda Antalya’daki birçok alandaki üretimi de harekete geçirmektedir. Nitekim otel, lokanta, havaalanı, ulaştırma ve destek hizmetlerine bağlı olarak ilde; mobilya, otel tekstili, yiyecek-içecek üretimi, temizlik, özel güvenlik ve çevre düzenlemesi gibi faaliyetler de önem kazanmıştır (Toksöz, 2011: 3). Bundan başka topoğrafik yapısı ve iklim özellikleri nedeniyle Antalya ilindeki tarım alanlarının ve bitkisel üretim değerlerinin, ülkede çok önemli bir yeri de vardır (Ulukapı ve Şener, 2017: 271). Bunlara bağlı olarak söz konusu il, ülke genelinden olduğu gibi Kütahya’dan da göç almıştır.

İnceleme alanı nüfusuna kayıtlı olanların en fazla ikamet ettiği dokuzuncu il olan Balıkesir’in durumuna bakıldığında, onun sosyo-ekonomik gelişme düzeyinin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Tarım sektörünün ağırlığı nedeniyle tarıma dayalı sanayinin geliştiği bu ilin ekonomisinde turizmin de önemli bir yeri vardır (Aydemir, 2005: 131). Zira il, Ege ve Marmara Denizi’nde toplam 290,5 km’lik kıyı bandına sahiptir (Karaman vd., 2019: 5).

Araştırma sahasının en çok göç verdiği onuncu il olan Bilecik’in göç veren bir yer olduğuna ve bunun da nedenlerine daha önce değinilmişti. Bunlara ilaveten Bilecik’te ikamet ettiği halde Kütahya ili nüfusuna kayıtlı olanların araştırma sahasının daha çok neresinden geldiğine bakıldığında, onların büyük bir kısmının merkez ilçeden olduğu görülmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Bilecik ilinde ikamet eden 5.707 inceleme alanı nüfusuna kayıtlı kişinin % 59,1’ini (3.371 kişi) bu ilçe nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. Kütahya ili nüfusuna kayıtlı olanların Bilecik ilinin daha çok neresinde ikamet ettiğine bakıldığında, onların % 72’sinin (4.107 kişi) Bozüyük ilçesinde yaşadığı görülmektedir. Kütahya ilinin merkez ilçesi ile sınır komşusu olan bu ilçenin merkezi durumunda bulunan Bozüyük şehri, aynı zamanda sanayinin de oldukça geliştiği bir yerdir.

Saha nüfusuna kayıtlı olanların en çok ikamet ettiği on birinci il, Kocaeli’dir. Göçe katılan nüfus açısından bu ili cazip kılan nedense, onun; Avrupa’yı Anadolu’ya bağlayan önemli kara, deniz ve demiryolu ulaşım ağlarının merkezinde bulunması; Bursa, İstanbul gibi önemli merkezlere yakınlığı nedeniyle ara malı ve yatırım malı üreten imalat sanayi alanında ilde büyük yatırımların bulunmasıdır (Mert vd., 2005: 43).

Kütahya nüfusuna kayıtlı olanların yerleşmek için en çok tercih ettiği bir diğer il de Afyonkarahisar’dır. Başta ekonomik olmak üzere çeşitli gerekçelerle bu ilin özellikle genç nüfusunu kaybettiğine daha önce değinilmişti. Bunlara ilaveten Afyonkarahisar’da ikamet ettiği halde Kütahya ili nüfusuna kayıtlı olanların araştırma sahasının daha çok neresinden geldiğine bakıldığında, bunların da büyük bir kısmının merkez ilçe nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla Afyonkarahisar’da ikamet eden 23.733 Kütahya ili nüfusuna kayıtlı kişinin % 25,8’ini bu ilçe nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. Bunu % 15,6 ile Dumlupınar ve % 13,6 ile de Altıntaş ilçesi nüfusuna kayıtlı olanlar takip etmektedir. Sözü edilen ilçeler de Afyonkarahisar ili ile sınır komşusudur.

3.3. Nüfusa Kayıtlı Olan İllere Göre Kütahya İlinin Göç Açığı ve Fazlası Durumu

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla araştırma sahasında ikamet edip başka bir ilin nüfusuna kayıtlı olanlardan araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olup başka illerde yaşayan nüfusun çıkarılmasıyla oluşturulan göç açığı ve fazlası durumunu gösterir tablodan (Tablo 7) da anlaşılacağı üzere Kütahya, ülkenin göç veren illerinden biridir. Kütahya’nın göç açığı verdiği illerin sayısı 26 ve bu iller karşısında verilen göç açığının toplamıysa 197.342 kişidir. İnceleme alanının en çok göç açığı verdiği illerse; İzmir (54.686 kişi), İstanbul (31.913 kişi), Bursa (23.791 kişi), Manisa (20.084 kişi), Uşak (18.667 kişi), Eskişehir (9.406 kişi), Antalya (9.266 kişi) ve

Ankara (8.920 kişi)'dir. Nitekim bu 8 ile karşı verilen göç açığı, sözü edilen 26 il karşısında verilen toplam göç açığının % 89,5'ine tekabül etmektedir.

Tablo 7. Kütahya İlinin, Ülkenin Diğer İllerine Karşı, Göç Açığı ve Fazlası Durumunu Gösterir Tablo (2020)

İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi
İzmir	-54.686	Bartın	37	Mardin	396
İstanbul	-31.913	Isparta	43	Artvin	407
Bursa	-23.791	Bingöl	67	Mersin	415
Manisa	-20.084	Batman	88	Kırıkkale	446
Uşak	-18.667	Iğdır	112	Kayseri	452
Eskişehir	-9.406	Karabük	139	Kırşehir	502
Antalya	-9.266	Diyarbakır	140	Giresun	512
Ankara	-8.920	Bayburt	148	Adıyaman	523
Kocaeli	-4.491	Gümüşhane	170	Ağrı	550
Bilecik	-3.345	Bitlis	183	Elazığ	583
Muğla	-2.813	Gaziantep	190	Kars	693
Aydın	-2.092	Nevşehir	193	Adana	723
Balıkesir	-1.745	Erzincan	202	Çorum	774
Tekirdağ	-1.476	Kastamonu	245	Malatya	819
Denizli	-977	Siirt	245	Yozgat	835
Sakarya	-912	Rize	252	Kahramanmaraş	848
Çanakkale	-848	Kilis	274	Ordu	863
Yalova	-604	Karaman	278	Tokat	953
Şırnak	-308	Çankırı	316	Samsun	1.017
Edirne	-298	Şanlıurfa	325	Trabzon	1.043
Kırklareli	-235	Sinop	329	Niğde	1.093
Düzce	-187	Aksaray	332	Van	1.209
Hakkâri	-142	Amasya	332	Sivas	1.215
Burdur	-71	Hatay	336	Erzurum	1.431
Bolu	-37	Osmaniye	374	Konya	1.451
Tunceli	-28	Muş	377	Afyonkarahisar	7.111
Zonguldak	36	Ardahan	384	Toplam	164.331

Kaynak: TÜİK ADNKS “Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl ve İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl” veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

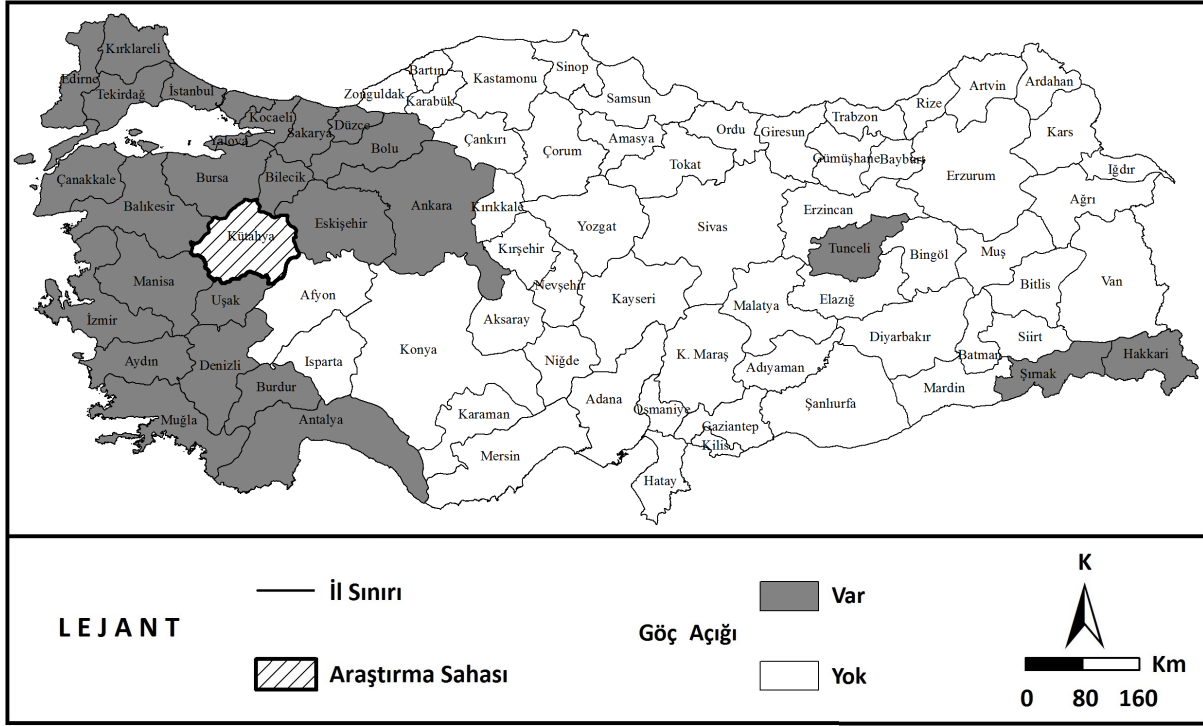
Bunlardan başka araştırma sahasının göç açığı verdiği diğer iller; Kocaeli, Bilecik, Muğla, Aydın, Balıkesir, Tekirdağ, Denizli, Sakarya, Çanakkale, Yalova, Şırnak, Edirne, Kırklareli, Düzce, Hakkâri, Burdur, Bolu ve Tunceli'dir. Adı geçen illerden Şırnak, Hakkâri ve Tunceli hariç hepsinin ülkenin batısında bulunması, sahadan yapılan göçlerin istikametinin de bu yöne doğru olduğunu göstermektedir (Harita 4).

Yukarı değinilen 26 il dışında araştırma sahasının, ülkenin diğer 54 iline karşı göç fazlası bulunmaktadır. Bu illere karşı araştırma sahasının toplam göç fazlası, 33.011 kişidir. Bunların en başta gelenleriyse; Afyonkarahisar (7.111 kişi), Konya (1.451 kişi), Erzurum (1.431 kişi), Sivas (1.215 kişi), Van (1.209 kişi), Niğde (1.093 kişi), Trabzon (1.043 kişi), Samsun (1.017 kişi) ve Tokat (953 kişi) illeridir.

Kütahya ilinin verdiği toplam göç açığı sayısı olan 197.342 kişi ile göç fazlası olan 33.011 kişi çıkarıldığında, aradaki farkın 164.331 olduğu görülmektedir. Bu iki veri birbiri ile karşılaştırıldığında, arada yaklaşık 6 kat (5,98) fark olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bu da ilin nüfus bilançosunun, ne kadar açık olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Sahanın gerek kendi içinde meydana nüfus hareketlerinin ve gerekse başka yerlere verdiği göçlerin nedenleriyle ilgili Kütahya il genelinde bir anket çalışması yapılmıştır. Toplam 1.851 kişinin katıldığı bu çalışmaya göre ekonomik sorunlar ve işsizliğin, bu göçlerin en önemli sebebi olduğu tespit edilmiştir. Anket sonuçlarına göre; eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim konusunda yaşanan sıkıntılar ikinci, büyük yerleşim

yerlerinin sosyal ve kültürel açıdan daha çekici olması ise göçlerin üçüncü sebebi olarak saptanmıştır (Zafer Kalkınma Ajansı, 2017: 1-3). Bu sorunlarınsa daha çok köy, kasaba gibi kırsal yerleşmelerde etkili olduğu düşünülecek olursa, buralardan şehirlere doğru göçlerin yaşandığı çıkarımında bulunmak mümkündür.

Harita 4. Kütahya İlının, Ülkenin Diğer İllerine Karşı, Göç Açığı ve Fazlası Durumunu Gösterir Harita (2020)

Göç olayında çıkış yeri ile varış yeri arasında, araya giren fırsatlar veya engeller nedeniyle göçe ara verilip, engel veya fırsatların ortadan kalkmasıyla onun tekrar sürdürülmesi, kademeli göç olarak adlandırılmaktadır (Tümertekin ve Özgüç; 2015, s. 297). Buna göre inceleme alanındaki köy ve kasabaların önce kademeli göçün ilk basamağı olarak nitelendirilebilecek; idari, ekonomik ve kültürel fonksiyon açısından etkisi altında buldukları; Tavşanlı, Simav, Gediz, Emet ve Kütahya gibi inceleme alanı dâhilindeki şehirlere göç verdiği söylenebilir.

Nitekim sahanın kırsal ve kentsel nüfusunu gösteren tablo ve şekilde (Tablo 8, Şekil 4) de görüleceği üzere 1927 yılında inceleme alanındaki nüfusun % 83,5'i kırsal alanda yaşıyorken bu oran, 1950 yılına gelindiğinde % 85,8'e kadar çıkmıştır. Ancak bu yıldan sonra bir gerileme sürecine giren sahadaki kırsal nüfus, nihayet 2020 yılına gelindiğinde % 28,1'e kadar gerilemiştir. Buna karşın 1950 yılında % 14,2 olan sahadaki kentsel nüfus ise 2020 yılına gelindiğinde % 71,9'a kadar yükselmiştir. Dahası mevcut şartların devam etmesi durumunda kentsel nüfus oranının daha da artacağı çıkarımında bulunmak mümkündür.

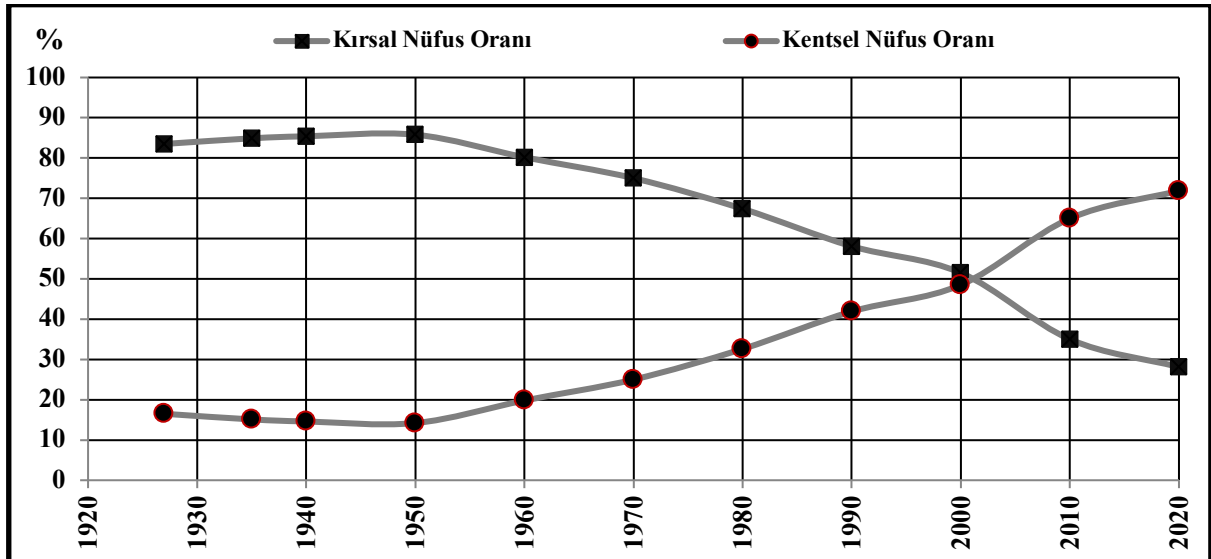
Kırsaldan yapılan göçler; özellikle 1950'li yıllarda tarımda makineleşmeyle başlamış, daha sonra da devletin tarım kesiminden desteğini çekmesi, kamu hizmetlerinin ve sanayi yatırımlarının ağırlıklı olarak büyük kentlerde konuşlanması, toprak iyeliğinde meydana gelen artışla beraber ziraat yapılan topraklarının aşırı derecede parçalanması gibi faktörlerin itici etkisiyle zirve noktasına ulaşmıştır. Bundan başka daha önceden kente göç edenlerin verdikleri bilgi ve desteklerin yanı sıra ulaşım ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerin de bu yer değiştirmeler üzerinde etkisi olmuştur (Özdemir, 2012: 2).

Kademeli göçün ikinci ayağı ise bir müddet sonra birinci basamak şehirlerindeki engel veya fırsatların ortadan kalkması üzerine gerçekleşmiştir. Bu göçe katılanların hedefindeyse; İzmir, İstanbul, Bursa, Manisa, Uşak, Eskişehir, Antalya, Ankara ve Kocaeli gibi sahanın net göç açığının fazla olduğu; illerin olduğunu söylemek mümkündür. İkinci kademe göçleri üzerinde, araştırma sahasındaki sanayi yatırımlarının, artan il nüfusunun istihdam ihtiyacını yeterince karşılayamamasının etkisi olmuştur. Dahası 2004 yılından başlayarak Kütahya ilinde binlerce kişiye istihdam sağlayan kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, sahadan yapılan göçlerin hızını önemli ölçüde artırmıştır.

Tablo 8. Sayım Yıllarına Göre Kütahya İlinin Kırsal ve Kentsel Nüfusu ile Bunların Oranlarını Gösterir Tablo (1927-2020)

Yıl	Kırsal		Kentsel		Toplam
	Nüfus	%'si	Nüfus	%'si	
1927	179.695	83,5	35.483	16,5	215.178
1935	212.718	84,9	37.738	15,1	250.456
1940	221.460	85,4	37.845	14,6	259.305
1950	262.024	85,8	43.338	14,2	305.362
1960	294.781	80,2	72.972	19,8	367.753
1970	329.758	75,0	110.209	25,0	439.967
1980	335.058	67,4	162.031	32,6	497.089
1990	336.021	58,1	241.999	41,9	578.020
2000	338.034	51,5	318.869	48,5	656.903
2010	206.924	35,0	383.572	65,0	590.496
2020	161.878	28,1	414.810	71,9	576.688

Kaynak: DİE'nin Genel Nüfus Sayımı sonuçları ile TÜİK ADNKS'nin "Köy/Şehir" veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 4. Sayım Yıllarına Göre Kütahya İlinin Kırsal ve Kentsel Nüfus Oranlarını Gösterir Grafik (1927-2020)

Nitekim 2004 yılında Eti Gümüş A.Ş., Kütahya Gübre Sanayi A.Ş., Kütahya Azot Fabrikası (TÜGSAS), Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş. özelleştirilirken bunları 2009 yılında Osmangazi Elektrik Dağıtım A.Ş., 2011 yılında Kütahya Manyezit İşletmeleri (TBMM, 2013), 2012 yılında Seyitömer Termik Santrali (Resmî Gazete, 2013) ve 2014 yılında da Tunçbilek Termik Santrali (Resmî Gazete, 2015) takip etmiştir.

Özelleştirme sonrasında göç verme süreci, benzer durumda olan ülkenin diğer illerinde de görülmüştür. Nitekim kamu sanayi yatırımlarına dayalı olarak geçmiş dönemlerde büyüme süreci yaşamış yerleşim birimlerinin, kamunun bu alandan çekilmesiyle ekonomik ve sosyal açıdan bir gerileme süreci içine girdiği bilinmektedir (Özaslan, 2011: 333). Zira yapılan özelleştirmeler, çalışanların iş ve gelir güvencesini ortadan kaldırmaktadır (Çelik, 1995: 24). Gerçekten de Türkiye’de özelleştirilen 24 kuruluşun durumlarının incelendiği bir çalışma; özelleştirme öncesinde 65.361 çalışanı olan işletmelerin, özelleştirme sonrasında bu sayıyı 49.900’a düşürdüğünü göstermiştir (Şanöz, 2007: 146). Bu şekilde işten çıkarılan kişiler ve onların aileleri, ciddi ekonomik sıkıntılarla yüz yüze gelmekte ve onları gelecek korkusu sarmaktadır. Dahası bu şekilde işinden olanlar, kendilerine ödenmesi gereken tazminatların bile tam olarak ödenmediğini ve bunun da iş mahkemelerinde açılan dava sayılarını önemli ölçüde artırdığını ifade etmişlerdir (Kurt, 2020: 56-60). Ve tüm bunlar da özelleştirme yapılan diğer illerde olduğu gibi araştırma sahasından da göçe sebep olmuştur.

Kütahya ilinin özelleştirme sonrasında büyük oranda göç verdiğini, sayım yıllarına göre saha nüfusunu gösteren Tablo 1 ve sayım yıllarına göre sahanın net göçlerini gösteren Tablo 2’de doğrulamaktadır. Zira bu tablolarda, özellikle 2000 yılından sonra nüfusun dönemsel değişiminde ve net göçlerinde eksi değerler görülmektedir. Nüfusun dönemsel değişiminde, 2000-2007 yılları arasında % 11,1 oranıyla büyük bir azalma yaşanmış ve bu süreçte Kütahya ilinde (*Eti Gümüş A.Ş., Kütahya Gübre Sanayi A.Ş., Kütahya Azot Fabrikası (TÜGSAŞ) ve Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş. olmak üzere*) 4 büyük özelleştirme yapılmıştır. Bu özelleştirmeleri takiben özellikle 2007-2010 yılları arasında geçen 3 yıllık süreçte de ilin net göçlerinde, 15.130 kişilik tarihsel bir açık verilmiştir.

Kütahya ilinde yapılan özelleştirmeler, 2010-2015 yılları arasında da devam etmiştir. Nitekim bu zaman diliminde araştırma sahasında (*Kütahya Manyezit İşletmeleri, Seyitömer Termik Santrali ve Tunçbilek Termik Santrali olmak üzere*) 3 büyük özelleştirme yapılmış ve buna bağlı olarak da belirtilen zaman diliminde ilin net göçlerinde, 8.316 kişilik bir açık daha meydana gelmiştir.

4. Sonuç

1927-2020 yılları arasında Türkiye nüfusu yaklaşık 6,13 kat artarken Kütahya ilinin nüfusu ise sadece 2,17 kat artmıştır. 1975 ilâ 2020 yılları arasındaki net göç sayısına göre Kütahya, Afyonkarahisar’dan sonra Ege Bölgesi’nin en fazla göç veren ikinci ilidir. Bundan başka 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla başka bir ilde kayıtlı olduğu halde araştırma sahasında ikamet eden nüfustan, araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olduğu halde başka illerde yaşayan nüfus arasındaki farka bakıldığında, Kütahya ilinin 164.331 kişilik bir göç açığı olduğu görülmektedir. Birkaç il hariç, inceleme alanının göç açığı verdiği illerin hepsinin ülkenin batısında olması, sahadan yapılan göçlerin istikametinin de bu yöne doğru olduğunu göstermektedir.

Kütahya ilinin gerek kendi içinde meydana gelen nüfus hareketlerinde ve gerekse başka yerlere verdiği göçlerde sırasıyla; işsizlik ve ekonomik sorunlar, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim konusunda yaşanan sıkıntılar ile büyük yerleşim yerlerinin sosyal ve kültürel açıdan daha çekici gelmesi gibi sebepler etkilidir. Bu sorunların daha çok köy ve kasaba gibi kırsal yerleşmelerde görüldüğü düşünülecek olursa, buralardan şehirlere doğru göçlerin yaşandığı çıkarımında bulunmak da mümkündür. Nitekim kırsal ve kentsel nüfus açısından ilin geçmişine bakılacak olursa, kırsal nüfus oranının 1950 yılında % 85,8 iken 2020 yılına gelindiğinde % 28,1’e kadar gerilemesi de bunu doğrulamaktadır. Buna göre il içinde meydana gelen göçler nedeniyle; Kütahya, Tavşanlı, Simav, Emet ve Gediz gibi şehirlerin nüfusu artmıştır. Bunun sonucunda inceleme alanındaki kentsel nüfus oranı 1950 yılında % 14,2 iken 2020 yılına gelindiğinde ise % 71,9’a kadar çıkmıştır.

Saha dışına yapılan göçler ise daha çok; İzmir, İstanbul, Bursa, Manisa, Uşak, Eskişehir, Antalya, Ankara ve Kocaeli gibi illere yapılmıştır. İnceleme alanındaki sanayi yatırımlarının artan il nüfusunun istihdam ihtiyacını yeterince karşılayamaması, bu göçlerin başlıca sebebidir. Dahası 2004 yılından başlayarak ilde binlerce kişiye istihdam sağlayan kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, bu göçlerin hızını önemli ölçüde artırmıştır. Nitekim nüfusun dönemsel değişiminde, 2000-2007 yılları arasında % 11,1 oranıyla büyük bir azalmanın görüldüğü süreçte Kütahya ilinde 4 büyük özelleştirme yapılmıştır. Bu özelleştirmeleri takiben özellikle 2007-2010 yılları arasında geçen 3 yıllık süreçte de ilin net göçlerinde, 15.130 kişilik tarihsel bir açık verilmiştir. Bundan başka sahada 3 büyük özelleştirmenin daha yapıldığı 2010-2015 yılları arasındaki zaman diliminde de Kütahya ilinin net göçlerinde, 8.316 kişilik bir açık daha meydana gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (t. y.). *Küreselleşme Çağında Göç*. İstanbul Üniversitesi AUZEF. 21 Şubat 2021 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/kuresellesme_caginda_goc.pdf adresinden erişildi.
- Akgüngör, S., Kumral, N., Çelik, N. (2017). *Ekonomik ve Demografik Göstergelerle İzmir*. İzmir: EĞİAD.
- Aktaş, H. ve Karğın M. (2019). *Manisa ekonomik görünüm raporu*. Manisa: TOBB-Manisa Oda ve Borsalar Akademik Danışmanlık Projesi. Erişim adresi <https://www.manisatso.org.tr/dosyalar/suresiz-yayinlar/Manisa-Ekonomik-Raporu.pdf>
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2018). *Ankara el kitabı*, Ankara: Ankara Kalkınma Ajansı.
- Aydemir, B. (2005, Kasım). Balıkesir ekonomisi; sektörel gelişmeler, uygun yatırım alanları, gelişme için çözüm önerileri. *Balıkesir 2005 Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Balıkesir.
- Aydın, İ. (2004). *Demirci ilçesinin ekonomik yapısı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Barış, S. (2019). 21. Yüzyılda Tokat'ın ekonomik görünümü: TR83 ve Türkiye geneli ile bir karşılaştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 111–124.
- Bozkurt, Y. (2011). Türkiye'de nüfus hareketliliği ve Kütahya örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 291-300.
- Bozyiğit, R. ve Güngör, Ş. (2011). Konya Ovası'nın toprakları ve sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24, 169-200.
- Çavuş, V., Kurt, R., Tomak, E. D., Karademir, A. ve Ertaş, M. (2013, Haziran). Mobilya sektörünün Bursa ekonomisindeki yeri ve önemi. *Bursa 4. Kent Sempozyumu*, Bursa.
- Çelik, N. (1995). Özelleştirme kapat kurtul politikasına dönüşmemelidir. *Çerçeve*, 4(13), 24.
- Çetintaş, E. (2017). Cumhuriyetten Bu Yana Kütahya'da Sanayi Devrimleri. 9 Şubat 2021 tarihinde <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/sanayi-devrimleri.pdf> adresinden erişildi.
- Darkot, B. (1967). Şehir ayırımında nüfus sayısı ve fonksiyon kriterleri. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 3-8.
- Demireli, C. ve Taşkın, E. (2013). Üniversite öğrencilerinin buldukları şehre ekonomik katkıları: Kütahya il merkezi örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 321-328.
- Deniz, M. (2014). Ulaşım sistemleri ve Uşak. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 1-26. doi: 10.17295/dcd.71556
- Doğanay, H. (1986). Trabzon'da nüfus hareketleri ve göçler. *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 15, 281-304.
- Duysak A., Ceylantekin, R., Karaca, E., Akkaş, M. (2014). *Kütahya çinisinin markalaşma ve pazarlanması fizibilite etüdü*. Kütahya: Zafer Kalkınma Ajansı.
- Elmastaş, N. ve Yılmaz, S. (2015). Van ilinde göçler. *Turkish Studies*, 10/10, 403-428. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8540>
- Erkan, R. ve Aydın, D. (2010). Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde bölge içi ve bölge dışı göç eğilimleri. *Aile ve Toplum*, 6(22), 31-46.
- İssi, A. ve Yurdakul, H. (2002). Kütahya çinliliği ve günümüzdeki sorunları. *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3, 73-81.
- Karaman, S., Aydemir, B., Kılıç, S. N. (2019). Balıkesir turizm envanteri ve strateji çalışması. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi. Erişim adresi <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/Balıkesir-Turizm-Envanteri-Strateji-Calismasi.pdf>
- Kurt, A. (2020). Türkiye'de özelleştirmenin ekonomik boyutu ve işçi sendikalarının özelleştirmeye yaklaşımlarına yönelik bir inceleme. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 48-75.

- Küçükali, A. (2018). Akademisyenlerde göç etme niyeti: Erzurum ili örneği. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*,7(19), 588-608. doi: 10.31199/hakisderg.471253
- Meçik, O., Genç, E., Karabacak, M., (2013). Uşak ekonomisi ve yerel dinamiklerin rolü. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 48-69.
- Mert, Z. G., Albayrak, A. N., Karabulgu, S., Uluer Topuz, Ö. (2005). Kocaeli’nde sanayinin gelişimi. *Mimarizm Kocaeli Mimarlar Odası Dergisi*, 43-48.
- MTA. (2010). Kütahya İli Maden ve Enerji Kaynakları. Erişim adresi https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/kutahya_madenler.pdf
- OECD. (2008). *Istanbul, Turkey*. OECD Territorial Reviews.
- Özaslan, M. (2011). Ankara ekonomisinde gerileme eğilimleri ve yeni yol arayışları. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 331-364.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye’de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-18.
- Özgür, E. M. (1994). Bilecik ilinde farklı karakterde iki şehir: Bilecik ve Bozüyük. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3, 179-191.
- Resmî Gazete. (2013, 15 Mart). Seyitömer Termik Santrali. 9 Şubat 2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130319-38.htm> adresinden erişildi.
- Resmî Gazete. (2015, 17 Mart). Orhaneli ve Tunçbilek Termik Santralleri. 9 Şubat 2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150324-4.htm> adresinden erişildi.
- Şahbaz, H. (2020). Ülke içi göçlerde Eskişehir ilinin yeri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(44), 107-124.
- Şanöz, F. (2007). *Dünyada ve Türkiye’de özelleştirme uygulamaları: Türkiye’deki özelleştirme uygulamalarının başarısının ölçülmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şen, M. (2014). Trabzon’dan İstanbul’a göç edenlerin sosyo-ekonomik analizi. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 2(3), 46-61.
- TBMM. (2013, 22 Mayıs). TBMM Genel Kurul Tutanağı 24. Dönem 3. Yasama Yılı 108. Birleşim. 9 Şubat 2021 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=21952&P5=H&page1=18&page2=18 adresinden erişildi.
- Toksöz, G. (2011). *Antalya ili işgücü piyasası analizi*. Ankara: Uluslararası Çalışma Orgutu (ILO) Türkiye Ofisi. Erişim adresi <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/info/antalya-igucu.pdf>
- TÜİK. *ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) Sonuçları*. 6 Şubat 2021 tarihinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden erişildi.
- TÜİK. *Göç İstatistikleri Veritabanı*. 12 Mayıs 2021 tarihinde, https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067 adresinden erişildi.
- TÜİK. *Temel İstatistikler: İllerin Aldığı, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı, Genel Nüfus Sayımları-ADNKS*. 12 Mayıs 2021 tarihinde, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden erişildi.
- TÜİK. *Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı*. 6 Şubat 2021 tarihinde, <http://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr> adresinden erişildi.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2015). *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkşeker. (t. y.). Tarihçemiz. Erişim adresi <https://www.turkseker.gov.tr/?ModulID=3&MenuID=3>
- Ulukapı, K. ve Şener, S. (2017). Antalya ilinin organik bitkisel üretim potansiyelinin dünya ve Türkiye ile kıyaslanması ve gelişmesine yönelik öneriler. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6, 271-279. doi: 10.17100/nevbitlek.322983
- Yakar, M., Saraçlı, S., Yazıcı, H. (2010). Afyonkarahisar İlinde iller arası göçlerin gelişmişlik endeksleriyle analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24), 255-271.
- Yavuz, O. (1993). Erzurum’dan göç sorunu, nedenleri, sonuçları ve çözüm yolları. *Tarım Ekonomisi*, 2, 10-21.

Yener, L. (1980). Türkiye madenciliği-79. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 19(1), 7-107.

Yılmaz, C. ve Zeybek, H. İ. (2016). *Samsun Coğrafyası*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Zafer Kalkınma Ajansı. (2017). Ek: Kütahya İli Göç Nedenleri Çalışması Değerlendirme Bölümü. Erişim adresi <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/K%C3%9CTAHYA-%C4%B0L%C4%B0-G%C3%96%C3%87-NEDENLER%C4%B0-RAPORU.pdf>

Atf/Citation

Şen, M.A., (2021), Kars mutfak kültürünün Kocaeli'ye göç etmiş Karslılar tarafından kullanılma durumunun belirlenmesi üzerine bir araştırma. Doğu Coğrafya Dergisi 26(45), 257-266

KARS MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN KOCAELİ'YE GÖÇ ETMİŞ KARSLILAR TARAFINDAN KULLANILMA DURUMUNUN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A Research on the Determination of the Use of Kars Culinary Culture by the People of Kars Who Migrated to Kocaeli

Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif ŞEN*

Öz

İnsanlar herhangi bir sebeple göç ettiklerinde mutfak kültürlerini de yanlarında taşımak istemektedirler. Göç sonucu gidilen yerleşilen bölgedeki kaynaklar mutfak kültürünün devamlılığını sağlamada belirleyici olmaktadır. Bu çalışmada Kocaeli iline göç etmiş olan Karslıların yöresel mutfak kültürlerini yaşatma durumları araştırılmıştır. Bu amaçla nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği ile Kocaeli'ye bağlı Darıca, İzmit, Çayırova, Dilovası, Gebze, Körfez, Derince, Karamürsel, Gölcük ilçelerinde 2019 yılı Mart ayında 18 ev hanımıyla görüşmeler yapılmıştır. Kaynak kişi olan 18 ev hanımından elde edilen bulgulara göre kaz, hangel, ayran aşısı, bulgur pilavı, feselli, kesme makarna, haşıl, umaç helvası, gibi yemeklerin halen daha evlerinde yapıldığı, kaz gecelerine katılım sağladıkları, özel günlerde Kars mutfağına ait umaç helvası gibi ürünleri misafirleri için pişirdikleri ve ikram ettikleri belirlenmiştir. Kocaeli'ye göç eden Karslıların yöresel mutfak kültürlerine sahip çıktıkları ve yaşatmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kars Mutfak Kültürü, Göç, Kocaeli

Abstract

When people migrate for any reason, they want to carry their culinary culture around with them. The resources in the region of immigration are decisive in ensuring the continuity of the culinary culture. In this study, Situations of keeping local culinary cultures alive of the people of Kars, who migrated to Kocaeli province, was investigated. For this purpose, in March 2019, interviews were conducted in Darıca, İzmit, Çayırova, Dilovası, Gebze, Körfez, Derince, Karamürsel, Gölcük districts of Kocaeli with 18 housewives with using the in-depth interview technique which one of the qualitative research methods. According to the findings obtained from 18 housewives who are the source people, it has been determined that Dishes such as goose, hangel, Buttermilk Soup, bulghur pilaff, feselli, vermicelli, haşıl, umaç halva are still made at home and they cook and serve dishes such as umaç halvah from Kars cuisine for their guests on special days when they participate in goose nights. It has been concluded that the people of Kars who migrated to Kocaeli protect and try to keep their local cuisine culture alive.

Keywords: Kars Culinary Culture, Migration, Kocaeli

* Giresun Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü. mehmetakifsenn@gmail.com, 0000-0002-2987-8074

1. Giriş

Günümüzde göç sonucu insanlar buldukları yerleşim yerlerini farklı sebeplerden ötürü terk ederek kendilerine yeni bir yaşam tarzı kurmak amacıyla farklı bölgelere veya yerleşim alanlarına gitmektedirler. Göç ile insanlara veya toplumlara ait örf, adet, gelenek, görenek ve kültürde de yer değişikliği olmaktadır. Yer değişikliğinin meydana geldiği kültür öğelerinden bir tanesi de mutfak kültürüdür. Türkiye'nin en doğusunda bulunan Kars, tarımsal faaliyetleri ile göze çarpmaktadır. Tarımsal faaliyetler ile elde edilen buğday, et, süt gibi ürünler Kars mutfağının ana hammaddelerini oluşturmaktadır. Süt kullanılarak yapılan meşhur Kars kaşarı, çeçil peyniri, göğermiş peynir, tereyağının eritilerek suyunun uzaklaştırılmasıyla elde edilen sarı yağ mutfağın önemli hammaddelerindendir. Buğday kullanılarak çeşitli ekmekler, hamur işleri, kesme makarnalar ile bulgur Kars halkının yöresel ürünleridir.

Sanayi ve çalışma alanları bakımından yetersiz olan Kars'tan insanlar Türkiye'nin farklı illerine göç etmişler ve oralarda kendilerine yeni yaşam alanları oluşturmuşlardır. 2018 yılı verilerine göre Kars dışında en çok Karşılıkların bulunduğu ilk 5 il sırasıyla 293.263 kişiyle İstanbul, 91.703 kişiyle Ankara, 82.521 kişiyle İzmir, 63.942 kişiyle Kocaeli, 31.388 kişiyle Bursa'dır (Şen ve Ekinci, 2020:109).

Bu çalışmada memleketleri dışında en çok Karşılıklar nüfusuna ev sahipliği yapan şehirlerden bir tanesi olan Kocaeli ilindeki Karşılıkların kendi mutfak kültürlerini ne derece korudukları, kendi mutfaklarına ait hangi ürünleri ürettiklerinin araştırılması amaçlanmıştır.

2. Literatür Tarama

Türkiye'nin doğusunda bulunan Kars ili Ermenistan ile, Erzurum, Ardahan, Ağrı ve Iğdır illeri tarafından çevrelenmiş, rakımı 1500 – 2000 metre arasında değişen plato üzerinde kurulu, yazları serin ve yağışlı kışları sert, soğuk ve kar yağışlı bir iklime sahiptir (Demir, 2014:213).

Bitki örtüsü bakımından zengin olan Kars'ta tahıl olarak buğday ve arpa; sebze olarak patates, soğan, beyaz lahanalar fasulye; meyve olarak ise kayısı, ceviz ve elma bolca yetişen tarımsal ürünlerdir. Çayır ve mera alanlarının fazlaca olması sebebiyle şehirde büyükbaş hayvancılık önemli bir yer tutmaktadır (Diker ve Deniz, 2017:193-194).

Tarımsal ürünler her yörede olduğu gibi Kars'ta da mutfağı şekillendirmektedir. Kars mutfağında öne çıkan yemek ve tatlılar hörre (un) çorbası, hangel, sulu köfte, erişte pilavı, haşıl, ekşili et, feselli, kaz yemeği, kesme aşı, kuymak, erişte aşı, çeçil peyniri, Kars kaşarı, Kars balı, nezik, katmer, kete, hasuda, umaç helvası olarak sıralanmaktadır (www.kars.ktb.gov.tr).

Kaz kültürü Karşılıklar için çok özel olup, eti çok sevilmektedir. Kar yağdıktan sonra kesilen kazların içleri kar ile ovulur ve tuzlanarak ayazda kurutulur. Bunun için yüksek bir yere asılır. Ardından kuruyan kazlar evin dışındaki sandıkların içerisinde muhafaza edilir. Kaz yemekleri ve bazı ekmek çeşitlerini pişirmek için tandır kullanılmaktadır. Özel olarak beslenen kazlardan yapılan yemekler Kocaeli'de kaz gecesi adı altında yapılan organizasyonlarda tüketilmektedir. Kaz geceleri gurbetteki Karşılıkların birlikteliğini sağlamada, paylaşımcı olma adına, mutfak kültürünü gurbette yaşatma adına önemli organizasyonlardır (Şen ve Ekinci, 2020:119-121).

Bayat (2020:2643) Kars yöresi yiyecek içecek işletmeleri menülerinde yer edinmiş bazı yöresel yemekleri tanıttığı çalışmada bu ürünleri kaz, haşıl, hangel, piti, kete, umaç helvası, hörre aşı, evelik aşı, erişte aşı, ayran aşı olarak belirtmiştir.

Çanakçı (2019:892) yapmış olduğu bir çalışmada Kars'ı ziyaret eden turistlerin Kars dendiğinde akıllarına ilk gelen yöresel yiyeceklerin kaz, kaşar peyniri, piti ve bal olduğunu, ziyaretleri esnasında yöresel yiyeceklerden de en çok kaz, piti, evelik çorbası, hangel, kaşar peyniri ve bal deneyimledikleri sonucunu elde etmiştir.

Kafkasya bölgesinde yaşamış bir toplum olan Karaçay Türkleri buldukları bölgede meydana gelen savaş sonucu göç etmek durumunda kalmışlardır. Karaçay göçmenlerinin bir kısmı Konya'nın Selçuklu, Karatay ve Meram ilçelerine yerleşmiştir. 1905 yılında bu ilçelere yerleştirilen Karaçay Türklerinin düğün, cenaze ve misafir ağırlama gibi özel günlerinde yaptıkları yemeklerde göç sonrası önemli bir değişim meydana gelmemiştir. Fakat bu yemeklerin çevre toplumlar tarafından tanınma noktasında sıkıntılar yaşanabilmektedir (Seçim ve Kaya, 2020:81-82).

12. yüzyıldan itibaren Ahıska Türkleri Türkiye'nin kuzey doğusuna ve şimdiki Gürcistan sınırına denk gelen Ahıska bölgesinde, Çoruh nehri, Meshet ile Cehavet sıradağları ve Borçalı arasında yaşamakta iken çeşitli sebeplerle göçe zorlanmışlardır (Bayraktar, 1999; Sezgin ve Ağacan, 2003). Göç sonrasında Türkiye'de Konya, Karaman ve Osmaniye illerinde yerleşik halde bulunan Ahıska Türklerinin yemek kültürlerindeki değişimin

belirlenmesi üzerine bir araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmaya göre özellikle mutfak kültürü bağlamında, kış hazırlıklarında göç sonrası bazı farkların ortaya çıktığı belirtilmektedir. Buna göre Ahıska bölgesinin uzun ve soğuk kış koşullarına sahip olması ile bu durum göz önünde bulundurularak yapılan kış hazırlıkları, Türkiye'ye gelenler tarafından zamanla yeni yerleştikleri bölgenin daha hafif olan kış koşulları dikkate alınarak yapılmaya başlanmıştır. Araştırmada komşuluk ilişkilerinin gelişmesiyle bazı yemeklerin yapımında değişikliklerin meydana geldiği ortaya çıkarılmıştır. Ahıska bölgesinden Türkiye'ye göç eden Ahıska Türklerinin Ahıska'da yaptıkları hamur işleri, hangel, kesme erişte, makarna, pastırma, sucuk gibi ürünlerini Türkiye'de de yaptıkları görülmektedir. Bu da mutfak kültürünün korunan kısımlarının olduğunu ortaya koymaktadır (Seçim ve Kaya, 2019).

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2019 yılında Kars'ın nüfusu 285.410 kişidir. Aynı dönemde Kocaeli ilinde Kars nüfusuna kayıtlı kişi sayısı ise 65.461 olarak hesaplanmıştır (www.tuik.gov.tr). 2018 yılında Kars dışında en çok Karslının yaşadığı 4. il Kocaeli'dir.

3. Amaç ve Yöntem

Çalışmanın amacı, Kars mutfak kültürünün herhangi bir sebeple başka şehirlere göç etmiş Karslılar tarafından göç ettikleri yerlerde yaşatılıp yaşatılmadığını, Kocaeli ili örneği üzerinden yola çıkarak değerlendirmektir.

Kocaeli iline göç ederek yerleşmiş Karslıların, Kars mutfak kültürüne ait yemekleri ve yemek üretim tekniklerini kullanıp kullanmadıklarının değerlendirildiği bu çalışmada şu araştırma sorularının cevapları aranmıştır.

AS 1: Kocaeli'de Kars iline ait hangi yöresel yemekler yapılmaktadır?

AS 2: Kocaeli'de Kars iline ait yöresel yemekler yapılırken hangi yöresel yemek üretim teknikleri kullanılmaktadır?

AS 3: Kars'ta üretilip Kocaeli'ye getirilip tüketilen yöresel gastronomik ürünler varsa bunlar nelerdir?

AS 4: Göç, mutfak kültüründe ne tür değişimler meydana getirmektedir?

Çalışmada veri toplama aracı olarak nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Yerli vd. (2018)'e göre mutfak kültürü, yöresel gastronomik ürünler, geleneksel gıdalar ve bunlarla ilintili bütün unsurların tüm çerçevesiyle araştırılmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Araştırmanın evrenini Kocaeli ilinde yaşayan Karslılar oluşturmaktadır. Çalışmada amaçlı örneklem tekniğine başvurulmuştur. Amaçlı örneklem grubuna dahil edilen katılımcılar araştırmanın konusu hakkında bilgiye sahip ve çalışmanın amacı ile ilgili olarak bilgi vermeye istekli kişilerdir (Özsevgeç, 2016). Araştırma için Kars'ta doğmuş ve belli bir yaşa kadar orada yaşadktan sonra herhangi bir sebepten dolayı Kocaeli'ye göç etmiş ev hanımları seçilmiştir. Kocaeli'de bulunan Kars ve ilçelerine ait hemşeri derneklerinden bu tanıma uyan kişilere ulaşmak amacıyla destek alınmıştır. Derneklerden alınan iletişim numaraları aracılığı ile kişilerle iletişime geçilmiş, görüşme talebimizi kabul eden ve kriterlerimize uygun 18 kişiyle doğrudan görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, Mart 2019 tarihinde Kocaeli'ye bağlı Darıca, İzmit, Çayırova, Dilovası, Gebze, Körfez, Derince, Karamürsel, Gölcük ilçelerinde önceden telefonla aranan katılımcıların müsait oldukları zaman diliminde evlerine ziyaret yapılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış olup her bir görüşme ortalama 45 ile 75 dk arası sürmüştür. Kayıtlar daha sonra betimsel analiz tekniği ile incelenmiştir. Betimsel analiz tekniği, yapılan görüşmeden elde edilen verilerin düzenlendikten ve yorumlandıktan sonra okuyucu kitlesine aktarılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Daha sonra konunun nihai değerlendirilmesi ile araştırma sorularına cevap bulunmuş ve öneriler sunulmuştur.

4. Bulgular

Araştırmanın katılımcılarına ait demografik özellikler olan yaş, doğum yeri, Kocaeli'nin hangi ilçesinde ikamet ettiği ve kaç yıl önce göç ettiğine dair bilgiler Tablo 1'de mevcuttur. Katılımcılarını tanımlamak amacıyla isimleri değil de K 1, K 2, K 3,....., K 18 şeklinde kodlar kullanılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı Kodu	Yaş	Doğum Yeri	İkamet Yeri	Kaç Yıl Önce Göç Ettiği
K 1	52	Selim	Darıca	29
K 2	50	Arpaçay	Gebze	32

K 3	73	Susuz	İzmit	51
K 4	37	Kağızman	Çayırova	21
K 5	32	Selim	Çayırova	19
K 6	73	Kağızman	Dilovası	55
K 7	62	Susuz	Körfez	30
K 8	58	Çıldır	Derince	34
K 9	61	Posof	Gebze	38
K 10	65	Göle	Dilovası	44
K 11	43	Çıldır	İzmit	27
K 12	37	Hanak	Karamürsel	13
K 13	63	Sarıkamış	Çayırova	42
K 14	38	Selim	Körfez	14
K 15	57	Akyaka	Gebze	33
K 16	62	Arpaçay	Darıca	41
K 17	44	Göle	Gölcük	18
K 18	51	Çıldır	Karamürsel	33

Tablo 1 incelendiğinde katılımcılarımızdan 6 kişi 30 – 45 yaş aralığında, 5 kişi 46 – 60 yaş aralığında, 7 kişi ise 61 ve üzeri yaştadır. Tamamı ev hanımı olan katılımcılarımızdan 4 kişi 10 ile 20 yıl arası, 4 kişi 21 ile 30 yıl arası, 5 kişi 31 ile 40 yıl arası ve 5 kişi ise 41 yıl ve daha uzun süre önce Kars'tan Kocaeli'ye göç etmiştir. Kocaeli'de ikamet ettikleri ilçeler bazında değerlendirme yapıldığında çalışmamıza katılanlardan Gebze ve Çayırova'da oturan 3'er kişi, Darıca, İzmit, Dilovası, Körfez ve Karamürsel'de oturan 2'şer kişi ve Gölcük ile Derince'de oturan 1'er kişi bulunmaktadır. Çalışmamızın verilerini elde ettiğimiz kişilerin doğum yerlerine bakıldığında Selim ve Çıldır doğumlu 3'er kişi, Arpaçay, Susuz, Kağızman, Göle doğumlu 2'şer kişi ve Posof, Hanak, Sarıkamış, Akyaka doğumlu 1'er kişi olduğu görülmektedir. Çalışmamızda kaynak kişi olan katılımcılardan 6 kişinin doğum yerleri olan Çıldır, Posof ve Göle şu an Ardahan iline bağlı ilçelerdir. Ardahan ili daha önce Kars'a bağlı bir ilçe iken 27.05.1992 tarihinde il olmuştur (www.ardahan.gov.tr). Dolayısıyla 6 katılımcımızın doğdukları zaman söz konusu ilçeler Kars iline bağlı durumdadır.

Katılımcıların yöresel yemek kültürü ile ilgili vermiş oldukları bilgiler katılımcı bazında şu şekildedir.

K 1: *Benim evimde bizim yörenin yemekleri pek yapılmaz, çocuklarım sevmedikleri için. Ama buzdolabından kendi yaptığım kete ve feselli eksik olmaz. Bir misafirim geldiğinde çayın yanında gidecek en güzel yiyecektir. Birde bizim köyde bekarken topladığımız evelik otundan yaptığım evelik aşı yapılır o kadar. Daha çok anneme kardeşime yaptırıp yerim, bunlarda genelde haşıl, umaç helvası ve kazdır. Memleketime ait olan yemekleri burada yaptıklarına bile değişmem. Kendimiz üretir kendimiz tüketirdik. Çocuklarım Kocaeli'de doğduğu için yöresel yemeklerine çok fazla ilgi duymazlar. Daha çok kete ve feselli severler. Kete ve feselli köyde pişirdiğimiz gibi tandır ve yer ateşinde ocaktaki sacda değil de fırın ve doğalgazlı ocakta pişirmekteyim. Çayın yanında veya misafir geldiğinde bu iki yemeği tüketmekteyiz. Köyde evelik otunu toplayıp kuruttuktan sonra evelik aşı yapardık. Yazları köylere gittiğimde evelik otu toplar kurutur ve buraya getirir, evelik aşı yaparım. Yöresel ürünlerimizden çeçil peyniri, göğermiş peynir, kaşar, sarı yağ ve kaz siparişi veririm veya köyden gelen yoksa bulabildiğimi buralardaki marketlerden alırım. Kendi yöresel yemeklerimizin haricinde komşularımızdan öğrendiğimiz onların mutfaklarına ait yemekleri de tüketmekteyiz.*

K 2: *Bizim evimizde yöresel yemeklerimiz fazlasıyla yapılır ve sevilerek tüketilir. Tabi bunların başında kaz gelir. Akşam yemekte kaz varsa evdeki herkes kendini ona göre ayarlar. Bazen de piti yaparız. Kuzu eti pahalı olduğu için kurbanda küçük baş kesersek, kurban haricinde de yılda bir iki defa yaparız. Kesmeli ayran aşı olmazsa olmazımızdır, çocuklarım çok sever ve isterler. Kış olunca veya evden biri hasta olduğunda kesmeli ayran aşı yapılır. Cıncar (ısırgan) aşı benim çok sevdiğim ve sadece kendime yaptığım çocuklarımın pek sevmeyeceği bir yemektir. Özel günlerimizde özellikle de bayramlarda kete yaparım malzemesi benzer olduğundan kete yaptığımda feselli de yaptığım olur. Tanıdıklarımın cenazelerinde ve kandillerde de umaç helvası yapar dağıtırım. Bayat ekmeklerden yaptığımız ekmek aşı yemeğimiz vardır pratik olduğundan bazen hızlıca yaparım. Köyde tandır lavaşından yapardık ama burada beyaz ekmekle*

yaparız. Peynirli kesme makarna yaparım tabi üstüne göğermiş peynirimiz varsa. Köyde fazlaca yaptığımız; kurut, çeçil peynir, eski kaşarı çok yapmak isterim fakat burada yapacak ne malzeme ne de ekipman olduğu için yapamıyorum. Köye giden olursa ücreti karşılığında onlara getirtmekteyim.

- K 3:** Tabi yaşam itibariyle eskisi gibi yapamasam da hangeli çok yaparım. Her gün yapsam çocuklar ve torunlar yer. Keteyi çok yaparım yaptığımda fazlaca yaparım ki dondurucuda da hazır bulunsun. Ama yaptığım çoğu yemeği memlekette sipariş ettiğim malzemelerden yaparım. Bana göre sarıyağı olmayan hangel, hangel değildir. O ağır kokusunu verecek ki tam olsun. Hangelin üstünde ki yoğurtta yine köyden getirttiğim kuruttan (kurutulmuş yoğurt) yaparım. Bolca kesmeli ayran aşı yaparım. Yaptığım zaman torunlar gogul için yarışır hep. Yılda 3 - 4 kez kaz pişiririm suyundan da bulgur pilavı yaparım. Kazı herkes çok severek yer. Kahvaltılarında çeçil peynir ve Kars kaşarı olmazsa olmaz. Kendim burada yapamadığım için yılda 2 kez memlekette getirtiriz. Ara ara hõrre çorbası da yapmaktayım, zaten genelde bizde hep beyaz çorba yapılır. Önceleri tandır ekmeği çok yapardık ama şimdi tandır nerede anca hazır alabiliriz. Kete yaptığım zamanlarda katmerde yaparım atarım dolaba. Tabi bunlar tandır da pişse daha lezzetli olur.
- K 4:** Kesme makarnası çok yaparım, kuruturum ve dolaba atarım, en az haftada bir pişirmeye çalışırım. Çocuklarımın yöresel olarak en çok sevdiği yemeklerden biridir. Umaç helvası, genellikle kandillerde yaparım ve bizim oralarda evden koku çıksın denilip yapılır. Cenazelerde de yemeklerin yanında dağıtılır. Patatesli yarma(buğday) çorbası, sık sık yaparım. Hatta çoğu misafirim de beğenerek yediği ve tarifini kesinlikle aldığı çorbadır. Feselli, yapımı uğraştırıcı ve zor olduğu için bunu yılda bir veya iki defa ancak yaparım. Kuymak, bizim oraların kaymağından yapılır. Bende başka kaymakla yapmayı hiç denemedim açıkçası. O sebeple yapamadığım ama tadı damağımdan hiç gitmeyen yöresel bir hamur işidir.
- K 5:** Ben yöresel yemeklerimizden çoğunu yaparım, tabi yapamadığım bazı yemeklerimizde var. Feselli, ayran aşı, hõrre, hasuda, kesme makarna gibi yemekleri fırsat buldukça yaparım. Hasuda, bizim yörenin tatlısıdır. Bizim ailenin, yemeklerden sonra çayın yanında olmazsa olmazıdır bu yüzden sürekli yaparım. Köyde doğum yapan lohusa kadınlara kuvvet versin, sütü gelsin diye de yapılırdı. Doğum yapan komşumuz olduğunda bu tatlıdan yaparım ona. Hõrre çorbası hem lezzeti hem de bizim için soğuk kış aylarının vazgeçilmezidir. Çocuklarım hasta olduğunda yer uyurlar sabaha hiçbir şeyleri kalmaz. Kaz, bizim oraların kızıdır. Kaz lezzetini kışın köyün ayazında kurutulmasından alır. Bizim köyde akrabamız kalmadığı ve buralarda satılan aynı tadı vermediği için almıyoruz. Fakat kaz gecesine gittiğimizde tadımlıkta olsa yiyoruz.
- K 6:** Kesme makarnası, çocukluğumdan beri belki de en çok sevdiğim yemeklerimizden biridir. Hem yapım hem de pişirilmesi kolay olur. Torunlarım ve çocuklarım çok sevdiği için sürekli yapardım. Piti dediğimiz kuzudan yapılan yemeği de nadiren de olsa yaparım. Hangel, kesme makarnasıyla yapımı birbirine benzese de kıvamını tutturmak biraz zor oluyor. Genellikle misafir geldiği zaman yapardım. Nezik, bahçem de elverişli olduğu için ateş üzerinde sacda yapıyorum. Köyden bahar ve yaz döneminde gelen kaymakla yaparım. Kete, ramazan ayı başlamadan önce sahur için, bayramlardan önce ve özel misafirlerim için yapıyorum. Sarı yağı kahvaltı ve yemeklerde fırsat buldukça kullanırım fakat torunlar geleceği zaman kullanmıyorum. Tadı ve kokusu alışmadıkları için onlara ağır geliyor. Onlar burada büyüdükleri için daha kolay ve buralarda herkes tarafından bilinen yemekleri tüketiyorlar. Tabi birde normal yeşil mercimekli kesme aşımız var oda kırmızı renkte bir çorbadır. Elde kesilmiş erişteden yapılır içine yeşil mercimek katılır. Erişte kesmek biraz zor olduğu için pek fazla yapamıyorum. Birçok yemeği eskiden hep yapardım ama artık yaşlandığım için daha kolay olanlarını yapmaya çalışıyorum. Kars'a gittiğimizde veya giden olduğunda sarı yağ, kaşar ve göğermiş peynirimizi mutlaka alır veya sipariş ederiz.
- K 7:** Hangel, annemden öğrendiğim ve ilk yaptığım zamanlarda tarifini tutturmak için çok zorlansam da artık en güzel yaptığım yemeklerden birisidir. Eşimin Tokatlı olmasına rağmen severek yediği ve çok sevdiği bir yemek oldu. Yeşil mercimekli erişte pilavı, küçükken memlekette kardeşlerimle annemden yapmasını isterdik. Fakat köy merkezden uzak olduğu için her an mercimek alamıyorduk o yüzden de her an yapılamıyordu. Şimdi canım her istediğinde yapıyorum. Kars balı, köyümüze minibüslerle satıcılar gelirdi. Hem o satıcılardan hem de merkezden alırdı babam. Köyde yediğim o balın tadını burada pek bulamasam da marketlerden aldığım Kars balını kahvaltılarımın eksik etmem. Aynı şekilde bizim oraların lezzetli Kars kaşarını da eksik etmem evimden. Bal ve kaşarı köyden getirtirim. Mafiş, babam ve amcam tarlada çalışırken öğlen yemeği olarak annem yapıp götürürdü. Çay ve çeçil peyniriyle tarlada hep birlikte yerdik. Şimdi ben de çayın yanında, kahvaltıda, bazen de misafirlerime ikram ediyorum. Sarı

yağ, Kars'ta evlerin vazgeçilmez olan bu yağ yemeklerde ve kahvaltıda üzerine pekmez dökülerek yenir. Eşim kokusunu ve tadını farklı bulduğu için sevmiyor bende bu sebeple yemeklerde kullanmıyorum.

- K 8:** Kete, bayramlarımızın vazgeçilmez tatlarından biridir. Ben hem bayramlarda hem de misafirlerim için yapıyorum. Yapımı ve gevrekliğini tutturması zor olan bu yöresel lezzeti annemden öğrendim. Haşıl, bizim memleketin kış yemeğidir. Çocukken soba kenarında bütün aile toplanıp aynı tabaktan kaşıklayarak yedik. Bende kış aylarında sürekli yaparım ve ailecek aynı tabaktan kaşıklayarak yeriz, tadı öyle daha başka olur. Hasuda, sürekli yaptığım ve eşimle çocuklarımızın da severek yediği, yeni bebeği olanlara da ikram ettiğimiz yöresel bir lezzettir. Kesmeli ayran aşı, bizim oralarda gogilli denir. Yaşlısından gencine ve özellikle de çocukların en gözde yemeğidir diyebilirim. Özellikle kış aylarında hasta olduğumuzda yaparım. Kaz eti ve bulgur pilavı, ben yılbaşı gecelerinde yaparım. Bizim orda Kars'ın kızı kazdır derler. Eşim ve çocuklarımda severek yerler. Hörrre çorbasını eşim sevmediği için normal öğünlerde pek yapmıyorum fakat evde soğuk algınlığını olan varsa pişiriyorum. Katmer, kete gibi ürünleri evde imkânımız olmadığı için yapamıyoruz. Yöresel ürün satan şarküteri veya fırınlardan alıyoruz ama aynı tadı vermiyor.
- K 9:** Yöremize ait yemekleri sık sık yapmaya çalışırım. Torunlarım en çok ketemi sever ve isterler. Bende bu yüzden dolabımdan pek eksik etmem özellikle de bayramlarda. Fakat hangeli 2 haftada bir yaparım hem yapması kolay geliyor hem de çok seviliyor. Bazen gelecek misafirim önceden arar Hangel yap da yemeğe gelelim derler. Soğuk kış günlerinde de kesme aşı çorbası çok yenir, özellikle de hasta için yapılır. Çocukken Kars'ın ayazında hayvanları olatmaktan geldiğimizde yedik bizden mutlusu olmazdı. Yılda 3 veya 4 kez de kaz ve yanında bulgur pilavı pişiririm, biri mutlaka yılbaşına denk getirilir. Zaten Karşılı olup kazı sevmeyen de bulamazsın. Kazın baş ve ayağından da yemek yapılır çocuklar hiç yemez ama ben alışkın olduğumdan çok severim. Yanına da olmazsa olmaz kaz suyundan yaptığım bulgur pilavı tabii ki. Keşke elimden gelse de burada kendim besleyebilsem ama buradaki hava şartları kazı ayazda kurutmak için elverişli olmadığı için gerçek lezzette Kars kazı yapmak mümkün değildir. Ara ara da evde sarıyağ varsa haşıl yaparım. Kahvaltılardan göğermiş ve çeçil peynirde eksik olmaz. Burada da kendim yapabilirsem ama nerde o malzeme, sadece şarküteriden alabiliyoruz. Birde köyden gelen birisi varsa sipariş ettiğimde gelir. Sık sık ayran aşı yaparım hem ben hem evdekiler çok severiz. Ramazanda yemek davetlerinde alışkanlık olmuş artık çorba olarak mutlaka ayran aşı yapılır. Hem arpa hem de tel şehriyeli yapılır.
- K 10:** Ben 21 yaşına kadar köyde yaşadığım için yemek kültürünü hiç kaybetmedim hala en sevdiğim yemekler bizim yörenin yemekleridir. En sevdiğim yemek ekşili kuzu etidir, bu yemeği fırsat buldukça yaparım. Evimde haftada bir mutlaka hangel yaparım çevremdekilerde çok isterler. Boş günlerimde katmer ve nezik pişirir atarım dolaba her canımız istediğinde çıkartıp tüketiriz. Ailecek kazı çok severiz hem köyden sipariş verir kendim bulgur pilavı ile pişiririm evde hem de kaz gecelerine katılıp orada hem yeriz hem sohbet ederiz, köylülerimizle bir araya geliriz. Bayat ekmeğoldükça kolay yemek olarak ekmeğ aşı yaparım. Burada en çok tandır ekmeği yapmak isterim ama bu zamanda tandır ekmeği şehirde yapmak mümkün değil onu da ancak satın alarak tüketmekteyiz.
- K 11:** Erişte aşı, kışın sürekli yaparım, özellikle eşim ve çocuklarım hastalandıklarında yer uyurlar, sabah sapsağlam olurlar. Bazı misafirlerim içinde özellikle yapıyorum. Kete, çoğu komşum özellikle ister ve onlar için keyifle yapıyorum. Keteyi özellikle Ramazan ayı başlamadan sahurda tok tuttuğu için ve bayramlarda tatlıların yanında tüketmek amacıyla yapmaktayım. Kazı her yıl aralık ayının başlarında köyden satın alırız. Özellikle yılbaşı geceleri yaparım ve bulgur pilavı ile birlikte tüketiriz. Kaliteli kaymak bulduğumda nezik yaparım.
- K 12:** Ekmeğ aşı, çok pratik ve lezzetli olduğu için ansızın gelen misafirlerime, evde yemek olmadığında kendimize hızlıca yapmaktayım. Ayran aşı çorbası, piti, mafış, erişte aşı, kesme makarna, hangel sürekli yaptığım yemeklerdendir. Köyden getirdiğimiz sarı yağı yemeklerde gerektiğçe kullanmaktayım.
- K 13:** Ben bizim oranın çorbalarını çok sever ve yaparım. Evelik en sevdiğim çorbadır bu yüzden sık yapılır. Kesmeli ayran aşını ise en çok çocuklarım severler bende kışın bol bol yaparım. Her derde de devadır derler bizim oralarda. Hastan varsa yap kesmeli ayran aşı kalsın ayağa derler. Erişte pilavı yaparım ara ara ama erişte kesmek kurutmak zor olduğu için genelde hazır alarak kullanırım. Köyden her sene mutlaka yılda iki kez falan kaz getirtirim. Eskiden daha çok kaz yedik hem ucuzdu hem de eski usul gibi ayazda kurutulurdu ama şimdi yerini daha çok derin dondurucu aldı. Onunla da aynı tadı vermiyor tabii ki. Bazen çayın yanına ya da kahvaltıya mafış yaparım. Buna da mafış tatlısı deriz. Arada bir mafışı şerbetleyip tatlı olarak ta yaparım, çocuklar ve torunlar çok sever. Ayrıca kandil, mevlit, bayram gibi

özel günlerde ve torunlarım geldiğinde umaç helvasını mutlaka yaparım. Bazen kaymak veya sarı yağla kuymakta yapıyorum, tabii koktuğu için torunlar pek sevmiyorlar.

- K 14:** *Yöremize ait birçok yemeği çok severim ve yapmaya çalışırım. Ayran aşı, hangel, mafiş, evelik aşı, piti gibi yemekleri yaparım. Yaz olunca bolca erişte keserim kuruturum onunla da erişte pilavı, erişte çorbası ve peynirli erişte makarnası yaparım. Kazı zaten sevmeyen yoktur bu yüzden yılda 3-4 kez alırız, hep beraber akrabalar ile toplanır bulgur pilavı eşliğinde yeriz. Aynı zamanda kışın kaz gecelerine de katılır, orada da kaz yiyerek sohbet eder ve hasretlik gideririz.*
- K 15:** *Bizim evin dolabından eski kaşar, çeçil peynir, kaymak ve sarı yağ eksik olmaz. Her yaz, köyde evimiz olduğu için giderim malzememi de kendim yapar veya bildiğim üreticilerden alıp getiririm. Evde umaç helvası çok yaparım, çocuklar bayılırlar yemeğe. Mevrit varsa zaten mutlaka yapılır. Hangeli hem etli hem de yaprak olarak yaparım, köyden getirdiğim kurutla yaptığım zaten lezzeti çok daha güzel olur. Hörre çorbasını eşim çok sever bende sık sık yaparım. Bayrama yakın ya da özel bir misafirim geleceksen toplanır kete yaparız. Çok yenilip çabuk biteceği için bol yapar, dolaba atarım. Kuymağı haftada bir kahvaltıda yapmaya çalışırım. Şehir yerinde anca bu kadar yapıyor.*
- K 16:** *Kendimi bildim bileli köyümün yemeklerini malzemesini bulduğum sürece yaparım. Buraya geldikten sonra da durum pek değişmedi. Marketten alınan kahvaltılık malzemeleri alışkanlıktan ve ağız tadına hitap etmediğinden dolayı pek fazla tüketemiyorum. Mayıs ayı geldiğinde eşimle beraber tutarız köyün yolunu ekim sonuna kadar gelmeyiz. O zamanda da gerek köyde olsun gerek yaylada olsun kendi çeçil ve göğermiş peynirimi, kaşarımı, balımı, evelik otunu, sarı yağımı hazırlar ve buraya getiririm. Bizim başlıca yaptığımız yemekler hep hamurdandır. Zamanında buğday çok yetiştiği için un ve su gibi kolay bulunan malzemelerden hep hamur işi hazırlanmış, şimdi de alışkanlık sürdürüyoruz. Hamurlardan hangel en çok yaptığım, kesme aşı çorbası, katmer, nezik ve kete yaparım. Kaz kendimizde bakıp kuruttuğumuz için ara ara yaparım. Umaç helvasını kandil veya hayırlı işte yaparım.*
- K 17:** *Genç kızlığımdan köyümde annemden öğrendiğim yöresel yemeklerimizi elimden geldiğince burada da çocuklarıma yapmaya çalışırım. Yerimiz müsait olduğu için tandır yaptırdım. Dönem dönem Karşılı olan komşularıyla toplanıp tandır ekmeği yaparız, fazla yaparak dondurucuya atarız böylelikle uzun süre idare eder. Kurban Bayramı'nda da aynı şekilde olmazsa olmazdır. Tandır yapılmışken birkaç tanede feselli ve kete de yaparım. En iyi feselli tandırda olandır çünkü. Evimizin en sevilen atıştırmalığı tandır ekmeği arasında çeçil peynir yemektir. Kayınvalidem 67 yaşında bizi de o alıştırdığı için çok severek yeriz. Çeçil peyniri kendimiz yapamayız köyde olan eş dosttan sipariş vererek getiririz. Çocuklarımızın en sevdiği yemek kesmeli ayran aşı çorbasıdır özellikle soğuk havalarda çok yaparım. Sonrasında haşıl, yine köyden alınan sarı yağ ile yaparım. Kaz yemeği çok severiz ama pahalı olduğu için yılda bir kez yapılan kaz gecesinde ailece gidip yeriz. Kandil olduğu zaman umaç helvası yapıp çıkıp komşuya dağıtmak köyden beri gelen bir gelenektir.*
- K 18:** *Köyden geldiğim ilk dönemler anladım ki kendi yöremın yemekleri büyük nimetmiş. Bazen hamur yemekten sıkılır ve şikâyet ederdik fakat buraya geldikten sonra kıymetini bildik. En sevdiğim ve sürekli yaptığım yemek hızlı da yapıldığı için hangeldir. Şimdi bile acele yemek yapmam gereksin hemen hangel yaparım. Köyden annemin yaptığı kuruttan getiririm çünkü asıl hangel kuruttan ve sarı yağdan yapılandır. Ara ara evde de sarı yağ yapmaya çalışırım ama tereyağı buradan aldığım için lezzeti köydekiyle aynı olmuyor, zaten çocuklar da pek sevmezler. Birde memleketten gelen olursa göğermiş çeçil ve kaşar peynir alırım. Ara sıra ekme aşı yaparım bayat ekmeçleri değerlendirmek için. Çocukken yemek olmadığında annem yapardı şimdi bende bu şekilde değerlendiriyorum. Birde ekşili et yemeği var kuzu etinden çok güzel olur ara sıra yaparım bende. Tatlı olarak ise bazen hasuda yapıyorum. Hasudayı sütü gelsin diye loğusalara götürdüğüm de vardır.*

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırma sorularının cevapları aşağıdaki şekilde derlenmiştir.

Kocaeli'de Kars iline ait hangi yöresel yemekler yapılmaktadır sorusuna verilen cevaplar "kaz yemekleri, hangel, ayran aşı, bulgur pilavı, feselli, kesme makarna, haşıl, umaç helvası, nezik, piti, evelik aşı, ekme aşı, hörre aşı, kuymak, mafiş, erişte aşı, erişte pilavı, kesme aşı, ekşili kuzu etli yemek, katmer, hasuda, ısırgan aşı, yarma aşı ve tandır ekmeği" şeklinde olmuştur. Bu yemeklerin yapımında kullanılan yöresel pişirim ekipmanı olarak tek bir katılımcı "tandır" kullanılmaktadır. Köyde açık ateşte yapılan yemekler şehir yaşamında gazlı ocaklarda pişirilmektedir. Çeçil peynir, göğermiş peynir, Kars kaşarı, kaz, sarı yağ, kaymak, bal, kurut, evelik otu gibi yöresel gastronomik ürünler Karşılılar tarafından köylerinden Kocaeli'de tüketilmektedir.

Herhangi bir sebeple göç etmiş olan insanların göç sebebiyle, mutfak kültürlerinde meydana gelen değişimler şu şekildedir;

- Köy ile bağlantısı olmayan kişiler yöresel hammaddelere ulaşmakta sıkıntı çekmektedir.
- Pişirim ekipmanları ve yöntemleri modern yaşam gereği kullanılamaz hale gelmiştir.
- Hammadde, ekipman ve pişirim yöntemlerinde orijinalliğin bozulması, göç sonrası yapılmaya devam eden yemeklerin gelecekte orijinalliğinin kaybolmasına sebep olacaktır.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Kars'tan göç ederek Kocaeli'ye yerleşmiş Karşılıkların, mutfak kültürlerini devam ettirip ettirmediğini araştırmak amacıyla 18 katılımcıyla görüşülerek yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, yöresel yemeklerin bir kısmı göç sonrasında yaşatılmaya devam etmektedir. Kocaeli'de yaşayan Karşılıkların yöresel olarak mutfaklarında pişirdikleri yemekler kaz, hangel, ayran aşısı, bulgur pilavı, feselli, kesme makarna, haşıl, umaç helvası, nezik, piti, evelik aşısı, ekmeğ aşısı, hürre aşısı, kuymak, mafış, erişte aşısı, erişte pilavı, kesme aşısı, ekşili kuzu etli yemek, katmer, hasuda, ısırğan aşısı, yarma aşısı ve tandır ekmeği olarak belirlenmiştir. Bu yemeklerin yapımı için gerekli özel hammaddelerin bir kısmı Kars'tan getirilmekte bir kısmı da ikamet ettikleri yerlerdeki şarküterilerden tedarik edilmektedir. İkamet ettikleri yerlerden alınan hammaddelerin aynı lezzeti vermediği düşünülmektedir. Bayat (2020:2643)'ın yapmış olduğu çalışmada tanıtmış olduğu Kars yöresel yemekleri bizim bulduğumuz sonuçlar ile aynıdır. Çanakçı (2019:892)'nin yapmış olduğu çalışmada Kars yöresel yemekleri olarak sıralanan yemeklerin bizim çalışmamızdaki katılımcıların belirtmiş olduğu yemeklerle aynı olması yemek kültürünün değişmediği şeklinde değerlendirilmektedir.

Özellikle Kars'ta üretilen çeçil peynir, göğermiş peynir, Kars kaşarı, kaz, sarı yağ, kaymak, bal, kurut, evelik otu gibi yöresel ürünler köye gidenler vasıtasıyla getirilmektedir. Bazı katılımcılar köye giden akrabaları olmadığında bu ürünlere ulaşmakta zorlanmaktadır. Bu sebeple, Kars şehrindeki yerel ticari işletmelerin Türkiye'nin her tarafına bu ürünleri yollayabilecek bir çalışma yapmalarının hem gurbetçilere bu ürünlere ulaşma noktasında kolaylık sağlayacağı hem de yöreye ekonomik bir gelir kapısı açacağı düşünülmektedir.

Pişirme ve ürün muhafaza tekniklerinde zorunlu değişiklikler meydana gelmiştir. Köylerde bahçede kurulu olan tandır ve yer ateşinin şehir ortamında sürdürülebilirliği K17 kodlu katılımcı haricinde mümkün olmamıştır. Katılımcılar tandır ve yer ocağının yerine modern elektrikli fırınlarda ve doğalgazlı ocaklarda pişirme işlemlerini gerçekleştirmektedirler. Ayrıca köylerde arzu edildiği zaman kete, kesme makarna, feselli gibi ürünler yapıp tüketilmekte iken şehir yaşamında bu ürünler fazlaca yapılmakta ve derin dondurucuda muhafaza edilmektedir. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından yöresel mutfağı unutturmamak adına fırın yemekleri ve ekmeğ pişirmek amacıyla köylünün ortak kullanması için şehrin belirli noktalarına köy fırınları yaptırılmıştır (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi [KBB], 2020). Mutfak kültürünün değişikliğe uğramadan devamlılığının sağlanabilmesi amacıyla belediyenin Karşılıkların yoğun olduğu bölgelerde tandır kültürünü tekrar canlandırmak amacıyla tandır yapması ve halkın ortak kullanımına sunması önerilir.

Kaz kesilip temizlendikten sonra kuruması amacıyla ayazda asılmakta, kurumasının ardından ise tahta sandıklarda tüketileceği zamana kadar Kars'ın soğukunda muhafaza edilmektedir. Fakat Kocaeli iklimi olarak Kars'tan daha ılıman bir iklime sahip olduğu için muhafaza derin dondurucularda yapılmaktadır. Bu sebeple muhafazanın Kars ilinde yapılacağı sistemler geliştirmek ve hızlı kargo ile Türkiye'nin istenen bölgelerine sevk edilmesi mutfak kültüründe lezzetin değişmemesi bakımından önemli olarak değerlendirilmektedir.

Kocaeli'de yaşayan Karşılıklar hasta olan aile bireylerinin özellikle de çocuklarının ayran aşısı, hürre aşısı, kesme aşısı, erişte aşısı adını verdikleri çorbaları tüketmelerini sağlamaktadırlar. Bu çorbaların hasta bireyleri iyileştirdiği kendilerinin yaptıkları gözlemler sonucu aktarmış oldukları bilgilerdir. Sağlık ve beslenme ile alakalı çalışmalar yapan akademisyenlerin bu besinlerin iyileştirici özellikleri üzerinde çalışma yapmaları ile farklı yöre insanlarının da hizmetine sunulması faydalı bir gelişme olabilecektir.

Kars halkı komşuluk ve paylaşma konusuna çok önem vermektedir. Umaç helvası adını verdikleri helva kandil akşamları, mevhit okutulduğu zamanlar, dini bayramlarda yapılmakta ve ikram edilmektedir. Cenaze olduğunda cenaze evinde taziye için gelenlere ikram etmek amacıyla komşular tarafından cenaze sahibinin evine helva götürülmektedir. Ayrıca gece sahurda tok tutması amacıyla ramazan ayına girmeden birçok evde kete yapılmakta ve derin dondurucularda muhafaza edilmektedir.

Yine komşuluk ilişkileri anlamında önemli olduğunu gördüğümüz bir yemek hasuda isimli tatlıdır. Bu tatlı yeni doğum yapmış kadınlara enerji vermesi, annenin kuvvetlenmesi ve sütünün bol gelmesi amacıyla yapılarak götürülmektedir.

Kars'ın kızı kazdır söylemi Terekeme halkı tarafından kullanılan ve kazın bu kültürde ne kadar önemli olduğunu belirten bir söylemdir (Diker ve Deniz, 2017). Kocaeli'de yaşayan Karşılıkların bu söylemi bilmeleri ve

kullanmaları kaza verdikleri önemin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Ekonomik durumu iyi olanlar, hemşeri dernekleri tarafından organize edilen Kaz Gecesi adını verdikleri kaz yiyerek, eğlencelerin yapıldığı, yöresel folklorik oyunların oynandığı organizasyonlara katılmakta ve hasret gidermektedirler. Bu organizasyonlar birlik ve beraberliğin kuvvetlenmesi açısından desteklenmeli ve ekonomik durumu iyi olmayanlarında kaz gecelerine katılımlarının sağlanması gerektiği düşünülmektedir. Şen ve Ekinci (2020) tarafından yapılan bir çalışmada her yıl hemşeri dernekleri tarafından Kocaeli’de düzenlenen kaz gecelerine katılımların olduğu, Karslıların burada akraba ve hemşerileriyle bir araya gelerek kaz gecesi kültürünü yaşattıklarını böylece memleket hasretine son verdikleri görüşü paylaşılmıştır. Bu sonuç bizim çalışmamızla benzerlik göstermektedir.

Yapılan çalışmadan elde edilen bulgulara göre Kars’tan Kocaeli’ye göç etmiş yöre insanının kendi öz mutfak kültürünü büyük oranda koruduğu ve yaşatmaya çalıştığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bayat, G. (2020). The Evaluation of Kars 'Local Meals and the Use of Local Products in Foodand Beverage Facilities in Kars Within Sustainable Food, *Journal of Turkish Tourism Research*, 4(3): 2640-2654.
- Bayraktar, R. (1999). *Ahıska, 21. Yüzyılda İnsanlık Dramı*, (1. Basım), İstanbul: İhlas Matbaacılık.
- Çanakçı, S.D., (2019). Gastronomi Turizmi Açısından Yöresel Mutfak Kültürünün Önemi: Kars İli Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(67): 886-894.
- Demir, M. (2014). Kars İlinin Arıcılık Potansiyeli ve Değerlendirme Durumu, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 209-230.
- Diker, O. ve Deniz, T. (2017). Kars Kültürel ve Gastronomik Kimliğinde Kaz, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 189-204.
- <http://www.ardahan.gov.tr/ardahan-tarihcesi>, [Erişim Tarihi: 03.09.2020]
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, [Erişim Tarihi, 11.09.2020]
- <https://kars.ktb.gov.tr/TR-54860/kars-yoresi-yemek-kulturu.html>, [Erişim Tarihi, 10.09.2020]
- <https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/birimler/fen-isleri-dairesi-baskanligi/26/18903>, [Erişim Tarihi, 28.09.2020]
- Özsevgeç, T. (2016). Veri toplama, (Editör) Bütün, M. ve Demir, S.B. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni* içinde (ss145-178). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Seçim, Y. ve Kaya, M. (2019). Türkiye'de Yaşayan Ahıska Türklerinin Yemek Kültürü, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4): 1631-1647.
- Seçim, Y. ve Kaya, M. (2020). Karaçay Türkleri ve Yemek Kültürleri, *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 4(1), 70-85.
- Sezgin, M. N. ve Ağacan, K. (2003). Dünden Bugüne Ahıska Sorunu, Ankara Çalışmaları, No:14, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara-Mayıs, ss: 9.
- Şen, M.A. ve Ekinci, E., (2020). Kocaeli'de Kars Kaz Gecesi, (Editör.) Çetiner, H. *Gastronomi Araştırmaları* içinde (ss.103-123) Ankara: İksad Yayınevi.
- Yerli, Y., Şen, A. Ve Özbay, M., (2018) Dolaz Peyniri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Yalvaç Örneği, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek.1), 630-636.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Basım)*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

- **DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ**; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi *Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı* yayım organı olup, Derginin yayım ilkelerine uygun hazırlanmaları koşuluyla, diğer üniversitelerimizin, coğrafyacılarının makaleleri de yayımlanır
- Doğu Coğrafya Dergisi; Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Belirtilen aylardan en az bir ay önce gönderilen makaleler; gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapıp, yayımına karar verilmesinin ardından, baskıya hazır duruma getirilerek, ilgili sayıda yayımlanır.
- Dergi hakemli olup, hakem raporları bağlayıcıdır. Talep edilen değişiklikler, mutlaka yapılır.
- Makalelerde işlenen fikir ve görüşlerin bilimsel ve hukuksal sorumluluğu, yazar veya yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLAR

- Dergiye alınacak makaleler fotoğraf, harita ve diğer şekiller için ayrılmış alanlar dahil 25 sayfalık limit aşılmayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Makalelerin sayfa yapısı; Üst: 3 cm – Alt: 3 cm – Sağ: 2,5 cm – Sol: 2,5 cm olmalıdır. Üst bilgi: 2 cm Alt bilgi: 2 cm olacaktır. Makalelerde satır aralığı: Tek, ilk satır: 1,25, satır aralarından sonda 6 nk boşluk bırakılacak şekilde ayarlanma yapılmalıdır.
- Makalelerin başlangıç kısmında ana temayı içeren Türkçe ve İngilizce özet ile en az üç anahtar kelime yer alacaktır. Türkçe ve İngilizce özetten sonraki giriş kısmı sayfa başından başlayacak şekilde yapılmalıdır. Özet "**Öz**", şeklinde yazılmalı. "**Keywords**" bitişik yazılmalıdır.
- Makalelerde, üst bilgiye yer verilecektir. Bu amaçla tek numaralı sayfalarda italik olarak, çalışmanın İngilizce adı, çift numaralı sayfalarda Türkçe adı yazılacaktır.
- Yazı karakteri metin içerisinde 10 punto, Times New Roman'dır. Bu punto büyüklüğü üst bilgi alanında 8,5 punto, tablo-fotoğraf-grafik adlarında 10 punto ve tablo içerinde, tablo özelliğine göre 7-10 punto arasında olacaktır.
- İlk sayfada yer alan ve yazar veya yazarlarla ilgili bilgilerin bulunduğu dipnot, * işareti ile gösterilmelidir. Yazarlar okuyucu ile haberleşmesi açısından, bu bölüme e-mail, ORCID ID, ve diğer adres bilgilerini koyabilirler.
- Doğu Coğrafya dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.
- Birden fazla yazarlı makalelerde, makalenin her yazar tarafından hangi başlık veya alt başlıklarının hazırlandığını gösteren açıklama, yine ikinci bir sayfa altı notu olarak verilmelidir.
- Grafikleri Exel ortamında çizip word dosyasına yapıştırma yoluna gidilmemeli, grafikler word metni içerisinde hazırlanmalıdır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, derginin şekil açısından bir bütünlüğe kavuşması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle belirtilen formata uygun olmayan çalışmalar, yazara iade edilip yeniden düzenlenmesi istenecektir. Gereken düzeltmelerin yapılmadığı çalışmalar yayımlanmayacaktır.
- Makalelerin dergi içerisindeki sıralaması, alfabetik düzende (bir sayıda artan, bir sayıda azalan) soyadına göre olacaktır. Derginin her sayısındaki ilk makale dergi editörü için ayrılmış olup, bu bölüm soyadı sıralamasına dahil değildir.

MAKALENİN DERGİYE TESLİM EDİLMESİ

- Yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan eserler, isimsiz olmak üzere <http://dergipark.gov.tr/ataunided> adresinden sisteme girilerek dergi adresine gönderilir.
- Hakemden yayımlanabilir raporu alan makaleler istenilen düzeltmeleri yapmak üzere makale sahibine gönderilir.
- İstenilen düzeltmeler yapıldıktan sonra **MAKALENİN SON HALİ SİSTEME YÜKLENİR.**

İÇİNDEKİLER (Contents)

- Prof.Dr. Gülpınar AKBULUT ÖZPAY – Prof.Dr Erdal AKPINAR
Kültürel Mirasa Bir Örnek: Sivas Cer Atölyesi1
- Dr. Öğr. Üyesi İlker YİĞİT
Burdur ve Çevre Kazalarda Nüfus (1834).....13
- Prof.Dr. Cevdet YILMAZ – Dr.Öğr. Üyesi Mutlu KAYA
Şehir Coğrafyası ve Afet Yönetimi Bağlamında Samsun – Atakum Sel ve Taşkınları.....31
- Doç.Dr. Abdullah UĞUR - Prof.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU
Şehir Coğrafyası: Türkiye’de Şehir Coğrafyasının Gelişimi.....47
- Öğr.Gör.Uğur TOZKOPARAN- Prof.Dr.Yıldırım ATAYETER- Arş.Gör. Onur YAYLA
Altınpınar (Limni) Gölü ve Yakın Çevresinin Rekreatyon Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Yöntem Uygulaması.....61
- Öğr. Gör. Mürşit ŞİRİN - Öğr.Gör. Fatih OCAK
Gümüşhane Şehrinde Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri Ortamında Değerlendirilmesi.....85
- Dr. Hüseyin ŞAHBAZ
Ülke İçi Göçlerde Eskişehir İlinin Yeri.....107
- Dr.Öğr.Üyesi Pınar POLAT - Fatih YALÇIN
Erzincan İli Arazi Kullanımının (2000-2018 Yılları Arası) CORINE Sistemi ile Değerlendirilmesi..125
- Dr. Öğr. Üyesi Salman ÖZÜPEKÇE - Prof. Dr. Nevzat GÜMÜŞ
Bir Toponimi Araştırması: Besni (Adıyaman) İlçesi Köy Adlarının Coğrafi Sınıflandırması.....151
- Hüseyin Melih ÖZDEMİR- Prof.Dr. Lütfi ÖZAV- Dr.Öğr. Üyesi Üzeyir YASAK
Örnek Köyden Kente Dönüşen Etimesgut’ta Fonksiyonel Arazi Kullanımının Değişimi.....163
- Dr.Öğr.Üyesi Numan ERTAŞ
Yayla ve Mera Yasaklarının Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi: Van Örneği183
- Araş. Gör. Onur KIRBOĞA
Munzur Vadisi Milli Parkı Turizm Potansiyelinin Yer Temelli Öğretim Kapsamında Değerlendirilmesi.....201
- Dr.Öğr. Üyesi Seher YARAR KAPTAN- Esra ÇİFÇİ
Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Yer Alan Değerlerin Medyada Yer Alma Şekillerine İlişkin Düşünceleri.....217
- Doç.Dr. Taşkın DENİZ
“Sınırsız Dünya” söylemleri altında sınırlar, sınır güvenliği ve sınır insanları.....235

- Prof.Dr. Alpaslan ALIAĞAOĞLU
Balikesir Şehrinde Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Kentsel Güvenlik İmajı,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,253
- Prof.Dr. Hamza AKENGİN - Uzman Güllü SONAKALAN
İran'da Turizm Faaliyetleri,,,,,,,,,,,,,,,,,,.....269
- Dr.Öğr. Üyesi Üzeyir YASAK- Prof.Dr. Lütfi ÖZAV- Hasan Mücahit AKBAY
Konut Özellikleri ve Kullanım Pratikleri Açısından Uşak'ta Hobi Bahçelerinin İncelenmesi.....285
- *Geçmiş Sayı İndeksi*.....299